

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ

1963

Δ

135

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1963

ΜΕΤΑ 32 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 77 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1965

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ

1. Τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν συμβούλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, Διευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Βενιζέλου (Πανεπιστημίου) 22.
3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὐρήματα καὶ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀναφερόμεναι, συντεταγμέναι δὲ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ. Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ἣ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις, ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὥς πρὸς τὴν ἔκτασιν μεταβολήν, ἣν ἡθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοῖς πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.
- Τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνώμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἔλεγχος.
- Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἰς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοῦλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἐκαστος τόμος πωλεῖται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ.
5. Οἱ συντάκται τῶν δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι πενήτηκοντα ἢ καὶ πλείονα, μετ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, ἀντίτυπα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν, ἅτινα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται.
6. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ.
7. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς διαμείβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῇ τῷ σκοπῷ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Νικόλαος Μ. Κοντολέων :	Οἱ Ἀειναῦται τῆς Ἐρετρίας	1 - 45
Γεώργιος Ἰ. Δεσπίνης :	Ἐπιτύμβιοι Τράπεζαι μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων	46 - 68
Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου :	Νομίσματα ἀνασκαφῶν Ἡλιδος	69 - 79
Παναγιώτης Κρητικὸς - Στέλλα Παπαδάκη :	Μήκωνος καὶ ὀπίου ἱστορία καὶ ἐξάπλωσις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα	80 - 150
Στέφανος Ν. Κουμανούδης :	Εἰς ψήφισμα ἀττικὸν	151 - 153
Θεόδωρος Σπυροπούλος :	Παρατηρήσεις ἐπὶ ἑνὸς ἰδεογράμματος τῶν πινακίδων τῆς Πύλου	154 - 162

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ · ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης :	Ὁ Ταξιάρχης τοῦ Κάτω Τρίτους	1 - 4
Ἰ. Θρεψιάδης :	Ἡ ἐπανέκθεσις τοῦ Μουσείου Θηβῶν	5 - 26

Σελ.	Εικ.		Σελ.	Εικ.	
		<i>Ἐπιτύμβιοι τράπεζαι μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.</i>	105	13	Περίπτον φέρον κάτωθεν ὁμοιώματα κωδίων μήκωνος.
			105	14	Κωδιόσχημα περίπτα.
			106	15	Περίπτον σχήματος κωδίας ἀριστερά καὶ ροῖα εἰς τὸ μέσον. Τὸ δεξιὰ ἀντι- κείμενον εἶναι πραγματικὸν σχῆμα ἄν- θους ροῖας κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον μετὰ τὴν γονιμοποίησιν, πρὸς σύγκρι- σιν παρατιθέμενον.
48	1	[Κύβοι ἐκ τάφων τῆς Ἰαλύσου.]	106	16	Περίπτα ἐκ Σπάρτης.
49	2	[Ἐπιτύμβιος τράπεζα ἐκ Σάμου.]	106	17	Περὸναι ἐξ Αἰγίνης καὶ Σπάρτης, με- φαλὰς παριστώσας ἴσως κωδίας.
50	3α,β	[Ἐπιτύμβιοι βωμοὶ ἐκ Τανάγρας.]	108	18	Πηλινὴ κωδία (ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν ἄνω).
51	4	[Ἐπιτύμβιος τράπεζα ἐκ Θήρας.]	109	19	Ἄνω : Περίπτον κωδιόσχημον μετὰ χαραγῶν. Κάτω : Χεῖρ προφανῶς ἀγάλ- ματος κρατοῦσα κωδιάν. (Ἄνω καὶ πλα- γία ὄψις.)
52	5	[Μηλιακὸν ἀνάγλυφον Μουσείου Βερο- λίνου.]	109	20	Πινάκια ἐνέχοντα ἀρτίδια (α, β, η), ἀ- πλᾶ ἀρτίδια (γ, δ), χάνδρα (ε) καὶ λαβὴ ἀγγείου (ζ) μετὰ ἀρτιδίου κωδιόσχημα
53	6	[Παράστασις λ. ληκύθου ἐν Βερολίνῳ.]	110	21	Πινάκιον προσφορῶν με ἀποτυπωμένας κωδίας ἐκ τῶν ἄνω ὁρωμένας (ἀστε- ρίσκος).
54	7	[Λευκὴ λήκυθος ἐν Μονάχῳ.]	110	22	Πινάκιον προσφορῶν, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποῖου τὸ ἀρτίδιον ἀπεικονίζει κω- διάν ἐκ τῶν ἄνω ὁρωμένην μετὰ χαραγῶν.
54	8	[Ἐρυθρόμορφος λήκυθος ἐν Βερολίνῳ.]	110	23	Ὁμφαλῶται φιάλαι με ἐσωτερικὸν ἀνά- λογον πρὸς τὸ τῆς κωδίας μήκωνος.
55	9	[Λευκὴ λήκυθος ἐν Βρυξέλλαις.]	110	24	Δύο κωδιόσχημα ἀντικείμενα εὐρεθέντα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Παλαίμονος.
55	10	[Παράστασις λ. ληκύθου ἐν Βερολίνῳ.]	112	25	Τέσσαρα εἰδώλια θεαινῶν φερουσῶν περίπτα καὶ πόρπας κωδιόσχημα (ἐκ Σολυγείας).
57	11	[Ἀμφορεὺς ἐν Τορόντῳ.]	113	26	Πήλινα εἰδώλια θεαινῶν.
59	12	[Λεπτομέρεια ἐξ Ἑλευσινιακῆς πελίκης Μουσείου Λένινγκραντ.]	113	27	Ἀγαλμάτιον ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρ- χαίου Φενεοῦ.
61	13	[Ἄνω ὄψις τραπεζῆς ἐξ Ἀθηνῶν.]	114	28	Περὸναι με κωδιόσχημον κεφαλῇ.
67	14	[Τράπεζαι ἐκ Θήρας.]	114	29	α, β. Περὸναι ἐκ τοῦ τάφου C τῆς Κο- ρίνθου. γ, δ. Κεφαλαὶ τούτων.
		<i>Μήκωνος καὶ ὁπίου ἱστορία καὶ ἐξάπλωσις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα.</i>	115	30	Περὸναι ἀποκείμεναι ἐν τῷ Μουσείῳ Ναυπλίου.
91	1	Ἡ κεφαλὴ τῆς θεᾶς τῆς Μήκωνος τοῦ Γάζι με τὰς κεχαραγμένας κωδίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.	116	31	Ἐγχάρακτα κωδιόσχημα περίπτα (Payne).
92	2	Ἀριστερά : τράπεζα προσφορῶν. Εἰς τὸ μέσον : ἀγγεῖον, φέρον πλαγίαν ὀπὴν, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν σκευὴν τῆς θεᾶς τῆς μήκωνος τοῦ Γάζι (Μαρινᾶτος). Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἀκραῖον δο- χεῖον δεξιὰ, ὅπερ ἐχρησιμοποιεῖτο πα- λαιότερον εἰς Ἰάβαν πρὸς λήψιν τῶν ἀτμῶν τοῦ ὁπίου (Tschirch).	116	32	Ὁμοίως κεχαραγμένα χάνδρα.
93	3	Δοχεῖον φύλλων κόκας ἐκ Περουβιανοῦ τάφου (Tschirch).	117	33	Ἀγγεῖα κωδιόσχημα.
94	4	Πυξὶς Παχυάμμου (ἢ Παχεῖας Ἀμμου) Ἱεραπέτρας.	118	34	Ἀγαλμάτιον τῆς Δήμητρος εὐρεθὲν εἰς τὴν Ἀγορὰν (δεξιὰ ἐν μεγεθύνσει τὸ μετὰ κωδίας καὶ στάχυος τμήμα).
95	5	α Κωδία μήκωνος, β καὶ γ Κυπριακὰ κωδιόσχημα ἀγγεῖα, δημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ Merillees πρὸς σύγκρισιν.	119	35	Ἡ στήλη τοῦ Σωσιβίου (ἄνω τμήμα).
98	6	Ἀγγεῖα κωδιόσχημα, κυπριακά, τῆς Ὑστεροκυπριακῆς I περιόδου.	119	36	Πρωτοαττικὴ στάμνος (Hesperia).
100	7	Σφραγιδοδακτύλιος τῶν Μυκηνῶν.	120	37	Περὸναι ἐκ τοῦ Ἡφαιστείου (κοινῶς Θη- σείου) (α καὶ β) καὶ ἐκ τάφου τοῦ Κε- ραμεικοῦ (γ).
101	8	Περὸναι ἐκ τοῦ τάφου III Μυκηνῶν.	120	38	Ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Καρυάτιδος τῆς Ἑλευσίνος κίστη.
101	9	Κεφαλὴ ἀργυρᾶς περόνης.			
101	10	Περὸναι Βαφειοῦ.			
104	11	Ὁ δίσκος τῆς Τεγέας.			
104	12	Βάρη κωδιόσχημα εὐρισκόμενα ἐν Τε- γέᾳ.			

Σελ.	Εικ.		Σελ.	Εικ.	
121	39	Ὁ πίναξ τῆς Νυννίου.	141	53	Διάφοροι τύποι χαράξεως τῆς κωδίας τῆς μήκωνος (Wasicky).
122	40	Δίσκος εὐρεθεὶς εἰς Ἑλευσίνα.	143	54	Ὅργανα χρησιμοποιούμενα διὰ τὸ κάπνισμα τοῦ ὀπίου.
123	41	Πήλινον ἀνάγλυφον τῆς Magna Graecia.			
123	42	Σκηνὴ ἐκ τῆς ὑδρίας Lovatelli.			
124	43	Εὐρημα Κοζάνης.			<i>Εἰς ψήφισμα ἀττικόν.</i>
124	44	Εὐρημα Ἰθάκης.			
124	45	Περὸν ἐκ Σύρου.	152	1	Μέρος ψηφίσματος ἀττικοῦ.
125	46	Ὅμοιώματα κωδίας μήκωνος ἐκ τοῦ Ἡραίου τῆς Σάμου.			
125	47	Περὸν ἐκ Σύρου.			<i>Παρατηρήσεις ἐπὶ ἐνὸς ἰδεογράμματος τῶν πινακίδων τῆς Πύλου.</i>
126	48	Περὸν ἐξ Ἐφέσου.			
128	49	Ἐνώτια εὐρεθέντα ἐντὸς τάφου εἰς Biban - el - Molouk.	160	1	Διαδρομίον μεθ' ὑφαντῶν κοσμημάτων
128	50	Περιδέριον ἀνευρεθὲν ὑπὸ τοῦ Davis.	160	2	Ἄνω : Διαδρομία. Κάτω : Σαλαπλάδα ἐξαιρέτου κατασκευῆς.
129	51	Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ E. Chassinat.	161	3	Σαλαπλάδα μετὰ διακοσμήσεως ἐξ ὑφαιδίων σπάργτου.
133	52	Νομίσματα ἐφ' ὧν ἀπεικονίζεται ἡ κωδία τῆς μήκωνος.	161	4	Τμήμα διαδρομίον καὶ σαλαπλάδας.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Οἱ Ἀειναῦται τῆς Ἐρετρίας

Πίναξ	1	Ἐπιγραφή ἐκ Καρύστου.
»	2	Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐκ Καρύστου ἐπιγραφῆς.

Ἐπιτύμβιοι τράπεζαι μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.

- » 3α Τράπεζα Ὁξφόρδης.
- » 3β Μνημεῖον Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3287.
- » 4α Μουσείου Θηβῶν 44.
- » 4β Βρετανικοῦ Μουσείου ἀριθ. 789 (Φωτογραφία Βρεττ. Μουσείου).

Νομίσματα ἀνασκαφῶν Ἡλίδος.

- » 5 Νομίσματα ἀνασκαφῶν Ἡλίδος.
- » 6 Νομίσματα ἀνασκαφῶν Ἡλίδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

		'Ο Ταξιάρχης του Κάτω Τρίτους.		3	3	Δυτική και βορεία ὄψις τοῦ ναΐσκου (ἄνευ τῶν ἀντηρίδων καὶ λοιπῶν προσθηκῶν).
Σελ.	Εικ.					
1	1	Κάτοψις τοῦ ἡρειπωμένου μονυδρίου τοῦ Ταξιάρχου Κάτω Τρίτους (Λέσβου). Α, Καθολικόν, Β, Κιστέρνα, Γ, Πύργος.		'Η ἐπανεκθέσις τοῦ Μουσείου Θηβῶν.		
2	2	Κάτοψις καὶ κατὰ μήκος τομὴ τοῦ ναΐσκου τοῦ Ταξιάρχου.		6	1	Κάτοψις τοῦ Μουσείου Θηβῶν μετὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθέματα.

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

'Η ἐπανεκθέσις τοῦ Μουσείου Θηβῶν.

Πίναξ	α	Εἰκὼν ἐξ ἐκτύπου. 'Επιγραφὴ I (μονόστιχος κεκομμένη εἰς 3 τεμάχια α-γ).—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ II.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ III.
»	β	'Ομοίως. 'Επιγραφὴ IV.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ V.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ VI.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ VII.
»	γ	'Ομοίως. 'Επιγραφὴ VIII.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ IX.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ X.
»	δ	'Ομοίως. 'Επιγραφὴ XI.—'Ομοίως. 'Επιγραφὴ XII.
»	ε	'Ομοίως. 'Επιγραφὴ XIII.—'Ομοίως. 'Επιγραφαὶ XIV α.β.

ΠΙΝΑΚΕΣ

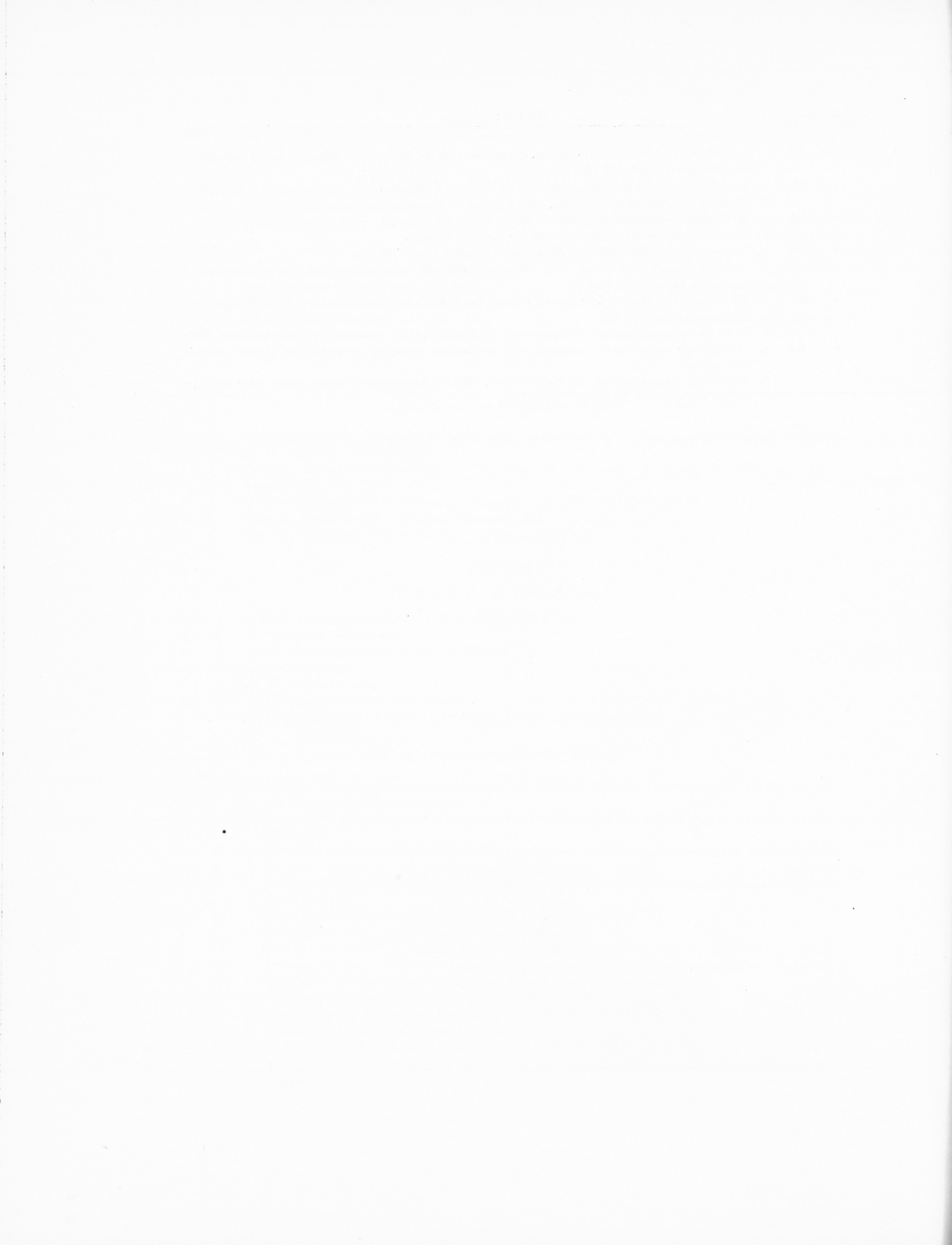
'Ο Ταξιάρχης τοῦ Κάτω Τρίτους.

Πίναξ	Α	α.β. 'Ο Ταξιάρχης τοῦ Κάτω Τρίτους. ΒΔ. καὶ ΝΔ. ὄψις.
»	Β	α. 'Οψις τοῦ ναΐσκου ἀπὸ ΝΑ.
»		β. 'Η Πλατυτέρα ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.
»	Γ	α. 'Η Σταύρωσις.
»		β. 'Η Μεταμόρφωσις.
»	Δ	α. Τοιχογραφία ἐπὶ τοῦ ΝΔ. πεσσού.
		β. Τοιχογραφίαι τοῦ τρούλλου (Παντοκράτωρ καὶ μορφαὶ Προφητῶν).

'Η ἐπανεκθέσις τοῦ Μουσείου Θηβῶν.

»	Ε	α. 'Αποψις τῆς πρώτης αἰθούσης μετὰ γλυπτὰ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ 5 ^{ου} π.Χ. αἰ. Εἰς τὸ μέσον ὁ κοῦρος τοῦ Πτόμου (ἀριθ. 3).
		β. 'Αποψις τῆς τρίτης μεγάλης αἰθούσης μετὰ γλυπτὰ ἀπὸ τοῦ 4 ^{ου} π.Χ. αἰ. μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.
»	Ε	'Ο δαιδαλικὸς κορμὸς (ἀριθ. ΒΕ 36) ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Τανάγρας.
»	Ζ	'Οπισθία ὄψις τοῦ ἐν πίν. Ε εἰκονιζομένου ἀγάλματος.
»	Η	'Αριστερὰ πλαγία ὄψις τοῦ ἐν πίν. Ε εἰκονιζομένου ἀγάλματος μετὰ ἀμυδρῶς διακρινόμενα ἔχνη τῆς ἐπιγραφῆς.
»	Θ	'Επιτύμβιον ἀνάγλυφον νεαρᾶς γυναικὸς ἐκ Θεσπιῶν (ἀριθ. ΒΕ 21).
»	Ι	Λεπτομέρεια τοῦ ἐν πίν. Θ εἰκονιζομένου ἀναγλύφου.
»	ΙΑ	Προθήκη ὑπ' ἀριθ. 7 μετὰ κτερίσματα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον τῆς Μυκαλησοῦ (Ριτσώνας).
»	ΙΒ	Προθήκη ὑπ' ἀριθ. 11 μετὰ τοὺς περιφήμους ἐνεπιγράφους ψευδοστόμους ἀμφορεῖς τοῦ Καδμείου.
»	ΙΓ	α. 'Επιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Θηβῶν μετὰ παρὰστασιν νεκροδείπνου (ἀριθ. ΒΕ 1).
		β. 'Η κεφαλὴ τοῦ 'Ηρακλέους τῆς ἐκ Θεσπιῶν ἐρμαϊκῆς στήλης (ἀριθ. 160).
»	ΙΔ	α. Τὸ κάτω τμήμα ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου ἀπὸ τὴν Λιάτανην ('Αγ. Θωμᾶν) ἀριθ. 241.
		β. 'Ο ἐπιτύμβιος θριγκὸς τοῦ Θεοδώρου (ἀριθ. 60).
»	ΙΕ	α. Τὸ ἐκ τῆς 'Αλυκῆς τῆς Δομβραίνης ἐπιτύμβιον τῆς Φιλωτέρας (ἀριθ. 131).
		β. 'Ο ἐκ Θηβῶν ἐπιτύμβιος θριγκὸς ἐπὶ Γερβανῶ (ἀριθ. ΒΕ 8) μετὰ τὸν νέον τρόπον στηρίξεως τῶν ἐπιτυμβίων αὐτῶν μνημείων.

- Πίναξ IF Τὸ ἄγαλμα τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀντίγραφον λαμπροῦ ἔργου τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος (ἀριθ. BE 63).
- » IZ α. Ὅπισθία ὄψις τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ ἐν πίνακι IF εἰκονιζομένου ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος.
β. Ὅπισθία ὄψις τοῦ κάτω τμήματος τοῦ ἐν πίνακι IF εἰκονιζομένου ἀγάλματος.
 - » IH α. Ἡ ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀρχαῖστικὴ Ἑκάτη (ἀριθ. BE 67).
β. Ὅπισθία ὄψις τοῦ ἄνω τμήματος τῆς ἀρχαῖστικῆς Ἑκάτης.
 - » IO α. Ἀγαλμα ἱερείας τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος (ἀριθ. BE 65).
β. Ἀγαλμα ἱερείας τοῦ τύπου τῆς Ἡρακλεώτιδος ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος (ἀριθ. BE 64).
 - » K α. Τὸ ἄγαλμα τῆς ἱερείας Ζωπυρείνας, ἐπίσης τοῦ τύπου τῆς Ἡρακλεώτιδος, ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (ἀριθ. BE 66).
β. Τὸ ἐκ Θεσπιῶν μαρμάρινον ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἄγαλμα ποιητοῦ ἢ φιλοσόφου (ἀριθ. 262).
 - » KA α. Ἀποψις τοῦ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τῆς μικροτέρας τετάρτης αἰθούσης μετὰ γλυπτὰ ρωμαϊκῶν χρόνων.
β. Μέρος τοῦ προθαλάμου μετὰ τὸν βωμόν (ἀριθ. 264), τὸ ἐπιτύμβιον ἀνθέμιον (ἀριθ. 263) καὶ τὴν στήλην τοῦ αὐλοῦ Καπίωνος (ἀριθ. 162).

ΟΙ ΑΕΙΝΑΥΤΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Ἐκ τοῦ Ἡροδότου¹ κυρίως εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ἡ στενὴ σχέσις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον. Κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἐπανάστασιν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων μόνοι οἱ Ἐρετρίαις ἀπέστειλαν πέντε τριήρεις ὡς βοήθειαν πρὸς τοὺς ἐπαναστατήσαντας κατὰ τῶν Περσῶν Μιλησίους ἀποδίδοντες οὕτω τὴν εὐεργεσίαν διὰ τὴν παλαιὰν βοήθειαν τὴν παρ-
ρασχεθεῖσαν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν ὀνομαστὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου²

1 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99: Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο (δηλ. εἰς τὴν Μίλητον) εἴκοσι νηοί, ἅμα ἀγόμενοι Ἐρετρίων πέντε τριήρεις, οἳ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων, ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες (οἳ γὰρ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετρίεσσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήρκεαν, ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῖσι ἀντὶ Ἐρετρίων καὶ Μιλησίων Σάμοι ἐβοήθηον). Ἀνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς φιλίας τῆς Χίου ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον: ἡ βοήθεια τῶν Χίων πρὸς τὴν Μίλητον κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἐπανάστασιν εἶναι ἀποτέλεσμα εὐγνωμοσύνης τούτων πρὸς τοὺς Μιλησίους διὰ τὴν προσφερθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἐρυθραίων· βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΝ I 18. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου πρβ. ANGELO BRELICH, *Guerre, Agoni e Culti nella Grecia arcaica*, ἐν τῇ συρῇ *Antiquitas* 1, 7, Bonn 1961, 40 κ.ε. (βλ. σημ. 2).

2 Αἱ σημαντικώτεραι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ πολέμου τούτου: ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 (= σημ. 1). ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 15.3. ΣΤΡΑΒΩΝ X 1.12, c. 448 καὶ 3. 6, c. 465. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Συμπ. Ἐπὶ Σοφῶν, 153 F, Συμποσιακοὶς Προβλ. B 675 A, εἰς Ἡσίοδον (Ἡθικά τόμ. II) 36, p. 153 F, Ἐρωτικῶν p. 760 κ.ε. = ΑΡΙΣΤΟΤ. ἀπ. 98. ΑἰΑΙΑΝΟΣ Ποικ. Ἰστ. VI 1. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ εἰς B 537. Σύγχρονος πρὸς τὸν πόλεμον μαρτυρία εἶναι ἡ τοῦ ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ, ἀπ. 3 D, ἐνῶ ἀμφίβολος εἶναι ἡ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἀναφορὰ τῶν στίχων τοῦ ΘΕΟΓΝΙΔΟΥ 891 κ.ε. — Γενικῶς περὶ τοῦ πολέμου, G. BUSOLT, *Gr. Gesch.* I², 456. K. J. BELOCH, *Gr. Gesch.* I, 1², 338. CAH III, 622 κ.ε. (M. CARY). G. GLOTZ, *Hist. grecque* I, 256 κ.ε., 313 κ.ε. H. BENTSON, *Gr. Gesch.*, 85. Πρβλ. ἐπίσης F. GEYER, *Topographie und Geschichte der Insel Euboea*, Berlin 1903, 24 κ.ε., RE Suppl. IV (1924), στ. 433 κ.ε. ἐν λ. *Euboea*. A. R. BURN ἐν JHS 49, 1929, 31 κ.ε. D. W. BRADEN, *The Lelantine War and Pheidon of Argos* ἐν *Transactions of the Amer. Philological Association* 1947, 223 κ.ε. (ἐνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία). A. ANDREWS, *The Greek Tyrants*, London 1956, 39 κ.ε. H. L. LORIMER, *BSA* 42, 1947, 118. E. WILL, *Korinthiaka*, Paris 1955, 391 κ.ε. W. G. FOR-

REST, *Historia* 6, 1957, 160 κ.ε. M. SORDI, *La Lega Tessala*, Roma 1958, 42 κ.ε. C. ROEBUCK, *Ionian Trade and Colonisation*, New York 1959, 71 κ.ε. Τὴν χαμηλὴν χρονολογίαν τοῦ BELOCH, ἔ.ἀ. 338 κ.ε. — πρβλ. καὶ V. COSTANZI, *La guerra lclantina ἐν Atene e Roma* 5, 1902, στ. 769 κ.ε., EDUARD MEYER *Gesch. d. Altert.*, II, 639 — οὐδεὶς πλέον δέχεται. Ὁ E. WILL μόνον, αὐτ., τοποθετεῖ λίαν ἀπιθάνως τὴν τελικὴν φάσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. Τὴν χρονολογίαν συζητεῖ διεξοδικῶς ὁ BRADEN, ἔ.ἀ. 223 κ.ε., καὶ θέτει τὰ τελευταῖα δυνατὰ ὅρια μεταξὺ 720 καὶ 660, δυνάμενα, ὡς λέγει, νὰ συμπιεσθοῦν μεταξὺ 704 καὶ 660, πρβ. καὶ ROEBUCK, ἔ.ἀ. 73 σημ. 2. — Ἐκ τῶν πηγῶν δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἔκβασις τοῦ ὅλου πολέμου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι τὸν πόλεμον ἐκέρδισεν ἡ Χαλκίς, βλ. BRADEN, ἔ.ἀ. 225. Ὁ GEYER, ἔ.ἀ. 28, σημειώνει ὅτι καὶ ἡ Χαλκίς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ πολέμου παρὰ τὴν νίκην αὐτῆς, πρβ. καὶ RE Suppl. IV (1924), στ. 433, 20 κ.ε. Ἐξετάζων τὴν ἀγγειογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πρωίμου Εὐβοίας ὁ JOHN BOARDMAN, *Early Euboean Pottery and History* ἐν *BSA* 52, 1957, σ. 1-29 πιστεύει ὅτι ὁ οὐσιαστικὸς νικητὴς τοῦ πολέμου ἦτο ἡ Ἐρέτρια: ἡ ἐκ τῆς παραδόσεως συναγομένη νίκη τῶν Χαλκιδέων περιορίζεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀγώνος, καθ' ὃ εἰς βοήθειαν τῆς Χαλκίδος ἦλθεν ἐκ Θεσσαλίας ὁ Φαρσάλιος Κλεόμαχος, ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 760. Ὁ BOARDMAN στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν διαπίστωσιν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰ. ἡ Χαλκίς χάνει τὴν ἀκμὴν τῆς, ἐνῶ τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 6ου αἰ. ἀδιακόπως παρακολουθοῦμεν τὴν ἐξέλιξιν. — Ἡ τελευταία διαπραγμάτευσις ὑπὸ A. BRELICH, ἔ.ἀ. 9 κ.ε., 74 κ.ε., ἀποτελεῖ προσπάθειαν θρησκευτικῆς ἐρμηνείας τοῦ πολέμου, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ἀγώνισμα μὲ τελετουργικὸν χαρακτῆρα ἀνάλογον ἐρμηνείαν δίδει καὶ εἰς ἄλλους πολέμους τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος: αἱ ὑποστηριζόμεναι ἐπόψεις εἶναι ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ δὲν στηρίζονται ἐπαρκῶς πρβ. καὶ F. GSCHNITZER, *Gnomon* 34, 1962, 480 κ.ε. Τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀρετῆς ὡς κύρια

πεδίου, ὅτε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου¹, καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἐς ξυμμαχίαν ἐκατέρωθεν διέστη.

Εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφερθῶ εἰς πλείονας μελέτας² μου, νὰ θεωρήσω δὲ ταύτην, οὐχὶ ὡς μίαν πρόσκαιρον, καθαρῶς πολιτικοῦ-στρατιωτικοῦ χαρακτήρος διάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς δύο συνασπισμοὺς³ ἀντιμαχομένους ἕνεκα προσωρινῶς ὑπαρξάντων συμφερόντων ἀλλ' ὡς τὴν ἔκφρασιν βαθυτέρων διαφορῶν μεταξὺ δύο παρατάξεων, ἐκατέρας τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἠγώνοντο διὰ μακροχρονίων δεσμῶν, οἵτινες δὲν μᾶς εἶναι πάντοτε ἀμέσως φανεροί. Ὑπεστήριξα ἐπίσης⁴ ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἦτο παρὰ ἓν ἐπεισόδιον μόνον τοῦ γενικωτέρου ἀνταγωνισμοῦ διὰ τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῶν πόλεων τῶν προπορευομένων ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπεισόδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου, ὁ πόλεμος μεταξὺ Πάρου καὶ Νάξου⁵ καὶ εἴ τι ἄλλο πολεμικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἐποχῆς⁶. Τῶν συνασπισμῶν τούτων τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος ὁ χαρακτήρ δὲν ἦτο βεβαίως ἐμπορικὸς μὲ τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ Μίλητος π.χ. τὰς ἐμπορικὰς τῆς ἐπιδιώξεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐξ ἴσου καὶ μὲ τὴν Νάξον ὡς σύμμαχον ἀντὶ τῆς Πάρου. Θὰ ἐννοήσωμεν ἐπομένως καλύτερον τὴν σχέσιν τῆς Μιλήτου πρὸς τὴν Πάρον, ἐὰν ἀνεύρωμεν τὸν ὑπὲρ ἓν προσωρινὸν συμφέρον ὑπάρχοντα βαθύτερον λόγον, ὅστις ὑπόκειται ὡς ἀρχὴ τῆς σχέσεως ταύτης. Μία ὅλως ἰδιαίτερα σχέσις φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Μιλήτου καὶ τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν Ἰωνικῶν πόλεων πρὸς τὴν Πάρον, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν προέκτασις τοῦ Ἰωνικοῦ κόσμου τῆς Μιλήτου-Χίου ἐν τῷ κέντρῳ τῶν Κυκλάδων. Τοῦτο δεικνύω, νομίζω, ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν Πάρον⁷. Εἶναι, πιστεύω, βέβαιον ὅτι ὁ Ἀρχιλόχος μετέσχεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πόλεμον ὡς πολίτης-ποιητῆς τῆς Πάρου. Διότι ἡ νῆσος ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε μείνει ξένη πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν πόλεων Μιλήτου καὶ Ἐρετρίας⁸.

χαρακτηριστικὰ τοῦ πολέμου τούτου τονίζουν κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὁ P. GARDNER, Cl. Rev. 34, 1920, 90 κέ., ὁ H. SCHAEFER, Staats-form und Politik, Leipzig 1932, 84 κέ., ὁ V. EHRENBERG, Ost und West, Brunn 1935, 63 κέ. ὁ W. HELBIG, Sitzb. d. Ak. München 1911, 12 σ. 40 κέ. εἶχεν ἀποδώσει εἰς τὴν Χαλκίδα τὴν εἰσαγωγὴν τῆς φάλαγγος εἰς τὸν πόλεμον θεωρήσας ὅτι οὕτω, εἰς τὰς χώρας ἐνθα ἀπώκισον, ἠδύναντο νὰ καταβάλουν τοὺς ἀριθμητικῶς ὑπερέτερος ἰθαγενεῖς.—Ὁ τύπος Ἀηλαντίου πεδίου, ἥδη παρὰ ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ Ὑμνος εἰς Δῆλον στ. 289, εἶναι προσφορώτερος εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν, ἀντὶ τοῦ: Ἀηλαντον πεδίου, ΟΜΗΡ. Ὑμν. εἰς Ἀπόλλ. 220, παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ κ.ά.

1 I 15. 3.

2 Ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 59, 82 κέ. Philologus 100, 1956, 37. I. Hellenisme contemporain 1956, 404 κέ. Atti d. settimo Congr. d. Arch. classica I, 1961, 267 κέ. Entretiens Hardt X, 1964: Archilochos und Paros, σ. 36-86 Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν ἐν τῷ τοπικῷ περιοδικῷ «Ναξιακὸν Ἀρχεῖον», 1947, 59.

3 A.R. BURN, The so-called «Trade Leagues» in Early Greek History and the Lelantine war ἐν JHS 49, 1929, σ. 14 κέ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959.

4 Ἀκολουθῶν γενικωτέραν περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἀντίληψιν πρβλ. καὶ κατωτ. σημ. 6.

5 Ἀρχ. Ἐφ. 1952 (1954), 82 κέ.

6 Ὁ J. BOARDMAN, ἔ.ά. 29, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἐρετριέων ἐκ τῆς Κερκύρας τὸ 733 π.Χ. δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέπεια τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου. Ὁ ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III² (ὑπὸ E. STIER, 1937), παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῆς Σάμου κατὰ τῆς Αἰγίνης ὡς καὶ ἡ τῶν Μεγαρέων κατὰ τῶν Σαμίων κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Περίου ἦσαν προφανῶς συνέπεια τοῦ μεγάλου πολέμου ἀντικατοπτριζομένου ἐπίσης εἰς τὸν πόλεμον μεταξὺ Κρότωνος καὶ Συβάρειος.

7 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, σ. 54 κέ.

8 Ἀρχ. Ἐφ. 1952 (1954), 82 κέ.

“Ὅπως δ’ ὁ δεσμός Πάρου-Μιλήτου εἶχε βαθυτάτας τὰς ρίζας, οὕτω καὶ ἡ σχέσις τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον ὀφείλετο εἰς ἐξ ἴσου πρωταρχικὰς αἰτίας.

Δείγμα τῆς τοιαύτης ἀκριβῶς σχέσεως εἶναι ἡ διὰ προσφάτως δημοσιευθείσης¹ ἐπιγραφῆς γενομένη διαπίστωσις ὅτι ἡ ἐκ τῆς Μιλήτου κυρίως γνωστὴ² ἀρχὴ³ τῶν Ἀειναυτῶν ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ. Ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν Ἑρετρίαν ἀποδεικνύουσιν, ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ὁ ὑπάρχων ῥωτακισμὸς ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶντα ὀνόματα, καθὼς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ ἐκδότης⁴.

Εἶναι τὴν ἀσφαλὲς ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἦσαν θεσμός ἐν τῇ Ἑρετρίᾳ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ Μιλήτῳ. Οὕτω ἀποκτῶμεν ἐν περαιτέρῳ κοινὸν πολιτικὸν γνῶρισμα, ὅπερ ἐνώνει στενῶς τὰς δύο πόλεις. Βεβαίως δὲ ὁ θεσμὸς ἦτο παλαιός.

Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι αἵρεται ἀμέσως καὶ ἡ ἀπορία, διατὶ εἰς τόσον σπάνιος θεσμὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀπῆντα εἰς δύο ἐχθρικὰς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπωςδὴποτε δ’ ἀσχέτους μετὰ τῶν πόλεις, τὴν Μίλητον καὶ τὴν Χαλκίδα⁵. Διότι αἱ δύο ἐπιγραφαὶ τῆς Εὐβοίας, δι’ ὧν ἐμαρτυρεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ καὶ ἐκτὸς τῆς Μιλήτου ὑπαρξίς τῶν ἀειναυτῶν εἶναι αἱ ἐπιγραφαί: ἀρ. [=IG XII 9 ἀρ.] 909 καὶ ἀρ. 923, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἡδὴ ἀντὶ τῆς Χαλκίδος ἀποδίδονται εἰς τὴν Ἑρετρίαν.

Διότι ὁ ἐκδότης τῆς νέας ἐπιγραφῆς βεβαιοῖ⁶ ὅτι ἡ ἐτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἦτο εὐρημα ἐξ Ἑρετρίας γράφων αὐτολεξεῖ τὰ ἐξῆς: «L’inscription IG XII 9, 909

1 BASILE CHR. PÉTRAKOS, Dédicace des ἀειναῦται d’Érétrie ἐν BCH 87, 1963, 545-547. Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Δελτίον 17 (1961/62) Β’ [1963] σ. 155. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη στοιχηδὸν εἰς τὴν βάσιν Ἑρμαίχης στήλης, ἔχει δ’ οὕτω: [Τ]ὸ[ν] Ἑρμῆν Ἀειναῦται | ἡδρῶντο ἐπὶ τῆς | Τιμανδρίδου καὶ Τιμαρχίδου καὶ Σκύθου | ἀρχῆς. Ὁ ἐκδότης χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖ εἰμὴ ὅτι ἦσαν μία «association des marins» παρατέμπων εἰς Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 161 σημ. 1.—Ἡ ἀνεύρεσις, καθ’ ἑαυτήν, μιᾶς ἐρμαίχης στήλης μαρτυρεῖ βεβαίως ὅτι καὶ ὁ θεὸς Ἑρμῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνευρέσεως ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει μίαν ἰδιαίτεραν, τοπικὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν θρησκευτικὴν ἰδιομορφίαν ἐνὸς τόπου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπίσης IG XII 9, 234, τὴν ὁποίαν περαιτέρω ἀναφέρει ὁ ἐκδότης ὡς ἀπόδειξιν τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρίᾳ σ. 545, σημ. 1, τῆς δημοσιεύσεώς του, ἀνῆκουσα εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐπίσης, δὲν ἀποδεικνύει τοπικὴν Ἑρετριακὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ: πρόκειται διὰ τὴν εἰς τὰ γυμνάσια πάσης Ἑλληνικῆς πόλεως λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ὡς προστάτου τῶν ἐκεῖ διατριβόντων. Διὰ τὴν περαιτέρω ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ἀρ. εὐρ. 1132 οὐδεμία ἐνδείξις παρέχεται ἵσως καὶ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ Γυμνασίου. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεικνύουσα τὸ πικρὸν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ἢ ἐπιγραφὴ [Suppl.=IG XII Suppl.] ἀρ. 554: [ὕπερ τοῦ δεινός...] Βουλάρχον, ὅστις αἰρεθεὶς Γυμνασίαρχος, στ. 7: [καὶ τῶ] Ἑρμῇ τὴν θυσίαν συνετέλε-

σεν..., στ. 9 κέ., προσέστη [δὲ καὶ τῶν συνελθόντων εἰς τὸ] Ἡράκλεια. Ἐν Suppl. σ. 184, ἀρ. 559 εἰς τὴν ἐπιγραφὴν: «[...]ὡ: Μενώνδρον | [...]εἰ ἀνέθηκεν», ἐνθα ὁ ἐκδότης σημειώνει «Velut [Ἑρμ]εῖ», προτιμωτέρα εἶναι ἡ συμπλήρωσις [Κόρ]εἰ ἢ [Ἀφροδίτ]εἰ ἐφ’ ὅσον εἶναι γυνὴ ἢ ἀναθέτις.—Τὰ ἐν RE VIII (1913), στ. 740, 8 ἀναφερόμενα παραδείγματα λατρείας Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρίᾳ οὐδαμῶς ἀποδεικνύουν ταύτην: Ἡ ἐπιγραφὴ AJA 11, 1896, 188 ἀρ. 2 (=ἀρ. 235) ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῷ Γυμνασίῳ λατρευόμενον Ἑρμῆν, τὸ δὲ νόμισμα BMC Central Greece 99, πίν. XVII, 19 μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῶν Εὐβοέων—ὑποτίθεται μόνον ἡ ἐξ Ἑρετρίας προέλευσις—ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὅπωςδὴποτε ἀποδεικνύει.

2 Βλ. κατωτ. σ. 9.

3 Ὡς ἀρχὴν τοῦλάχιστον χαρακτηρίζει τοὺς ἀειναῦτας ὁ ΗΣΥΧΙΟΣ· βλ. κατ. σ. 9.

4 ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ἔ.ἀ. 545-6. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνδέει μόνον τὸ Τιμαρχίδης πρὸς τὸ μολύβδινον ἔλασμα ἐκ Στύρων, ἀρ. 56, 388 (5ου αἰ.). Καὶ ἀργότερον ὅμως τὰ ὀνόματα Τιμανδρίδης καὶ Τιμανδρος, Τιμαρχίδης καὶ Τιμαρχος εἶναι ἱκανῶς γνωστὰ ἐξ Εὐβοίας, ἐξ Ἑρετρίας δὲ σχεδὸν πάντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Σκύθης, ὡς δεικνύουν οἱ πίνακες ἐν IG XII 9 καὶ XII Suppl.

5 Ὁ WILAMOWITZ, Sitzungsber. d. Berl. Akademie 1906, IV σ. 78 καὶ σημ. 6, γράφων περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου σημειοῦται, ὅτι οὗτοι «bezeichnenderweise» ἀπαντῶσι καὶ ἐν Χαλκίδι.

6 Αὐτ. σ. 545 θεωρῶν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ἀρ. 923 ἐξ Ἑρετρίας μετεφέρθη ποτὲ εἰς Χαλκίδα.

(trouvaille de Kourouniotis), et la nôtre, ont été découvertes à Érétrie. Kourouniotis associait l'inscription 909 avec les restes architecturaux d'un sanctuaire». 'Εξεπλάγην ἀναγνώσας ταῦτα διότι οὐδείς ποτε εἶχε δικαιολογήσει, διατὶ θεσμός ἀπαντῶν ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείη ἐν 'Ερετρίᾳ ἀναφέρεται ὑπὸ πάντων ὡς Χαλκιδικός, οὐδείς δὲ ἐπίσης ἐμνημόνευσέ που ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὄφειλε νὰ εἶχε μετακινηθῇ ἐκ Χαλκίδος εἰς 'Ερέτριαν, ἐφ' ὅσον οἱ μὲν ἀειναῦται ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν εὐρεθῇ ἐν 'Ερετρίᾳ. 'Εν τῷ λήμματι ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ὁ ἐκδότης τοῦ σώματος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Εὐβοίας, ERICH ZIEBARTH γράφει τὰ ἑξῆς: «Aenautarum decretum. Eretriae in museo. Pars inferior dextra tabulae marmoreae. A. 0,31. saec. III. *Inventa Chalcide*»¹. Αὐτὸ τοῦτο ὅμως βεβαίως καὶ ὁ εὐρὼν καὶ πρῶτος δημοσιεύσας τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ ὀρίζων μὲ τὴν μεγαλύτεραν δυνατὴν ἀκριβολογίαν τὴν Χαλκίδα ὡς τόπον εὐρέσεως².

Τὴν πληροφορίαν τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο εὐκαιρίας καὶ ὁ ἰδιαιτέρως ἐπίσης ἀσχοληθεὶς μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Εὐβοίας ADOLPH WILHELM³.

Διατὶ ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἀνακριβοῦς ἐνδείξεως τοῦ ἐκδότου ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 προέρχεται ἐξ 'Ερετρίας εἶναι σαφὲς νομίζω, θὰ φανῇ δὲ ἀκόμη σαφέστερον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων. 'Εὰν ὁ ἐκδότης ἔχει ἄλλους λόγους ἵνα πιστεύῃ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ 909 εἶναι 'Ερετριακὴ, οἱ ἀναγνώσται τὸ ἀγνοοῦμεν, ἀφοῦ τὸ ἀποσιωπᾶ, ἀρκούμενος ἵνα σημειώσῃ ὅτι αὕτη ἔχει εὐρεθῇ ἐν 'Ερετρίᾳ, ὅπερ ὅμως δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ πράγματα.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εὐρέθῃ ἐν Χαλκίδι δὲν δικαιούμεθα, τό γε νῦν ἔχον, νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἀλλ' εἶναι ὄντως Χαλκιδικὴ ἡ ἐπιγραφὴ; καὶ ἀνήκει ὄντως εἰς τοὺς ἀειναύτας; Ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ εἶχε συμπληρώσει 'Αεναύ[την]. Τὸ 'Αεναυ[τῶν] ἀνήκει εἰς τὸν AD. WILHELM: [...δεδόχθ]αι τῷ κοινῷ 'Αεναυ[τῶν], ἀρ. 909 στ. 2/3. Τὴν δυσκολίαν τῆς ἐκφράσεως ἄνευ τοῦ ἄρθρου—θὰ ἀνεμένομεν τῷ κοινῷ τῶν 'Αεναυτῶν—εἶχε παρατηρήσει ἤδη ὁ προτείνων ταύτην WILHELM. Βεβαίως ὅμως καὶ τὰ ἄνευ ἄρθρου παραδείγματα, ἃν καὶ σπανιώτατα, δὲν λείπουν⁴. Ἀλλ' ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ μικρὰ δυσκολία 'Αεναῦται ἀντὶ 'Αειναῦται, τὴν ὁποίαν οὐδείς μέχρι σήμερον ἠρμήνευσε: διότι εἰς τὰ

¹ Τὰ κυρτὰ σημειῶνω ἐγώ.

² 'Εφ. 'Αρχ. 1899, 139 ἀρ. 2: «Εὐρέθη ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1897 μεταξὺ λίθων λατομηθέντων ἐκ τοῦ χαμηλοῦ λοφίσκου τοῦ παρακειμένου τῷ ἀνωτέρῳ ἀγρῷ τοῦ 'Ι. Μουρτίκα... κατετέθη ὁ λίθος εἰς τὴν ἐν 'Ερετρίᾳ συλλογὴν ἀρχαίων ὑπ' ἀρ. 312». Ποῦ δὲ εὐρίσκεται ὁ ἀνωτέρω ἀγρὸς τοῦ 'Ι. Μουρτίκα σημειώνει ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ σαφῶς, αὐτ. 133 ἀρ. 1: «Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ 'Ι. Μουρτίκας σκάπτων ἐν Χαλκίδι ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ κειμένου ἔξωθεν τῆς πόλεως πρὸς 'Αν., ὅπισθεν τῶν ξυλίνων παραπηγμάτων... τοῦ παλαιοῦ ὑδραγωγείου Χαλκίδος, ἅτινα νῦν ὀνομάζονται «τρεῖς καμάρες»... Βλ. καὶ IG XII 9, σ. 166 ἐν τῇ ἀρχῇ.

³ 'Εφ. 'Αρχ. 1905, 222: «ἐν ψηφίσματι εὐρεθέντι μὲν ἐν Χαλκίδι, τὰ νῦν δὲ ἐν τῇ ἐν 'Ερετρίᾳ Συλλογῇ ἀποκειμένῳ» καὶ Beiträge zur griechisch. Inschriftenkunde

(=Sonderschriften des österr. arch. Inst. in Wien Band VII) 1909, 123 ἀρ. 110: «In der in Chalkis gefundenen, aber jetzt in Eretria aufbewahrten Inschrift...». Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς 'Ερετρίας, ὥς με πληροφορεῖ ὁ φίλος 'Εφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδελῆς, ὃν εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

⁴ Beiträge, 123 κέ.: «Allerdings würde ich nach [δεδόχθ]αι τῷ κοινῷ vor dem Namen des Vereines gerne den Artikel sehen, doch entscheidet dieses Bedenken nicht gegen die Vermutung». Προχείρως σημειῶνω ὀλίγα παραδείγματα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκ τῆς Sylloge⁸, 493 στ. 28: τὸ κοινὸν Δηλίων, 767: τὸ κοινὸν Βοιωτῶν, Εὐβοέων κτλ., 544: τῷ κοινῷ Βοιωτῶν κ.ά. Ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἡ κοινὴ χρῆσις ἐπιβάλλει τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἄρθρου.

μετὰ τοῦ ἀεὶ σύνθετα σπανιώτατα μόνον εὐρίσκομεν ἀντὶ τοῦ α(ι)εὶ τούτου τὸν τύπον ἀε-, ὅπως π.χ. εἰς τὸ ἀέναος. Βεβαίως ἡ ἀντίρρησης αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀποφασιστική, ὡς ἐπίσης περιορισμένης ἀποδεικτικῆς σημασίας εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἑρετρίας καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 λέγεται ἀπλῶς Ἀειναῦται οὐχὶ δὲ κοινὸν (τῶν) Ἀε(ι)ναντῶν. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ἐν στ. 7 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ἀναγινώσκεται: [...ὅπου ἂν δ]όξηι τοῦ Ἱεροῦ ἐν καλλί[στωι εἶναι...], παραβλητέος ὅμως εἶναι ὁ τοιοῦτος ὀρισμὸς πρὸς τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ἑρετριακῷ ψηφίσματι, ἀρ. 230, στ. 4 κέ.: [...στῆ]σαι ἐν τῷ Ἱερῶι [...ὅπου] ἂν δοκεῖ ἐν καλ[ίστωι...].

Ἀλλὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνονται νὰ ὀδηγῶσι πρὸς τὴν Ἑρέτριαν¹: οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα Ἀρχέμαχος, ἀρ. 909 στ. 9. Ὡς δεικνύεται ἐν τοῖς πίναξι τοῦ IG XII 9 τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀρχε- σύνθετα ἀπαντῶσιν ἐν πλήθει εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Τὸ ὄνομα Διονυσοφάνης, αὐτ. στ. 3, εἶναι ἐπίσης Ἑρετριακὸν ὡς καὶ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ Διονύσου θεοφόρα ὀνόματα.

Οὕτω ἐνῶ οὐδὲν ἀσφαλὲς Χαλκιδικὸν στοιχεῖον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἡ δυνατότης συσχετίσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑρέτριαν εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται ἡ κατὰ τινα ἐποχὴν μεταφορὰ ταύτης ἐκ τῆς Ἑρετρίας εἰς τὴν Χαλκίδα. Εἶναι ὅμως προτιμότερον τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νὰ τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος. Ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἐὰν ἀκόμη αὕτη προήρχετο ἐκ τῆς Χαλκίδος—ὅπερ εἶναι λίαν ἀπίθανον—δὲν παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὅτι διατηρεῖ ἀναλλοίωτον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Τοῦτο συμβαίνει ὀλιγώτερον μὲ τὰς δύο ἄλλας ἐπιγραφάς². Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 923 ἔχει δυστυχῶς ἀπολεσθῇ. Συμφώνως ὅμως πρὸς τὴν ἐν IG παρεχομένην ἀνάγνωσιν καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος ὀδηγούσης δὲ πρὸς τὴν Ἰστιαίαν³. Διότι εἰς ταύτην ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀσφαλῶς ἀναφερόμενοι Ὀροβ[ιεῖς], στ. 4 καὶ 5, τὴν δὲ ὑπαρξίν αειναυτῶν ἐν τῇ Ἰστιαίᾳ δικαιολογοῦν ἡ ναυτικὴ ἀπασχόλησις καὶ αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῆς σχέσεις μετὰ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ἰστιαία ἀναφέρεται ἤδη ἐν Νεῶν Καταλόγῳ, Β 537. Ἡ σχέσις πρὸς τὴν Σινώπην, ἀποικίαν τῶν Μιλησίων, ἔστω καὶ ἐκ μεταγενεστέρων σχετικῶς χρόνων μαρτυρουμένη, εἶναι χαρακτηριστικὴ μιᾶς ἀναλόγου πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ναυτικῆς δραστηριότητος συνδεομένης δὲ ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον. Δυστυχῶς περισσότερα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας.

1 Ὅσον καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῆς Ἑρετρίας ἔχουν διασωθῇ πολὺ περισσότερα ὀνόματα ἢ ἐκ τῆς Χαλκίδος.

2 Ὁ Η. ROEHL, Inscr. gr. ant. (1882) 375, παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς διὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 θεωρουμένην Χαλκιδικήν: «De Milesiorum factione, cui erat nomen αειναῦται, narratiunculam tradit Plutarchus, quaest. gr. p. 298 C; ex qua non multum utilitatis redundat ad hunc titulum intellegendum».

3 Περὶ τῆς Ἰστιαίας πρβ. GEYER, σ. 82 καὶ Suppl. [=IG XII Suppl. 1939] σ. 198 (ZIEBARTH). Ἡ Ἰστιαία ἦτο ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις διατηροῦσα στενὰς σχέσεις καὶ μὲ τοὺς πλέον ἀπομεμακρυσμένους τόπους.

Πρβ. τὸν προξενικὸν κατάλογον ἀρ. 1187 καὶ τὸ ψήφισμα περὶ τῶν Σινωπέων ἀρ. 1186, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτοι χαρακτηρίζονται «ἐκ παλαιοῦ φίλοι καὶ ἀδελφοί» τῶν Ἰστιαίων. Ἀλλ' οἱ Σινωπεῖς εἶναι ἀποικοὶ τῶν Μιλησίων ἔστω δὲ καὶ ἀμυδρῶς διαφαίνεται καὶ τῆς Ἰστιαίας, ὡς καὶ τῆς Ἑρετρίας, σχέσις πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀσφαλῶς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ψήφισμα, ἦτο ἀνάμνησις παλαιότερας. Ἀπολλοφάνης Τηλεφάνου Μιλήσιος μαρτυρεῖται τεθαμμένος ἐν Ἰστιαίᾳ, ἀρ. 1199, κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰ. Περὶ Ὀροβίων GEYER, σ. 95. Εἰς Ὀροβιεύς ἀνήκεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἰστιαίας κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, πρβ. ἀρ. 1186, στ. 3.

Οὕτω ἐκ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀειναύτας ἡ μία, ἡ νεωστὶ δημοσιευθεῖσα εἶναι ἀσφαλῶς Ἑρετριακή: Τῶν δύο μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἡ μὲν θὰ ἡδύνατο νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν, ἡ ἀρ. 909, ἡ ἐτέρα ἀσφαλέστερον ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἰστίαίαν.

Ὁ πιθανώτατα ἐπιβαλλόμενος ἀποχωρισμὸς τῶν δύο Χαλκιδικῶν μέχρι τοῦδε θεωρουμένων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος—πρὸς τὴν ὁποίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, οὐδεμία ναυτική δραστηριότης συνδέεται—αἶρει πᾶσαν ἐπιφύλαξιν διὰ τὴν πρὸς τὰ ναυτικὰ συσχετίσιν τῶν ἀειναυτῶν.

Ἡ λέξις *Ἀειναῦται* ἀνήκει εἰς ὁμάδα οὐσιαστικῶν ἐχόντων τὸ *ἀεὶ* ἢ *ἀί*, αἰολιστὶ *ἄι* ὡς πρῶτον συνθετικόν. Περὶ τῆς σημασίας τούτων διέλαβε πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν ὁ HOFFMANN ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Μιλήτου, *ἄιποιεῖν* καὶ τοῦ Χιακοῦ *αἰδασμος*: *ἐγδίδομεν τὴν γῆν αἰδασμον*, ἀπαντῶντος δὲ ἐν ὀλίγον μεταγενεστέρα ἐπιγραφῇ καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *αἰδασμος*: *ἄ φέρει δασμὸν αἰδασμον*¹.

Οὗτος ἐθεώρησεν ὅτι τὸ *ἀεὶ*, ἀρχικῶς *ἄι* εἶναι παλαιὰ πρόθεσις σημαίνουσα *ἐπί*, ἥτις ὅμως ἐνωρὶς ἐθεωρήθη, ὅτι ἦτο τὸ ἐπίρρημα *ἀεὶ*. Οὕτω τὰ μετὰ τοῦ *ἀεὶ* τούτου σύνθετα οὐσιαστικὰ θὰ ἐσήμαινον ὅτι καὶ τὰ μετὰ τῆς *ἐπί*. *Ἀίδασμος* οὕτω εἶναι ὁ *ἐπὶ δασμῶ*, ὅπως ἀκριβῶς *ἐφήμερος*=ὁ ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ, *ἐπίφθορος*=ὁ ἐπὶ φθόνῳ, *τόκοι ἐπίτοκοι*² = τόκοι ἐπὶ τόκοις, *ἐπικάιρος*=ὁ ἐπὶ καιρῷ κ.π.ᾶ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς χρήσεως ταύτης ἐθεώρησεν ἐπίσης τὸ *ἀειναύτης*, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως διетήρησεν ἐπιφυλάξεις ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλιποῦς αὐτοῦ ἐξ Εὐβοίας παραδόσεως καθὼς καὶ τὸ *ἀ(ε)ίσίτος*: ὁ ἐπὶ σίτῳ καλούμενος εἰς τὸ πρυτανεῖον. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην δύναται νὰ ταχθῇ καὶ τὸ *ἀειπάρθενος*³, ὅπερ οὕτω θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον εὐνόητον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς *ἐπὶ παρθενίᾳ ἐερουμένης*. Οὕτω εἰς τὴν παλαιότεραν μνηεῖαν τῆς λέξεως ἐν τῷ νεωστὶ γνωσθέντι ὕμνῳ τοῦ Ἀλκαίου⁴ ὅπου ἡ Ἀρτεμις ὑπισχνεῖται εἰς τὸν Δία *ἄι* *πάρθενος* *ἔσομαι*, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν Ἑστιάδων ἐν Ρώμῃ ὡς *Ἱερείων ἀειπαρθένων* ὑπὸ τοῦ Δίωνος Κασσίου⁵ θὰ ἡδυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν μίαν ἐρμηνείαν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ *ἀεὶ*=*ἐπί*.

1 O. HOFFMANN ἐν SGDI IV 4 (1915), 863, 894 κέ.—*Ἀιποῖεν*, αὐτ. σ. 861 ἀρ. 35, στ. 11.—*Ἀίδασμος*, αὐτ. 5661 στ. Α 26.—*Ἀείδασμος* ἐν Ἀθηνᾶ 20, 1908, 163 κέ., ἀρ. 3. LAUM, *Stiftungen* II 71, ἀρ. 62, στ. Α2 καὶ Β3. Τὸ τμήμα Α τῆς ἐπιγραφῆς καὶ παρὰ F. G. MAIER, *Gr. Mauer Bauinschriften* I, 1959 σ. 192, ἀρ. 51.

2 ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 842 D: *ναυκληρικῶν μὲν γὰρ...* καὶ *δανεισμῶν καὶ ἐπιτόκων...ἀπῆλλαται*. Ὁ ἐπίτοκος τόκος καὶ ὁ δασμὸς ἀ(ε)ίδασμος εἶναι ἐντελῶς παράλληλοι ἔννοιαι.

3 Ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ χωρία περιέχοντα τὴν λέξιν συνεκέντρωσεν ὁ DEMETRIUS J. GEORAKAS, Γέρας Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 322 κέ. παραπέμπων περὶ τῆς λέξεως εἰς RE XVIII (1942), στ. 1936 κέ. ἐν λ. *παρθένος* καὶ KITTEL, *Theologisches Wörterbuch* 5 (1953) 824. Ὁ Νεοελληνικὸς τύπος «ἀ π ἄ ρ θ ε ν ο ς» (πρβ. GEORAKAS, ἔ.ἀ. σ. 333 κέ. μετὰ βιβλιογραφίας καὶ

προχείρωσ: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν λ.), φαίνεται ὅτι ὄντως προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου *ἀειπάρθενος*, τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἡ ἔννοια εἶναι ἐπιθετική, ὡς φαίνεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς παρὰ ΔΙΩΝΙ ΤΩ ΚΑΣΣΙΩ, χρήσεως, κατ. σημ. 5.

4 *Ἀι* *πάρθενος* *ἔσομαι*, D. PAGE, *Sappho and Alcaeus* 261; LOBEL-PAGE, *Poetarum Lesb. fragmenta*, Ἀλκαῖος T1(=303) στ. 5. Πρβ. καὶ Class. Quart. 3, 1952, 1 κ. ἐ. Πρόκειται περὶ τοῦ *ἀεὶ* *πάρθενος* *ἔσομαι*, μόνου γνωστοῦ στίχου ἐκ τοῦ ὕμνου, ἀποδιδόμενου τέως εἰς τὴν Σαπφώ, DIEHL² Ἀπόσπ. 102. Ὁ PAGE παραβάλλει πρὸς ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΝ, Εἰς Ἀρτεμιν στ. 6: *δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄππα, φυλάσσειν*. Τὸ αἰώνιον ἀποδίδει τὸ *ἄι* τοῦ Ἀλκαίου ἀλλὰ τὸ *παρθενίην φυλάσσειν* ἐπιτρέπει τὴν σύναψιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ: ἐπὶ παρθενίῃ βιώσομαι.

5 Ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ ΔΙΩΝΟΣ ΚΑΣΣΙΟΥ πρβλ.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐπίσης καλεῖ τὰς Ἑρινῦς ἀεὶ παρθένους¹. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου ἀειβλύων=ἐπιρρέων θὰ ἦτο ἐπίσης ἰσχυρὸν στήριγμα, ἴσως καὶ ἡ ἄλλη γλῶσσα ἐν τῇ Σούδα, ἀείπλانا· πεπλανημένα, φλόαρα...ἀείπλانا χεῖλα γρηός.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειωθῆτω ἀκόμη ὅτι τὸ αὐτὸ αἰ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρῶτον συνθετικὸν εἰς τὴν ὀνομασίαν Ἀμνήμονες, δι' ἧς κατὰ τὸν Πλούταρχον Ἑλλ. Αἰτ. 4, p. 292 Α-Β ἐκαλοῦντο ἐν Κνίδῳ οἱ ἐξήκοντα πρόκριτοι, ἄνδρες ἐκ τῶν ἀρίστων, οἷς, οἷον ἐπισκόποις ἐχρῶντο διὰ βίου καὶ προβούλοις. Ἀλλὰ τὸ αἰ- τοῦτο, ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως συνεκδραμὸν πρὸς τὴν συνήθη δίφθογγον αἰ, τὴν καταχρηστικὴν δέ, εἶχε λάβει ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου τὴν προφορὰν τοῦ α, ὥστε Ἀμνήμονες = Ἀ(ε)μνήμονες², ὅπερ θὰ ἦτο ἐπίσης ἐν στήριγμα τῆς ὑποθέσεως τοῦ HOFFMANN. Ἐπιμνήμονες εἶναι πολὺ εὐνοητότερον ἐν τῇ περιστάσει ἢ τὸ πάντοτε μνήμονες, διότι βεβαίως οἱ μνήμονες εἶναι πάντοτε μνήμονες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀμνηχανία τοῦ Πλουτάρχου, αὐτ., ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα τῶν προκριτῶν τούτων ἀνδρῶν τῆς Κνίδου: ὡς ἂν τις εἰκάσειε διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νῆ Δία πολυμνήμονές τινες ὄντες.

Ἀλλ' οἱ εἰδικοί οὐδαμῶς ὀμιλοῦν πλέον περὶ τῆς ἐρμηνείας ταύτης θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἀπίθανον³ καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἰσέλθω εἰς μίαν εἰδικωτέραν συζήτησιν. Ἀνέφερον τὴν γνώμην ταύτην διότι διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀειναύτης=ἐπιναύτης⁴, ὃ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἢ τῶν ναυτῶν, θὰ ἐνοεῖτο εὐχερέστερον τὸ λειτούργημα, τὸ ὁποῖον ἤσκουν οἱ ἀειναῦται. Οἱ «πάντοτε ναῦται», οἱ κωπηλάται, εἶναι ἔννοια τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς—τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν—δὲν εἶχεν ἡ λέξις. Ἦδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ εἶχον παρατηρήσει τὴν σχετικότητα τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸ ἐπίρρημα ἀεὶ⁵. Συχνότατα ἀντιστοιχεῖ εἰς βραχυτάτην χρονικὴν ἔκτασιν, ἴσως δὲ ἡ ἔννοια

XXXVI 35.4: ἱερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀειπαρθένων ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιηθέντων. Πρὸς τὴν συνήθη ἔννοιαν τοῦ ἀεὶ=πάντοτε, εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν γεγονὸς τὸ ὅτι μετὰ μίαν ὥρισμένην περίοδον ἱερατείας ἐπετρέπετο ὁ γάμος εἰς τὰς Ἑστιάδας, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Νουμᾶς 10.

1 Ἐν Αἴαντι στ. 835. Ὁ ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ σημειοῦται: Μυθικὸν δέ ἐστι τοῦτο. ὑπονοεῖν δὲ χρὴ τὰς ἀδωροδοκήτους καὶ οὐχὶ χρανθῆναι δώροις δυναμένας ὑπὸ τῶν ἀδικούντων. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις καὶ ἐν ΣΟΥΔΑΙ. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ἀνάγεται εἰς παλαιότητα τὴν ἀντίληψιν.

2 Γλωσσικῶς οὐδεμία δυσχέρεια ὑπάρχει διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ Ἀἰμνήμονες εἰς Ἀμνήμονες ἐκ τῆς συμπτώσεως τοῦ αἰ πρὸς ἀπλὴν καταχρηστικὴν δίφθογγον, πρβλ. Φιλαῖδης > Φιλᾶδης, ὡς καὶ Ἡρωίδης > Ἡρώδης κ.ἄ. Καὶ εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά τὸ αἰ ἔδωκε συνήθως ε ἀλλὰ καὶ α (καταχρηστ. δίφθογγος) ὡς λάδι, δαδί κ.ἄ. Τὸ Ἀμνήμονες ἐν RE I (1894), στ. 1870 ἐν λ. (SZANTO) θεωρεῖται ὡς σημαῖνον ἀρχὴν τινα ἀνευ εὐθύνης. Εἰς τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά οὐδὲν γράφεται. Παρὰ W. PRELLWITZ, Etymol. Wörterb. d. gr. Sprache (1905), ἀναφέρεται Ἀμναμος (Λυκόφρ. 144,872) καὶ ἀμνά-

μων (ΠΟΛΥΔ. 3, 19)=ἀπόγονος ὡς μὴ ἔχων μνήμην.— Ἡ ἐτυμολογία τοῦ H. v. HERWERTEN, Lexikon², 1910, ἐν λ.: «procul dubio=ἀναμνάμονες comparandum cum pervulgato nomine μνάμονες sive μνήμονες; cf. ἀμνάσκειν [=ἀναμνήσκειν] δὲν φαίνεται πιθανώτερον. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ ἀειπαρθένος ἀπαρθένος, εἶναι, νομίζω, ἀποφασιστικὴ. Πρβ. BUSOLT, Griechische Staatskunde³, 362 καὶ σημ. 1, ὅστις παραβάλλει τούτους πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλὴν, βλ. κατ. σ. 41.

3 A. THUMB - A. SCHERER, Handbuch d. gr. Dialekte II, 283 § 4. Τὴν παραπομπὴν χρεωστῶ εἰς τὴν κυρίαν Κικὴν Μαλικούτη. Οὐδαμῶς ἀλλαχού εἶδον συζητουμένην τὴν γνώμην ταύτην τοῦ HOFFMANN. Τὸ αἰποιεῖν γράφεται ἀναλελυμένον εἰς δύο, ὡς π.χ. SCHWYZER, Dialectarum..Exempla... ἀρ. 127, στ. 11.

4 Τῶν μετὰ προθέσεως συνθέτων ὑπάρχουν σημασιολογικῶς δύο τύποι, Α τοῦ ὁποίου παράδειγμα: ἐνδημος=ὃ ἐν τῷ δήμῳ καὶ Β: ἔμψυχος=ὃ ἐν τῷ ὑπάρχει ψυχῇ=ὃ ἔχων ψυχὴν ἐν ἑαυτῷ πρβ. H. FRAENKEL, Ἐφήμερος ἐν Wege und Formen frühgriech. Denkens, σ. 23 σημ. 2 (βιβλιογρ.). Ἐπιναύτης θὰ ἐσήμαινεν οὕτω: ὃ ἐπὶ τῶν ναυτῶν.

5 Πρβλ. τὰ ἐν τῇ ΣΟΥΔΑΙ ἐν λ. ἀεὶ: εἰώθασι τὸ ἀεὶ

ἀεὶ=ἐκάστοτε σημασιολογικῶς θὰ ἡδύνατο νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ HOFFMANN. Ἦτοι ἂν μὴ ἐτυμολογικῶς, σημασιολογικῶς ὁμως ὑπάρχει μία ἰδιαίτερα ἀπόχρωσις εἰς τὸ ἀ(ε)ὶ τὸ μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν κυρίως σύνθετον, τὴν ὁποίαν θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀρίσωμεν ὡς σημαίνουσιν τὴν ἐκάστοτε ἦτοι: κατὰ μίαν ὀρισμένην περίοδον ἢ ἔκτασιν ἑξαρσιν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ.

Ὁ WILAMOWITZ¹ συνεσχέτισε τοὺς Ἀειναῦτας πρὸς τοὺς Ναυκράρους² τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐθεώρησε ὅτι καὶ ἐδῶ ἔχομεν μίαν πρῶτον ἐκδήλωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς τριηραρχίας ἢ ἰσχύουσα ἐτυμολογία τοῦ ναύκραρος, ἐκ τοῦ *ναυ-κρᾶσ-ρος, κεφαλὴ τῆς νηός, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποστηρικτικῆς ἀνωτέρω ἐρμηνείας τοῦ ἀειναῦται. Σχετικῶς πρὸς τοὺς ναυκράρους οὐδεὶς πλέον ἀμφισβητεῖ τὴν πρὸς τὰ πλοῖα σχέσιν αὐτῶν, ἥτις ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν μέλημα. Πρὸς τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρχὴν τῶν λέξεων τούτων σχετίζεται βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ναύκρατις, ἔνθα ἡ ιδιότης τῶν κατοίκων μεταβιβάζεται εἰς τὴν προσωποποιουμένην πόλιν. Πρὸς τὰ ναυτικὰ πράγματα σχετίζεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ναυπάκτου³. Ἐν παραδείγμα ὁμοίου σχηματισμοῦ θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἐρεϊρίας.

Ἀειναῦται δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ ἐφοπλισταί, ὡς λέγομεν σήμερον, καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς θαλασσίας ἐπικοινωνίας τῆς πόλεως. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐφοπλιστοῦ ἐκφράζει—περίπου—ἡ λέξις ναύκληρος ἀργότερον. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ αὕτη αὕτη ἡ λέξις ναύκραρος⁴, ἀνάλογος τῆς ὁποίας σχηματισμὸς ἦτο, ἀνατολικώτερον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ τύπος ἀειναῦτης. Οὕτω ἡ παρὰ LIDDELL-SCOTT-JONES διδομένη

καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον τάττειν, ὡς καὶ Ὁμηρὸς ἔχων κότον ἐμμενὲς αἰεὶ (N 517) καὶ Σοφοκλῆς· ...τὸν αἰεὶ βίον. τουτέστι τὸ μακρὸν γῆρας, τὴν ζωὴν (Οἶδ. Κολ. 1584). Πρβ. καὶ FRISK, Etym. Wörterb. ἐν λ. αἰεὶ.

1 U. v. WILAMOWITZ - MÖLLENDORFF, Über die ionische Wanderung ἐν Sitzber. Berl. Akad. 1906, IV, 77. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν βλ. ἐπίσης RE I (1894), στ. 477 καὶ XV (1932) στ. 1594, 55 ἔ. J. RÖHLIG, Der Handel von Milet, Hamburg 1933, 61. BUSOLT [-SWOBODA], Griech. Staatskunde⁸ I, 177 σημ. 4, 211. G. GLOTZ, La cité grecque, 75, 76 καὶ Hist. grecque I, 278 σημ. 130. G. DE SANCTIS, Storia dei Greci I, 436 κέ. 519.

2 Ὁ WILAMOWITZ, αὐτ., θεωρεῖ ὅτι εἰς τὰς πόλεις, οἷμαι ἢ Μίλητος, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν νέαν τάξιν κατὰ τοὺς πρῶτους ἀρχαίους χρόνους, τὸ ἱππικὸν ἀντικαθίστατο βαθμιαίως διὰ τοῦ ναυτικοῦ· οἱ ἀειναῦται ἦσαν οὕτω ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν—ἐκάστη ναυκραρία ἦτο ὑπόχρεως νὰ παρέχῃ δύο ἵππους καὶ μίαν ναῦν· οἱ ναύκραροι δέ, ὡς γνωστόν, ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῆς Ἀθηναϊκῆς τριηραρχίας. Τί ὁμως ἀκριβῶς ἦσαν οἱ ἀειναῦται, τριηραρχοὶ, πλοιοκτῆται ἢ ναῦται, παρατηρεῖ ὁ WILAMOWITZ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῶν ναυτῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται ἀσφαλῶς. Ὁ WILAMOWITZ τὸ ἐσκέφθη διότι δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (βλ. κατ.) παρεχομένην ἐρμηνείαν περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου· Περὶ τῶν ναυκράρων: μετὰ

τὸ περιφημον ἄρθρον τοῦ HELBIG, Les vases du Dipylon et les naucraries, Mémoires de l'Acad. d. Inscriptions 36, I, 1898, 387 κέ. βλ. RE III, A (1929), 974 κ. ἔ. (ALY) καὶ XVI (1935), 1938 (HOMMEL). BUSOLT [-SWOBODA], 566, 599, 817 κέ. HASEBROEK, Gr. Wirtschafts- und Gesellschaftsgesch. I, 55 κ. ἔ. E. ZIEBARTH, Beiträge z. Gesch. d. Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland, Hamburg 1929, σ. 4. G. GLOTZ, Hist. gr. I, 402. H. BERVÉ, Gr. Gesch. I, 169, H. A. OMEROD, Piracy in the Ancient World, 1924, 96. P. N. URE, The Origin of Tyranny, 1922, 329 κέ. G. S. KIRK, Ships on Geometric Vases BSA 44, 1949, 93 κέ., ἰδίᾳ H. BENGTSON, Gr. Gesch. 111 καὶ σημ. 2. C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 1952, 81 κέ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως πρβ. FRISK, Etymologisches Wörterbuch ἐν λ. ναύκληρος· τὴν λέξιν ἐτυμολογεῖ δι' ἀνομοιώσεως καὶ συγχρόνου συσχετισμοῦ πρὸς τὸ εὐνοητότερον κληρὸς ἐκ τοῦ ναύκραρος. Παρ' ΗΣΥΧΙΟΥ διασφύζεται: ναύκλαροι, δῆμαρχοι, ὑπηρέται. Τὸ ναύκραρος ἐκ τοῦ *ναυ-κρᾶσ-ρος: τὸ κρᾶρ παρὰ τὸ κέραρ εἵτε δρθότερον κρᾶσ-ρ τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν λ. κρανίον, κᾶρα. Ὡστε ναύκραρος=ὁ ἱστάμενος εἰς τὸ ἄκρον ἐνὸς πλοίου. Ἀναλόγως καὶ παρὰ J. B. HOFFMANN, Etym. Wörterb. ἐν λ. ναύκραρος, ναύκληρος. Περὶ τῶν πρῶτων τῶν ναυκράρων βλ. καὶ κατωτ. σ. 41 κέ.

3 Πρβ. RE XVI (1935), στ. 1979 ἐν λ.

4 Πρβ. ἀνωτ. σημ. 2.

ἐρμηνεία εἰς τὴν λέξιν ἀειναύτης: board of magistrates.... (Cf. ναῦος [αἰολ.=ναός]; wrongly expl. by Plu. l. c. [=βλ. κατ.] as *meeting on board ship*) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ στοχάζηται τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν WACHSMUTH¹, ὅστις συνάπτων τὴν λέξιν πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν ἐθεώρει ὅτι τὸ ναῦ- ἐδῶ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ναῦς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ῥήματος ναύω, ὡς παρ' Ἡσυχίου, ναύειν ἱκετεύειν. παρὰ τὸ ἐπὶ τὴν ἐστίαν καταφεύγειν τοὺς ἰκέτας· ὁμοίως καὶ παρὰ Φωτίῳ παρέχεται ἡ αὕτη ἐρμηνεία: ἐπεὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἦσαν ἢ παρὰ τὴν ἐστίαν, παρὰ τὸ ἐναῦσαι. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀμηχανίαν. Ἐνα ἀκριβέστερον ὄρισμόν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀειναυτῶν θὰ προσπαθίσωμεν νὰ παράσχωμεν κατωτέρω.

Κυριωτάτη μαρτυρία περὶ τῶν ἐν Μιλήτῳ ἀειναυτῶν εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, Ἑλλην. Αἰτίαι 32, p. 298 c², καθ' ἣν ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις ἦσαν οἱ δυνατοί, οἱ ὅποιοι ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα «ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων». Ἡ ἑτέρα μαρτυρία εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: ἀειναῦται, ἀρχῆς ὄνομα παρὰ Μιλησίοις. Ἡ εἰδησις αὕτη τοῦ Πλουτάρχου ὅτι οἱ δυνατοί ἐν Μιλήτῳ ἐβουλευόντο ἐπὶ τῶν πλοίων πόρῳ τῆς γῆς, σημαίνει προφανῶς πόσον ἐτονίζετο ἡ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης παρὰ τοῖς Μιλησίοις καὶ πόσῃ δύνάμει εἶχον οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἰσχύος ταύτης.

Δὲν ἦτο μικροτέρα ἡ σχέσις τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν³, μάλιστα δὲ κατὰ μίαν περίοδον ἴσως καὶ κάπως παλαιότεραν ἐκείνης τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς Μιλήτου. Εἰς τὴν Ἑρετρίαν ἀποδίδεται καὶ μία περίοδος θαλασσοκρατίας⁴.

Ἡ ἰδιαίτερα σχέσις τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν ἔχει ἴσως τονισθῇ μέχρι σήμερον εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειώσω ὀλίγα μόνον γεγονότα ἴνα, περαιτέρω, ἐπιχειρηθῇ ἡ διασάφησις καὶ κατανόησις τῆς μεταξὺ Ἑρετρίας καὶ Χαλκίδος διαφωρεῖς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ εὑρεθεῖσα ἐν Ἑρετρίᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ⁵

1 WACHSMUTH, Stadt Athen I, 481, ὅστις εἰς τὸ ναῦς βλέπει τὴν σημασίαν τῆς ἐστίας παραβάλλων καὶ τὸ παρὰ ΠΟΛΥΔΕΥΚΕΙ I 74, 10: ναύκληρος=ἐστοιπάμων.

2 «Τίνες οἱ ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις;». Τῶν περὶ Θόαντα καὶ Δαμασῆγορα τυράννων καταλυθέντων, ἐταιρεῖται δύο τὴν πόλιν κατέσχον, ὃν ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Πλουτίς, ἡ δὲ Χειρομάχα. Κρατήσαντες οὖν οἱ δυνατοὶ καὶ τὰ πράγματα περιστήσαντες εἰς τὴν ἐταιρείαν, ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων, ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πόρῳ τῆς γῆς ἐπανάγοντες· κυρώσαντες δὲ τὴν γνώμην, κατέπλεον, καὶ διὰ τοῦτο ἀειναῦται προσηγορεύθησαν.

3 Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ ἀποικισμοῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Χαλκίδα ἡ Ἑρετρία διὰ τῆς ἐξάσεως τῆς ἰσχυρᾶς ναυτικῆς ἰσχύος ταύτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στερουμένην ναυτικοῦ Χαλκίδα. Βεβαίως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πραγματείας περὶ Ἑρετρίας τονίζεται ἡ ναυτικὴ ἐπίδοσις αὐτῆς· πρβ. ἰδίᾳ ΗΛΕΒΡΕΚ, ἔ.ἀ. 108 (θεωρεῖ ταύτην μετὰ τῆς Σάμου ὡς τὰς πρώτας πόλεις μὲ ναυτικὴν δύνάμειν), 117, 144. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρον *Eretria* ἐν RE Suppl. IV (1924), στ. 374, ἀλλ' ὅπως δῆποτε οὐδέποτε ὁ ναυτικὸς χα-

ρακτὴρ τῆς Ἑρετρίας ἐγένετο εὐρύτερον γνωστός. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τὴν παλαιὰν ἀκμὴν ὑπεδήλωνεν ἡ ὀνομαστὴ ἀλιεῖα τῆς Ἑρετρίας, τῆς ὁποίας περιφημοὶ ἦσαν οἱ φάγροι (φαγγριά), ΑΘΗΝ. VII 295 d καὶ 327. Πρβλ. GEYER, Top. u. Ges., σ. 17 καὶ RE VI (1909), στ. 422 ε. Περὶ τῆς ναυτικῆς ἱστορίας τῆς Εὐβοίας γενικῶς βλ. Κ. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Ἡ Εὐβοία εἰς τὴν Ναυτικὴν Ἱστορίαν, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 10, 1953, 1 κέ.

4 Αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὰ 505 - 490 π.Χ. Πρβ. R. HEIM ἐν Hermes 61, 1926, 250.

5 Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἑρετρικὸς Νόμος, Ἀρχ. Ἑφ. 1913, 210 κέ. Περὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, αὐτ. 214-5. — IG XII 9 ἀρ. 1273/4, σ. VIII/IX. E. SCHWYZER, Dialect. graec. exempla epigr. potiora ἀρ. 800. E. ZIEBARTH, Beitr., σ. 123 κέ. καὶ IG XII Suppl. σ. 204. JEFFERY, The Local Scripts, 84 πίν. 5, 9 Α. Βλ. καὶ H. VOLKMANN ἐν Hermes 74, 1939, 99 κέ (περὶ τῆς φράσεως δόγμα χρήματα. Πρόκειται διὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς λ. χρήμα ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ).

δημοσιευθεῖσα ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐρετρίας ἀποτελεῖ τὴν παλαιοτάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἐρετριέων—ἴσως μάλιστα εἶναι ἡ παλαιοτάτη ἐπιγραφὴ περὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων γενικῶς. Πρόκειται περὶ νόμου γεγραμμένου εἰς πλείονα τεμάχια πώρου λίθου ὀρίζοντος τὰ τῆς ναυσιπλοΐας, πρὸς ἣν σχετίζεται, ὡς ἔδειξεν ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ, ὅχι μόνον ἡ ῥητὴ εἰς αὐτὴν ἀναφερομένη παράγραφος ἀλλὰ καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀναφερομένην διαδικασίαν διατάξεις τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ πρὸς τὴν ναυσιπλοΐαν σχετιζομένη παράγραφος ἔχει οὕτω § III (τεμάχια C καὶ D): *Τοὺς πλέοντας ἀρ[έσ]θαι μισθὸν | ἡοίτινες ἀν Π[ε]ταλὰς ἔ Κέναιον | [ἀ]μείψονται: φέρ[ε]ν δὲ πάντας | τὸς ἐπι[δ]έμος ἔ ὄνῳ (= ὄνων) γνόμε[ο]νας ἐλ | [λιμένι] ἡὸ [ἄ]ν ἡέλῳσι | ἡα σφιν ἄ[ν] ἀναφίσβῃτ' ἔει.*

Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ ὑπομνηματίζων ἐρμηνεύει ὡς ἐξῆς¹: «*Lege sancitur ab omnibus, qui Petalias insulas aut promuntorium Cenaeum superant nautis stipendium postulare licere atque omnes peregrinos aut emptionum peritos—ὄνων γνόμενας—in eo portu stipendium solvere (v. III 3 φέρειν sc. μισθὸν) debere, ubi invenerint, quod eorum maxime interfuerit*». Ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶναι σημαντικωτάτη. Κατὰ τὰ μέσα—ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} ἡμῖσεος—τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὁ Εὐβοϊκὸς πορθμὸς εἶναι καὶ πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Νότον ἐλεύθερος εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ἐρετρίας. Οἱ «ἀμειβόμενοι» τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον πέρας τοῦ πορθμοῦ ἦσαν προφανῶς οἱ Ἐρετριεῖς ναυτικοί. Ἡ Χαλκὶς ἡ κειμένη βορειότερον τῆς Ἐρετρίας δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν καὶ ἀπὸ τοῦ βορείου στομίου τοῦ πορθμοῦ ἔξοδον τῶν Ἐρετριέων πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Εὐγλωττος ἐπίσης μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἐρετριέων εἶναι ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος *Ναυστόλου*, προστάτου προφανῶς τῶν διαρκῶς πλεόντων Ἐρετριέων², ἥρωος πεπονημένου ἐκ τῆς περὶ τὴν θάλασσαν ἀπασχολήσεως. Οὗτος ἐκτὸς τῆς Ἐρετρίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ Μέγαρα³. Ἐν ἀντιθέσει ἐπίσης πρὸς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Ἐρετρίαν ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας, τὰς στενῶς ἄλλως πρὸς αὐτὴν κυρίως συνδεόμενας, τὰ δεικνύοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ πλοῖα ὀνόματα εἶναι συνηθέστατα, ὡς *Ναυκράτης*, *Ναυστέ(ι)ρες*, *Ναυσίας*, *Ναυτέλης*, *Ναύτης* καὶ τὸ θηλυκὸν *Ναυσικράτης*⁴.

¹ Suppl. σ. 204, 30 κέ.

² Πρβ. καὶ Beitr. σ. 123: «Wenn hier auch vieles unsicher bleibt, ist soviel sicher, dass die Stadt Eretria Bestimmungen erlässt über die Seefahrt über die Petalischen Inseln im Süden und das Kap Kenaion im Norden des Kanals von Euböia hinaus, also wohl über das Fährgeschäft von Eretria aus um Euböia herum und zwar auf dem Nordweg und dem Südweg». Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ περιορισμὸς τοῦ πλοῦ μόνον εἰς τὴν διαπόρθησιν, Fährgeschäft, ὡς νομίζει ὁ ΖΙΕΒΑΡΤΗ παραπέμπων καὶ εἰς IG I² 40, 19 εἶναι ὀρθός, ἡ μαρτυρία ὅτι τὴν μεταξὺ πάντων τῶν λιμένων τῆς Εὐβοίας ἄσκησιν τῆς συγκοινωνίας εἶχον οἱ Ἐρετριεῖς εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττος.

³ IG XII 9 ἀρ. 256: *ἡὸρος ἱερὸν | Ναυστόλο*. Πρβ. Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ, Ἀρχ. Ἐφ. 1911, 36, ἀρ. 29. Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 183. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ εὐλογος ὑπόθεσις τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, αὐτόθι, ὅτι τὸ ἱεῖον τῆς Ἐρετρίας πιθανώτατα εἶναι τὸ ἀντικαταστήσαν τὸ ἱερὸν τοῦ *Ναυστόλου*, τοῦ ὁποίου ὁ ὄρος εὐρέθῃ πλησίον. Πρὸς τὸν θαλάσσιον τοῦτον ἥρωα παραβάλλει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ., καὶ τὸν ἐκ Πριήνης γνωστὸν *Ναύλοχον*, Inschriften v. Priene ἀρ. 1960.

⁴ W. PEEK, Ath. Mitt. 59, 1934, 53. Διαφέροντα καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα τῆς μεγαρικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Ναυστόλου*: *Νέωρις*, *Λιμενόχος*, *Ἀλιρόθιος*, *Ἀγγιάλος*, *Εὐρύαλος*.

⁵ Πρβλ. τοὺς πίνακας ἐν IG XII 9 καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ ΖΙΕΒΑΡΤΗ ἐν Suppl. σ. 203.

Γνωστή εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος¹ μαρτυρουμένη ἐπικυριαρχία τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῶν νήσων Ἀνδρου, Κέω, Τήνου καὶ τινων ἄλλων—μικροτέρων προφανῶς, τὰς ὁποίας δὲν ὀνομάζει ὁ γεωγράφος. Ὁ J. L. MYRES² ὑποθέτει ἐκ τούτου ὅτι ἡ Ἐρετρια κυριαρχοῦσα εἰς τὴν νότιον Εὐβοίαν—προφανῶς τὰς παραλίους πόλεις—καὶ τὰς ἐκ τῶν Κυκλάδων ὑπηκόους αὐτῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀποικισμὸν ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ ὅλου αὐτῆς νησιωτικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι τὸ λαλοῦν αὐτῆς σύμβολον: Ἐρέτρια εἶναι ἡ κωπηλάτις, ἡ πόλις μὲ τοὺς ἀδιαλείπτως ἐρέσσοντας κατοίκους. Παίγνιον μόνον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐτέραν πηγὴν ἀκμῆς τῆς πόλεως εἶναι ἡ παραδεδομένη πληροφορία περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἐρετρίας καὶ ὡς Ἀροτρίας: τὸ ἄροτρον εἶχεν ἐπίσης δικαιώματα εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὐφορον νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ βοῦς ἦτο τὸ σύμβολον. Πλὴν ἄλλων ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τὴν βοῦν ἀλλὰ καὶ τὸν ὀκτάποδα³.

Ἡ Ἐρέτρια αὕτη πόλις ἐνθυμίζει τοὺς Φαίακας, ἡ ἴδρυν τῆς πόλεως τῶν ὁποίων σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμὸν.

Διότι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ἀναφερόμενον παράδειγμα ἀποικίας⁴. Οἱ Φαίακες κατὰ τὴν Ὀδύσειαν, ἐν ζ 4 κέ., κατ'ῶκον κάποτε ἐν τῇ εὐρυχώρῳ Ὑπερείῃ⁵, πλησίον τῶν Κυκλώπων, οἱ σφας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν. Ὃθεν ὁ Ναυσίθοος ἀναστήσας τούτους ἐκ τῆς Ὑπερείης ἀπώκισεν ἐν τῇ νήσῳ Σχερίῃ, ζ 9-10:

ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλασσε πόλει, καὶ ἐδείματο οἴκους,
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν, καὶ ἐδάσσατ' ἀροῦρας...

Ἡ κατασκευὴ τοῦ τείχους καὶ τῶν οἰκιῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν ναῶν διὰ τοὺς θεοὺς καὶ ἡ διανομὴ τέλος τῶν ἀγρῶν εἶναι ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἴδρυ-

1 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 10, c. 448: ἐπὶ ἤρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηρίων καὶ Κερίων καὶ ἄλλων νήσων.

2 Ἐν CHA III, 650: Eretrian colonization is less easy to trace than Chalcidian, partly...partly because the most important settlements of this south Euboic group were not founded directly from Euboea itself, but from other islands, such as Andros, which had either been colonized from Eretria at an earlier stage, or were more favourably situated for communication with the regions which remained unexploited. Διὰ τὴν σχέσιν τῆς Εὐβοίας-Ἐρετρίας πρὸς τὴν Ἀνδρον σημαντικωτάτη θὰ εἶναι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζαγοράς ἐν Ἀνδρῷ, πρβ. Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ ἐν ΓΝΟΜΟΝ 34, 1962, 396 βλ. καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, Ἀρχ. Δελτ. 16, 1960, Β', 248.

3 Κατὰ τὴν ἐποχὴν 511-490, πρβ. HEAD, Hist. Numismatum², 361 κέ. CH. SELTMAN, Greek Coins, 83, πίν. 11 1-2.

4 Κ. J. BELOCH, I², 230 κέ. HASENBROEK, ἔ.ἀ. 111. GLOTZ, Hist. grecque I, 157. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ Ὀδύσεια σχετίζεται πρὸς τὸν ἀποικισμὸν, E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia

I, 1894, 160 κέ. E. CIACERI, Storia della Magna Grecia², 1927-1932, I, 392. W. SCHADEWALDT, Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1951, 87 κέ. L. PARETI, Omero e la realtà storica, Milano 1959. H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der gr. Kolonisation ἐν Probleme der alten Geschichte (=Heidelb. Jahrbücher 4. 1960), σ. 363 κέ. Βλ. καὶ J. BÉRARD, La colonisation², 303 κέ., ὅστις θεωρῶν τὰ ἀρχαιότερα μέρη τῆς Ὀδυσσεΐας παλαιότερα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ δὲν πιστεύει—ἀντιθέτως πρὸς τὸν E. PAIS, ἔ.ἀ. ἢ τὸν CIACERI, ἔ.ἀ.—ὅτι οἱ «πλοῖ τῶν Χαλκιδέων» εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξαν τὸ πρότυπον τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσεύς.

5 Τὴν Ὑπερείην τοποθετοῦσι παρὰ τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, J. BÉRARD, Colonisation², 309, 505. Εἰς τὴν Ὀμηρικὴν τοπογραφίαν δὲν πρόκειται νὰ εἰσελθῶμεν ἐνταῦθα· παρατηρητέον μόνον ὅτι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἀποικίας ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀπωτάτης Δύσεως πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι ἡ ἀποικία αὕτη τῶν Φαίακων ἐξ Ὑπερείης εἰς τὴν Σχερίην ταυτιζομένην μὲ τὴν Κέρκυραν. Ἡ σύνδεσις τῶν Φαίακων μὲ τὰς παραδόσεις περὶ ἐπιστροφῆς Πελασγῶν

σιν μιᾶς πόλεως εἴτε μιᾶς ἀποικίας. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγός, ὁ οἰκιστὴς τῆς ἀποικίας ταύτης, εἶχε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *Νανσίθοος*, τὴν σχέσιν δὲ πρὸς τὰς ναῦς ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Νανσικίας*. Τὰ πλοῖα διὰ τὸν στόλον ἦσαν ἰδία τῶν Φαιάκων.

Ὅθεν ἐνῶ εἰς τοὺς στίχους ζ 9-10 ἔχομεν χαρακτηριστικῶς τὸ ὑπόδειγμα μιᾶς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στηριζομένης ἀποικίας, ὡς ἦσαν αἱ παλαιόταται τῶν ἀποικίων, ἡ ἀπασχόλησις τῶν Φαιάκων φαίνεται ὅτι κατηυθύνετο πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἶναι *δολιχόρετμοι, νανσίκλητοι ἄνδρες*, ν 166, *περὶ πάντων ἱδριες ἀνδρῶν/νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν*, η 108, κύριον δὲ αὐτῶν μέλημα ἔχουν

πομποὶ ἀπήμονές εἰμεν ἀπάντων, ν 174,

ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τοὺς Φαίακας σχετικῶς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, θ 31 κέ.:

*ἡμεῖς δ', ὥς τὸ πάρος περ, ἐποτρυνώμεθα πομπήν
οὐδὲ γὰρ οὐδέ τις ἄλλος, ὅτις κ' ἐμὰ δώμαθ' ἱκνται,
ἐνθάδ' ὀδυρόμενος δηρὸν μένει εἵνεκα πομπῆς.*

Πομποὶ λοιπὸν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀνάγκην νὰ διασχίσουν τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ Φαίακες, μέχρις ὅτου ὁ Ποσειδῶν χολωθεὶς ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ Ὀδυσσεῶς ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην τῶν Φαιάκων.

Ἀνάγκην *πομπῶν* διὰ τῆς θαλάσσης εἶχον οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ξένην γῆν μακρὰν τῆς πατρίδος, εἰς ἀποικίαν. Αἱ ἀποικίαι δὲ «*στέλλονται*» διὰ θαλάσσης κυρίως. Οἱ θέλοντες νὰ μετάσχουν τοῦ «*στόλου*» συγκεντρώνονται εἰς ἓνα ἐκ τῶν λιμένων τῶν μεγάλων πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ὁ ὑπερπόντιος πλοῦς¹. Εἰς τοὺς λιμένας τούτους συνεκεντρώνοντο καὶ οἱ ἐξ ἄλλων πόλεων θέλοντες νὰ ἀποικήσουν² καὶ εἰς τοὺς λιμένας τούτους καταπλέοντα τὰ πλοῖα ὠδήγουν τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν νέαν πατρίδα.

Ὡς ἐκτελοῦντας τὴν πραγματοποίησιν τοιούτων στόλων ἢ *πομπῶν* δυνάμεθα, νομίζω, νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς Ἑρετριεῖς. Αἱ πηγαὶ βεβαίως εἶναι λίαν σιωπηραὶ ἀλλ' ἡ ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Ἑρετρίας, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἐπίσης ἐντόνως ἡ εἰς τὸν ἀποικισμὸν ζωηρὰ αὐτῆς συμμετοχὴ, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο.

Ὑποτίθεται συνήθως³ ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς κυρίως ἀρχαιοτάτην ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῆς Εὐβοίας τὸ ναυτικὸν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἑρετρίας, ἀπὸ κοινοῦ, εἶχεν ὑπάρξει κυρία πρὸς τοῦτο αἰτία, ὅτι δὲ ἐξερευνητικὰ ταξίδια Χαλκιδέων θαλασσοπόρων εἶχον προηγηθῇ τῆς καθ'αυτὸ ἀποικιακῆς κινήσεως, ὅτι δέ, τέλος, ἡ συνεργασία Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας διεκόπη ἔνεκα τοῦ περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πολέμου, ὅστις θεωρεῖται ὅτι ἤρχισεν ἤδη κατὰ τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰ.⁴ Βεβαίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι Εὐβοϊκαὶ πόλεις δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι εἰς τὴν κίνησιν ταύτην. Ὁ Ἰσοκράτης⁵ εἶχε παρατηρήσει ἐν

ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὁ BÉRARD, αὐτ. 504, σημ. 5, 505 δὲν αἶρει τὴν μοναδικότητα τοῦ παραδείγματος.

1 H. BERVE, Gr. Gesch. I, 113. Πρβ. τὴν διήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ I 94 διὰ τὸν πλοῦν τῶν Λυδῶν εἰς Τυρσηνίαν (Ἑτρουρίαν): *Λαχόντας δὲ αὐτῶν τοὺς ἐτέρους ἐξίεναι ἐκ τῆς χώρας καταβῆναι ἐς Σμύρνην καὶ*

μηχανήσασθαι πλοῖα, ἐς τὰ ἐσθμεμένους τὰ πάντα..., ἀποπλέειν κατὰ βίον τε καὶ γῆς ζήτησιν.

2 Βλ. π.χ. BUSOLT, Gr. Staatskunde⁸, 174.

3 Βλ. κατωτ. σ. 15 κέ.

4 Βλ. σ. 1 σημ. 2. Πρβ. καὶ J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques, 1960, 66 κέ.

5 ΙΣΟΚΡ. IV 108.

τῷ Πανηγυρικῷ περὶ τῆς Εὐβοίας ὅτι : πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν τῆς θαλάσσης εὐφυῶς εἶχε καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀπασῶν τῶν νήσων διέφερε. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς προώιμους Ἕλληνο-
κοὺς αἰῶνας τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης ἡ Ἑρέτρια κατεῖχε πρώτη ἐκ πασῶν τῶν Εὐ-
βοϊκῶν πόλεων.

Ὁ Νεῶν κατάλογος διδάσκει τὴν κοινὴν, ὡς μιᾶς ἐνότητος ἐμφάνισιν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων, Β 536 κέ.

Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες,
Χαλκίδα τ' Εἰρετριάν τε πολυστάφυλόν θ' Ἰστίαιαν
Κήρινθόν τ' ἔφαλον Δίον τ' αἰπὺν πτολίεθρον,
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἡδ' οἳ Στύρα ναιετάεσκον,
τῶν αὖθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφῆνωρ¹, ὅζος Ἄρηος,
Χαλκωδοτυάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.

Οἱ Ἄβαντες ὡς ἔθνος, κατοικοῦντες τὴν Εὐβοίαν—οὐχὶ δ' ἐκάστη τῶν πόλεων ὡς ἰδιαιτέρα πολιτικὴ μονάς—μετέχουν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Τροίας. Τοῦτο ἀπο-
τελεῖ βεβαίως μίαν καιρίαν διαφορὰν τοῦ κόσμου τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ
κόσμου, ὡς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ 8^{ου} περίπου αἰῶνος καὶ ἐξῆς.

Ἐν ἀκολουθίᾳ τῆς Ὀμηρικῆς - Ἀχαικῆς ταύτης ἀντιλήψεως ὀνομάζει καὶ ὁ εἰς Ἀ-
πόλλωνα Ὀμηρικὸς Ὑμνος, στ. 31, τὴν Εὐβοίαν *ναυσικλειτὴν*. Ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ πᾶ-
σαι αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας ἦσαν ἐξ ἴσου ναυσικλειταί. Χρησιμοποιεῖται δὲ γενικῶς τὸ ὄνο-
μα τῆς ὅλης νήσου ἐν συνεχείᾳ τῆς μυκηναϊκῆς πολιτικῆς ἐνότητος αὐτῆς ὡς χώρας
τῶν Ἀβάντων.

Ἐν προσφάτῳ μελέτῃ μου², ἔνθα προσπαθῶ νὰ ἀνεύρω τὰ στοιχεῖα τὰ ἐνώνοντα
τὴν ποίησιν τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν ὅλην τέχνην τῆς Πάρου καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς προ-
σωπικότητος τοῦ Παρίου ποιητοῦ πρὸς τὴν πόλιν τῆς Πάρου, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ
διαπιστώσω πόσον κεφαλαιώδους σημασίας εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ
Ἑλλὰς κατὰ μὲν τὰ Τρωικὰ³ *κοινῇ εἰργάσατο* ἐν μέγα ἔργον, ἐνῶ μετὰ ταῦτα ἐμφανί-
ζεται *ζῶσα ἀτολμοτέρα κατὰ πόλεις*⁴ ὥστε *μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζεσθαι*.

Ἡ κοινὴ αὕτη ἐμφάνισις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὀφείλεται
εἰς τὴν διάφορον πολιτικὴν διάρθρωσιν: τὰ ἔθνη ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ
συνόλου, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν 9^{ον}-8^{ον} περίπου π.Χ. αἰ.
διασπᾶται ἡ κατὰ ἔθνη διάρθρωσις καὶ ἡ πόλις ἐμφανίζεται ὡς ἡ πολιτικὴ αὐτάρκης
ἐνότης. Ἡ δημιουργία τῆς πόλεως ἀποτελεῖ οὐσιώδη ἀλλαγὴν. Τοὺς πολίτας ἐνώνει
τώρα ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξάρτησις - ὅχι ὁ συγγενικὸς δεσμὸς κοινῆς κατα-
γωγῆς. Ἡ πόλις γίνεται κτῆμα τῶν πολιτῶν, ἐνῶ παλαιότερον ἦτο κτῆμα τοῦ βασιλέως,
ὅστις διώκει τὸ ἔθνος, δυνάμεθα δὲ δικαίως νὰ ἰσχυρίζωμεθα ὅτι ἡ δημιουργία καὶ
ἡ ἐμφάνισις τῆς πόλεως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὴν ιδέαν τῆς βασιλείας. Ἡ πόλις δηλαδὴ

1 Κατὰ τὸν ΗΣΙΟΔΟΝ ἀπ. 96 οὗτος ἦτο μεταξὺ τῶν
μνηστήρων τῆς Ἑλένης· ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας θεω-
ρεῖται ὅτι ὤκισε τὸν Ὀρικόν, βλ. κατωτ. σ. 19.

2 Archilochos und Paros· ἐν Entretiens Hardt
X, 1964, 40 κέ.

3 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 3. 1: Πρὸ γὰρ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν

φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ Ἑλλὰς.

4 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 17: Οὕτω πανταχόθεν ἡ Ἑλλὰς
ἐπὶ πολλὸν χρόνον [=μεταξὺ τῶν Τρωικῶν καὶ τῶν Μη-
δικῶν] κατεῖχετο μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζε-
σθαι, κατὰ πόλεις τε ἀτολμοτέρα εἶναι.

ὡς πολιτικὴ ἔννοια δὲν ἀποτελεῖ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κατὰ κώμας ἢ δήμους οἰκήσεως ἀλλὰ τὴν νέαν μορφήν, ἢ ὁποῖα ἀντικαθιστᾷ τὴν κατὰ ἔθνη διάκρισιν.

Οὕτω ἡ κατὰ ἔθνη διάκρισις ἢ εὐρισκομένη ἐν τῷ Νεῶν καταλόγῳ ἀντιπροσωπεύει τὸ παλαιὸν βασιλικὸν καθεστῶς, ἐνῶ ἡ πόλις καταργοῦσα τοὺς βασιλεῖς αἴρει συγχρόνως καὶ τὴν κατὰ ἔθνη διαίρεσιν, ἣτις ἐπιβιώνει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ μόνον διαρθρώσει τῆς πόλεως διὰ τῆς ὀνομασίας φυλῶν ἢ ἄλλων μικροτέρων πολιτικῶν ἐνοτήτων δι' ὀνομάτων τῶν παλαιῶν ἐθνῶν· οἱ Ἀβαντες π.χ. ἐπέζησαν ἐν τῇ Ἀβαντίδι φυλῇ τῆς Χαλκίδος. Διὸ καί, ὡς ἔχει ὀρθῶς παρατηρηθῇ¹, ἡ κατὰ φυλὰς—καὶ τὰς ὑποδιαίρέσεις αὐτῶν—διάρθρωσις τῆς πόλεως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν παλαιότεραν κατὰ ἔθνη πολιτικὴν διαίρεσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐξ οὗ καί, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, οἱ κατὰ ἔθνη ζῶντες Ἕλληνες δὲν εἶχον διάκρισιν κατὰ φυλὰς.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποικισμοῦ² ὅστις ἤρχισεν, ὡς κοινῶς πιστεύεται³, αἰφνιδίως καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἄνευ σαφῶς διακρινομένων προβαθμίδων περὶ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ., ἱστορίαν δέ, ἢ ὁποῖα μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερος ἐνταῦθα, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐπανεύρωμεν τὴν διάκρισιν τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῶν πόλεων εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δευτέρως οὗτος καλούμενος ἀποικισμὸς ἐκπορεύεται ἀπὸ τῶν πόλεων, ἐνῶ ὁ παλαιότερος, ὁ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἦτοι ἡ καλουμένη συνήθως ἰωνικὴ ἀποικία ἦτο ἀκόμη ἐν κίνημα τῶν ἐθνῶν⁴ ἦτο αὕτη μετανάστευσις ἐθνῶν, εὐλογώτατα δὲ θεωρεῖται ὅτι εἰς τὴν νέαν πατρίδα οἱ ἐν Ἰωνίᾳ ἀποικοὶ τῆς στροφῆς τῆς 2^{ας} πρὸς τὴν 1^{ην} π.Χ. χιλιετηρίδα ἐδημιούργησαν τὰς πόλεις⁴.

Ἐν παράδειγμα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ πρώτου, τοῦ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς, ἀποικισμοῦ εἶναι π.χ. ἡ πληροφορία ὅτι Ἀβαντες ἐκ τῆς Εὐβοίας ἐπάρκισαν κατὰ τὴν πρώτην μετανάστευσιν τὴν Χίον⁵. Οἱ Εὐβοεῖς οὗτοι μὴ ὑπαρχούσης τότε τῆς πόλεως ὡς πολιτικῆς μονάδος εἶναι εὐνόητον νὰ μὴ χαρακτηρίζονται ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος πόλεως, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} κ.ε. αἰ. Ἀργότερον ὁμως, ὅτε ἡ ἐθνικὴ καταγωγὴ δὲν ἐσήμαινε τίποτε πλέον, οἱ «Ἀβαντες» ἐνεθυμήθησαν τὰς πόλεις εἰς ἃς

1 K. LATTE, RE XX 1 (1941), στ. 995.

2 Πάντοτε ἰσχύει ἡ παρατήρησις τοῦ BELOCH I², 232: «Die näheren Umstände, unter denen die Gründung erfolgt war, sind bei allen Kolonien, die über das VI. Jahrh. hinausgehen, in das Dunkel gehüllt». Ἄλλ' ὅπωςδήποτε κατανοοῦμεν ὀρισμένους προϋποθέσεις. Πρβ. ἰδίᾳ BELOCH, αὐτ. H. BERVÉ, ἔ.ἀ. 111 καὶ SCHADEWALDT, ἔ.ἀ. 111 Ὁ BENGTON, ἔ.ἀ. 82, παρατηρεῖ ὅτι ἡ πρωτοβουλία τῆς ἀποστολῆς ἀποικίας ἀνήκεν εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς ὀρισμένας ομάδας ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰς τὰς Ἀχαϊκὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως (Σύβαρις, Κρότων κλπ.) δὲν γίνεται λόγος περὶ πόλεων ἀκριβῶς διότι εἰς τὴν Ἀχαΐαν αἱ ὑπάρχουσαι πόλεις δὲν εἶχον ὀριμᾶσαι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς μονάδος τῆς πόλεως—κράτους. Πρβ. κατ. 15 σημ. 3. Ὁ H. SCHAEFFER, ἔ.ἀ. 377 κ.ε. θεωρεῖ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} αἰ. καὶ ἐξῆς ὡς φαινόμενον ὀφειλόμενον εἰς τὸ σημαντικώτατον γεγο-

νὸς τῆς διαλύσεως τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας ὑπὸ τῆς ἀναπτυχθείσης ἀριστοκρατίας: Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἀποικιῶν ἀνέλαβον οἱ εὐγενεῖς, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ κατὰ ῥησις τῆς βασιλείας καὶ δημιουργία τῆς πόλεως εἶναι ταυτόσημα γεγονότα. Διότι μὲ τὴν διάλυσιν τῆς βασιλείας ἡ κυριότης τῆς πόλεως μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς πολίτας, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δημιουργῆσαν τὴν νέαν ἔννοιαν τῆς πόλεως. Ὅπωςδήποτε ἡ ἀμεσώτερα σύνδεσις τοῦ ἀποικισμοῦ μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως δεικνύει σαφέστερον τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀποικισμοῦ, ὅστις βεβαίως συνδέεται μὲ τὰς νέας δημιουργηθείσας τότε πολιτικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

3 H. SCHAEFFER, ἔ.ἀ. 363.

4 BENGTON, ἔ.ἀ. 53.

5 ΠΑΥΣ. VII 4. 8-9. Περὶ Ἀβάντων GEYER, σ. 19 κ.ε.

ἀνήκον. Οὕτω οἱ ἀναφερόμενοι παρὰ τὰς Ἑρυθράς, ἀπέναντι τῆς Χίου, *Χαλκιδεῖς* ἦσαν ἀναμφιβόλως παλαιοὶ Ἀβαντες, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Χίου Ἀμφικλος¹ θεωρούμενος Ἰστιαεὺς ἦτο τῷ ὄντι εἰς τῶν Ἀβάντων οἰκιστῶν. Εἰς παλαιούς Ἀβαντας ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ *χιλιαστὴς ἢ Χαλκιδέων* ἢ ἀπαντῶσα ἐν Χίῳ (;)².

Εἰς τὰς ἀποικίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος βλέπομεν ἀκόμη τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ ἐθνῶν καὶ πόλεων. Αἱ πόλεις Σύβαρις, Κρότων Μεταπόντιον χαρακτηρίζονται ὡς ἀποικίαι τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς νὰ ἔχη ἰδιαιτέραν σημασίαν ἢ ἐνίοτε ἀναφερομένη ἀπὸ ὠρισμένης Ἀχαϊκῆς πόλεως καταγωγῇ τῶν οἰκιστῶν. Οἱ Λοκροὶ προδίδουσιν ἐπίσης διὰ τοῦ ὀνόματός των τὴν ἐθνικὴν τῶν ὀργάνωνσιν. Ὁ λόγος εἶναι βεβαίως ὅτι καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν ἀνέπτυξαν τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως - κράτους, ἀλλὰ διετήρησαν τὸν παλαιὸν ἐθνικὸν δεσμόν³ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ Εὐβοεῖς εἶναι μεταξὺ τῶν πρώτων τῶν ἀναλαβόντων τὸν δευτέρου ἀποικισμὸν⁴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς εἰδήσεις ὅτι πλείονες Εὐβοϊκαὶ πόλεις ἔστελ-

1 GEYER, 43, σημ. 2. Περί τῆς παρὰ τὰς Ἑρυθράς Χαλκίδος, βλ. ΣΤΡΑΒΩΝ XIV 1.31, c. 644. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 5. 12: Ἑρυθραίοις δὲ ἔστι μὲν χώρα Χαλκίς, ἀφ' ἧς καὶ τῶν φυλῶν σφισι ἡ τρίτη τὸ ὄνομα ἔσχηκε. Πρβ. E. SZANTO, Die griech. Phylen, Sitzb. d. Ak. Wien 144, 5 (1901), σ. 60/61. Ἡδὴ ὁ DÜMMLER παρὰ STUD-NICZKA, Kyrene, 18 (=Kl. Schriften II 243 κέ.), πρβ. SAKELLARIOU, La migration ionienne, 186 σημ. 3, εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἀμφικλος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων: ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΙ VII 4,8 πληροφορία περὶ τῶν ἐν Χίῳ Ἀβάντων ἔχει οὕτω: Ἰωνι δὲ... ἔστιν εἰρημένα... ἀνὰ χρόνον δὲ καὶ Οἰνοπίωνα εἰς τὴν Χίον κατὰραν ναυσὶν ἐκ Κρήτης... ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνοπίωνος βασιλείας καὶ Ἀβαντες ἐξ Εὐβοίας. Οἰνοπίωνος δὲ καὶ τῶν παίδων ἔλαβεν ὑπερτερον Ἀμφικλος τὴν ἀρχὴν ἀφίκετο δὲ ἐξ Ἰστιαίας ὁ Ἀμφικλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Ἐκτὼρ δὲ ἀπὸ Ἀμφικλου τέταρτη γενεᾷ—βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος—ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν... Οἱ Ἀβαντες ἀνήκουν εἰς ὅλην τὴν Εὐβοίαν, ὡς διδάσκει ὁ Νεῶν κατάλογος, ὥστε οὐδεὶς ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐπικοὺς ἀκόμη χρόνους θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαχωρίσῃ τοὺς Ἰστιαεῖς ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἀφίξις τῶν Ἀβάντων γίνεται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οἰνοπίωνος, ὁ δὲ Ἀμφικλος παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν Οἰνοπίωνα. Ὅτι ὁ Ἀμφικλος ἦλθεν ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων—ἐθεωρεῖτο δηλ. ὅτι ἦλθεν οὕτω—δεικνύει προφανῶς τὸ γεγονός ὅτι ἐξήγησε μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Τοῦτο ἐξήτουν—προφανῶς ἐδῶ πρόκειται ἀναχρονισμὸς—οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποικιῶν πρὶν ἐκπεύουσιν. Τοιαύτη ἦτο ἀσφαλὴς ἡ ἔννοια τῶν γραφομένων τοῦ Ἰωνος ἐν τῇ Χίῳ Κτίσει. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Πανσανίου δὲν εἶναι καὶ βέβαιον ὅτι ὁ Ἐκτὼρ ἦτο τέταρτος ἀπόγονος τοῦ Ἀμφικλου ὁ τρόπος τῆς διηγήσεως μᾶλλον τὸ ἀποκλείει. Καὶ ὁ H. T. WADE-GERY, The Poet of the Iliad, 6 θεωρεῖ τὸν Ἀμφικλον ὡς τὸν πρῶτον Ἑλληνα βασιλέα, ἀποχωρίζων οὕτω αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, τοὺς ὁποίους τάσσει μετὰ τῶν Κρη-

τῶν καὶ τῶν Καρῶν, ὡς προελληνικὸν προφανῶς φύλον. Ἐὰν ὁμοῦς χωρίσωμεν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἐξ Εὐβοίας ἀποικισμὸν εἰς δύο φάσεις, τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους τῶν Ἀβάντων καὶ τὴν δευτέραν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἰστιαίας καὶ τῆς Χαλκίδος, τότε ὁ Ἀμφικλος ἀνήκει εἰς τὸν δευτέρου, τὸν ἀπὸ τῶν πόλεων ἀποικισμὸν, ἐνῶ οὐδεμία πληροφορία οὐδὲ ἐνδείξις ὑπάρχει, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅτι κατὰ τὴν διάκρισιν τοῦ νεωτέρου τοῦτου ἀποικισμοῦ ὑπάρχει ἐν ρεῦμα ἐκ Δυσμῶν (ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Κυκλάδων) πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς νήσους. Ἐὰν τὸ ἐξ Ἰστιαίας ρεῦμα εἶναι ἀσχετον πρὸς τοὺς Ἀβαντας, τότε καὶ οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Χίου καὶ τῶν Ἑρυθρῶν ἀνήκουν εἰς τὸν δευτέρου ἀποικισμὸν. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος διαχωρισμὸς δὲ ὁ ἀποικιακῶν ρευμάτων ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Χίον εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπίθανος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 146 ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀναφέρει μόνον Ἀβαντας μεταξὺ τῶν Ἰόνων.

2 ΠΑΣΠΑΤΗ, Χιακὸν Γλωσσάριον 402 ἀρ. 2. Ath. Mitt. 13, 1888, 175 ἀρ. 19. Ἡ ἐπιγραφή ἡ ἀναφερούσα τὴν χιλιαστὴν τῶν Χαλκιδέων θεωρεῖται ὅτι μετεφέρθη εἰς Χίον ἐξ Ἑρυθρῶν. Ἐκ δύο προσφάτων μελετῶν, ἐν τῇ μιᾷ θεωρεῖται ὡς Χιακή, G. DUNST, Bemerkungen zu griech. Inschriften (=Sitzb. der Deutsch. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Klasse für Sprachen... 1960, 1) 23 κέ., ἐν τῇ ἐτέρᾳ W. G. FORREST, BSA 55, 1960, 175 σημ. 12 ὡς Ἑρυθραϊκή.

3 Πρβ. Προχείριος περὶ τῶν Ἀχαιῶν BUSOLT [-SWOBODA], 129, 147, 1532 σημ. 2 καὶ 3, περὶ τῶν Λοκρῶν, αὐτ. 155. Περὶ τῶν Ἀχαϊκῶν ἀποικιῶν BÉCARD, La colonisation², 140 κέ., τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν, αὐτ. 199 κέ.

4 Περί τοῦ ἀποικισμοῦ ἃς σημειωθῶν τὰ δύο πρόσφατα δημοσιεύματα: J. BÉCARD, L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres médiques, Paris 1960 (βλ. H. BERVE ἐν Gnomon 36, 1944, 95 κέ.) καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἡδη μελέτη τοῦ H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der griechischen

λον ἀπὸ κοινοῦ μίαν ἀποικίαν θὰ ἡδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ συντελεῖται ἡ μεταβολὴ τῆς μεταναστεύσεως ἐθνῶν εἰς ἀποικίας στελλομένας ἀπὸ πόλεων. Προχωρῶν τις ἀκόμη περαιτέρω θὰ ἡδύνατο νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα μήπως ὁ περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πόλεμος ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ νέου κόσμου τῆς πόλεως. Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ εἶναι καταφατική, ὥς τοῦλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῶν εἰδήσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα κατὰ κοινήν συμφωνίαν μετεχειρίσθησαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον¹. Ὁ ἀποικισμὸς τῶν *τηλεβόλων*² ἦτοι τῶν ὅπλων τῆς νέας ἐποχῆς σημαίνει τὴν συντηρητικότητά τῶν μὲ τὴν παλαιὰν ἀκόμη τάξιν συνηθισμένων *δορικλειτῶν δεσποτῶν* τῆς Εὐβοίας. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ὥς ἀγὼν Ἀριστοκρατικῶν πρὸς Δημοκρατικούς ἔχει ἤδη πρὸ μακροῦ χαρακτηρισθῇ ὁ πόλεμος οὗτος³.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς πρῶτον ἀποικισμὸν, ἔνθα ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ χαρακτηρίζει τοὺς μεταναστεύοντας, κατὰ τὸν δεύτερον ἀποικισμὸν εἶναι πάντοτε σαφὴς εἰς τὰς διασωθείσας πληροφορίας ἡ διακρίσις τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐστέλλοντο αἱ ἀποικίαι παρὰ τὸν εἰς τὴν περιπτώσιν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Λοκρῶν παρατηρούμενον ἀναχρονισμόν.

Εἰς τὴν Καμπανίαν παλαιοτάτη τῶν ἀποικίων, περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἢ ὀλίγον παλαιότερον ἰδρυθεῖσα εἶναι ἡ *Κύμη*⁴. Ὁ Στράβων⁵ γράφει περὶ αὐτῆς τὰ γνωστὰ ταῦτα: *Οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν (δηλ. τῶν Χαλκιδέων) [τὴν] ἀποικ-*

Kolonisation ἐν Probleme der Alten Geschichte 1963, 362 κέ. [ἀρχικῶς ἐν Heidelberger Jahrbücher 4, 1960, 77 κέ.]. Διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μὲ τοὺς Εὐβοεῖς BÉRARD, ἔ.ἀ. σ. 64: «Durant la première partie du VIIIe siècle Érétrie et Chalcis en Eubée, parviennent à l'apogée de leur puissance et sont, de ce fait, les deux principaux centres de l'expansion colonisatrice». Ὁμοίως ὁ DUNBABIN, The Western Greeks, 6: «It was a combined effort of many cities of Euboea, no doubt under the joint direction of Khalkis and Eretria...». Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ W. SCHADEWALDT, Homer und sein Jahrhundert, ἐν Das neue Bild der Antike, I σ. 51-90, ἰδίως σ. 68 κέ.=Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1948, σ. 105 κέ. Διὰ τὸν ἀποικισμὸν εἰς τὴν Δύσιν κεφαλαιώδη εἶναι τὰ ἔργα τοῦ DUNBABIN, The Western Greeks, Oxford 1948, καὶ τοῦ J. BÉRARD, La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité², Paris 1957. Ἐπίσης βλ. καὶ τὰς γενικὰς ἱστορίας: BUSOLT I², 364 κέ. BELOCH I 1², 229 κέ. καὶ 2², 218 κέ. GLOTZ I, 153 κέ. CAH III 631 κέ. (J. L. MYRES). BERVE I, 111 κέ. BENGTON, 80 κέ.

1 Ὁ HELBIG, πρβ. σ. 2, σημ. 0, ἐθεώρησε ὅτι ἡ φάλαγξ τῶν ὀπλιτῶν ἦτο ἤδη δημιουργημένη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον.

2 Ποῖα εἶναι τὰ τηλεβόλα ὅπλα—ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 12 c. 448: *συνέθεντο ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα. δηλοῖ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλῃ τις φράζουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις*—λέγει ὁ ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, ἀπ. 3 DIETL: *οὐ τοι πόλλ' ἐπὶ τόξα τανύσσειται οὐδὲ θαμναῖαι σφενδόνας...* Πρβ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115 κέ.

3 Βλ. ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III², 497, ὁ ὁποῖος ἐξάγει τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ ΑΙΝΕΙΑΙ ΤΩΙ ΤΑΚΤΙΚΩΙ διηγήσεως—οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας, ἔνθα εἶχον καταφύγει, εἰσέρχονται εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τεχνάσματος καὶ κυριαρχοῦν—ἦν ἀναφέρει εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον. Οὗτος πιστεύει, ὅτι ὁ πόλεμος εἰς τὸ τέλος συνεφύρθη πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν τάξεων. Ἀνάλογον γνώμην εἶχεν ἐκφράσει ἡδὴ ὁ K. FR. HERMANN, Gesam. Aufs. (=Rhein. Mus. 1, 1831, 84 κέ.), 193 κέ.

4 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4 c. 243: *Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γὰρ ἐστὶ πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων*. Ὅτι οἱ μετὰ τῶν Χαλκιδέων ὡς κτίσται μνημονευόμενοι Κυμαῖοι εἶναι οἱ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς καὶ οὐχὶ τῆς Αἰολικῆς Κύμης θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτονόητον. Ὑπὲρ τῆς Αἰολικῆς Κύμης: A. R. BURN, JHS 49, 1929, 15 καὶ σημ. 11. Ἐπίσης DUNBABIN, 6 κέ. A. BLAKEWAY, BSA 33, 1932/33, 201 σημ. 1. Ὑπὲρ τῆς Εὐβοϊκῆς Κύμης τάσσεται ὁ J. BÉRARD², 48 κέ.

5 Βλ. V 4. 4, c. 243.

κίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι.

Ἀνάλογος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ περίπτωσις τῆς Νάξου, τῆς παλαιότητας τῶν ἐν Σικελίᾳ (734 π.Χ.) ἀποικίων: Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ὥκισαν μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης¹. Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς Νάξου δυσκόλως ἐρμηνεύεται ἄνευ συμμετοχῆς καὶ Ναξίων, ἐκ τῆς νήσου τῶν Κυκλάδων, εἰς τὸν στόλον ἐκείνον· ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ παράδειγμα τῆς Κύμης καθιστᾷ ταύτην ἀναμφίβολον· ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν Κυμαίων εἰς τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης ἐν Καμπανίᾳ. Προκειμένου καὶ περὶ τῆς Νάξου, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ υποθέσωμεν, ὡς καὶ περὶ τῆς Κύμης, ὅτι Χαλκιδεῖς καὶ Νάξιοι διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς τῶν μὲν ἀποικίαν εἶναι, τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἀλλὰ καὶ θετικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ναξίων εἰς τὴν ἀποικίαν τῆς Σικελίας δὲν λείπουν. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἑλλανίκου² μετεῖχον τοῦ στόλου Νάξιοι ὁμοίως ὅμως καὶ ὁ Ἔφορος³ μαρτυρεῖ ὅτι ἀνάμεικτον πλῆθος ἠκολούθησε τὸν Θεοκλέα: Ἀθηναίους μὲν μὴ πείσαι... Χαλκιδεῖς δὲ τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ συχνοὺς παραλαβόντα καὶ τῶν Ἰώνων τινάς, ἔτι δὲ Δωριέων, <ὦν> οἱ πλείους ἦσαν Μεγαρεῖς πλεῦσαι. τοὺς μὲν οὖν Χαλκιδεῖς κτίσαι Νάξον, τοὺς δὲ Δωριεῖς Μέγαρον τὴν Ὑβλαν πρότερον καλουμένην. Θὰ ἦτο λίαν περιεργον ἐὰν οἱ Ἴωνες εἶχον ἐγκατασταθῇ μετὰ τῶν Δωριέων εἰς τὰ Μέγαρον καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Νάξον, περιεργότερον δὲ ἀκόμη ἂν μὴ οἱ Ἴωνες οὗτοι τοῦ Ἐφόρου ἦσαν Νάξιοι⁴ μὲν, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου!

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς οὐδετέραν τῶν δύο παλαιότητας τούτων ἀποικίων διδουσιν οἱ Χαλκιδεῖς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐνῶ ἀλλαχοῦ⁵ τὸ εἶχον δώσει. Προτιμᾶται τὸ ὄνομα τῆς μικροτέρας τῶν συμμετεχουσῶν τῆς ἀποικίας πόλεως. Οἱ Μεγαρεῖς,

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 3. 1. Γενικῶς J. BÉRARD, La colon., 75 κέ., ὅστις δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἐν Σικελίᾳ Νάξος σχετίζεται πρὸς τὴν νήσον τῶν Κυκλάδων Ἀλλ' αἱ ἀμφιβολίαι αὐτοῦ εἶναι ἀστήρικτοι. Ἡ γνώμη ὅτι τὸ τοπωνύμιον Νάξος εἶναι σημιτικὸν καὶ ὅτι προὔπηρχε τρόπον τινὰ ἐν Σικελίᾳ ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον, Ναξία, μικρὰ πόλις, ὑπάρχει παρὰ τὴν Μίλητον, βλ. τελευταῖον L. ROBERT ἐν ΝΕΖΙΗ FIRATLI, Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine (Bibliothèque, arch. et histor. de l'Institut français d'Archéol. d'Istanbul, XV), Paris 1964, σ. 179, πρβ. ἐπίσης L. ROBERT ἐν Revue Philol. 1936, 275 καὶ ΜΕΡΙΤΤ-WADE-GERY, Ath. Tribute Lists, I, 1939, 524, Glotta 32, 1953, 195. Ὡστε τὸ τοπωνύμιον εἶναι Καρικὸν καὶ ὄχι Σημιτικόν. Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀποίκισις τῆς Σικελικῆς Νάξου ὑπὸ τῆς νήσου Νάξου καὶ τῆς Χαλκίδος εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῶν δύο πόλεων. Πρβ. ὅσα σημειῶναι εἰς τὰς ἐν σ. 2 σημ. 2 ἀναφερομένας ἐργασίας μου.

2 Βλέπε κατωτ. σημ. 4.

3 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ V 2. 12, c. 267.

4 Ἡ ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἑλλανίκου παρὰ ΣΤΕΦΑΝΩΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩ ἐν λ. Χαλκίς: Θεοκλῆς ἐκ Χαλκίδος μετὰ Χαλκιδέων καὶ Ναξίων ἐν Σικελίᾳ πόλεις ἐκτίσε ὡς καὶ ἡ τοῦ χωρίου τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ Ἐμφύλ. V 109, 455: ὁ δὲ Ἀρχηγέτης Ἀπόλλωνος ἀγαλμάτιόν ἐστιν, ὁ πρῶτον ἐστήσαντο Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀφικισμένοι, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ BÉRARD², 79: ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ναξίων τῶν ἐν Σικελίᾳ ἄνευ σχέσεώς τινος πρὸς τοὺς τῆς νήσου Νάξου εἶναι καὶ γραμματικῶς ἀστήρικτος· ἡ φράσις μάλιστα τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ: Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀφικισμένοι εἶναι ἀνεπίδεκτος ἐρμηνείας ἄλλης ἢ τῆς τῶν ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου μακρὰν τῆς πατρίδος τῶν εἰς τὴν Σικελίαν ἐχόντων τὴν κατοικίαν τῶν. Ὡς ἀποδείξεις τῆς σχέσεως τῶν δύο ὁμωνύμων, τῆς τε νήσου καὶ πόλεως τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου θεωροῦνται ἡ ὁμοιότης τῶν νομισμάτων, R. CAHN, Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos, 86 κέ., καὶ ἡ εἰς ἀμφοτέρους λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος· βλ. DUNBABIN, 8.

5 Τὴν Αἰτωλικὴν Χαλκίδα π.χ., περὶ ἧς προχείρως RE III (1899), στ. 2089 ἐν λ. Chalkis, 6.

οἱ ὅποιοι ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀνωτέρω πληροφορίαν τοῦ Ἑφόρου¹, ἠκολούθησαν εἰς τὸν αὐτὸν στόλον τοὺς Χαλκιδεῖς ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῶν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀποικίαν, τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀλλάζει εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τὴν διάφορον διήγησιν τοῦ Θουκυδίδου², ὁ ὅποιος ἀναφέρει συμπολιτείαν τῶν Μεγαρέων καὶ Χαλκιδέων ἐν Λεοντίνις.

Ὅπως δὴ ποτε ἔχομεν τὰ παραδείγματα τινῶν ἐκ τῶν παλαιωτάτων ἀποικιῶν τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πεμφάσης πόλεως ἢ μιᾶς ἐκ πλειόνων πεμψασῶν. Μικρὰ ἀποικία τῶν Λεοντίνων ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐβοία³. Μεταφορὰν ὀνόματος παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Μεσσήνης⁴, ἣτις ὅμως ὀνομάσθη οὕτω ἀργότερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀναξίλα. Ὡς σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας ἐν Ζάγκλῃ, τῇ ὑστερον Μεσσήνῃ, ὑπῆρχον ἐπίσης δύο οἰκισταὶ ὡς ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας: καὶ οἰκισταί, Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου⁵. Ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδος καὶ ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου θὰ ἠδύναντο νὰ μνημονευθοῦν ἐπίσης ὡς παρὰδειγμα τῆς μεταφυτεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπῆσεως ταύτης γίνεται φανερόν ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς οὐδέποτε στέλλουσιν ἀποικίαν μόνοι αὐτοί: πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ ἐκ μικροτέρας τινός—πλήν προκειμένου περὶ τῆς Ἐρετρίας—πόλεως συνοικισταὶ οἵτινες, εἰς ὠρισμένας τοὐλάχιστον περιπτώσεις, δίδουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἴδωμεν ἤδη ὁποία ὑπῆρξεν ἡ μετοχὴ τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς ἐξάπλωσιν τῶν Εὐβοέων⁶. Μανθάνομεν οὕτω ὅτι Ἐρετριεῖς ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων, πρὸ τοῦ ἀποικισμού τῆς Κύμης, εἰς τὴν ἀπέναντι ταύτης νήσον Πιθηκούσας, ἣτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Εὐβοέων εἰς τὴν Δύσιν. Μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς νήσου ταύτης, τῆς σημερινῆς Ἰσχίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν ἔναντι ἀκτὴν. Ὁ Στράβων⁸ λέγει ῥητῶς ὅτι οἰκισταὶ τῆς νήσου ἦσαν οἱ Ἐρετριεῖς

1 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ VI 2, 2, c. 246, F. JACOBY, Fr. Gr. Hist. II, 82, ἀπ. 137. Πρβ. καὶ BÉRARD², 110 κέ.

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, VI, 4, 1-2.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ VI 2, 6, c. 272. ΣΚΥΜΝΟΣ c. 287. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ VII 156 ὀνομάζει Εὐβοέας τοὺς ἐν Σικελίᾳ, προφανῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης Εὐβοίας· βλ. BÉRARD², 86 καὶ DUNBABIN, 128. Εὐβοία ἀναφέρεται καὶ ἐν Κερκύρᾳ ΣΤΡΑΒΩΝ X 1, 15, c. 449, ἀποικισθεῖση τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων· ὁ ΒΕΙΛΟΧ, I 1², 247 σημ. 4, θεωρεῖ ὅτι τὸ τοπωνύμιον Εὐβοία προέρχεται ἐκ τῆς λατρείας τῆς Ἥρας καὶ δὲν σημαίνει ἐπομένως μεταφορὰν ἀπὸ μητροπόλεως εἰς ἀποικίαν. Τοῦ ὀνόματος τῆς Κύμης μεταφορὰν ἔχομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς αἰολικῆς Κύμης ἐκ τῆς Εὐβοικῆς, ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου.

4 DUNBABIN, 11 κέ., 396. BÉRARD, La colon.², 29, 101.

5 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 4, 5-6.

6 BÉRARD², 39 κέ. Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ J. L. MYRES ἐν CAH III, 650 κέ. βλ. σ. 11 σημ. 2.

Περὶ τοῦ τυχόν ἀρχικοῦ σκοποῦ τῶν Εὐβοέων, ἵνα διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν νήσον Πιθηκοῦσαι καὶ τὴν Κύμην διεισδύσουσιν εἰς τὴν Ἐτρουρίαν πρβλ. H. SCHAEFER, ἔ.δ. 373 σημ. 4. Τοῦτο ἀρνεῖται προσφάτως ὁ R. M. COOK, Historia 11, 1962, 113 κέ. θεωρῶν ὅτι ὁ χαρακτήρ καὶ τῶν Πιθηκουσῶν καὶ τῆς Κύμης ἦτο ἀγροτικός καὶ ὄχι ἐμπορικός. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι αἱ ἀποικίαι ἐσκόπουν ἀμφοτέρων.

7 Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Πιθηκουσῶν: G. BUCHNER ἐν Attie Memorie della Società Magna Graecia, N. S. 1, 1954, 11 κέ. Röm. Mitt. 60/61, 1953/54, 37 κέ. Rendiconti Acc. d. Lincei 1955 κέ. MÜLLER-KARPE, Vom Anfang Roms, 70. G. BUCHNER-RITTMANN, Origine e Passato dell'Isola d'Ischia, 1948. BÉRARD, Colon.², 283. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου Πιθηκοῦσαι εἶναι σαφὴς μαρτυρία διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον συναφθῇ μὲ τὴν περιοχὴν τῆς Δύσεως πρβ. διὰ τὰς μυθικὰς νήσους τῶν πιθήκων E. BUSCHOR, Die Affen-Inseln, Ath. Mitt. 52, 1927, 230 κέ.

8 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4, 9, c. 247.

μετὰ τῶν Χαλκιδέων, ἐνῷ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς¹ παρέχει τὴν εἶδσιν ὅτι οἰκιστοὶ καὶ τῆς Κύμης ἦσαν οἱ Ἑρετριεῖς ὁμοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων.

Καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει καμμία ἄλλη εἶδσις περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑρετριέων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν ἢ τὴν Σικελίαν: Μία ὀλιγοχρόνιος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Πιθηκούσας καὶ μία ἀβεβαία, δευτερεύουσα δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν Κύμην εἶναι αἱ Ἑρετριακαὶ ἀποικίαι εἰς τὴν Δύσιν². Πιστεύεται ὅτι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς ἐκεῖ μονίμου ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑρετριέων ἐρμηνεύει ἢ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κύμης ἐκρηγνῆς τοῦ πολέμου περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅστις διέκοψε τὴν περαιτέρω συνεργασίαν τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς Εὐβοίας.

Μεταξὺ τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος—ἃς εἴπωμεν τῆς Αἰτωλικῆς Χαλκίδος—καὶ τῆς Καμπανίας οὐδὲν ἔχνος εὐρίσκομεν³ τῆς διαβάσεως τῶν Χαλκιδέων. Ἀντιθέτως κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου τούτου συναντῶμεν μόνον τοὺς Ἑρετριεῖς.

Μοῖρα τοῦ πρὸς Δυσμὰς πλέοντος στόλου τῶν Κορινθίων, ὅστις ἔσχεν ὡς τέρμα τὴν κτίσιν τῶν Συρακουσῶν, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαρικράτους ἀφῆκε τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ ὅμως εἶχεν εὖρει ἐγκατεστημένους Ἑρετριεῖς. Ὁ διηγούμενος τοῦτο Πλούταρχος⁴ σημειώνει: *Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἑρετριεῖς κατόκουν· Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος... ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἑρετριεῖς ἀπέπλευσαν οἴκαδε.*

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις, *ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς*, δεικνύει μετὰ περισσῆς ἐναργείας ποῦ ἐστηρίζετο ἡ δύναμις τῶν Ἑρετριέων. Τὰ πλοῖα τῶν ἦσαν ἀναμφιβόλως πάντοτε πολλά, πάντοτε δὲ ἔτοιμα πρὸς πλοῦν διὰ τοὺς καταγομένους ἐκ τῆς Ἑρετρίας πόλεως. Ἐκ τῆς Κερκύρας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀλλ' οἱ Ἑρετριεῖς ἠρνήθησαν νὰ τοὺς δεχθῶν. Οὕτω ἀντὶ διὰ τοῦ νοτίου, ἐξηλθον τῶρα διὰ τοῦ βορείου πόρου τοῦ Εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ καὶ πλεύσαντες εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἵδρυσαν τὴν *Μεθώνην* εἰς τὴν Πιερίαν.

Ἀλλ' ἡ Κέρκυρα δὲν ἦτο ὁ μόνος σταθμὸς τῶν Ἑρετριέων. Ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ ΒΔ. ἄκρου τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου εἶχε προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑρετριέων⁵. Τούτων δὲ μόνον, τῶν Ἑρετριέων, οὐχὶ πάντων τῶν Εὐβοέων, ἀποικία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὠρικὸς⁶, τὸ βορειότατον σημεῖον τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν, εἰς τὴν μικρὰν νῆσον τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Αὐλώνας. Ἡ παρατήρησις⁷ ὅτι «οἱ Εὐβοεῖς

1 Ῥωμ. Ἀρχ. VII 3. 1: *Κύμην τὴν ἐν Ὀλυκοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἑρετριεῖς τε καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν.*

2 Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἑρετρίας βλ. καὶ F. BILABEL, *Jonische Kolonisation*, 1920, 217 κέ.

3 BUSOLT, *Gr. Gesch.* I², 146.

4 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Αἰτ. Ἑλλην. 11, p. 293 A-B. Σήμερον οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει διὰ τὸν ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων πρῶτον ἀποικισμὸν τῆς Κερκύρας SCHAEFER, ἔ.ἀ. 374, σημ. 4. Πρὸς τὴν εἶδσιν εἶχεν ἀπιστήσει ὁ BELOCH, I 1², 247, σημ. 21 (πρβλ. ἀνωτ. σ. 18 σημ. 3). Ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τοῦλάχιστον τῆς σχέσεως ταύτης δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΙ V 27. 9 εἶδσις: *βοῶν δὲ τῶν χαλκῶν ὁ μὲν Κερκυραίων, ὁ δὲ ἀνάθημα Ἑρετριέων, τέχνη δὲ Ἑρετριέως ἐστὶ Φιλησίον· ἡ σύναψις ἔχει γίνεσθαι πρὸ πολλοῦ.* Περὶ τοῦ Φιλησίου καὶ τοῦ ἀναθήματος τούτου βλ. G. LIPPOLD, *RE* XIX

(1938), στ. 2157, 12. Τοῦ ἀναθήματος εὐρέθῃ ἡ ἐπιγραφή, *Inscr. von Olympia* ἀρ. 248: *Φιλέσιος ἐπὶ Ἑρετριεῖς τῶι Δί.* Εἶναι γνωστὸν πόσον οἱ Ἑρετριεῖς τοῦ 5ου αἰ. ἦσαν μνήμονες τοῦ παρελθόντος φανερώνει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἀνάμνησις τῶν Παρίων καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, βλ. *Philologus* 100, 1956, 37. Διὰ τὴν βοῦν, κοινὴν εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἑρετρίας (ὡς καὶ ἄλλων Εὐβοϊκῶν πόλεων) καὶ τῆς Κερκύρας ὁ HEAD, *Hist. Numm.*², 362, παρατηρεῖ ὅτι εἶναι ἀσαφὲς ἐὰν οἱ Κερκυραῖοι τὴν παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑρετριέων ἢ ἀλλαχόθεν.

5 Βλ. R. L. BEAUMONT, *Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B.C.* ἐν *JHS* 56, 1936, 159 κέ.

6 BEAUMONT, ἔ.ἀ. 164 κέ. *CAH* III, 651.

7 BEAUMONT, αὐτ. 165.

ἦσαν ἔμποροι, ὅχι ἀγρόται, διὸ καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ μιᾶς νήσου¹ εἰς τὸ νότιον κέρας τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος καὶ ὅχι εἰς τὴν [πλησίον] εὐφορον πεδιάδα» ἰσχύει διὰ τοὺς Ἑρετριεῖς μόνον, ὅχι δὲ διὰ τοὺς Χαλκιδεῖς. Ἡ παράδοσις ἐθεώρει τὸν Ὀρικὸν ὡς κτίσμα τοῦ Ἐλεφήνορος καὶ τῶν Ἀβάντων ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Ἡ Ἀβαν-
τις χώρα μὲ τὸ ἄλλως ἄγνωστον Θρόνιον² ὡς πόλιν, ἦτο ἐπίσης Εὐβοϊκὴ κτίσις. Ὅτι αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται εἰς τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀπέδιδε μίαν τόσοσιν παλαιὰν ἱστο-
ρίαν ἀνήκον εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀποδεικνύει ὅχι μόνον ἡ ὀρητὴ μνεῖα τῆς ἐγκαταστάσεως
τῶν Ἑρετριέων εἰς τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν ἀκραίαν ταύτην περιοχὴν ἐμφά-
νις ἐπίσης τῶν Παρίων³, τῶν ὁποίων τὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ἐτονίσσαμεν εἰς
τὴν ἀρχὴν τῆς μελέτης ταύτης.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον συμφώνως πρὸς
τὴν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διήγησιν εἴτε, πιθανώτερον, ἡ σύγχρονος ἐγκατάστασις εἰς τὰς
Ἰλλυρικὰς καὶ τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς ἀποτελοῦσι σαφῶς μίαν προσπάθειαν ἐλέγχου ἐξ
ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῶν ὁδῶν ἐπικοινωνίας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου πρὸς
τὸν Βορρᾶν⁴.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὁ ἀποικισμὸς ἐμφανίζεται ἐπίσης γενόμενος τῇ συμ-
μετοχῇ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Δυστυχῶς αἱ διασωθεῖσαι πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων
συγγραφέων καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἀδυναμία πρὸς ἀρχαιολογικὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀποι-
κιῶν τῆς περιοχῆς ταύτης, ἐξερεύνησιν ἡ ὁποία θὰ εἶχε ἐξαιρετικὸν διαφέρον διὰ τὴν
τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περιόδον τῶν ἀρχῶν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μᾶς
ἐπιτρέπουν μίαν πλήρη γνωριμίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Χαλκιδικοῦ ἀποικισμοῦ. Εἶναι δὲ
γνωστὸν ὅτι ἡμφεσβητήθη ἀκόμη καὶ ἡ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς Χαλκίδος προέλευσις τοῦ
ὀνόματος Χαλκιδικὴ⁵. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ J. W. MYRES⁶ αἱ ἀποικίαι αὗται τῆς
Χαλκίδος ἔμειναν μακρὰν τῶν κυρίων ρευμάτων τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῶν ὁδῶν τοῦ
ἐμπορίου καὶ διετήρησαν ἕνα πολὺ περισσότερον ἀγροτικὸν χαρακτῆρα ἢ αἱ ἄλλαι Ἑλ-
ληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἀναμειχθεῖσαι μὲ τοὺς βαρβάρους γείτονας, παρ' ὧν

1 ΠΛΙΝΙΟΣ Hist. Nat. II 204.

2 Ἡ πληροφορία τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ V 22. 3 δὲν ἐπι-
δέχεται ἀμφισβήτησιν ἢ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθήματος τῶν
Ἀπολλωνιατῶν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει, καὶ ἣτις ἔχει ἀνευ-
ρεθῇ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Inschr. v. Olympia 692, μνημονεύει
τὸ Θρόνιον καὶ τὴν Ἀβαντίδα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν
διήγησιν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ εἶχον ἀποικίσει Λοκροὶ καὶ
Ἀβαντες: σκεδασθεῖσων γὰρ Ἑλλήσιν, ὡς ἐκομίζοντο ἐξ
Ἰλίου, τῶν νεῶν, Λοκροὶ τε ἐκ Θρονίου τῆς ἐπὶ Βοαργίᾳ
ποταμῷ καὶ Ἀβαντες ἀπὸ Εὐβοίας ναυσὶν ὁκτὼ συναμφό-
τεροι πρὸς τὰ ὄρη κατηνέχθησαν τὰ Κεραύνια κτλ.
ΠΑΥΣΑΝ. V 22. 4. πρβ. BEAUMONT, ἔ.δ. 169 κέ.

3 Τῶν Παρίων ἀρχαῖα ἀποικία ἐν τῇ περιοχῇ ἦτο ἡ
Ἀμφιάλη, BEAUMONT, ἔ.δ. 188 σημ. 201. Ἀσφαλῶς κατὰ
τὸ 385/4 δὲν θὰ ἰδρύετο ἡ Παριακὴ ἀποικία τῆς Φάρου
εἰς τὴν περιοχὴν ἃν μὴ ὑπῆρχον παλαιοὶ δεσμοί. Περὶ
Φάρου, BELOCH, Gr. Gesch. III 1², 118 κέ. L. ROBERT,
Hellenica 11-12, 1960, 550 κέ. (μετὰ παλ. βιβλ.). Ἡ
ἀνεύρεσις καὶ Κ υ κ α δ ι κ ῶ ν ὀστράκων μετὰ τῶν

ἄλλων προϊστορικῶν εὐρημάτων τοῦ Hvar (Ital. Le-
sina) ἦτοι τῆς ἀρχαίου Φάρου, περὶ ὧν προχείρως
F. SCHACHERMEYER, Die ältesten Kulturen Griechen-
lands, 144 καὶ σημ. 106 καθὼς καὶ αἱ προοπτικαὶ τὰς
ὁποίας δημιουργεῖ διὰ τὸ ὅλον θέμα δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ μᾶς ἀπασχολήσωσιν ἐνταῦθα.

4 CAH III, 650 κέ., ἐνθα τονίζεται καὶ ἡ πρὸς τὴν
Πάρου σχέσις τῆς Ἑρετρίας εἰς τε τὰς Δαλματικὰς καὶ
τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς.

5 E. HARRISON ἐν Cl. Quarterly 6, 1912, 93 κέ.
O. R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71 σημ. 38 παραπέμ-
πων εἰς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ E. HARRISON παρα-
τηρεῖ: He may be right in denying the connection
of Chalcis with Chalcidice. Τὴν γνώμην, μὴ ἐπικρατή-
σαν ἄλλως τε, ἀνεσκέυασε λεπτομερῶς ὁ D. W. BRAD-
DEN, The Chalkidians in Thrace ἐν American
Journal of Philology 1952, 73, 357 κέ.

6 CAH III, 653.

οὐδὲν εἶχον νὰ λάβουν ἀνεπτύχθησαν ἀρκετὰ βραδέως ὥστε μόνον κατὰ τὸν 5^{ον} καὶ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἐγένοντο ἱκανὰ διὰ συνοικισμόν. Ἦσαν ὅπως δὴ ποτε ἀρκετὰ Ἑλληνικαὶ ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὰς πηγὰς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ—ἀλλ' ἀρκετὰ ἐπίσης ἐπαρχιακαὶ ὥστε νὰ εἶναι ἀδιάφοροι σύμμαχοι καὶ ἀνυπότακτα μέλη μιᾶς ἡγεμονευούσης πόλεως.— Ἐμειναν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τὰς Χαλκιδικὰς ἀλλὰ καὶ τὰς Ἑρετριακὰς ἀποικίας ταύτας τοῦ Βορρᾶ ὑπάρχουν προβλήματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως, ἀκόμη ὡς πρὸς τὸ πόσαι καὶ ποῖαι εἶναι ἀκριβῶς αἱ ἀποικίαι ἐκατέρας τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας¹. Συνήθως θεωρεῖται, κατὰ τὴν πληροφориάν τοῦ Στράβωνος², ὅτι εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀνήκον αἱ ἀποικίαι τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Ἀθῶ ἤτοι Ἀκτῆς, τῶν δύο δηλαδὴ ἀκραιῶν χερσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὴν Χαλκίδα αἱ ἀποικίαι τῆς Σιθωνίας. Ἡ Παλλήνη περιώριζε τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον πρὸς Ἀνατολὰς, ἐνῶ ἡ Μεθώνη εὐρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Μεγαλύτερα εἶναι ἡ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Ἑρετρίας ἐπὶ τῆς Ἀκτῆς, πλησίον ὅμως τῶν ὁποίων εὐρίσκονται καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Ἀνδρου.

Εἰς τὴν συζήτησιν τῶν προβλημάτων δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Θὰ παρατηρήσω τὰ ἐξῆς μόνον. Ἐκ τῆς ἱστορίας ἣν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος³ περὶ τῆς Ἀκάνθου δικαιοῦμεθα, πιστεύω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦ στόλου διὰ τὸν ἀποικισμόν τῆς περιοχῆς μετεῖχον ἐξ ἴσου Ἀνδριοὶ καὶ Χαλκιδεῖς. Τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς ἡ ἐπακολουθήσασα ἀμφισβήτησις διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ἀμφισβήτησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προφανῶς μίαν ἀνάμνησιν τῶν ἀγράφων βεβαίως ἀλλ' ἰσχυρῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες θὰ ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν ἀποικιῶν.

Οὕτω ὅμως τὸ σχῆμα: Χαλκίς σὺν μιᾷ ἄλλῃ πόλει, ὅπερ εὕρομεν εἰς τὴν

1 Ὁ BRADEEN, ἔ.ἀ., πιστεύει ὅτι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς ἐγένετο παλαιότερον ἢ ὁ τῆς Δύσεως, διότι αἱ εἰδήσεις περὶ τοῦ πρώτου συγγέονται μὲ ἐκείνας περὶ ἀποικισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Χαρακτηριστικὴν θεωρεῖ τὴν εἰδήσιν τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ἐν λ. *Τορώνη* πόλις *Θράκης*, ἀπὸ *Τορώνης* τῆς *Πρωτεύως* ἢ *Ποσειδωνος* καὶ *Φοινίκης*. ἔστι καὶ ἄλλη *Τορώνη* μετὰ *Τροίαν* κτισθεῖσα. Ἡ πόλις ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ Ἀρχιλόχου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὴν παρὰ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ II 5. 9 καὶ τῇ ἐπιγραφῇ IG XIV 1293 A, 85 καὶ TZETZHI Χιλ. II 320 κέ. διήγησιν βλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 88. Ἡ Τορώνη ἦτο τῶν κυριωτάτων Χαλκιδικῶν ἀποικιῶν. Ἀντιθέτως εἶναι ἀσάφεις, ἂν μὴ ἀνύπαρκτοι, αἱ περὶ ἀμέσου ἀποικισμοῦ ἀπὸ Χαλκίδος λεπτομερέστεραι μαρτυρίαι. Συνήθως σήμερον ὁ ἀποικισμὸς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Χαλκιδικὴν θεωρεῖται σύγχρονος, BELOCH I 1², 253. J. BÉCARD, L'expansion, 66. Ὅτι προηγήθησαν αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Δύσιν δέχεται ὁ R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71. Ὁ G. CLOTZ I, 162 δέχεται ὡς χρόνον ἀποικισμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ὁ H. BENGTSON, ἔ.ἀ. 89, ἀναφέρει τὸν 7^{ον} - 6^{ον} αἰ. ὡς χρονολογίαν ἀποικισμοῦ τῆς Θράκης γενικῶς (ἤτοι Μακεδονίας). Ὁ W. A. LAIDLAW ἐν Oxford Class. Dict.

ἐν λ. *Chalkidike* δέχεται τὸν ἀποικισμόν αὐτῆς γενόμενον κατὰ τὸν 7^{ον} αἰ. ἤτοι μεταγενέστερον τοῦ τῆς Δύσεως. Ἡ πληροφориὰ τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ἀπ. 98 (= ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 761 A) ὅτι Χαλκιδεῖς τῆς Χαλκιδικῆς ἐβοήθησαν ἐν Εὐβοίᾳ δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι τῶν ἐχόντων τὴν ἀμεσώτεραν ἀνάγκην ἐρεῦνης θεμάτων.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 8, c. 447: Ἑρέτρια μὲν γὰρ συνήκουσε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἀθῶ πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύνθῳ.

3 ΠΛΟΥΤ. Αἰτίαις Ἑλληνικοῖς 30, p. 298 A-B: Ἀνδριοὶ καὶ Χαλκιδεῖς πλεύσαντες εἰς Θράκην οἰκίσσεως ἔνεκα Σάνην μὲν πόλιν ἐκ προδοσίας κοινῇ παρέλαβον, τὴν δ' Ἀκανθὸν ἐκλελοιπέναι τοὺς βαρβάρους πυρηνόμενοι δύο κατασκόπους ἔπεμψαν. ὡς δὲ τῇ πόλει προσιόντες παντάπασι πεφηνότας ἠσθάνοντο τοὺς πολεμίους, ὁ μὲν Χαλκιδικὸς προσέεδραμεν ὡς καταληφόμενος τοῖς Χαλκιδεῦσι τὴν πόλιν, ὁ δ' Ἀνδριος οὐ συνεξάντων ἠκόντισε τὸ δόρυ καὶ ταῖς πύλαις ἐμπαρέντος μετὰ βολῆς, Ἀνδριῶν, ἔφη, παισὶν αἰχμῇ προκατελήφθη τὴν πόλιν. Ὁ BURN, ἔ.ἀ. 18, δίδει ὑπερβαλλόντως μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν εἰδήσιν ταύτην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν σχέσεων τῶν νήσων Πάρου καὶ Νάξου ἐντὸς τῶν συνασπισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος, τὰς ὁποίας δὲν θεωρεῖ σταθεράς.

Δύσιν ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα: Χαλκίς σὺν Ἄνδρῳ. Ἀσφαλῶς δὲ τὸ σχῆμα Χαλκίς σὺν Ἐρετρία θὰ εἶχεν ὑπάρξει ἐπίσης λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀνῆγεν ἐπίσης ἐν μέρει εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Τροίας ἐπιστρέφοντας Ἄβαντας. Ὑποστηρίζεται συνήθως ὅτι ἡ κοινὴ ἀποίκισις Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου εἰς τὴν Ἀκτὴν συνέβη μετὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου¹, ὅτε τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας, εἰς ὃ ἀνῆκεν ἡ Ἄνδρος, θὰ εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῆς Χαλκίδος ἢ προσχωρήσει εἰς αὐτήν. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ συνήθης χρονολογία τῶν ἀποικίων τῆς Ἄνδρου: 654 π.Χ. κατὰ τὴν κοινῶς παραδεκτὴν χρονολογίαν τοῦ Εὐσεβίου.

Οὐδὲν ὁμως ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοὺς Χαλκιδεῖς ζητοῦντας ἀγροὺς ὠδήγησαν ἐκεῖ οἱ Ἄνδριοι ὡς ἀποτελοῦντες μοῖραν τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Ἐρετριακοῦ κράτους. Διότι καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ κράτος ὄντως εἶχε διαλυθῇ ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου εἶναι ὀρθότερον, ἵνα ἡ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἀποίκισις τῆς Ἄνδρου ἀντὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν δύναμιν τῆς Χαλκίδος ἐρευνηθῇ ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτῆς πλαισίῳ: Διότι ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῶν πρὸς Ἀνατολὰς ἀποικίων, ὅσας τῶρα στέλλουσιν αἱ δυνάμεις τῆς Ἀνατολικωτέρας Ἑλλάδος, προγεφύρωμα τῆς ὁποίας εἶναι ὠρισμένοι νῆσοι τῶν Κυκλάδων, κυρίως ἡ Πάρος καὶ ἐν μέρει, ὡς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον ὅπερ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἡ Ἄνδρος. Διότι γεωγραφικῶς μετὰ τὰς ἀποικίας τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, εἰς τὰς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀρολογίαν «Θρακικὰς» ἀκτὰς εὐρίσκομεν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Ἄνδρον, Πάρον, Χίον, Σάμον, Μίλητον κ.ἄ. Εἶναι περιέργον ὅτι ἡ Ἐρέτρια δὲν ἐξαπλώνεται περισσότερον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἄλλ' ἴσως οἱ Ἐρετρίαις δὲν εἶχον τὴν διάθεσιν ἢ τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἀκάνθου δὲν σημαίνει ἐξάρτησιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς Χαλκίδος· εἶναι ἀντιθέτως φανερὰ ἡ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς, ἐφ' ὅσον δέ, ὡς εἶδομεν, οὔτε θαλασσοκρατία οὔτε ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Χαλκίδος ὑπῆρξέ ποτε, ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ Χαλκίς διεδέχθη τὴν Ἐρέτριαν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ ναυτικοῦ κράτους τῆς τελευταίας εἶναι ἀστήρικτος. Ὅθεν ἡ Ἄνδρος συμμετέσχεν εἰς τὸν πρὸς Βορρᾶν ἀποικισμὸν εἴτε μόνη εἴτε ὡς μέλος τοῦ Ἐρετριακοῦ συγκροτήματος· τὴν τελευταίαν ὑπόθεσιν καθιστᾷ πιθανωτέραν ἡ ἐν τῇ Ἀκτῇ, ἥτοι πλησίον τῶν Ἐρετριακῶν ἀποικίων, τοποθέτησις τῆς ἀποικιακῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀνδρίων. Ἦτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἦλθον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μετὰ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Ἀνδρίων.

Τὴν ἀνατολικωτέραν ἐπέκτασιν ἐγκατέλιπον οἱ Ἐρετρίαις εἰς τοὺς Μιλησίους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐστράφησαν καὶ αἱ πρότερον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν συνδεόμεναι νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἐὰν ἡ Πάρος ψηφίῃ ἐναντίον τῆς Ἄνδρου κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς κυριότητος τῆς Ἀκάνθου, εἴτα δὲ ἡ Ἄνδρος θέτῃ ἀρὰς ἐναντίον τῆς Πάρου² τοῦτο σημαίνει, ὅτι πρῶτον μὲν ἕως τότε Ἄνδρος καὶ Πάρος εἶχον φιλικὰς σχέσεις, ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Πάρος ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῆς Μιλήτου προσεπάθησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἄνδρου.

Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν οὕτω παρέχει ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς δεικνύει ἀναμ-

¹ J. BÉRARD, L'expansion, 94. D. W. BRADDEEN ἐν Trans. Am. Phil. Ass. 1947, 225 σημ. 7.

² Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ σχετικῇ διηγήσει τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ πρβ. σ. 21, σημ. 3.

φιβόλως ὅτι καὶ πρὸς Βορρᾶν οἱ Χαλκιδεῖς δὲν ἔπλευσαν μόνοι¹.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐπισκοπήσεως ἔγινεν ἴσως ἤδη σαφές μὲ ποῖον τρόπον ἑκάτερα τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας μετεῖχε τοῦ κοινοῦ «στόλου» τῶν ἀποικιῶν, ἐνῶ συνήθως δὲν τίθεται τοιοῦτο πρόβλημα θεωρουμένου ὅτι ἦτο ὁμοιος δι' ἀμφοτέρων ὁ τρόπος οὗτος, χωρὶς νὰ γίνεται προσπάθεια διακρίσεως μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας.

Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὴν καιρίαν σχέσιν τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ εἰς πάσας τὰς ὑπερποντίους ἀποικίας τῶν Χαλκιδέων ὑπάρχει πάντοτε καὶ μία τοῦλάχιστον ἄλλη πόλις ὡς μέτοχος, κατὰ τινα τρόπον, τῆς ἀποικίας. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εὐλογώτερον ἢ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης ὑποθέσεως ὅτι τῆς δευτέρας πόλεως ἡ Χαλκὶς εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, διότι ἡ δευτέρα αὕτη πόλις κατὰ κανόνα διέθετε τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα.

Ὁ Ἀριστοτέλης² μαρτυρεῖ ῥητῶς ὅτι αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων ἐστάλησαν ἐπὶ τῆς τῶν ἱπποβοτῶν ἀρχῆς, οἵτινες δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀσχολῶνται καὶ μὲ τὰ ναυτικά. *Ναυσικλειτοὶ* ἦσαν εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ Ἑρετριεῖς. Εἰς τοὺς κοινούς «στόλους» τῶν ἀποικιῶν οἱ Ἑρετριεῖς διέθετον τὰ πλοῖα. Ἦσαν οἱ *πομποὶ*³ τῶν ἐχόντων ἀνάγκην νὰ ταξιδεύουν, ὅπως καὶ οἱ Φαίακες. Ἀνάλογον ἀλλὰ δευτερεύοντα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἑρετριεῖς ῥόλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶχον καὶ οἱ Κυμαῖοι, πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ Ἰστιαιεῖς.

Θετικὰς μαρτυρίας ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ναυτικὸν δὲν ἔχομεν⁴, ἀντιθέτως πρὸς

1 Αἱ παραδιδόμεναι χρονολογίαι τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀνδρου, BRADEN, ἔ.ἀ. ΒΕΛΟΧ II², 2, 231, δὲν ἀποτελοῦν κώλυμα τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας, ἐφ' ὅσον οὐδεμία δυνατότης ἐλέγχου ὑπάρχει. Ὅτι ἡ Πάρος εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀνδρου ψηφίζει ὑπὲρ τῆς Χαλκίδος, βλ. προηγ. σημ., δεικνύει μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου διὰ τὸ Ληλάντιον πεδῖον περίοδον. Ὁ WADE-GERY, παρὰ H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115, ὑποθέτει ὅτι ὁ πόλεμος Χαλκιδέων καὶ Ἀνδριῶν δύναται νὰ τοποθετηθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, πιθανῶς εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ ἡμῖς. Ἄλλως δὲ ἡ Ἀκτὴ, ἐφ' ἧς αἱ ἀποικίαι τῆς Ἀνδρου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι κατεῖχτο ὑπὸ ἀποικιῶν τῆς Ἑρετρίας, οὕτω δὲ εἶναι εὐλογώτερον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μετὰ τῶν Ἑρετριέων καὶ τῶν Χαλκιδέων κυρίως ἀπέστειλαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν οἱ Ἀνδριοὶ πρὸ τῆς ῥήξεως Χαλκίδος καὶ Ἑρετρίας.

2 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ X 10. 8, c. 447: ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται (δηλ. αἱ τῆς Χαλκίδος), καθάπερ εἰρηκεν Ἀριστοτέλης, ἡνίκα ἡ τῶν ἱπποβοτῶν καλουμένη ἐπεκράτει πολιτεία προέστησαν γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τιμημάτων ἄνδρες ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες.

3 Βλ. ἀνωτ. σ. 11 κέ.

4 Εἰς τὴν παρὰ ΠΛΟΥΤΑΡΧΩΙ ἀπ. 62, ἐκ τῶν εἰς Ἡσιόδου Ὑπομνημάτων, Ἠθικά, τόμ. 7 (Βερναρδάκης), 82 εἵδῃσιν: Τὸν μὲν οὖν Ἀμφιδάμαντα (ἦτοι τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Χαλκίδος, ΗΣΙΟΔΟΥ Ἔργα 654, Ἀγών 63 Βίος Ἡσιόδου 7, 10) ναυμαχοῦντα πρὸς Ἑρετρίαν ὑπὲρ τοῦ Ληλάντιου ἀποθανεῖν διώρθωσεν ἤδη ὁ K. FR. HERMANN, Ges. Aufs. (= Rhein. Mus. 1, 1833) 194 κέ. τὸ

ναυμαχοῦντα εἰς μονομαχοῦντα. Ὁ πόλεμος διεξήχθη κατὰ γῆν, πρῶτην δὲ ναυμαχίαν ἀναφέρει ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 13 τὴν μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ Κερκυραίων γενομένην τὸ 664 π.Χ. ὥστε ἀποκλείεται ναυμαχία ἐπὶ Ἀμφιδάμαντος.

Παρὰ τῷ ἱστορικῷ T. ΛΙΒΙΩΙ VIII 22, 5 ἀναγινώσκουμεν: Cumani, Chalcide Euboica originem trahunt. Classis, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accollunt, potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Ἐκ τούτου δὲν δύναται τις νὰ συναγάγῃ ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ὄντως ναυτικόν. Ὑποπτεύω ὅτι ἐνταῦθα ὁ ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ μεταφράζει διὰ τοῦ classis τὴν λέξιν στόλος, ἐνῶ ἡ λέξις λίαν συνήθης εἰς τοὺς περιἀποικιῶν λόγους ἦτο ἡ πρᾶξις τοῦ στέλλειν ἀποικίαν: Οὕτω π.χ. ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4, c. 243 (περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας) οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, ἱπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, ὅπου βεβαίως τὸ στόλος δὲν σημαίνει classis. Ἄλλως τε παρὰ T. ΛΙΒΙΩΙ, ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, λέγεται ῥητῶς ὅτι πρῶτον κατέλαβον τὰς νήσους καὶ εἶτα τὴν ἡπειρον. Ἀλλ' εἰς τὰς νήσους γνωρίζομεν ὅτι ἐγκατεστάθησαν καὶ οἱ Ἑρετριεῖς, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κύμην οἱ Κυμαῖοι. Ὡστε ἐκ τοῦ χωρίου οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς ναυτικοῦ τῶν Χαλκιδέων. Ὅμοιος καὶ ὁ VELLEIUS PATERCULUS, I 4. 1, ὁμῶς περὶ classis τῶν εἰς Κύμην στελλομένων δὲν ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς στόλον (classis). Ἀμφότερα τὰ λατινικὰ χωρία παρὰ BÉRBARD², 39 κέ. σημ. 1 καὶ 2.

τάς βεβαιώσεις τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν¹. Ἡ ὑπαρξίς ἰσχυροῦ Χαλκιδικικοῦ ναυτικοῦ συνάγεται μόνον ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς συμμετοχῆς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὸ πρόωμον στάδιον τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ, οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν τεκμηρίων. Ἡ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐπόψεως διαφόρου πρὸς τὴν γενικῶς ἰσχύουσαν.

Βεβαίως λείπουν ἐπίσης θετικαὶ μαρτυρίαι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς ἐστεροῦντο ναυτικοῦ—ἐκτὸς ἴσως μιᾶς, ἔστω καὶ μεταγενεστέρας:

Κατὰ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ 480 διὰ τὴν πρώτην ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ κατερχομένου Περσικοῦ στόλου, ἡ ὁποία καὶ ἐγένετο εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλήρουν εἴκοσι Ἀθηναίων σφι παρεχόντων τὰς νέας, Ἑρετριέες δ' ἐπτὰ². Τῶν Ἑρετριέων βεβαίως ἦσαν ἴδιαι αὐτῶν αἱ ἐπτὰ νῆες.

Οὐδὲ δύναται νὰ προβληθῇ ἐναντίον τῆς μαρτυρίας ταύτης ἡ ἀντίρρησης ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἦττα τῶν Χαλκιδέων τῷ 506 π.Χ. ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀπολύτου ἀνυπαρξίας Χαλκιδικικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ἀγὼν Ἀθηναίων—Χαλκιδέων³ ἐγένετο κατὰ ξηράν, τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ναυτικόν. Οὐδαμῶς ἄλλως ἀναφέρεται ἀνάμειξις ναυτικοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 506 κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων.

Μὲ ποῖον τρόπον ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ «στόλου» δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Τοὺς Ἑρετριεῖς δὲν ἐνδιέφερεν ἡ ἐγκατάστασις εἰς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἀποικίας ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν: ἦσαν ἔμποροι καὶ ἐφοπλισταί, ἀειναῦται. Διὸ καὶ δὲν ἐγκαθίστανται παρὰ μόνον εἰς περιοχὰς ὁπόθεν ἐλέγχουν τὰς συγκοινωνίας καὶ ἀσχοῦν

1 Π.χ. E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 161 κέ.: «L'Odissea omerica ci rappresenta in buona parte appunto quel tempo in cui, nei mari di Occidente, veleggiavano le navi di Calcidide». Geyer, ἔ.ἀ. 40: «Nach der Küste Thrakes führen die chalkidischen Schiffe» καὶ αὐτ. 48: «Wie sehr die einst so seemächtige Handelstadt» (δηλ. ἡ Χαλκίς). BENTSON, 83: «Chalkidische Handelskapitäne». BÉRRARD, L'expansion, 55: «(Ἡ Ἑρέτρια) «avait alors une marine aussi puissante que sa voisine Chalcis». BÉRRARD, La colon²., 305 σημ. 1: «...chercher dans les navigations chalcidiennes du VII s. l'origine de la légende d' Ulysse...» Αὐτ. σ. 49 διὰ τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης: «il est possible que pour Cumes, Chalcis ait fourni les navires, et sa voisine, dont la colonie porte le nom, une partie des contingents». F. GEYER, RE Suppl. IV (1924), στ. 434, 11: (Χαλκίς καὶ Ἑρέτρια) «zwei führende Seemächte...» Βεβαίως ἡ Χαλκίς ἔχει λιμένα, διπλοῦν δέ, αἱ περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρίαι, ἂν καὶ μεταγενέστεραι, ἰσχύουν ἀσφαλῶς καὶ διὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς λιμένος καὶ ἐμπορίου δὲν μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπαρξίν Ναυτικοῦ. Περὶ τοῦ λιμένος V. BURR, Νεῶν κατάλογος, Klio, Beiheft XLIX, 1944, σ. 37 κέ. καὶ LEBMANN-HARTLBBEN, Die antiken Hafenanlagen des Mittel-

meeres, Klio, Beiheft XIV, 1923, σ. 251, 69. Πρβ. γενικῶς καὶ v. GERKAN, Griech. Städteanlagen, σ. 112 κέ.

2 ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII 1. Πρὸς βοήθειαν τῆς Μιλήτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλει εἴκοσι τριήρεις καὶ οἱ Ἑρετριεῖς πέντε, προφανῶς μέρος μόνον ὧν εἶχον τότε ἐτοιμάζον μόνον ἐπτὰ, τὸ σύνολον πιθανώτατα τῶν πλοίων αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ παράδοσις. Οὕτω τὸ 340 π.Χ. αἱ Ἀθηναῖοι παρέχουν πλοῖα εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς, πρβ. IG XII 9 σ. 153, 131 ἐνῶ τὸ 302 π.Χ. ἡ Ἑρέτρια παρέχει πλοῖα εἰς τὸν Δημήτριον, αὐτ. ἀρ. 210: οἱ στρατευόμενοι τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς ναυσί. Ἡ ἐν Χαλκίδι ναυπήγησις πλοίων διὰ τὸν στόλον τοῦ Δημητρίου, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Δημ. 43, νοεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λιμένος. Διότι συγχρόνως εἶχε παραγγελθῇ ἡ κατασκευὴ πλοίων καὶ περὶ Πέλλαν, παρὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Κόρινθον.

3 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 77. ΒΕΛΟΧ I 1², 401. G. GLOTZ I, 480. RE XI, 1 (1922), στ. 818, 827 κέ. BENTSON, 134. Ὁ ΒΕΛΟΧ μάλιστα, αὐτ. 401 σημ. 3, δὲν δέχεται ὅτι ἐκκληρουχῆθη ἡ γῆ τῶν Ἱπποβοτῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 506: «Die Angabe... ist aber nichts weiter als eine Vordatierung der Ereignisse von 445». Γενικῶς BUSOLT-SWOBODA, αὐτ. σ. 880 κέ. 1271 κέ.

τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Κέρκυραν, τὰς Πιθηκούσας, τὸν Ὀρικόν, τοιοῦτον εἶχε προφανῶς χαρακτήρα, — ὑπάρχοντα ἴσως μόνον ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ — διὸ καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ παραμονὴ ἐκεῖ μονιμώτερον.

Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν πρωιμωτέραν τοῦλάχιστον περιόδον τοῦ ἀποικισμού αἱ κύριαι ναυτικαὶ πόλεις ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀποικίων μὲ εὐφορον γῆν πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ ἀρκούμεναι εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μακρινῶν περιοχῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκέπτοντο διὰ τῶν πλοίων. Οὕτω ἡ Σάμος ἀργὰ μόνον ἰδρύει ἀποικίας¹, τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία διὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Συρακουσῶν ἠθέλησε κυρίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ναυτικὰς τῆς ὁδοῦς. Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι οἱ οἰκισταὶ τῶν ἀποικίων ἀνῆκον εἰς τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς γαιοκτήμονας, οἵτινες βεβαίως δὲν ἦσαν ναυτικοί². Ἴσως νοεῖται οὕτω διατὶ οὐδενὸς Ἑρετριέως οἰκιστοῦ διεσώθη τὸ ὄνομα καὶ διατὶ εἰς τὴν Δύσιν οἱ Ἑρετριεῖς δὲν ἐπεζήτησαν μονιμωτέραν ἐγκατάστασιν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κερκύρας.

Ὅτι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις διέθετον κατὰ τὸν 8^{ον}-7^{ον} μάλιστα πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ναυτικὸν εἶναι γνωστόν, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τούτου προσέφευγον εἰς τὰς ἐχούσας, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἵνα συμμετάσχῃ τῆς κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείας παρεχώρησε πλοῖα ὁ Ἀγαμέμνων³, διότι οὗτοι δὲν ἠσχολοῦντο μὲ τὴν θάλασσαν. Τὸ παράδειγμα τῆς παροχῆς εἴκοσι πλοίων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς κατὰ τὸ 480 ἐμνημονεύσαμεν ἥδη⁴. Ὁμοίᾳ εἶναι ἐπίσης ἡ περίπτωσις τῶν Λακεδαιμονίων ἀναλαβόντων τὴν κατὰ τοῦ Πολυκράτους ἐκστρατείαν τῇ παρακλήσει τῶν Σαμίων φυγάδων. Τὰ πλοῖα πρὸς ταύτην παρέσχον οἱ φυγάδες οὗτοι καὶ οἱ Κορίνθιοι⁵.

Ἀνάλογος περίπτωσις, ἀκριβῶς δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πρὸς Ἀνατολὰς ἰωνικῆς ἀποικίας, εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀδελφῶν Φιλογένους καὶ Δάμωνος τῶν Εὐκτῆμονος παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πλοίων εἰς τοὺς Φωκεῖς, ἵνα μετάσχῃ καὶ οὗτοι τῆς ἀποικίας: *ναῦς τε διδόσιν ἐς τὸν πλοῦν καὶ αὐτοὶ* (δηλ. ὁ Φιλογένης καὶ ὁ Δάμων) *σφισιν* (δηλ. τοῖς Φωκεῦσι) *ἐς τὴν ἀποικίαν ἐγένοντο ἡγεμόνες*⁶.

Τὴν παλαιὰν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Ἑρετρίας ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἀειναῦται αὐτῆς, οἵτινες συνδέουν στενῶς τὴν πόλιν πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀναλαμβάνει ἐν γεωγραφικῇ

1 A. R. BURN, ἔ.ἀ. 16 κ.έ.

2 BENGTON, 82. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 377.

3 ΟΜΗΡΟΣ Β 610 κ.έ. :

Πολλές δ' ἐν νηὶ ἐκάστη

Ἀρκάδες ἄνδρες ἔβαινον, ἐπιστάμενοι πολεμίζειν.

Αὐτὸς γάρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων

νῆας εὐσέλμονας περὶ ὁρὰν ἐπὶ οἴνοπα πόντον

Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὐ σφί θάλασσα ἔργα μεμήλει.

4 Βλ. ἀνωτ. σ. 24.

5 BUSOLT[-SWOBODA], ἔ.ἀ. II 714. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III 46: Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἵνα διὰ μακροῦ λόγου ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων οἱ Σάμιοι φυγάδες ἐνεφανίσθησαν πάλιν οὐδὲν ἄλλο λέγοντες, *θύλακον δὲ φέροντες ἔφασαν τὸν θύλακον ἀλφίτων δέεσθαι.*

οἱ δὲ σφί ὑπεκρίναντο τῷ θύλακῳ περιεργάσθαι· βοηθήειν δ' ὣν ἔδοξε αὐτοῖσι.

Ἡ ἱστορία τοῦ κενοῦ θύλακου, δι' οὗ αἰτοῦνται ἄρτον οἱ ἐνδεεῖς, δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, ὡς παρατηροῦν πάντες οἱ ἐρμηνευταί, θεωροῦντες ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν διήγησιν τὸ παρὰ τῷ ΕΜΠΕΡΙΚῳ ΣΕΞΤῳ II 23 γραφόμενον περὶ αἰτήσεως πυροῦ ὑπὸ Χίων. Περὶ προχείρως τὴν ἐκδοσιν PH.-E. LEGRAND, Herodote², III, 1949, σ. 32. Πιστεύω ὅτι ἡ διήγησις παρὰ ΣΕΞΤῳ εἶναι ἀπλῶς παραδιήγησις τῆς Ἡροδοτείου. Πιθανὴ εἶναι ἡ ἐπομένη ἐρμηνεία: Κενοὶ θύλακοι ἦσαν αἱ νῆες, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Σάμιοι, ἐνῶ τὰ ἄλφита, ὧν ἐδέοντο, ἦσαν οἱ Σπαρτιαταί, οἵτινες θὰ ἐπλήρουν τὰς νῆας.

6 ΠΑΥΣΑΝ. VII 2, 4.

καὶ χρονικῇ ἐννοίᾳ τὴν συνέχειαν τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Ἑρετρίας. Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Ἑρετρίας ἀσφαλῶς εἶχε προηγηθῇ. Ἡ διαδοχὴ τῶν θαλασσοκρατιῶν, ὡς αὐταὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὡς ἐπίσης ἀποκαθίσταται ἡ χρονολόγησις αὐτῶν ἐν τῇ σημερινῇ ἐρεύνῃ, δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς. Ἐν ὅμως τοῦλάχιστον γεγονόσι εἶναι ἀναμφίβολον: τὸ γεωγραφικὸν μήκος τῆς ἀνατολικωτέρας ἄκρας τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἥτοι τῆς Ἀκτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνατολικώτερον ὄριον τῆς Ἑρετριακῆς προεκτάσεως. Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς περαιτέρω χώρος κυριαρχεῖται ἀμεσώτερον ὑπὸ τῆς Μιλήτου.

Ὁ πόλεμος περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, τὸν ὁποῖον ἴσως μία συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἑρετρίας θὰ διαλευκάνῃ περισσότερον, δύναται καὶ σήμερον, παρ' ὅσα ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, νὰ μᾶς διαφωτίσῃ καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἑρετρίας· διότι δὲν εἶναι τυχαία ἡ συμμετοχὴ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου ὡς συμμάχων τῆς Χαλκίδος. Ἀμφότεραι εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς Δυσμᾶς, πρὸς θαλάσσας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μακροῦ ἦσαν οἰκειᾶι εἰς τὴν Ἑρέτριαν, ἡ ὁποία ἐπίσης ἤλεγχε διὰ τοῦ νησιωτικοῦ τῆς κράτους καὶ τὸ Αἶγαῖον, τὸ δυτικὸν τοῦλάχιστον. Ἡ πτώσις τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, οἷαν τὰ γεγονότα μαρτυροῦσι τὴν Ἑρέτριαν, ἦτο ἀναγκαστικὴ προϋπόθεσις τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἰσχύος τῆς Σάμου καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἡ ὑπαρξὶς πάλιν ἐνὸς Αἶγαίου ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἦτο ζωτικὴ ἀνάγκη τῆς Μιλήτου διὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα εἶχον ἴδει ἐνωρὶς ὅτι τὸ συμφέρον των, λόγῳ τῆς γειτονίας τῆς Κορίνθου, τὰς ὠδήγει πρὸς τὴν Μίλητον διὸ καὶ τὰς εὐρίσκομεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἑρετρίας καὶ τῆς Μιλήτου κατὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου.

Πρὶν προχωρήσωμεν περαιτέρω, εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν νέαν ἐπιγραφὴν: ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναιτῶν, καθὼς μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς, ἐγένετο, στ. 2 κέ.: ἐπὶ τῆς | Τιμανδρίδεο καὶ Τιμαρχίδεο καὶ Σκύθεο | ἀρχῆς, ἥτις προφανῶς εἶναι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας. Ὁ ἐκδότης θεωρεῖ¹ ὅτι ἡ συναρχία αὕτη τῶν τριῶν ἀνδρῶν ταυτίζεται ἴσως πρὸς τὴν ἐκ τριῶν ἐπίσης ἀποτελουμένην συναρχίαν τῶν *Πολεμάρχων* ἀπαντῶσαν ἀσφαλῶς ὡς ἐπώνυμον ἀρχὴν ἐν ἐπιγραφῇ² τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν περαιτέρω διαβεβαίωσιν τοῦ ἐκδότου «ὁ Παπαδάκης, Ἄρχ. Δελτίον 1915, 173, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ διάστημα, καθ' ὃ οἱ πολέμαρχοι ἦσαν ἡ μόνη ἐπώνυμος ἀρχή, ὑπῆρξε βραχὺ καὶ ἀντιστοιχεῖ μόνον εἰς τὴν ἑνταξιν τῆς Ἑρετρίας εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308-304 π.Χ.). Ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ ἡμῶν νὰ ὁδηγῇ εἰς ἀναθεώρησιν τῆς γνώμης ταύτης»³. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν—ἐφηβικὸν κατάλογον—ἀρ. 240 χρονολογουμένην: ἐπὶ τῆς Μό[σ]χεω καὶ Πυθο[γένου καὶ δεῖνος] πολεμ[αρχίας]...

¹ BCH 87, 1963, 547.

² Ἀρ. 192. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ μόνον ἐξ ἀπογράφου τοῦ Κυριακοῦ de Pizzicollì τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος· τὸ ψήφισμα «εἶπον» ὁ Ἰερὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ τρεῖς πολέμαρχοι. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης

ὠρμήθη ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX.

³ «...peut-être notre inscription conduit-elle à réviser cette opinion».

Ἡ τελευταία αὐτῇ ἐπιγραφῇ, κατὰ τὸν ἐκδότην: «date du plein IVe s.» ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην νοεῖται μόνον, ἐφ' ὅσον οὗτος τὴν θεωρεῖ ἀνήκουσαν εἰς χρόνους παλαιότερους τῆς ἐποχῆς 308-304, εἰς ἣν γενικῶς χρονολογεῖται¹.

Ἄλλ' ὅτι οἱ πολέμαρχοι ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἑρετρίας ἀπαντῶσι μόνον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ 308-304 π.Χ. εἶναι γνώμη οὐχὶ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἀλλὰ τοῦ HOLLEAUX, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ². ταύτην, κατὰ τὸν ἐκδότην, φαίνεται ὅτι ἀνασκευάζει τὸ νέον κείμενον, ἀφοῦ ἐπὶ μίαν ἐξηκονταετίαν εἶχεν ὑπάρξει κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1897, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ προβούλων - πολεμάρχων ὑποδειγματικὴ καὶ «διδασκαλική» ἐκείνη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ζήτημα περὶ τῶν ἐπώνυμων ἀρχόντων τῆς Ἑρετρίας. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐξετάσωμεν συντόμως³. Ὁ HOLLEAUX ἀποδεικνύει ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ὅτι ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας ἦσαν οἱ *Πρόβουλοι*. Τὴν παλαιότητα ἔδειξε διὰ τῆς συσχέτισεως πρὸς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας ἐν Ἰουλίδῃ τῆς Κέω⁴, ἐνθα ἐπίσης ἀπαντῶσι πρόβουλοι κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν Ἑρετρίαν τρόπον: ἡ Κέως ἀνῆκε κατὰ τοὺς ἀρχαῖκους χρόνους εἰς τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἑρετρίας⁵, ἐκ τῆς ὁποίας προφανῶς παρελήφθη καὶ ἐν Κέῳ ὁ θεσμός.

Πιθανώτατα δὲ ὑπῆρχον πρόβουλοι καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ⁶. ἀσφαλῶς δὲ ἡ συναρχία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ἐν Καρύστῳ⁷: τῆς τελευταίας ταύτης ἡ ἐξάρτησις ἦ, ὅπωςδῆποτε στενὴ σχέσις πρὸς τὴν Ἑρετρίαν εἶναι πολὺ γνωστὴ, ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῆς Ἰστιαιᾶς, πόλεως μὲ ἀνάπτυξιν κατευθύνσεως παραλλήλου πρὸς τὴν τῆς Ἑρετρίας· εἰς τὴν Ἰστιαίαν δὲ ἀπεδώσαμεν ἀνωτέρω⁸ μίαν τῶν ἐξ Εὐβοίας ἐπιγραφῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς Ἀειναῦτας.

1 Τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. HOLLEAUX χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ἀκριβῶς εἰς τὸ διάστημα 308-304, ἔ.ἀ. 64 κέ., ἀποδέχονται πάντες, βλ. Ε. ZIEBARTH, IG XII 9, 240: «a. 308-304 i u r e tribuit Holleaux». W. WALLACE, The Demes of Eretria, Hesperia 16, 1947, 116: «an inscription firmly dated to 308-304 B. C.». RE Suppl. IV (1924), στ. 443, 30. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει λόγους ἀναγκάζοντας εἰς μίαν ὑψηλότεραν χρονολόγησιν θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ τοὺς ἀναφέρῃ.

2 Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου μνημονομένῳ ἀποσπάσματι τῆς μελέτης αὐτοῦ ῥητῶς παραπέμπει εἰς τὸν Μ. HOLLEAUX γράφων ὡς ἑξῆς: «...καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308 - 304 π.Χ. Holleaux, RE Gr. 1897, 173 κέ.)». Ἡ μελέτη αὐτῇ τοῦ MAURICE HOLLEAUX, Sur un décret d'Érétrie ἐν τῇ Revue des Études grecques 10, 1897, 157 κέ. ἐπανεξεδόθη [ὑπὸ τοῦ L. ROBERT] ἐν Μ. HOLLEAUX, Études d'Épigraphie et d'Histoire grecques I, 1938, 41-73. Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης ταύτης ἐγένοντο γενικῶς ἀποδεκτά· πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ L. ROBERT, αὐτ. σ. 71 σημ. 1 Τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης ἐτόνισεν ἐσχάτως καὶ ὁ SCHAEFER ἐν RE XXIII (1957), στ. 1222, ἐν λ. πρόβουλος. Ὁ AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276, τὴν ὀνομάζει «glänzend».

3 Περὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἑρετρίας βλ. τὴν σύντομον σημείωσιν RE Suppl. IV (1924), στ. 385.

4 HOLLEAUX, αὐτ. [=Études...I] 56, σημ. 1. Πρόκειται διὰ τὴν ἐπιγραφὴν IG XII 5, 647.

5 Βλ. ἀνωτ. σ. 11.

6 Ὁ H. SCHAEFER, ἐνθ. ἀν. 1228 κέ., πιστεύει ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Κέω IG XII 5, 594=Syll³. 172= M. TOD, Greek Hist. Inscr. 141, 19 ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰστιαίαν. Βεβαίως πρόκειται περὶ τῶν προβούλων τῆς Κέω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, πρβ. σημ. 4. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 1186 καὶ 1187 τῆς Ἰστιαιᾶς ἀναφέρονται πλείονες ἄρχοντες, ἕκαστος ἐξ ἐνὸς δήμου βλ. κατ. σ. 34. Ἀπὸ τίνος γνωρίζομεν καὶ θραῦσμα ἐκ τῆς συνθήκης περὶ ἰσοπολιτείας καὶ μεταξὺ Ἑρετριέων καὶ Κείων: CH. DUNANT, J. THOMAS, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1. Διὰ τοῦ νέου θραύσματος βοηθεῖται ἡ ἀποκατάστασις καὶ τοῦ κειμένου IG XII 5, 594. Τὸ νέον κείμενον, 393-377 π.Χ. κατὰ τοὺς ἐκδότας, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως φυλῶν ἐν Ἑρετρίᾳ πρβ. κατ. σ. 29. Περὶ φυλῶν γενικῶς K. LATTE, RE XX, 1, στ. 994 κέ.

7 Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀναφέρονται ἐν Καρύστῳ ἀρχιπρόβουλοι, IG XII 9, 11, παρὰ τὸν ἄρχοντα· ἐπίσης καὶ ἀρ. 4 κέ. βλ. κατ. σ. 32 κέ.

8 Βλ. ἀνωτ. σ. 5· πρβ. καὶ τὴν συνθήκην Ἰστιαιᾶς-Ἑρετριᾶς, ἀρ. 188, ἐκ τῶν χρόνων 410-390 π.Χ.

Ἀπαριθμῶν τὰς ἀρμοδιότητας τῶν ἐν Ἑρετρίᾳ προβούλων ὁ HOLLEAUX καταλήγει: «Les πρόβουλοι forment vraiment, pour parler comme un décret d'Érétrie, l'ἀρχὴ τῶν ἀεὶ προκαθημένων: ils sont les chefs de la cité»¹. Δὲν ἀναφέρει μὲν ὁρίτως ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἑρετρίας—ἐξαίρουμένου τοῦ βραχέος διαστήματος 308-304 π.Χ.—ἀλλὰ «chefs de la cité» ἦτοι οἱ καθ'αυτὸ ἄρχοντες ἢ ἡγεμόνες ἢ πρυτάνεις ἢ ὡς ἄλλως ἐκασταχοῦ ὠνομάζοντο οἱ ἐπώνυμοι. Ὅπως δὴποτε ὁμως εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην τοῦ HOLLEAUX δὲν ἐδόθη ἐπαρκὴς προσοχὴ τοῦλάχιστον ὁ μελετῶν τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἑρετρίας ἐν IG XII 9 δὲν ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπώνυμοι ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Μία ὥραία συμπλήρωσις τοῦ AD. WILHELM², δι' ἧς ἐγένετο πλέον σαφὴς ἡ ταύτισις, δὲν ἔτυχεν, ἐπίσης, εὐρύτητος· οὕτω ἐν IG XII Supplementum (1939) ἀναφέρεται ὡς μία οἰαδήποτε συμπλήρωσις: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλ. τοῦ Χαιρεφάνους, ἀνηκούσῃ κατὰ τὸν M. HOLLEAUX³ εἰς τὸ διάστημα 322-308 π.Χ., ὁ WILHELM ἔγραψεν: ὁ ἐν]αυτὸς ὁ μετὰ τὴν Ἰπποκύδου καὶ συναρχόντων [π ρ ο β ο υ λ ί α ν] ἀντὶ τοῦ πρότερον ἀναγινωσκομένου: ὁ ἐνιαυτὸς κτλ. συναρχόντων [ἀ ρ χ ῆ ν...]. Ὁ WILHELM τὴν συμπλήρωσιν ταύτην χαρακτηρίζει ὡς τόλμημα στηριζόμενον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ HOLLEAUX γεγραμμένα «in seiner glänzender Untersuchung». Τὴν λέξιν προβουλία, δι' ἧς ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἢ τῶν προβούλων εὐρίσκει—ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ—εἰς δύο ἄλλας περιπτώσεις καὶ κυρίως στηρίζει εἰς τὴν λέξιν πολεμαρχία τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 240.

Ὅτι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας ἦτο συναρχία καὶ ὄχι εἰς μόνος ἄρχων γνωρίζομεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Χαιρεφάνους ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν: οὕτω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς συλλύσεως Πάρου καὶ Νάξου ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων⁴ γράφεται, στ. 21: [...ἀπὸ πέ]μπτης ἐπιόντος τοῦ Ἰππιῶνος μ[η][νὸς ἐπὶ τῶν ἀρχόντων] τῶν μετὰ Ἀρχεβίου ὡς Ἑρετριεῖς [ἄγουσιν...]. Ἐχομεν οὕτω τὸν γνωστὸν τύπον ὁ δεῖνα καὶ οἱ συνάρχοντες ἢ οἱ ἄρχοντες οἱ μετὰ τοῦ δεῖνος⁵. Τῶν ἀρχόντων ἢ συναρχόντων τούτων ἡ ἐξουσία φυσικὸν εἶναι ἵνα κατ' ἐξοχὴν ὀνομάζεται ἀρχή⁶. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τοὺς ἄρχοντας τούτους, τοὺς ἐπωνύμους, ἀναφέρεται ἢ εἰς τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς Ἑρετρίας ἀπαντῶσα φράσις: ἐπιμελεῖσθαι δ' αὐτῶν [=τῶν τιμωμένων] τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντας⁷.

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι «οἱ ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντες» δὲν δύνανται νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ πρόβουλοι: ἐν τῷ ὑπὲρ Ἀδειμάντου ψηφίσματι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀναγινώ-

1 Ἐ.ἀ. 51. Ἡ φράσις ἔχει οὕτω, ἀριθ. 211, στ. 28: τὴν ἀρχὴν τὴν ἀεὶ προκα[α]θημένην ἐπιμελεῖσθαι αὐτο[υ] ὑπὲρ ὧν ἂν ἀεὶ δέχεται. Ἐπίσης ἐν Μασσαλία, κατωτ. σ. 37: τῶν πεντεκαίδεκα προκαθηνται τρεῖς. Βλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛ. Πολιτ. 1322b, 14: ἡ γὰρ αὐτή (δηλ. κυρία ἀρχή), ἡ προκαθίηται τοῦ πλήθους ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος. ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 758d: τὸ προκαθήμενον τῆς πόλεως. Syll.³ 694, στ. 50: [Δή]μητρι καὶ τῇ Κόρ[η] ταῖς προκαθημέναις | [θε]αῖς τῆς πόλεως ἡμ[ῶν].

2 AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276—μνημονεύεται καὶ ἐν IG XII Suppl. σ. 177 κέ. A 7/8, ἀρ. 191. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Χαιρεφάνους δημοσιεύει καὶ ὁ TH. TSATSOS ἐν Sitzb. Heidelb. Ak. 1963, I, ὅπου τὸ

παρεχόμενον κείμενον εἶναι ἐπανάληψις τοῦ ἐν IG XII 9, ἀρ. 191. Τὴν δυνατότητα χρονολογήσεως ἀπὸ 322-308 εὐρύνει εἰς τὴν περίοδον 340-300 περ. π.Χ.

3 M. HOLLEAUX, ἔ.ἀ. 47.

4 IG XI 4, 1065. Αὐτ. XII 9, σ. 157 καὶ αὐτ. XII 5, σ. 308, ἀρ. 128.

5 Βλέπε π.χ. G. BUSOLT, Griechische Staatskunde³, 481.

6 Πρβ. ἀρ. 188 (μεταξὺ 410-390 π.Χ.): ...νῦν ἀρχάς, ὁπόσαι ἀ[ρχ]ουρὶν ἐν ἐκατέρῃ τετ πόλει.

7 Βλ. τὰ ψηφίσματα ἀρ. 215, 228, 229, 230, Inschr. v. Magnesia, ἀρ. 48 στ. 30.

σκομεν... [τοὺς δ] ἐπροβούλους τοὺς αἰ | [ὄντας ἐπιμελεῖσθ]αι Ἀδειμάντων¹. Τὴν ταύτισιν τῶν ἀρχόντων-προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ὑποδηλώνει τὸ ὅτι ἐν τῷ τιμητικῷ ψηφίσματι ἀρ. 211 ἡ ἐπιμέλεια δίδεται εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν αἰ προκαθημένην ἥτοι τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πόλεως, οἵτινες ἦσαν οἱ πρόβουλοι, ὡς ἔδειξεν ὁ HOLLEAUX.

Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς ἐπιγραφάς τινας ἀπαντᾷ² εἷς μόνος ἄρχων, ἄνευ συναρχόντων, δὲν θὰ μᾶς παρσπλάνησῃ βεβαίως ὥστε νὰ δεχθῶμεν ἀλλαγὴν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας³. ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις—καταλόγοις κυρίως—ἀπαντῶν μόνος ἄρχων εἶναι ὁ ἐκ τῆς ὅλης συναρχίας τῶν προβούλων ὡς ἐπώνυμος ἄρχων μνημονευόμενος. Ἐνταῦθα δηλαδὴ παραλείπεται ἡ μνεία οὐχὶ μόνον τῶν ὀνομάτων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς συνοπτικῆς ὀνομασίας τῶν λοιπῶν ὡς «συναρχόντων» ἢ «μετὰ τοῦ δεῖνος ἀρχόντων». Οὔτε δὲ καὶ ὑπάρχει σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μετὰ τῶν κειμένων, ἐν οἷς ἀπαντῶσιν ὁ ἐκτενέστερος ἢ ὁ συνοπτικώτερος τύπος τῆς ἐκφορᾶς τῆς ἐπωνύμου ἀρχῆς. Ἀνάλογος περίπτωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τοῦ πρυτάνεως εἰς πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅστις εἶναι εἷς ἐκ τῆς συναρχίας τῶν πρυτάνεων⁴.

Ἐπίσης ὅμως τὴν ταύτισιν τῶν προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ἐπιβάλλει ἡ ἀναλογία πρὸς τοὺς πολεμάρχους, οἵτινες, ὡς εἵπομεν, ἀντικατέστησαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς πόλεως τοὺς προβούλους καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἑρέτρια εἶχεν ὑποχρεωθῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀσφαλῆ γνώμην τοῦ HOLLEAUX. Ἡ ἀναλογία, εἰς ἣν ἐστηρίχθη, ὡς εἶδομεν, ὁ AD. WILHELM, ἐκτείνεται εἰς πολλὰ. Θὰ ἀναφέρω μίαν μόνον χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν.

Τὰ πρὸς τιμὴν τῶν γυμνασιάρχων ψηφίσματα ἐκ τοῦ 2^{ου} καὶ ἐκ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ. εἶπαν οἱ πρόβουλοι⁵ καθ' ὃν τρόπον τὸ ὑπ' ἀριθ. 192 εἶπαν ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ πολέμαρχοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ψηφισμα ἀρ. 192 εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰ ψηφίσματα ὑπὲρ τῶν γυμνασιάρχων: Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γινόμεναι πομπαὶ—καὶ ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες ἐν γένει—πρὸς τιμὴν τῶν διαφόρων θεῶν ἐτελοῦντο διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις⁶ διδασκομένων καὶ ἀσκουμένων νέων. Ἡ πομπὴ τοῦ Διονύσου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 192 ἐπιγραφῇ, θὰ ἐγένετο ἀναμφιβόλως διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἔχομεν ὅμως καὶ θετικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου: ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 236 ψηφίσματι ὁ Θεόπομπος Ἀρχεδήμου τιμᾶται διὰ τὴν δωρεὰν εἵνεκεν τοῦ... καταγο|ράζεσθαι... ἔλαιον εἰς τὸ γυμνάσιον (στ. 19 κέ.), ἐνῶ ἡ ἀναγόρευσις τῶν τιμῶν ὀρίζεται ἵνα γίνηται Διονυσίοις τε, ἐν ᾗ | συν-

¹ Ἀριθ. 198. Ἀσφαλὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἐν ἀρ. 219 συμπλήρωσις: ἐπιμ[ελεῖσθαι δὲ] | [αὐτῶν τοὺς στρατηγούς] καὶ τ[οὺς προβούλους] | [τοὺς αἰ ἐν ἀρχῇ ὄν]τας. Ὅτι παρὰ τοὺς προβούλους ἀναφέρονται καὶ οἱ στρατηγοί, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα λέγουσιν οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί, δὲν εἶναι λόγος, ἵνα νομισθῇ ὅτι ὡς ἄρχοντες ἐν τῇ περὶ ἐπιμελείας φράσει δὲν νοοῦνται οἱ ἐπώνυμοι ἀλλ' ἀπλῶς οἱ πρόβουλοι καὶ στρατηγοί. Παραλλαγὴ ἐν ἀρ. 225, στ. 4 κέ.: ἐπιμελεῖσθαι δὲ αὐτοῦ... τῶν προβούλων, ἐνθα ὁ HILLER VON GABRITINGEN συνεπλήρωσε τὸ κενὸν διὰ τοῦ: ἐπιστάτην. Ὁμοίαν συμπλήρωσιν προτείνει ὁ ZIEBARTH, Suppl. σ. 178 καὶ διὰ τὴν ἐπιγραφὴν 204, στ. 10.

² Κυρίως καταλόγους, ἀρ. 243: Ἄρχοντος δεῖνος γραμματεῖοντος δεῖνος, οἷδε συνεβάλοντο ἀρ. 249B, στ. 105 (3^{ου} αἰ.): ἐπὶ Ἀρέτωνος ἄρχοντος.

³ Παράβαλε τὴν παρὰ BUSOLT, Gr. Staatsk., 482, σημ. 1 (τέλος) ἀνάλογον διαπίστωσιν δι' ἄλλας συναρχίας.

⁴ Βλ. κατωτ. σ. 35 κέ.

⁵ Ἀρ. 234, 235, 236 μετὰ τοῦ δευτέρου ἀντιγράφου αὐτοῦ E. ZIEBARTH, Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10, 1935, 220 κέ. καὶ Suppl. ἀρ. 553.

⁶ Ἐν τῶν ἐσχάτως γνωσθέντων παραδειγμάτων, Akte des IV intern. Kongr. für griech. und lat. Epigraphik, Wien 1964, σ. 192 κέ. (N. M. KONTOLIBON).

τελείται τοῦ Διονύσου ἡ πομπή. Εἶναι οὕτω φανερόν ὅτι τὴν ἰδιαίτεραν μέριμναν περὶ τῶν γυμνασίων, τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖται ὅτι εἶχον οἱ πολέμαρχοι, ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς πόλεως, εἶχον ἐπίσης καὶ οἱ πρόβουλοι.

Δυσχέρειαν φαίνεται ὅτι παρουσιάζει ὁ ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ τὸ πρῶτον δημοσιευθεὶς ἐφηβικὸς κατάλογος ¹, ἔνθα ἔχομεν τὴν ἐπομένην διατύπωσιν, στ. 54 κέ., ἔνθα σφύζεται πλήρως: "Ἀρχοντος Αἰσχύλου, γραμματεῦντος Θεάγου, ἐπιμνηνεύοντων | Σωκρίτου, Κλειάρχου, Εὐθυππίδου, Ἡράκωντος, Πλουταρχίδου, | Φιλίππου, Ἀπολλοδώρου, Τ[ιμ]αν[δ]ρίδου. Ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ πρώτη ἀναγραφὴ, στ. 1 κέ., σφύζεται ἐν μέρει μόνον: [Ἄρχ]οντ[ος Πολ]υτίμου, γραμμ[ατεύ]οντος Δημ[ονίου] | [ἐπιμνηνεύοντων] Νικομάχ[ου---], Εὐρυππίδου--- | Ἀριστ[οκ]λέου Δ---νον---Τιμαρχίδου. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἦτο προφανῶς βέβαιος ὅτι καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὴν φθορὰν ὅκτι ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιμνηνεύοντων.

Ἐκτὸς δηλ. τοῦ γραμματέως, ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν ἄρχοντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, καὶ ἐπὶ πλεον ὅκτι ὁ ἐπιμνηνεύοντα. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ἐπιμνηνεύοντας τούτους καὶ εὐρίσκων ἀποκλειομένην τὴν ταύτισιν πρὸς ὅσας ἄλλας συναρχίας θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς ἤρχον κατὰ μῆνα καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ὅκτι ἐπιμνηνεύοντες ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς προβούλους, «τμήμα δηλαδὴ ἀκριβέστερον αὐτῶν (ὅκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη, ΑΕ 1892, 127 τέλ. [=ἀρ. 212]), παρὰ δόξως ἐναλλασσόμενον κατὰ μῆνα ²...».

Ὁ Ε. ZIEBARTH ³ παρατηρεῖ: «Plane singularis est mentio octo magistratuum, qui ἐπιμνηνεύοντες vocantur» καὶ παραπέμπει εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἀρχομένου 5^{ου} π.Χ. αἰ. ψήφισμα ⁴ ἔνθα, στ. 5, ἡ χρονολόγησις—ὀρθότερον ἢ μηνολόγησις—παρέχεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός, *Ἡραδῶνος*, καὶ τῆς ἐπιμνηνεύουσης φυλῆς, *Μεκιιστίδος φυλῆς: ἐπιμνηνεύούρες*. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν διὰ πρῶτην φορὰν τὴν ὑπαρξιν φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ, αἵτινες ἀγνοοῦμεν ἂν ἦσαν φυλετικοῦ ἢ τοπικοῦ χαρακτήρος ⁵. Ἡ σύναψις τοῦ ὀνόματος τῆς Μηκισ(σ)τίδος φυλῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν *Μηκίστιος* ⁶

¹ Ἀρχαιολ. Δελτίον 1, 1915, 169 ἀρ. 10. Suppl. ἀρ. 555, στ. 1 κέ., 54 κέ., τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.

² ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ. 174. Πρβ. καὶ W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 279, ὅστις θεωρεῖ ὅτι τὸ λειτούργημα τῶν ἐπιμνηνίων, «somewhat obscure», ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ θεσμοῦ (ὅπως τῆς ἐπιμνηνεύουσης φυλῆς), ἀλλὰ σημαντικῶς μετελλαγμένον. Τὸ «παρὰ δόξως» ἐν τῷ κειμένῳ ὑπεγράμμισα ἐγώ, ὡς καὶ ὅπου ἀλλαχού.

³ Suppl. ἀρ. 555.

⁴ W. PHEK, *Ath. Mitt.* 59, 1934, 73, ἀρ. 27. W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 273 κέ. Suppl. ἀρ. 549.

⁵ Ἡ ἀπὸ ἥρως παραγωγή, τοῦ Μηκιστέως, ὡς ἐκαλεῖτο π.χ. εἰς τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καθὰ δέχεται ὁ WALLACE, αὐτ. 280, εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος.

⁶ Ὁ PHEK, αὐτ. 76, καὶ ὁ WALLACE, αὐτ. 279, ἀναφέρουν: *Μηκίστον* δῆμος Ἰστιαίας. Τὸ ὄνομα συνάγεται ἐκ τοῦ τοπικοῦ *Μηκίστιος*, ἀρ. 1189, στ. 31 καὶ 32. Τὸ *Μάκιστον* παρ' Αἰσχυλῶν, Ἀγαμέμνονι 289, ἀναφερόμε-

νον, ὅπερ ὁ Σχολιαστὴς χαρακτηρίζει ὁρος *Εὐβοίας*, ταυτίζεται πρὸς τὸ νῦν Καντῆλι τῆς Εὐβοίας, GUYER, ἔ.ἀ. 4. Ὁ τελευταῖος ὁμῶς διαπραγματευθεὶς τὸ ζήτημα J. H. QUINCEY, *JHS* 83, 1963, 123 ταυτίζει τὸ Μάκιστον τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν Ὁρθρὸν ἀπομακρύνων τοῦτο ἐκ τῆς Εὐβοίας. Ὁ A. J. BEATTIE, *Cl. Rev.* 68, 1954, 77 κέ. εἶχε ταυτίσει τὸ Μάκιστον πρὸς τὴν Δίφρυν. Ὁ QUINCEY, ἔ.ἀ., δὲν ἀναφέρει τὰς περὶ Μάκιστου ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας ἐξ Εὐβοίας. Φυλὴ γνωστὴ ἐξ Εὐβοίας ἦτο μέχρι σήμερον μόνον ἡ Ἀβαντίς ἐν Χαλκίδι ἀλλ' ἐκ Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀρ. 946. Ὁ PHEK, αὐτ., θεωρεῖ ὡς πιθανὴν τὴν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀθηνῶν διαίρεσιν εἰς φυλὰς ἐν Ἐρετρίᾳ. Τὴν ὑπαρξιν φυλῶν ἐν Ἰστιαίᾳ μαρτυρεῖ ἡ συνθήκη Ἰστιαίας καὶ Κέω, IG XII 5, 594 (=Syll.³ 172, XII 9, σ. 169) στ. 10 κέ.: οἱ δὲ | σι[ε]ρατηγοὶ φυλὴν καὶ δῆμον | δόντων αὐτῶν ἐν ὧν αἱ | μέλλῃ πολιτεύεσθαι. Ἡ συμπλήρωσις κατὰ BCH 78, 1954, 319 (CHR. DUNANT, βλ. σ. 27 σημ. 6), ὁπόθεν μαρτυρεῖται ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ.

θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ τοπικοῦ χαρακτήρος. Ἀλλά, κατὰ τὴν λίαν διαδεδομένην συνήθειαν, ἵνα τὰ παλαιὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν φυλὰς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς αὕτη, ὡς παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω¹, διεδέχθη τὸ ἔθνος, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, πολὺ πιθανώτερον, ἵνα ἐρμηνεύσωμεν τὴν *Μηκισίδα φυλὴν* ὡς περιλαμβάνουσαν, ἢ θεωρουμένην ὅτι περιελάμβανε, τοὺς ἐκ τοῦ *Μακίστου* τῆς Τριφυλίας ἀποικίσαντας τὴν Ἑρέτριαν κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος²: *Ἑρέτριαν δ' οἱ μὲν ἀπὸ Μακίστου τῆς Τριφυλίας ἀποικισθῆναί φασιν ὑπ' Ἑρετριέως*. Ἀνάλογος ἐν αὐτῇ τῇ Εὐβοίᾳ ἦτο ἡ ὀνομασία καὶ τῆς ἐν Χαλκίδι φυλῆς *Ἀβαντίδος*³.

Ἡ ὑπαρξὶς φυλῶν ἐν Ἑρετρίᾳ βοηθεῖ ἀμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων, ὅστις, χαρακτηριζόμενος ὡς δῆγμα τῆς ὀλιγαρχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, φαίνεται ὅτι ἔχει παλαιότητα τὰς ῥίζας του ἐν Ἑρετρίᾳ, ὡς ὀρθῶς εἶχεν εἰκάζει ὁ HOLLEAUX. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προβούλων θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν⁴. Οὕτω διδάσκουν αἱ περὶ προβούλων ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι.

Ἡ γνώμη τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἦτο ἡ ὀρθὴ ὡς πρὸς τοὺς ἐπιμνηνεύοντας· ἐπιμνηνεύοντες ἦσαν οἱ πρόβουλοι.—Ἐκ τῆς Καλλάτιδος ἔχομεν ἀσφαλὲς παράλληλον: *τοὺς δὲ π[ροβούλους τοὺς προ]βουλευόντ[ας τὸν μῆνα τὸν Δι]ονύσιον*⁵—, πρέπει ὁμως νὰ τροποποιηθῇ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν: οἱ ἐπιμνηνεύοντες εἶναι ὅτι καὶ οἱ σὺν ἄρχοντες τοῦ Ἱπποκύδου τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Χαιρεφάνους, ἀρ. 191, ἡ ὅτι οἱ μετὰ Ἀρχεβίου ἄρχοντες τῆς ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων συλλύσεως Παρίων καὶ Ναξίων⁶.

Οἱ πρόβουλοι τῆς Ἑρετρίας ἦσαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐννέα, ὧν εἰς ὁ πάντοτε ὀνομαζόμενος ἄρχων. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα δὲν φαίνεται πιθανή, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ὑπεδείκνυε μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ταύτην ὁμως δὲν ἐπιτρέπει ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑρετρίας. Σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς ἐν Ἑρετρίᾳ εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν Ἀθηνῶν, σχετίζεται σαφῶς πρὸς τὰς εἰς ἄλλας πόλεις ἀπαντώσας συναρχίας προβούλων μὲ περιορισμένον ἀριθμὸν, ὡς ὁκτὼ π.χ. εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ μνεῖα ἄλλως εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις δύο μόνον ἢ τριῶν προβούλων καθιστᾷ ἔτι ἀπιθανωτέραν τὴν ὑπαρξὶν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων-ἐπιμνηνευόντων τούτων τῆς Ἑρετρίας πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδεν ἤδη ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ δημοσιεύων τὴν ἐπιγραφὴν—«πρυτανεύοντας λοιπὸν τινὰς κατὰ τὰ τμήματα τῆς ἀθηναϊκῆς βουλῆς» καὶ «ὅτε (=274-271 π.Χ.) ἴσως καὶ οἱ ἐπιμνηνεύοντες κατεστάθησαν (ἢ ὠνο-

¹ Πρβ. Κ. ΛΑΤΤΕ, αὐτ. (σ. 27, σημ. 6): ἡ φυλὴ εἶναι μορφή τῆς ὀργανώσεως τῆς πόλεως ἐλλείπουσα εἰς τοὺς κατὰ ἔθνη διαβιούντας Ἕλληνας. Τοῦτο συνάγει ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας φυλῶν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἰς τὴν πόλιν δὲν συνετελέσθη σχεδὸν ποτέ.

² ΣΤΡΑΒΩΝ Χ 1. 10, σ. 447. Ὑπὸ τὸν τύπον *Μηκιστον* ἀναφέρει καὶ ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ὁ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ τὴν πόλιν τῆς Τριφυλίας κατὰ τὸν ΕΚΑΤΑΙΟΝ, *Fr. Gr. Hist.* ἀπ. 122.

³ Τὰ παραδείγματα εἶναι ἀάπολλα· βλ. τοὺς πίνακας παρὰ SZANTO, *Sitzb. Akad. Wien CXLIV* (1901) V, 72 κέ. LIEBENAM, *Städteverwaltung im röm. Kaiserreich* 1900, 220. Κ. ΛΑΤΤΕ, *ἔ. ἀ.* 1005. BUSOLT⁸, *Gr. Staatskunde*, 130 κέ.

⁴ Πρβ. H. SCHAEFER, *ἔ. ἀ.* σ. 1221 κέ.

⁵ Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ SCHAEFER, *ἔ. ἀ.* 1229. SGDI ἀρ. 3089, 15. L. ROBERT, *Revue de Phil.* 13, 1939, 152.

⁶ Πρβ. ἀνωτ. σ. 28.

μάσθησαν) ὡς τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικοὺς πρυτανεύοντας»¹—, εἶναι φανερόν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἔγκειται εἰς τὴν περιοδικότητα, τὴν κατὰ μῆνα δηλ. ἀλλαγὴν τῶν προβούλων.

Διότι, ἂν ἴδωμεν ἀκριβέστερον τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἔφηβοι, οἵτινες ἀπεγράφησαν ἐπὶ τοῦ δεινός ἀρχοντος καὶ ἐπὶ δεινῶν ἐπιμνηνιούντων—καὶ τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ κεφάλαιον ἔφηβοι ἀπεγράψαντο καὶ κατὰ δῆμους—, ἀπεγράφησαν καθ' ὠρισμένον χρόνον, καθ' ὠρισμένον μῆνα τοῦ ἔτους. Δήλωσιν λοιπὸν τοῦ μηνὸς τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνηεῖα τῶν ἐπιμνηνιούντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν² ἀναφέρεται ὁ μῆν καὶ ἡ ἐπιμνηνιεύουσα φυλή. Τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων ἐν Ἐρετρίᾳ τὸν ἀγνοοῦμεν βεβαίως ἐκ ῥητῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' αἱ πληροφοροίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐξ Ἀθηνῶν³, τῶν ὁποίων ὁ θεσμὸς τῆς ἐφηβείας ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπάρξει πρότυπον δι' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἀφήνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τούτου.

Εἰς τὸ πρόγραμμα (praescriptum) ἄρα τῶν καταλόγων τούτων ἔχομεν ὅχι μόνον τὴν δήλωσιν τοῦ ἔτους τῆς ἀπογραφῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ «μηνός», καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη. Δικαιούμεθα ἐπομένως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν μῆνα, καθ' ὃν ἐπὶ Πολυτίμον ἢ ἐπὶ Αἰσχύλον ἀρχοντας ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων, ἐπιμνηνιεύοντες ἦσαν οἱ δειναί, ἀλλ' οἱ θὰ ἦσαν οἱ ἐπιμνηνιεύοντες κατὰ τοὺς ἄλλους μῆνας τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων τούτων. Ἦτοι ἡ «Βουλὴ» ἦτο διηρημένη εἰς τμήματα δώδεκα, ὡς πρέπει νὰ εἴπωμεν κατ' ἀρχήν, ὅσα καὶ οἱ μῆνες, ἐξ ὁκτώ ἢ, πιθανώτερον, ἐννέα βουλευτῶν—πλὴν ἐνός, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁκτώ, ἔνεκα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκλογῆς τοῦ ἀρχοντος,—ἕκαστον τῶν ὁποίων καθ' ἕκαστον μῆνα ἐναλλάξ εἶχε τὴν ἐπιμνηνίευσιν. Ὅτι τοιαύτην τινὰ διάταξιν τῆς πολιτείας τῆς Ἐρετρίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ἐρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΠΑΔΑΚΗ, ἐν τῇ κατευθύνσει ὅπωςδῆποτε τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει οὗτος, ἀποδεικνύει ἐπιγραφὴ τῆς Καρύστου.

Πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς (πίναξ 1-2) ἀναγεγραμμένης ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἐλλίπου κατὰ τὴν κεφαλὴν ἐρμαϊκῆς στήλης τιμητικῆς ὑπὲρ ἄρξαντος «τὴν στεφανηφόρον καὶ ἐπώνυμον ἀρχήν», διατελέσαντος δὲ καὶ ἀρχιερέως (;) τοῦ Ἀδριανοῦ⁴. Τὴν στήλην ἀναθέτουν οἱ Βουλευταὶ τοῦ ἔτους, στ. 5 κέ.: *βουλευεῖν ἔλαχον οἱ ὑπογεγραμμένοι*

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.δ. 174 καὶ 178. Βλ. καὶ SCHAEFER, ἔ.δ.

2 Πρβ. ἀν. σ. 30.

3 Βλ. διεξοδικῶς παρὰ CHR. PÉLÉKIDÈS, Histoire de l'éphébie attique, École française d'Athènes, Travaux et Mémoires XXII, 1962, 87 κέ.

4 Τῆς στήλης λείπει ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ κορμοῦ. Ἡ κυρίως τιμητικὴ ἐπιγραφὴ ἐλλειπῆς κατὰ τὴν ἀρχήν, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄνω πέρας τῆς σφωμένης στήλης. Ὁ DITTENBERGER ἐκδίδων τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG III 1306, ὡς ἀττικὴν, εἶχε συμπληρώσει: «[ἀρχιερέα θεοῦ Ἀ]δριανοῦ» εἰς τὸν πρῶτον στίχον.—Οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν σημειώνει τὸν εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἐπιγραφῆς ἐγγράκτον ἀμφορέα μετὰ κλά-

δου λοξῶς ἔμπροσθεν (ἀριστερᾷ) αὐτοῦ. Αἱ δημοσιευόμεναι φωτογραφίαι, τὰς ὁποίας ὀφείλω εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ κ. Μ. Μιτοῦ καὶ τῆς Κας Κ. Πέπα-Δελμούζου, δεικνύουν τὴν ἀκριβῆ μορφήν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ κειμένου. Ἀγνοῶ διατὶ ὁ H. V. GAERTRINGEN, Ath. Mitt. 31, 1906, 351 θεωρῶν, ὅτι ὁ τιμώμενος τῶν στ. 1-4, ὁ ἄρξας τὴν ἐπώνυμον καὶ στεφανηφόρον ἀρχήν, ἦτοι ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους, πιθανῶς δὲ καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι ἕτερος ἢ ὁ ἀρχων Μοιραγένης τοῦ στ. 6, νομίζει ὅτι τὸν ἐξερχόμενον ἀρχοντα τιμᾷ ἡ νέα, ἡ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἔτους βουλὴ ὑπ' ἀρχοντα τὸν Μοιραγένη. Εὐλογον καὶ σύνητες εἶναι ἵνα ἡ τιμὴ γίνῃ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τῶν ὑπὸ τὸν τιμώμενον ἀρχοντα βουλευσάντων.

ἄρχ(οντι) Μοιραγένει νε(ωτέρω). Τὰ ὀνόματα εἶναι διηρημένα εἰς δώδεκα τμήματα ἀριθμούμενα ἀπὸ α' ἕως ιβ', διατεταγμένα δὲ εἰς δύο στήλας ἀνὰ ἕξ καὶ χωριζόμενα διὰ τοῦ σημείου τῆς παραγράφου¹ κεχαραγμένου ἁπαξ ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ ὑπὲρ καὶ ἀριστερώτερον τῶν πρώτων γραμμάτων τῆς λέξεως ἀρχεπρόβουλος, ἣτις εὐρίσκεται ἀμέσως ὑφ' ἑκάστον ἀριθμὸν καὶ εἰς τὰ δώδεκα τμήματα. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἀρχεπρόβουλος ἀκολουθοῦν ἕξ ὀνόματα πλὴν μόνον ὑπὸ τὸ δ' ἐνθα ἔχομεν πέντε.

Οἱ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ H. v. GAERTRINGEN², ὅστις ἡσχολήθη μὲ τὸ κείμενον, — ἀφορμηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τοσοῦτον ὑπηρετήσαντος τὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν νήσων Παρίου λογίου Μιχαὴλ Κρίσπη ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἦτο ἐκ Καρύστου καὶ ὅχι ἐξ Ἀθηνῶν — ἐθεώρησαν ὅτι ἐν ἐκάστῃ τῶν δώδεκα ὁμάδων τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα ἦτο τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου, τὰ δὲ ἀκολουθοῦντα ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτῶν — προβούλων.

Ὁ HILLER v. GAERTRINGEN³ εἶδεν ὀρθῶς ὅτι οἱ «πρόβουλοι» οὗτοι ἦσαν εἶδος ἐπιμηνίων: «ἐκάστη ὁμάς ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν ἀττικὴν πρυτανεῖαν τῆς ἐποχῆς τῶν 12 φυλῶν. Ἐν Μιλήτῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ κατάλληλον ὄνομα ἐπιμήνιοι. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν Ἀθήναις ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἦ, ἀργότερον, τῶν προέδρων... εἶναι ὁ διευθύνων τὴν πρυτανεῖαν, ἐνταῦθα ὀρίζεται ἐκ τῶν προτέρων ὁ ἐπὶ κεφαλῆς. Ὀνομάζεται ἀρχεπρόβουλος· ὥστε οἱ ἄλλοι εἶναι πρόβουλοι».

Βεβαίως ὁ ὅρος ἀρχεπρόβουλος προϋποθέτει τὴν ὀνομασίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν βουλευτῶν ὡς προβούλων. Ἀλλ' εἶναι περιεργον ὅτι ἐν ἐκάστῳ τῶν δώδεκα λημμάτων τὰ ὑπάρχοντα ἕξ ὀνόματα — πέντε ἐν δ' — δὲν χωρίζονται ἀλλήλων ἢ, ὀρθότερον, τὸ πρῶτον, — τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου — δὲν χωρίζεται δι' οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως, λέξεως ἢ συμβόλου, ἀπὸ τῶν ἀκολουθούντων πέντε ἢ τεσσάρων.

Εἰς τῶν προβούλων θὰ πρέπει νὰ ἦτο καὶ ὁ Μοιραγένης ὁ νεώτερος καὶ νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν δ' ἐξάδα: Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ ὡς ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἐξὰς τῶν συναρχόντων αὐτοῦ ἐν δ' ἐμφανίζεται ὡς πεντάς. Ἡ πεντάς αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ «οἱ μετὰ Μοιραγένους ἄρχοντες» κατὰ τὰ ἐξ Ἑρετρίας σημειωθέντα παραδείγματα. Ἐὰν ἡ ἐρμηνεία ἡμῶν αὕτη περὶ τοῦ ἐλλείποντος ἔκτου ὀνόματος ἐν δ' εἶναι ὀρθή καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, πόσον δυσχερὲς εἶναι ἵνα θεωρήσωμεν ὡς ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ὀνομάτων ἐκάστου τῶν 12 λημμάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι παρὰ τὸν ἄρχοντα πρόβουλον ὑπῆρχε καὶ ἰδιαιτέρος ἀρχεπρόβουλος, τοῦ ὁποίου μάλιστα νὰ μὴ διακρίνηται τὸ ὄνομα διὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους σαφηνείας. Τὸ λογικώτερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων, τῶν ἕξ ἢ τῶν πέντε βουλευτῶν — προβούλων, δὲν περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου. Διότι ἀρχεπρόβουλος δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς οὗτος ὁ ἄρχων, ὅστις συνῆρχε μετὰ τῶν πέντε τῆς τετάρτης ἢ τῶν ἕξ τῶν ἑνδεκα ἄλλων ἐπιμηνιευόντων προ-

¹ Τὸ ὑπὲρ ἑκάστον τῶν ἀριθμητικῶν α' — ιβ' σημεῖον εἶναι βεβαίως δηλωτικὸν τῆς ἀριθμητικῆς τῶν ἐννοιᾶς, οὐχὶ παραγράφου.

² Περβ. σ. 32, σημ. 4.B1 καὶ IG XII 9 add. ἐν σ. 176 καὶ Suppl. σ. 174, ἀρ. 11.

³ Ἐ.ἀ. 371.

βούλων καθ' ἅπαντας τοὺς μῆνας. Προφανῶς δὲ καὶ ἐν Καρύστῳ ἴσχυεν ὅτι καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ. Ἡ ὀνομασία ἀρχεπρόβουλος¹ ἀνάγεται βεβαίως εἰς τὰ καθήκοντα τῆς διοικήσεως τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἴσως δὲ δὲν εἶναι καὶ πολὺ παλαιά. Ὅπως-δήποτε εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις, ἐνθα εἶχομεν ἀρχὰς ὀλιγαριθμοτέρας, ἦτο φυσικόν, ἀρμοδιότητες μοιραζόμεναι ἐν Ἀθήναις εἰς πλείονας ἄρχοντας νὰ συγκεντρώνωνται ἐκεῖ εἰς ἓν πρόσωπον. Οὕτω ὁ ἀρχεπρόβουλος, ὡς ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἐν Ἀθήναις ἢ ὁ ἐπιστάτης τῶν προβούλων ἐν Ἑρετρίᾳ ἦτο ἐν ταυτῷ, ἐν Καρύστῳ καὶ ὁ ἀρχεπρόβουλος καὶ ὁ ἄρχων τῆς πόλεως.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Καρύστου δὲν ἀντίκειται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξ προβούλων κατὰ μῆνα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν μεγαλυτέραν Ἑρέτριαν μὲ ἐννέα—πιθανώτερον ἢ ὀκτὼ—προβούλους ἦτο ἡ κανονικὴ. Γεγονὸς εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων ἐν Καρύστῳ.

Ἄλλ' οἱ πρόβουλοι, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν ἦσαν περιορισμένοι μόνον εἰς τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὴν Κάρυστον. Πολὺ πιθανὴ εἶναι ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ. Οἱ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Ἰστιαίων πρὸς τοὺς Κείους ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κέων καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἰστιαίαν—ἀν καὶ βεβαίως ἡ θραυσματικὴ διατήρησις τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν αὐτῇ μνείαν καὶ ἄλλων τῆς Ἰστιαίας². Γνωρίζομεν ὅμως πλείονας ἄρχοντας, ἐξ ἐν ὧν, ἀναφερομένους ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς δύο διασωθείσας ἐπιγραφὰς τῆς Ἰστιαίας, ἀρ. 1186 (τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνων, Εὐφρονος ἀφ' Ἐρμάρου* κτλ. καὶ ἀρ. 1187 (ἐπίσης τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως* κτλ. Ἐκ τῶν πολλῶν δήμων τῆς Ἰστιαίας, πρβ. ἀρ. 1189, μόνον ἐξ—οὐχὶ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐν ἐκατέρᾳ περιπτώσει—ἀντιπροσωπεύονται δι' ἰδίου ἄρχοντος. Ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἐξ εἶναι ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων τότε εἶναι φανερόν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ἄρχοντες, κατὰ τινα σειρὰν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διαφόρων δήμων τῆς Ἰστιαίας. Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ἐν Ἰστιαίᾳ ὑπῆρχον ὑπὲρ τοὺς δήμους καὶ φυλαί, ὅπως καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ, εἶναι πιθανώτατον ὅτι οἱ ἄρχοντες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν φυλῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐξ ἐκάστης. Ὁ ἀριθμὸς ἐξ καὶ ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν Ἑρέτριαν ἐπιτρέπουν, μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων βεβαίως, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὡς ἄρχοντες ἐν Ἰστιαίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἑρετρίᾳ, ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ καὶ ἄλλως διαπιστωθεῖσα σχέσις Ἰστιαίας καὶ Ἑρετρίας καθίσταται προφανεστέρα.

Ὁ θεσμὸς λοιπὸν τῶν προβούλων εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος ἐν Εὐβοίᾳ, ἀπὸ παλαιωτάτων δὲ χρόνων. Δὲν ἀπέχομεν δέ, φαίνεται, τῆς ἀληθείας ἐὰν ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὗτος ἐπεχωρίζε κυρίως εἰς τὰς πόλεις τὰς ἰδιαιτέρως συνδεομένας μὲ τὴν Ἑρέτριαν³, τοῦτο δὲ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερον ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς ἀπαντᾷ καὶ

1 *Ἀρχεπρόβουλος* κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Τερμησησῷ, IGR III, ἀρ. 452.

2 Πρβ. ἀνωτ. σ. 27, σημ. 6.

3 Ἀντιθέτως μία μόνον μαρτυρία ὑπάρχει περὶ προβούλων ἐν Χαλκίδι, ἐν τῇ *διαγραφῇ* τῶν τεχνιτῶν τοῦ Διονύσου, ἀρ. 207, στ. 59 (πρβ. Suppl. σ. 178, ἀρ. 207): *τοὺς δὲ προβούλους καὶ στρατηγούς τῶν Χαλκι-*

δέων... Ἄλλ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῶν χρόνων 294-288, προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, τοῦ ὁποίου ἔδρα ἦτο ἡ Χαλκίς. Ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ λάθους, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Χαλκίς παρέλαβε τὸν θεσμὸν τῶν προβούλων μὲ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὸ Κοινόν, ὅπως ἡ Ἑρέτρια τοὺς πολεμάρχους, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κοινόν τῶν Βοιωτῶν.

ἐν Κέφ, ἥτις ὄχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαῖκους χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἑρετρίας ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., συνάπτει συνθήκην ἰσοπολιτείας πρὸς τὴν Ἰστιαίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαῖον¹. Αἱ φιλῖαι καὶ ἔχθραι μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν παλαιὰν αὐτῶν παράδοσιν.

Ἐξετάζων προσφάτως τὸν θεσμόν τοῦ προβούλου ὁ H. SCHAEFER² δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ δεόντως τὴν σχέσιν αὐτοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Καρύστου, τὴν ὁποίαν εἶδομεν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἐξ Ἑρετρίας, διεπιστώσαμεν ἐπίσης τὴν ἀναλογίαν ταύτην πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν ἥτοι τοὺς βουλευτὰς ἐκάστης πρυτανευούσης φυλῆς. Δὲν παραλείπει δὲ ὁ SCHAEFER νὰ σημειώσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν Ἀθήναις³.

Ἀλλ' ἡ ὁμοιότης δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς πρυτάνεις μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς πρυτάνεις πολλῶν ἄλλων πόλεων, ἰδίᾳ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς φαίνεται, ὁ θεσμός εἶχε διατηρήσει περισσότερον ἀνέπαφον τὸν ἀρχικόν του χαρακτῆρα.

Ὁ BUSOLT⁴ σχετικῶς πρὸς τοὺς πρυτάνεις γράφει τὰ ἑξῆς: «Πρυτάνεις ὑπάρχουν εἰς πολλὰς πόλεις εἴτε ὡς μέλη μιᾶς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς εἴτε ὡς αὐτοτελεῖς συναρχαί· ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιπτώσει κυρίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς νήσων». Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ὅτι τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ πρυτάνεων καὶ προβούλων εὐρίσκομεν καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, ἥτοι τῆς διακρίσεως δύο τύπων, προκειμένου καὶ περὶ τῶν προβούλων Ἰδοὺ τὴν γράφει ὁ SCHAEFER⁵: «Παρὰ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ προβούλου, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα, ἐγένετο ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ μία ἐνιαύσιος ἀρχή, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει εἰς δεύτερος: ἐν τῇ ἀριθμητικῶς οὐχὶ πολὺ μικρᾷ βουλῇ διεμορφώθη μία ὁμὰς πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, ἡ ὁποία ἔλαβεν ἀμέσως ἀποφασιστικὴν δύναμιν». Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἀλλ' ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι χαρακτηριστικωτάτη.

Θὰ ἠθέλον ὁμως νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι πάντες οἱ τύποι, ὅφ' οὓς ἀπαντῶσιν οἱ πρυτάνεις⁶ καὶ οἱ πρόβουλοι⁷ ἀνὰ τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, δύνανται, ὡς νομίζω, νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐντὸς τῆς ὅλης πολιτειακῆς ἐξελιξέως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐντὸς δηλαδὴ μιᾶς ἐξελικτικῆς συναφείας τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς παλαιότερας μορφὰς ὡς καὶ ἐν μιᾷ λογικῇ σχέσει πρὸς ἀλλήλας τῶν ἀπομεμακρυσμένων τοπικῶς περιπτώσεων.

¹ Ἡ συνθήκη Κεῖων-Ἰστιαίων, IG XII 5, 594, ἀνήκει (H. v. GAERTRINGEN, W. DITTENBERGER) εἰς τὴν ὀλίγον πρὸ τοῦ 363/2 ἐποχὴν. Ἡ νεωστὶ γνωσθεῖσα συνθήκη Κεῖων-Ἑρετριέων, CHRISTIANE DUNANT, JEAN THOMΟΡΟΥΛΟΣ, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1, πρβ. ἀν. σ. 27, σημ. 6, χρονολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς τὴν περίοδον 393-377 π.Χ.

² RE XXIII, 1 (1957), στ. 1228 κέ. (ἐν λ. πρόβουλος).

³ Αὐτ. 1229.

⁴ Gr. Staatsk⁸, 504/5.

⁵ Αὐτ. 1222.

⁶ Περὶ πρυτάνεων, BUSOLT[-SWOBODA] σποράδην ἰδίᾳ 351 κέ. 476, 504 κέ. Αὐτόθι πᾶσαι αἱ φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι.

⁷ Πρβ. H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1228 κέ.

Εἶναι γνωστή ἡ διαπίστωσις τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ συναρχία τῶν προβούλων ἦτο ὀλιγαρχικῆς φύσεως καὶ πάντοτε περιορισμένου ἀριθμοῦ: «καὶ ἰδιαί τινες (δηλ. ἀρχαὶ) εἰσὶν, οἷον ἡ τῶν προβούλων αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατικὴ. βουλὴ δὲ δημοτικόν... τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς»¹. Τὸν περιορισμένον ἀριθμὸν διαπιστώνομεν καὶ ἐν Εὐβοίᾳ: ἐν Καρύστῳ φαίνονται ἑβδομήκοντα καὶ εἰς—ἑβδομήκοντα δύο μετὰ τοῦ ἀρχοντος—ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως πρόβουλοι εἶναι ἐκ ἁ σ τ ο τ ε μόνον ἕξ ἢ ἑπτὰ μετὰ τοῦ ἀρχοντος. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ: οἱ ἐπιμνηνιεύοντες ἐταυτίσθησαν ὁρθῶς ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ πρὸς τοὺς προβούλους ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ ὁκτὼ ἀναφερόμενοι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιμνηνιεύοντες «τμήμα τῶν προβούλων»² ἢ «τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικούς πρυτανεύοντας»³ ἀλλὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, ἢ, ὁρθότερον, οἱ ἀεὶ προβουλευόντες. Ἦτοι ἐκάστοτε, ὑπῆρχον ὁκτὼ ἢ ἐννέα ἐπιμνηνιεύοντες ἢ πρόβουλοι· οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀπλῶς βουλευταὶ ἀναμένοντες τὸν μῆνα τῆς ἐπιμνηνιεύσεως ἢ προβουλίας αὐτῶν.

Ὁ ἀριθμὸς ἐπομένως τῶν προβούλων ὁ ἀπαντῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης περιορισμένος, ὡς καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ἔχομεν δημοκρατικὸν πολίτευμα οἱ πρόβουλοι ἐκδημοκρατίζονται τρόπον τινά: ἀπὸ μονίμων, ἔστω καὶ ἐνιαυσίου διαρκείας, γίνονται ἐπιμήνιοι. Ἦτοι δὲν ἔχομεν μίαν διαφορὰν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, σύστασιν καὶ λειτουργίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀλλὰ μίαν ἐξέλιξιν, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχήν, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους.

Ὅτι περὶ μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως πρόκειται διδάσκει ἡ παραβολὴ μὲ τοὺς πρυτάνεις.

Ἐσημείωσα ἀνωτέρω τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ῥητῶς ὁ BUSOLT⁴: Ἀρχικῶς καὶ οἱ πρυτάνεις εἶναι μία συναρχία περιορισμένου ἀριθμοῦ εἴτε ἀνεξάρτητος εἴτε προερχομένη ἐκ τῆς βουλῆς ἢ τοῦ ὡς ἄλλως ὀνομαζομένου ἀναλόγου σώματος, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται καὶ ὁ ἐπώνυμος ἀρχὼν καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις δὲ καθ' ἃς ἀναφέρεται εἰς πρυτάνεις ὡς ἐπώνυμος, χωρὶς νὰ ἔχωμεν πληροφορίας ὅτι ἀνῆκεν εἰς συναρχίαν πρυτάνεων, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε συναρχία πρυτάνεων καὶ ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἔχομεν συναρχίαν πρυτάνεων, κατὰ μίαν τοῦλάχιστον ἐποχήν, εἰς τῶν πρυτάνεων ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως. Ὁ H. SCHAEFER παρετήρησεν⁵ ὅτι ἡ ὀνομασία ὡς πρυτανείου τοῦ ἐνδiciaτήματος τοῦ ἐπωνύμου ἀρχοντος τῶν Ἀθηναίων ὑποδηλώνει ὅτι οὗτος ἐταυτίζετο ποτε πρὸς τὸν πρύτανιν.

Μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν γενικῶς θὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τοὺς προβούλους.

Ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος ἡ Κόρινθος εἶναι ἐκεῖνη, περὶ τῆς ὁποίας ἀκούομεν ὅτι ἔσχε παλαιότατα τὸν θεσμόν τοῦτον. Ὁ δῆμος, κατὰ μίαν εἰδησιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ⁶, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τυραννίδος περὶ τὸ 540 π.Χ.:

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτικοῖς 1299b, 30 κέ.

2 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ. ἀ. 174.

3 Αὐτ. 178.

4 Περβ. ἀνωτ. σ. 35.

5 H. SCHAEFER, αὐτ. 1229 κέ.

6 Fr. Gr. Hist. 90, 60. SCHAEFER, αὐτ. 1221.

μίαν μὲν ὀκτάδα προβούλων ἐποίησεν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βουλὴν κατέλεξεν ἀνδρῶν θ' ('). Αἱ φυλαὶ τῆς Κορίνθου ἦσαν ὀκτώ, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν θ' ὡς σημαίνοντα τοὺς ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγομένους βουλευτάς, τότε θὰ εἴχομεν 72 βουλευτάς καὶ 8 προβούλους, ἐν συνόλῳ ὀγδοήκοντα ὡς ἐν Ἀργεῖ¹. Κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ πρόκειται περὶ δύο διαφόρων σωμάτων οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι νομίζει καὶ ὁ H. SCHAEFER, ὅστις ἀνάγει, πιθανώτατα δέ, τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον προσάγει². Ὅσον καὶ ἂν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Νικολάου δὲν ἔχει διατηρηθῇ ἀλώβητον, ἀναμφίβολον εἶναι ὅπωςδήποτε, ὡς δέχονται πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτό, ὅτι καὶ διὰ τοὺς προβούλους καὶ διὰ τὴν βουλὴν ὡς βάσις ἐλήφθη ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν: εἰς ἐξ ἑκάστης ἐγένετο πρόβουλος, ὁμοίως δὲ μὲ βάσιν τὰς φυλὰς ἐξελέγησαν καὶ οἱ βουλευταί. Ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς· ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικόν³ ἦτοι βουλὴ καὶ πρόβουλοι εἶναι συμφυεῖς, ἀποτελοῦν ἀρχὰς ἀντιπροσωπευούσας τὰς φυλὰς κατὰ στενοτέραν (ὀλιγαρχικὴν) ἢ εὐρυτέραν (δημοικὴν) ἔκτασιν· ὅθεν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ οἱ πρόβουλοι ἦσαν τὸ προκαθήμενον τμήμα τῆς βουλῆς. Οὕτω ἡ διαφορὰ τῶν δύο τύπων, τοὺς ὁποίους δέχονται συνήθως⁴, μεταφέρεται ἀπλῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς: ἐὰν δηλ. ὁ δῆμος ἐξέλεγεν ἰδιαίτερος προβούλους καὶ βουλευτάς ἢ ἐὰν κατόπιν οἱ βουλευταὶ ἐξέλεγον τοὺς προβούλους ἐκ τῆς βουλῆς· τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρυτάνεις. Οὐσιῶδες εἶναι ἡ ἀναπόσπαστος διοίκησις τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν προβούλων ἢ τῶν πρυτάνεων. Οὐσιαστικῶς ὑπάρχει εἰς μόνον τύπος πρυτάνεων ἢ προβούλων.

Ἡ δυνατότης οὕτω ὅτι καὶ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ πρυτάνεις οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον σῶμα—ἀνεξάρτητον τῆς βουλῆς ἢ ἀναλόγου σώματος—ἀλλὰ πανταχοῦ ὅπου ἀπαντῶσιν εἶναι ἐξ ἀρχῆς, ἦτοι καὶ κατὰ τοὺς προκλασσικούς χρόνους, τμήμα μόνον τῆς βουλῆς, ἐμφανίζεται ὡς ἡ πιθανώτέρα.

Εἰς τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα προβούλων μνημονεύει ὁ H. SCHAEFER⁵ τὴν Μασσαλίαν τῆς ὁποίας γνωστὸν εἶναι τὸ συνέδριον, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Στράβων: Διοικοῦνται δ' ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατα, ἀνδρῶν ἐξ ἀκοσίων καταστήσαντες συνέδριον διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν, οὓς τιμάρχους καλοῦσι. πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεσιῶτες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκαθίσταται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ εἰς. Τὸ σχῆμα τοῦτο: ἐξ ἀκοσίοι, πεντεκαίδεκα, τρεῖς, εἰς εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπὸ παραλλαγὰς ἴσχυεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν συναρχῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς προκαθήμενης ἀρχῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν προβούλων καὶ τῶν πρυτάνεων φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ γενικώτερον ἰσχύον ἢ ὅσον φανταζόμεθα.

Ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἑρε-

¹ SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1222.

² Αὐτ. Ὁ M. HOLLEAUX εἶχεν ἤδη συμπεράνει τοῦτο ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ ἐν Κέῳ.

³ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Πολιτικοῖς 1299b, 36.

⁴ Πρβ. ἀνωτ. σ. 35.

⁵ ἔ.ἀ. 1222. ΣΤΡΑΒΩΝ IV 1. 5, c. 179.

τρίας δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἐμφανιζομένας κατὰ καιροὺς διαφοράς. Οὕτω ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν ἐπιμνηνιούντων, ὀνομασίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν συναντήσῃ ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος¹, ἐνῶ μᾶς εἶναι ἀμάρτυρος—πρᾶγμα βεβαίως μὴ ἔχον ἀποφασιστικὴν σημασίαν—ἐκ τῶν μεταξὺ χρόνων δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εἰμὴ ὡς μία προσαρμογὴ πρὸς τὰ δημοκρατικὰ πρότυπα. Δυστυχῶς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες δὲν ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἐπιμνηνιούντων εἶναι τόσον βραχυχρόνιος, ὅσον ὑποθέτει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ². Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀρχαῖκή ἐπιγραφή τῆς ἐπιμνηνιούρας φυλῆς πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους, ὅτε ἡ Ἐρετρία εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν, εἰς ἐποχὴν δὲ ἐπίσης δημοκρατικῆς διαρθρώσεως τῆς πολιτείας ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιγραφή τῶν ἐπιμνηνιούντων.

Διὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἐρετριέων, καθ' ἣν ἡ πάτριος ὀλιγαρχικὴ πολιτεία ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωὴν, ἡ συναρχία τῶν προβούλων εἶχεν ἀσφαλῶς μονιμώτερον χαρακτήρα. Διὰ τὰς περιόδους ταύτας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν ἐννέα ὡς τὸν μόνιμον ἀριθμὸν τῶν προβούλων τῶν προβουλευόντων ἢ ἀρχόντων καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρεται, εἶναι ποία ἦτο ἡ ἀντιστοιχία τῶν προβούλων πρὸς τὰς φυλὰς ἥτοι πόσαι ἦσαν αἱ φυλαὶ τῆς Ἐρετρίας. Γνωρίζομεν μίαν μόνον: περαιτέρω, ἐὰν δὲν σφάλλωμαι, θὰ γνωρίσωμεν καὶ μίαν ἄλλην.

Ἡ πληροφορία περὶ τῶν φυλῶν τῆς Κορίνθου θὰ ὑπεδείκνυνεν ὀκτὼ φυλὰς, ἥτοι τόσας ὅσους ἐπιμνηνιούντας δεικνύει ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἐρετρίας. Μίαν ἀμυδρὰν ὁμως ἔνδειξιν δυνάμεθα ἴσως νὰ πορισθῶμεν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἐρμού τῶν Ἀειναυτῶν ὑπάρχουν τρία ὀνόματα ἀποτελοῦντα ἢ ἀνήκοντα εἰς μίαν ἀρχήν, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων.

Ἐάν, ὡς εἶναι εὐλόγον, θεωρήσωμεν ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν εἶναι ὁ ἄρχων, ἀποκτᾶται μία ἰδιαίτερα ὁμοιότης πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ τὸν ἕνα τοῦ συνεδρίου τῶν Μασσαλιωτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τρεῖς σχεδὸν ἐπιβάλλει τὸν ἀριθμὸν ἐννέα καὶ ἀνωτέρω ἐθεωρήσαμεν πιθανώτερον ὅτι ἡ προβουλία τῆς Ἐρετρίας ἀποτελεῖτο ἐξ ἐννέα μελῶν.

Ἐὰν πρὸς τὴν ὀλιγαρχικωτέραν μορφήν ἀντεστοίχει καὶ μία ἄλλη διαίρεσις τῶν Ἐρετριέων κατὰ φυλὰς ἢ ἡ διαφαινομένη διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προβούλων ὡς ἐπιμνηνιούντων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν. Ἀπίθανον ὅπωςδὴποτε δὲν εἶναι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ μείνωμεν εἰς ἀριθμὸν φυλῶν εἴτε ἐννέα, ὅποτε εἷς πρόβουλος θὰ ἀντεστοίχει εἰς ἐκάστην φυλὴν, εἴτε τρεῖς, ὅποτε θὰ εἴχομεν τρεῖς προβούλους ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Βεβαίως εὐρισκόμεθα εἰς περιοχὴν καθαρῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ προχωρήσωμεν πῶς.

Ἐὰν εἴχομεν ἐννέα προβούλους, οἱ ὅκτῳ ἐπιμνηνιεύοντες—ἀφαιρουμένου τοῦ ἀρχοντος—δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸν κύκλον τῆς δωδεκάκις ἐπιμνηνιεύσεως: Ἐκ τῶν ὀκτῶ οἱ τέσσαρες θὰ ἐχρημάτιζον ὡς ἐπιμήνιοι ἅ π α ξ, οἱ ἕτεροι τέσσαρες δὲ τὸ ἔτος.

¹ Περβ. ἀν. σ. 30: φυλῆς ἐπιμνηνιούρας.

² Ε.ἀ. 178: «εἰς τὴν βραχεῖαν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων αὐτονομίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς ὅλης Εὐβοίας

(274-271 π.Χ., BELOCH III, 594. II 306 καὶ τελευταῖον POMTOW Philol. 1912, 98)».

Ἐπίσης ἡ φυλὴ ἡ δίδουσα τὸν ἄρχοντα δὲν θὰ εἶχεν ἐπιμήνιον, ὅσον καὶ ἐὰν ἡ δυσχέρεια αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ θεωρηθῇ ἀποφασιστικὴ συσχετιζομένη πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις προέδρους τῆς βουλῆς, οἱ ὅποιοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς πρυτανεύουσης φυλῆς ¹.

Αἱ δυσχέρειαι αἴρονται κατὰ τὴν γνώμην μου ἐὰν δεχθῶμεν τρεῖς φυλάς, ἐξ ἐκάστης τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο τρεῖς πρόβουλοι. Ἐκάστης φυλῆς οἱ πρόβουλοι θὰ ἐπεμνίεον τετράκις τοῦ ἔτους, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον ὅχι μόνον πρόβουλοι ἐπιμνιεύοντες ἀλλὰ καὶ φυλὴ ἐπιμνιεύουσα, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους κατὰ τὴν μαρτυρίαν περὶ Μηκισίδος φυλῆς.

Ἐκκινοῦντες ἐκ τοιαύτης σκέψεως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι οἱ τρεῖς ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχήν, ἐφ' ἧς ἰδρύθη ὁ Ἑρμῆς τῶν Ἀειναυτῶν ἦσαν οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς, ἀναγκαστικῶς δὲ—διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο προφανὴς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ἑρμοῦ—ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους: Ὁ ἄρχων καὶ οἱ δύο ἐπιμήνιοι τῆς ἀρχούσης, οὕτως εἰπεῖν, φυλῆς εἶναι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης κατὰ τι ἔτος τοῦ λήγοντος πέμπτου αἰῶνος.

Ἄλλ' ἄς θέσωμεν καὶ τινα περαιτέρω ἐρωτήματα: Θὰ ἠθέλομεν νὰ γνωρίζωμεν διατί, ἐπὶ ποίᾳ δηλαδὴ εὐκαιρίᾳ, οἱ Ἀειναῦται «ἰδρύσαντο» τὸν Ἑρμῆν, διατί δὲ τὸν Ἑρμῆν καὶ ὅχι ἄλλο τι ἀνάθημα, καὶ ποῦ, εἰς ποῖον ἱερὸν ἢ εἰς ποῖον μέρος τῆς πόλεως ἦτο οὗτος ἰδρυμένος ². Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδὲν περὶ τούτων λέγει· ἀρκεῖται εἰς τὴν ἐνδειξιν τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως. Δικαιούμεθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῆς «ἀρχῆς», ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἴδρυσις, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἀπὸ ὁμοίων «ἰδρύσεων» γενομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ἐνὸς ἐπαναλαμβανομένου, ἐνὸς περιοδικοῦ ἀναθήματος; Διότι ἄλλως, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν, τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ἀειναυτῶν παραλείπει μὲν ἐκεῖνα τὰ ὅποια συνήθως ἀναγράφονται εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς, ἀντιθέτως δὲ σημειώνει ἔτος τῆς ἰδρύσεως, πρᾶγμα σπανιότερον ἀπαντῶν εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς καὶ δὴ καὶ τῶν παλαιότερων χρόνων; Ὅπωςδὴποτε μία σχέσις μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν Ἀειναυτῶν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ.

Θὰ ἦτο ἄρα γε πολὺ τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸν τελευτῶντα τοῦλάχιστον πέμπτου αἰῶνα οἱ Ἀειναῦται ἦσαν μία ἐκ τῶν τριῶν φυλῶν τῆς Ἑρετρίας, ὅτι δὲ τὸ γεγονὸς, τοῦ ὁποίου ἠθέλον νὰ διαιωνίσουν τὴν μνήμην, εἶναι ἡ ἐκ τῶν προβούλων τῆς φυλῆς αὐτῶν κατὰ ἐν ὁρισμένον ἔτος ἐκλογὴ τοῦ ἀρχοντος; καὶ ὅτι τοῦτο ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰς ὁμοίας περιστάσεις, καθ' ὃν τρόπον οἱ ἄρχοντες ἅμα τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν ἱδρυν ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ;

Μνημεῖα ἀνατιθέμενα ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων περιέχοντα τὰ

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθ. Πολ. XLIV 2 κέ.: Καὶ ἐπειδὴν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος (δηλ. ὁ ἐπιστάτης τῶν πρ.) κληροῖ προέδρους ἐν ἑα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκάστης πλὴν τῆς πρυτανεύουσας...

2 Ἡ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 17 (1961/62) Β' Χρονικά σ. 155 ἐκτενεστέρα πληροφορία περὶ τοῦ τόπου τῆς

εὔρεσεως τοῦ Ἑρμοῦ δὲν βοηθεῖ εἰς διακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀναθήματος. Κατὰ τὰ ἐκεῖ λεγόμενα: «Εἰς τὸν χώρον τὸν νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν... οἰκοδομήματα διαφόρων ἐποχῶν αὐτοτελοῦς κατασκευῆς... εἰς ἐν ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν εὔρεθη βάθρον, τὸ ὅποιον ἔφερεν Ἑρμῆν τετραγώνον εἰς μάρμαρον...».

ὀνόματα αὐτῶν εἶναι κοινότατα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ὁμοίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν δὲν γνωρίζω, ἐγὼ τοῦλάχιστον. Τοῦτο ὁμως οὐδὲν σημαίνει.

Ἐρμηνεύοντες τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι σύντομον ἀλλὰ καὶ πλήρες, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ μιᾶς ἀναμνήσεως τῆς «ἀρχῆς»¹, περὶ ἐνὸς ἀναμνηστικοῦ μνημεῖου διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης ὑπῆρξαν «συνάρχοντες» ἐν Ἐρετρίᾳ. Θὰ ἀνεμένομεν ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ ἴδρουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄρχοντες: Ἄντ' αὐτῶν ἐμφανίζονται οἱ Ἀειναῦται καὶ οὐδὲν μὲν λέγεται περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ἀειναυτῶν καὶ τῶν τριῶν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐπίσης οὐδὲν λέγεται διατὶ καὶ εἰς ποῖον θεὸν ἰδρύθη ὁ Ἐρμῆς. Παρὰ τὴν τελευταίαν ὁμως ταύτην παρὰλειψιν δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν περὶ ὑπάρξεως τῆς σχέσεως ταύτης. Τὸν Ἐρμῆν Ἀειναῦται ἰδρύσαντο σημαίνει ὅτι πλησίον ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι Ἐρμαῖ ἰδρυμένοι ὑπὸ ἄλλων. Ἐὰν ἤθελον νὰ τονίσουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναθήματος τῶν Ἀειναυτῶν ἀπλῶς, ὅτι δὲ τὸ ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἦτο μόνον χρονολογικὴ ἔνδειξις, τότε θὰ ἐγράφετο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ῥητῶς εἰς ποίαν θεότητα ἐγένετο τὸ ἀνάθημα. Διότι ἐδῶ ἔχομεν χαρακτηρισμόν, ὀνομασίαν (Ἐρμῆν) τοῦ ἀναθήματος καὶ ὄχι τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν τὸ ἀνάθημα (τῷ Ἐρμῇ).

Ἐπίσης ὁμως καὶ τὸ ἰδρύσαντο² ἀπομακρύνει πῶς ἀπὸ τῆς ιδέας τοῦ ἀναθήματος. Ἰδρύται καὶ ὄχι ἀναθίεται τοῦ Ἐρμοῦ ὀνομάζονται οἱ Ἀειναῦται. Ὅσον καὶ ἂν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ῥημάτων δὲν εἶναι μεγάλη³, ἐνίοτε δ' ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, εἶναι πάντοτε διάφοροι αἱ προϋποθέσεις αἱ ὑπαγορεύουσαι τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο ῥημάτων.

Βεβαίως εἴμεθα σχεδὸν ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάθεσις γίνεται τῷ Ἐρμῇ. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι περαιτέρω ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς στήλης ἢ τυχὸν ἀπόληξις ταύτης εἰς κεφαλὴν ἄλλην καὶ ὄχι Ἐρμοῦ θὰ ἐδείκνυνεν ὅτι ἡ ἀνάθεσις δὲν εἶχε γίνῃ εἰς τὸν Ἐρμῆν. Οὕτω ὁμως γίνεται ἀκόμη πιθανωτέρα ἡ συσχέτισις τῶν Ἀειναυτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἀνάθεσις. Διότι ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος, τὴν Ἐρμαϊκὴν στήλην, ἀντὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι αὕτη ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν τοπικὴν λατρείαν τοῦ Ἐρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ, εἶναι προτιμότερον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἐρμαϊκαὶ στήλαι ἀντικαθιστῶσιν ἀγάλματα ἥτοι τὰ συχνότατα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς αὐτῶν γενόμενα ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ συνήθως. Ἡ ἀγορὰ εἶναι κύριος τόπος ἀπασχολήσεως τοῦ Ἀγοραίου Ἐρμοῦ, ὡς εἶναι καὶ τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τούτου ὁμως καθίσταται μόνον οὐ βεβαία ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸν Ἐρμῆν ἰδρύσαντο οἱ Ἀειναῦται ἐν τῇ ἀγορᾷ.

1 Πρβ. π.χ. τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ὡς μνήματος ὑπὸ τοῦ Πεισιτοράτου τοῦ Ἰππίου, 520-510 π.Χ., τὸ ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ VI 54. 6. IG I² 761. JEFFERY, Local Scripts, 75, 78, ἀρ. 37, πίν. 4 (βιβλιογρ.): Μνήμα τόδ' ἦς ἀρχῆς κτλ.

2 Πρβ. πρὶν μὲν Καλλιτέλης μ' ἰδρύσατο, ἐπὶ Ἐρμαϊκῆς ἐπίσης ἀρχαϊκῆς στήλης IG I² 834. J. LABARBE,

Akte d. IV. inter. Kongr. für Epigr., Wien 1964, 202 κέ.

3 Πρβ. LABARBE, ἔ.ἀ. 210: ἰδρύομαι est à peu près synonyme d'ἀνατίθηναι, mais on le réserverait aux cas où la chose dédée était une statue, un autel, un bâtiment, un témenos. Ἀλλὰ πάντοτε ὑπάρχει ὁ εἰς ὃν ἡ ἀνάθεσις, IG I² 820: Ἐρμῆν Εὐφρονίδεσι τόνδε Καλλίας ἐπόεσε, βλ. RE VI (1909), στ. 1219.

Ὅτι μία κοινωνικὴ τάξις ἀρχικῶς γίνεται φυλὴ ἀργότερον, εἶναι καθ' ἑαυτὸ λίαν πιθανόν. Εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν ὑπῆρχε φυλὴ τῶν *σκυτέων* καὶ τῶν *ἐριουργῶν* ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁμῶς χρόνων¹. Ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων οἱ *Ὀπλητες* εἶναι δύσκολον νὰ θεωρηθοῦν ἄσχετοι πρὸς τοὺς φέροντας τὰ ὄπλα· οἱ *Ὀπληθες* τῆς Μιλήτου δὲν φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος².

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἀκόμη ὅ τι γνωρίζομεν περὶ τῶν Ἀειναυτῶν. Οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ὡς *ἀρχή*, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *αἰτίῳ* τῆς ὀνομασίας ἀειναῦται πληροφορεῖ ἡμᾶς³ ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς *Πλουτίδος* τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν *Χειρομάχαν* ἐταιρείας—*βουλενομένοι* ἐντὸς τῶν πλοίων κτλ. Τὸ *βουλενομένοι* τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπλῆν συζήτησιν ἀλλὰ λήψιν ἀποφάσεων. Διότι δὲν ἀπετέλουν ἀπλῶς τὴν «ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν»⁴ τῆς Μιλήτου ἀλλὰ τὴν παρέχουσιν τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως ἀρχήν.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦσαν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ἀρχὴ ὁμοία πρὸς τοὺς *προβούλους* τῆς Κορίνθου, τοὺς *Πεντεκαίδεκα* τῆς Μασσαλίας ἢ τῆς Χίου⁵, τοὺς *Ἀμνημόνας*, *Ἀμνάμονας* μᾶλλον, ὡς θὰ ἐλέγοντο δωριστὶ ἐν Κνίδῳ, οἱ *οἶον πρόβουλοι* τῆς πόλεως ταύτης. Περὶ τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου ἡ εἰδησις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ὅτι *ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων*. Ἡ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ *προβούλου* εἶναι ἡ τοῦ *βουλευομένου* ἀντὶ ἢ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Γενικῶς ὡς *πρόβουλοι* χαρακτηρίζονται ἐπίσης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἢ πόλεων ἢ καὶ ὁμάδων γενικῶς σχέσεις ὁ ἀντιπρόσωπος ἐκάστης τῶν μονάδων τούτων· εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσιοδότησιν νὰ *βουλευῇται* ἀντὶ τῆς ὁμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἢ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Ἰσθμοῦ τὸ 481/80 ἢ οἱ πρόβουλοι τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 413⁶ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τοῦ πόσον ζωηρὰ ἦτο ἡ συνείδησις τοῦ *προβούλου* ὡς ἀντιπροσώπου μιᾶς συγκεκριμένης ὁμάδος. Ἡ ἔννοια τῆς *προ-* διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀρχικὴν σημασίαν.

Οἶον προβούλους ἄρα ἔχρῳντο τοῖς Ἀειναῦταις καὶ οἱ Μιλήσιοι. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῶν Ἀμνημόνων τῆς Κνίδου πληροφορία εἶναι ἐπίσης ὅτι οἱ Κνίδιοι *ἐχρῶντο* τούτοις, *οἶον...προβούλους τῶν μεγίστων*. Οἱ περὶ τῶν μεγίστων βουλευόμενοι (Ἀειναῦται) καὶ οἱ πρόβουλοι τῶν μεγίστων (Ἀμνάμονες) δὲν δύνανται νὰ ἔχουν διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ σύναψις τῶν Ἀμνημόνων πρὸς τοὺς *προβούλους* ἔχει ἤδη γίνει. Ἀναμφίβολος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τῶν Ἀειναυτῶν, τῶν ὁποίων ἐσημειώθη ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ναυκράρους, οἵτινες δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον ὅτι ἀπετέλουν ἓν εἶδος βουλῆς. Διότι εἶναι ῥητὴ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ ναυκραρία ἦτο τὸ δωδέκατον μέρος ἐκάστης τῶν 4 φυλῶν. Θὰ ἦτο περίεργον ἂν μὴ ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας βουλὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν φυλῶν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἓν σῶμα ἐκ τεσσαράκοντα ὀκτὼ μελῶν ἦτο ἀδύνατον

1 Ε. SZANTO, ἔ.δ. 65.

2 Περβ. Κ. LATTE, ἔ.δ. (σ. 27, σημ. 6), 1000, 18 κέ.

3 Ἑλλ. Αἰτ. 32, p. 298 c.

4 BUSOLT, ἔ.δ. 177, σημ. 4.

5 SCHAEFER, ἔ.δ. 1224 κέ.

6 Ἴωνες πρόβουλοι : ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI 7. Πρόβουλοι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ΗΡΟΔ. VII 172. Περὶ τῶν *προβούλων* τοῦ 413 ἐν Ἀθήναις: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 1. ΔΙΟΔΩΡΟΣ XII 75 κ.π.ἀ. (βλ. SCHAEFER, αὐτ.).

νά μὴ ὑπῆρχον οἱ προκαθήμενοι· οὗτοι ἦσαν πιθανώτατα οἱ *πρυτάνεις τῶν ναυκράρων*¹ τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νὰ ἀμφιβάλωμεν εἰς τὴν ἀκριβείαν τῆς ὑπάρξεως τούτων οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι οἱ πρυτάνεις ἦσαν πάντοτε πρόεδρο-ένος βουλευομένου σώματος. Διότι οὐδέποτε ὑπάρχει εἰς μόνος πρύτανις, ὁ ἄρχων². Πρόκειται πάντοτε ἀρχή, συναρχία πρυτάνεων ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν κατὰ φυλὰς διὰ κρισιν τῆς πόλεως³.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐρετρίας, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς *πρόβουλοι* τῶν πόλεων τούτων κατὰ τοὺς ἀρχαῖκούς χρόνους. Ἀλλ' ἐνῶ κατὰ τοὺς πρωιμωτέρους αἰῶνας ἡ Πλουτὶς τῆς Μιλήτου καὶ ἡ νέα τάξις τῆς Ἐρετρίας, ἐξ ἧς προήρχοντο οἱ Ἐρετριεῖς Ἀειναῦται, ἀπετέλουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν ἔναντι τῶν Ἱπποβοτῶν τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας, κατὰ τοὺς νέους χρόνους τοὺς εἰσαγομένους μὲ τὴν στροφὴν τοῦ 6^{ου} πρὸς τὸν 5^{ον} αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου ἡ παλαιὰ ναυτικὴ-ἐμπορικὴ πλουτὶς γίνεται ἀντιπρόσωπος τῶν συντηρητικῶν-ὀλιγαρχικῶν τάσεων. Οἱ Ἀειναῦται εἰς τὰ νέα πλαίσια δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν πλεόν, ἀποκλειστικῶς οὗτοι, τοὺς προβούλους τῆς πόλεως. Εἰς τὴν νέαν τάξιν, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τόσον ῥιζοσπαστικὴ, ὅσον εἰς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ναυτικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀπετέλεσε μίαν ἰδιαιτέραν φυλὴν.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ βεβαιωθῇ, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δὲν λείπουν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐνισχύεται δ' ἔτι πλεόν ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εἶναι ὄντως Ἐρετριακὴ καὶ ἀναφέρεται ὡς *Κοινὸν Ἀεναυτῶν*. Εἰς τὴν Μήθυμναν τῆς Λέσβου αἱ *χελλήστρες* (χιλιαστές), πολιτικαὶ δηλαδὴ διαιρέσεις τῶν φυλῶν, ἡ αὐτὸ τοῦτο φυλαί, ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐμφανίζεται ὡς *Κοινὰ* ὑπὸ *χελλήστάρχον*.

Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς *Αἰολίδος φυλῆς*, προφανῶς μεταγενεστερᾶς συγκροτήσεως, ἣτις ἐπίσης ἐμφανίζεται ὡς *κοινὸν* τιμῶν τὸν φύλαρχον αὐτῆς. Γενικώτερον, ὡς νομίζει ὁ BUSOLT, «ἐν παλαιότεροις χρόνοις αἱ *χελλήστρες* ἦσαν ἡ ἀνωτάτη διαιρέσις τῶν πολιτῶν»⁴.

Ἐὰν μὴ νεώτερα εὐρήματα ἄλλως διδάξωσι, ἡ ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι δηλ. οἱ Ἀειναῦται ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας καὶ ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενοι τρεῖς ἄνδρες ἦσαν οἱ πρόβουλοι—εἰς ἄρχων καὶ δύο ἐπιμήνιοι—τῆς φυλῆς τῶν Ἀειναυτῶν μένει ἡ πλεόν πιθανή.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν: Τιθεμένου ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς φυλαὶ οἱ ἐννέα πρόβουλοι—περὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν δύναται πλεόν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία—μοιράζονται ἀνὰ τρεῖς εἰς ἐκάστην τῶν φυλῶν. Ἡ ἐρμηνεία ἡ δοθεῖσα εἰς τὰ

1 A. LEDI, Studien., 393 κέ. 'O C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 81 κέ., νομίζει ὅτι ἡ ὑπαρξὶς πρυτάνεων τῶν ναυκράρων, ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 71. 2, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ναύκραροι ἀπετέλουν βουλὴν ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον πρὸς τὴν Ὀμηρικὴν γερουσίαν.

2 Ὡς παρατηρήθη ὑπὸ τῆς J. VANSEVEREN, βλ. σ. 43, σημ. 4.

3 Ἐν Σάμῳ π.χ. περὶ τὸ 240 π.Χ. ὑπῆρχον πέντε πρυτάνεις καὶ εἰς γραμματεῖς, συνολικῶς ἑξ, τρεῖς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ BUSOLT, ἔ.ἀ. 476, σημ. 4. Ἐπίσης ἐν Κερκύρᾳ ὑπῆρχον 5 πρυτάνεις ἀντιστοιχοῦντες προφανῶς εἰς τὴν διαιρέσιν τῶν πολιτῶν, BUSOLT, αὐτ. 555.

4 Βλ. BUSOLT, ἔ.ἀ. 259 ἔ., 260 σημ. 1.

τρία ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Ἀειναυτῶν στηρίζει τὴν τεθεῖσαν ὑπόθεσιν.

Ἀντικειμένη εἰς ταύτην φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ καὶ τοῦ ZIEBARTH γενομένη διάκρισις μεταξὺ δύο ¹ προβούλων εἰς ὠρισμένας ἐπιγραφὰς καὶ ὁκτὼ (ἐννέα ἐν τῇ πραγματικότητι) ἢ γενικῶς πλειόνων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΠΑΠΑΔΑΚΗ. Δύο πρόβουλοι ἀναφέρονται ἢ μᾶλλον συμπληροῦνται Suppl. ἀρ. 212, στ. 14: *στρατ[ηγὸς - 15 - καὶ] συνάρχων* *πρό[βουλος - -] ου καὶ συνάρχων*. Τὰ ἔχον ἐν ἀρ. 241 στ. 53 εἶναι λίαν πενιχρὰ ὥστε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ZIEBARTH: «[πρόβ]ου[λος καὶ σ]υνάρχων» εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὅτι εἰς τὸ κενὸν τῶν στ. 24 καὶ 25 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 ὑπῆρχεν ἐν μόνον ὄνομα συνάγεται προφανῶς ἐκ τοῦ *ου*, καταλήξεως γενικῆς, πατρωνύμου τοῦ ἀναγραφομένου προβούλου, στ. 25.

Ἡ «σφραγὶς» αὕτη τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 εἶναι προφανῶς τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν προβούλων τῶν εἰπόντων τὸ ψήφισμα. Προφανῶς δὲν ἔκαμνον τὰς προτάσεις πάντες ὁμοῦ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί. Τὸ φυσικώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ εἰσηγούμενοι τὰς προτάσεις καὶ τὰ ψηφίσματα εἶναι οἱ ἐπιμηνιεύοντες πρόβουλοι ἥτοι «οἱ πρόβουλοι οἱ ἐπιμηνιεύοντες ἔκαστον μῆνα» κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Καλλάτιδος. Ὡστε ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅτι ἐν ὠρισμένῃ τινὶ ἐποχῇ οἱ πρόβουλοι ἦσαν συνολικῶς δύο. Τὸ πρόβλημα εἶναι διατὶ δὲν ἐμφανίζονται τρεῖς πρόβουλοι, ἥτοι οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τοῦ ἀριθμοῦ δύο δύναται νὰ ὑπερπηδηθῇ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς γνώμης ὅτι οἱ εἰπόντες τὸ ψήφισμα 212 ἦσαν οἱ δύο πρόβουλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς προήρχετο ὁ ἄρχων.

Ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας δεικνύει καὶ ἡ τονισθεῖσα ὁμοιότης τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν πρὸς τὰς ἐξουσίας τῶν πρυτάνεων τῶν Ἀθηνῶν ². Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ βοηθήσουν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ, ἐφ' ὅσον ἐν Ἀθήναις ὁ θεσμὸς οὗτος παρὰ τὴν παλαιότητά του—πρβ. τοὺς πρυτάνεις τῶν ναυκράρων—ὑπέστη ἀσφαλῶς σημαντικὴν τροποποίησιν ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους. Ὅθεν διδακτικωτέρα εἶναι ἡ συσχέτισις μὲ τοὺς πρυτάνεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἐνθα πολλαχοῦ ἐπώνυμος ἦτο ὁ πρύτανις ³.

Εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἀπαντῶμεν συναρχίαν πρυτάνεων, ἐνῶ ἑτέρα τις ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπώνυμος. Ἦδη ὁμως γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἐνθα ὡς ἐπώνυμος μαρτυρεῖται εἰς πρύτανις, ὁ ἐπώνυμος οὗτος πρύτανις, ὁ καὶ στεφανηφόρος καλούμε-

¹ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ. ἀ. 174: ὁκταμελὲς ἔδῳ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη... Ὁ Ε. ZIEBARTH, Suppl. σ. 179 ἀρ. 112, στ. 24/25 γράφων ὡς ἄνω ἐν τῷ κειμένῳ—ἀντὶ τοῦ ἐν IG XII 9, 212: «στρατ[ηγούνητες . . . καὶ] συνάρχων» *πρό[βουλεύοντες . . .] ου καὶ σ[υν]άρχων*—παρατηρεῖ: *supplenda sunt, ut spatium docet, nomen unius strategii atque unius probuli. Idem habes 241₅₈ [. . . πρόβ]ου[λος] . . . καὶ . . . σ[υν]άρχων. Contra e tit. 191 A 8 apparet saec. IV exeunte plures probulos fuisse.*

² H. SCHAEFER, ἔ. ἀ. 1228 κέ., ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ ὀνομασία Πρυτανεῖον, ΑΡΙΣΤ. Ἀθ. Πολ. III 5, ὁδηγεῖ πρὸς παλαιότερον χαρακτηρισμὸν (Bezeichnung) τοῦ ἄρχοντος ὡς πρυτάνεως. Ὁ SCHAEFER ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι περιορίζουν τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν.

³ Π.χ. ἐν Λέσβῳ, Νάξῳ, Χίῳ, Πριήνῃ, Ἐφέσῳ, Μαγνησίᾳ ἐπὶ Μαϊάνδρῳ, Γαμβρείῳ κ. ἄ., περιέρχων δὲ καὶ εἰς τὸ Ρήγιον. Βλ. γενικῶς G. BUSOLT, Gr. Staatskunde³, 505.

νος κατὰ τοὺς τελευταίους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δὲν ἦτο μόνος ἄρχων ἀλλὰ μέλος μιᾶς συναρχίας¹.

Ὁ ἐπώνυμος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύων τὴν πόλιν, ἡ κυριωτάτη δὲ ἐκδήλωσις τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ταύτης εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου τέλεισι τῶν θυσιῶν τῆς πόλεως. Σημαντικὴ εἶναι ἡ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους²: *Ἐχομένη δὲ ταύτης [ἐν. ἐπιμέλεια] ἡ πρὸς τὰς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἱερεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐστίας ἔχουσι τὴν τιμήν. καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τοῦτους* [ἐν. τοὺς ἔχοντας τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην], *οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις*. Εἶναι κοινῶς γνωστὸν ὅτι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐπώνυμοι ὁμοίως καὶ οἱ πρυτάνεις.

Ἄμεσος τέλος, μὴ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Διογένης τοῦ Λαερτίου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐρετριέως φιλοσόφου Μενεδήμου. Οὗτος τόσον ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὥστε καὶ τὴν πόλιν [ἐν. τὴν Ἐρέτριαν] ἐγχειρίσασθαι αὐτῷ³: οἱ Ἐρετριεῖς παρέδωσαν εἰς αὐτὸν τὰς τύχας τῆς πόλεως ἥτοι τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐξουσίαν⁴. Ἦτο δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἡ προβουλία: *Φησὶ δ' Ἡρακλείδης... πρὸ βουλον* (ἐν. τὸν Μενέδημον) *γενόμενον τῶν Ἐρετριέων πολλάκις ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα ὑπὸ τῶν τυράννων*⁵. Ὡς πρόβουλος εἶπε ψήφισμα—κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τύπον—*ἀπλοῦν τε καὶ ἀκόλακον* ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου⁶ προφανῶς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα εἰς ἄλλας πόλεις γενόμενα ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ—τῇ νίκῃ παρὰ τὴν Λυσιμάχειαν—πλήρη κολακείας⁷.

Διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης παρεκβάσεως κατελήξαμεν εἰς τὸ δυνατόν μᾶλλον ἢ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας, ἐνῶ παλαιότερον θὰ ἦσαν γενικῶς οὗτοι πρόβουλοι ἡ τμήμα τῶν προβούλων ὅπως δῆποτε δὲ ἀσφαλὲς εἶναι ὅτι συνεδέοντο στενότατα πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην, καθαυτὸ ὀλιγαρχικὴν, ὡς εἶδομεν. Οἱ Ἀειναῦται ἀποτελοῦντες παλαιότερον τὴν πλουτίδα τῆς Ἐρετρίας δὲν ἦτο πλέον δυνατόν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος νὰ θεωρηθῶσι θεσμὸς δημοκρατικὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐποχῆς, ὥστε δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ἰδρυσις τοῦ Ἐρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν ἐγένετο κατὰ τὴν ἐποχὴν 411 - 394 π.Χ., ὅτε ἡ Ἐρέτρια ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἀργότερον οἱ Ἀειναῦται ἀπετέλεσαν

1 Πρβ. J. VANSEVEREN, *Revue de Philologie* 11, 1937, 344 κέ. Ἐπώνυμος καὶ στεφανηφόρος ταυτίζονται ἐπίσης ἐν Τήνῳ ἀσφαλῶς, Γέρας Ἀ. Δ. Κεραμοπούλου, 231, 237. Πρβ. καὶ ἀν. σ. 29 καὶ 35 κέ.

2 Πολιτικά 1322b, 28 κέ.

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 140.

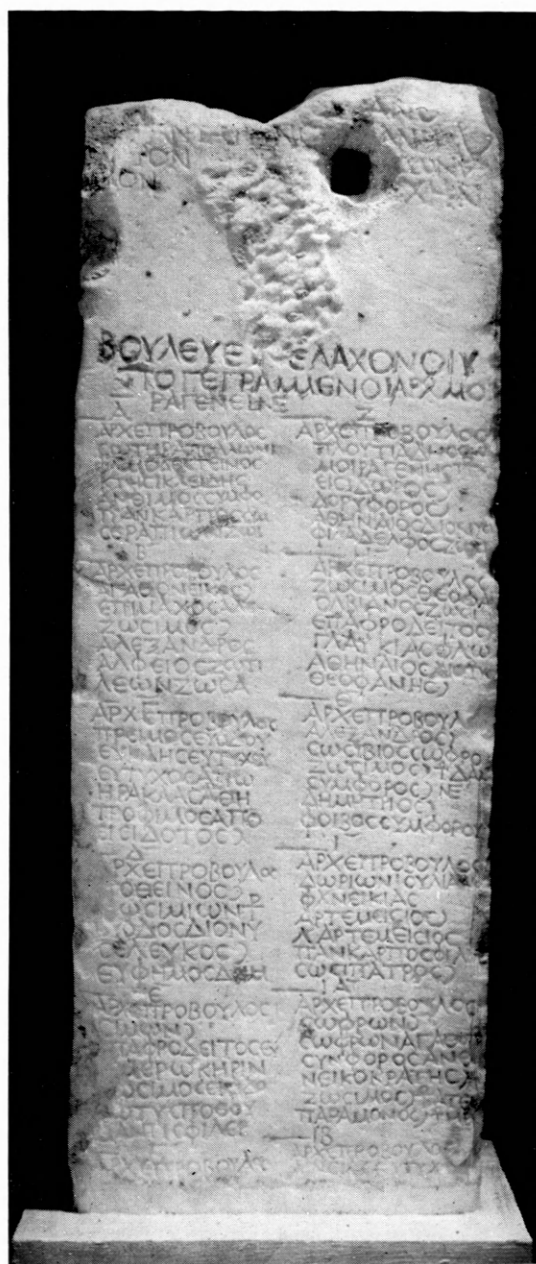
4 Πρβ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτ. 1305a, 15 κέ.: *ἐγίγνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν καὶ διὰ τὸ μέγας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαι τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας (πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρυτάνεις).*

5 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 142.

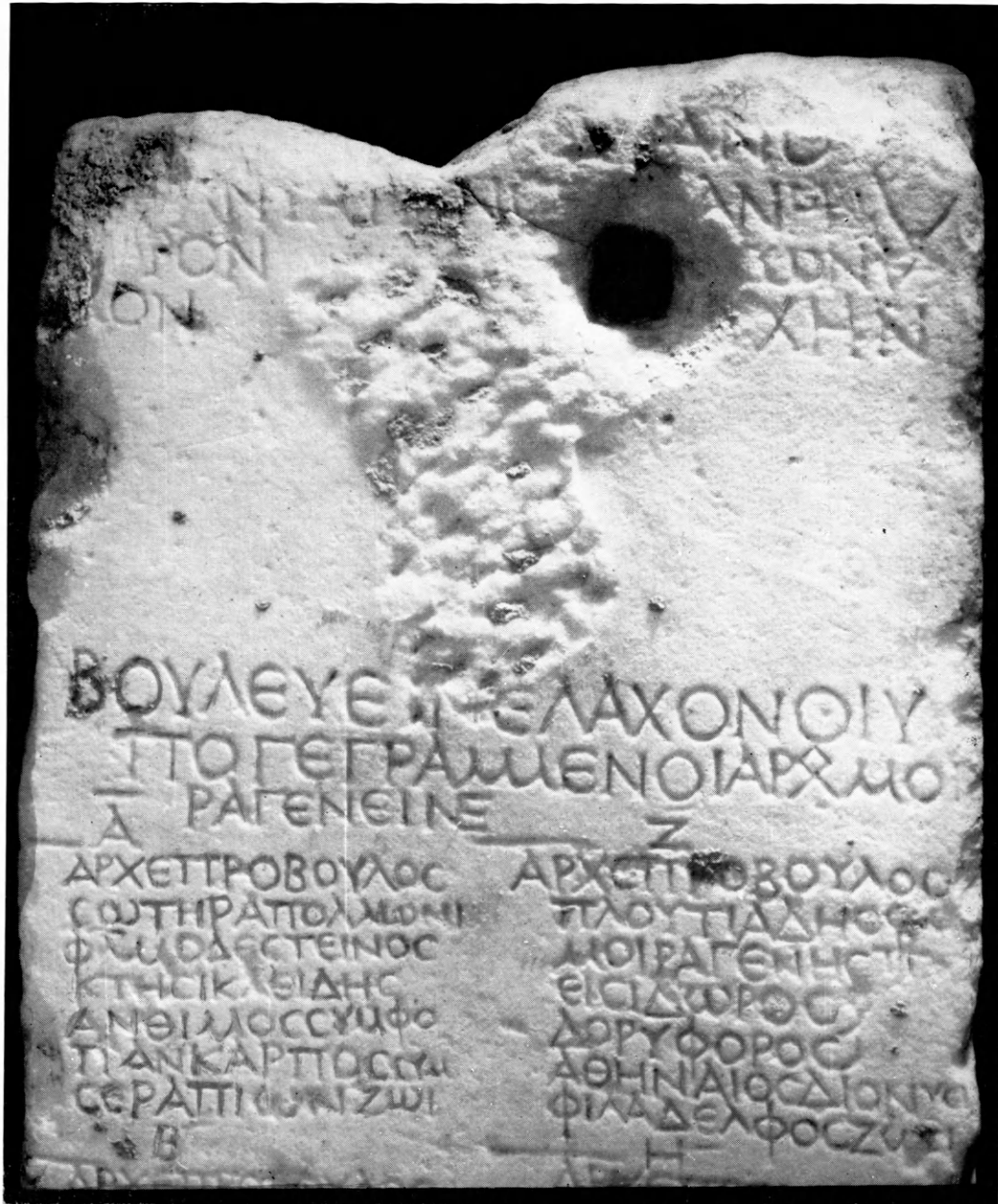
6 Αὐτ.: καὶ ἡνίκα (Ἀντίγονος) ἐνίκα τοὺς βαρβάρους περὶ Λυσιμαχίαν, γράφει ψήφισμα αὐτῷ Μενέδημος ἀπλοῦν

τε καὶ ἀκόλακον, οὗ ἡ ἀρχή. καὶ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι εἶπον· ἐπειδὴ βασιλεὺς Ἀντίγονος μάχῃ νικήσας τοὺς βαρβάρους παραγίνεται εἰς τὴν ἰδίαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα πράσσει κατὰ γνώμην ἐδόθη τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ...·

7 Τὸ ἀκόλακον τοῦτο ψήφισμα εὐρίσκεται εἰς προφανῇ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης Ὑπομνήματα τοῦ Ἡρακλείτου Ἀσκληπιάδου Ἀθμονέως, IG² 677=Syll.³ 401, τὰ ὅποια οὗτος εἶχεν ἀναγράψει ἐπὶ στηλῶν καὶ ἀναθέσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῇ Ἀθηνᾶ Νίκῃ· πρβ. Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, *Akte des IV int. Kongr., Epigr., Wien 1964*, 196 κέ. Ὁ Ἡρακλείτος οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Ἀντιγόνου ἐπίσης δὲ—καὶ ἀσφαλῶς—ἀνὴρ «ἀπὸ παιδείας ὀρμώμενος».

*Επιγραφή ἐκ Καρύστου.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐκ Καρύστου ἐπιγραφῆς.

ἐν Κοινόν, ὅτε ὅμως οὗτοι ὡς κοινόν, δὲν εἶχον πλεόν, ὡς φαίνεται, ἀνάμειξιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 ὀρθῶς ἡρμηνεύθῃ ἀνωτέρω.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐδόθη ἴσως μεγαλυτέρα ἢ ὡς συνήθως ἔκτασις εἰς ὑποθέσεις.

Ἐν ὅμως συμπέρασμα, τὸ γενικώτερον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές: Ἡ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Χαλκίδα κυριωτάτη ἀπασχόλησις τῶν Ἑρετριέων μὲ τὴν θάλασσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μεταμυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἄλλως τε καὶ μετὰ ταῦτα. Διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐ ρ έ τ ρ ι α πόλις ἄνευ τῶν Ἀ ε ι ν α υ τ ῶ ν¹.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

¹ [Κατὰ τὴν τελευταίαν διόρθωσιν βλέπω καὶ τὰς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Ἑρετρίας παρατηρήσεις τῶν J. καὶ L. ROBERT ἐν RÉG 1964, Bull. épigr. ἀρ. 406, συμπιτούσας πρὸς τὰς ἀν. σ. 26 κέ. ἰδικάς μου].

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ ΤΡΑΠΕΖΑΙ

ΜΕΤ' ΑΝΑΓΛΥΦΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ *

Ὁ Κικέρων¹ παραδίδων τὰ τοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου περὶ πολυτελῶν ταφικῶν μνημείων, τὸν ὁποῖον ἐθέσπισεν εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 317 π.Χ. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ἀναφέρει τοὺς τρεῖς ὑπ' αὐτοῦ ὀριζομένους τύπους, ἥτοι τὸν κιονίσκον (columnella), τὸ περιρραντήριον (labellum) καὶ τὴν τράπεζαν (mensa)². Οἱ τύποι οὗτοι γνωστοὶ εἰς προδρομικὰς τῶν τοῦλάχιστον μορφὰς ἤδη εἰς ἐποχὰς παλαιότερας τοῦ Δημητρίου³, ἔχουν ἀναγνωρισθῇ καὶ ταυτισθῇ πρὸς σωθέντα μνημεῖα⁴. Περὶ τῆς μορφῆς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τῆς τραπέζης⁵, ἰδιαίτερος τῆς μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων κεκοσμημένης μέχρι τέλους τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἀποτελεῖ ἡ παρούσα ἐργασία, χωρὶς νὰ ἐξαντλῇ πλήρως τὸ ὕλικόν, μίαν προκαταρκτικὴν προσπάθειαν.

Ἡ τράπεζα, ἡ ὁποία ἀρχικῶς οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ ὁ ἐπιτύμβιος βωμὸς διὰ τὸν νεκρόν, ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν πρῶμον ἤδη ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν ἔρρευναν ἡμῶν διὰ τὴν τυπολογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μνημείου νομίζομεν ἀσφαλέστερον νὰ ἐκκινήσωμεν ἀπὸ τὴν ὁπωςδήποτε γνωστὴν καὶ σαφῇ μορφήν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχουν αἱ τράπεζαι τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημητρίου, τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Ὁ BRUECKNER⁶ διέκρινεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο βασικοὺς τύπους :

α) χαμηλὰς τραπέζας, ἥτοι λεπτὰς, λείας, ἐπὶ τοῦ τάφου κειμένας πλάκας, ἐχούσας ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ⁷ καὶ

* Ἡ παρούσα ἐργασία εἶχεν ὡς ἀρχὴν μικρὰν φροντιστηριακὴν ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Saarbrücken παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. N. Himmelmann-Wildschütz, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν διὰ τὰς ὑποδείξεις του. Ἰδιαίτερος θερμῶς εὐχαριστῶ τοὺς καθηγητὰς κκ. N. M. Κοντολέοντα καὶ Γ. Μπακαλάκην διὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ συμβουλὰς τῶν εἰς μίαν κριτικὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος. Περαιτέρω τὸν καθηγ. κ. W. H. Schuchhardt καὶ τοὺς κκ. F. Eckstein καὶ N. Ζαφειρόπουλον.

1 De legibus II 26, 66.

2 H. DRAGENDORFF, Thera II, 108. M. COLLIGNON, Les statues funéraires, 96,3. A. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, 25. E. BAYER, Demetrios Phalereus der Athener, 61 κέ. J. KIRCHNER, Die Antike 15, 1939, 93 κέ. G. LIPPOLD, Handbuch der Archäologie III 1, 276,4. F. JOHANSEN, The Attic Grave-reliefs, 13,2. T. DOHRN, Attische Plastik, 104 κέ. H. MÖBIUS, Ornamente der griechischen Grabstelen, 44. H. BÄNGTSON, Griechische Geschichte², 363,4. M. NILSSON, Griechische Religion I², 714 κέ. F. ECKSTEIN, JdI 73, 1958, 18 κέ. CHR. KARUSOS, Aristodikos, 41 καὶ σημ. 98. CH. PICARD, Manuel IV², 1380 κέ.

3 Περὶ τοῦ κιονίσκου: COLLIGNON, ἔ.ἀ. 37 κέ., 97 κέ. περὶ τοῦ περιρραντήριου: P. WOLTERS, JdI 14, 1899,

128 κέ. ἰδίᾳ 133. DRAGENDORFF, ἔ.ἀ. 108. R. GINOUVÈS, Balaneutikè, 245-254.

4 Γενικῶς CONZE, Die attischen Grabreliefs IV, 5 κέ.

5 Ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφία λίαν περιορισμένη: COLLIGNON, ἔ.ἀ. DRAGENDORFF, ἔ.ἀ. 106 κέ. K. KÜBLER, MdI 2, 1949, 17 κέ. κυρίως A. BRÜCKNER, Ornament und Form der attischen Grabstelen, 1 κέ. Περιληπτικὸν λίαν τὸ λῆμμα RE XV 1, στ. 948 ἐν λ. Mensa (KRUSE) καὶ DAREMBERG - SAGLIO, στ. 1720 ἐν λ. (A. DE RIDDER). Διὰ μεταγενεστέρως τραπέζας βλ. PFUHL, JdI 20, 1905, 92. Περὶ τῆς ἀπιθάνου θεωρίας τοῦ LOESCHCKE, AZ 42, 1884, 94 κέ. περὶ ταυτίσεως τῆς τραπέζης πρὸς τὴν ἀνάγλυφον πλάκα τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν βλ. BRÜCKNER, ἔ.ἀ. 1 κέ.

6 Παρὰ CONZE, ἔ.ἀ. IV, 7 κέ.

7 CONZE IV, 13, ἀριθ. 1763, πίν. 378. BRÜCKNER, Eridanos, 85 [τῆς Νικοστράτης, Bezirk V d, 1,34 × 0,60 × 0,13 καὶ τοῦ Κηφισοδώρου, Bezirk V e 1,29 × 0,82 × 0,20]. CONZE IV, 13, ἀριθ. 1764 πίν. 378. BRÜCKNER, Eridanos, 102 (τῆς Ἀρχῆς, Bezirk XIV a, μὲ βάσιν (stufenartig) μῆκος κάτω 1,28 ἄνω 1,09, πλάτος κάτω 0,71 - ἄνω 0,566, ὕψος 0,19]. Πρὸς τὸ τελευταῖον πρβλ. ὁμοίον κτιστὸν μνημεῖον, εὐρεθὲν τελευταίως ἐν Στρώμῃ (:) τῆς Θράκης, κατ' εὐγενῇ ἀνακοίνωσιν τοῦ καθ. Γ. Μπακαλάκη.

β) κιβωτιστήριους τραπέζας, ἥτοι συμπαγεῖς ἐκ μαρμάρου ὄγκους, ἐνεπιγράφους, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦνται συνήθως διὰ κυματίων κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὴν στέψιν των¹. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν φέρουν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἄνω ἐπιφανείας των μεγάλα μαρμάρινα ἀγγεῖα² ἢ καὶ στήλας ἀκόμη³. Τὸν τοιοῦτον συνδυασμὸν τραπέζης πρὸς μαρμάρινα ἀγγεῖα, ληκύθους συνήθως, ἠρμήνευσεν ὁ BRUECKNER⁴ ἐκ τοῦ ἐθίμου ἀποθέσεως ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν πηλίνων ληκύθων καὶ ἄλλων ἀγγείων, δι' ὧν ἐσυνηθίζετο νὰ φέρουν τὰς σπονδὰς πρὸς τὸν νεκρόν. Ἀντιπροσωπευτικαὶ τοῦ τύπου τούτου εἶναι κατ' ἐξοχὴν αἱ τράπεζαι τοῦ περιβόλου τῶν Μεσσηνίων ἐν τῷ Κεραμειῷ⁵, τῶν ὁποίων ἡ χρονολόγησις πιθανῶς συμπίπτει πρὸς τοὺς χρόνους τῶν μεταρρυθμιστικῶν διατάξεων τοῦ Δημοκρίτου⁶. Αἱ ἀττικαὶ τράπεζαι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διακρίνονται διὰ τὴν μνημειώδη μορφήν των· χαρακτηριστικὸν ὅμως διὰ τὴν τυπολογίαν τοῦ μνημείου, ὅπως θὰ δείξῃ ἡ κατωτέρω ἔρευνα, δὲν εἶναι αἱ διαστάσεις, ὅσον τὸ σχῆμά του μὲ τὴν λείαν καὶ ἐλευθέραν, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος, ἄνω ἐπιφανείαν του τοῦτο ὑπηγόρευσε ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τῆς τραπέζης ὡς μνημείου χρησιμεύοντος διὰ τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ⁷.

Ἀποτελοῦσα τὸν ἐπιτύμβιον βωμὸν τοῦ νεκροῦ ἀνευρίσκεται χαρακτηριστικῶς εἰς ὠρισμένας, ὡς θὰ ἴδωμεν, περιοχάς, ὅπου αἱ ἀντιλήψεις καὶ πίστεις περὶ νεκρῶν ἐπέβαλον αὐτὴν ὡς ἀπαραίτητον ταφικὸν μνημεῖον. Ὅπως καὶ διὰ τὴν ἐπιτύμβιον στήλην δυνάμεθα νὰ ἀνατρεξώμεν διὰ τὴν προδρομικὴν μορφήν τῆς τραπέζης εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Τὸν τύπον τῆς χαμηλῆς π.χ. τραπέζης παρέχουν αἱ πλάκες ἐκ τάφων τῶν Δενδρῶν⁸ καὶ τῆς Κίρρας⁹, τῶν τῆς κιβωτιστήριου οἱ κύβοι καὶ οἱ ὀρθογώνιοι λίθοι μετὰ τῶν χαρακτῶν κοσμημάτων ἐκ τάφων τῆς Ἰαλύσου¹⁰ (εἰκ. 1). Αἱ τελευταῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ πρῶτα παραδείγματα τῆς σειρᾶς τῶν μετὰ παραστάσεων κεκοσμημένων, παραμένουν ὅμως ἔξω τῆς ἐρεύνης ἡμῶν, διότι ἡ ἐξέλιξις τοῦ τύπου μέχρι τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν χρόνων δὲν φαίνεται σαφῆς. Ἀπὸ τοῦ

1 CONZE IV, 14 κέ.

2 BRUECKNER, Eridanos, 100.

3 CONZE IV, 14, ἀριθ. 1767 καὶ 1769. Ὁμοία ἡ τράπεζα τοῦ Ὁρφῆος ἐκ Μεσημβρίας τῆς Θράκης, ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΔ 18, 1963, 163 πίν. 73γ, πρὸς τὴν ὁποίαν πρβλ. ὁμοίον μνημεῖον ἐκ Μιχαλιτσίου Πρεβέζης ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, 191, ἀριθ. 11, πίν. 222 δ.

4 BRUECKNER, Sitzungsberichte der Wiener Akademie, 1888, 512. E. BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 15 καὶ Attische Lekythen der Parthenonzeit, MJB Neue Folge II, 1925, Heft 3/4, 3.

5 BRUECKNER, Eridanos, 99, κέ. εἰκ. 64. CONZE III, σ. 370. Ἑτεραί τράπεζαι ἐν Κεραμειῷ: BRUECKNER, Eridanos, 63 (Bezirk I d, I e), 81 (III, εἰκ. 37 καὶ 45· πρβλ. CONZE IV, 14, ἀριθ. 1766, πίν. 378), 98 (hinter Bezirk XII), 101 (XIV b), 102 (XV, CONZE IV, 14, ἀριθ. 1765), 103 (XVI), 103 (XVII a, G. KARO, An Attic Cemetery, 27, πίν. 27).

6 N. HIMMELMANN - WILDSCHÜTZ, Studien zum Ilissos - Relief, 29, 184.

7 Τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὰς ἐσχετίζετο πρὸς τὰς παρὰ τὸν τάφον γενομένας κατὰ ταχὺς ἡμέρας προσφο-

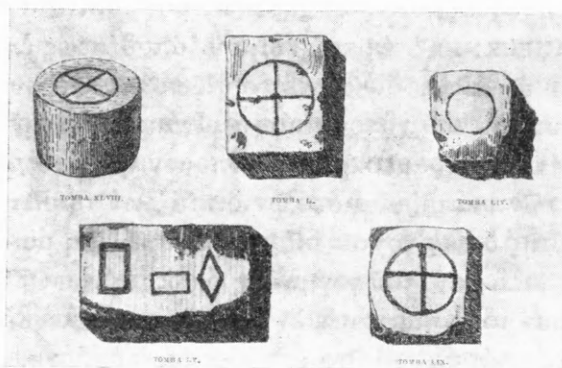
ρὰς πρὸς τὸν νεκρόν· περὶ τούτων βλ. γενικῶς NILSSON, ἔ.ἀ. 178 κέ. Πρβλ. Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ - ΚΑΡΟΥΖΟΥ, Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος, 48 κέ. καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν, κυρίως ὅμως Κ. ΜΕΥΛΙ, Griechische Opferbräuche ἐν Phyllobolia für Peter von der Mühl, 185 κέ. ἰδίᾳ 191 κέ. (περὶ τῶν νεκροδείπνων). Διὰ τὴν σχετικὴν λατρείαν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ τοὺς πρώιμους ἱστορικοὺς χρόνους βλ. J. WIESNER, Grab und Jenseits, 127 κέ. Διὰ προϊστορικά παραδείγματα ταφικῶν βωμῶν, WIESNER, ἔ.ἀ. Index ἐν Ἄ. Altar, Opfertisch, Opferstein. Πρβλ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΑΔ 17, 1961/2, 159 (Μάλθι Μεσσηνίας).

8 A. PERSSON, The Royal Tombs at Dendra, 100, ἀριθ. 1, πίν. 29,2 καὶ ἀριθ. 4, εἰκ. 76. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΑΔ 17, 1961/2, 169.

9 L. DOR κ.ἀ., Kirrha, 1960, 60 κέ., πίν. 19, 20, 22 (στρογγύλαι βάσεις διαμέτρου 0.40 καὶ πάχους 0.15 - 0.20 εὐρεθεῖσαι ὑπεράνω τῶν τάφων).

10 A. MAIURI, Annuario 6/7, 1923/4, 208, εἰκ. 131 καὶ σ. 201, 207, 221, 223, 228. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ.ἀ. 168, πίν. 85. H. V. HERRMANN, Omphalos, 49, 140. J. WIESNER, Grab und Jenseits, 85,3, 90, 190.

7^{ου} αἰ. καὶ ἐξῆς ἡ τράπεζα ἀντιπροσωπεύεται εὐρέως εἰς τὴν νῆσον Θήραν. Οὕτως ἡρμηνεύθη σειρά κυβοσχημάτων ἢ ὀρθογωνίων λίθων ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν νεκροπόλεων τῆς νήσου φερόντων συνήθως ἐπιγραφὰς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ¹ πιθανῶς καὶ ὁ τύπος τῆς χα-

Εἰκ. 1.

μηλῆς τραπέζης νὰ ἀντιπροσωπεύεται ἐνταῦθα ². Περὶ μιᾶς ἄλλης μορφῆς τῶν θηραϊκῶν τραπέζων θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος. Τὸν τύπον περισσότερον διαδεδομένον καὶ διαμορφωμένον εὐρίσκομεν κατὰ τὸν 6^{ον} αἰ. εἰς τὴν Σάμον ³. Κατὰ τὴν τεκτονικὴν των μορφὴν διεκρίθησαν ἐνταῦθα δύο ἐπὶ μέρους παραλλαγαί: εἰς τὴν πρώτην περιλαμβάνονται κύβοι μὲ διακοσμητικὰ κυμάτια κατὰ τὴν στέψιν καὶ τὴν βάσιν αὐτῶν (εἰκ. 2), εἰς τὴν δευτέραν ἀπλοὶ καὶ ἀκόσμητοι. Συνήθως φέρουν ἐπιγραφὴν κατὰ τὴν προσθίαν αὐτῶν πλευρὰν ἀναγράφουσαν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Ἀμφοτέρως ἐκ πώρου ἢ ἐκ μαρμάρου εὐρίσκομεν λίαν διαδεδομένας καὶ κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ. Τὸν τύπον τοῦ μνημείου εἰς περαιτέρω παραλλαγὰς γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλων νήσων ⁴ κυρίως τῆς Χίου ⁵, ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας ⁶, τῆς Θράκης ⁷ καὶ τῆς Νοτίου Ρωσίας ⁸. Τὰ παραδείγματα ταῦτα, χαρακτηριστικὰ εἰς τὰς ἰωνικὰς περιοχὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καλύπτουν μίαν ἐποχὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰ. μέχρι τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Πρὸς τὸν ἐπιχωριάζοντα ἐνταῦθα χαρακτηριστικὸν τοῦτον τύπον ἐπιτυμβίων μνημείων πρέπει, νομίζομεν, νὰ συσχετισθῇ ἡ παρουσία ὁμοίων εἰς δύο ἄλλας περιοχὰς, δεδομένου ὅτι αὗται συνδέονται στενῶς πρὸς τὴν Ἰω-

1 DRAGENDORFF, Thera II, 104 κέ. ὡς καὶ Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts, 1907, 57 κέ. COLLIGNON, ἔ.ἀ. 8,2. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΑΔ 17, 1961/2, 190 κέ. CHR. KARUSOS, Aristodikos, 36. Γενικῶς βλ. IG XII 3,762 κέ. Νεώτερα εὐρήματα: Τὸ Ἐργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας 1961, 204, εἰκ. 217' πρβλ. BCH 86, 1962, 870, εἰκ. 4. ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, 269, πίν. 325γ (Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ).

2 DRAGENDORFF, ἔ.ἀ. 106. Πλάξ μήκους 1.88, πλάτους 1.09 καὶ ὕψους 0.18, ὅπου ἐρμηνεύεται ὡς κάλυμμα λάρνακος· τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα παραδείγματα καὶ ἕτερα τοῦ 6^{ου} αἰ. ἐξ Ἀγίων Θεοδώρων Μεγαρίδος (βλ. κατωτέρω σ. 49,5), ἅπαντα μὲ βάθυσιν εὐρείαν κάτωθεν, καθιστοῦν πιθανωτέραν τὴν ἐρμηνείαν τῆς πλακὸς ὡς τραπέζης.

3 J. BOENLAU, Aus ionischen und italischen Nekropolen, 25 κέ. εἰκ. 17, ὅπου ἐρμηνεύονται ὡς ὄροι (Grenzsteine) περιβόλων οἰκογενειακῶν τάφων. P. JACOBSTHAL, AM 31, 1906, 417 κέ. καὶ ἐν U. v. WILAMOWITZ - MOELLENDORF, Nordionische Steine, 12. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΑΕ 1924, 82 κέ. W. WREDE, AM 54, 1929, 90 κέ. παρ. πίν. 37 - 40. ΜΟΒΙΟΥΣ,

RE III A, στ. 2313 ἐν λ. Stele. E. BUSCHOR, AM 58, 1933, 24 καὶ AM 72, 1957, 21 κέ. KARUSOS, AM 77, 1962, 128. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΔ 18, 1963, 164, πίν. 72β.

4 Λ. ΠΟΛΙΤΗΣ, ΑΕ 1953/54, Β' 27 κέ. εἰκ. 4. ΡΕΕΚ, Griech. Grabgedichte, ἀριθ. 82 (Ἀμοργοῦ).

5 JACOBSTHAL ἐν U. v. WILAMOWITZ-MOELLENDORF, ἔ.ἀ. 12,1. W. G. FORREST, BSA 58, 1963, 63 κέ. KARUSOS, AM 77, 1962, 128. Νεώτερα εὐρήματα μετ' ἐγχαράκτων παραστάσεων βλ. κατωτέρω σ. 65.

6 Ἐξ Ἐρυθρῶν: JACOBSTHAL ἐν U. v. WILAMOWITZ - MOELLENDORF, ἔ.ἀ. 10 κέ. J. KEIL, ÖJh 13, 1910, Beiblatt, 55 κέ. AM 77, 1962, 128. Ἐκ Διδύμων: Didyma II, ἀριθ. 560, εἰκ. 106. Περὶ παραστάσεων τοιούτων κύβων ἐπὶ μεταγενεστέρων ἐλληνιστικῶν ἀναγλύφων ἐξ Ἰωνίας βλ. E. PFUHL, JdI 20, 1905, 92 κέ.

7 Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΔ 18, 1963, 161 κέ. Ἑλληνιστικὰ παραδείγματα ἐκ Μακεδονίας βλ. αὐτ. σ. 164.

8 G. KIESERITZKY - C. WATZINGER, Griechische Grabreliefs aus Südrussland, 12, ἀριθ. 85 εἰκ. 3 ἄνω καὶ ἀριθ. 86 εἰκ. 3 κάτω.

νίαν: πρῶτον εἰς τὴν Βοιωτίαν¹, ὅπου τὴν παράδοσιν δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Θήραν, συνεχῶς μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων², καὶ δεύτερον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξ ὧν προέρχεται ἡ γνωστὴ σειρὰ τῶν μικρῶν, πηλίνων, μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων κεκοσμημένων βωμίσκων· οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ἐντὸς τάφων, ἀλλ' ἴσως καὶ ἐπ' αὐτῶν³. Συγγενῇ παράλληλα ἔξω τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἀποτελοῦν οἱ ἐτρουσκικοὶ κύβοι, κοσμούμενοι μάλιστα διὰ πλουσίων ἀναγλύφων συνθέσεων⁴. Εἰς τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω παραδείγματα δύνανται νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα ἐξ ἐτέρων περιοχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου⁵, ἡ συλλογὴ ὅμως καὶ ἡ μελέτη τοῦ πολυαρίθμου τούτου ὑλικοῦ ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης ἐργασίας. Εἰσαγωγικῶς μόνον θὰ σημειώσωμεν γενικὰς τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἰδιαίτερου χαρακτῆρος τοῦ ἐπιταφίου τούτου μνημείου, διὰ τὸ ὅποιον θὰ χρησιμοποιῶμεν ἐνταῦθα τὸν ὄρον «τράπεζα».

Εἰκ. 2.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας περιοχὰς ὑπὸ

1 B. HAUSSOULLIER, *Quomodo sepulcra Tanagraei decoraverint*, ἰδίᾳ 17 κέ. E. PFUHL, *AM* 28, 1903, 331 κέ. ἰδίᾳ 335 κέ. FRASER - RÖNNE, *Boeotian and West Greek Tombstones*, 36 κέ. A. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, *ΑΕ* 1920, 29 κέ. *ΑΕ* 1934/5, *Χρονικά*, 1 κέ. Νεωτέρα βιβλιογραφία: ἐκ Τανάγρας J. VENENCIE, *BCH* 84, 1960, 589 κέ., ἐκ Θεσπιῶν A. PLASSART, *BCH* 82, 1958, 107 κέ. § 1. Γενικῶς βλ. *IG VII*, σποράδην.

2 ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ἔ.ἀ. 29 κέ. FRASER - RÖNNE, ἔ.ἀ. PLASSART, ἔ.ἀ. 119 κέ. § 3. Ἐξ Ἀλιάρτου R. AUSTIN, *BSA* 28, 1926/7, 134 κέ.

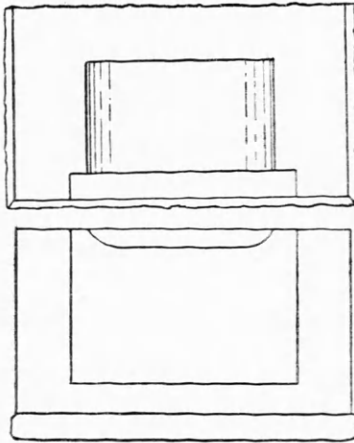
3 Βλ. προχείρως E. LANGLOTZ, *Kunst der Westgriechen*, κείμενον εἰς πίν. 32. Παραδείγματα τοιούτων βωμίσκων (*argulae*) ἐν E. D. VAN BUREN, *Memoirs of the American Academy in Rome* 2, 1918, 15 κέ. *NSc.* 1957, 184 κέ. T. J. DUNBABIN, *The Western Greeks*, 279 κέ. καὶ σημ. 1. NILSSON ἐν *Beiträge zur Klassischen Altertumswissenschaft*, 218 κέ. Οἱ κατωιταλιωτικοὶ ἐπιτύμβιοι βωμοὶ ὀφείλονται ἀσφαλῶς εἰς κοινότητα ἀντιλήψεων καὶ ἐθίμων τῶν ἀποίκων πρὸς τὰ κρατοῦντα ἐν ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Κατὰ

τὸν 4ον αἰ. φαίνεται ἡ τράπεζα διαδεδομένη ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς δεικνύουν αἱ σχετικαὶ παραστάσεις ἐπὶ ἀγγείων· βλ. C. WATZINGER, *De vasculis pictis tarentinis*, 5, 14, 18. R. PAGENSTECHEK, *Unteritalische Grabdenkmäler*, 44. Ἐνταῦθα εἶναι πιθανὴ καὶ ἡ χρῆσις μικρῶν ξυλίνων, φορητῶν τραπέζων, ὡς ἐπὶ ἀπουλικοῦ ἀμφορέως, INGHIRAMI, *Vasi fittili IV*, πίν. 371· πρβλ. HOLWERDA, *Studien zu attischen Grabreliefs*, 104 § 144, 2. Βλ. καὶ κατωτέρω σ. 57, σημ. 3.

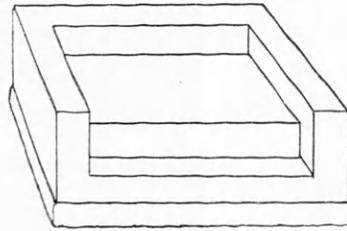
4 P. DUCATI, *Storia dell' arte etrusca*, 281, 282, 353 καὶ εἰκ. 79, 297, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306.

5 Ἀπὸ τοὺς Ἀγ. Θεοδώρους Μεγαρίδος γνωρίζομεν τεμάχια ἐκ δύο ἐπιτυμβίων μνημείων, τὰ ὅποια ὑπέθη ὅτι ἀπετέλουν καλύμματα σαρκοφάγου ἢ καλυπτηρίου πλάκας τραπέζων, W. PREEK, *AM* 59, 1934, 44 κέ. εἰκ. 1 καὶ παρ. πίν. 4.4. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἀνεξάρτητοι τράπεζαι α) διὰ τὸ μέγα πάχος των (0.27 καὶ 0.29) καὶ β) διὰ τὴν ὀρθογώνιον βάθυνσιν, τὴν ὅποιαν φέρουν κάτωθεν· τὸ τελευταῖον γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς χαμηλὰς τραπέζας τοῦ Κεραμεικοῦ,

διαφόρους παραλλαγές ως πρὸς τὴν τεκτονικὴν μορφήν του¹. ἄλλοτε ὡς ἀπλοῦς τετράγωνος κατὰ τὴν τομὴν αὐτοῦ λίθος, μὲ ἐλαφρῶς τονισμένον τὸν καθ' ὕψος ἄξονα, πλησιάζων οὕτω πρὸς τοὺς γνωστοὺς μικρασιατικοὺς ἐπιτυμβίους πεσσοὺς (Grabpfeiler) ἄλλοτε πάλιν ἀπλοῦς ἢ μετὰ κυματίων στεφόμενος κυβόλιθος, μειούμενος πρὸς τὰ ἄνω, μὲ τὴν μορφήν δηλαδὴ τῶν συνήθων τετραγώνων ἀναθηματικῶν βωμῶν², ἄλλοτε τέλος μὲ περισσότερον τονισμένην τὴν κατὰ πλάτος διάστασιν, ὁμοιά-

Εἰκ. 3α.

Εἰκ. 3β.

ζων οὕτω κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τὰς μεταγενεστέρας τραπέζας. Ἀπὸ τοὺς ἐπιτυμβίους πεσσοὺς διαφέρουν σαφῶς τὰ μνημεῖα ταῦτα ὡς πρὸς τὰς ἀναλογίας, διότι οὐδέν, ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ὑπερβαίνει εἰς ὕψος τὸ ἐν μέτρον εἶναι δυνατόν οἱ ἐπιτύμβιοι πεσσοὶ νὰ ἤσκησαν συμπτωματικῶς μόνον ποιάν τινα ἐπίδρασιν εἰς τὴν μορφολογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μνημείου³, τὸ πρόβλημα ὅμως τῆς ἀρχῆς τοῦ τύπου, μετὰ τὰ εὐρήματα τῆς Ἰαλύσου, μετατίθεται εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον καὶ εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς ἤδη χρο-

νους. Περισσότερον ὅμως τὰ ἐν λόγῳ μνημεῖα ὁμοιάζουν κατὰ τὰς ἀναλογίας πρὸς τὰ μεταγενέστερα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀδιακρίτως συνήθως χαρακτηρίζομεν ὡς «τραπέζας» ἢ «βωμούς». Οὐσιαστικὴ διαφορὰ βεβαίως μεταξὺ ἐπιτυμβίου τραπέζης καὶ βωμοῦ, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, δὲν ὑφίσταται⁴. ἀμφότερα εἶχον τὸν αὐτὸν λειτουργικὸν προορισμὸν καὶ ἐπομένως τὴν αὐτὴν μορφήν. Εἷς τινὰς ὅμως περιοχὰς ἔχομεν σαφῆ μίαν τυπολογι-

CONZE IV, σ. 8. BRÜCKNER, Eridanos, 63 (Bezirk Id)· πρβλ. ὁμοιον παράδειγμα ἐκ Θήρας, Thera II, 106, καὶ ἐνταῦθα σ. 48, 2. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τραπέζης ἐξ Ἀγ. Θεοδώρων ἐπιγραφὴ εἰς κορινθιακὸν ἀλφάβητον τοῦ 6^{ου} αἰ.: Πατροκλῆος ἐμί, JEFFERY, The Local Scripts, 131, ἀριθ. 23. Παραδείγματα ἐπιτυμβίων κύβων γνωρίζομεν περαιτέρω ἐκ Κρήτης: Inscriptiones Creticae I, σ. 275 κέ. πρβλ. AM 31, 1906, 416, 2 (ἐκ Φαιστοῦ), σ. 258 (Ὀλοῦντος), σ. 311, ἀριθ. 5 (Γόρτυνος) κτλ., ἐκ Σικελίας: NSc. 1900, 278, ἀριθ. 2, εἰκ. 2 (Γέλας) NSc. 1907, 751, εἰκ. 10 καὶ NSc. 1917, 345, ἀριθ. 6-8, εἰκ. 6-8, ἐκ Μεγαρίδος: ΡΗΕΚ, AM 66, 1941, 66 κέ. ἀριθ. 14 καὶ Grabepigramme, ἀριθ. 1385.

1 Τὸ πρόβλημα τῆς τεκτονικῆς μορφῆς τῶν τοιούτων μνημείων δὲν ἀπασχόλησεν εἰ μὴ μόνον συμπτωματικῶς τὴν ἐρευναν παλαιότερον. Εἶναι διὰ τοῦτο σημαντικὴ ἡ ἐργασία τοῦ Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗ, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, 1934, 28 κέ., ὅπου τὸ πρῶτον ἐρευνᾶται τὸ ζήτημα προκειμένου περὶ τῶν μεταγενεστέρων ἀπὸ τοῦ 2^{ου} αἰ.

μ.Χ. καὶ ἐξῆς βωμῶν ἐκ Θεσσαλονίκης.

2 YAVIS, Greek Altars, 131, 154, 171, 173, ὅπου καὶ οἱ ἐκ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} αἰ. μικροὶ ἀναθηματικοὶ βωμοὶ ἐξ οἰκιῶν τῆς Ὀλύνθου. Περὶ τοιούτων μικρῶν οἰκιακῶν βωμῶν βλ. M. NILSSON ἐν Beitrage zur Klassischen Altertumswissenschaft, 218 κέ. καὶ Griech. Religion II, 177 κέ.

3 Περὶ τῶν ἀσσυριακῶν ἐπιτυμβίων «παραστάδων» καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα βλ. MÖBIUS, RE IIIA, στ. 2314. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΝ, Ἑλληνικὰ ἀμφίγλυφα, 33. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΣ, ΑΕ 1924, 67. Ὅμοια μνημεῖα συμπεραίνομεν ἐκ τῶν ἐπιστάσεων τῶν Ἑρυνθῶν J. KEIL, ÖJh 15, 1912, Beiblatt 65 κέ. καὶ 16, 1913, Beiblatt 57 κέ. Ἐπιτυμβίους ἀρχαίους πεσσοὺς γνωρίζομεν ἐκ Τροίης, G. WELTER, Troizen und Kalauria, 39 κέ. πίν. 22 b-d. Πρὸς τὸν τύπον σχετίζονται κατὰ τὰς ἀναλογίας καὶ μεταγενέστερα μνημεῖα, π.χ. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες στὴ Θράκη, 42 κέ. ἰδίᾳ 50.

4 PFUHL, AM 28, 1903, 336. DRAGENDORFF, ἔ.δ. 106.

κὴν διάκρισιν. Εἰς τὴν Βοιωτίαν π.χ. κατὰ τοὺς ἀρχαῖους χρόνους διακρίνονται χαρακτηριστικῶς οἱ βωμοὶ ἀπὸ τῶν τραπέζων διὰ τῆς ὑποδηλώσεως κρατευτῶν καὶ προθύσεως, ἀπομιμοῦνται δηλαδὴ ἓνα πραγματικὸν βωμὸν καύσεως (Brandopferaltar)¹ (εἰκ. 3α-β). Ὅμοίαν μορφήν φαίνεται ὅτι διεφύλαξεν ὁ ἐπιτύμβιος βωμός, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ παραστάσεις ἀγγειογραφίων, καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν². Ἡ διάκρισις ὅπως δὴ ποτε τῶν ὄρων φαίνεται πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατος, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει συγκεντρωθῇ καὶ μελετηθῇ τυπολογικῶς τὸ ὑπάρχον ὑλικόν· ἐνταῦθα νομίζομεν σκόπιμον τὸν ὄρον βωμὸν νὰ περιορίσωμεν εἰς τὰ ὀλίγα ἀνωτέρω σημειούμενα σαφῇ παραδείγματα, τὸν δ' ὄρον τράπεζα νὰ χρησιμοποιήσωμεν μὲ τὴν εὐρυτέραν τοῦ ἔννοιαν, ὅπως συμπεριλάβῃ τοὺς ὑπολοίπους ποικίλους τύπους τοῦ μνημείου τούτου, οἱ ὅποιοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ μίαν κοινὴν πάντοτε ἰδιομορφίαν, ἔχουν δηλαδὴ ἐπίπεδον τὴν ἄνω αὐτῶν πλευρὰν ἢ τοῦλάχιστον μέγα μέρος αὐτῆς, ὡς καὶ αἱ μεταγενέστεραι ἐπιτύμβιοι τράπεζαι. Πόσον ὁμως δύσκολος εἶναι ἡ διάκρισις αὕτη³ δεικνύουν ὠρισμένα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα συνευρίσκονται τυπολογικὰ γνωρίσματα ἐξ ἀμφοτέρων· μὲ τὸν τονισμένον καθ' ὕψος ἄξονά των καὶ τὰ κυμάτια κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὴν στέψιν των ἀντιγράφουν τὰ μνημεῖα ταῦτα γνωστὰς μορφᾶς βωμῶν, στεφόμενα ὁμως ἄνωθεν διὰ μαρμαρίνου ἀγγείου ἢ ἄλλου τινὸς σχετίζονται πρὸς τὰς μεταγενεστέρας τραπέζας⁴. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ μνημεῖα ταῦτα, ἀπολέσαντα τὸν βασικὸν λειτουργικὸν των χαρακτηριστὴρα καὶ ὑπηρετοῦντα πλέον ὡς σήματα τάφων, δέχονται ἐπιστέψεις καὶ ἐξελίσσονται εἰς νέας μορφάς, ὡς ἀκριβῶς καὶ αἱ τράπεζαι τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημητρίου.

Τὸν ὄρον «τράπεζα» προκειμένου περὶ ταφικῶν μνημείων γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τὴν μεταγενεστέραν φιλολογικὴν παράδοσιν⁵. Εἰς ὁμως ἰδιαίτερος, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν⁶ καὶ τὴν Θήραν⁷ τύπος μνημείων, τὰ ὁποῖα ἀπομιμοῦνται μίαν πραγματικὴν τράπεζαν μὲ δύο, τρεῖς καὶ τέσσαρας πόδας, πεῖθει περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ὄρου τούτου. Εἰς τὴν Θήραν ἰδιαίτερος ἐπιχωριάζει ἡ τρίπους τράπεζα (εἰκ. 4).

Ἡ χαρακτηριστικὴ τρίπους τράπεζα τῶν μεταγενεστέρων «νεκροδείπνων» ἀναγλύφων

Εἰκ. 4.

1 PFUHL, ἔ.δ. 331 κέ. εἰκ. 2, 3, 4 (βωμοὶ) καὶ εἰκ. 1a καὶ 6 (τράπεζαι). Πρβλ. MÖBIUS, Ornamente, 54, 2.

2 FAIRBANKS, Ath. Lekythoi I, Group C, Class VI 1, 10 πίν. XII, αὐτ. Group C, Class V, 5 πίν. VI. JACOBSTHAL, Mel. Reliefs, 80, 3 εἰκ. 16. Βωμός ἴσως καὶ ἐπὶ ληκύθου Ἐθν. Μουσ. 12801. HASPELS, Attic Black-figured Lekythoi, 172 1, πίν. 51, 2b-d. Περαιτέρω BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 14.

3 JACOBSTHAL, ἐν U. v. WILAMOWITZ - MOELLEN-DORF, Nordionische Steine, 13. J. KEIL, ÖJh 13, 1910, Beiblatt, 56.

4 ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ÖJh 39, 1952, Beiblatt 1 κέ. (0.725 × 0.52 × 0.42), πρὸς ὁλίαν συγγενὲς παράδειγμα ἐκ Ν. Ρωσίας, KIESERITZKY - WATZINGER, ἔ.δ. 12,

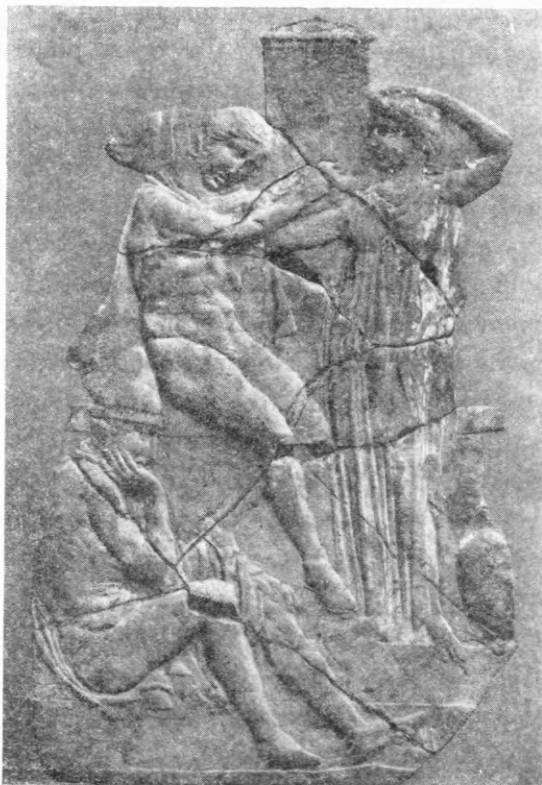
ἀριθ. 83, πίν. 4. Νεώτερος βωμός ἐκ Θράκης ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, 259, πίν. 316a (0.79 × 0.48 × 0.45).

5 CICERO, De legibus II 26, 66. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Βίοι δέκα ρητόρων 838 c καὶ 842 E. Πρβλ. LIDDELL-SCOTT-JONES ἐν λ. Διὰ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ὄρου τράπεζα γενικῶς βλ. RHOMAIOS, AM 39, 1914, 230.

6 PFUHL, ἔ.δ. 336, εἰκ. 6. J. VENENCIÉ, BCH 84, 1960, 589, ἀριθ. 3, εἰκ. 3.

7 DRAGENDORFF, ἔ.δ. 107, εἰκ. 301. CHR. KARUSOS, Aristodikos, 36. IG XII 3, 769, 779. Ὅμοιās γνωρίζομεν καὶ ἐκ Κυρήνης, αἱ ὁποῖαι ὁμως ἀνάγονται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, Cyrenaican Expedition of the University of Manchester, 1955/7, 2, 2 καὶ 3, πίν. 19b, 20a.b.c.

μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς προσφορὰς εὐρίσκει ἐνταῦθα ἐν πρώϊμον παράδειγμα¹. Ὁ τύπος οὗτος πλησιάζει τὰς ἐπιτυμβίους τραπέζας ἀκόμη περισσότερο πρὸς τὰς ἀναθηματικὰς τῶν ἱερῶν², εἰς τὴν δημιουργίαν ἀμφοτέρων φαίνεται ὅτι ὠδήγησε κοινὴ ἢ παραπλήσιος ἀρχή, ἐφ' ὅσον καὶ ἄλλως εἶναι γνωστὴ ἡ ἱερότης τοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου³.

Εἰκ. 5.

Εἰς τὴν Ἀττικὴν, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν παραδίδεται ὁ τύπος εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτέραν τοῦ 5^{ου} αἰ.¹⁰, εἰς ἣν ἀνάγονται αἱ παραστάσεις ἐπὶ λευκῶν τινῶν ληκύθων. Ἐπιφυλακτικοὶ πάντοτε διὰ τὴν ἐρμηνείαν των, γνωρίζοντες πόσον ἐλευθέρως ἐργάζονται οἱ τεχνῖται των, θὰ σημειώσωμεν κατωτέρω ἐκεῖνας μόνον, ὅπου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀποδίδεται ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν τύπος μνημείου· τὰ περισσότερα παρα-

ῥέμεινεν ἐπὶ πολὺ συνήθως ἐν δευτερευούσης σημασίας μέλος τοῦ ταφικοῦ μνημείου, χρησιμεῦον διὰ τὰ τῆς λατρείας. Ἐντεῦθεν γίνεται κατανοητὸν τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη ἴσταται ἐπὶ τοῦ τάφου παρὰ τὴν στήλην⁴, ὥς δεικνύουν συνήθως αἱ παραστάσεις ἐπὶ τινῶν λευκῶν ληκύθων⁵. Χαρακτηριστικὴ ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἰδιαιτέρως ἡ παράστασις ἐπὶ τοῦ μηλιακοῦ ἀναγλύφου τῆς Ὀρεστείας ἐν Βερολίν⁶ ὅπου ἡ τράπεζα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος εἰκονίζεται πρὸ μιᾶς στενῆς καὶ ὑψηλῆς στήλης στεφομένης δι' ἐλευθέρου ἀετώματος⁷ (εἰκ. 5). Φαίνεται ὅμως λίαν πιθανόν, ὅτι ἤδη εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν ἔχομεν τὴν τράπεζαν, ὅπως ἀργότερον συνήθως, ἐλευθέραν ἐπὶ τοῦ τάφου ὥς σῆμα τρόπον τινὰ χωρὶς τὴν στήλην παρ' αὐτήν⁸. Μὲ μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἐρμηνεύει ὁ BUSCHOR τὰ μετ' ἐπιγραφῶν ἀναγραφουσῶν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ σχετικὰ σαμιακὰ μνημεῖα⁹.

1 K. RHOMAIOS, Tegeatische Reliefs, AM 39, 1914, 229 κέ. ἰδίᾳ 233 κέ.

2 Παραδείγματα παρὰ Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, Ἑλληνικὰ τραπεζοφόρα, Θεσσαλονίκη 1948.

3 Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς ἐρευνες, 5 κέ.

4 DRAGENDORFF, ἔ.ἀ. 110.

5 Βλ. κατωτέρω σ. 54 κέ., ἀριθ. 3, 4, 5, 7, 8.

6 JACOBSTHAL, Mel. Reliefs, 80, ἀριθ. 104, πίν. 61.

7 Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς στήλης ταύτης πρὸς τὴν ἐκ Πάρου σύγχρονόν της, E. BUSCHOR, Olympia, 36, εἰκ. 30. CHR. KARUSOS, AM 76, 1961, 116,4. Ἡ στήλη ἄνευ τινὸς πλαισίου κατὰ τὰ πλάγια

στέφεται ἄνωθεν ὑπὸ ἐλευθέρου ἀετώματος ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ, βαίνοντος ἐπὶ ἐλαφροῦ τινος λεσβίου κυματίου. Ὁμοία καὶ ἡ στήλη τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ÖJh 6, 1903, 1 κέ. πίν. 1. Marb. WPr. 1962, 44.

8 ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΣ, ἔ.ἀ. 85. JACOBSTHAL, AM 31, 1906, 417. BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 14 κέ.

9 BUSCHOR, AM 58, 1933, 24· πρβλ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΣ, ἔ.ἀ. 85.

10 Διὰ τὴν προδρομικὴν μορφήν τῆς τραπέζης ἐν Ἀττικῇ ὁ DELBRÜCK, AM 25, 1900, 304 κέ. ἀνατρέπει εἰς τὰς πρὸς βάθρα ὁμοιάζοντα (sockelförmige) ἐπιτύμβια μνημεῖα, γνωστὰ ἐν Ἀττικῇ ἀπὸ τοῦ 7^{ου} αἰ. Περὶ

δείγματα ἔχουν ὑποδειχθῇ ὑπὸ παλαιότερων ἐρευνητῶν (BRUECKNER, RIEZLER, JACOBSTHAL, BUSCHOR), μερικὰ σημειοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἑνταῦθα:

1. Λευκὴ Λήκυθος ἐν Βερολίῳ, Inv. 3262 (εἰκ. 6).

Κύβος ἐπὶ δύο βαθμίδων, κεκοσμημένος κατὰ τὴν στέφιν του διὰ κυματίων ἐπ' αὐτοῦ ἑναποτεθειμένα λύρα καὶ κιβωτίδιον.

Εἰκ. 6.

RIEZLER, 100, πίν. 20.

FAIRBANKS I, Group C, Class V, 4.

NEUGEBAUER, AA 35, 1920, 30 καὶ Führer durch das Antiquarium II, Vasen, 58 πίν. 62, 1.

PFUHL, JdI 20, 1905, 65, καὶ σημ. 43.

BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 14, 5.

GREIFENHAGEN, Antike Kunstwerke, ἀριθ. 74.

BEAZLEY, ARV² 845, ἀριθ. 168, Add. 1672 (τοῦ γρ. Sabouroff).

2. Λευκὴ λήκυθος ἐν Μονάχῳ ἀριθ. 7663 (εἰκ. 7).

Κύβος ἐπὶ δύο βαθμίδων, ἐφ' ἧς εἰκονίζεται μαρμαρίνη ἢ μᾶλλον χαλκὴ ὕδρεια.

BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 12 καὶ εἰκ. 2-4.

E. DIEHL, Die Hydria, 139, 153.

BEAZLEY, ARV² 1200, ἀριθ. 40 (τοῦ γρ. Klügmann).

τούτων K. KÜBLER, Mdl 2, 1949, 7 καὶ Ὡς παλαιότατον παράδειγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ παράστασις ὁμοίου μνημείου ἐπὶ τινος γεωμετρικοῦ ἀγγείου ἐκ Κυνοσάργους, τὸ ὁποῖον ὁ J. COOK, BCH 70, 1946, 99 καὶ εἰκ. 1, ἡρμήνευσεν ὡς τράπεζαν. Πρβλ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ, ΑΔ 17,

1961/2, 191. Περαιτέρω παραδείγματα ἐπὶ γεωμετρικῶν ἀγγείων συνέλεξεν ὁ W. HANLAND, Festschrift für Fr. Zucker, 177 καὶ πίν. 7 καὶ. (Διὰ τὴν ὑπόδειξιν εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν καθ. κ. Μ. Ἀνδρόνικον.)

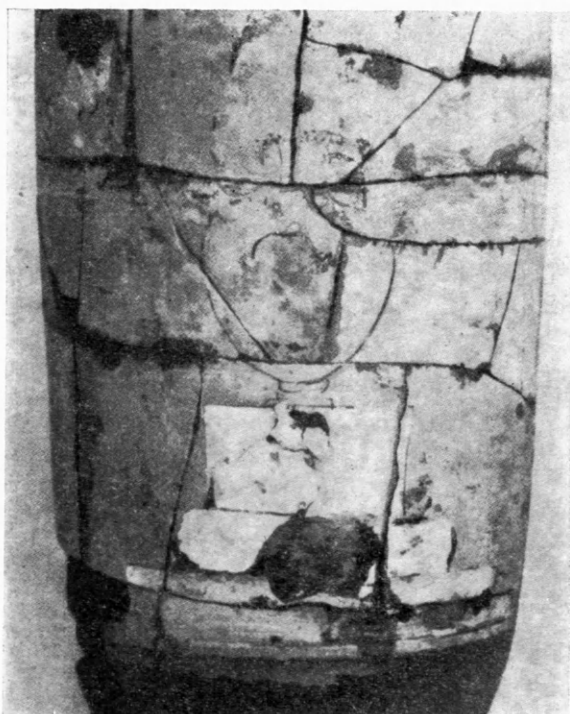
3. Ἐρυθρόμορφος λήκυθος ἐν Βερολίνῳ (εἰκ. 8).

Κύβος μετ' ἐξεχουσῶν ταινιῶν ἄνω καὶ κάτω, ἐφ' οὗ κáθηται νέος. Ἡ στήλη εἰκονίζεται ὀπισθεν.

FURTWÄNGLER, Beschreibung der Vasensammlung im Antiquarium, ἀρ. 2427.

JACOBSTHAL, Mel. Reliefs, 81, εἰκ. 14.

BEAZLEY, ARV² 1205 ἀριθ. 2 (τοῦ γρ. Βερολίνου 2426).

Εἰκ. 7.

Εἰκ. 8.

4. Λευκή λήκυθος ἐν Βρυξέλλαις (Musée Cinquantenaire) (εἰκ. 9).

Κυβόλιθος στεφόμενος διὰ κυματίου καὶ ταινίας, κεκοσμημένης δι' ὤρων.

CVA Belgique, πίν. 134, 7.

BEAZLEY, ARV² 1238, ἀριθ. 25 (τοῦ γρ. τοῦ τετραγώνου).

5. Λευκή λήκυθος ἐν Ἀθήναις, Ἐθν. Μουσ. 1760.

Ἡ νεκρά κáθηται ἐπὶ μιᾷ πλατείας καὶ ὑψηλῆς βάσεως, ὀπισθεν τῆς ὁποίας εἰκονίζεται στενὴ καὶ ὑψηλὴ στήλη. Ἡ ἐρμηνεία ταύτης ὡς τραπέζης μοῦ φαίνεται πιθανή.

RIEZLER, 136, πίν. 83.

FAIRBANKS II, Class X, 2, 26.

BEAZLEY, ARV² 1238, ἀριθ. 37 (τοῦ γρ. τοῦ τετραγώνου).

6. Λευκή λήκυθος ἐν Ἀθήναις, Ἐθν. Μουσ. 1957.

Ὁρθογώνιος ὑψηλὴ τραπέζα μετὰ κυματίων καὶ ταινιῶν κατὰ τὴν στέψιν της. Ἀπίθανον θεωρεῖ τὴν ἐρμηνείαν ὁ NEUGEBAUER, AA 35, 1920, 30, 3.

RIEZLER, 134, πίν. 78.

FAIRBANKS II, Class XI, 3, 7.

BEAZLEY, ARV² 1239, ἀριθ. 56, Add. 1688 (τοῦ γρ. τοῦ τετραγώνου).

7. Λευκή λήκυθος ἐν Ἀθήναις, Ἔθν. Μουσ. 1937.

Ἡ στήλη φαίνεται νὰ ἴσταται ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν πρὸ αὐτῆς ἐπὶ δύο βαθμίδων κυβοειδῇ λίθον, ἐφ' οὗ κάθηται ὁ νεκρός.

RIEZLER, 131, πίν. 73.

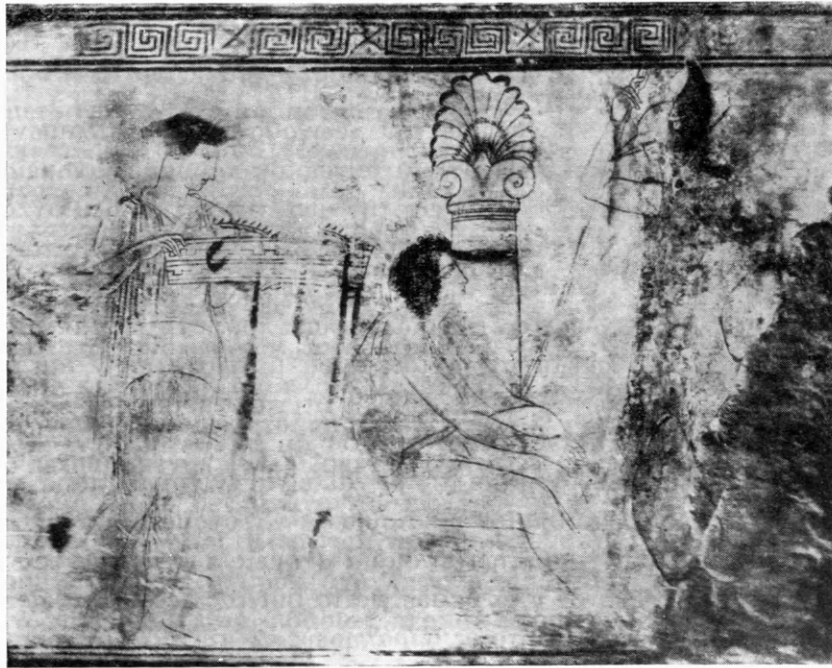
JACOBSTHAL, Mel. Reliefs, 80, 3.

FAIRBANKS II, Class XI, 3, 6.

BEAZLEY, ARV² 1239, ἀριθ. 59 (τοῦ γρ. τοῦ τετραγώνου).

Εἰκ. 9.

Εἰκ. 10.

8. Λευκή λήκυθος ἐν Βερολίῳ (εἰκ. 10).

Πρὸ τῆς στήλης κιβωτιόσχημος λίθος, ἀποδιδόμενος προοπτικῶς, ἐφ' οὗ κάθηται νέος.

FURTWAENGLER, Beschreibung der Vasensammlung im Antiquarium, ἀρ. 2451.

RIEZLER, 126 καὶ σημ. 75, πίν. 64.

FAIRBANKS II, Class XII, 1, πίν. 21, 2.

BEAZLEY ARV² 1243, ἀριθ. 1 (τοῦ γρ. Βερολίνου 2451).

9. Λευκή λήκυθος ἐν Ζυρίχῃ, ἀριθ. 2568.

Ἡ «ἔξαρχος τοῦ ἐδάφους», ἐφ' ἧς κάθηται ὁ νέος, πρέπει ἴσως νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὴν ὀπισθεν αὐτοῦ εἰκονιζομένην καὶ μαρμάρινον ἀσφαλῶς πρότυπον ἀποδίδουσιν λήκυθον.

Τὸ τοιοῦτον μνημεῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς τράπεζα.

BLÖSCH, Antike Kunst in der Schweiz, ἀριθ. 19, πίν. 42-43.

ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1953/4, Β' 237 καὶ σημ. 2.

BEAZLEY, ARV² 1386, ἀριθ. 38 (τοῦ γρ. τῶν τριγλῦφων).

10. Λευκή λήκυθος ἐν Βιέννῃ ἀριθ. 3745.

Κύβος ἐπὶ δύο βαθμίδων στεφόμενος ἄνωθεν δι' ἀστραγάλου, λεσβίου κυματίου καὶ ται-

νίας' ἐναποτεθειμένα ἐπ' αὐτοῦ δίφρος καὶ κάλαθος. Αἱ βαθμίδες εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλαὶ καὶ τὸ σύνολον μὲ ὑπερβολικῶς τονισμένον τὸν καθ' ὕψος ἄξονα. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἀνατρέξῃ εἰς ἀγγειογραφίας λήκυθων, ὅπου τὸ παριστανόμενον μνημεῖον ἐρμηνεύεται ὡς στήλη (π.χ. λευκὴ λήκυθος ἐν Ν. Ὑόρκῃ, BEAZLEY, ARV² 1229, ἀριθ. 26 τοῦ γρ. τοῦ θανάτου, λ. λήκυθος τοῦ Ashmolean Museum, ARV² 998, ἀριθ. 165, τοῦ γρ. τοῦ Ἀχιλλέως, λ. λήκυθος ἐν Μαδρίτῃ ARV² 748, ἀριθ. 1, τοῦ γρ. τῆς ἐπιγραφῆς) ἐν τούτοις διὰ τὸ παρακείμενον μνημεῖον θεωροῦμεν τὴν ἐρμηνείαν ὡς τράπεζαν μᾶλλον ἀρμόζουσαν.

FAIRBANKS I, Group C. Class V 59, εἰκ. 50.

BUSCHOR, ÖJh 39, 1952, 14, s.

D. OHLY ἐν R. Boehringer, Eine Freundesgabe, 443, εἰκ. 22.

BEAZLEY, ARV² 998, ἀριθ. 163 (τοῦ γρ. τοῦ Ἀχιλλέως).

Εἷς τινὰς ἀγγειογραφίας τοῦ «ζωγράφου τῶν καλῶν» ὁ BRUECKNER, Ornament und Form 2, ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ παρόμοια μνημεῖα· τὰ παραδείγματα εἶναι πολλά, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ¹, ἡ ὁποία μᾶς παρέχει ἀναλυτικῶς τοὺς τύπους τῶν μνημείων τούτων καὶ τὴν πιθανωτέραν ἐρμηνείαν των. Ἄν καὶ εἰκονίζονται παρὰ τὴν στήλην, χωρὶς στέψιν τινὰ ἄνωθεν, ὅμως τὸ ὕψος καὶ γενικώτερον ἡ μορφή των πλησιάζει αὐτὰ πρὸς στήλας μᾶλλον ἢ τραπέζας. Τὸ ἐρώτημα πάντως, διατὶ εἰκονίζονται πάντοτε ὁμοῦ μὲ τὴν στήλην καὶ διατὶ διακρίνονται τόσον σαφῶς τυπολογικῶς ἐξ αὐτῆς, νομίζω ὅτι παραμένει.

Ὅπωςδὴποτε εἶναι βέβαιον, ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων παραδειγμάτων, ὅσα ἀνεφέρουμεν, ὅτι κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} αἰ. εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τὴν στήλην ἐν Ἀττικῇ καὶ ἕτερον μνημεῖον, τὸ ὁποῖον δικαιούμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τραπέζαν, ἔχον τὴν μορφήν περίπου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ὅμοια μνημεῖα τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Ὅπως εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστόν², τὰ ὑποδείγματα διὰ τὰς περιοριστικὰς του διατάξεις περὶ ἐπιτυμβίων ἔλαβεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐκ τῆς ἀρχαιότερας αὐτοῦ ἀττικῆς νομοθεσίας· καὶ διὰ τοὺς τύπους τῶν μνημείων φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐκαινοτόμησεν· ἡ τράπεζα τοῦλάχιστον, ὡς καὶ κατωτέρω θὰ δειχθῇ, ἦτο ἐν χρήσει ἐν Ἀττικῇ ἀσφαλῶς πρὸ τῆς ἐποχῆς του.

Εἰς τὴν προσπάθειαν ἀναγνωρίσεως τοιούτων μνημείων ἀναφέρεται ὁ BRUECKNER³ εἰς τὸν «τάφον» τοῦ Θεμιστοκλέους ἐν Πειραιεῖ, ἐρμηνεύων ἀναλόγως τὴν πληροφορίαν Διοδώρου τοῦ περιηγητοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ⁴, *κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης καὶ τὸ περὶ αὐτὴν⁵ βωμοειδὲς τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους*. Τὸ χωρίον εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφὲς ἀλλὰ καὶ ἡ σχετικὴ παράδοσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέρχεται εἰς ἐποχὴν ἀρχαιότεραν τῆς στροφῆς τοῦ 5^{ου} πρὸς τὸν 4^{ον} αἰ.⁶ Ὅπωςδὴποτε ἡ τράπεζα ἐν Ἀττικῇ δὲν ἀπετέλεσε κατὰ

¹ ΑΔ 8, 1923, 117 κέ., ἰδίᾳ 133 κέ. καὶ Ἀγγελία τοῦ Ἀναγνωροῦντος, 48, s. Νεώτερα παραδείγματα CHR. KARADARA, BSA 55, 1960, 149 κέ. πίν. 40a καὶ εἰκ. 1, πίν. 40b καὶ εἰκ. 2.

² CHR. KARUSOS, Aristodikos, 41 καὶ σημ. 98 μὲ βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος.

³ Ornament und Form, 2.

⁴ Θεμιστ. 32, 4.

⁵ ἐπ' αὐτῇ, JUDEICH, Topographie von Athen², 443.

⁶ Ταυτίζεται πρὸς τετράγωνον λάξευμα παρὰ τὸν δεξιὸν λιμενοβραχίονα τοῦ Πειραιῶς, JUDEICH, Topographie von Athen², 443, 1. Κατὰ τὸν ΔΡΑΓΑΤΣΗΝ, τὸ Θεμιστοκλείον (1910) ταυτίζεται πρὸς στρογγύλον μνημεῖον μετὰ κοιλότητος διὰ τὴν νεκρικὴν κάλπην, κείμενον ἀριστερὰ τῆς εισόδου τοῦ λιμένος κατὰ τὴν θέσιν «Κάβο-Κράκαρη».

τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν συνήθως ταφικὸν μνημεῖον, αἱ περὶ τῶν νεκρῶν δ' ἀντιλήψεις¹ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γειτονικὴν Βοιωτίαν λ.χ., τὴν κατ' ἐξοχὴν Land des Heroenkul-tes², δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἄσχετοι πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα. Φαίνεται ἐξ ἄλλου ὅτι αἱ πρὸς νεκρὸν προσφοραὶ κτλ. ἐτελοῦντο ἐν Ἀττικῇ οὐχὶ ἐπὶ τινος ἰδιαίτερου μνημείου ἀλλ' ἀπλῶς δι' ἀγγείων ἐπὶ τῆς κρηπίδος τῶν τάφων ἢ ἄλλως³. Ἡ σπάνις πάντως καὶ αὐτῶν τῶν μέχρις ἡμῶν σωθεισῶν μεταγενεστέρων τραπέζων ὀφείλεται ἴσως καὶ εἰς τὸ ὅτι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέλεσαν πρόχειρον ὑλικὸν δι' ἄλλα μνημεῖα⁴.

Ἡ φιλολογικὴ παράδοσις μᾶς πληροφορεῖ περὶ ἑνὸς ἰδιαίτερου τύπου, τῆς μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων τραπέζης⁵. Τοιαύτη ἵστατο ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰσοκράτους (†338) ἐν Ἀθήναις: αὐτῷ δ' Ἰσοκράτει ἐπὶ τοῦ μνήματος ἐπὶ κίων τριάκοντα πηγῶν, ἐφ' οὗ σειρὴν πηγῶν ἐπὶ συμβολικῶς, ὅς νῦν οὐ σώζεται. Ἦν δὲ καὶ αὐτοῦ τράπεζα πλησίον, ἔχουσα ποιητὰς τε καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ Γοργίαν εἰς σφαῖραν ἀστρολογικὴν βλέποντα, αὐτόν τε τὸν Ἰσοκράτην παρεστῶτα⁶. Κατὰ τὸν LOESCHKE⁷ καὶ ἡ τράπεζα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ρήτορος Λυκούργου (†325/4) ἦτο ὁμοίως δι' ἀναγλύφων παραστάσεων κεκοσμημένη. Γνωρίζομεν μερικὰς τοιαύτας τραπέζας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀνάγονται εἰς χρόνους ἀρχαιότερους τῶν τοῦ Δημητρίου. Εἶναι τοῦ συνήθους τύπου καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως φέρουν ἀνάγλυφον παράστασιν λουτροφόρου ἢ στεφάνου⁸. Ἐξαιρέσει ἑνὸς μνημείου ἐκ Μικρασίας, περὶ οὗ κατωτέρω ὁ λόγος, ὁ τύπος

Εἰκ. 11.

1 N. HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, Studien zum Ilissos-Relief, περὶ μᾶς μὴ ἡρωοποιήσεως τοῦ νεκροῦ ἐνταῦθα, ἰδίᾳ σ. 34 κέ. Πιθανὸν ὅμως νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν καὶ παλαιότερον ἐν Ἀττικῇ, κατὰ τὸν 5ον δὲ αἰῶνα ἐπικρατήσαντα συνήθειαν ὑγρῶν προσφορῶν, βλ. K. MÜLLER ἐν Phyllobolia für Peter von der Mühl, 191 κέ. E. DIEHL, Die Hydria, 135.

2 H. MÖBIUS, Ornamente d. griech. Grabstelen, 54.

3 Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐχρησίμευον ἀγγεῖα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, βλ. G. OECONOMUS, De profusionum receptaculis sepulcralibus, 1921, σποράδην. Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΑΝ - ΚΑΡΟΥΖΟΥ, Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος, 48. Ὅμοιος ὑπετέθη καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν μαρμάρινα λ.χ. ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοποθετημένα εἰς τὰ πρὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀγάθωνος καὶ Σωσικράτους λαξεύματα ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ BRÜCKNER, Eridanos, 67, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Πρβλ. BRÜCKNER, ἔ.ἀ. 113 κέ. Δυνατὸν ὅμως καὶ ἄλλα σκευὴ νὰ ἐχρησίμευον πρὸς τοῦτο, ὡς λ.χ. δίφροι, ὅπως διδάσκει ἡ παράστασις λ. ληκύθου τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 1982, ὅπου παρὰ τὴν στήλην εἰκο-

νίζεται δίφρος μὲ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κανοῦν προσφορῶν (HASPELS, ABL, πίν. 52, 1. BRAZLEY, ARV² 751, 1), ἢ καὶ κινηταί, ξύλινα τράπεζαι, ὡς παραδίδεται ἀπὸ κατωϊταλιωτικὰς ἀγγειογραφίας βλ. ἀνωτ. σ. 49 σημ. 3. Ἐν ὁραῖον παράδειγμα (εἰκ. 11) παρέχει ὁ κατωϊταλιωτικὸς ἀμφορεὺς τοῦ Toronto, ROBINSON-HARCUM-ILIFFE, Catalogue of the Greek Vases, ἀριθ. 389, πίν. 69 (=ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1950/51, 152, 8).

4 Ornament und Form, 3.

5 BRÜCKNER, ἔ.ἀ. 2. CONZE IV, ἀριθ. 1741. LIPPOLD, ἔ.ἀ. 246, 2. F. DREXEL, RM 27, 1912, 234 κέ. AM 37, 1912, 119 κέ. (περὶ τῆς πηγῆς ἐξ ἧς ἀντλεῖ ὁ Ψευδοπλούταρχος).

6 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Βίοι δέκα ρητόρων, Moralia V, 838c. *Εκδ. Βερναρδάκη. Πρβλ. DIEHL-KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker⁸, 82 A 17.

7 AZ 42, 1884, 94, ὅπου ἐρμηνεύεται τὸ πεποιημέναι τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ἔ.ἀ. 842ε: τράπεζαι πεποιημέναι, αὐτοῦ τε τοῦ Λυκούργου καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐπιγεγραμμέναι καὶ εἰς ἡμᾶς ἔτι σφζόμεναι, kunstvoll gearbeitet. Περὶ τῆς τραπέζης τοῦ Λυκούργου καὶ CONZE IV, ἀριθ. 1742.

8 CONZE IV, 14 κέ. ἀριθ. 1769 κέ.

τῆς μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων τραπέζης τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἐν Ἀττικῇ δὲν ἔχει ἀναγνωρισθῇ μέχρι σήμερον, παρὰ τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῆς παραδόσεως.

Μίαν τοιαύτην θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς ἓν ἐσχάτως δημοσιευθὲν¹ «ἄττικὸν ἐπιτύμβιον μνημεῖον» τοῦ Ashmolean Museum τῆς Ὁξφόρδης (πίν.3 α.β). Πρόκειται περὶ μεγάλου ὀρθογωνίου μαρμάρου, διαστάσεων 0.79 (ῦψος) \times 0.47 (πλάτος) \times 0.44 (πάχος), ἔχοντος τὴν μορφήν οἰκοδομήματος μὲ βάσιν κάτω, παραστάδας εἰς τὰς γωνίας καὶ ἐπιστύλιον ἐπ' αὐτῶν, ἐφ' οὗ βαίνει εἰδὸς τι γείσου κοσμούμενον δι' ἀκροκεράμων ἄνωθεν. Ἡ ἄνω πλευρὰ τοῦ μνημείου εἶναι ἐντελῶς λεία. Ἡ προσθία πλευρὰ κοσμεῖται δι' ἀναγλύφου παραστάσεως: ἀριστερὰ καθημένη ἐπὶ δίφρου γυνή, κρατοῦσα τύμπανον προσβλέπει πρὸς γενειοφόρον ἄνδρα, δεξιὰ αὐτῆς ἰστάμενον καὶ ἐπὶ ράβδου ἐρειδόμενον. Ὑπὸ τὸ κάθισμα τῆς γυναικὸς εἰκονίζεται μικρὸς λέων, μᾶλλον σκύμνος λέοντος, στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τύμπανον σχετίζει τὴν παράστασιν τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Κυβέλης, ἐρμηνεύεται δὲ τὸ μνημεῖον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, χρονολογούμενον εἰς τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰ., ὡς ἐπιτύμβιον μιᾶς ἱερείας τῆς. Ἡ σύγκρισις τῶν μορφῶν πρὸς μνημεῖα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρονολογημένα ἐπιτρέπει μίαν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν· ἡ μορφή τοῦ ἀνδρὸς εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον στηρίζουσα τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸν σκέλος ἀναπαυόμενον φέρει πρὸς τὰ πλάγια καὶ ὀλίγον ὀπίσω. Τοὺς ἰσχυρῶς κεκαμμένους ἄξονας τῶν ποδῶν ἀκολουθεῖ ἡ κίνησις τοῦ κορμοῦ κορυφουμένη εἰς τὴν ἔντονον πρὸς τὰ δεξιὰ κλίσιν τῆς κεφαλῆς. Ἡ ἐντόνως δηλουμένη σιγμοειδὴς κατανομή τῶν ἐπὶ μέρους ὀγκῶν καὶ τὸ τονισμένον σιγμοειδὲς περιγράμμα τῆς μορφῆς, ἡ ἀποδέσμευσις τῆς ἀπὸ τὸ βάθος καὶ ἡ στρογγυλότης τῆς, τονιζομένη ἰδιαίτερος μὲ τὴν διάθεσιν τῶν χειρῶν πρὸ τοῦ σώματος, νομίζομεν ὅτι χαρακτηρίζουν μορφὰς τοῦ τέλους τοῦ α' τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, μορφὰς τῶν χρόνων τοῦ παιδαγωγοῦ π.χ. ἐπὶ τοῦ παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως τοῦ Λονδίνου B 604 μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Κίττου (περὶ τὸ 380 π.Χ.)² ἢ ἄλλων περισσότερον ἐξειλιγμένων ἔργων τῶν ἀρχῶν τοῦ β' τετάρτου³. Ἐξ ἄλλου ἡ καθημένη, μὲ σαφεῖς ἀναμνήσεις εἰς τὸ ἔνδυμα ἐκ τοῦ πλουσίου ρυθμοῦ, δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ μορφὰς τῶν νεωτέρων στηλῶν τῆς λεγομένης «ὁμάδος τοῦ δίφρου», τῆς Γλυκύλλας λόγου χάριν⁴, εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὁποίας θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν καὶ τὴν τράπεζαν τῆς Ὁξφόρδης.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς θεᾶς Κυβέλης, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ναῖσκαυ καὶ ἀναγλύφων τῆς, ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα καὶ διὰ τὴν εἰκονογραφίαν τῶν ἱερείων τῆς ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων· ὁ BOARD-MANN⁵ προσάγει πρὸς σύγκρισιν ἐν ὁμοιάζον κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν παράστασιν μνημεῖον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, περὶ οὗ κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν. Τὸν αὐτὸν τύπον

¹ JHS 81, 1961, Arch. Reports, 59, εἰκ. 13-14.

² SÜSSEKOTT, Griechische Plastik des 4. Jhd., 47, πίν. 3,3. K. PETERS, Studien zu den panathenäischen Preisamphoren, 99 κέ.

³ Π.χ. τὸν ἱματιοφόρον τοῦ ἀναγλύφου DIEFOLDER, Att. Grabreliefs, πίν. 32.

⁴ T. DOHRN, Attische Plastik, 144, πίν. 18. Συγ-

γένειαν τεχνολογικὴν ὡς πρὸς τὰς κεφαλὰς, ὡς πρὸς τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πλαίσιον εὐρίσκω ἰδιαίτερος πρὸς τὴν στήλην τοῦ Λέοντος καὶ Λεοντίου (τέλος α' τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰ.), HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, ἔδ. 16, εἰκ. 14-16.

⁵ JHS 81, 1961, Arch. Reports, 59.

τῆς καθημένης μὲ τὸ τύμπανον ἀπαντῶμεν καὶ ἐπὶ στηλῶν, ὡς π.χ. μιᾶς ἐκ Θηβῶν¹, ἑτέρας ἐκ Πειραιῶς² ἢ τέλος τῆς στήλης τῆς Χαιρεστράτης, τὴν ὁποῖαν σχετικὸν ἐπιγράμμα χαρακτηριστικῶς ὀνομάζει *μητρὸς παντοτέκνον πρόπολον*³. Ἐνταῦθα μία δούλη προσφέρει τὸ τύμπανον εἰς τὴν καθημένην. Ἡ παράστασις τοῦ τυμπάνου ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς Ὁξφόρδης καὶ τοῦ μνημείου τοῦ Ἐθν. Μουσείου ξενίζει ἐκ πρώτης ὄψεως, διότι τοῦτο παρίσταται οὐχὶ στρογγύλον ὡς σύνηθες, ἀλλὰ ἐλλειπτικὸν κατὰ προοπτικὸν τινὰ τρόπον ἀποδοδόμενον. Παραδείγματα ἐκ τῆς ἀγγειογραφίας πείθουν ὅτι ἤδη καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀναγλύφων τούτων μία τοιαύτη προοπτικὴ ἀπεικόνισις τοῦ ὄργάνου δὲν ἦτο ἄγνωστος, κατὰ τὸν 4^{ον} δ' αἰῶνα, ἰδίᾳ ἐπὶ κατωιταλιωτικῶν ἀγγείων ἦτο συνήθης⁴ (εἰκ. 12). Ἡ παρουσία ἐξ ἄλλου τοῦ λέοντος ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς Ὁξφόρδης ὑπαγορεύει μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν τοῦ ὄργάνου.

Εἶναι ὅμως δυνατόν ὅλαι αἱ ἀνωτέρω σημειωθείσαι παραστάσεις γυναικῶν μετὰ τυμπάνων νὰ ἐρμηνευθοῦν καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς ἀπεικονίσαις ἱερειῶν τῆς Κυβέλης; Ἐκεῖ βεβαίως, ὅπου μία ἐπιγραφή βεβαιοῖ τὸ πρᾶγμα, ὡς εἰς τὴν στήλην τῆς Χαιρεστράτης, ἢ ὅπου καὶ ἄλλα στοιχεῖα συντρέχουν, ὅπως εἰς τὴν τραπέζαν τῆς Ὁξφόρδης, δὲν χωρεῖ ἀμφισβήτησις. Διὰ τὰς ὑπολοίπους ὅμως νομίζομεν περισσότερον ἀρμόζουσιν μίαν ἄλλην ἐρμηνείαν τὸ τύμπανον δηλ. δὲν σχετίζεται μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ χαρακτηρίζει τὸν νεκρὸν γενικώτερον, ἔχει τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον, ἔχουν καὶ ἄλλα μουσικὰ ὄργανα εἰς χεῖρας τοῦ⁵. Βοηθητικαὶ διὰ μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν εἶναι κυρίως αἱ κατωιταλιωτικαὶ ἀγγειογραφίαι⁶, μεταγενέστερα ἑλληνιστικὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα⁷, ἢ ἀναφορὰ τέλος εἰς ἓν γνωστὸν μνημεῖον, τὴν σαρκοφάγον τῶν θρηνηδῶν γυναικῶν, δύο τῶν ὁποίων κρατοῦν τύμπανα εἰς τὰς χεῖρας τῶν⁸.

Εἰκ. 12.

1 KÖRTE, AM 3, 1878, 329, ἀριθ. 26.

2 Στήλη τῆς Νικομάχης, Φωτογραφία Γερμ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου, Grabreliefs ἀριθ. 665. MÖBIUS, Ornamente, 39, 50, πίν. 24a. Μεταγενέστεραι στήλαι ἱερειῶν Κυβέλης, CONZE IV, ἀριθ. 1870, πίν. 392. MICHAELIS, Anc. Marbles in Gr. Britain, 578, ἀριθ. 150.

3 CONZE I, ἀριθ. 95, πίν. 37. REINACH, RR II, 394,1. HOLWERDA, Studien zu attischen Grabreliefs, 189 § 244. DELATTE, RA 4 Ser. 21, 1913, 323, ἀριθ. 63. PEEK, Griechische Versinschriften I, ἀριθ. 421. JOHANSEN, ἔ. ἀ. 20,2.

4 M. WEGNER, Das Musikleben der Griechen, 64 κέ. καὶ παραδείγματα σ. 228 ἐν λ. *Tympanon*, ἐξ ὧν ἰδιαίτερος: PFUHL, MuZ, εἰκ. 590, 592. BUSCHOR, Griechische Vasen, εἰκ. 259. SCHEFOLD, Untersuchungen zu den Kertscher Vasen, ἀριθ. 225, πίν. 40. FURTWÄN-

GLER · REICHHOLD, πίν. 70, ὅθεν καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκὼν.

5 Βλ. τελευταίως Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, Προανασκαφικὰς ἔρευνες στὴ Θράκη, 51. Τὸ τύμπανον εἰδικώτερον εἰς χεῖρας τοῦ νεκροῦ πρέπει νὰ σχετίζεται πρὸς τὰς διαδεδομένας κατὰ τὴν ἐποχὴν μυστικοθησκευτικὰς ἀντιλήψεις ἐκ τῆς διονυσιακῆς λατρείας.

6 A. DELATTE, RA 4. Ser. 21, 1913, 318 κέ. σποράδην. C. WATZINGER, De vasculis pictis tarentinis, 18,2 καὶ PFUHL, JdI 20, 1905, 65. PAGENSTECHE, Unteritalische Grabdenkmäler, 55, 66, 115.

7 PFUHL, JdI 20, 1905, 65· πρβλ. ὅμως καὶ ANTH. PAL. VII 485 (ἐκδ. Budé, V 63, σημ. 1).

8 MENDEL, Catalogue des sculptures des Musées de Constantinople I, ἀριθ. 10, μορφαὶ A5 καὶ B2. Πρβλ. RE VII A 2, 1751 ἐν λ. *Tympanum* (K. SCHNEIDER).

Ἡ τράπεζα τῆς Ὀξφόρδης κατὰ τὴν τεκτονικὴν τῆς μορφῆς ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῆς κυβοσχίμου τραπέζης, τὸν ὁποῖον παραδίδουν καὶ παραστάσεις λευκῶν ληκύθων. Αἱ τελευταῖαι βοηθοῦν καὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου· συμπληρώσεις του δηλ. ἄνωθεν διὰ τινος ἀγγείου, ὡς ὑπετέθη, δὲν φαίνεται ἀπαραίτητος, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ τύπος οὗτος ἄνευ στέψεως δὲν εἶναι ἀμάρτυρος.

Εἰς τὴν ἐξέτασίν μας ἐνταῦθα θὰ περιλάβωμεν καὶ τὸ ἄνωτέρω ἀναφερθὲν μνημεῖον τοῦ Ἑθν. Μουσείου ἀριθ. 3287, τὸ ὁποῖον συγγενεῦει κατὰ τὸν τύπον μὲ τὴν τράπεζαν τῆς Ὀξφόρδης, εἰς πολλὰς του ὁμῶς λεπτομερείας παραλλάσσει. Γνωστὸν παλαιόθεν¹, δημοσιεύεται τὸ πρῶτον ἐνταῦθα κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου, Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Χρ. Καρούζου, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς εὐχαριστῶ.

Εἶναι συμπληρωμένον ἐκ πολλῶν τεμαχίων, ἡ παροῦσα μορφή του ὁμῶς (πίν. 3 γ.δ) εἶναι ἀσφαλής. Ἐκ τῆς προσθίας ὄψεως σῶζονται: τμήμα τῆς δεξιᾶς ἄνω γωνίας τοῦ ἐπιστυλίου, μέγα μέρος τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως, ἡ ἀριστερὰ παραστάς καὶ τμήματα τῆς βάσεως. Ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τμήματα τῆς βάσεως, τοῦ πεδίου, ἡ παραστάς καὶ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἐπιστυλίου μετὰ τῶν ἀκροκεράμων ἄνωθεν. Ἐκ τῆς ἀριστερᾶς μεγάλα τμήματα τοῦ πεδίου καὶ τῆς στέψεως καὶ ὀλόκληρος ἡ πρὸς τὴν ἀνάγλυφον πλευρὰν παραστάς. Ἐκ τῆς ὀπισθίας οὐδέν. Ἡ ἄνω πλευρὰ εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη, ἐξαιρέσει τῆς παρυφῆς καὶ τῶν ἀκροκεράμων, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰργασμένα μὲ τὸ «λαμάκι»· εἰς τὸ μέσον σῶζεται τμήμα τῆς ἀρχικῆς κοιλότητος διὰ τὴν ἔνθεσιν τοῦ ἀγγείου, βάθους 0.055 καὶ διαμέτρου (συμπληρωμένης) περ. 0.28 μ. Διαστάσεις: Ὑψος μέχρι τῆς ταινίας τῶν ἀκροκεράμων 0.595. Πλάτος προσθίας πλευρᾶς, κάτω 0.46 περ. Τὸ πεδῖον μὲ τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν πλάτους κάτω 0.347, ἄνω 0.335 καὶ βάθους 0.02 περιορίζεται μεταξὺ δύο παραστάδων· σῶζεται ἡ ἀριστερὰ πλάτους κάτω 0.05, ἄνω 0.042. Τὸ μνημεῖον ἔχει συμπληρωθῇ τετράγωνον (πλάτος πλαγίας πλευρᾶς κάτω 0.48 μ.).

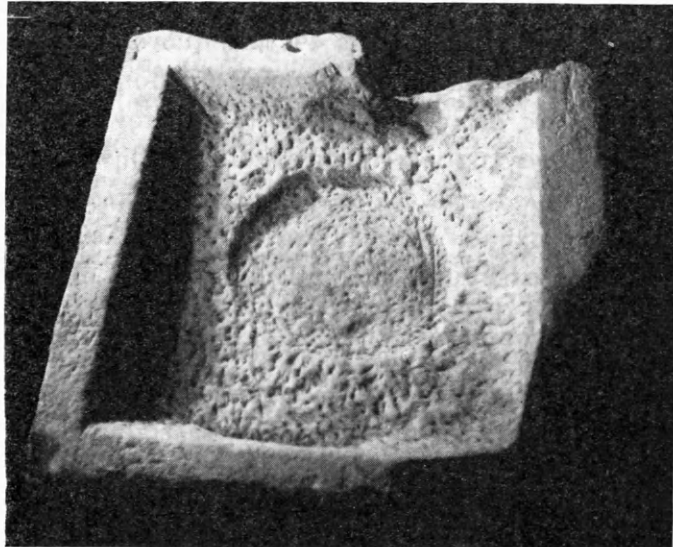
Ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου ὄψεως εἰκονίζεται καθημένη ἐπὶ δίφρου καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ βλέπουσα γυνή, ἐνδεδυμένη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ κρατοῦσα εἰς τὰς χεῖρας τύμπανον, ἀποδοδομένον προοπτικῶς, ὡς ἄνωτέρω ἐσημειώθη. Εἰκονογραφικῶς ἴσταται πολὺ κοντὰ πρὸς τὴν ἰέρειαν τῆς Ὀξφόρδης, ἀλλὰ μίαν ἀνάλογον ἐρμηνείαν τῆς παραστάσεως θεωροῦμεν μᾶλλον ἀπίθανον· ὀρμώμενοι ἐκ μεταγενεστέρων παραδειγμάτων ὑπεδείξαμεν ἤδη ἐτέραν περισσότερον πιθανήν. Ὅπωςδὴποτε ἡ χρονολογία κατασκευῆς τοῦ προκειμένου ἀναγλύφου δὲν φαίνεται νὰ ἀπομακρύνεται πολὺ τῶν χρόνων τῆς τραπέζης τῆς Ὀξφόρδης· ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ γνωστὰ μνημεῖα πλησιάζει, νομίζομεν, τοὺς χρόνους τοῦ ἀναγλύφου DIEPOLDER, πίν. 26. Ἐπειδὴ ὁμῶς πρόκειται κατωτέρα ποιητικῶς ἐργασία, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κατέλθωμεν μέχρι καὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ β' τετάρτου τοῦ αἰῶνος.

¹ H. RIEMANN, *Kerameikos II, Verzeichnis aus dem Kerameikos stammender Bildwerke*, 153. Φωτογραφία Γερμανικοῦ Ἀρχ. Ἰνστιτούτου, *Kerameikos 354/5*. Ἐνταῦθα (πίν. 1 γ) δημοσιεύεται κατὰ

νέαν φωτογραφίαν τοῦ Γερμ. Ἰνστιτούτου, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὁποίου ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας. Ἡ φωτογραφία τοῦ πίνακος 1δ ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Γ. Κωνσταντόπουλον.

Ἀδύνατος ἐπίσης φαίνεται καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ μνημείου ὡς τραπέζης. Ἀκριβῆς ἐξέτασις τῆς ἄνω ἐπιφανείας πείθει ὅτι αὕτη ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀφευθῆ ἀπεργος, ἐπομένως μὴ θεατὴ. Αἱ μικραὶ ἐξ ἄλλου διαστάσεις τοῦ μνημείου μᾶς ὑπαγορεύουν νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς ἀπλὴν βᾶσιν ἑνὸς ἀγγείου, τὸ ὁποῖον ὑπηρετεῖ, ὑψηλὰ τοποθετημένον, ὡς ἀκρωτήριον πιθανῶς ταφικοῦ κρηπιδώματος ἢ ἄλλο τι ἀνάλογον. Γνωρίζομεν τοιαῦτα παραδείγματα¹, μερικὰ δὲ ἡδύναντο νὰ φέρουν καὶ ἀναγλύφους παραστάσεις². Διὰ τὸν τύπον πάντως τῶν μνημείων τούτων, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὰς ἐξεταζόμενας ἐνταῦθα τραπέζας, γίνεται κατωτέρω λόγος³.

Ἀντιθέτως δι' ἐν ἄλλο μνημεῖον ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποκείμενον νῦν εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Τζαμίου ἐν τῇ ρωμαϊκῇ Ἀγορᾷ καὶ ἀδημοσίευτον εἰσέτι, ἔχομεν στοιχεῖα νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς τράπεζαν⁴. Πρόκειται περὶ μεγάλου κυβοσκήμου λίθου κοσμουμένου ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς διὰ κυματίων καὶ φέροντος ἀντιστοίχως τρεῖς ἀναγλύφους ἐπιτυμβίους παραστάσεις. Ἡ ὀπισθία εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη. Ἡ ἄνω ὄψις ἔχει βαθυνηθῆ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τράπεζα προσφορῶν εἰς τι μεταγενέστερον μικρὸν ἱερὸν Κυβέλης, ὅπου ἀνευρέθη. Εἰς τὸ μέσον ὁμως εἶναι ὁρατὴ ἀκόμη ἡ ἀρχικὴ στρογγύλη βάθυνσις διὰ τὴν ἐνθεσιν ἑνὸς μεγάλου μαρμαρίνου ἀγγείου (εἰκ. 13). Ἡ δημοσίευσίς του θέλει διαφωτίσει περισσότερον τὰ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀξιολόγου τούτου μνημείου. Ἡ παράδοσις τῶν μετ' ἀναγλύφων κεκοσμημένων τραπέζων φαίνεται νὰ συνεχίζεται καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀλλ' ἡ ἐξέτασις τῶν μνημείων τούτων ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς συντόμου ταύτης ἐρεῦνης⁵.

Εἰκ. 13.

1 Π.χ. ἐκ τοῦ περιβόλου τοῦ Σωσιγράτους ἐν Κερμαίκο, BRÜCKNER, Eridanos, 69 κέ. εἰκ. 43* πρβλ. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, ΑΕ 1953/54, Β' 237. Οὕτως ἡρμηνεύθησαν, ὡς βάσεις δηλ. μαρμαρίνων ἀγγείων, ὧν ἡ χρῆσις ἦτο ποικίλη, κυβικοὶ (CONZE I, ἀριθ. 208, πίν. 56, ἀριθ. 746) ἢ κυλινδρικοὶ λίθοι (CONZE III, ἀριθ. 1738 κέ.).

2 CONZE I, ἀριθ. 404 εἰκὼν αὐτόθι (δὲν σώζεται ὁλόκληρος), CONZE II, ἀριθ. 910, πίν. 180. Δυνατὸν ὁμως νὰ ἴσταντο καὶ ὡς ἐλεύθερα μνημεῖα οὕτω θὰ ἠθέλαμεν νὰ φαντασθῶμεν π.χ. τὴν μετ' ἀναγλύφων καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν αὐτῆς πλευρῶν βᾶσιν τοῦ Ἑθν. Μουσ., BCH 85, 1961, 605 εἰκ. 4, ἢ τὴν βᾶσιν ἐκ Βάρης, BCH

86, 1962, 658 εἰκ. 14. ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΥ, ΑΔ 17, 1961/2. Χρονικά, 37, πίν. 37 β, ἡ ὁποία μάλιστα σώζει καὶ τὴν ἄνωθεν αὐτῆς μαρμαρίνην ὑδρίαν.

3 Βλ. κατωτέρω σ. 63 καὶ σημ. 1.

4 Ἔργον τῆς Ἑταιρείας 1955, 9 εἰκ. 4-5, ΠΑΕ 1955, 48, πίν. 6 β καὶ 7 α. BCH 80, 1956, 232, εἰκ. 2. Τὸν κ. Γ. Μηλιάδην, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἴδω, νὰ ἀναφέρω καὶ νὰ ἀπεικονίσω τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμότατα.

5 Π.χ. τράπεζα τοῦ Φαννίου (0.46 × 0.645 × 0.40), CONZE I, ἀριθ. 292, πίν. 63, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείεται καὶ μία εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰ. χρονολόγησις, Ἀδύνατος ἐπίσης εἶναι ἡ χρονολόγησις τῆς ἐξ ἱχνογρα-

Ὁ BRUECKNER δημοσιεύων¹ μίαν ὀρθογώνιον πλάκα, διαστάσεων 1.80×0.48 , φέρουσιν ἀνάγλυφον παράστασιν συνισταμένην ἐκ τριῶν ἐπὶ μέρους σκηνῶν καὶ ἀποδομένην ὡς εἰς ζωφόρον, ὑποθέτει ὅτι δυνατόν νὰ προέρχεται ἐκ τινος βάσεως ὑψηλοῦ ταφικοῦ μνημείου ἢ νὰ ἀνήκῃ εἰς τινὰ μεταβατικὸν τύπον τραπέζης πρὸς σαρκοφάγον. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐνεπίγραφον — φέρει τὸ ὄνομα Κηφισσοδώρου τινὸς — τεχνοτροπικῶς ἀνάγεται μὲ τὰς βαρεῖας ἀλλ' ἀνέτους μορφάς του εἰς τὸ τέλος τοῦ β' τετάρτου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἀποτελεῖ δὲ ἀξιόλογον ἐργασίαν τῆς ἐποχῆς. Ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι βοηθεῖ εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τραπέζης τοῦ Ἰσοκράτους, δεικνύον ἀκριβῶς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνενώνονται αἱ ἐπὶ μέρους μορφαὶ εἰς μίαν ἀναγλυφικὴν σύνθεσιν, δίδει λαβὴν καὶ διὰ μίαν οὐχὶ ἀπίθανον ὑπόθεσιν, τὴν ὑπαρξίν δηλ. τραπέζων, συνισταμένων ἐκ πλακῶν συνδεδεμένων μεταξύ των εἰς ἓν ὀρθογώνιον σχῆμα. Ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα ἐλλείπουν, ὑπάρχουν ὅμως ἐνδεικτικὰ εἰς τὴν τοιαύτην κατεύθυνσιν. Πρόκειται περὶ δύο πλακῶν τοῦ Ἑθν. Μουσείου ἀριθ. 3417, διαστάσεων $0.485 \times 0.68 \times 0.10$, καὶ 3416, διαστάσεων $0.49 \times 0.85 \times 0.14$, προερχομένων ἐκ Σαλαμῖνος² καὶ ἀνηκουσῶν εἰς τὸ αὐτὸ μνημεῖον, ὡς τοῦτο ἀποκατέστησεν ἡ Διεύθυνσις τοῦ Μουσείου. Ἀμφότεραι φέρουν παράστασιν λαγωνικῶν, ὁμοίον δὲ θέμα θὰ ἐκόσμει καὶ τὴν ἀριστεράν, νῦν ἐλλείπουσαν, πλάκα. Τὸ μνημεῖον, συνιστάμενον ἐκ τῶν τριῶν τούτων καθέτως τοποθετημένων πλακῶν, ἦτο ὀρθογώνιον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀπισθίαν αὐτοῦ πλευρὰν ἐρείδετο ἀσφαλῶς ἐπὶ τινος τοίχου. Τὰ ὑπάρχοντα ἡμίση δύο τόρμων συνδέσμων σχήματος ταῦ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐκάστης πλακὸς ἐπιτρέπουν δύο ὑποθέσεις, ἡ ὅτι ὁ πυρὴν τοῦ μνημείου ἦτο πλήρης ἢ ὅτι ὑπῆρχεν ἐσωτερικῶς ἑτέρα σειρὰ πλακῶν, ἀφήνουσα ἓνα μικρὸν κενὸν χώρον διὰ τὴν τοποθέτησιν μιᾶς κάλπης πιθανῶς. Διὰ τὴν περαιτέρω ἀναπαράστασιν τοῦ μνημείου βοηθεῖ ἡ πληροφορία τοῦ Α. ΣΚΙΑ περὶ ὑπάρξεως ἐνὸς συνανήκοντος ἐπιστεγάσματος, ἐνεπιγράφου, μήκους 0.98, φέροντος ἄνωθεν πλαστικῶς δεδηλωμένους ἀκροκεράμους, δὲν γίνεται ὁμως λόγος περὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τούτου. Ὅπως δὴποτε ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις περὶ βάρθρου. Ὁ ΣΚΙΑΣ ὁμιλεῖ περὶ ἐνὸς σηκομόρφου μνημείου, περὶ ἐνὸς δὲ τοιοῦτου ταφικοῦ κατασκευάσματος περιέχοντος ἐν ἁγείῳ τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλίνωμεν. Ἀναφέρομεν ὅμως τὰ μνημεῖα ταῦτα, διότι τόσοι ἢ μορφὴ των, ὅσον καὶ ἡ διακόσμησις αὐτῶν — κατωτέρω θὰ ἴδωμεν βοιωτικὸς κύβους μὲ παραστάσεις κυνῶν —

φήματος τοῦ Fourmont γνωστῆς τραπέζης, CONZE I, ἀριθ. 431, νῦν ἀπολεσθείσης. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔφερε βάθυνσιν διὰ τὴν ἐνθεσιν ἁγείον. Διὰ τὸ ἀνάγλυφον ἐπίσης CONZE IV, ἀριθ. 1743* πρβλ. PICARD, Manuel IV, 1382 ὑπετέθη ὅτι πιθανὸν νὰ προέρχεται ἐκ τραπέζης, πρόκειται ὁμως σαφῶς, κατόπιν προσωπικῆς ἐξετάσεως, περὶ ἐλευθέρου ἀναγλύφου.

1 AA 41, 1926, 274 εἰκ. 4.

2 ΣΚΙΑΣ, ΑΕ 1919, 41. Ὁ BRUECKNER τὸ θεωρεῖ ὡς τράπεζαν παρὰ STUDNICZKA, Artemis und Iphigenie, 137,1, διὰ τὸ ἀνάγλυφον ὁμως τοῦ Ἑθν. Μουσείου 3460, διαστάσεων $0.76 \times 0.43 \times 0.15$, μὲ τὴν παράστασιν δύο τρεχόντων κυνῶν, STUDNICZKA, ἔ.ἀ. 137 καὶ σημ. 1 εἰκ. 101, πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν ὅτι προέρ-

χεται ἐκ τραπέζης* ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς πλακὸς σώζονται τὰ ἡμίση τῶν δύο τόρμων, ἐνὸς κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἄκρον, ὅπου θὰ προσηρμόζετο ἐν σειρᾷ ἑτέρα πλάξ, καὶ ἐνὸς εἰς ἀπόστασιν 0.37 ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ πέρατος, ἀλλὰ διευθυνομένου πρὸς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ μνημείου. Καθίσταται ὅθεν πιθανόν, ὅτι ἡ πλάξ ἀπετέλει τμήμα ζωφόρου ἐξ ἐπενδύσεως μεγάλου ταφικοῦ μνημείου. Προβληματικὸν παραμένει καὶ σχετικὸν θραῦσμα μαρμαρίνης πλακὸς μετ' ἀναγλύφου σκηνῆς δεξιῶσεως δύο ἱσταμένων γενειοφόρων μορφῶν, νῦν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσ. Χαλκίδος ἀριθ. 20. Ἐκ τινος ὁμοίου μνημείου πιθανῶς νὰ προέρχεται καὶ ἡ ἐνεπίγραφος πλάξ, KIESBRITZKY - WATZINGER, ἔ.ἀ. ἀριθ. 84, πίν. IV ($0.31 \times 0.66 \times 0.18$).

τὰ πλησιάζει πρὸς τὰς ἐξεταζομένας τραπέζας καὶ συνηγορεῖ περὶ τῆς δυνατότητος ὑπάρξεως μιᾶς τοιαύτης παραλλαγῆς. Ἀνεξαρτήτως τούτου μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κατανοήσωμεν πληρέστερον τὸ πρόβλημα τῆς τραπέζης καὶ τὰς ποικίλας μορφὰς ἐπιτυμβίων μνημείων, πρὸς τὰς ὁποίας αὕτη σχετίζεται καὶ ἐξελίσσεται¹. Ὅπωςδὴποτε ὁ τύπος τῆς κτιστῆς τραπέζης, ἐνὸς κτιστοῦ ἐπιτυμβίου βωμοῦ, ἐφ' οὗ ἐτελεῖτο ἡ πρὸς τὸν νεκρὸν λατρεία, παραδίδεται νῦν διὰ μνημείων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἐλθόντων εἰς φῶς κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ἐν Στρούμῃ (;) τῆς Θράκης².

Μὲ τὰ ἀττικὰ αὐτὰ μνημεῖα συνδέεται καὶ τὸ ἐκ Σιγείου ἀνάγλυφον³, νῦν ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ ἀριθ. 789, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ BRUECKNER⁴ ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ μίαν μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων τράπεζαν. Πρόκειται περὶ συμπαγοῦς μαρμαρίνου ὀρθογωνίου παραλληλεπίπεδου, διαστάσεων $0.406 \times 1.754 \times 0.61$ καὶ κοσμουμένου κατὰ τὴν προσθίαν αὐτοῦ πλευρὰν δι' ἀναγλύφου (πίν. 4β)⁵: εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται καθημένη ἐπὶ θρόνου γυνή, βλέπουσα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνδεδυμένη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἀνασύρει, ἵνα καλύψῃ δι' αὐτοῦ τὸ πρόσωπον. Πρὸς ταύτην ἔρχονται ἐκ δεξιῶν μὲν δύο γυναῖκες κρατοῦσαι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνὰ ἐν ἐσπαργανωμένον βρέφος, διὰ τῆς δεξιᾶς κάμνουσαι σαφῶς χειρονομίαν πένθους, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ὁμοίως δύο γυναῖκες, ἐξ ὧν ἡ πρώτη δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κρατεῖ ἐσπαργανωμένον νήπιον, ἐνῶ ἡ ἑτέρα, εὐκόλως ἀναγνωριζομένη ἐκ τοῦ ἐνδύματος ὡς δούλη, φέρει εἰς χειρὰς σκευὴ τινά: λεκάνην εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ κιβωτίδιον εἰς τὴν δεξιάν. Ἡ καθημένη ἐρμηνεύεται συνήθως ὡς Εἰλειθῦια καὶ τὸ ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν ἢ βάσις ἀγάλματός της⁶. Ὁ BRUECKNER ἐτόνισεν ἤδη τὴν συγγένειαν τῶν μορφῶν πρὸς τὰς τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων. Ἡ καθημένη ὄντως κατ' οὐδὲν χαρακτηρίζεται ὡς θεά. Εἶναι ἡ μορφή μιᾶς δεσποίνης, ὅπως συχνότατα τὴν βλέπομεν ἐπὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν. Χαρακτηριστικὴ ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἡ κίνησις τῆς ἀριστερᾶς, δι' ἧς

1 Δὲν θὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα ἡ σχέσις τῆς τραπέζης πρὸς τὰ μεγάλα βαθροειδῆ ταφικά κατασκευάσματα (βλ. γενικῶς COLLIGNON, *Les statues funéraires*, 99 κέ.), τὰ ὁποῖα συνδυάζονται πρὸς ποικίλας στέψεις π.χ. ἀγάλματων (λ. λήκυθος Ἐθν. Μουσείου 1815, ARV² 845, ἀριθ. 169) ἢ πρὸς τὰ ἀπλὰ τετράγωνα βάθρα στηλῶν π.χ. Ἐθν. Μουσείου (ΑΑ 46, 1931, 218 εἰκ. 1-3. JHS 51, 1931, 186 εἰκ. 4. DOHRN, *Attische Plastik*, 127. RICHTER, *AJA* 63, 1959, 242, πίν. 52 6-7), ἀγγείων κ.ά., τὰ ὁποῖα φαίνονται νὰ μὴ εἶναι ἄσχετα πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα μνημεῖα. Περαιτέρω θὰ ὑπομνησθῇ ἀπλῶς μόνον ἐνταῦθα, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ χρησιδῶματα τάφων ὑπηρετοῦντα διὰ τὰ τῆς λατρείας τοῦ νεκροῦ ταυτίζονται λειτουργικῶς πρὸς τὰς τραπέζας· πρβλ. WATZINGER, *De vasculis pictis tarentinis*, 18. Αἱ λευκαὶ λήκυθοι παρέχουν ἄφθονα παραδείγματα: RIEZLER, ἔ.δ. 15 κέ. πίν. 18, εἰκ. 9 (ἡ λήκυθος τῆς εἰκόνης εὐρίσκεται ἐν Karlsruhe CVA 1, πίν. 30 8-9). Ὁραῖον παράδειγμα παρέχει ἡ ἐρυθρόμορφος λουτροφόρος ἐκ τῆς πρώην συλλ. Schliemann, *AM* 16, 1891, 371 κέ. πίν. 8 (καθ' ὑπόδειξιν τοῦ καθ. κ. Γ. Μπακαλάκη) καὶ ἡ λ. λήκυθος RIEZLER, ἔ.δ. 108, πίν. 33.

2 Κατ' εὐγενῆ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἀνασκάφαντος καθ. Γ. Μπακαλάκη. Οὗτος ἴσως πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ αἱ ὑπέργειοι κτισταὶ ὑπὲρ τὸν τάφον ὀρθογώνιοι ἢ τετράγωνοι κατασκευαὶ ἐλληνιστικῶν νεκροπόλεων τῆς Μεγ. Ἑλλάδος· βλ. τελευταίως NSC 1947, 259 κέ., ἰδίᾳ 302 κέ. 1955, 281 κέ. ἰδίᾳ 339 κέ.

3 *Ancient Marbles IX*, 1842, 53 κέ. πίν. 11. SMITH, *Catalogue of Greek Sculpture I*, 362 ἀριθ. 789. *A Guide to the Department of the Greek and Roman Antiquities in the British Museum*⁸, 1908, 71, ἀριθ. 789. REINACH, *RR II*, 493,4. PFUHL, *JdI* 50, 1935, 27 εἰκ. 13. LIPPOLD, ἔ.δ. 231,6. RIEMANN, *Kerameikos II*, 2. CH. PICARD, *Manuel*, IV², 1394, R. KABUS-JAHN, *Studien zu Frauenfiguren des 4. Jhd. v. Chr.*, 64,15.

4 *Ornament und Form*, 2^ο· πρβλ. ἐπίσης παρὰ STUDNICZKA, *Artemis und Iphigenie*, 1926, 137,1.

5 Φωτογραφία τοῦ Βρετ. Μουσείου· διὰ τὴν ἄδειαν δημοσιεύσεως εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς τὸν κ. D.E.L. Haynes.

6 Πρβλ. SMITH, REINACH, ἔ.δ. ἐπίσης A. KALTENHÄUSER, *Handwerkliche Gestaltung*, 28.

ἀνασύρει τὸ ἱμάτιον πρὸς κάλυψιν τοῦ προσώπου. Πρὸς τὸν ἐπίγειον κόσμον σχετίζει τὴν παράστασιν καὶ ἡ μορφή τῆς δούλης. Ἄν καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητον, ὥς εἶδομεν, νὰ ἀποτελοῦν αἱ μορφαὶ κλειστὴν σύνθεσιν, ἐν τούτοις ἐνταῦθα δικαιούμεθα νὰ ἐκλάβωμεν οὕτω τὴν παράστασιν: εἰς τὸ μέσον ἡ ἀποθανοῦσα ἐν τοκετῷ πιθανῶς μητέρα, πρὸς ἣν συγγενεῖς γυναῖκες προσάγουν τρία νήπια· ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ἂν κρίνῃ κανεῖς ἀπὸ τὸ μέγεθός των, ἀποδίδεται εἰς διαφορετικὴν ἡλικίαν. Διὰ μίαν σύγκρισιν θὰ ἡδύνατο τις νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὴν γνωστὴν στήλην μητρὸς διδύμων ἐκ Τρωάδος, νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου¹, διὰ τὸ θέμα δὲ τῶν γυναικῶν τῶν φερουσῶν εἰς τὰς ἀγκάλας των ἐσπαργανωμένα βρέφη αἱ ἀττικαὶ στήλαι προσφέρουν πολλὰ παραδείγματα². Τεχνοτροπικῶς αἱ μορφαὶ τῆς τραπέζης τοῦ Σιγείου, παρὰ τὴν συγγενειάν των πρὸς τὰ ἀττικὰ πρότυπα, — τὸ Σίγειον, ὡς γνωστόν, ἦτο ἀττικὴ κτῆσις — ἐντάσσονται, ὅπως ἤδη ὑπὸ τοῦ PFUHL παρατηρήθη, εἰς τὰ ἔργα τῆς ὑστερας ἰωνικῆς παραδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ β' τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Προβληματικὸν κάπως διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μνημείου ὡς τραπέζης ἀποτελεῖ τὸ λάξευμα τῆς ἄνω ἐπιφανείας. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ BRUECKNER, ὅτι τάχα ὑπερέχει διὰ τὰς σπονδὰς πρὸς τὸν νεκρόν, εἶναι ὅλως ἀπίθανος· πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ὑπόθεσις τοῦ SMITH³, καθ' ἣν «afterwards it was roughly converted into a water-basin», τὸ ἀποκεκρουμένον δ' ἄνω τμήμα τῆς ἀναγλύφου πλευρᾶς προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ λίθου ὡς καθίσματος εἰς τινα ἐκκλησίαν τοῦ Σιγείου, ὅπου εὐρέθη. Διὰ τὴν ἐνθεσιν πλίνθου ἀγάλματος μοῦ φαίνεται ὅτι τοιοῦτον εὐρὺ λάξευμα δὲν προσεφέρετο⁴.

Τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα μνημεῖα ἀποτελοῦν κλειστὴν ὁμάδα τοπικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς, εἶναι δ' ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ τύπου τῆς τραπέζης ἐν Ἀττικῇ καὶ εἰς περιοχὰς ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ἐπιρροὴν κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Ἐκ τῆς Βοιωτίας γνωρίζομεν ἀρχαιότερα παραδείγματα. Παρατρέχοντες τὸν κύβον τοῦ μουσείου Θηβῶν ἀριθ. 349⁵, κοσμούμενον μὲ τὴν ἀπλὴν παράστασιν κανθάρου⁶, καὶ ὁ ὁποῖος δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ παλαιότερον παράδειγμα τῶν μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων τραπεζῶν ἐν Βοιωτίᾳ, ἀναφέρομεν τὸν κύβον τοῦ Δ[ε]ινομ[άχου] ἢ Δ[ε]ινομ[ένου] ἐκ Καρδίτης Κωπαΐδος, νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Θηβῶν⁷ (πίν. 4, α). Διαστάσεων ὕψους 0.92, πλάτους κάτω 0.70 ἄνω 0.68 καὶ πάχους 0.44 κοσμεῖται κατὰ τὴν προσθίαν αὐτοῦ πλευρὰν μὲ τὴν παράστασιν ἐνὸς νευρώδους λαγωνικοῦ, θέματος

1 M. BIEBER, Griechische Kleidung, 46, πίν. 14, 1. E. PFUHL, JdI 50, 1935, 26 εἰκ. 16 καὶ σημ. 4. Encyclopédie photographique III, 212 Α. Γ. ΜΠΑΚΑΛΛΑΚΗΣ, Προανασκαφικὲς ἐρευνες στὴ Θράκη, 59, 1 (5).

2 CONZE IV, Index ἐν λ. Wickelkind. H. RIEMANN, Kerameikos II, ἀριθ. 1, πίν. 1 καὶ ἀριθ. 24, πίν. 6-7. G. RICHTER, Catalogue of Greek Sculptures in Metropolitan Museum, ἀριθ. 67, πίν. 55 b.

3 Cat. I, σ. 363.

4 Πράγματι, ὡς εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τὴν δυνατότητα νὰ διαπιστώσω, ἀναφέρονται ἐν Description of the Collection of Ancient Marbles in the Br. Museum, IX, 1848, σ. 59 τρεῖς νεώτεραι ὁπαὶ ἐκροῆς εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς προσθίας ὄψεως.

5 ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΕ 1920, 29, εἰκ. 11 (0.53 ×

0.49 × 0.32). Ἐτέραν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ὡς Κλεφάνθιος προτείνει ὁ PLASSART, BCH 82, 1958, 114 ἀριθ. 48. Ὁμοίος ἐντοιχισμένος εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Θηβῶν, ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, 154, πίν. 135β (=AM 3, 1878, 331, ἀριθ. 31). Ὁ κύβος τοῦ Κλεφάνθιος πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ ἐν AM 3, 1878, 331 ἀριθ. 32 ἀναφερόμενος. Μνεῖα των γίνεται παρὰ WATZINGER, ἔ.ἀ. 16, 6.

6 Διὰ τὸν χθόνιον χαρακτήρα τοῦ ἀγγείου βλ. K. SCHAUENBURG, JdI 68, 1953, 66 κέ. πρβλ. T. KRAUS, AM 69/70, 1954/5, ἰδίᾳ 118 κέ. JOHANSEN, The Attic Grave-Reliefs, 115.

7 ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, Τὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας, 22, ἀριθ. 44, εἰκ. 18.

σχετιζομένου πρὸς τὸν καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν χθόνιον χαρακτήρα τοῦ ζώου¹. Πρόκειται περὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. Ἀπὸ τὰς Θεσπιάς γνωρίζομεν ἐνδιαφέρονσαν σειρὰν μνημείων ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐξεταζομένην κατηγορίαν ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς². Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰ. ἀκόμη ἀνήκει πιθανῶς εἰς ἐνεπίγραφος κύβος, διαστάσεων $0.51 \times 0.76 \times 0.55$, φέρων παραστάσεις ἐπὶ τῶν τριῶν πλαγίων αὐτοῦ πλευρῶν—λαγωνικοῦ, πτηνοῦ τινος καὶ λέοντος(;)—, ὁ ὁποῖος διὰ ταῦτα, συνηγοροῦσης καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπιτύμβιος³. Τὸ σπουδαιότερον ὁμῶς μνημεῖον ἐκ τῆς περιοχῆς εἶναι ὁ κύβος τῆς Καλλίδος ($0.46 \times 0.33 \times 0.25$) ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Ἡ παράστασις τῆς προσθίας πλευρᾶς, ἐγγράφατος καὶ ἐξωγραφημένη, εἰκονίζει τρεῖς καρπούς ροιᾶς⁴. Γενικῶς εἰπεῖν αἱ βοιωτικαὶ τράπεζαι χαρακτηρίζονται ὑπὸ θεμάτων μὲ καθαρῶς συμβολικὸν χθόνιον χαρακτήρα διὰ τὴν εἰκονογράφησιν ὑπηγόρευσεν ἡ παράδοσις ἐνταῦθα ἀπλοῦν καὶ περιορισμένον θεματολόγιον. Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον διὰ τὰς βοιωτικὰς τραπέζας εἶναι ἡ στέψις αὐτῶν διὰ μαρμαρίνου κράνους τοῦ βοιωτικοῦ λεγομένου τύπου⁵.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι δύο σχετικὰ μνημεῖα ἐκ τῆς νήσου Χίου ἀνήκοντα εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ κοσμούμενα δι' ἐγγαράκτων παραστάσεων⁶. Τὸ πρῶτον, σωζομένων διαστάσεων ὕψους 0.19, πλάτους 0.29 καὶ πάχους 0.23, φέρει παράστασιν χορευτριῶν, τὸ δεύτερον, ὕψους 0.55, πλάτους 0.345 καὶ πάχους 0.325, παράστασιν πλοίου. Ἡ παράδοσις ἐνταῦθα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν μὲ δύο ἐξέχοντα μνημεῖα, τὴν τράπεζαν τοῦ Μητροδώρου ($0.895 \times 0.48 \times 0.48$) καὶ τὴν τράπεζαν τῆς κιθαριστρίας ($0.52 \times 0.325 \times 0.295$)⁷. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ χιακὰ παραδείγματα εἶναι ὅτι αἱ παραστάσεις δὲν περιορίζονται μόνον ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς.

Ἀπὸ τὰς Κυκλάδας καὶ μάλιστα ἐκ Θήρας, ὅπου ἡ σχετικὴ παράδοσις ἀνάγεται μέχρι τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, προέρχεται ἓν ἄλλο ὁμοῖον μνημεῖον⁸. Μεταξὺ τῶν κύβων τῶν κειμένων ἐπὶ τῶν κρηπιδωμάτων τάφων ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ οἱ ὁποῖοι ὀρθῶς ἡρμηνεύθησαν ὡς τράπεζαι - σήματα, περιλαμβάνεται καὶ εἰς ἐνεπίγραφος, φέρων ἀνάγλυφον παράστασιν καθημένου γενειοφόρου ἀνδρός, οὗτινος τὴν χεῖρα καὶ τὸν πῶγωνα κρατεῖ κύπτουσα κάπως καὶ πρὸ αὐτοῦ ἰσταμένη γυνή. Τὸ μοτίβον εὐρίσκομεν εἰς ἀττικὰς ἐπιτυμβίους στήλας τοῦ

¹ COLLIGNON, Les statues funéraires, 240 κέ.

² A. DE RIDDER, BCH 46, 1922, 270 κέ. μετὰ πολλῶν παραδειγμάτων. A. RUMPF, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1943, Phil.-Hist. Klasse VIII, 8, ἀριθ. 4 καὶ 5, εἰκ. 3-4 (παραστάσεις ἱππέων). Περὶ θεσπιακῶν κύβων γενικῶς RODENWALDT, JdI 28, 1913, 338, s. Ἑλληνιστικὸς κύβος ἐξ Ἀλιάργου BSA 28, 1926/7, 136 εἰκ. 6 (ἀνάγλυφος λωτὸς καὶ στέφανος) περὶ μεταγενεστέρων κύβων βλ. ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, ἔ.δ. 50 κέ.

³ A. DE RIDDER, ἔ.δ. 279, ἀριθ. 126, εἰκ. 42. Περὶ ἐτέρου κύβου αὐτ. 265, ἀριθ. 96 μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν δὲν εἶναι σφῆς ἀν ἀνήκει ἐνταῦθα ἡ ἀποτελεῖ ἀπλὴν βάσιν μνημείου.

⁴ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΕ 1920, 31 πίν. 3. ΧΡ. ΚΑ-

ΡΟΥΖΟΣ, ἔ.δ. 30, ἀριθ. 94. Περὶ τοῦ καρποῦ ροιᾶς ἐπὶ ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων βλ. N. HIMMELMANN - WILDSCHÜTZ, ἔ.δ. 36, 54, γενικώτερον δὲ Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΝ, ΑΕ 1960, 160 κέ.

⁵ FRASER - RÖNNÉ, κέ. 37, 15, 66 κέ., 108. DE RIDDER, ἔ.δ. 276. ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, ἔ.δ. 22. RUMPF, ἔ.δ. 7 κέ.

⁶ N. M. CONTOLEON, BCH 71/72, 1947/8, 273 κέ. πίν. 47-48 καὶ BCH 73, 1949, 384 κέ. πίν. 20, 1 (καθ' ὑπόδειξιν τοῦ καθ. κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ). Πρβλ. CHR. KARUSOS, AM 77, 1962, 124.

⁷ STODNICKA, AM 13, 1888, 199, ἀριθ. 17 καὶ 195, ἀριθ. 16' πρβλ. RUMPF, MuZ, 157.

⁸ Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας 1961, 205, εἰκ. 219α, β καὶ ΠΑΕ 1961, σ. 203, πίν. 163α καὶ 164' πρβλ. BCH 86, 1962, 870 εἰκ. 6 καὶ 7.

γ' τετάρτου τοῦ 4^{ου} αἰ. (Begrüßungsstelen)¹, τὸ ἀνάγλυφον ὅμως ἐχρονολογήθη εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 3^{ου} αἰῶνος².

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, χωρὶς νὰ ἐξαντλοῦν πλήρως τὸ θέμα, εἶναι διδακτικὰ διὰ τὴν μορφήν τῆς μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων τραπέζης, ἐνὸς μνημείου τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε παρέμενε σχεδὸν ἄγνωστον. Πλήρης συγκέντρωσις τοῦ ὕλικου θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπὶ μέρους τύπων, οἱ ὅποιοι φαίνονται νὰ εἶναι οὐκ ὀλίγοι τὸν ἀριθμόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνθεσις τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως παραλλάσσει ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μνημείου εἰς τὸ ἄλλο: ἐνταῦθα μὲν ἀντιγράφει γνωστὰ μοτίβα τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν (τράπεζαι Ὁξφόρδης, Θήρας), ἀλλαχοῦ συνενώνει ἐπὶ μέρους σκηνὰς εἰς ζωφόρον (πλὰξ τοῦ Κηφισσοδώρου), ἀλλαχοῦ πάλιν ἔχομεν μίαν πολυπρόσωπον εὐρεῖαν σύνθεσιν (τράπεζα Σιγείου). Παράλληλα πρὸς σύγκρισιν εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων βάσεων στηλῶν, ἀγαλμάτων κ.τ.δ., αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς θὰ ἐλήφθησαν ὡς πρότυπα καὶ διὰ τὰς συνθέσεις τῶν τραπεζῶν.

Διὰ ποῖον λόγον ἐδέχθη ἡ τράπεζα ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἐπιτυμβίων παραστάσεων, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸν καλλιτεχνικὸν λόγον, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ τράπεζα ἀπετέλεσε σῆμα ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ ἐταυτίσθη οὕτω κατὰ τὸν λειτουργικὸν προορισμόν της πρὸς τὴν στήλην, ἥτις φυσικὸν νὰ δεχθῇ πρὸς διάκοσμον παραστάσεις συνήθεις ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν. Οὕτω λαμβάνει τὴν μνημειώδη αὐτῆς μορφήν εἰς περιοχάς, ὅπως π.χ. τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς νήσους, ἐνῶ εἰς ἄλλας καλλιτεχνικῶς εἰς δευτέραν μοῖραν ἱσταμένας, ὡς ἐν Βοιωτίᾳ, παραμένει εἰς τὴν ἀπλὴν συμβολικὴν παράστασιν.

Ἡ ἔρευνα τοῦ ἰδιάζοντος τούτου μνημείου, ἀνευρισκομένου εἰς ἑλληνικὰς, κυρίως ἰωνικὰς, περιοχὰς ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐξῆς ὁδηγεῖ καὶ εἰς ἓν ἄλλο ἰδιαιτέρας σημασίας συμπέρασμα. Οἱ ἐπιτύμβιοι βωμοὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐθεωρήθη ὅτι ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ μνημεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου³, ἀνευρίσκουν τὰ πρότυπά των εἰς ἑλληνικὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων. Τὴν γέφυραν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἀποτελοῦν οἱ ἑλληνιστικοὶ ἐπιτύμβιοι βωμοί⁴, τῶν ὁποίων ἡ εὐρεῖα ἀντιπροσώπευσις ὀφείλεται εἰς τὴν γενικῶς διαδεδομένην καὶ καθιερωθεῖσαν ἀντίληψιν περὶ ἡρωοποιήσεως τῶν νεκρῶν⁵.

Αἱ νεώτεραι τράπεζαι ἐκ Θήρας εἶναι κατὰ τοῦτο ἔτι διδακτικά, διότι εὐρεθεῖσαι

1 DIEPOLDER, ἑ.ἀ. 50 πίν. 47. N. HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, Studien zum Ilissos-Relief, 25 καὶ σημ. 101, εἰκ. 21-25. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς ὑπὸ τῆς στήλης, ΑΔ 10, 1926, Παράρτημα 84, εἰκ. 36, προσθετέα καὶ ἡ ἐξ Ἀθηνῶν κεφαλὴ, Πολέμων 6, 1956/7, σ. λF', ἀριθ. 4, εἰκ. 12-13 (N. ΚΟΤΖΙΑΣ). Ἡ ὑψωσίς της πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸ νεκρὸν βῆθισμα τοῦ βλέμματος καθιστοῦν φανερόν ὅτι προέρχεται ἐξ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου καὶ δὴ τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τὰ ἀνωτέρω. Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν διαπιστωθεῖσαν κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ. ἀντιγραφικὴν δραστηριότητα τῶν τεχνιτῶν τῶν στηλῶν, βλ. Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ-ΚΑΡΟΥΖΟΥ, ΑΕ 1956, 164.

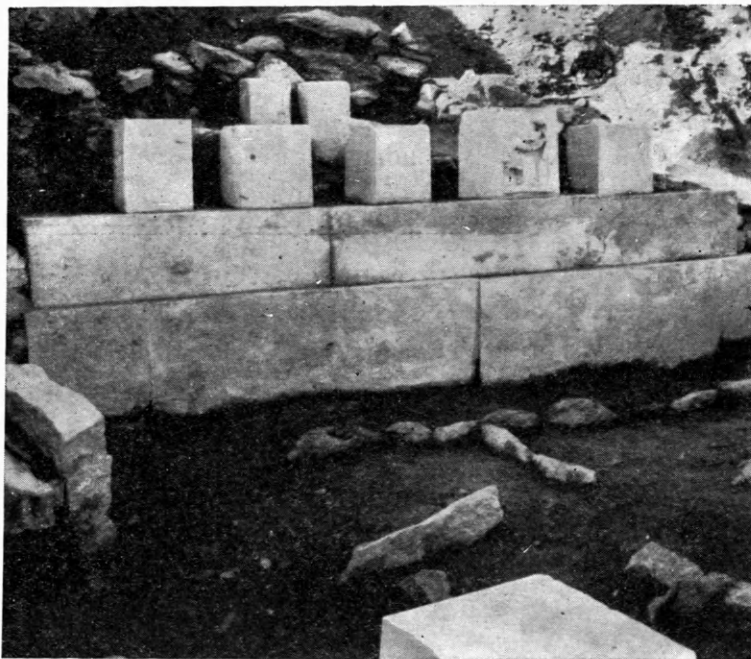
2 ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, 269, πίν. 327β.

3 Τὸν κυριαρχοῦντα τύπον τοῦ rechteckiger Grabaltar κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἐξήρητησεν ὁ ALTMANN, Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit, 27, ἐκ παλαιῶν ἰταλικῶν προτύπων. Τὴν σημασίαν ὅμως τῶν ἰωνικῶν ἐπιτυμβίων βωμῶν διὰ τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα, ἥτις ἐνταῦθα σαφῶς καταφαίνεται, ἐτόνισαν ἤδη ὁ JACOBSTHAL ἐν U. v. WILAMOWITZ-MOELLENDORF, Nordionische Steine, 13 καὶ ὁ Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, 259, ΑΔ 18, 1963, 165.

4 Περὶ ἑλληνιστικῶν ἐπιτυμβίων βωμῶν βλ. ALTMANN, ἑ.ἀ. 1 καὶ C. YAVIS, Greek Altars, ἐν. λ. grave-altars. H. V. HERRMANN, Omphalos, 64, 185.

5 NILSSON, Griech. Religion II, 109 καὶ 136, 222.

κατὰ χώραν μᾶς παρέχουν μίαν ιδέαν διὰ τὴν ἔκθεσιν ὁμοίων μνημείων εἰς τὰς νήσους· οἱ κύβοι δηλαδὴ οὗτοι ἀπλοῖ, ἐνεπίγραφοι καὶ ἐνίοτε δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένοι, κεῖνται εἰς σειρὰν ἐπὶ τῶν κρηπιδωμάτων τῶν τάφων (εἰκ. 14), ὡς ἀκριβῶς αἱ στήλαι τῶν οἰκογενειακῶν περιβόλων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. εἰς τὸν Κεραμεικόν. Μὲ τὸ θέμα σχετίζεται κατὰ τὴν γνώμην μας καὶ μία σειρὰ ἰδιομόρφων ἀναγλύφων, τῶν ὁποίων ὁ

Εἰκ. 14.

χαρακτήρ δὲν ἡρμηνεύθη μέχρι τοῦδε. Πρόκειται περὶ μικρῶν κύβων μαρμαρίνων, κεκοσμημένων κατὰ τὴν προσθήαν αὐτῶν ὅσιν δι' ἀναγλύφου. Προέρχονται ἐκ τῶν νήσων, εἰκονίζον συνήθως καθημένην ἐπὶ θρόνου μορφήν καὶ ἐρμηνεύονται ἄλλοτε ὡς ἐπιτύμβια καὶ ἄλλοτε ὡς ἀναθηματικά. Ἡ σειρὰ ἀρχίζει ἀπὸ τῶν μέσων σχεδὸν τοῦ 6^{ου} αἰῶνος καὶ φθάνει μέχρι τῶν προώιμων κλασσικῶν χρόνων. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν τὸ ἀνάγλυφον τῆς συλλογῆς Klinger, νῦν ἐν Βερολίν¹, ἐκ Πάρου προερχόμενον, ἔτερον ἐκ Θάσου εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου², τὸ ἀνάγλυφον τῆς συλλογῆς Ince Blundell Hall³, τὸ ἐκ Ρόδου εἰς τὴν γλυπτοθήκην Ny-Carlsberg⁴, δύο θραύσματα ἐκ δύο

1 C. BLÜMEL, Die archaisch-griechischen Skulpturen der staatlichen Museen zu Berlin, Berlin 1963, ἀριθ. 24, εἰκ. 66 (διαστάσεων 0.58 × 0.43 × 0.19).

2 Catalogue sommaire des marbres, 1922, 41, ἀριθ. 3103. MENDEL, BCH 24, 1900, 554, πίν. 16. PFUHL, JdI 41, 1926, 132. CH. PICARD, Mon. Piot 32, 1932, 25 κέ. εἰκ. 1. MÖBIUS, AM 41, 1916, 171, s. LIPPOLD, ἔ.δ. 72, s. N. HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, ἔ.δ. 35, 40. SCHEFOLD, Meisterwerke griechischer Kunst, ἀριθ. 168 (διαστάσεων 0.24 × 0.175 × πάχος (:)).

3 MICHAELIS, Anc. Marbles in Gr. Britain, 385,

ἀριθ. 259, εἰκ. 3. AZ 32, 1874, 31, πίν. 5. RÖSCH, Altertümliche Marmorwerke aus Paros, 10 E. MÖBIUS, AM 41, 1916, 172, 1. LANGLÖTZ, BSch. 138, ἀριθ. 16. B. ASHMOLE, Catalogue of Ancient Marbles at Ince, ἀριθ. 259, πίν. 41. S. CASSON, JHS 45, 1925, 172, εἰκ. 4. LIPPOLD, ἔ.δ. 69, s. (διαστάσεων 0.455 × 0.333 × 0.43 - 0.52). CH. PICARD, Ét. Thas. VIII, 1, 176, Add.

4 RÖSCH, ἔ.δ. 9, πίν. 3, 4. F. POULSEN, Verzeichnis 1951, ἀριθ. 13. MÖBIUS, ἔ.δ. 172, 4. EA 3765. LIPPOLD, ἔ.δ. 67, s. (διαστάσεων 0.40 × 0.26 × 0.125).

ἀναγλύφων ἐν Θάσφ¹, τέλος τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου Δήλου Α 3192². Κατὰ τὴν τεκτονικὴν τῶν μορφῶν εἶναι ὅμοια πρὸς τοὺς ἀρχαῖκους κύβους τῆς Σάμου καὶ τῆς Θήρας, μετὰ δὲ τὰ ἀνωτέρω μία ἐρμηνεῖα τῶν ὡς ἐπιτυμβίων θὰ ἐνισχύετο· μερικῶν ὅμως ὁ χαρακτήρ φαίνεται μᾶλλον ἀναθηματικός, ὡς λόγου χάριν τῆς Θάσου (γυνὴ ἐπὶ δελφίνος, ὡς Νηρηὶς ἐρμηνευθεῖσα³). Ἐξ ἄλλου τὸ τῆς Δήλου, ἐὰν βεβαίως προέρχεται ἐκ τοῦ ἱεροῦ⁴, εἶναι ἀπίθανον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιτύμβιον. Ὅπως καὶ δι' ἄλλας περιπτώσεις οἱ τεκτονικοὶ τύποι τοῦ ἐπιτυμβίου καὶ τοῦ ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου συγχέονται καὶ χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως πολλάκις⁵, φαίνεται πιθανὸν ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, καθ' ἣν ἐπεκράτει εἰς τὰς νήσους ὁ κύβος διὰ τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα, παρελήφθη οὗτος ὡς τεκτονικὴ μορφή καὶ διὰ τὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα. Τὸ πρόβλημα ὅπωςδῆποτε τῆς ἐρμηνείας ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγλύφων παραμένει, ἐρμηνεύεται ὅμως ὁ ἰδιαίτερος ἀπὸ τεκτονικῆς ἀπόψεως τύπος τῶν⁶. Εἰς ἱερὰ ἢ νεκροταφεῖα θὰ ἐξετίθεντο ταῦτα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν τραπεζῶν τῆς Θήρας, ἐναποτεθειμένα δηλαδὴ ἐπὶ κρηπιδωμάτων, τοίχων κτλ.—τὰ ἀναθηματικὰ καὶ ἐντὸς κογχῶν πιθανῶς—, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐλλείπουν ἐπ' αὐτῶν σχετικὰ ἔχνη στερεώσεως⁷. Περὶ τούτων ὅμως θὰ ἐπανέλθωμεν ἀλλαχοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΔΕΣΠΙΝΗΣ

¹ Διαστάσεις τῶν δύο ὁμοῦ μὴ συνανηκόντων τεμαχίων: $0.55 \times 0.44 \times 0.18$. BCH 47, 1923, 346 κέ. εἰκ. 15. PFUHL, JdI 41, 1926, 132.10. JACOBSTHAL, Mel. Reliefs, 182, εἰκ. 53 (τοῦ κάτω ἡμίσεος). Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΕ 1953/54, Α' 223,5, καὶ Προανασκαφικὲς ἐρευνες στὴ Θράκη, 29,1.

² Διαστάσεων $0.41 \times 0.358 \times 0.185$.

³ JACOBSTHAL, ἔ.ἀ. 182.

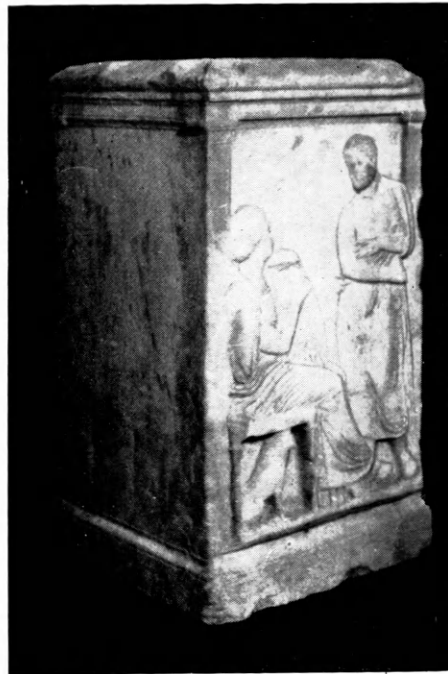
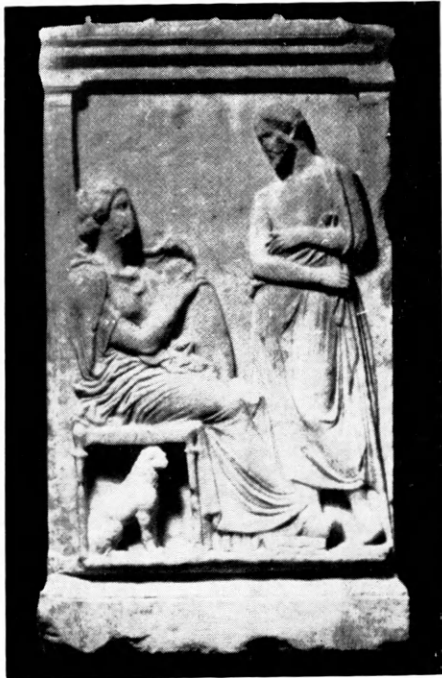
⁴ Εἰς τὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου ὁ σχετικὸς ἀριθμὸς δὲν συνοδεύεται ὑπὸ κειμένου.

⁵ Βλ. τελευταίως CHR. KARUSOS, Aristodikos, 30 καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν ἐν σημ. 54.

⁶ Ἐπιβιώσεις τοῦ τύπου τῶν παλαιῶν νησιωτικῶν κύβων εὐρίσκομεν καὶ ἀργότερον μεταξὺ τῶν ἐπιτυμβίων καὶ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων. Ἐκ τῶν πρώτων

παράδειγμα ἔστω ὁ κύβος KIESERITZKY-WATZINGER, ἔ.ἀ. 50, ἀριθ. 285, πίν. 20, διαστάσεων $0.50 \times 0.32 \times 0.11$ (εἰκονίζεται ἐν ὀρθογωνίῳ βαθύνσει κατ' ἐνώπιον ἰσταμένη γυναικεία μορφή· «ohne Bekrönung und ohne Einsatzzapfen»). Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκει ὁ ἰδιότυπος ἀπὸ τεκτονικῆς ἀπόψεως κύβος ἐν Δήλῳ, BCH 34, 1910, 390 κέ. ἀριθ. 30 εἰκ. 2, διαστάσεων $0.58 \times 0.495 \times 0.325$ εἶναι κοῖλος κατὰ τὴν προσθίαν αὐτοῦ πλευράν, ἐνθα ἤτο ποτε τοποθετημένον τὸ ἀνάθημα, φέρει δὲ ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ κάτω πλαισίου τῆς προσθίας πλευρᾶς: *Ἐὐρυπόλῳ Παρίῳ δεκάτη*.

⁷ Ὡς λ.χ. τὸ ἀνάγλυφον ἐν Δήλῳ κατὰ προσωπικὴν ἐξέτασιν, τὸ τῆς συλλογῆς Klingner (κατὰ STUDNICZKA, BR. BR. 516 ἀριστερὰ ἔχνος τι μόνον ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας) κλπ.

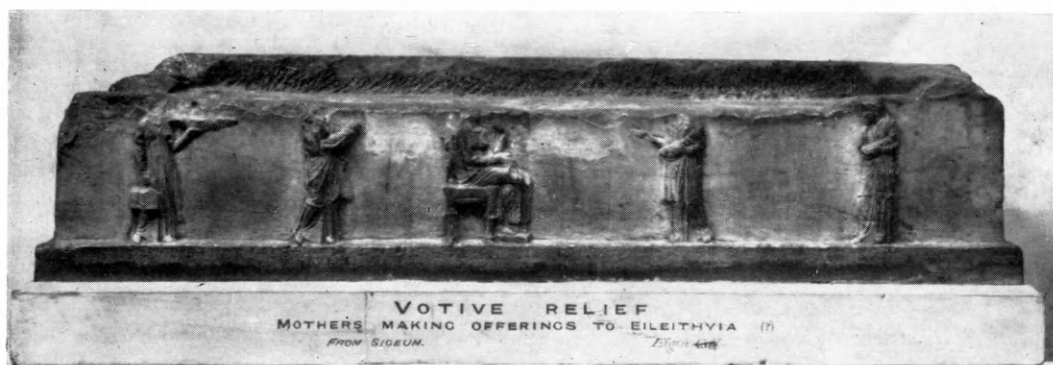
α. Τράπεζα 'Οξφόρδης.

β. Μνημεῖον Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3287.

α. Μουσείου Θηβών ἀριθ. 44.

β. Βρετανικού Μουσείου ἀριθ. 789.

(Φωτογραφία Βρεττ. Μουσείου)

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΗΛΙΔΟΣ¹

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν Ἡλίδαν, τὰ ἔτη 1960-1963, εὐρέθησαν συνολικῶς διακόσια ἑβδομήκοντα δύο νομίσματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαλκᾶ². Ἡ διατήρησις αὐτῶν εἶναι σχετικῶς καλή, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν προερχόμενα παρουσιάζουν μεγάλην φθοράν.

Ὡς εἶναι φυσικόν, ἀριθμητικῶς ὑπερέχουν τὰ νομίσματα τῶν Ἡλείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύονται οἱ περισσότεροι γνωστοὶ χάλκινοι τύποι. Ἐνῶ τὰ ἀργυρᾶ Ἡλειακά νομίσματα ἔχουν γίνῃ ἀντικείμενον μελέτης ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν, ἀντιθέτως τὰ χαλκᾶ δὲν ἔχουν συστηματικῶς ἐρευνηθῇ³. Μεταξὺ τῶν κατωτέρω περιγραφομένων νομισμάτων, ὡς μὴ δημοσιευμένον εἰσέτι θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ τύπος τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ., ὁ εἰκονιζόμενος εἰς τὸν πίνακα 5 ἀρ. 3. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς εἶναι ἐστραμμένη πρὸς ἄρ., ἐνῶ εἰς τὰ μέγρι τοῦδε γνωστὰ εἰκονίζεται πρὸς δεξ.⁴ Χρονολογικῶς τίθεται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. καὶ δὴ μεταξὺ τοῦ 343-323 π.Χ. Πιθανῶς ἡ κοπὴ αὐτοῦ νὰ ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. Ἐν συνεχείᾳ ἡ παράστασις τοῦ εἰς τὸν πίνακα 5 ἀρ. 4 νομίσματος χαράσσεται συνήθως πρὸς δεξ., σπανιώτερον δὲ πρὸς ἄρ., ὡς συμβαίνει ἀνωτέρω. Ἡ φθορὰ τοῦ ἐπομένου νομίσματος (πίν. 5 ἀρ. 5) δὲν ἐπιτρέπει νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου τύπου ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἢ ἔχωμεν μικρὰν παραλλαγὴν, δηλαδὴ ἀετὸν ἄνευ τοῦ ὄφρατος, ἰστάμενον μετὰ ἀνοικτῶν πτερυγῶν πρὸς ἄρ. Μεγάλῃν ὁμοιότητα μετὰ τῶν ὀβολῶν τῆς περιόδου 323-271 π.Χ.⁵ παρουσιάζει ὁ χαλκοῦς τύπος, πίν. 5 ἀρ. 7. Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν χαράσσεται ἀετὸς μετὰ κλειστῶν πτερυγῶν ἰστάμενος πιθανώτατα ἐπὶ κεφαλῇς κριοῦ καὶ στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς ἄρ. Ἡ τεχνικὴ τῆς χαράξεως παρὰ τὴν παρατηρουμένην φθορὰν ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησιν τοῦ ὡς ἄνω νομίσματος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} αἰ. π.Χ., ὅπου τοποθετεῖται καὶ ἡ κοπὴ τῶν

1 Εὐχαριστῶ θερμότατα τὸν Ἐφορον κ. Νικ. Γιολούρη διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν νομισμάτων ὡς καὶ διὰ τὴν ἐν γένει πρόθυμον βοήθειάν του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς μου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ὀλυμπίας.

2 Μεταξὺ τῶν χαλκῶν εὐρέθησαν καὶ δέκα ἀργυρᾶ.

3 α) H. CHANTRAINE, *Literaturüberblicke Peloponnes*, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, τόμ. 8ος, 1957, σ. 61 κ.έ.

β) Κατὰ τὰς γερμανικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν εὐρέθησαν πολλὰ ἑκατοντάδες νομισμάτων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ πολλὰ Ἡλειακά. Τὴν δημοσίευσιν ἔχει ἀναλάβει ὁ ὑφηγητὴς κ. P. R. FRANKF.

4 Sylloge D.N.M. ἀρ. 393· ἀναφέρεται ὡς ἀδημοσίευτον. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ἀρχ. Δελτίον 19, 1964, Χρονικὰ 1963, Ἀνασκαφὴ Νέου Μουσείου Ὀλυμπίας.

5 Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 422, 423.

περισσοτέρων χαλκῶν νομισμάτων τῆς Ἡλίδος. Τὸ ἐπόμενον νόμισμα (πίν. 5 ἀρ. 8) θὰ ἡδύνατο νὰ κατέλθῃ χρονολογικῶς μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ., ὡς καὶ ὁ εὐρεθεὶς εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα λύχνος, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ.

Τὸ Ἡλειακὸν νόμισμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ (πίν. 6 ἀρ. 20) ἐδημοσιεύθη παλαιότερον ὑπὸ τοῦ ΑΧ. ΠΟΣΤΟΛΑΚΑ¹ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῶν IMHOOF-BLUMER καὶ P. GARDNER². Ἀργότερον ὁ J. LIEGLE³, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖ τὸ ὥς ἄνω νόμισμα εἰς τὸ 137 μ.Χ., δηλαδὴ εἰς τὴν τετάρτην καὶ τελευταίαν περίοδον κοπῆς Ἡλειακῶν νομισμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, ὑποθέτει ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος Ζεὺς εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ νομίσματος εἶναι εἰς ἐκ τῶν Ζανῶν⁴. Ἀναμφιβόλως ὁ χαράκτης θὰ εἶχεν ὡς πρότυπον ἓν συγκεκριμένον ἄγαλμα τοῦ Διός, εὐρισκόμενον πιθανώτατα ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας. Ἀλλά, ὡς γνωρίζομεν, τὰ ἐντὸς τῆς Ἀλτεως ἀγάλματα τοῦ Διὸς εἶναι πολυάριθμα, ἔνεκα τούτου δὲ ὁ ταυτισμὸς εἶναι δύσκολος καὶ οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος, εἰ μὴ μόνον ὅτι τὸ πρότυπον τοῦ Ἡλειακοῦ νομίσματος θὰ πρέπει νὰ ἀνήκῃ χρονολογικῶς εἰς τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. Εἰς τὰ Ἀθηναϊκὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων⁵ ἔχομεν παραπλήσιον τύπον Διός, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Λεωχάρους⁶. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν εἰκονιζομένην προτομὴν τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ὄψιν τοῦ νομίσματος, αὕτη παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ὑπερφυσικοῦ μεγέθους κεφαλὴν τοῦ Ἀδριανοῦ (ἀρ. 543) τῆς Sala Rotonda τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ⁷. Ὁ MAX WEGNER ὑποθέτει ὅτι τὸ ὥς ἄνω γλυπτὸν κατεσκευάσθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορος καὶ ὅτι ἡ ἀρχικὴ του θέσις ἦτο εἰς τὸ Μουσουλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ⁸. Ὁ ταυτισμὸς τοῦ τύπου τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ ἐτέρου εἰκονιζομένου αὐτοκρατορικοῦ νομίσματος τῶν Ἡλείων (πίν. 6 ἀρ. 19) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ προηγούμενον οὐδεμίαν δυσκολίαν παρουσιάζει· εὐκόλως ἀναγνωρίζεται τὸ περίφημον ἄγαλμα τοῦ Φειδίου⁹. Τὸν ἴδιον τύπον εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων¹⁰, τὰ ὁποῖα συγκρινόμενα πρὸς τὰ Ἡλειακὰ συμφωνοῦν καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας.

Ἐκτὸς τῶν νομισμάτων τῆς Ἡλίδος εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ νομίσματα διαφόρων ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, ἰδίᾳ δὲ τῆς Πελοποννήσου. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν εἰς τὴν Σικυῶνα, Κόρινθον καὶ Μεσσήνην· ὡς φαίνεται, αἱ ὡς ἄνω πόλεις εἶχον στενοτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἡλίδος. Ἐνδιαφέρουσα ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἡ παρουσία δύο νομισμάτων: τοῦ ἐν Σιδῶνι κοπέντος νομίσματος Δημητρίου τοῦ Α' τῆς Συρίας ἀφ' ἑνὸς καὶ νομίσματος τῆς πόλεως Καρχηδόνης ἀφ' ἑτέρου· ἀμ-

1 Νομίσματα ἐν τῷ Ἑθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ 1883/84, πίν. Α, ἀρ. 8.

2 Numismatic Commentary on Pausanias, σ. 72. ΠΑΥΣ. V 24. 1: Ἀπὸ δὲ τοῦ βουλευτηρίου πρὸς τὸν ναὸν ἐρχόμενῳ τὸν μέγαν ἐστὶν ἄγαλμα ἐν ἀριστερᾷ Διὸς κλπ.

3 Der Zeus des Phidias, σ. 110, πίν. XIV, ἀρ. 6.

4 ΠΑΥΣ. V 21 κ.έ.

5 Πβλ. SVORONOS, Les monnaies d'Athènes, πίν. 92, ἀρ. 6-8.

6 Πβλ. B.M.C. Attica, σ. 104 ἀρ. 755 καὶ ὑποσ. 2α.

7 GEORG LIPPOLD, Die Skulpturen des Vatikanischen Museums, III, 1 πίν. 43.

8 Hadrian, σ. 63, πίν. 29.

9 Πβλ. B.M.C. Peloponnesus, σ. 76, ἀρ. 160. P. GARDNER, Coins of Elis, σ. 47 κ.έ.

10 Πβλ. SVORONOS, πίν. 92, 1, 2, καὶ J. P. SHEAR, Hesperia 5, 1936, σ. 315 εἰκ. 22.

φότερα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς δεῖγμα εὐρυτέρας ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων πόλεων.

Ἐκ τῶν δέκα Ρωμαϊκῶν νομισμάτων τὸ ἀσσάριον τοῦ Αὐγούστου (πίν. 6 ἀρ. 31) παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἔνεκα τοῦ διπλοῦ κτυπήματος, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται πιθανῶς εἰς λάθος τοῦ χαράκτου. Τελευταῖον κατὰ σειρὰν ἔρχεται τὸ εἰς τὸν δόγην Ἰωάννην Γραδενῖγον ἀνήκον Ἐνετικὸν σολδίδιον.

Αἱ περαιτέρω ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Ἡλίδα ἴσως δώσουν καὶ ἄλλα νομίσματα, τὰ ὅποια θὰ μᾶς βοηθήσουν ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐν γένει κινήσεως τῆς πόλεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Λεπτομερῶς ὁ κατάλογος τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων ἔχει ὡς ἀκολούθως:

ΕΛΛΗΝΙΚΑ (241)

ΗΛΙΣ (113)

343-323 π.Χ.		
1) $\text{X} \uparrow \nearrow \rightarrow$ 2.55-1.65 γρ.	6	Ἔμ. Κεφαλὴ Διδῶς δαφνοστεφῆς δεξ.
Ἔμ. Κεφαλὴ Διδῶς δαφνοστεφῆς δεξ.		Ὅπ. F A Ἀετὸς μετὰ κλειστῶν περυγῶν
Ὅπ. F A Κεραυνός.		ἱστάμενος ἐπὶ κιονοκράνου πρὸς δεξ.
Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 393.		Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Α.
Πίν. 5 ἀρ. 1, 2		Πβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 421, SELTMAN, σ. 69,
		πίν. VIII, ἀρ. 30.
		Πίν. 5 ἀρ. 6
2) $\text{X} \nwarrow$ 2.40 γρ.	1	7) $\text{X} \nwarrow$ 1
Ἔμ. Κεφαλὴ Διδῶς δαφνοστεφῆς ἀρ.		Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὅπ. F A Κεραυνός¹.		Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀετὸς ἱστάμενος ἐπὶ
Πίν. 5 ἀρ. 3		κεφαλῆς κριοῦ πρὸς δεξ. καὶ στρέφων τὴν
		κεφαλὴν πρὸς ἀρ.⁴
		Πίν. 5 ἀρ. 7
3) $\text{X} \uparrow \nearrow \downarrow \searrow \rightarrow$ 5.60-2.18 γρ.	19	
Ἔμ. Κεφαλὴ Διδῶς δαφνοστεφῆς δεξ.		
Ὅπ. F A Ἀετὸς ἱστάμενος δεξ. καὶ ὄφης.		
Πβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 392².		
4) $\text{X} \uparrow \nwarrow$ 4.15 γρ., 4.55 γρ.	2	8) $\text{X} \uparrow$ 5.90 γρ. 1
Ἔμ. Ὅμοιον		Ἔμ. Κεφαλὴ Διδῶς δαφνοστεφῆς ἀρ.
Ὅπ. F A Ἀετὸς ἱστάμενος ἀρ. καὶ ὄφης³.		Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀετὸς ἱστάμενος πρὸς
Πίν. 5 ἀρ. 4		ἀρ., στρέφων τὴν κεφαλὴν.
		Πβλ. B.M.C. σ. 71, ἀρ. 115, πίν. XIV, 15⁵.
5) $\text{X} \uparrow$ 4.25 γρ.	1	
Ἔμ. Ὅμοιον, δὲν διακρίνεται ὁ ὄφης.		
Πίν. 5 ἀρ. 5		
323-271 π.Χ.		
6) $\text{P} \nwarrow$ 2.40 γρ., 2.60 γρ. Ἡμίδραχμον. 2		
271-191 π.Χ.		
9) $\text{X} \uparrow$ 9.40-7.20 γρ. 3		
Ἔμ. Κεφαλὴ Ἡρας πρὸς δεξ.		
Ὅπ. Ἀετὸς F A ἱστάμενος ἐπὶ κεραυνοῦ		
πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. M .		

1 Βλ. εἰσαγωγὴν, ἀνωτ. σ. 69.

2 B.M.C. πίν. XV, ἀρ. 14, 271-191 π.Χ.

3 BCH 82, 1958, σ. 653 ζ, πίν. L, 3.

4 Παρόμοιος τύπος, πβλ. BCH ἔ.ἀ. λ, μ, πίν. L, 5, 8.

5 Πιθανῶς καὶ ἀργότερον, βλ. εἰσαγωγὴν, ἀνωτ. σ. 69.

- Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 428-430¹ καὶ WROTH, Select Greek Coins in the British Museum, Num. Chron. 1905, σ. 334, 335².
Πίν. 5 ἀρ. 8, 9
- 10) $\lambda \swarrow \downarrow \rightarrow$ 3
"Εμ. Κεφαλή Διὸς δαφνοστεφῆς δεξ.
"Οπ. F A "Ιππος καλπάζων πρὸς δεξ., κάτωθεν ΠΥΡ.
Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 433³.
- 11) $\lambda \uparrow \rightarrow$ 6.30-5.04 γρ. 4
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, κάτωθεν ΑΡ.
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 431 καὶ B.M.C. σ. 72, ἀρ. 129⁴.
Πίν. 5 ἀρ. 10
- 12) $\lambda \uparrow$ 4.58-5.10 γρ. 3
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον. Τὰ ἐν τῷ πεδίῳ γράμματα καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐφθαρμένα.
- 13) $\lambda \uparrow$ 2.99 γρ. 2
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. F A "Αετὸς ἱστάμενος πρὸς δεξ. ἐν- τὸς στεφάνου ἐλαίας· κάτωθεν Δ.
Πβλ. B.M.C. σ. 74, ἀρ. 143, πίν. XV ἀρ. 13.
- 14) $\lambda \nearrow$ 2.34-2.65 γρ. 3
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, κάτωθεν ΔΙ.
Πίν. 5 ἀρ. 11
- 15) $\lambda \searrow$ 2.35 γρ. 1
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἀλλὰ ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. ⋈ καὶ δεξιὰ ⋈^5 .
Πίν. 5 ἀρ. 12
- 16) $\lambda \uparrow \swarrow \nwarrow \leftarrow$ 2.70-3.80 γρ. 5
"Εμ. Κεφαλή "Απόλλωνος δαφνοστεφῆς πρὸς δεξιὰ.
"Οπ. F A Ζεὺς κεραυνοβολῶν πρὸς δεξ., κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν κεραυνὸν καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἄετόν· ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Σ.
Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 435-438⁶.
Πίν. 5 ἀρ. 13
- 17) $\lambda \nearrow$ 1
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. AK δεξ. [Σ].
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 435.
Πίν. 5 ἀρ. 14
- 18) $\lambda \nearrow$ 4.65 γρ. 1
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. HP , δεξ. Κ (:).
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 436.
Πίν. 5 ἀρ. 15
- 19) $\lambda \swarrow \nearrow \rightarrow$ 3.65-4.15 γρ. 5
"Εμ. "Ομοιον. "Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. HP , δεξ. ΜΕ.
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 437.
Πίν. 5 ἀρ. 16
- 20) $\lambda \nearrow \rightarrow$ 3.10-3.75 γρ. 3
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. HP δεξ. Σ.
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 438.
- 21) $\lambda \uparrow$ 3.55-3.75 γρ. 1
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. HP .
Πβλ. ξ.ἀ. ἀρ. 436-438.
- 22) $\lambda \rightarrow$ 3.80 γρ. 1
"Εμ. "Ομοιον.
"Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. A .
Πβλ. B.M.C. σ. 74, ἀρ. 147, πίν. XVI, 1.

¹ Διάφορον μονογράφημα.

² WROTH, Select Greek Coins in the B.M., Num. Chron. 1905, σ. 334/335, ὅχι τὸ αὐτὸ μονογράφημα. Ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ εἰκονιζομένη εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ὄψιν κεφαλή τῆς Ἡρας ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον κεφαλὴν ἐνὸς στατήρος τῆς Ἡλίδος, χρονολογουμένου ὑπὸ τοῦ GARDNER εἰς τὸ 312-271 π.Χ. (B.M.C. σ. 71, ἀρ. 113). Ἀλλὰ ὠρισμένοι ἀμφιβολίαί πρέπει νὰ διατυπωθοῦν ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν χαλκῶν νομισμάτων, δηλαδὴ εἴαν εἶναι σύγχρονα τῶν ἀργυρῶν ἢ μεταγενέστερα, λόγῳ τῆς πλημ-

μελοῦς χαράξεως τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ. Προτιμότερον λοιπὸν εἶναι, συνεχίζει ὁ WROTH, νὰ τεθοῦν μετὰ τὸ 271-191 π.Χ.

³ Πβλ. B.M.C. σ. 71, ἀρ. 116-118, πίν. XIV, ἀρ. 16, μετὰ τὸ 312-271 π.Χ.

⁴ Ἀριστότιμος, 271 π.Χ.

⁵ Τὸ δεξιὸν μονογράφημα εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς νόμισμα τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας (191 π.Χ.), πβλ. Sylloge D.N.M. πίν. 6, ἀρ. 303.

⁶ Πβλ. B.M.C. σ. 74, ἀρ. 147, μετὰ τὸ 191 π.Χ.

- 23) ✕ ↑ ↖ ← 2.37 - 4.88 γρ. 23
 "Ομοιον.
 "Οπ. "Ομοιον, ἐν τῷ πεδίῳ μονογραφή-
 ματα καὶ γράμματα ἐφθαρμένα.
 146 - 43 π.Χ.
- 24) ✕ ↑ ↓ ↗ 2.90 - 4.80 γρ. 8
 "Εμ. Κεφαλὴ Διδος δαφνοστεφῆς δεξ.
 "Οπ. ΦΑΛΕΙΩΝ ἐντὸς στεφάνου.
 Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 444 - 448¹.
- 25) ✕ ἐφθαρμένα 3^{ου} αἰ. π.Χ.
 Αὐτοκρατορικοὶ Χρόνοι
 Ἀδριανὸς
- 26) ✕ ↓ 4.40 γρ. 1
 "Εμ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΑΔΡΙΑΝ.. Κεφαλὴ
 δαφνοστεφῆς δεξ.
 "Οπ. ΗΛ[ΕΙ]ΩΝ Ζεὺς κεραυνοβολῶν δεξ.
 Πβλ. B.M.C. σ. 76, ἀρ. 159².
 Πίν. 5 ἀρ. 17
- 27) ✕ ↑ 4.52 γρ. 1
 "Εμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ Ἀδριανοῦ (;)
 πρὸς δεξ.
 "Οπ. ΗΛΕΙ [ΩΝ]. "Ομοιον.
- 28) ✕ ↙ 4.30 γρ. 1
 "Εμ. ΤΩ ΡΑΔΡΙΑΝ.. Κεφαλὴ δα-
 φνοστεφῆς πρὸς δεξ.
 "Οπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ζεὺς ἱστάμενος πρὸς
 δεξ., κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κεραυνὸν καὶ
 διὰ τῆς ἀριστερᾶς αἰτόν.
 Πρβ. J. LIEGLE, πίν. III, ἀρ. 5³.
 Πίν. 5 ἀρ. 18
- 29) ✕ ↗ 6.30 γρ. 1
 "Εμ.ΚΡΑΤ.. ΑΔΡΙΑΝ.. Κεφαλὴ ἀκτι-
 νοστεφῆς πρὸς δεξ.
 "Οπ. ΗΛΕΙ[ΩΝ] Ζεὺς καθήμενος ἐπὶ θρό-
 νου ἀρ. κρατῶν Νίκην παρὰ τοὺς πόδας
 αἰτός⁴.
 Πβλ. ξ.ἀ. πίν. II, 1, 2 καὶ III, 1, 2⁵.
 Πίν. 5 ἀρ. 19
- 30) ✕ ↑ 6.05 γρ. 1
 "Εμ.ΡΑ ΤΩΡΑΔΡΙΑ... Προτομὴ δεξ.
 "Οπ. ΗΛΕΙ.. Ζεὺς ἱστάμενος πρὸς δεξ., κρα-
 τῶν κεραυνὸν καὶ αἰτόν⁶.
 Πρβ. ξ.ἀ. πίν. XIV, ἀρ. 6⁷.
 Πίν. 6 ἀρ. 20

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (5)

Ἀλέξανδρος Γ' (336 - 323 π.Χ.)

- 31) ✕ → 1
 "Εμ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους δεξ.
 "Οπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀετὸς ἱστάμενος δεξ.
 καὶ στρέφων τὴν κεφαλὴν ἀρ.
 Πβλ. GABBLER, πίν. XXXI, ἀρ. 23.

Ἀντίγονος Γονατᾶς (277 - 239 π.Χ.)

- 32) ✕ 1
 "Εμ. Ἐφθαρμένον.
 "Οπ. Ἰππεὺς πρὸς δεξ., ἐν τῷ πεδίῳ, κά-
 τωθεν τοῦ ἵππου Α.
 Πβλ. ξ.ἀ. πίν. XXXIV, ἀρ. 10.

1 B.M.C. σ. 75, ἀρ. 149 κ.έ., μετὰ τὸ 191 π.Χ.
 2 Πβλ. J. LIEGLE, Der Zeus des Phidias,
 πίν. III, ἀρ. 4, 121 μ.Χ.
 3 Αὐτόθι 121 μ.Χ.

Ἀντίγονος Γονατᾶς (;)

- 33) ✕ ↑ 1
 "Εμ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους δεξ.
 "Οπ. "Ομοιον, μονογράφημα ἐφθ.

Φίλιππος Ε' (220 - 179 π.Χ.)

- 34) ✕ ← 2.55 γρ. 1
 "Εμ. Κεφαλὴ νεανικὴ Ἡρακλέους δεξ.
 "Οπ. Β Α Πρῶρα δεξ., ἐν τῷ πεδίῳ Φ.
 Πβλ. ξ.ἀ. πίν. XXXV, ἀρ. 10.

- 35) ✕ 1
 "Εμ. Μακεδονικὴ ἀσπίς.
 "Οπ. Β Α Κράνος, ἐν τῷ πεδίῳ Φ.
 Πβλ. ξ.ἀ. πίν. XXXV, ἀρ. 21.

4 Βλ. εἰσαγωγὴν, σ. 70.
 5 J. LIEGLE, 121 μ.Χ.
 6 Βλ. εἰσαγωγὴν, σ. 70.
 7 137 μ.Χ.

ΛΟΚΡΙΣ (1)

Οπουντίων Λοκρῶν (369 - 338 π.Χ.)

- 36) $\mathcal{R} \uparrow$ 2.64 γρ. Τριώβολον. 1
 "Εμ. Κεφαλή Περσεφόνης πρὸς ἀρ.
 "Οπ. ΟΠΟΝΤΙΩΝ Αἴας πρὸς δεξ.
 Πβλ. B.M.C. σ. 3, ἀρ. 26.
 Πίν. 6 ἀρ. 21

ΒΟΙΩΤΙΑ (1)

338 - 315 π.Χ.

- 37) $\mathcal{R} \uparrow$ 2.38 γρ. Τριώβολον. 1
 "Εμ. Βοιωτική ἀσπίς.
 "Οπ. ΒΟ Ι Κάνθαρος, ἄνωθεν ρόπαλον.
 Πβλ. Sylloge D.N.M. ἀρ. 175 - 177.

ΕΥΒΟΙΑ (2)

369 - 336 π.Χ.

- 38) $\mathcal{X} \uparrow$ 1.50 γρ. 1
 "Εμ. Βοῦς ἱστάμενος πρὸς δεξιὰ.
 "Οπ. "Επιγρ. ἐφθ. Σταφυλή.
 Πβλ. B.M.C. σ. 97, ἀρ. 22-31.

Χαλκίς

369 (;) - 336 π.Χ.

- 39) $\mathcal{R} \leftarrow$ 3.40 γρ. Δραχμή. 1
 "Εμ. Κεφαλή νύμφης πρὸς δεξ.
 "Οπ. "Επιγρ. ἐφθ. "Αειδὸς καὶ ὄφιν δεξ.
 σύμβολον τρώπαιον (;).
 Πβλ. B.M.C. σ. 110, ἀρ. 50-52.

ΑΤΤΙΚΗ (1)

Ἀθῆναι (255 - 229 π.Χ.)

- 40) \mathcal{X} 2.55 γρ. 1
 "Εμ. Κεφαλή Ἀθηνᾶς δεξ. (ἐφθ.).
 "Οπ. "Επιγρ. ἐφθ. Δύο γλαῦκες.
 Πβλ. SVORONOS, πίν. 24, ἀρ. 34 κ.ε.

ΚΟΡΙΝΘΙΑ (15)

Κόρινθος (400 - 146 π.Χ.)

- 41) $\mathcal{X} \uparrow \nearrow$ 1.21-1.90 γρ. 14
 "Εμ. Πήγασος πρὸς ἀρ.
 "Οπ. Τρίαινα.
 Πβλ. EDWARDS ἀρ. 11.
- 42) $\mathcal{X} \uparrow$ 1.44 γρ. 1
 "Εμ. Πήγασος πρὸς δεξ.
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. ξ.ἀ.

1 Περὶ τὰ 323 - 251 π.Χ.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ (71)

Φλιοῦς (431 - 370 π.Χ.)

- 43) $\mathcal{X} \uparrow$ 1.17 γρ. 1
 "Εμ. Βοῦς κυρίστων πρὸς ἀρ.
 "Οπ. Φ, ἐν τῷ πεδίῳ ..
 ..
 Πβλ. B.M.C. σ. 34, ἀρ. 16, 17.

Σικυῶν

400 - 300 π.Χ.

- 44) $\mathcal{R} \uparrow$ 2.26 γρ. Τριώβολον. 1
 "Εμ. ΣΙ Χίμαιρα πρὸς ἀρ.
 "Οπ. Περιστερὰ ἱπταμένη ἀρ., ἐν τῷ πε-
 δίῳ ..
 Πβλ. B.M.C. σ. 46, ἀρ. 121 καὶ S.D.N.M.
 ἀρ. 62, 63.

Πίν. 6 ἀρ. 22

- 45) $\mathcal{X} \searrow$ 2.27 γρ. 1
 "Εμ. Περιστερὰ ἱπταμένη πρὸς ἀρ.
 "Οπ. Στέφανος ἐλαίας· ἐν τῷ πεδίῳ στέ-
 φανος Μ Ε.
 Πβλ. B.M.C. σ. 48, ἀρ. 151, 152, πίν. IX,
 ἀρ. 2.

- 46) $\mathcal{X} \uparrow \searrow$ 1.47-1.50 γρ. 3
 "Εμ. "Ομοιον.
 "Οπ. ΣΙ ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 47, ἀρ. 143-145, S.D.N.M.
 ἀρ. 80¹.

- 47) $\mathcal{X} \uparrow$ 1.27-2.47 γρ. 4
 "Εμ. Περιστερὰ ἱπταμένη πρὸς δεξ.
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 47, ἀρ. 138-142 καὶ ξ.ἀ.
 ἀρ. 81.

- 48) $\mathcal{X} \rightarrow$ 1
 "Εμ. Περιστερὰ ἱπταμένη πρὸς ἀρ.
 "Οπ. ΕΥ ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 48, ἀρ. 149, 150, πίν. IX,
 ἀρ. 1 καὶ ξ.ἀ. 85.

- 49) $\mathcal{X} \uparrow$ 1
 "Εμ. "Ομοιον.
 "Οπ. Τρίπους ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.
 Πβλ. ξ. ἀ. σ. 48, ἀρ. 146, πίν. VIII, ἀρ. 22
 καὶ ξ.ἀ. ἀρ. 92.

370-250 π.Χ.

- 50) $\text{A} \uparrow 0.82 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος, δαφνοστεφῆς δεξ.
 "Οπ. ΣΙ Περιστερὰ ἱπταμένη πρὸς δεξ.
 Πβλ. ξ.ἀ. πίν. IX, ἀρ. 9 καὶ ξ.ἀ. ἀρ. 66, 67¹.

- 51) $\text{A} \uparrow \downarrow 2.27-3 \text{ γρ.}$ 5
 "Εμ. ΣΙ Περιστερὰ βόσκουσα πρὸς δεξ.
 "Οπ. Τρίπους ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 50, ἀρ. 176 κ.ἐ., πίν. IX, ἀρ. 11 καὶ ξ.ἀ. ἀρ. 111-116².

- 52) $\text{A} \searrow 3.90 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. Ὑστερόσημον, κεφαλή πρὸς δεξ. (;).
 "Οπ. "Ομοιον.

250-146 π.Χ.

- 53) $\text{A} \uparrow 2.45 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. Περιστερὰ ἱπταμένη πρὸς ἀρ.
 "Οπ. ΣΙ ἐντὸς στεφάνου. ΟΛΥΜΠΙ
 Πβλ. B.M.C. σ. 54, ἀρ. 220. ΑΔΑ

- 54) $\text{A} \uparrow 2.35 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. [ΟΛΥΜ]
 ΠΙΑ
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 54, ἀρ. 221/222.

- 55) $\text{A} \downarrow 2.65 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. ΑΛΕΞ [Ι]
 [ΩΝ]
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 53, ἀρ. 215 καὶ S.D.N.M. ἀρ. 108.

- 56) $\text{A} \downarrow 2.97 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. ΑΝ[ΔΡΟΤΙ]
 [ΜΟΣ]
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 53, ἀρ. 216.

- 57) $\text{A} \uparrow 2.15 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. Ἀνω ΔΙ
 "Οπ. "Ομοιον.

¹ 4ος αἰ. π.Χ.² 251-146 π.Χ.

- 58) $\text{A} \nearrow 2.37 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. Εἰς τῷ πεδίῳ ἄνω Δ,
 δεξ. ΑΠ
 "Οπ. ΣΙ, ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας.
 Πβλ. S.D.N.M. ἀρ. 104³.
 Πίν. 6 ἀρ. 23

- 59) $\text{A} \downarrow 2.40 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. "Ομοιον. ΜΕ ΝΙ
 ΑΓ
 "Οπ. "Ομοιον.
 Πβλ. B.M.C. σ. 53, ἀρ. 217.

Αἴγαια

370-280 π.Χ.

- 60) $\text{A} \uparrow 1.60 \text{ γρ.}, 1.69 \text{ γρ.}$ 2
 "Εμ. Κεφαλή Ἀθηνᾶς μετὰ ἀττικοῦ κρά-
 νους δεξ.
 "Οπ. ΑΙ ΓΙ Κεφαλή καὶ τράχηλος τράγου
 δεξ. ἐντὸς στεφάνου.
 Πβλ. B.M.C. σ. 17, ἀρ. 2, 3, πίν. IV, ἀρ. 8.

Πάτριαι

Αὔγουστος

- 61) $\text{A} \searrow \rightarrow$ 2
 "Εμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Κεφαλή Αὔγουστου δεξ.
 "Οπ. [C] ΑΑ [P] Ἀποικος ὁδηγῶν δύο
 [ΠΑΤΡΙΑΕ]
 βοῦς πρὸς δεξ.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 24, ἀρ. 18, πίν. V, ἀρ. 12.

Κλαύδιος

- 62) $\text{A} \uparrow 9.78 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Κεφαλή Κλαυδίου ἀρ.
 Ὑστερόσημον Δ.
 "Οπ. COL [ΑΑ PATR] Τρεῖς σημαῖαι,
 ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία φέρει ἀετὸν ἱστάμε-
 νον ἐπὶ κεραυνοῦ.
 Πβλ. ξ.ἀ. σ. 25, ἀρ. 21/22, πίν. V, ἀρ. 14.

Μ. Αὐρήλιος ἢ Λ. Οὐῆρος

- 63) $\text{A} \searrow 8.60 \text{ γρ.}$ 1
 "Εμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομή δαφνοστε-
 φῆς δεξ.
 "Οπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Μορφὴ (Ρώμη) καθη-

³ Ἄνευ Δ.

μένη ἀρ. καὶ στεφομένη ὑπὸ στρατιώτου.
Πβλ. Numismatic Commentary on Pausanias, πίν. R, 11.

Πίν. 6 ἀρ. 24

Πελλήνη

370-280 π.Χ.

- 64) $\lambda \leftarrow$ 3.25, 2.70 γρ. 2
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δαφνοστεφῆς δεξ. ἢ ἀρ.
 Ὅπ. Κεφαλὴ κριοῦ δεξ. ἐντὸς στεφάνου.
 Μονογρ. ἐφθ.
 Πβλ. B.M.C. σ. 31, ἀρ. 6 κ.έ.

Ἀχαιϊκὴ Συμπολιτεία

Περὶ τὸ 280 π.Χ.

- 65) $\lambda \nearrow$ 1.30, 1.45 γρ. 2
 Ἔμ. Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφῆς δεξ.
 Ὅπ. Ἀχαιϊκὸν μονογράφημα ἐντὸς στεφάνου ἐκ δάφνης.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 1, ἀρ. 2-4, S.D.N.M. ἀρ. 228/229¹.

Μετὰ τὸ 280 π.Χ.

Παλλάντιον

- 66) $\lambda \leftarrow$ 2.35 γρ. 1
 Ἔμ. Ὅμοιον Α
 Ὅπ. Ὅμοιον Π Λ κάτωθεν τρίαινα καὶ Υ .
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 11, ἀρ. 124 καὶ ἔ.ἀ. ἀρ. 290².
 Πίν. 6 ἀρ. 25

Σάμη (Κεφαλληνίας)

370-189 π.Χ.

- 67) $\lambda \searrow$ 2.27 γρ. 1
 Ἔμ. Πρῶρα πρὸς δεξ.
 Ὅπ. Σ ἐντὸς στεφάνου.
 Πβλ. ἔ.ἀ. πίν. XVIII, ἀρ. 22 καὶ S.D.N.M. ἀρ. 477.

Μεσσήνη

370-280 π.Χ.

- 68) $\lambda \nearrow$ 0.93 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Δήμητρος ἀρ.
 Ὅπ. ΜΕ Τρίπους.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 109, ἀρ. 4, 5 καὶ ἔ.ἀ. ἀρ. 499³.

280-146 π.Χ.

- 69) $\lambda \uparrow \searrow \downarrow \leftarrow$ 8
 Ἔμ. Κεφαλὴ Δήμητρος δεξ.
 Ὅπ. ME Ζεὺς Ἰθωμάτας πρὸς δεξ.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 111, ἀρ. 21 κ.έ.

- 70) $\lambda \uparrow$ 3.60 γρ. 1
 Ἔμ. Ὅμοιον.
 Ὅπ. Ὅμοιον. Ἀρ. στέφανος I, δεξ. ἀστήρ.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 111, ἀρ. 28 καὶ ἔ.ἀ. ἀρ. 521.

- 71) $\lambda \uparrow$ 6.70 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Δήμητρος πρὸς ἀρ.
 Ὅπ. Ὅμοιον. Δεξ. ΔΙΩΝ, στέφανος, ὀπισθεν τρίπους.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 111, ἀρ. 34, 35, καὶ ἔ.ἀ. ἀρ. 516.

- 72) $\lambda \uparrow$ 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφῆς δεξ.
 Ὅπ. ΜΕ Τρίπους.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 112, ἀρ. 41, 42, καὶ ἔ.ἀ. ἀρ. 525, 526.

Θουρία

220-182 π.Χ.

- 73) $\lambda \uparrow$ 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ κορινθιακοῦ κράνους δεξ.
 Ὅπ. ΟΟΥ ἐντὸς στεφάνου ἐκ σταχύων.
 Πβλ. ἔ.ἀ. σ. 119, ἀρ. 1, πίν. XXIII, 23.

Κύθηρα

250-146 π.Χ.

- 74) $\downarrow \lambda$ 2.65 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀφροδίτης δεξ.
 Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Περιστερὰ πρὸς δεξ.
 Πβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXI, ἀρ. 14.

- 75) λ ἐφθ. 1
 Πιθανῶς ὅμοιον.

- 76) $\lambda \rightarrow$ 2
 Ἔμ. Ὅμοιον.
 Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Περιστερὰ ἱπταμένη δεξ.
 Πβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXI, ἀρ. 17.

- 77) λ ἐφθ. 1
 Ὅμοιον (;).

¹ Πρὸ τοῦ 251 π.Χ.

² 194 π.Χ.

³ 369-330 π.Χ.

Ἐπίδαυρος**Ἀντωνεῖνος Εὐσεβῆς**

- 78) Λ ← 1
 Ἔμ.ΝΕΙΝΟC... Κεφαλὴ δεξ.
 Ὅπ. ΙΕΡΑ. ΕΠΙ ΔΑΥΡΟΥ. Ἡ Ὑγίεια
 ἱσταμένη ἐντὸς ναοῦ.
 Πβλ. Numismatic Commentary on Pau-
 sanias¹, πίν. L, vi.
 Πίν. 6 ἀρ. 26

Μέθανα

370 - 300 π.Χ.

- 79) Λ ↖ 1.85 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἡφαίστου δεξ.
 Ὅπ. ΜΕ ἐντὸς στεφάνου ἐκ σταχύων, κά-
 τωθεν Θ.
 Πβλ. B.M.C. πίν. XXX, ἀρ. 11 καὶ Syl-
 loge D.N.M. ἀρ. 146.

Ἡραία

417 - 370 π.Χ.

- 80) Λ ← 2
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ αἰττικοῦ κρά-
 νους πρὸς δεξ.
 Ὅπ. ☉.
 Πβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXXIV, ἀρ. 14 καὶ ἔ.ἀ.
 ἀρ. 240/241².

Τεγέα (;)

370 - 240 π.Χ.

- 81) Λ → 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς πρὸς δεξ.
 Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἐλαφος θηλάζουσα
 τὸν Τήλεφον (;).
 Πβλ. B.M.C. πίν. XXXVII, ἀρ. 17 (;).

Φενεδς (;)

431 - 370 π.Χ.

- 82) Λ 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἐρμοῦ δεξ. (;).
 Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Κριὸς πρὸς δεξ. (;).
 Πβλ. ἔ.ἀ. πίν. XXXVI, ἀρ. 5 (;).

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ (;)3^{ος} ἢ 2^{ος} αἰ. π.Χ.

- 83) Λ Ἐφθαρμένα 8

Αὐτοκρατορικοὶ Χρόνοι

- 84) Λ Ἐφθ. 1
 Ἔμ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. Προτομὴ αὐτοκρά-
 τορος πρὸς δεξ.
 Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Μορφὴ ἱσταμένη ἀρ.

ΙΩΝΙΑ (1)**Φώκαια** β' ἡμισυ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

- 85) Λ ↑ 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ αἰττικοῦ κρά-
 νους ἀρ.
 Ὅπ. Κεφαλὴ γρουπὸς ἀρ. Μονογράφημα
 ἐφθ.
 Πβλ. BABELON, Traité II₂, ἀρ. 2051/2
 καὶ IMHOOF-BLUMER, Monnaies Grec-
 ques, σ. 295, ἀρ. 119.

ΣΥΡΙΑ (1)**Δημήτριος Α'** (162 - 150 π.Χ.)³.

- 86) Λ ↑ 6.67 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Δημητρίου πρὸς δεξ.
 Ὅπ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ Τριήρης πρὸς ἀρ.
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
 ΣΙΔΩΝΙΩΝ
 Φοινικικὴ ἐπιγραφὴ.
 Πβλ. B.M.C. σ. 48, ἀρ. 49.
 Πίν. 6 ἀρ. 27

ΖΕΥΓΙΤΑΝΙΑ (1)**Καρχηδῶν** 241 - 146 π.Χ.

- 87) Λ ↓ 4.55 γρ. 1
 Ἔμ. Κεφαλὴ Περσεφόνης πρὸς ἀρ.
 Ὅπ. Κεφαλὴ ἵππου πρὸς δεξ.
 Πβλ. PAUL NASTER, La Collection
 Lucien de Hirsch ἀρ. 1870 καὶ MÜL-
 LER, Numismatique de L'Ancienne
 Afrique II, σ. 101, ἀρ. 276⁴.
 Πίν. 6 ἀρ. 28

¹ ΠΑΥΣ. II 27. 6: Ἀντωνεῖνοςἐποίησε δὲ καὶ
 Ὑγίειαν ναὸν καὶ Ἀσκληπιῶ καὶ Ἀπόλλωνι

² 418 - 322 π.Χ.

³ Χαλκᾶ Φοινίκης, Σιδῶν.

⁴ Πβλ. G. K. JENKINS καὶ R. B. LEWIS, Cartha-
 ginian Gold and Electrum Coins, πίν. 26 ἀρ. 13,
 σ. 135, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ.

- Ἑλληνικά**
4^{ος} - 2^{ος} αἰ. π.Χ.
- 88) ✕ Ἐφθαρμένα. 3
Ἐστερόσημον ἀετὸς ἱστάμενος δεξ.¹
Πίν. 6 ἀρ. 29
- 89) ✕ Ἐφθαρμένον 1
Ἐστερόσημον, Ζεὺς κεραυνοβολῶν δεξ.
- 90) ✕ Ἐφθαρμένον.
Ἐστερόσημον, γλαῦξ πρὸς δεξ.
- 91) ✕ Ἐφθαρμένον. 1
Ἐστερόσημον, κριὸς (;) πρὸς δεξ.
- 92) ✕ Ἐφθαρμένα. 23

ΡΩΜΑΪΚΑ (10)

- ΡΩΜΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
C. Cassius (Longinus) (P. Cornelius)
Lentulus Spinter 42 π.Χ.
- 93) ♂ ↑ 3.19 γρ. Δηνάριον. 1
Ἐμ. Κεφαλὴ τῆς Ἐλευθερίας δεξ. Ἐμ-
προσθεν LEIBERTAS, ὀπισθεν C. CASSI.
IMP
Ἐπ. Πρόχους καὶ κυρτὴ ράβδος (LITUUS).
Κάτωθεν LENTULUS
SPINT
Πβλ. SYDENHAM, σ. 204, ἀρ. 1307.
Πίν. 6 ἀρ. 30
- Αὔγουστος**
31 π.Χ. - 14 μ.Χ.
- 94) ✕ ↑ 12.50 γρ. 1
Ἐμ. CAE.. Κεφαλὴ Αὐγούστου δεξ.
Ἐπ. Στέφανος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπι-
γραφή AV...TVS.²
Πβλ. GRUEBER II, σ. 546, ἀρ. 293-
297³, M. GRANT, The Six Main Aes
Coinages of Augustus, σ. 9, πίν. XIV,
ἀρ. 2, 3⁴.
Πίν. 6 ἀρ. 31
- Διοκλητιανὸς**
284 - 305 μ.Χ.
- 95) Ἀντωνιανὸς ↓ 2.98 γρ. 1
Ἐμ. IMPCDIOCLETIANVSPFAVG
Προτομὴ ἀκτινοστεφῆς δεξ.
- Ἐπ. CONCORDIAMIL ITVM Αὐτοκρά-
τωρ καὶ Ζεὺς. Ἐν τῷ πεδίῳ Γ, ἐν τῷ
ἐξέρῳ ALE.
Νομισματοκοπεῖον: Ἀλεξανδρείας.
Πβλ. COHEN ἀρ. 32.
Πίν. 6 ἀρ. 32
- Δικίνιος Α'**
308 - 324 μ.Χ.
- 96) ✕ ↓ Ἀσσάριον. 1
Ἐμ. IMPLICI NIVS.... Κεφαλὴ δαφνο-
στεφῆς δεξ.
Ἐπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Δύο Νίκαι κρατοῦσαι
ἀσπίδα.
Πβλ. ἔ.ἀ. ἀρ. 170.
- Ἐποχῆς**
M. Κωνσταντίνου καὶ Διαδόχων
- 97) ✕ ↓ 1.47 γρ. Ἀσσάριον. 1
Ἐμ. COSTAN TINOPOLI. Προτομὴ
Κωνσταντινουπόλεως ἀρ.
Ἐπ. GLOR IAEXER CITVS Δύο στρα-
τιῶται ἐκατέρωθεν στρατιωτικῆς σημαίας.
Ἐν τῷ ἐξέρῳ SMND.
Χρονολογία κοπῆς νομίσματος: 335 - 340
μ.Χ.
Νομισματοκοπεῖον: Νικομηδείας.
Πβλ. M. THOMPSON, The Athenian
Agora II, ἀρ. 947.

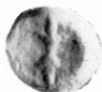
¹ Τύπος ὁμοιάζων πρὸς νομίσματα τῆς Ἑλίδος,
πβλ. B.M.C. πίν. XV, ἀρ. 14.

² Κτυπημένον δίς.

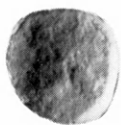
³ Χρονολογεῖται περὶ τὸ 27 π.Χ. καὶ ἀνήκει εἰς τὴν

Νομισματοκοπίαν τῆς Ἀνατολῆς.

⁴ Βλ. ANNE S. ROBERTSON, Roman Imperial
Coins in the Hunter Coin Cabinet, ἀρ. 290 - 292
περὶ τὸ 23 ἢ 19 π.Χ. καὶ ἀργότερον.

1

3

2

4

5

6

8

7

9

11

10

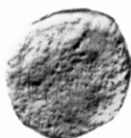
12

13

14

15

17

16

18

19

23

26

30

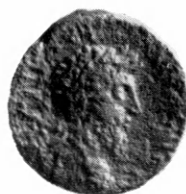
33

21

22

24

28

29

32

20

25

27

31

Νομίσματα ἀνασκαφῶν Ἡλίδος.

Θεοδοσίος Β'

400 - 450 μ.Χ.

- 98) ✕ ↓ 'Ασσάριον. 1
 'Εμ. 'Επιγρ. έφθ. Προτομή μετά διαδή-
 ματος του Θεοδοσίου Β' δεξ.
 'Οπ. GLORORVISTE RRAR Αύτοκρά-
 τωρ ιστάμενος άρ. κρατών λάβαρον και
 σφαίραν.

Νομισματοκοπεΐον: Κωνσταντινουπόλεως.
 Χρονολ. κοπής νομίσματος: 400-408 μ.Χ.
 Πβλ. έ.ά. άρ. 1626.

- 99) ✕ 'Εφθ. 'Ασσάριον. 2
 'Εμ. 'Επιγρ. έφθ. Δύο στρατιῶται έκaté-
 ρωθεν στρατιωτικής σημαίας.
 100) ✕ 'Εφθ. 2

ΒΑΝΔΑΛΙΚΑ (3)

- 101) ✕ ↑ 1
 'Εμ. 'Επιγρ. έφθ. Προτομή αύτοκράτο-
 ρος δεξ. (Θεοδοσίου Β' ή Βαλεντινια-
 νοῦ Γ').

'Οπ. Σταυρός έντός στεφάνου.
 Πβλ. Β.Μ.С. σ. 38, άρ. 173 κ.έ.

- 102) ✕ 'Εφθαρμένα. 2
 Πιθανῶς του ίδιου τύπου.

ΕΝΕΤΙΚΑ (1)**G. Gradenigo**

1355 - 1356 μ.Χ.

- 103) ✕ ↓ 0.55 γρ. Σολδίων. 1
 'Εμ. IOHSGRAD OIGODVX 'Ο Δόγης
 γονυπετής προς άρ.
 'Οπ. S' MARCVS' VENETI Λέων άρ.

Πβλ. PAPADOPOULI I, σ. 192, άρ. 5.
 Πίν. 6 άρ. 33

- 'Εφθαρμένα (17)
 104) ✕ Τελείως έφθαρμένα. 17

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΜΗΚΩΝΟΣ ΚΑΙ ΟΠΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον τῆς χρήσεως αὐτῶν παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, διάφοροι πραγματεῖαι ποικίλων κατευθύνσεων (ἀρχαιολογικαί, φαρμακοϊστορικαί, φαρμακοβοτανικαί κλπ.) ἔχουν κατὰ καιροὺς γραφῇ, αὐτοτελῶς ἢ ἐν τῷ πλαισίῳ γενικωτέρων ἀναλόγου φύσεως ἐρευνῶν.

Ἡ μήκων, ὡς φυτόν, καὶ αἱ ὑπνωτικαὶ αὐτῆς ιδιότητες, ἦσαν ἤδη ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος γνωσταί, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς περιόδου ἐκείνης.

Ἐθεωρεῖτο αὕτη μαγικὸν ἢ δηλητηριῶδες φυτόν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ βραδύτερον ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὴν θεραπευτικὴν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπεικόνιζον τοὺς θεοὺς Ὑπνόν, Νύκτα καὶ Θάνατον ἐστεφανωμένους μὲ μήκωνας ἢ κρατοῦντας τοιαύτας ἀνὰ χεῖρας.

Κατ' ἀνάλογον τρόπον διεκόσμου καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Πλούτωνος, τῆς Δήμητρος, τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Κυβέλης, τῆς Ἰσιδος καὶ ἄλλων θεῶν. Ἐφερον ἐπίσης ταῦτα στεφάνους μηκώνων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ δέσμην ἐξ αὐτῶν, μετὰ ἢ ἄνευ σταχύων ἀνὰ χεῖρας.

Οἱ καρποὶ τῆς μήκωνος, μετὰ ἢ ἄνευ σταχύων, ἀπαντῶνται ἐπίσης εἰς εἰδῶλια, ἀνάγλυφα, ἀγγεῖα, ἐπιτυμβίους πλάκας, νομίσματα καὶ κοσμήματα.

Ἀναφέρεται ὅτι ἡ Δημήτηρ, ἀπηλπισμένη διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς κόρης τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, ἔφαγε μήκωνας διὰ νὰ κοιμηθῇ καὶ νὰ λησμονήσῃ τὸν πόνον τῆς. Κατὰ τὸν Ὀβίδιον μήκωνας ἐχορήγησεν αὕτη καὶ εἰς τὸν Τριπτόλεμον διὰ νὰ τοῦ προκαλέσῃ ὕπνον.

Ἡ μήκων κατέστη ἐν τῶν συμβόλων τῆς θεᾶς ταύτης. Ἀπαντᾶται ἀπεικονισμένη μετὰ σταχύων σίτου ἐπὶ κίστης εἰς Ἐλευσίνα.

Ὁ καρπὸς τῆς (κωδία), ἀπαντῶμενος εἰς χεῖρας ἀγαλμάτων διαφόρων χθονίων θεῶν, μετὰ ἢ ἄνευ σταχύων, θεωρεῖται ὡς σύμβολον τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς γονιμότητος, λόγῳ τῶν πολυαρίθμων σπερμάτων του.

Περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς μήκωνος ἐν τῇ μελετωμένῃ κυρίως περιοχῇ, μέχρι τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων, θέλομεν ἀναφέρει ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὰ οἰκεῖα κεφάλαια.

Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἐξετάζονται παρ' ἡμῶν, ἀπὸ φαρμακοϊστορικῆς καθαρῶς πλευρᾶς, τὰ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὴν μήκωνα, ὅσα κατέστη δυνατόν νὰ ἀνεύρωμεν, τόσον ἐκ τῆς ἐρέυνης τῆς ἀρχαιολογικῆς βιβλιογραφίας, τῆς εἰς ἡμᾶς προσειτῆς, ὅσον καὶ ἐξ ἐκείνης τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, ἐπὶ σκοπῷ χρησιμοποίησεως τούτων πρὸς ἐξαγωγήν σχετικῶν συμπερασμάτων.

Είς διάφορα σημεία, εκείνα ειδικώτερον, είς τὰ όποία προεξέχει ό αρχαιολογικός χαρακτήρ, τὰ συμπεράσματα δέν είναι πλήρη ή χρήζουν περαιτέρω, από αρχαιολογικής πλευράς, έρεύνης.

Παρά ταύτα έκρίθη σκόπιμον νά μνημονευθοῦν ένταῦθα, διά νά δοθῇ ή εύκαιρία είς τούς περί ταύτα ασχολουμένους νά διερευνήσουν ταῦτα πρὸς πλήρη άποσαφήνισίν των.

II. Η ΜΗΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΟΠΙΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙΝ

A. ΕΚ ΤΗΣ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Πρώτη γραπτή μαρτυρία περί μήκωνος είναι ή τοῦ Ήσιόδου (8^{ος} π.Χ. αιών), όστις άναφέρει ότι περί την περιοχήν της Κορίνθου ὑπῆρχε πόλις ὑπό τὸ όνομα Μήκωνη¹:

*Καί γάρ ότ' έκρίνοντο θεοί θνητοί τ' άνθρωποι
Μηκώνη, τότε' έπειτα μέγαν βοῦν πρόφρονι θυμῳ
δασάμενος προύθηκε, Διός νόον έξαπαφίσκων.*

Αὔτη, κατά τούς σχολιαστάς του², έλαβε τὸ όνομα έκ τῶν πολλῶν γενομένων εκεί καλλιεργειῶν μήκωνος, κατ' άλλους όμως έκ τοῦ ότι εκεί πρώτον εὔρεν ή Δημήτηρ τὸν καρπὸν τῆς μήκωνος³.

Τὸ προϊστορικὸν τοῦτο όνομα τῆς πόλεως, ήτις παλαιότερον έκαλεῖτο Αἰγιαλεις, Αἰγιάλη, Αἰγιάλεια ή Αἰγιαλοί, άντικατεστάθη έν συνεχείᾳ διά τοῦ Σικυών⁴.

Ή μήκων άναφέρεται ώσαύτως ως φυομένη είς τὸν κήπον τῆς Έκάτης παρά την Κολχίδα, ως περιγράφεται είς τὰ Άργοναυτικά⁵:

*Έν δὲ πόαι ρίζησι κατηρεφές χθαμαλῆσιν,
άσφόδελος, κλύμενός τε καί ευειδῆς άδιάντος.*

.

1 ΗΣΙΟΔΟΥ Θεογονία στ. 535-537.

2 ΗΣΙΟΔΟΥ Θεογονία, "Εκδοσις Ζωγραφείου Έλληνικής Βιβλιοθήκης έξ έρμηνείας Καρόλου Σίττλ, στ. 535-537 (Κωνσταντινούπολις 1889).

3 ΜΕΓ. ΕΤΥΜ. έν λ. Κατά τὸν ΣΤΕΦ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ έν λ. Σικυών ή Μηκώνη έκαλεῖτο καί Τελχινία.

4 Τὴν δὲ Σικυῶνα πρότερον Μηκῶνην έάλουν, έτι δὲ πρότερον Αἰγιαλεις... Ταύτης δὲ τῆς χώρας τὸ μὲν παλαιὸν Ἰωνες έκράτουν έξ Ἀθηναίων τὸ γένος όντες, έκαλεῖτο δὲ τὸ μὲν παλαιὸν Αἰγιάλεια καί οἱ ένοικοῦντες Αἰγιαλεις, ὕστερον δ' άπ' εκείνων Ἰωνία, καθάπερ καί ή Ἀττική, άπό Ἰωνος τοῦ Σούθου. ΣΤΡΑΒ. VIII c. 382.

... Άπό τούτου (Σικυῶνος) βασιλεύσαντος ή γῆ Σικυωνία καί Σικυῶν άντι Αἰγιάλης ή πόλις όνομάσθη. Σικυῶνα δὲ οὐ Μαραθῶνος τοῦ Ἐποπέως, Μητίονος δὲ είναι τοῦ Ἐρεχθέως φασίν. όμολογεῖ δὲ σφισι καί Ἀσιος, έπει Ἡσιόδός γε καί Ἰβυκος, ό μὲν έποίησεν ως Ἐρεχθέως εἶη Σικυῶν, Ἰβυκος δὲ είναι Πέλοπός φησιν αὐτόν. ΠΑΥΣ. II 6. 5.

Σικυῶνιοι δὲ—οὔτοι γάρ ταῦτη Κορινθίους εἶσιν όμοροι— περί τῆς χώρας τῆς σφετέρας λέγουσιν ως Αἰγιαλεις αὐτόχθων πρώτος έν αὐτῇ γένοιτο, καί Πελοποννήσου δὲ όσον έτι καλεῖται καί νῦν Αἰγιαλός άπ' εκείνου βασιλεύοντος όνομασθῆναι, καί Αἰγιάλειαν αὐτόν οἰκίσαι πρώτον έν τῷ πεδίῳ πόλιν. ΠΑΥΣ. II 6. 6.

Είς τὸ έργον τοῦ VICTOR HEHN, Kulturpflanzen u. Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland u. Italien sowie in das übrige Europa ("Εκδ. Otto Schrader, Hildesheim 1963) καί έν σ. 316, άποδίδεται τὸ όνομα τῆς Σικυῶνος γερμανιστί διά τῆς λέξεως «Gurkenstadt», δηλ. πόλις τοῦ σίκυος (= άγγουρίου). Ἡ έτυμολογία ένταῦθα, ως ήδη έξετέθη, οὐδεμίαν σχέσηιν έχει πρὸς τὴν λέξιν σίκυς (τοῦ όποίου τὸ ήμερον είδος άποδίδεται γερμανιστί διά τῆς λέξεως «Gurken»), οὔτως ώστε ή άπόδοσις αὐτῇ νά εὔσταθῇ, αλλά προέρχεται άπό τοῦ ήρωος Σικυῶνος, ως ήδη έξετέθη.

5 JOH. GOTTL. SCHNEIDER, Ὁρφῶς Ἀργοναυτικά, 1803, στ. 914.

σμίλαξ ἡδὲ χαμαίμηλον, μήκων τε μέλαινα
ἀλκέα, καὶ πάνακες καὶ κάλπασον, ἡδ' ἀκόνιτον,
ἄλλα τε δηλήεντα κατὰ χθόνα πολλὰ πεφύκει.

Ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ἰλιάδα ¹ ἀναφέρει ἐπίσης τὴν μήκωνα:
Μήκων δ' ὥς ἐτέρωσε κάρη βάλεν, ἦτ' ἐνὶ κήπῳ,
καρπῷ βριθομένη νοτίησί τε εἰαρινῇσιν.

Εἰς τὴν Ὀδύσειαν ² ἀναφέρει τὴν ὑπαρξιν φαρμάκου τινός, τοῦ νηπενθοῦς, τὸ ὁποῖον ἐχορήγησεν ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου εἰς τὸν Τηλέμαχον, διὰ νὰ λησμονήσῃ τὸν πόνον του. Τοῦτο ἐγνώρισεν αὕτη παρὰ τῆς Αἰγυπτίας Πολυδάμνας, συζύγου τοῦ Θῶνος, εἰς ἣν πλεῖστα φάρμακα φέρει ἡ ζεῖδωρος γῆ, πολλὰ χρήσιμα μεμειγμένα μετ' ἄλλων καὶ πολλὰ κακά:

αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον,
νηπενθὲς, τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἀπάντων

.
τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μυηόμεντα
ἐσθλά, τὰ οἱ Πολύδαμνα πόρεν Θῶνος παράκοιτις
Αἰγυπτίῃ, τῇ πλεῖστα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλά μεμειγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Ὁ Θεόφραστος ³, ἀναφέρον τὰ ἀνωτέρω, λέγει, ὅτι δὲν ὑπάρχει φυτὸν ἔχον τὰς ιδιότητας τοῦ νηπενθοῦς. Φαίνεται ὅτι οὗτος ἢ θὰ ἡγνόει τοῦτο ἢ θὰ ἀμφέβαλλε διὰ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ, γράφων, ὅτι εἰκόσιν ὥσπερ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑποδεδειχθαι.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο πρεσβεύεται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀρχαιοτέρων ἢ νεωτέρων συγγραφέων, πιστευόντων ὅτι ὑπὸ τὸ ἀλληγορικὸν ὄνομα νηπενθὲς νοοῦνται τὰ θέλγητρα καὶ ἡ χάρις τῆς Ἑλένης τοῦ Μενελάου ⁴.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ⁵, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, συμπληρώνει ὅτι λέγεται ὅτι καὶ σήμερον αἱ γυναῖκες τῆς Αἰγύπτου χρησιμοποιοῦν τοῦτο, διότι μόνον αἱ Διοσπολίτιδες ἔχουν εὖρει ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ φάρμακον τοῦτο τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύπης. Ἐπὶ τοῦ νηπενθοῦς τοῦ Ὀμήρου θέλομεν ἐπανέλθει εἰς ἴδιον κεφάλαιον.

Ὁ ριζοτόμος Θρασύας ὁ ἐκ Μαντινείας, ὡς ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος ⁶, γράφει ὅτι διὰ τῶν ὁπῶν μήκωνος καὶ κωνείου δύναται κανεῖς νὰ ἐπιτύχῃ ταχὺν καὶ ἀνώδυνον θάνατον.

Ὁ Ἱπποκράτης (460 - 377 ἢ 355 π.Χ.) ἀναφέρει πολλαχοῦ τὴν μήκωνα, χρησιμοποιοιμένην πρὸς παρασκευὴν φαρμακευτικῶν σκευασμάτων.

1 Θ 306 - 307.

2 ι 220 - 232.

3 ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ, Ἱστορία Φυτῶν ΙΧ 15. 1.

4 ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, Τὸ Νηπενθὲς τοῦ Ὀμήρου, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1952, σ. 541-553.

5 Ι 97. 30: Τὸ γὰρ νηπενθὲς φάρμακον, ὃ λαβεῖν φησιν ὁ ποιητὴς τὴν Ἑλένην ἐκ τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν παρὰ Πολυδάμνης τῆς Θῶνος γυναῖκος, ἀκριβῶς ἐξητακῶς φαίνεται· ἔτι γὰρ καὶ νῦν τὰς ἐν ταύτῃ γυναῖκας τῇ προετοιμασίᾳ

νη δυνάμει χρῆσθαι λέγουσι, καὶ παρὰ μόναις ταῖς Διοσπολίτιν ἐκ παλαιῶν χρόνων ὀργῆς καὶ λύπης φάρμακον εὖρεσθαι φασί, τὰς δὲ Θήβας καὶ Διόσπολιν τὴν αὐτὴν ὑπάρχειν.

6 *Ε.ά. Ι 9. 16. 8:... ὥστε ραδίαν ποιεῖν καὶ ἄπονον τὴν ἀπόλυσιν τοῖς ὁποῖς χρώμενος κωνείου τε καὶ μήκωνος καὶ ἐτέρων τοιούτων ὥστε εὖογκον εἶναι σφόδρα καὶ μικρόν, ὅσον εἰς δραχμῆς ὀλκήν.

Διακρίνει τὴν λευκήν, τὴν πυρερυνθρον καὶ τὴν μέλαιναν.

Θεραπευτικῶς ἀναφέρει τὴν ἀπαλήν (= ἄωρον)¹, τὴν ὠριμον² καὶ τὴν ὀπτήν³.

Ἀναφέρει ἐπίσης τὸ μηκόνιον⁴ ὡς ὑπνωτικόν, ναρκωτικὸν καὶ στυπτικὸν φάρμακον ἀφ' ἐνὸς καὶ ὡς καθαρτικὸν ἀφ' ἐτέρου⁵.

Ἀναφέρει τέλος τὰς ὑπνωτικὰς ιδιότητας τοῦ ὁποῦ τῆς μήκωνος, ἣν ὀνομάζει ὑπνωτικήν, ὡς καὶ τὴν μεγάλην θρεπτικὴν σημασίαν τῶν σπερμάτων αὐτῆς.

Τὴν μήκωνα ἀπαντῶμεν καὶ παρ' Ἀριστοτέλει (384-322 π.Χ.), ἔνθα ἀναφέρεται ὡς ὑπνωτικόν⁶, ὁ ἐπιστημονικὸς ὅμως χαρακτηρισμὸς τοῦ εἶδους ταύτης δὲν εἶναι ἐφικτός.

Ὁ Θεόφραστος (372-287 π.Χ.) ἀναφέρει ἐπίσης πολλαχοῦ τὴν μήκωνα⁷, διακρίνων τὴν μέλαιναν ἢ κεραιτίτιδα⁸, τὴν ροιάδα⁹ καὶ τὴν Ἡρακλείαν¹⁰.

Τὰ τρία ὡς ἄνω ἤδη μήκωνος, κατὰ τοὺς μελετητάς του¹¹, ἀποδίδονται μᾶλλον εἰς ἄλλα εἶδη μήκωνος, οὐχὶ δὲ εἰς μήκωνα τὴν ὑπνοφόρον. Οὐχ ἦττον ὅμως σαφῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται ὅτι ἐκ τῆς κωδίας κλπ. τῆς μήκωνος, ὅταν αὕτη χαραχθῇ, ἐκρέει ὁπός, ὅστις καὶ συλλέγεται.

Δέον ὅθεν νὰ ὑπάρχη παρ' αὐτῷ καὶ τὸ εἶδος *Papaver somniferum*, κατὰ τὴν γνώμην μας δὲ αὕτη εἶναι ἡ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Φυτῶν Ἱστορία διαλαμβανομένη μήκων ἢ μεγίστη, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Θεόφραστος τὴν χαρακτηρίζει¹².

Διὰ τὸν ὁπισμὸν γενικῶς (τὴν λήψιν δηλ. τοῦ ὁποῦ ἐκ τῶν φυτῶν) γράφει ὅτι γίνεται ἀπὸ τῶν κανλῶν, ὥσπερ τοῦ τιθυμάλλου καὶ τῆς θριδακίνης καὶ σχεδὸν τῶν πλείστων ἢ ἀπὸ τῶν ριζῶν ἢ τρίτον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ὥσπερ τῆς μήκωνος· ταύτης γὰρ μόνῃς οὕτω, καὶ τοῦτ' ἴδιον αὐτῆς· τῶν μὲν οὖν καὶ αὐτόματος ὁ ὁπὸς συνίσταται δακρυώδης τις ὥσπερ καὶ τῆς τραγακάνθης· ταύτην γὰρ οὐδὲ τέμνειν ἐστί. τῶν δὲ πλείστων ἀπὸ τῆς ἐντομῆς ὧν ἐνίους μὲν εὐθὺς εἰς ἀγγεῖα συνάγουσιν ὥσπερ καὶ τὸν τοῦ τιθυμάλλου ἢ *μηκωνίου*¹³, καλοῦσι γὰρ ἀμφοτέρως καὶ ἀπλῶς ὅσα πολύοπα τυγχάνει.

1 Oeuvres complètes d'Hippocrate, *Περὶ τῶν ἐν- τὸς παθῶν*, κεφ. 12 (Ἔκδ. Littre. Παρίσιος 1840/1849).

2 Αὐτόθι *Περὶ γυναικείων*, κεφ. 192.

3 Αὐτόθι *Περὶ γυναικῶν φύσεως*, κεφ. 58.

4 Αὐτόθι *Περὶ Ἐπιδημιῶν II*, κεφ. 118. *Περὶ Διαί- της*, κεφ. 39. *Περὶ γυναικῶν φύσεως*, κεφ. 33. *Περὶ γυναικείων*, κεφ. 20.

5 Σημειοῦμεν ὅτι ἡ ἀντίφασις αὕτη, στυπτικὸν καὶ καθαρτικόν, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα *μηκόνιον* κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐφέρετο καὶ ὁ ὁπὸς τοῦ *τιθυμάλλου* (εἶδους τινὸς εὐφορβίου, πιθανῶς τοῦ *Euphorbium perplus L.*). Ὁ ΠΑΙΝΙΟΣ (23-79 μ.Χ.) ΝΗ XX 76. 19. 53 ἀναφέρει ὅτι ὁ ὁπὸς τοῦ τιθυμάλλου καὶ τῆς μήκωνος εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι τὸ αὐτὸ ὄνομα (*μηκόνιον*). Εἶναι ὁ πρῶτος ὅστις χρησιμοποιεῖ τὴν ὀνομασίαν ὁπίον διὰ τὸν ὁπὸν τῆς μήκωνος, ἥς περιγράφει ἀμφοτέρω τὰ σκευάσματα,

δηλ. τὸν ὁπὸν ταύτης, τὸ ὁπίον, τοῦ ὁποίου περι- γράφει καὶ τὸν τρόπον παρασκευῆς καὶ τὸ ἐκχύλι- σμα αὐτῆς, τὸ *μηκόνιον*.

6 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ *Μικρὰ Φυσικά*, 456b, 30 καὶ *Τῶν περὶ τὰ ζῷα Ἱστοριῶν I* 627b, 18.

7 Ἔ.ἀ. I 1. 9. 4.—1. 11. 2.—1. 12. 2.—4. 8. 7 καὶ 10.—4. 10. 3.—9. 8. 2 καὶ II 2. 12. 1.—4. 15. 2.

8 Ἔ.ἀ. I 9. 11. 9.—9. 12. 3.

9 Ἔ.ἀ. I 9. 12. 4.

10 Ἔ.ἀ. I 9. 12. 5.—9. 16. 8.

11 ALEX TSCHIRCH, *Pharmakognosie*, III/I, 1923, σ. 645.

12 Ἔ.ἀ. I 4. 8. 10.

13 Αὐτόθι I 9. 8. 2. Ἐν τῇ ἀνωτέρω περιγραφῇ χαρα- κτηρίζεται ὡς *μηκόνιον* αὐτὸς οὗτος ὁ ὁπὸς τῆς μήκωνος, δηλαδὴ τὸ ὁπίον.

Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς (340 π.Χ.) γράφων εἰς τὸ Περὶ Πολιτειῶν¹ βιβλίον του περὶ τοῦ «Κεῖου ἐθίου»², ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: Οὕσης δὲ ὑγιεινῆς τῆς νήσου καὶ εὐγέρων τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα δὲ τῶν γυναικῶν, οὐ περιμένουσι γεραιοὶ τελευτᾶν, ἀλλὰ πρὶν ἀσθενῆσαι ἢ πηρωθῆναι τι, οἱ μὲν μήκωνι οἱ δὲ κωνεῖω ἑαυτοὺς ἐξάγουσιν³.

Ὁ Θεόκριτος⁴ (310 - 245 π.Χ.) εἰς τὰ Εἰδύλλιά του, ὁμιλῶν διὰ τὸν ναὸν τῆς θεᾶς Δήμητρος τῆς Ἀλωίδος, λέγει ὅτι αὕτη ἐκράτει εἰς τὰς χεῖράς της μήκωνας.

Ὁ Διοκλῆς ὁ Καρύστιος (4^{ος} αἰὼν π.Χ.) καὶ ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ταραντῖνος (3^{ος} αἰὼν π.Χ.) ἀναφέρεται ὅτι ἐχρησιμοποιοῦν τὸν ὀπὸν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον⁵.

Ὁ Διαγόρας⁶, ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἱπποκράτους (3^{ος} αἰὼν π.Χ.), λέγει ὅτι ὁ Ἑρασίστρατος, ὁ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σχολῆς (304 - 257 π.Χ.), ἀπεδοκίμαζε τὴν χρῆσιν τοῦ ὀποῦ ἐπὶ ὠταλγιῶν⁷ καὶ ὀφθαλμικῶν παθήσεων διὰ τὸ ἀμβλυωπῆ εἶναι καὶ καρωτικόν, ἐνῶ ὁ Μνησίδημος θεωρεῖ ὡς μόνην χρῆσιν του τὴν κατ' ὄσφρησιν εἰς ὕπνον ἀρμόζουσαν, ἄλλως δὲ ἐπιβλαβῆ τυγχάνειν, τὰ ὁποῖα, ὡς προσθέτει ὁ Διοσκουρίδης, ἐλεγχόμενα ἐκ τῆς πείρας εἶναι ψευδῆ.

Κατὰ τὸν Πλίνιον τόσοι ὁ Διαγόρας ὅσον καὶ ὁ Ἑρασίστρατος ἀπέριπτον τὴν χρῆσιν τοῦ ὀπίου ἐπὶ ὠταλγιῶν καὶ ἐθεώρουν τοῦτο ὡς ἰσχυρὸν δηλητήριον. Κατὰ τὸν Διαγόραν ἢ ἐκ τῆς μήκωνος λήψις τοῦ ὀπίου ἐγίνετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθήσεως.

Ὁ Ἀνδρέας ὁ Καρύστιος (3^{ος} αἰὼν π.Χ.)⁸, ἱατρὸς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, ἀναφέρει ὅτι ὡς λέγουσι, εἰ μὴ ἐδολοῦτο, ἐνυφλοῦντο ἂν οἱ χριόμενοι δι' αὐτοῦ.

Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἀναφέρεται ὡσαύτως ἡ νοθεία τοῦ ὀπίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ καλουμένου αἰγυπτιακοῦ, ἐνῶ βραδύτερον ἀπαντᾶται τοῦτο καὶ ὡς κυρηναϊκὸν (Opium cyrenaicum) καὶ ὡς θηβαϊκὸν (Opium thebaicum)⁹.

1 Fr. Hist. Gr. II, 215, ἀπόσπ. IX 3.

2 Ὁς Κεῖον ἐθίμον εἶναι γνωστὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας ἐν τῇ νήσῳ Κέω, ἐφηρμόζετο δὲ καὶ εἰς ἄλλας περιοχάς. Κατὰ τοῦτο οἱ ὑπερβαίνοντες ὥριμην ἡλικίαν, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ γήρατος νόσων καὶ ὀδύνων, ἐτερμάτιζον ἐθελουσίως τὸν βίον των, πίνοντες δηλητήριον μετὰ πανηγυρικὸν συμπόσιον. Πρβλ. καὶ VALER. MAX. II 6. 8 καὶ GABRIEL WELTER, Ἀριστείδης νομοθέτης τῆς Κέω, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1953 - 54, τ. Γ', σ. 158 - 159.

3 Οἱ πλείστοι τῶν συγγραφέων ἀναφέρουν ὡς μέσον εὐθανασίας κατὰ τὸ Κεῖον ἐθίμον τὸ κώνειον. Πάντως, ὡς ἐν σ. 82 ἀναφέρεται, ὁ Θρασύας ὁ ἐκ Μαντινείας λέγει ὅτι διὰ τῶν ὀπῶν μήκωνος καὶ κωνεῖου δύναται κανεῖς νὰ ἐπιτύχῃ ταχὺν καὶ ἀνώδυνον θάνατον, τοῦθ' ὅπερ συμπίπτει πρὸς τὴν ἀνωτέρω παρὰ τῶν Κείων χρῆσιν τῆς μήκωνος. Ὁ ΠΛΙΝΙΟΣ (ἔ.ἀ.) ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρει δι' ὀπίου αὐτοκτονίαν πραιτωριανοῦ, κατατροχόμενον ὑπὸ νοσήματος ὀδυνηροῦ.

4 Ἡ Θαλύσια, στίχ. 157: Δράγματα καὶ μάκωνας ἐν ἀμφοτέραισιν ἔχουσα. Ἐκ τοῦ δωρικοῦ τούτου τύπου «μάκων» προέρχεται προφανῶς καὶ ἡ σήμερον εἰς πολλὰς

περιοχὰς τῆς χώρας μας ἀπαντῶσα λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ μάκος.

5 ALEX TSCHIRCH, ἔ.ἀ. III/I, σ. 645.

6 ΠΕΔΑΚΙΟΥ (ἀνάγν. ΠΕΔΑΝΙΟΥ) ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ ΤΟΥ ΑΝΑΖΑΒΕΩΣ, Τὰ σφάσματα Ἀπαντα. Ἐκδ. Andreae Wecheli, σ. 267. Ἀντιθέτως εἰς ἄλλας ἐκδόσεις τοῦ Διοσκουρίδου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Διαγόρας λέγει ὅτι ὁ Ἑρασίστρατος ἀπεδοκίμαζε τὴν χρῆσιν ἐπὶ... [PEDANI DIOSCURIDIS ANAZARBEI, De materia Medica I 64. 6 (ἔκδ. Max Wellmann Βερολῖνον, 1958)].

7 Ὑπὸ τῶν HONORKA καὶ KRONFELD (Vergleichende Volksmedizin, σ. 310) διατυπῶνται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Διαγόρας ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μελετήσας τὴν ἐκ τῆς μήκωνος λήψιν τοῦ ὀπίου. Ὁ BERENDES (Die Pharmazie bei den alten Kulturvölkern, I, 143) θεωρεῖ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐσφαλμένην, διότι ὁ ἀνωτέρω ἐκ Κύπρου ἱατρὸς Διαγόρας, ζήσας τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα, συγγέεται πρὸς τὸν ἐκ Μήλου Διαγόραν τὸν Ἀθεϊστήν, ζήσαντα κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Πρβλ. καὶ τὰ κατωτέρω περὶ Πλινίου ἀναφερόμενα.

8 ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ ἔ.ἀ. I 64. 6.

9 ALEX TSCHIRCH, ἔ.ἀ. III/I, σ. 645.

Ὁ Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος (197-130 μ.Χ.) ἀναφέρει τὴν μήκωνα¹ καὶ τὸν ταύτης ὁπὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα δάκρυ μήκωνος² περιγράφει δὲ καὶ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ὁποῦ.

Ὁ Διοσκουρίδης (40-90 π.Χ.) ἀναφέρει πλείονα εἶδη μήκωνος καὶ δὴ:

1. *Μήκωνα τὴν ροιάδα*³, ὀνομαζομένην οὕτω διὰ τὸ ταχέως τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν, συμπληροῖ δὲ ὅτι κέκτηται ὑπνωτικὰς ἰδιότητας.

2. *Μήκωνα τὴν ἡμερον*⁴ καὶ *κηπευτήν*, ἧς τὸ σπέρμα ἀρτοποιεῖται, διὰ δὲ τὴν μετὰ ἐπιμήκους κεφαλίου καὶ λευκοῦ σπέρματος, ὅτι καλεῖται *θυλακίτις*.

Ἀναφέρει ἐπίσης τὴν ἀγρίαν μὲ ἐγκαθημένην καὶ ἐπιμήκη κωδίαν καὶ μέλαν σπέρμα, ἣτις ὀνομάζεται καὶ *πιθίτις*, ὑπὸ ἐνίων δὲ ροιάς καὶ αὐτὴ διὰ τὸ ρεῖν ἐξ αὐτῆς τὸν ὁπὸν, τρίτην δὲ ἀγριωτέραν καὶ φαρμακωδεστέραν, μακροτέραν τούτων, ἔχουσαν κωδίαν ἐπιμήκη.

Τὰ φύλλα καὶ αἱ κωδίαί τούτων ἐψηθεῖσαι ἐν ὕδατι, ὡς γράφει, *ὑπνοποιοῦσι* διὰ τὸν ὁπὸν ἀναφέρει ὅτι *ψύχων ἐπὶ πλεόν καὶ παχύνων καὶ ξηραίνων, ληφθεὶς βραχὺς ὅσον ὄροβος, ἀνώδυνός ἐστι καὶ ὑπνοποιὸς καὶ πεπτικός, βοηθῶν βηξὶ καὶ κοιλιακαῖς διαθέσεσι πλείων δὲ ποθειὺς βαπτίζει ὑπνῷ ληθαργωδῶς καὶ ἀναιρεῖ*.

Κράτιστον χαρακτηρίζει τὸν πυκνὸν βαρὺν ἐν τε τῇ ὁσμῇ, *καρωτικόν, πικρὸν ἐν τῇ γεύσει*.

Περαιτέρω ἀναφέρει τρόπους λήψεως τοῦ ὁποῦ γράφων ὅτι:

α. Ἄλλοι κόπτουν τὰ φύλλα καὶ τὰς κωδίας ἐκθλίβοντες διὰ πιέστρου καὶ τρίβοντες ἐν θυντῇ ἀναπλάττουσι τροχίσκους, τοῦτο δὲ, λέγει, καλεῖται *μηκώνιον* καὶ εἶναι ἀδρανέστερον τοῦ ὁπίου.

β. Διὰ χαραγῆς τοῦ καρποῦ διὰ μαχαιριδίου μετὰ τὸ τὰς δρόσους ἀνι-

1 ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ (ἔκδ. Α. S. F. Gow - A. F. Scholfield, Cambridge 1953) Γεωργικά ἀπόσπ. 74 στ. 43 ἑ.

Καὶ δ' αὐτῆς μήκωνος...

...ἀπὸ πλαταγόνια βάλλοις,

ἄβρωτον κώδειαν ὄφρα κνώπεσσι φυλάξῃ·
φυλλάσιν ἣ γὰρ πάντα διοιγομένην ἐφίξει
ἐρπετά, τὴν δὲ δρόσοισιν εἰσκομένην βοτέονται
κώδειαν καρποῖο μελιχροτέρου πλήθουσιν.

θρίων δ' οἰχομένων ῥέα μὲν φλόγες, ἄλλοτε ριπαὶ
πῆξαν σάρκα τυπῆσι· τὰ δ' οὐ βάσιν ἐστήριζαν

[θρία δ' οὐ λέγει τὰ τῆς συκῆς, ἀλλὰ τὰ τῆς μήκωνος].

(Ἡ ἐντὸς ἀγκυλῶν προσθήκη ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Kaibel, 1962, ἐκδόσεως τοῦ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ἐν XV 684a).

Θηριακά

Ἄγρει μὲν ὀλίγαις μηχανίσι δάμνον εἰσὶν
ἐρρομένην, ἀργῆτι δ' αἰεὶ περιδέδμενον ἄνθη·

(στ. 630 ἑ.)

μηδ' ἀπαρίνη

μηδ' εἴτι κουλυβάτεια περιβρίθουσα τε μήκων
θυλακίς ἣ ἐπιτηλὶς ἐπὶ χραίσμῳσιν ἀπειη.

(στ. 850 ἑ.)

Ἐν καὶ μήκωνος φιαρῆς ὁπὸν, ἀμφὶ καὶ ἄγνου
σπέρματα βάλασμον τε καὶ ἐν κινάμοιο βαλέσθαι

(στ. 946 ἑ.)

2 ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ Ἀλεξιφάρμακα, στ. 431-436.

... ἤρκεσε δ' αὐτὴν

εὐάγλις κώδεια νέον σκορόδοιο ποθείσα.

Καὶ τε σὺ μήκωνος κεβληγόνου ὁπότε δάκρυ
πίνωσιν πεπύθιο καθυπνέας· ἀμφὶ γὰρ ἄκρα
γυῖα καταψύχουσι, τὰ δ' οὐκ ἀναπίνονται ὅσοι
ἀλλ' αὐτὼς βλεφάροισιν ἀκινήεντα δέδμεν...

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο παρέχεται μετάφρασις ὑπὸ Εὐτεχνίου τοῦ Σοφιστοῦ (ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ, ἔκδ. Florentina ex Officina Mönckiana, 1763, σ. 430): *Μήκων δὲ τῆς ἐν κεφαλῇ φερούσης το σπέρμα οἱ τοῦ ὁπὸν πεπώκοτες πασχουσι τοιαυδε. καθυπνουνσι πολλὰ. ἐπισὶ τὰ ἄκρα αὐτῶν πυγμὸς, τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκλεινούς ἔχουσι. ἰδρουνσιν ἄθροον...* (Ἀποδίδεται τὸ κείμενον ὡς ἔχει ἀτόνως.) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ λατινικὸν ὄνομα (*Lacrymae Papaveris*) ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ΚΕΛΣΟΥ (1ος μ.Χ. αἰ.) χρησιμοποιούμενον ὡς ἀντίδοτον, ὑπνωτικὸν καὶ παυσίπονον καταπότιον.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ SCRIBONIUS LARGUS (1ος μ.Χ. αἰ.) διαστέλλει τὸ ὅπιον (γαλακτώδης ὁ πὸς) ἀπὸ τὸ *μηκώνιον*, ὅπερ κατ' αὐτὸν ἦτο ἐκχύλισμα φύλλων (*Compositiones medicamentorum*, σ. 21-22. ἔκδ. Helmreich, Λειψία 1887).

3 ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ ἑ.ἀ. III 63. 1 καὶ 3.

4 Αὐτόθι IV 64. 1-7.

κμασθῆναι περιγράφειν μαχαιρίῳ τὸν ἀστειρίσκον, ὡς μὴ εἰς τὸ ἐντὸς διατρήσαι καὶ ἐκ πλαγίου δὲ τὰς κωδύας ἀπ' εὐθείας ἐντέμνειν ἐξ ἐπιπολῆς καὶ ἀναψᾶν¹, τὸ δάκρυον ἐπερχόμενον δακτύλῳ εἰς μύακα καὶ πάλιν ἐπιπορεύεσθαι μετ' οὐ πολὺ².

3. Μήκωνα τὴν κερατίτιδα³, παράλιον, ἀγρίαν ἢ παραθαλάσσιον.

4. Μήκωνα τὴν ἀφρώδη, ὑπὸ τινων Ἑρακλείαν κληθεῖσαν⁴.

Κατὰ τὸν μελετητὴν τοῦ Κωνσταντινοπολιτικοῦ Κώδικος τοῦ Διοσκουρίδου καθηγητὴν ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ⁵ ἡ μήκων ἢ ἡ μερὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν *Paraver somniferum*, ἡ μήκων ἢ ἀγρία πρὸς τὴν *P. orientalis*, ἡ μήκων ἢ ροιὰς πρὸς τὴν *P. hybridus*, ἡ μήκων ἢ ἀφρώδης πρὸς τὴν *Gratiola officinalis* καὶ ἡ μήκων ἢ κερατίτις πρὸς τὸ *Glaucium luteum*.

Ὁ Γαληνὸς (2^{ος} μ.Χ. αἰὼν) εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ ἔργου του⁶ ἀναφέρει τὴν μήκωνα καὶ δὴ πλείονα εἶδη ταύτης⁷ καὶ τὰ εἰς τὸ σπέρμα ταύτης ἀφορῶντα⁸, διὰ μακρῶν δὲ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὅπου ταύτης εἰθισμένον ὑπὸ τῶν ἱατρῶν ὅπιον ἰδίως ὀνομάζεσθαι⁹.

Ἀναφέρει ὡσαύτως¹⁰ ὅτι λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ ὁπὸς αὐτῆς ἀπορρεῖ, ὀνομάσθη ὑπὸ τινων ροιὰς. Εἰς τὸ κεφάλαιον Φίλωνος Ἀντίδοτον γράφει ὅτι ὁ Φίλων λέγει ὅτι ἡ ἐτυμολόγησις τοῦ δέον νὰ θεωρηθῇ προερχομένη ἐκ τῆς «Ὁ φωνῆς» καὶ τῆς λέξεως «πῖον»¹¹, συνάγων τοῦτο ἐκ τοῦ γραφομένου

Πῖον δὲ γράψαι ἄρθρον βάλε πρῶτον ἐπ' αὐτῷ

Ἄρρεν ἐνὶ δραχμαῖς πέντε δις ἐλκόμενον,

ὅπερ κατὰ τὸν Γαληνὸν ἐσήμαινε λάβε ὀπίου δραχμὰς δέκα.

Περαιτέρω ἀναφέρει ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν του¹²: Τὸ μὲν οὖν ὅπιον ἰσχυρότατόν ἐστι τῶν ναρκούτων τὴν αἴσθησιν, ὕπνον τε καρῶδη φερόντων. ἐργάζεται δὲ ταῦτα καὶ μόνον ἐψημάτι δευθέν, εἴτα ἀναληφθὲν διὰ κροκύδος καὶ εἰς ἔδραν ἐντιθέμενον, ἐπιχρῶμένον τε τῷ μετώπῳ καὶ τοῖς μυκτηρῶν ἐγχρῶμένον. ἐὰν δὲ μετὰ ἐτέρου τινὸς τῶν προαϋνόντων τὴν δύναμιν αὐτοῦ μιχθῇ, μετριώτατον ἐργάζεσθαι ταῦτα.

Ὁ Ἀθήναιος (2^{ος} μ.Χ. αἰὼν) ἀναφέρει ἐπίσης πλειστάκις τὴν μήκωνα¹³.

1 Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Α. Wecheli ἐκτέμνειν καὶ ἀποψᾶν.

2 ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ ἔ.ἀ. IV 64. 7.

3 Αὐτόθι IV 65.

4 Αὐτόθι IV 66.

5 ΕΜΜ. Ι. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ἐν ΑLEX TSCHIRCH, *Pharmakognosie*², τόμ. I/III, Leipzig 1923, σ. 1309, καὶ αὐτοτελῶς. Συγκριτικὴ μελέτη τῶν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντινοπολιτικοῦ Κώδικος τοῦ Διοσκουρίδου ἀπεικονισμένων φυτικῶν φαρμάκων, Ἀθήναι 1921. Ἐν τῇ αὐτῇ μελέτῃ ἀναφέρονται καὶ τὰ ὑπὸ προγενεστέρων μελετητῶν (COHN, DAUBEN, BONNET, SIBTHORP) καθορισθέντα ὡς ἀντιστοιχοῦντα εἶδη. Ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Διοσκουρίδου ἀναφερομένων εἰδῶν ἡσχολήθη καὶ ὁ J. BERENDES εἰς τὸ ἔργον του *Arzneimittellehre des Dioskurides*, Stuttgart 1902, σ. 397-401.

6 CLAUDII GALENI, *Medicorum Graecorum opera quae existant*, Lipsiae 1826.

7 Αὐτόθι τ. XII 72.

8 Αὐτόθι τ. I 548.

9 Αὐτόθι τ. XIII 272.

10 Αὐτόθι τ. XII 72.

11 Πῖον=τὸ λίπος.

12 Αὐτόθι τ. XIII 273.

13 Νίκανδρος παρ' ΑΘΗΝΑΙΩΝ XV 683 - 684a (ἔκδ. Kaibel 1962) καὶ ΝΙΚΑΝΟΡΟΥ Γεωργικά ἀπόσπ. 74 στ. 43. Περβ. ἀνωτ. σ. 85, σημ. 1.

Πολέμων παρ' ΑΘΗΝΑΙΩΝ (XI 478d):

Πολέμων δ' ἐν τῷ περὶ τοῦ Δίου κωδίου φησί· «μετὰ δὲ ταῦτα τὴν τελετὴν ποιεῖ καὶ αἰρεῖ τὰ ἐκ τῆς θαλάμης καὶ νέμει ὅσοι ἄνω τὸ κέρως περιενηνοχότες. τοῦτο δ' ἐστὶν ἀγγεῖον κεραμεῦν, ἔχον ἐν αὐτῷ πολλοὺς κοτυλίσκους κεκολλημένους· ἐνεῖσι δ' ἐν αὐτοῖς ὄρμινοι, μήκωνες λευκοί, πυροί, κριθαί, πικοί, λάθυροι, ὄχροι, φακοί, κύαμοι, ζεαί, βρόμος, παλάθιον, μέλι, ἔλαιον, οἶνος, γάλα, ὄϊον ἔριον ἄπλυτον. Ὁ δὲ τοῦτο βασιτάσας, οἶον λιανοφορήσας,

Ὁ Πausanias ¹ (2^{ος} μ.Χ. αἰών) ἀναφέρει ὅτι τὸ ἐντὸς τῆς ἹΑλτεως Φιλίππειον εἶχεν ὡς σύνδεσμον τῶν δοκῶν τῆς ὀροφῆς μήκωνα χαλκῆν, περαιτέρω δὲ ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης εἰς Σικυῶνα ὑπῆρχεν *ἄγαλμα καθήμενον* τῆς θεᾶς, τὸ ὁποῖον *Κάναχος Σικυώνιος ἐποίησεν* καὶ εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη εἰκονίζεται κρατοῦσα εἰς μὲν τὴν μίαν χεῖρα μήκωνα, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν μῆλον ².

Ὁ ALEX TSCHIRCH ³ τοποθετεῖ τὴν χρῆσιν τοῦ ὀπίου κατὰ τὸν 4^{ον}-3^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἀναφέρει δὲ ὅτι, ὡς δηλοῖ τὸ ἐλληνικὸν τοῦ ὀνομα, οἱ Ῥωμαῖοι ἱατροὶ εἰσήγαγον τοῦτο ἐξ Ἑλλάδος ἢ ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν.

Ἐκ τῶν λατίνων συγγραφέων, πλὴν τῶν ἤδη συγκριτικῶς πρὸς Ἑλλήνας συγγραφεῖς μνημονευθέντων, δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὑπὸ Γαίου Πλινίου τοῦ Νεωτέρου ἀναφερόμενα.

Οὕτως ἀναφέρεται ὑπὸ τούτου ⁴ ὅτι μήκων ἢ μέλαινα εἶναι ὑπνωτικὴ διὰ τοῦ ὀποῦ, ὃν παρέχει δι' ἐντομῆς τοῦ βλαστοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθήσεως κατὰ τὸν Διαγόραν, κατὰ τὸν JOLLAS ὅμως μετὰ τὴν ἀνθῆσιν, εἰς ὥραν ἡρεμον (τρίωρον μετὰ τὴν ἀνατολήν), ὅταν δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει πλέον δρόσος ἐπὶ τῆς μήκωνος. Συνιστᾶται νὰ γίνωνται αἱ ἐντομαὶ εἰς τὸ κάτω τμήμα τῆς κωδίας καὶ τοῦ κάλυκος· εἶναι τὸ μόνον εἶδος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἐντομαὶ γίνονται ἐπὶ τῆς κωδίας. Ὁ ὀπός, ὡς παντὸς φυτοῦ, συλλέγεται ἐπὶ ἐρίου, ἢ, ἐὰν εἶναι ὀλίγος, ἀποσπᾶται διὰ τοῦ ὄνυχος τοῦ ἀντίχειρος.... συμπυκνοῦται καὶ ζυμοῦται εἰς ἀρτίδια, τὰ ὁποῖα ξηραίνονται ὑπὸ σκιάν. Ὁ ὀπός οὕτως ὄχι μόνον ἐπενεργεῖ ὑπνωτικῶς, ἀλλὰ λαμβανόμενος εἰς μεγάλας δόσεις φέρει τὸν θάνατον διὰ τοῦ ὕπνου, ὀνομάζεται δὲ ὁ π ι ο ν... Λέγει ὡσαύτως ὅτι ὁ Διαγόρας καὶ ὁ Ἑρασίστρατος τὸ ἀπέρριπτον, ἀπαγορεύοντες τὴν ἐνσταξιν αὐτοῦ εἰς τὸν ὀφθαλμόν, διότι ἦτο θανατηφόρον δηλητήριο καὶ διότι ἐβλαπτε τὴν ὄρασιν καὶ ὅτι ὁ Ἀνδρέας προσέθετεν ὅτι δὲν προεκάλει ἀμέσως τύφλωσιν, διότι ἐνοθεύετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως, λέγει, ὅτι δὲν ἀπέρριπτον τὴν χρῆσιν ἐνὸς περιφήμου σκευάσματος καλουμένου δ ι α κ ὀ δ ι ο ν (διὰ κωδιῶν). Ἐπίσης ὅτι ἐκ τοῦ κονιοποιηθέντος σπέρματος παρασκευάζουν τροχίσκους, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦν ἐντὸς γάλακτος ὡς ὑπνωτικόν. Τὸ ὀπιον χρησιμοποιοῦν κατὰ τῶν κεφαλαλγιῶν μετὰ ροδελαίου, μετὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ἐλαίου ἐφαρμόζουν ἐνσταλάξεις ἐντὸς τῶν ὠτων πρὸς καταπράυνσιν τῶν πόνων. Μετὰ γυναικείου γάλακτος τὸ ἐπιθέτουν ἐπὶ μελῶν προσβεβλημένων ὑπὸ ἀρθρίτιδος, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ φύλλα. Μετ' ὧς χρῆσιν χρησιμοποιεῖται ἐπὶ ἐρυσι-

τούτων γέεται».

Βυζάντιος Παρμένων παρ' ΑΘΗΝΑΙΩΙ (V 221a):

Ἄνῃ γὰρ ἔλκων οἶνον ὡς ὕδωρ ἵππος
Σκυθιστὶ φωνεῖ, οὐδὲ κόππα γινώσκων
κεῖται δ' ἀναυδος ἐν πίθῳ κολυμβήσας,
κάθυπνος, ὡς μήκωνα φάρμακον πίνων.

1 Ἔστι δὲ ἐντὸς τῆς ἹΑλτεως τὸ Μητροφῶν καὶ οἴκημα

περιφερὲς ὀνομαζόμενον Φιλίππειον· ἐπὶ κορυφῇ δέ ἐστι τοῦ Φιλίππειον μήκων χαλκῆ σύνδεσμος ταῖς δοκοῖς (ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ V 20, 9).

2 Πεποιήται δὲ ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, φέρονσα ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πόλον, τῶν χειρῶν δὲ ἔχει τῇ μὲν μήκωνα, τῇ δὲ ἑτέρᾳ μῆλον (ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ II 10, 5).

3 ALEX TSCHIRCH, ἔ.ἀ. III/I, σ. 645.

4 PLINIUS NH XX 76.

πέλατος καὶ πληγῶν. Ὁ Πλίνιος πάντως δὲν ἐπιδοκιμάζει τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ὀπίου εἰς τὰ κολλύρια καὶ ἔτι περισσότερον εἰς τὰ καλούμενα ἀντιπυρετικά σκευάσματα. Ἀναφέρει περαιτέρω ὅτι χορηγεῖται ἡ μήκων ἡ μέλαινα ἐντὸς οἴνου κατὰ τῶν κοιλικῶν παθήσεων καὶ ὅτι διὰ βρασμοῦ τῶν κωδιῶν καὶ τῶν φύλλων λαμβάνεται ἀφέψημα καλούμενον *μηκώνιον*, δράσεως κατὰ πολὺ ἡπιωτέρας τῆς τοῦ ὀπίου.

Πλὴν τῆς μήκωνος τῆς μελαίνης ὁ Πλίνιος¹ ἀναφέρει καὶ τὴν μήκωνα τὴν ροιάδα (*Papaver rhoeas* L.) ὡς εἶδος ἐνδιάμεσον μεταξὺ τῆς καλλιεργουμένης μήκωνος καὶ τῆς ἀγρίας τοιαύτης καὶ ὡς τρίτον εἶδος τὸ *τιθύμαλλον* (*Euphorbia paralias* L.²), καλούμενον ὑπὸ τῶν μὲν *μηκώνιον* (*mecon*), ὑπὸ τῶν δὲ *παράλιον* (*paralion*).

Ὁ Βιργίλιος³ ἀναφέρει ἐπίσης πλειστάκις τὴν μήκωνα, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι Λατίνοι συγγραφεῖς.

Δὲν κρίνεται σκόπιμος ἡ ἀναγραφὴ πλειότερων πληροφοριῶν, δοθέντος ὅτι δὲν θέλει ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἡ μετὰ τὸν 3^{ον} μ.Χ. αἰῶνα ἐξάπλωσις τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου, διότι ταῦτα εἶναι ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἤδη γνωστά.

*
* *

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐν τῇ κλασσικῇ βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων περὶ τὴν μήκωνα καὶ τὸ ὄπιον ἀνὰ τὸν ἐλληνικὸν χρόνον, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα :

1. Ὅτι ἡ μήκων ἦτο ἤδη γνωστὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων γραπτῶν μνημείων (Ἡσίοδος, Ὅμηρος κ.ά.).

2. Ὅτι δὲν εἶναι ἐπακριβῶς καθωρισμένον πότε ἤρχισε χρησιμοποιούμενος ὁ ὀπὸς ταύτης (ἤδη γνωστὸς κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα).

3. Ὅτι ἐκ τῆς μήκωνος ὑπῆρχον δύο σκευάσματα :

α. Ὁ *χυλὸς ἡ ὀπός*, λαμβανόμενος δι' ἐντομῆς τῆς κωδίας (ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλινίου καὶ ἐντεῦθεν φέρεται μὲ τὸ ὄνομα *ὀπιον*), καὶ

β. Τὸ *μηκώνιον*, ὅπερ βραδύτερον ἀπετέλει ἀφέψημα ἢ ἐκχύλισμα φύλλων φυτῶν καὶ καρπῶν μήκωνος καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο ὀλιγώτερον δραστικὸν τοῦ ὀποῦ.

γ. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα *μηκῶνιον* ἀναφέρεται παρ' Ἰπποκράτει καὶ ὁ δι' ἐκθλίψεως ὀπός, ὅστις καὶ διεπλάσσετο εἰς τροχίσκους.

4. Ὅτι ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως *ὀπιον* δεόν νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ *ὀπός*, ἂν καὶ ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει ὅτι ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ *ο-* καὶ *πιον*, τῆς τελευταίας ταύτης ἐκδοχῆς σημειουμένης ὑπὸ τοῦ Φίλωνος.

5. Ὅτι αἱ ἐντομαὶ ἐγίνοντο πρῶτον κυκλοτερῶς περὶ τὸν ἀστερίσκον καὶ ἐν συνεχείᾳ καθέτως (ἐπ' εὐθείας) κατὰ τὸ χαμηλότερον τμήμα (Διοσκουρίδης καὶ Πλίνιος).

6. Ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡσαύτως ἡ μήκων καὶ δὴ τὰ φύλλα, οἱ βλαστοὶ καὶ αἱ

1 PLINIUS NH XX 77 καὶ 80.

2 Κατ' ἄλλους *E. peplus*.

3 VERGILIUS Georgica :

*Nec non et lini segetem et Cereale papaver
tempus humo tegere et iam dudum incumbere aratri,
dum sicca tellure licet, dum nubila pendent* (I 212 ἐ.).

urunt, Lethaeo perfusa papavera somno. (I 78).

*Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
inferias Orphei Lethaea papavera mittes
et nigram mactabis ovem lucumque revises.* (IV 544 ἐ.).

κωδῖαι ὑπὸ μορφὴν ποικίλων κατεργασμάτων, αὐτουσίων ἢ ἐν μείγματι, κολλυρίων καταπλασμάτων καὶ τροχίσκων.

7. Ὅτι τὸ ὀπιον ἔδρα ἰσχυρότερον τοῦ μήκωνιου.

8. Ὅτι ἦτο γνωστὴ ἡ χρῆσις τοῦ ὀπίου ὡς ὑπνωτικοῦ δι' εἰσπνοῆς ἀτμῶν (κατ' ὁσφρησιν), εἰς ὕπνον ἀρμοζούσης, πλὴν τῆς ἐσωτερικῆς διὰ τοῦ στόματος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς διὰ καταπλασμάτων, κολλυρίων καὶ εἰσαγωγῆς ἐντὸς τοῦ ἐντέρου.

9. Ὅτι τὰ σπέρματά της εἶχον μεγάλην θρεπτικὴν ἀξίαν.

10. Ὅτι τὸ ὀπιον καὶ τὰ σκευάσματα τῆς μήκωνος ἦσαν ὑπνωτικά, παυσίπονα καὶ ναρκωτικά, ὁ ὅπως της δὲ μετὰ κωνείου ἐπέφερε ταχὺν καὶ ἀνώδυνον θάνατον.

Β. ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μήκωνος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ δὴ ἐν τῇ ἐλληνικῇ Μυθολογίᾳ, ἐλάχιστα ὑφίστανται, ὡς προανεφέρθη, διασωθέντα εἰς τινὰς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (Ὀρφεὺς Ἀργοναυτικά, Ἡσίοδος κ.ἄ.).

Ὡς ἤδη ἐξετέθη, τὰ γραπτὰ ἐλληνικὰ μνημεῖα μᾶς παρέχουν πληροφορίας περὶ ταύτην καὶ δὴ οὐχὶ ἐκτενεῖς ἐν πολλοῖς, μόνον ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος π.Χ. καὶ ἐντεῦθεν.

Πλείονας πληροφορίας καὶ διασαφήσεις μᾶς παρέχουν, τόσον διὰ τὸν πρὸ τοῦ αἰῶνος τούτου χρόνον, ὅσον καὶ διὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον καὶ τὰς μετέπειτα τοιαύτας, τὰ σημαντικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῶν διαφόρων ἀνὰ τὴν Χώραν μας καὶ ἀλλοῦ γενομένων ἀνασκαφῶν.

Μέχρι τῆς τελευταίας δεκαετίας ἐλάχιστα εἶχον γραφῇ διὰ τὴν μήκωνα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης καὶ ταῦτα ἀφεῶρων κυρίως εἰς ἀρχαιολογικὰς περὶ ταύτην παρατηρήσεις καὶ δὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀναγνώρισίν της ὡς συμβόλου ἢ κοσμήματος ἀγαλμάτων, ἀγγείων νομισμάτων κλπ.

Μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν βιβλιογραφικῶν περὶ μήκωνος εὐρημάτων παραθέτομεν ἤδη καὶ τὰ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν προκύψαντα, ὅσα κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν, κατὰ τὰς παρατηρήσεις μας, εἰς ταύτην.

Τὸν Καθηγητὴν Σπ. Μαρινᾶτον θερμότατα εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰς ποικίλας πληροφορίες, ἃς μᾶς παρέσχεν εἰς διαφόρους περιπτώσεις τῆς παρουσίας μελέτης (Κρήτη, Κοζάνη, Ἰθάκη, Ἀττικὴ κ.ἄ.).

Εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης θερμῶς, ἐκτὸς τῶν εἰς τὰ εἰδικὰ κεφάλαια ἀναφερομένων, τὸν Ἀκαδημαῖκόν Ν. Καροῦζον, τοὺς Καθηγητὰς Ν. Κοντολέοντα, Max Robinson καὶ Η. Wedeking, τοὺς Ἐφόρους ἀρχαιοτήτων Νικ. Βερδελῆν καὶ Σερ. Χαριτωνίδην, καὶ τοὺς Διευθυντὰς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων Κύπρου Πορφ. Δίκαιον καὶ Β. Καραγιώργην, ὡς καὶ τὰς ἀρχαιολόγους Δ^ῖδα Ἀρτ. Γιαννουλάτου, Δ^εα Χρ. Καρδαρά, Δ^εα Χαρ. Μπάργλα, Κ^αν Ρέαν Κοτιώνη καὶ Δ^ῖδα Κλ. Παπαπαύλου διὰ τὴν εὐγενῆ καὶ πρόθυμον ὑποβοήθησιν κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς βιβλιογραφίας.

Παρέχομεν κατωτέρω τὰς ἐν προκειμένῳ διαπιστώσεις ἡμῶν κατὰ τομεῖς τῆς ἐλληνικῆς Μεσογειακῆς περιοχῆς, περιλαμβάνοντες συγκριτικῶς καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς ξένους τομεῖς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

α. Ἡ Μήκων εἰς Μινωικὴν Κρήτην.

Ὡς πρώτη ἀσφαλεστέρα καὶ ἀρχαιοτέρα μαρτυρία διὰ τὴν μήκωνα, τὴν λήψιν τοῦ ὀπίου καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὄχι μόνον εἰς τὴν Κρήτην ἀλλὰ καὶ τὸν ἑλληνικὸν γενικῶς χῶρον, εἶναι ἡ ἐκ τῆς κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1959 γενομένης παρατηρήσεως τοῦ ἐτέρου ἐξ ἡμῶν (Καθηγητοῦ Π. ΚΡΗΤΙΚΟΥ) ἐπὶ τῶν θεῶν τοῦ Γάζι διαπιστωθεῖσα, ἣτις καὶ ἀνεκοινώθη, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν¹.

Αὕτη ἀφορᾷ εἰς ἓν τῶν εἰς Γάζι ἀνευρεθέντων καὶ δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ² πέντε εἰδωλίων, ἅτινα παρίστανον τὴν Μινωικὴν θεὰν μὲ «ὑψωμένας χεῖρας».

Ἐκ τῶν πέντε τούτων εἰδωλίων τὸ πρῶτον καὶ μεγαλύτερον, ὕψους 0.775 μ. μὴ συνυπολογιζομένων τῶν καρφίδων, αἵτινες ὑψοῦνται εἰς 2 ἐκ. ἐπὶ πλεόν, ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ «Θεὰ τῆς μήκωνος ἐπώνυμος τῶν ἱαμάτων»³, λόγῳ τοῦ ὅτι ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τρεῖς καρφίδας κινήτας, αἵτινες ἦσαν ὁμοιώματα κωδιῶν μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου (*Paraver somniferum*), περιγράφεται δὲ ὡς ἀκολούθως:

«Τὸ κυλινδρικὸν κάτω μέρος ἔφερε ζώνην συνεχοῦς σπείρας δι' ἐρυθροῦ χρώματος, μόλις διακρινομένην. Ἡ κόμη ἔχνη μαύρου χρωματισμοῦ. Αἱ καρφίδες ἔφερον ἔχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ θεὰ, παρ' ὅλην τὴν ἐμφανῆ ἐκδήλωσιν τῶν μαστῶν, ὑπονοεῖται ἐνδεδυμένη λεπτὸν φόρεμα, ὅπερ κατέληγε πρὸς τὰ ἄνω εἰς σκληρὸν περιχέλωμα. Ἐπὶ τῆς ράχεως τὸ φόρεμα σχηματίζει τολμηρὸν γωνιώδες ἄνοιγμα, ἀνάλογον πρὸς σημερινὰς ἐξώμους ἐσθῆτας. Ἡ κόμη της, ὅπισθεν βαθέως κεκομμένη, ὑπενθυμίζει τὸν γνωστὸν σήμερον τύπον à la garçon. Ἀνω ἡ κεφαλὴ ἀπέληγεν εἰς ὀξύ. Ὑπὲρ τὸ μέτωπον ἡ θεὰ ἔχει στεφάνην φθάνουσαν μέχρι τῶν ὠτων, τρεῖς δὲ καρφίδες κινεῖται εἶχον ἐμπηχθῇ ὑπὲρ αὐτὴν ἐντὸς ὀπῶν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθειῶν. Τὸ πρόσωπον φέρει τὴν ἐπιμελεστέραν πλαστικὴν δῆλωσιν ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ὁμοίων εἰδώλων. Τὸ μέτωπον εἶναι πλατύ. Αἱ ὀφρύες ἀνάγλυφοι. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἰκονίζονται ἀνάγλυφοι διὰ μικρῶν κόμβων πηλοῦ, ἐπιμελῶς ἐφαρμοσθέντων καὶ πλασθέντων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἡ ρὶς εἶναι εὐθεῖα καὶ προεξέχουσα. Τὰ χεῖλη ἀρκούντως πλαστικά, ἂν καὶ ἡ σχισμὴ τοῦ στόματος ἄψυχος. Ὁ πώγων εἶναι πλατύς, ἀλλὰ στερεῖται πλαστικότητος. Τὰ ὄτα ὁμοιάζουν πρὸς δύο ἐρωτηματικά (?) καὶ ἔχουν σημαντικὴν πλαστικότητα. Τέλος ἐκατέρωθεν τοῦ στόματος δύο πτυχαὶ ἐπὶ τῶν παρειῶν, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν μὲ ἐπιτυχίαν τὸν φιλομειδῇ τόνον εἰς τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ἔχει σχῆμα ἐνὸς U» (εἰκ. 1).

1 Π. Γ. ΚΡΗΤΙΚΟΣ, *Der Mohn, das Opium u. ihr Gebrauch im Spätminoicum III. Bemerkungen zu dem gefundenen Idol der Minoischen Gottheit des Mohns*, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. 1960, σ. 54-73 καὶ αὐτοτελῶς.

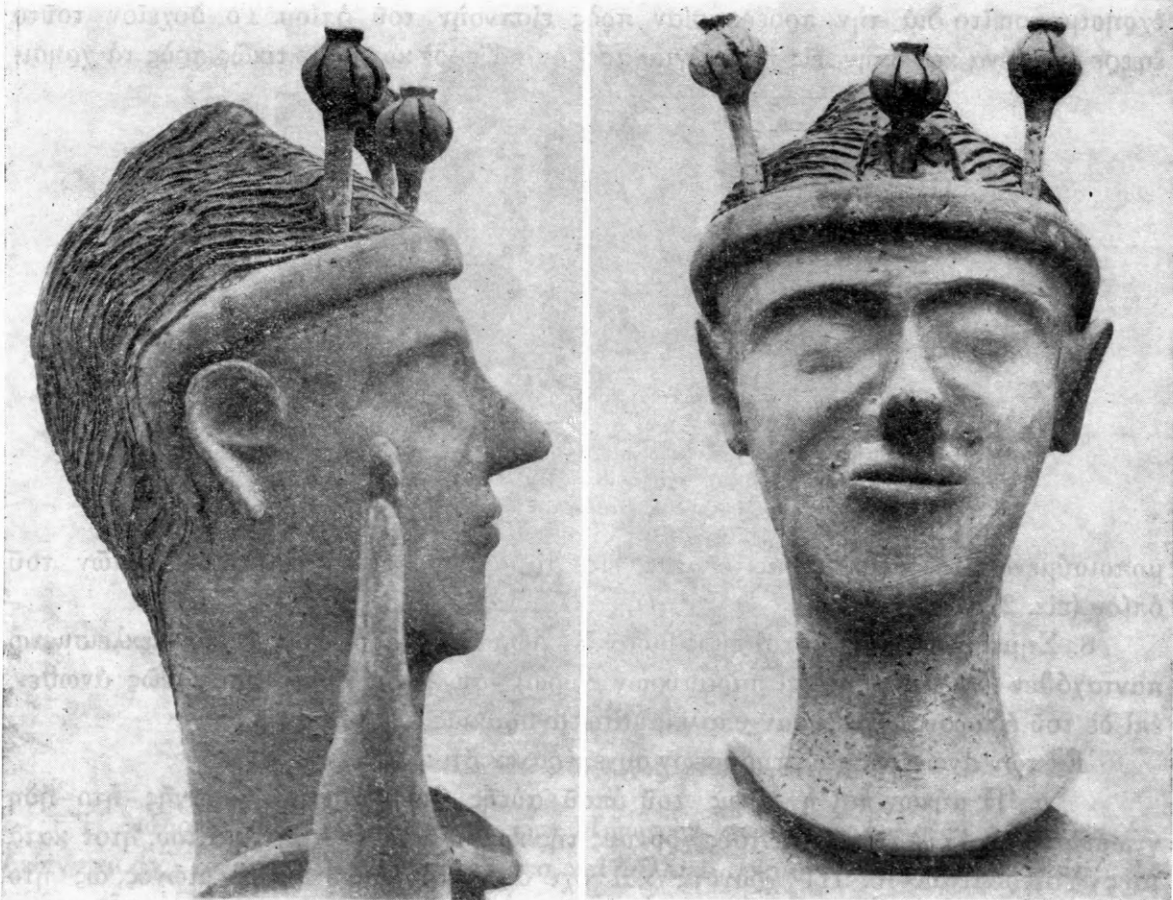
2 ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Αἱ μινωικαὶ θεαὶ τοῦ Γάζι, Ἀρχ. Ἐφημ. 1937, τ. Α', σ. 278-291 καὶ ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἡ μινωικὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων τῶν χειρῶν, Διδακτορικὴ Διατριβή, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ IB' τόμ. τῶν Κρητικῶν Χρονικῶν 1958, σ. 179-299, καὶ αὐτοτελῶς.

3 Εἶχον ἤδη εὑρεθῇ, γράφει ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ,

καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι παραστάσεις τῆς μινωικῆς θεᾶς, φερούσης ὅφεις περιτετυλιγμένους εἰς τοὺς βραχίονας ἢ περιστεράς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (θεὰ τῶν ὀφειῶν = χθονία ἢ οἰκιακὴ καὶ θεὰ τῶν περιστερῶν = τοῦ οὐρανοῦ ἢ τοῦ ἔρωτος). Ἡ μὲ ὑψωμένας χεῖρας θεὰ εὐρίσκεται διαδεδομένη εἰς πολὺ μεγάλην περιοχὴν τοῦ προϊστορικοῦ κόσμου καὶ πιθανώτατα ἐκ τῆς Ὑστερομινωικῆς III περιόδου μετεβιβάσθη εἰς ἐκείνην τοῦ Πρωτοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, παριστώσα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θεὰν ὑπὸ ποικίλας ιδιότητος.

Ὁ ἐξ ἡμῶν Π. ΚΡΗΤΙΚΟΣ, μελετήσας ἀπὸ φαρμακογνωστικῆς πλευρᾶς τὸ ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου ἀποκείμενον ἤδη εἰδῶλιον, διετύπωσε τὰς ἀκολουθούσας παρατηρήσεις¹:

1. Ὅτι αἱ τρεῖς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς θεᾶς καρφίδες παριστοῦν πράγματι κωδίας μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου.

Εἰκ. 1. Ἡ κεφαλὴ τῆς θεᾶς τῆς Μήκωνος τοῦ Γάζι με τὰς κεχαραγμένας κωδίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

2. Ὅτι αἱ κατακόρυφοι χαραγαί, αἵτινες εἶναι βαθύτερον κεχρωσμένοι, εἶναι τοιαῦται μιᾶς τῶν τυπικῶν μορφῶν, τῶν γινομένων πρὸς λήψιν τοῦ ὀπίου.

3. Ὅτι ἡ χάραξις τῶν κωδιῶν, γινομένη τότε καθέτως, εἶναι διάφορος τῆς σήμερον ἐφαρμοζομένης κυκλοτεροῦς τοιαύτης ἢ τῆς μεικτῆς κυκλοτεροῦς περὶ τὸν ἀστερίσκον καὶ ἐν συνεχείᾳ κατακορύφου, ὥς αἱ τοῦ εἰδωλίου (Διοσκουρίδης, Πλίνιος).

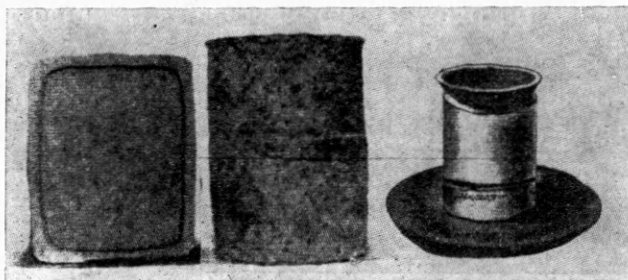
4. Ὅτι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ἀποδοθεῖσα εἰς τὰς ἐντομὰς χρῶσις, ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ ἀπεξηραμένου ὀποῦ τῆς μήκωνος.

5. Ὅτι ἡ Μινωικὴ θεὰ φαίνεται ἔχουσα κεκλεισμένους τοὺς ὀφθαλμούς, ὥσει κοιμωμένη.

1 Βλ. ἀνωτ. σημ. 1 ἐν σ. 90.

6. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ πρόσωπον μὲ τὰς πτυχὰς ἐπὶ τῶν παρείων, τὰς προσδιδούσας εἰς αὐτὸ τὸν φιλομειδῆ τόνον καὶ τὸ ἄψυχον τῆς σχισμῆς τοῦ στόματος.

7. Ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι ἐν σωληνοειδῆς ἀγγεῖον, ἀνευρεθὲν ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν χώρον καὶ κατὰ τὸν ΣΠ. MARINATON¹ ἀνήκον εἰς τὴν σκευὴν τῆς θεᾶς, πιθανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν προεργασίαν πρὸς εἰσπνοὴν τοῦ ὀπίου. Τὸ δοχεῖον τοῦτο ἔφερε πυθμένα καὶ ὀπὴν εἰς τὰ πλάγια, προσομοιάζει δὲ καταπληκτικῶς πρὸς τὰ χρησι-

Εἰκ. 2. Ἀριστερά: τράπεζα προσφορῶν. Εἰς τὸ μέσον: ἀγγεῖον, φέρον πλαγίαν ὀπὴν, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν σκευὴν τῆς θεᾶς τῆς μήκωνος τοῦ Γάζι (Μαρινᾶτος). Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἀκραῖον δοχεῖον δεξιᾶ, ὅπερ ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον εἰς Ἰάβαν πρὸς λήψιν τῶν ἀτμῶν τοῦ ὀπίου (Tschirsch).

μοποιούμενα εἰς παλαιότερας ἐποχὰς εἰς Ἰάβαν διὰ τὴν λήψιν τῶν ἀτμῶν τοῦ ὀπίου (εἰκ. 2)².

8. Σημειοῦται ὅτι αἱ θεαὶ εὐρέθησαν ἐν δωματίῳ (προφανῶς ἱερῷ) κεκλεισμένῳ πανταχόθεν (ἄνευ θυρῶν καὶ παραθύρων γύρω), συγκοινωνοῦντι προφανῶς ἄνωθεν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους εὐρέθησαν ὑπολείμματα ἀνθρακιᾶς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων συνεπέραναν ὅτι :

α. Ἡ μήκων καὶ ἡ λήψις τοῦ ὀποῦ αὐτῆς διὰ καθέτου χαραγῆς ἦτο ἤδη γνωστὴ τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγαλματίου, ἦτοι κατὰ τοὺς Ὑστερομινωικοὺς III χρόνους καὶ ὄχι ἀπὸ τοῦ 4^{ου} - 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὡς ἦτο παραδεδεγμένον ἐκ τῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βιβλιογραφίας.

β. Ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς χαραγῆς διετεθεῖτο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας εἰς Ἑσῶ Ἰνδίας³.

γ. Ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὀπίου ἦτο γνωστὴ ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον, τοῦλάχιστον διὰ θρησκευτικoὺς σκοποὺς.

δ. Ὅτι ἡ σημασία τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀποδοθῇ εἰς ταύτην εἰδικὴ μορφή τῆς θεᾶς μὲ ὑψωμένας τὰς χεῖρας.

ε. Ὅτι ἐκ τῶν λοιπῶν παρὰ τῇ θεᾷ εὐρημάτων (δοχεῖον καὶ ἀνθράκων) δέον νὰ συναχθῇ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὀπίου ἐγένετο δι' εἰσπνοῆς ἀτμῶν.

ς. Ὅτι ἡ θεὰ φαίνεται τελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δι' ὀπίου ναρκώσεως, εὐρισκομένη δηλαδὴ εἰς ἔκστασιν, τῆς εὐχαριστήσεως διαγραφομένης εἰς τὸ πρόσωπον

¹ ΣΠ. MARINATOS, ΑΕ ἔ.δ. σ. 284, εἰκ. 6.

gnosie, I/III, 1932, σ. 1933 εἰκ. 746.

² ALBEX TSCHIRCH, Handbuch der Pharmako-

³ ALBEX TSCHIRCH, αὐτόθι τόμ. III/I, 1923, σ. 631.

αὐτῆς, προφανῶς ἐκ τῶν ὠραίων εἰκόνων, αἵτινες πλάσσονται εἰς τὴν φαντασίαν της, συνεπεία τῆς δράσεως τοῦ φαρμάκου, δι' ὃ καὶ ἐπρότεινεν ὅπως ὀνομασθῇ «θεὰ τῆς ἐκστάσεως» καὶ τέλος

ζ. Ὅτι τὸ ἄψυχον τοῦ χείλους εἶναι ἐπίσης μία φυσικὴ συνέπεια τῆς δι' ὁπίου δηλητηριάσεως¹.

Εἰκ. 3. Δοχεῖον φύλλων κόκας ἐκ Περουβιανοῦ τάφου (Tschirch).

Ἡ διάδοσις τῆς μήκωνος κατὰ τὴν Μινωικὴν περίοδον ὑπῆρξεν εὐρύτερα, ὥς δείκνυται ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς νήσου. Οὕτως εἰς τάφον τῆς Παχυνάμμου Ἱεραπέτρας ἀνευρέθη ἡ ἐν εἰκ. 4 πυξίς, ἀνήκουσα εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδον (1300-1250 π.Χ.). Ἐπὶ τοῦ σώματος ταύτης ἡ κωδία τῆς μήκωνος εἰκονίζεται μεταξὺ τῶν ἱερῶν κεράτων φυλασσομένη ὑπὸ πτηνῶν, τοῦθ' ὅπερ καταδηλοῖ τὴν ἱερότητα τοῦ φυτοῦ παρὰ τοῖς Μινωικοῖς, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ πώματος τῆς πυξίδος εἰκονίζεται ὄρνεον διαρρηγνύον τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος².

Κωδίαὶ ὡσαύτως φυλασσόμεναι ὑπὸ δύο πτηνῶν ἐμφανίζονται ἀντιστοίχως καὶ εἰς πρωτοαττικὴν στάμνον³ (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Ἀττικὴν»).

Τέλος ἀναφέρομεν ὅτι εἰς Μάλια Κρήτης ἀνευρέθη ὁ κέρονος τῶν Ἀνακτόρων⁴,

1 Ἀνάλογον ἀκριβῶς εἰκόνα μειδιάματος ἔχομεν εἰς δοχεῖον φύλλων κόκας ἐξ ἀρχαίου τάφου τοῦ Περού, παριστάνον κεφαλὴν ἐμφανίζουσαν τὸ μειδίωμα τοῦτο, ἐνῶ μασσᾶ φύλλα κόκας (εἰκ. 3), τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπίσης, ὥς εἶναι γνωστόν, εὐρέως κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

2 CHRISTIAN ZERVOS, *L'art de la Crète*, Paris 1957, εἰκ. 739 καὶ 740,

3 Αὐτόθι σ. 47.

4 CHAROUTHER, BCH 52, 1928. Πρβλ. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, Ἡ κρητομυκηναϊκὴ θρησκεία, Ἀθῆναι 1948, σ. 68.

κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἐσκαλισμένοι κυκλικαὶ ἀβαθεῖς κοιλότητες. Ὁ Ἀθήναιος¹ ἀναφέρει ὅτι εἰς τὰς κοιλότητας τῶν κέρων ἐτοποθετοῦντο ὄρμινοι, μήκωνες λευκοί, πυροί, κριθαί, πίσοι, λάθυροι, ὄχροι, φακοί, κύαμοι, ζειαί, βρόμος, παλάθιον (γλύκισμα ἐκ ξηρῶν καρπῶν καὶ δὴ σύκων), μέλι, ἔλαιον, οἶνος, γάλα καὶ ὄϊον ἔριον ἄπλυτον.

Ἐντὸς θαλάμου τάφου εἰς Μουλιανὰ Κρήτης² ἀνευρέθη περόνη μήκους 17 ἐκ., τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ εἶναι ἀνάλογος πρὸς ἐκείνας ἀντιστοιχῶν περονῶν προελεύσεως Μυκηνῶν, Τίρυνθος, Ἀργούς καὶ ἄλλων ἐλληνικῶν περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὴν γνώ-

Εἰκ. 4. Πυξὶς Παχυάμμου (ἢ Παχίας Ἀμίου) Τεραπέτρας.

μην μας, ἔχουν κεφαλὴν, ἥτις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κωδιόσχημος (βλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον»).

Συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ἡ μήκων καὶ τὸ ὄπιον ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Μινωικούς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θέματος θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡμέτεροι γεννικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα».

Σημειοῦμεν ὅτι ὁ CHRISTIAN ZERVOS³ γράφει ὅτι ἡ μήκων θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ἱερὰ φυτὰ τῶν Μινωικῶν, διότι ἡ κάψα της περιέχει διαφόρους ναρκωτικὰς οὐσίας, συνεπεία τῶν ὁποίων ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν ὡς σύμβολον τῆς ἀθανασίας.

Ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως τὴν ἐμφανιζομένην ἰδιορρυθμίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ δημοσιευθέντων θυμιατηρίων⁴ καὶ ἄλλων ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου ἀποτεθειμένων, προσερχομένων ἐξ ἀνασκαφῶν τῆς Κρήτης, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς των δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς χρησιμοποιούμενα διὰ τὸν σκοπὸν τῆς κατ' ὄσφρησιν ἐφαρμογῆς τοῦ ὁπίου. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θέλομεν ἐπανέλθει μετὰ προηγουμένην γενικωτέραν ἔρευναν.

¹ Πρβλ. σ. 86 τοῦ παρόντος.

² ΑΕ 1904, σ. 29-31, εἰκ. 7 καὶ P. JACOBSTHAL, Greek Pins and their Connections with Europa and

Asia, 1956, σ. 1 (ὑπομυκηναϊκὴ περίοδος εἰκ. 2).

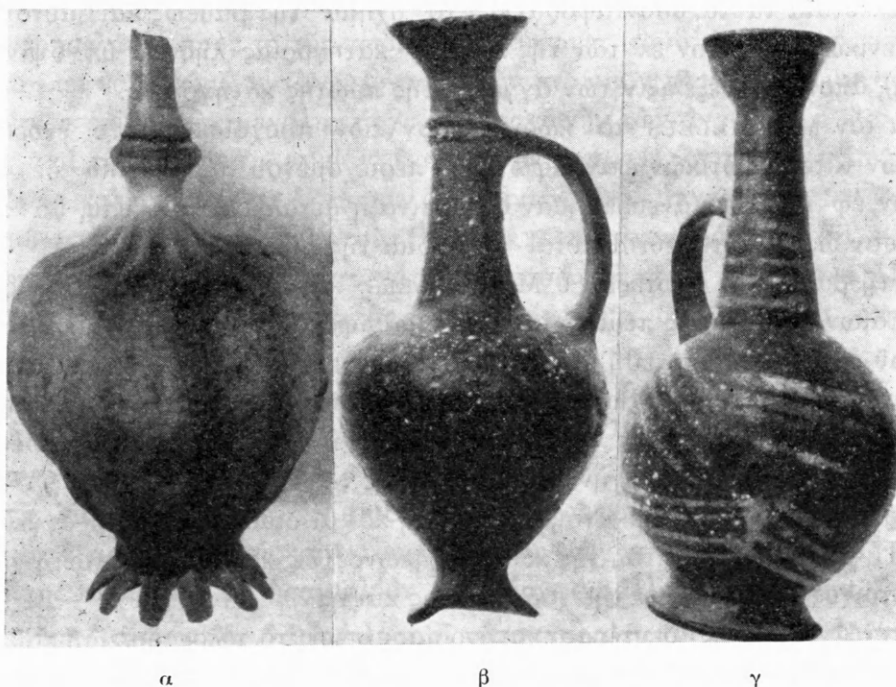
³ CHRISTIAN ZERVOS, ἔ.ἀ. σ. 47.

⁴ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀρχ. Δελτ. 11, 1927-28, σ. 78.

β. Ἡ Μήκων εἰς Κύπρον.

Ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῆς μήκωνος καὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὀποῦ αὐτῆς εἰς Κύπρον δὲν ὑπάρχουν, ἔξ ὧν γνωρίζομεν ἐκ τῆς προσιτῆς εἰς ἡμᾶς βιβλιογραφίας, γραπτὰ μαρτυρία, τὰ δὲ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἔξ αὐτῆς δὲν μᾶς παρέχουν τὴν μήκωνα σαφῶς ἀπεικονιζομένην.

Ἰδιαιτέρως ὁμως ἐνδιαφέρουσα ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ μελέτη τοῦ R. S. MER-

Εἰκ. 5. α Κωδία μήκωνος, β καὶ γ Κυπριακὰ κωδιόσχημα ἀγγεῖα, δημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ Merrillees πρὸς σύγκρισιν.

RILLEES¹, ἀφορῶσα εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ ὀπίου κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου τοῦ χαλκοῦ² εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἐξετάζων οὗτος τὰ ἀνευρεθέντα εἰς Αἴγυπτον Κυπριακὰ ἀγγεῖα τῆς περιόδου ταύτης, τὰ ὁποῖα ἦσαν χειροποίητα (εἰκ. 5), ἔχοντα σχῆμα ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο κωδίας μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου, διέκρινε δύο κατηγορίας καὶ συμπεραίνει ὡς ἐκ τούτου ὅτι θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ταῦτα πρὸς μεταφορὰν ἐντὸς αὐτῶν φαρμακευτικῶν σκευασμάτων προερχομένων ἐκ τῆς μήκωνος:

α. Ἐκεῖνα τῆς πρώτης κατηγορίας (μὲ δακτυλιοειδῆ βάσιν I), ἀπαντώμενα εἰς τὰ εὐρήματα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς XVIII Δυναστείας³, περιλαμβάνουν περιωρι-

1 R. S. MERRILLEES, *Opium Trade in the Bronze Age Levant*, *Antiquity* 36, 1962, σ. 287-292.

2 Αὕτη ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ 1500 καὶ φθάνει μέχρι

τοῦ 1100 π.Χ.

3 Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος.

σμένον ἀριθμὸν σχημάτων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς τρεῖς βασικοὺς τύπους :

1. Τὴν προχοΐσκη (juglet), ἀγγεῖον μὲ ὑψηλὴν ἢ χαμηλὴν δακτυλιοειδῆ βάσιν.

2. Τὴν φιάλην (bottle) καὶ

3. Τὸν φακόν (flask = φλασκί).

β. Τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας (μὲ δακτυλιοειδῆ βάσιν II), ἅτινα εἶναι μεταγενέστερα, τὰ πλεῖστα δὲ τούτων ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Tell el-Amarna, τὴν πόλιν τοῦ Akhenaton.

Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σχῆμα τῆς βάσεως καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ σύνολον γενικῶς (ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν τῆς πρώτης κατηγορίας ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ προχοΐσκη), ἀποτελοῦν ἐξέλιξιν τῶν ἀγγείων τῆς πρώτης κατηγορίας.

Κατὰ τὸν MERRILLEES τὸ κωδιόσημον τῶν προχοϊσκῶν ἦτο ἐνδεικτικόν, μὴ ὑπαρχουσῶν τότε δηλωτικῶν ἐπιγραφῶν, τοῦ περιεχομένου τούτων, διὰ δὲ τὴν κατασκευὴν των, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνευρέθησαν δερμάτινα ἢ μεταλλικὰ πρότυπα, θὰ πρέπει νὰ ἐχρησίμευσαν ὡς τοιαῦτα αὐταὶ αὐταὶ αἱ κωδίαί τῆς μήκωνος¹.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ὁ MERRILLEES καταλήγει εἰς τὸ ὅτι «οἱ Κύπριοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς περιόδου τοῦ χαλκοῦ φαίνεται ὅτι ἐγνώριζον τὸν τρόπον λήψεως τοῦ ὀπίου, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι αἱ δύο κάθετοι πλαστικαὶ ζῶναι, αἱ ὅποια σὺχνὰ ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, ἀναπαριστοῦν τὰ ἐλίσσόμενα ὀπίσθια ἄκρα μιᾶς καθέτου χαραγῆς, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα τῆς κωδίας, πρὸς ἐξαγωγήν τοῦ ὀποῦ αὐτῆς».

Ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων του εἶναι, ὡς γράφει, καὶ αἱ διαστάσεις τῶν ἀγγείων μὲ βάσιν I καὶ II, ἀνάλογοι πρὸς τὰς τῆς κωδίας μήκωνος, ὡς καὶ ἡ καστανωπὴ χροιά τούτων, ἀντίστοιχος πρὸς ἐκείνην τῆς χαραχθείσης κάψης.

Εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας κατηγορίας (περὶ τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος π.Χ.) παρατηρεῖ κανεὶς τὴν μεταβολὴν τόσον εἰς τὴν βάσιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀναγλύφου δι' ἐξωγραφισμένης τοιαύτης. Εἰς ὠρισμένα ἀγγεῖα μεταβατικῆς περιόδου ἀπαντοῦν ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ διακοσμῆσεως.

Ἡ τελευταία αὕτη διακόσμησις—πάντοτε κατὰ τὸν συγγραφέα²—παρέχει ἐνδείξεις βελτιώσεως τοῦ τρόπου λήψεως τοῦ ὀποῦ. Δι' ἐνὸς δηλαδὴ ὄργανου, εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν προσηρημέναι πολλὰι μετάλλιναι λεπίδες πλησίον ἀλλήλων κείμεναι, ἐχαράσσετο ταχύτερον καὶ εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἢ κωδία, τοῦθ' ὅπερ ἐπέτρεπε τὴν ἐξαγωγήν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρας ποσότητος ὀπίου. Αἱ 3-4-5 παράλληλοι ἐξωγραφισμέναι λευκαὶ γραμμαὶ πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἀπεικόνισις τοῦ ἐκρέοντος διὰ τῶν ἀντιστοίχως χαραχθεισῶν ἐπιφανειῶν, ἀρχικῶς λευκοῦ ὀποῦ, ὃ ὁποῖος ξηραίνόμενος καστανοῦται πηγνύμενος καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὄπιον.

¹ Ο WALTER HANLAND (Neue Denkmäler des attischen Heroen u. Totenkultes, Berlin 1954, σ. 187) δέχεται ὅτι ὠρισμένα ἀγγεῖα, διὰ τὰ ὅποια ἐθεωρεῖτο ὅτι ὡς πρότυπον ἐχρησίμευσεν ὁ καρπὸς ροιᾶς,

εἶχον ὡς πρότυπον τὸν καρπὸν τῆς μήκωνος, ὡς π.χ. δύο εὗρισκόμενα εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως (JOHANSEN, Les vases Sicyoniens, πίν. VIII, 3).

² R. S. MERRILLEES, ἑ.ἀ. σ. 290.

Όντως κατά τον S. GABRA ¹ τόσον ή μήκων ή ύπνοφόρος, όσον και ή μήκων ή ροιάς, ήσαν από την αρχαιότητα γνωσταί εις τούς Αίγυπτίους.

Έκ τών αρχαιολογικών και τών βιβλιογραφικών δεδομένων συμπεραίνει ό MERRILLEES ότι ή αρχική εμφάνισις τοῦ όπίου εις την Αίγυπτον υπό μορφήν σκευασμάτων δέον νά αναχθῇ εις την XVIII Δυναστείαν, ταῦτα δὲ προήρχοντο έξ εισαγωγών έκ τοῦ έξωτερικοῦ. Λόγω τοῦ σχήματος τών άγγείων θα πρέπει νά εισήχθησαν υπό ύγρην μορφήν, τοῦθ' όπερ εἶναι εύκολον, ως έκ τῆς εύδιαλυτότητος τών συστατικῶν τοῦ όπίου έντός ύδατος ή οἶνου.

Αναφέρει περαιτέρω τās υπό τοῦ GABRA ² γενομένης παρομοιώσεις τοῦ σχήματος δοχείων έκ πορσελάνης πρὸς τὸ τῆς κωδίας τῆς μήκωνος, τοῦθ' όπερ άποδεικνύει ότι οἱ Αἱγύπτιοι πρέπει νά εἰσάγουν τὸ φυτὸν κατά την περίοδον τῆς XVIII Δυναστείας.

Συσχετίζει επίσης την μεγάλην αρχικῶς εισαγωγήν τών άγγείων με δακτυλιοειδῆ βάσιν I, ως και την μετέπειτα μικρὰν εκείνων με βάσιν II, μετὰ την φάσιν τών τῆς Amarna, εις ήν και άνήκουν τὰ έκ πορσελάνης αντίγραφα - άγγεῖα.

Σημειώνει ώσαύτως τὸ υπό τοῦ SCIAPARELLI ³ αναφερόμενον, ότι εις τὸν τάφον τοῦ αρχιτέκτονος Cha, θανόντος κατά την βασιλείαν τοῦ Αμενχοτέπ III, εύρέθη έντός άλαβαστρίνου άρρυθμίου φυτικὸν έλαιον «medicato con ferro et con oppio», ήτοι σκεῦασμα ένέχον όπιον.

Καταλήγων συμπεραίνει ότι κατά την τελευταίαν ταύτην εποχήν εις Αἴγυπτον πρέπει νά ήτο γνωστὴ ή καλλιέργεια τῆς μήκωνος και ή λήψις τοῦ όπίου, ώστε νά περιτεύῃ ή εισαγωγή τούτου.

Επὶ τῇ βάσει τών υπό τοῦ MERRILLEES αναγεγραμμένων δύναται νά συμπεράνῃ κανείς, ότι κατά τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τών άγγείων τῆς κατηγορίας II θα πρέπει αἱ χαραγαὶ τῆς κωδίας νά μὴ ήσαν πλέον κατακόρυφοι, αλλά συγκλίνουσαι.

Σημειοῦμεν πάντως ότι άμφοτέροι οἱ τύποι χαραγῆς οἱ υπό τοῦ MERRILLEES μνημονευόμενοι, παλαιότερος και νεώτερος, διτηρήθησαν μέχρι και τοῦ αἰώνος μας έν χρήσει πρὸς λήψιν τοῦ όπίου (πρὸς βλ. κεφάλαιον «Ημέτεραι γενικαὶ άπόψεις και συμπεράσματα»).

Επὶ τῆς ιστορίας τῆς μήκωνος εις Αἴγυπτον θέλομεν επανέλθει εις τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον.

Πλὴν τών άνωτέρω εις Αἴγυπτον εύρεθέντων άγγείων κυπριακῆς προελεύσεως, ως διεπιστώσαμεν κατά την εις Κύπρον επίσκεψίν μας, αριθμὸς κωδιοσχημῶν άγγείων εύρέθη και εις αὐτήν ταύτην την νήσον. Ταῦτα άνευρέθησαν έντὸς τάφων τόσον κατά παλαιότερας άνασκαφάς, όσον και κατά προσφάτους τοιαύτας, γενομένης εκεῖ υπό τῆς 'Αρχαιολογικῆς Υπηρεσίας τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας. Τὰ τελευταῖα εἶναι εἰσέτι άδημοσίευτα, δι' ό και δὲν κατέστη δυνατόν νά έχωμεν φωτογραφίαν και λεπτομερῇ περιγραφὴν τών.

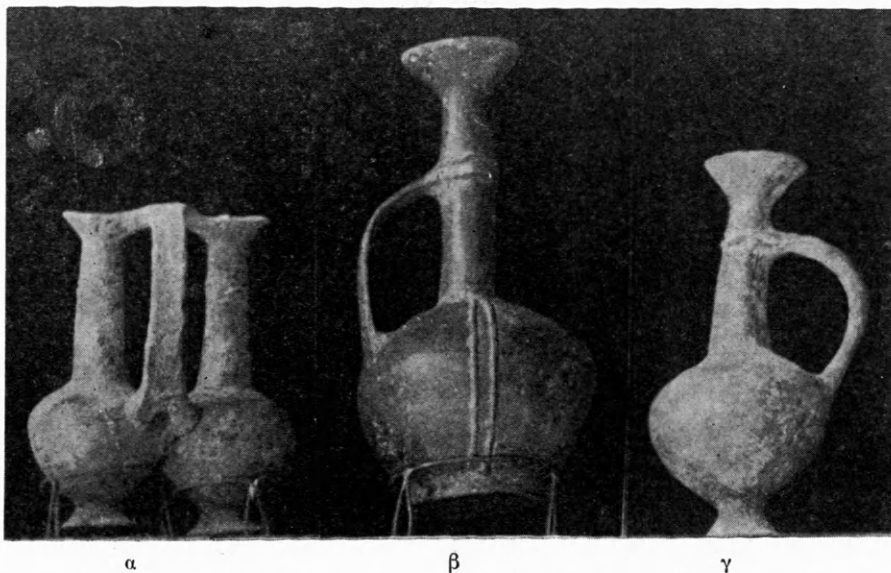
1 SABER GABRA, Papaver Species and Opium through the Ages, Bulletin de l'Institut d'Égypte, 37, 1956, σ. 39, 45 και 46.

2 Αὐτόθι σ. 43 κ.ά.

3 E. SCIAPARELLI, La Tomba intatta dell'Architetto Cha nella Necropoli di Tebe, Torino 1927, σ. 154.

Ἄντ' αὐτῶν δημοσιεύομεν φωτογραφίας ἐτέρων κωδισχημάτων κυπριακῶν ἀγγείων, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀπεστάλησαν ¹ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ τμήματος Ἀρχαιοτήτων τῆς νήσου Β. Καραγιώργη, ἀναγομένων εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὰ προηγούμενα ἐποχὴν.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα τῆς Ὑστεροκυπριακῆς Ι περιόδου (1600 - 1400 π. Χ.) εἶναι τρία εὐρισκόμενα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λευκωσίας (εἰκ. 6). Τὸ φέρον εἰς τὸ Μουσεῖον τὸν ἀριθμὸν 1094 ἀγγεῖον (β) μὲ βάσιν κυκλικήν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀγγείων μὲ βάσιν ΙΙ τοῦ MERRILLEES, εἶναι μέλαν, ὕψους 15,8 ἐκ. Ἀνευρέθη εἰς Ἐγκωμην. Τὸ φέρον τὸν ἀριθμὸν 1131 ἀγγεῖον (γ) ἀντιστοιχεῖ ἐπίσης πρὸς τὰ τῆς

Εἰκ. 6. Ἀγγεῖα κωδίσχημα, κυπριακά, τῆς Ὑστεροκυπριακῆς Ι περιόδου.

κατηγορίας τῶν ἀγγείων μὲ βάσιν ΙΙ τοῦ MERRILLEES, ἔχει βάσιν κυκλικήν στενοτέραν ὁμῶς, εἶναι ἐρυθρὸν καὶ ἔχει ὕψος 14 ἐκ. Δὲν καθορίζεται ἡ προέλευσίς του. Τὸ φέρον τέλος τὸν ἀριθμὸν 1233 ἀγγεῖον (α) εἶναι σύνθετον, μέλανος χρώματος, ὕψους 11 ἐκ. Ἀνευρέθη, ὡς καὶ τὸ β, εἰς Ἐγκωμην κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς Βρετανικῆς ἀποστολῆς τοῦ 1896 ἀνασκαφάς.

Ἐπὶ τινων τῶν ἀγγείων τούτων (εἰκ. 6, ἀγγεῖον β), σαφῶς κωδισχημάτων, μὲ βάσιν ὄχι προιονοειδῆ ἀλλ' εὐθειαν, ἐμφανίζονται κάθετοι ἀνάγλυφοι διπλαῖ γραμμαῖ, διήκουσαι ἀπὸ τοῦ ἀστερίσκου μέχρι τοῦ μίσχου· ἀσφαλῶς αὗται ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς διὰ τὴν λήψιν τοῦ ὁπίου χαραγὰς τῆς κωδίας τῆς μήκωνος, ἐξ ὧν ἐκρέει ὁ ὀπός, ὁ ὁποῖος στερεοποιούμενος προσδίδει προεξέχουσαν ἀνάγλυφον εἰκόνα, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τοιαύτην.

Ἡ διπλὴ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀγγείου γραμμὴ καθ' ἡμᾶς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἐκ τῶν καθέτων χαραγῶν ἐκρέον ὄπιον, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀντιγραφὴν τοῦ γόνατος τοῦ μίσχου, εἰς ὃ, καλλιτεχνικῇ ἐμπνεύσει, προσεκολλήθη ὑπὸ τοῦ κατασκευαστοῦ ἢ λαβῇ τοῦ ἀγγείου.

¹ Ἐγγραφον ὑπ' ἀριθ. 108/36 τῆς 21/1/64 καὶ 108/36 τῆς 8/2/64 τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων Λευκωσίας.

Τέλος εἰς Κύπρον ἀνευρέθη περιδέραιον ἐξ ὑαλίνων χανδρῶν ποικίλων χρωμάτων φέρον περιάπτον (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον»). Μία ἀπὸ τὰς χάνδρας ἐμφανίζει ἐντομὰς ἀντιστοιχοῦς πρὸς χαραγὰς κωδίας μήκωνος¹.

Εἰς Κύπρον ἀνευρέθη ἐπίσης σημαντικὸς ἀριθμὸς περονῶν μὲ κεφαλὴν, κατὰ τὸν JACOBSTHAL², σχήματος ροιᾶς, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς τὴν Μέσῃν περίοδον τοῦ χαλκοῦ.

Διερωτώμεθα μήπως ἐνταῦθα συμβαίνει ὅτι καὶ μὲ τὰς περόνας τῆς Ἐφέσου (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Ἀσίαν καὶ Ἀνατολικὴν Θράκην»), τὸ δὲ εἰς ροιὰν ἀποδιδόμενον σχῆμα μήπως ἀνταποκρίνεται μᾶλλον πρὸς ἐκεῖνο τῆς κωδίας μήκωνος.

Ἐφιστῶμεν πάντως τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματος τῶν περιγραφέντων κυπριακῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίου ἐποχὴν.

Γενικώτερα συμπεράσματα θέλουν ἐκτεθῆ κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡμετέρας γενικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα».

γ. Ἡ Μήκων εἰς Μυκῆνας.

Ἀντιστοιχῶς πρὸς τὸν Μινωικὸν πολιτισμὸν ἀναπτύσσεται καὶ ὁ Μυκηναϊκός, ἐξαπλούμενος εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, μεταφερόμενος μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, μετὰ τὴν ἐκεῖ ἄφιξιν τῶν Μυκηναίων.

Τῶν δύο τούτων πολιτισμῶν πολλὰς ὁμοιότητας ἐμφανίζουν διάφορα σύμβολα καὶ ἐκδηλώσεις θρησκευτικοῦ χαρακτήρος.

Ἡ ἔρευνα τῶν εὐρημάτων τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης κατέδειξεν ὅτι καὶ εἰς τὰς Μυκῆνας ἦτο ἤδη γνωστὴ ἡ μήκων ἡ ὑπνοφόρος.

Ἡ ὥραιότερα ἀπεικόνισις τῆς κωδίας τῆς ἐμφανίζεται εἰς τὸν γνωστὸν χρυσοῦν σφραγιδοδακτύλιον, τὸν εὐρεθέντα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηναίων³ (εἰκ. 7).

Εἰς τοῦτον καθημένη γυνὴ δέχεται προσφερομένας αὐτῇ τρεῖς κωδίας μήκωνος. Κατὰ τὸν NILSSON αὕτη πρέπει νὰ εἶναι θεά, ἡ δὲ μικρά, ὀπισθεν αὐτῆς ἵσταμένη μορφή, συλλέγει καρποὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ δένδρου. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἡ θεὰ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν λατρείαν τῶν δένδρων «θεὰ τῆς δειδρολατρείας, ἄρα τῆς φύσεως καὶ τῆς εὐφορίας, καθημένη ὑπ' αὐτὸ τοῦτο τὸ δένδρον κατὰ τὸν Καθηγητὴν ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ». Ἡ πρώτη «προσκυνήτρια» προσφέρει τὰς κωδίας τῆς μήκωνος, ἡ δευτέρα φέρει κρίνους, ἐνῶ ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν φέρει ἄνθη. Ἐπὶ τῆς παραστάσεως φαίνονται καὶ τὰ μινωικὰ σύμβολα (παλλάδιον καὶ διπλοῦς πέλεκυς).

Κατὰ νεωτέρας, προφορικῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν ἀπόψεις τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, καὶ αἱ τρεῖς γυναικεῖαι μορφαὶ εἶναι θεαί, ἔχουσαι ὡς σύμβολα ἀνὰ δύο ἐκάστη λέοντας, οἱ ὁποῖοι καὶ παρίστανται ὑπὸ τὴν μορφήν κεφαλῶν εἰς τὸν σφραγιδοδακτύλιον.

¹ BCH 84, 1960, σ. 271, Chronique des fouilles à Chypre en 1959, εἰκ. 45.

² P. JACOBSTHAL, ἔ.δ. σ. 38.

³ ARTHUR EVANS, The Palace of Minos, τόμ. II, μέρ. I, London 1928, σ. 341, εἰκ. 194a. Κατὰ παραδό-

σεις τοῦ Καθηγητοῦ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Ἡ Κρητομυκηναϊκὴ θρησκεία, Ἀθῆναι 1948, σ. 82-83. M.P. NILSSON, The Minoan - Mycenaean Religion³, Lund 1950, σ. 347, εἰκ. 158.

Κατὰ τὸν PERSSON ¹ ἡ ἐπὶ τοῦ λίθου παράστασις εἶναι γραφικὴ ἀπεικόνισις τοῦ μεγάλου ἱεροῦ τῶν Μυκηνῶν, ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν μήκωνα, γράφει ὅτι αὕτη εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν Δήμητρα.

Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τούτου θεᾶς πολλαὶ ἐδόθησαν, ὡς γράφει ὁ Καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ἐρμηνεῖαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην του δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὁριστικά.

Ὁ Καθηγητὴς ΜΥΛΩΝΑΣ ², φρονεῖ ὅτι ἡ ταύτισις πρὸς τὴν Δήμητρα δὲν εἶναι πειστική, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιοχάς, ὡς ἦσαν αἱ τῆς προϊστο-

Εἰκ. 7. Σφραγιδοδακτύλιος τῶν Μυκηνῶν.

ρικής Ἑλλάδος, ἐλατρεῦετο μία θεά, ἡ θεὰ - μήτηρ ἢ ἡ θεὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς γεωργίας καὶ ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ταυτισθοῦν αἱ γεωργικαὶ θεαὶ πρὸς τὰς τῆς ἱστορικής ἐποχῆς. Περαιτέρω γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν ἔχομεν πιθανῶς τὴν ἀναπαράστασιν μιᾶς γεωργικῆς θεᾶς. Εἶναι ὅμως αὕτη ἡ Δημήτηρ; «Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ λάτρεϊς προσφέρουν εἰς αὐτήν, ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔχουν συνήθως ταυτισθῇ πρὸς κωδίας μήκωνος δὲν ἐξάγεται τοιοῦτον συμπέρασμα, δοθέντος ὅτι αἱ κωδίαὶ θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς συμβολισμὸς τῆς γεωργίας καὶ ἐπομένως μιᾶς ἐκ τῶν θεωρουμένων ἀγροτικῶν θεῶν». Ἀναφερόμενος περαιτέρω εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ ἐπὶ τῆς θεᾶς τοῦ Γάζι ³ συμπληρώνει ὅτι, συμφῶνως πρὸς ταύτας τὸ φυτὸν ἔχει ἱατρικὴν ἀξίαν, δι' ὃ καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ἱατρικὸν ἔμβλημα· ὅθεν ἡ θεότης ἡ ἐμφανιζομένη μετὰ κωδίας δὲν εἶναι θεὰ τῆς γεωργίας, ἀλλὰ τῶν ἱαμάτων.

Ὅτι δὲν εἶναι ἡ Δημήτηρ τὸ συνάγει καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ διπλοῦ πελέκεως, μετὰ τὸν ὅποιον δὲν εἶναι αὕτη συνυφασμένη.

¹ A. W. PERSSON, *The Religion of Greece in Pre-historic Times*, Sather Classical Lectures, τόμ. XVII, 1942, σ. 70-75. Πρβλ. M. NILSSON, ἑ.ἀ. σ. 347.

² G. E. MYLONAS, *Eleusis and the Eleusinian Mysteries*, Princeton 1961, σ. 52.

³ Πρβλ. σ. 90 τῆς παρούσης μελέτης.

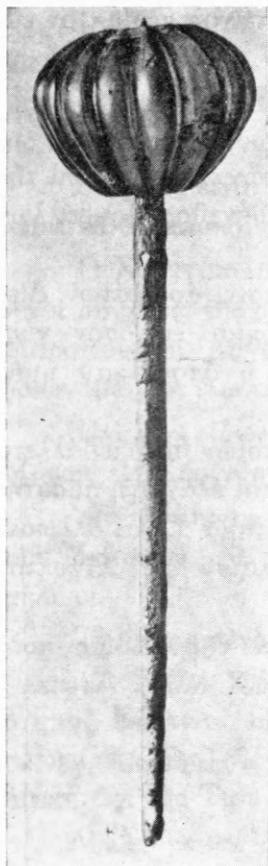
Κατ' ἀνάλογον τρόπον παρίστανται αἱ κωδῖαι τῆς μήκωνος καὶ εἰς ἕτερον σφραγιδοδακτύλιον τοῦ Sepulchral ¹ τῆς Θίσβης, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀμυγδαλοειδῆ χάνδραν-σφραγίδα ², τὰ ὁποῖα ὅμως, κατὰ νεωτέρας ἀπόψεις τῶν ἀρχαιολόγων, θεωροῦνται κίβδηλα.

Πλὴν τῶν σφραγιδοδακτυλίων εἰς τὸν βασιλικὸν τάφον III τῶν Μυκηνῶν ἀνευρέθησαν καὶ περόναι (16^{ος} π.Χ. αἰών), παρουσιάζουσαι ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὡς φέρουσαι κωδιόσχημον κεφαλὴν.

Ὁ JACOBSTHAL ³ περιγράφει τοιαύτην περόνην (εἰκ. 8), μήκους 27.7 ἐκ., εὐρεθεῖσαν εἰς τὸν ὡς ἄνω τάφον III Μυκηνῶν, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ ἀπεικονίζει, κατ' αὐτόν, πιθανώτατα μῆλον. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ θολερῶς φαιοχρόου ὀρείας κρυστάλλου, φέρει δὲ αὐλακας. Τὴν αὐτὴν περόνην περιγράφει καὶ ὁ KARO ⁴.

Καθ' ἡμᾶς πρόκειται περὶ περόνης μὲ κωδιόσχημον κεφαλὴν, τῆς ὁποίας ἐλλείπει, πιθανῶς ὀξειδωθεῖς, ὁ ἀστερίσκος, ἐνῶ διαγράφονται σαφῶς αἱ χαραγαὶ λήψεως τοῦ ὁπίου. Τὸ μῆλον ἄλλωστε, ὡς γνωστόν, δὲν φέρει ἐντομάς.

Πρὸς τὴν κεφαλὴν ταύτης ὁμοιάζει καὶ ἡ

Εἰκ. 8. Περόνη ἐκ τοῦ τάφου III Μυκηνῶν.

Εἰκ. 9. Κεφαλὴ ἀργυρᾶς περόνης.

Εἰκ. 10. Περόνη Βαφειοῦ.

ἐν εἰκόνι 9 κεφαλὴ τῆς ἀργυρᾶς περόνης ⁵, φέρουσα καὶ αὕτη καθέτους αὐλακας.

Ἀνάλογος περόνη ἀντιστοίχου ἐποχῆς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ ⁶ δημοσιευμένη, εὐρεθεῖσα εἰς Βαφειὸ Λακωνίας (εἰκ. 10). Ἡ κεφαλὴ τῆς εἶναι ὄχι μόνον ἀπεικονισὶς κωδῖας μήκωνος, ἀλλ' ἐμφανίζει καὶ αὕτη τὰς τυπικὰς πρὸς λήψιν τοῦ ὁπίου χαραγὰς.

Νεώτεροι τέλος περόναι (900 π.Χ.) προερχόμεναι ἐκ Μυκηνῶν εὐρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἄργους (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Ἄργος»).

¹ ARTHUR EVANS, JHS 45, 1925, σ. 11.

² Αὐτόθι σ. 15. Τοιαῦται χάνδραι σφραγίδες ἐμφανίζονται καὶ κατὰ τὴν ΥΜ I περίοδον.

³ P. JACOBSTHAL, ἔ.ἀ. εἰκ. 140, 141.

⁴ G. KARO, Schachtgräber von Mycenae, Mün-

chen 1930/33, πίν. XXXI, εἰκ. 103.

⁵ P. JACOBSTHAL, ἔ.ἀ. εἰκ. 139.

⁶ ΑΕ 1889, σ. 150, πίν. 7, 4. Ἡ περόνη εὐρίσκειται εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν προθήκην τοῦ Βαφειοῦ, ὑπ' ἀριθ. 1814.

Κατά τινες ἀρχαιολόγους ¹ αἱ περόναι αὗται δὲν ἀνταποκρίνονται, λόγῳ τοῦ μεγάλου μήκους αὐτῶν, εἰς τὰς συνήθεις περόνας, τὰς χρησιμοποιουμένας διὰ τὰ ἐνδύματα ἢ τὴν κόμην.

Διερωτώμεθα μήπως πρόκειται περὶ βελονῶν χρησιμοποιουμένων κατὰ τὴν διαδικασίαν καπνίσματος τοῦ ὀπίου (βλ. «*Ἡμέτεροι γενικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα*»).

Τυπικὸν ὁμοίωμα κεχαραγμένης κωδίας μήκωνος ἀποτελεῖ ὁστέϊνον περιάπτον εὐρεθὲν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν καὶ ἀποτεθειμένον εἰς τὴν οἰκίαν προθήκην τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (ἀρ. 2671). Ἀνάλογα πρὸς τὸ ὡς ἄνω εἶναι καὶ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ εὐρισκόμενα ὑπ' ἀριθ. Τ 516, Τ 518 περιάπτα.

Τέλος δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ ἐπισύρωμεν τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος πρὸς κωδίαν μήκωνος, ἀκόμη καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μέγεθος, ἀρυβάλλων τινῶν.

Οὗτοι, ὡς γνωστόν, θεωροῦνται ὡς χρησιμεύοντες πρὸς ἔνθεσιν ἀρωμάτων. Διερωτώμεθα ὅμως μήπως ἐχρησίμευον πρὸς ἔνθεσιν σκευασμάτων ὀπίου, ἐφ' ὅσον γίνῃ ἀποδεκτὴ διὰ τὰ κωδιόσχημα ἀγγεῖα ἢ ἀποψις τοῦ MERRILLEES, ἢ ὁποῖα καθ' ἡμᾶς πρέπει νὰ εἶναι ὀρθή.

Ἡ ἀνεύρεσις νέων ἀρυβάλλων, τὸ τυχὸν περιεχόμενον τῶν ὁποίων θὰ ὑπεβάλλετο εἰς ἀνάλυσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων μεθόδων, καθ' ἃς ἀπαιτεῖται ἐλαχίστη ποσότης ὑλικοῦ, θὰ ἐξριπτεν ἴσως πληρὴς φῶς εἰς τὸ δημιουργούμενον ἐρώτημα. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὴ ἡ ἀνεύρεσις τοιοῦτου ἀρυβάλλου ἐνέχοντος ὀπιούχον ἔλαιον εἰς Αἴγυπτον (πρβλ. «*Ἡ Μήκων εἰς Αἴγυπτον*»).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς συνάγεται ὅτι ἡ μήκων καὶ ἡ χάραξις τῆς κωδίας πρὸς λήψιν ὁποῦ ἦτο γνωστὴ εἰς Μυκῆνας, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν 16^{ον} π. Χ. αἰῶνα (Ὑστερομυκηναϊκὴ Ι περίοδος).

Τὰ γενικώτερα συμπεράσματα ἐκτίθενται εἰς τὸ κεφάλαιον «*Ἡμέτεροι γενικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα*».

δ. *Ἡ Μήκων εἰς Ἄργος καὶ Τίρυνθα.*

Ὡς εἶναι γνωστόν, προστάτις τοῦ Ἄργους ὑπῆρξεν ἡ θεὰ-μήτηρ Ἥρα, εἰς δὲ τὸν ναόν της, τὸ Ἡ ρ α ἰ ο ν, ὑπῆρχε τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυκλείτου κατασκευασθὲν χρυσελεφάντινον ἄγαλμα αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη εἰκονίζεται κρατοῦσα ροιάν ².

Ἐκ τῶν διαφόρων ἀργειακῶν περιόδων ὑπάρχουν ἀρχαιολογικά τινα εὐρήματα, τὰ κοσμήματα τῶν ὁποίων ἴσως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπεικονίζοντα κωδίαν μήκωνος.

Οὕτως ἀνευρέθησαν πῆλινα εἰδώλια θεαινῶν τῆς Τίρυνθοαργειακῆς περιόδου, τὰ ὁποῖα φέρουν περιάπτα (pendatifs) καὶ πόρπας ἐπὶ τῶν ὤμων, αἱ ὁποῖαι ὑπενθυμίζουν ἐκεῖνας τῆς Κορίνθου (βλ. «*Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον*»), καὶ τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἴσως εἶναι κωδιόσχημα.

¹ Κατὰ προφορικῶς δοθείσας εἰς ἡμᾶς πληροφορίας ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ.

² ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ II 17. 5.

Ἀνευρέθησαν ὡσαύτως εἰδώλια τῆς Πρωτοαρχαϊκῆς περιόδου, εἰς ἃ ἡ εἰκονιζομένη θεὰ κρατεῖ στρογγύλον καρπὸν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν WALDSTEIN¹ ἀνταποκρίνεται πιθανῶς πρὸς μῆλον.

Διὰ τοὺς καρποὺς τούτους διευτυπώθησαν πολλαὶ ἀπόψεις, αἱ περισσότεραι τῶν ὁποίων συμφωνοῦν ὅτι πρόκειται περὶ ροιᾶς.

Καθ' ἡμᾶς τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόλυτον. Ναὶ μὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πανσανίου² ὅτι ἡ Ἥρα ἐκράτει εἰς τὴν μίαν χεῖρα ροιάν, ὁ αὐτὸς ὅμως συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν Σικυῶνα³ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Κανάχου, εἰς τὸ ὁποῖον εἰκονίζετο ἡ θεὰ κρατοῦσα εἰς τὴν μίαν τῶν χειρῶν μήκωνα.

Συνεπῶς εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ ὁ στρογγύλος καρπός, εἰς τινὰ τῶν ὡς ἄνω εἰδωλίων, νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς κωδίαν μήκωνος.

Ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ⁴ γράφων περὶ τῆς ροιᾶς πιστεύει ὅτι εἰς πολλὰ εἰδώλια γίνεται σύγχυσις τῆς ροιᾶς πρὸς τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος, ἀναφέρει δὲ τὴν ὑπαρξιν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἄργους (ἐκ τῆς πλησίον Λαρίσης) τριῶν ἀκεραίων ὑστερογεωμετρικῶν ροιῶν μὲ καψωτὸν σῶμα.

Ἐπὶ τῶν εἰδωλίων τοῦ τύπου τούτου θέλομεν ἐπανέλθῃ εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον».

Ἀνευρέθησαν ὡσαύτως εἰς τὸ Ἄργος κωδιόσχημα ἀγγεῖα ἀντίστοιχα πρὸς τὰ τῶν Μυκηνῶν (βλ. «Ἡ Μήκων εἰς Μυκήνας»), ὡς καὶ ἀρύβαλλοι ἀλαβάστρινοι ἢ πῆλιντοι.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ περὶ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἄργους καὶ φέρουν κεφαλὴν δυναμένην νὰ χαρακτηρισθῇ κωδιόσχημος. Εἰς τινὰς τούτων τὸ σῶμα τῆς κωδίας ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων λίθων ἡμιπολυτίμων, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ WALDSTEIN⁵ δημοσιευόμεναι, ἀνάλογοι πρὸς τὰς τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Κορίνθου (βλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον»).

Δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν τὴν ἐκ τῶν εὐρημάτων προκύπτουσαν ἐπαφὴν μεταξὺ Αἰγύπτου, Κύπρου, Κρήτης καὶ πόλεων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (Μυκηνῶν, Ἄργους, Ἐλευσίνας κ.ά.). Αὕτη καταφαίνεται ἐξ εὐρημάτων πολλῶν ἐλληνικῶν κυρίως περιοχῶν. Οὕτως εἰς Ἐλευσίνα, Ἄργος καὶ ἀλλαχοῦ ἀνευρέθησαν σκαραβαῖοι μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Τουθμῶσιος III.

Τινῶν ἢ ἀρχικῇ προέλευσις, ἐὰν δηλαδὴ εἶναι ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἐὰν μετεφέρθησαν ὑπὸ Φοινίκων εἰς Αἴγυπτον, ἐκεῖθεν δὲ ἐξήχθησαν εἰς Ἑλλάδα, δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμένη (πρβλ. καὶ «Ἡ Μήκων εἰς Ἐλευσίνα»).

1 CH. WALDSTEIN, The Argive Heraeum, σ. 37 (197), πίν. XLVI ἀρ. 16, σ. 34 (172), πίν. XLVI ἀρ. 4 καὶ σ. 34 (163), πίν. XLVI ἀρ. 3.

2 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ II 17. 5.

3 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ II 10. 5.

4 Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ, ΑΕ 1960, σ. 155-164.

5 CH. WALDSTEIN, ἔ.δ. σ. 112, πίν. LVII εἰκ. 5, σ. 210, πίν. LXXVIII καὶ LXXIX ἀρ. 184, 184a.

ε. Ἡ Μήκων εἰς Τεγέαν.

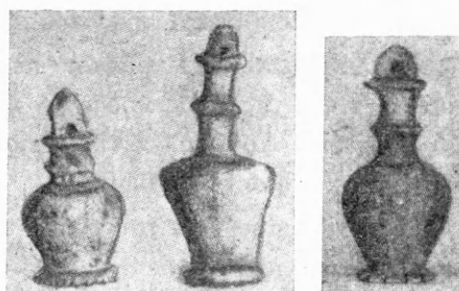
Αὕτη ἀπαντᾷ καὶ εἰς εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Τεγέαν.

Οὕτως εἰς ὀρειχάλκινον δισκόμορφον ἔλασμα εἰκονίζεται γυνὴ γυμνὴ ἵσταμένη ἐπὶ τετραπόδου (εἰκ. 11), ἡ ὁποία κρατεῖ εἰς τὴν ἀνυψωμένην δεξιὰν χεῖρα καρπὸν, κατὰ τὸν DUGAS¹ καὶ τὸν ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ² ροιάν ὁ MUELLER³ θεωρεῖ τοῦτον ὡς κωδίαν μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου.

Ὁ δίσκος ἀνάγεται κατὰ τὸν

Εἰκ. 11. Ὁ δίσκος τῆς Τεγέας.

α β γ
Εἰκ. 12. Βάρη κωδίσχημα εὐρισκόμενα ἐν Τεγέᾳ.

KLINZ⁴ εἰς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἐνῶ ὁ DUGAS⁵ τὸν θεωρεῖ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον. Κατὰ τὸν RIIS⁶ ὁ δίσκος εἶναι Βοιωτικῆς προελεύσεως.

Καθ' ἡμᾶς ὁ καρπὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς κωδίαν μήκωνος, ὑπὲρ τούτου δὲ συνηγορεῖ καὶ ἡ περὶ τὸ

μέσον τῆς κωδίας ἐμφανιζομένη κυκλικὴ γραμμή, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ἓνα τῶν τρόπων χαράξεως τῆς κωδίας πρὸς λῆψιν τοῦ ὀπίου.

Σημειοῦμεν ὅτι εἰς τὸ δεξιὸν τμήμα ἐμφανίζεται πτηνὸν κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰ τῆς πυξίδος Παχιάμμου (=Παχειᾶς Ἀμμου) Κρήτης (πρβλ. σ. 94 τῆς παρούσης μελέτης).

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν περὶ τὴν ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνευρεθείσας εἰς Κόρινθον, Περαχώραν, Αἴγινα καὶ Τήνον⁷ (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον»).

1 CH. DUGAS, Le Sanctuaire d'Aléa Athéna à Tégée avant le IV siècle, BCH 45, 1921, σ. 384-385, εἰκ. 45.

2 Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ΑΕ 1939-1941, σ. 104.

3 Arch. Anz. 37, 1922, 15.

4 Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, βλ. σημ. 2.

5 Βλ. DUGAS, σημ. 1.

6 Berytus 9, 1949, 85· βλ. καὶ P. JACOBSTHAL, ἔ.δ. σ. 185.

7 Corinth XV I, πίν. 49, εἰκ. 40 καὶ CH. DUGAS, ἔ.δ. σ. 378, 379, εἰκ. 40 καὶ 41.

Εἰς Τεγέαν ἀνευρέθησαν καὶ βάρη, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα κατὰ τὸν DUGAS ¹ ἀνταποκρίνεται πρὸς ροιάν. Καθ' ἡμᾶς πολλῶν ἐξ αὐτῶν (α, β, γ) τὸ σχῆμα ἀνταποκρίνεται σαφῶς πρὸς κωδιὰν μήκωνος (εἰκ. 12). Ἴσως ταῦτα ἀπετέλουν βάρη πρὸς ζύγισιν ὁπίου.

Τέλος εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Τεγέας ὑπάρχει καὶ μικρόν, δίκην περιάπτου κρεμάμενον, ἀντικείμενον, τοῦ ὁποίου τὸ σχῆμα ὑπενθυμίζει τὸ εἰδώλιον τῆς Κοζάνης (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κοζάνην»). Τοῦτο εἰς τὸ κάτω τμήμα εἶναι κοῖλον καὶ φέρει σχισμὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς χαραγὰς τῆς κωδίας τῆς μήκωνος.

ς. Ἡ Μήκων εἰς Σπάρτην.

Ἦδη ἐκ τῆς βιβλιογραφίας γνωρίζομεν ὅτι ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου ἐποιεῖτο χρῆσιν τοῦ νηπενθοῦς ², τὸ ὁποῖον καθ' ἡμᾶς δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ σκεῦασμα ὁπιούχων.

Ὑπάρχουν εἰς Σπάρτην δείγματα, ἐξ ὧν διαπιστοῦται ὅτι ἡ μήκων ἦτο γνωστὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ὁ DAWKINS ³ δημοσιεύει διάφορα εὑρήματα ἐκ τοῦ ἐν Σπάρτῃ ἱεροῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, τὰ ὁποῖα, μελετώμενα

Εἰκ. 13. Περιάπτων φέρον κάτωθεν ὁμοιώματα κωδιῶν μήκωνος.

Εἰκ. 14. Κωδιόσχημα περιάπτα.

ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἐν Κορίνθῳ ἀνευρεθέντα, ἐμφανίζονται καθ' ἡμᾶς, ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν κωδιὰν τῆς μήκωνος.

Εἰς τὸ ἐν εἰκόνι 13 περιάπτων (pendatif) ⁴ ἀπεικονίζονται κρεμάμενα ἀντικείμενα, καθ' ἡμᾶς ὁμοιώματα κωδίας, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ὅμοια μυκηναϊκὰ καὶ αἰγυπτιακὰ (πρβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Μυκήνας» καὶ «Ἡ Μήκων εἰς Αἴγυπτον»).

Πρὸς κωδίας ἐπίσης ὁμοιάζουν τὰ ἐν εἰκόνι 14 ὁστέινα περιάπτα ⁵, τὰ ὁποῖα προφανῶς ἐκρέμαντο ἐκ τοῦ λαιμοῦ.

Ἐπίσης περιάπτα ⁶ ἐξ ὀρειγάλκου τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἔχουν τὸ σχῆμα τῆς κωδίας, διαστελλομένης σαφῶς τοῦ πρὸς σύγκρισιν συμπαρατιθεμένου ἀνθους ροιδᾶς (εἰκ. 15).

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐμφανίζουν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς μήκωνος

¹ CH. DUGAS, ἔ.δ. σ. 369-372 (ἀρ. 99, 97, 81).

² Πρβλ. σ. 82 τῆς παρούσης μελέτης.

³ R. M. DAWKINS, *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta*, London 1929.

⁴ Αὐτόθι πίν. CLXXIX, εἰκ. 6. Πρβλ. S. GABRA, *Bull. de l'Inst. d'Égypte* 37, 1956, σ. 42, εἰκ. 4.

⁵ Artemis Orthia, πίν. CXXXV.

⁶ Αὐτόθι πίν. LXXXIX, h.

εύρηματά τινα τῶν κατὰ τὸ 1909 ἀνασκαφῶν εἰς τὸ Μενελάϊον τῆς Σπάρτης, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης.

Κατὰ ταύτας ἀνευρέθησαν:

1. Περίαπτα¹ ἔξ ὀρειχάλκου ἔχοντα σχῆμα, ὡς γράφει ὁ THOMPSON, ἄνθους (μπουμπουκιοῦ) ροιᾶς ἢ κεφαλῆς μήκωνος, τὰ ὁποῖα παρατίθενται ἐν εἰκόνι 16 α. β. Καθ' ἡμᾶς ταῦτα εἶναι σαφῆ ὁμοιώματα τῆς κωδίας μήκωνος, φερούσης μάλιστα τὰς πρὸς λῆψιν τοῦ ὀπίου τυπικὰς χαραγὰς.

Εἰκ. 15. Περίαπτον σχήματος κωδίας ἀριστερὰ καὶ ροιᾶς εἰς τὸ μέσον. Τὸ δεξιὰ ἀντικείμενον εἶναι πραγματικὸν σχῆμα ἄνθους ροιᾶς κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον μετὰ τὴν γονιμοποίησιν, πρὸς σύγκρισιν παρατιθέμενον.

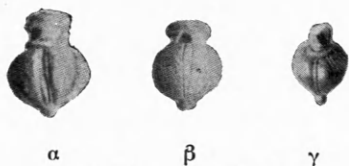
2. Περίαπτον ἀργυροῦν ἐπιχρυσωμένον², ἔχον τὸ σχῆμα κωδίας μήκωνος· ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν καὶ αὐλακες (εἰκ. 16 γ).

Ἄπαντα τὰ ὡς ἄνω περίαπτα εἶναι ἀναθηματικαὶ προσφοραὶ καὶ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος ἀνευρεθέντα.

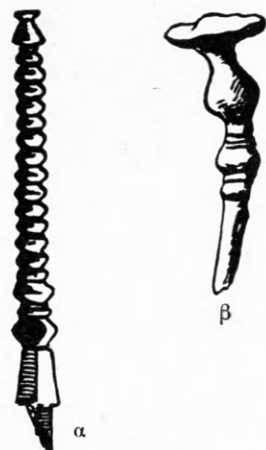
Σημειοῦμεν ὡσαύτως τὴν ὑπαρξίν πολλῶν περονῶν³ ἐκ τῶν ἐξῆς περιοχῶν:

1. Ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ Λακωνίας μὲ κωδιόσχημον κεχαραγμένην κεφαλήν, ἀναγομένην εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον (βλ. «Ἡ Μήκων εἰς Μυκήνας»).

2. Ἐκ τοῦ ἐν Σπάρτῃ ἱεροῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος (εἰκ. 17 β) καὶ ἐκ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ἱεροῦ τῆς Ἀφαίας (εἰκ. 17 α), μὲ κωδιόσχημον κεφαλὴν ἀμφότεραι τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τινὰς ἡ κεφαλὴ χαρακτηρίζεται, οὐχὶ ὀρθῶς καθ' ἡμᾶς, ὡς ροιᾶ.

Εἰκ. 16. Περίαπτα ἐκ Σπάρτης.

Εἰκ. 17. Περόναι ἐξ Αἰγίνης καὶ Σπάρτης, μὲ κεφαλὰς παριστώσας ἴσως κωδίας.

Ἡ δευτέρα εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐκ Μυκηνῶν, Τίρυνθος καὶ Κορίνθου (βλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον»).

¹ BSA 15, 1908-9, σ. 148 πίν. IX 15. 17.

² Αὐτόθι σ. 142 πίν. VIII, 9.

³ P. JACOBSTHAL, ἑ.δ. εἰκ. 514 καὶ 515.

θ. *Ἡ Μήκων εἰς Κόρινθον καὶ γενικώτερον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κορινθιακοῦ Κόλπου (Σικυῶν, Περαιώρα).*

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς μήκωνος παρουσιάζει ἡ ἀνωτέρω περιοχὴ, ὡς παρατηρεῖ τις ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, εἰς ἃ ἐμφανίζεται ἡ κωδία τῆς μήκωνος, ὑπὸ ποικίλας μορφάς.

Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἤδη γνωρίζομεν ὅτι παρὰ τὴν Κόρινθον εὐρίσκετο ἡ ἀρχαία πόλις, ἡ παρ' Ἡσιόδῳ ἀναφερομένη Μηκῶνη, ἡ μετέπειτα ὀνομασθεῖσα Σικυῶν. Κατὰ τοὺς σχολιαστὰς τούτου¹ αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πολλῶν γινομένων ἐκεῖ καλλιεργείων μήκωνος, κατ' ἄλλους ὁμως ἐκ τοῦ ὅτι ἐκεῖ τὸ πρῶτον εὑρεν ἡ Δημήτηρ τὸν καρπὸν τῆς μήκωνος.

Ὁ Καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ² ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ ἐντοπία παράδοσις, καθ' ἣν τὰς μήκωνας ἔδωκεν εἰς τὴν πόλιν αὐτοπροσώπως ἡ Δημήτηρ.

Ἡ μόνη διασωθεῖσα ἐπίσημος πληροφορία ἐκ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων εἶναι ἡ προαναφερθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πausανίου³, καθ' ἣν εἰς Σικυῶνα ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα τῆς θεᾶς, κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Κανάχου· τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐκράτει εἰς τὴν μίαν μὲν τῶν χειρῶν μήκωνα, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν μῆλον.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ βιβλιογραφία ὑπῆρξε τόσον πτωχὴ διὰ τὴν περιοχὴν, ἀντιθέτως τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης εὐρήματα ὑπῆρξαν πλουσιώτατα καὶ ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν ἢ ἀκόμη νὰ ἐπιβεβαιώσουν ἢ καὶ νὰ ἐπεξηγήσουν τὰ ὑπὸ τῆς βιβλιογραφίας ἀναφερόμενα.

Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα εἰς τὴν ὡς ἄνω περιοχὴν ἀνάγονται εἰς:

α. Ἀπομιμήσεις ἐκ πηλοῦ αὐτῆς ταύτης τῆς κωδίας τῆς μήκωνος.

β. Εἰδώλια ἐκ πηλοῦ κρατοῦντα κωδίαν μήκωνος ἢ φέροντα κοσμήματα παριστῶντα ταύτην καὶ

γ. Ἀντικείμενα μικρὰ ἐκ ποικίλης ὕλης κοσμούμενα μὲ κωδίας μήκωνος ἢ καὶ κωδιόσχημα.

Σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀντικειμένων εἶχεν ἤδη εἰς τὸ παρελθὸν ἀνευρεθῇ εἰς τὴν περιοχὴν, ἅτινα εἴτε εἶχον τὸ σχῆμα κωδίας εἴτε ἐκοσμοῦντο διὰ κωδιοσχημῶν ποικιλιμάτων (περόναι, ἀγγεῖα, κλπ.), ὡς καὶ εἰδωλίων κρατούντων ἀνὰ χειρὰς στρογγύλους καρπούς, οἱ ὅποιοι ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ πολλῶν ὡς καρποὶ ροιᾶς.

Ὅλως ἰδιαίτερον ὁμως ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν διὰ τὴν σαφῆ τοποθέτησίν μας ἐπὶ τοῦ θέματος ὡς καὶ πρὸς συμπληρωματικὴν ἐρμηνείαν παλαιότερων εὐρημάτων τὰ ἐκ τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνασκαφῶν καὶ δῆ:

1. Τὰ ὑπὸ τοῦ κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΕΡΔΕΛΗ δημοσιευόμενα⁴, ἀφορῶντα εἰς τὰς παρὰ τὸ Γαλατάκι ἀνασκαφὰς τοῦ ἱεροῦ τῆς Σολυγείας, ἔνθα ἀνευρέθησαν,

1 Πρβλ. σ. 81 τῆς παρούσης μελέτης.

2 ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *Ἡ Κρητομυκηναϊκὴ Θρησκεία* (Παραδόσεις πολυγραφημέναι), σ. 85 (Ἀθῆναι 1948). Ὁ ἴδιος θεωρεῖ πιθανόν ὅτι, ὅπως ἐκ τῆς θεᾶς Ἀθῆνης ἐτυμολογοῦνται αἱ Ἀθῆναι, οὕτω καὶ ἐκ τῆς παρ' Ὁμή-

ρω ἡρώιδος, ὑποτιθεμένης ὡς θεᾶς, Μυκῆνης αἱ Μυκῆ-ναι, ἴσως κατ' ἀνάλογον τρόπον ὀνομάσθη καὶ ἡ Μηκῶ-νη ἐκ λησμονηθείσης τινὸς θεᾶς Μηκῶνης (σ. 131-132).

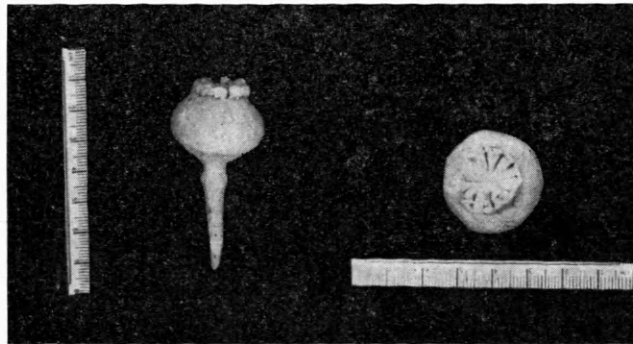
3 Πρβλ. σ. 87 τῆς παρούσης μελέτης.

4 ΝΙΚ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ χωρίον Γαλα-

πλήν τῶν σαφῶν ἐκ πηλοῦ ἀπεικονίσεων κωδίας μήκωνος, καὶ μέγας ἀριθμὸς πηλίνων εἰδωλίων λατρευτικοῦ χαρακτήρος, παριστάντων γυναικείας θεότητας κυρίως, φιάλαι ὀμφαλωταὶ μὲ πλαστικὴν διαμόρφωσιν ἐν εἴδει καρποῦ ροιᾶς, ὡς καὶ διάφορα μικροαντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς (8^{ος} π.Χ. αἰῶν) περίοδον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ προερχομένων, ὡς ὁ ἴδιος γράφει, ἐξ ἀποθέτου ἱεροῦ, ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὴν Ἡραν, καθότι τὰ εὐρήματα προσομοιάζουν πρὸς τὰ τῶν ἐν Κορίνθῳ καὶ Ἀργολίδι Ἡραίων.

2. Τὰ εὐρήματα τῶν ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν, Καθηγητοῦ H. ROBINSON¹, γενομένων ἀνασκαφῶν εἰς περιοχὴν τῆς Κορίνθου.

3. Τὰ εὐρήματα τῶν ὑπὸ τὸν Καθηγητὴν OSCAR BRONEER² εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἰσθμίαν ἱερὸν τοῦ Παλαίμονος ἀνασκαφῶν.

Εἰκ. 18. Πηλινὴ κωδία (ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν ἄνω).

4. Τὰ ἐκ τῶν κατέναντι τῆς Κορίνθου ἀνασκαφῶν τοῦ Ἡραίου τῆς Περαχώρας³, τὰ ὁποῖα, καίτοι ἐπὶ τῆς κατέναντι Στερεᾶς Ἑλλάδος, λόγῳ συγγενείας τῶν περιοχῶν, περιγράφομεν ἐνταῦθα.

Παρέχομεν κατωτέρω ἐν συνόψει τὰ κατὰ τὰς διαφόρους ἀνασκαφὰς εὐρήματα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ὑπὸ μελέτην θέμα, παραθέτοντες φωτογραφίας τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν ἐξ αὐτῶν, προκειμένου νὰ τὰ χρησιμοποιήσωμεν πρὸς ἐξαγωγήν τῶν συμπερασμάτων μας.

α. Ἀπομίμῃσεις κωδίας μήκωνος.

Ι. Πήλιναι τοιαῦται ἀνευρέθησαν πολλαὶ ἀποτεθειμέναι ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Π. Κορίνθου.

Τυπικὴ ἀπομίμῃσις τῆς κωδίας εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ΒΕΡΔΕΛΗ⁴ εὑρεθεῖσα εἰς τὸ παρὰ τὸ Γαλατάκι ἱερὸν τῆς Σολυγείας (εἰκ. 18). Αὕτη εἶναι θαυμασίως πεπλασμένη καὶ

τάκι, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1956, Χρονικά, σ. 6 κ.έ. A Sanctuary at Solygeia, Archaeology 15, 1962, σ. 184-192. Τὸν κ. Βερδελὴν εὐχαριστοῦμεν καὶ αὐτὸς θερμῶς διὰ τὰς πληροφορικὰς δοθείσας ἡμῖν πληροφορίας καὶ ἐπεξηγήσεις.

¹ Ἐπιστολὴ τοῦ Διευθυντοῦ, Καθηγητοῦ H. ROBINSON, ὃν καὶ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὴν χορηγηθεῖσαν ἄδειαν φωτογραφήσεως, ὡς καὶ διὰ τὰς δοθείσας

ἡμῖν ἐπεξηγήσεις ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν εὐρημάτων.

² Τὸν Καθηγητὴν OSCAR BRONEER εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης θερμῶς διὰ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἄδειαν φωτογραφήσεως καὶ τὰς παρασχεθείσας πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὰ ἐν λόγω εὐρήματα.

³ H. PAYNE, Necrocorinthia, Oxford 1931.

⁴ N. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1956, Χρονικά, σ. 10 καὶ Archaeology 1962, σ. 190.

δὲν φέρει χαραγὰς, θεωρεῖται δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀνάθημα προσιδιάζον εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἥρας. Εἰς ταύτην, μήκους μετὰ τοῦ μίσχου 6,5 ἐκ. καὶ διαμέτρου 3 ἐκ., σαφῶς ἀπεικονίζεται, πλὴν τοῦ σώματος τῆς κωδίας καὶ τὸ στίγμα (ὁ ἀστερίσκος τοῦ Διοσκουρίδου) καὶ ὁ μίσχος μετὰ τοῦ γόνατος τούτου. Ἡ ἐκ τῶν ἄνω ὀψις ταύτης, ὡς καὶ τῶν εἰς τὴν εἰκόνα 20 γ, δ ἀπεικονιζομένων, μᾶς ὑπενθυμίζει τὰς ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν εἰδωλίων θεαινῶν διαφόρων περιοχῶν πόρπας, μᾶλλον ἐκδήλους εἰς τὰ εἰδώλια Γαλατακίου.

Εἰκ. 19. Ἄνω : Περίπτρον κωδιόσχημον μετὰ χαραγῶν.
Κάτω : Χεὶρ προφανῶς ἀγάλματος κρατοῦσα κωδίαν.
(Ἄνω καὶ πλαγία ὀψις.)

Εἰς τὴν εἰκόνα 19 παρατίθενται ὁμοιώματα κωδίας μήκωνος ἐκ τῶν αὐτῶν ἀνασκαφῶν παρὰ τὸ Γαλατάκι. Σημειοῦται ἰδιαίτερος ὅτι εἰς τὸ περίπτρον (ἄνω δεξιὰ) ἡ κωδία ἐμφανίζει καὶ χαραγὰς.

Εἰκ. 20. Πινάκια ἐνέχοντα ἀρτίδια (α, β, η), ἀπλὰ ἀρτίδια (γ, δ), χάνδρα (ε)
καὶ λαβὴ ἀγγείου (ζ) μετὰ ἀρτιδίου κωδιόσχημου.

Κατὰ τὴν γνώμην μας ὁμοιώματα κωδιῶν ἐν κατόψει ἀποδίδουσι καὶ τὰ εἰς τὴν εἰκόνα 20 παρατιθέμενα ἀντικείμενα, ἅτινα ἀνευρέθησαν ἐντὸς ἱεροῦ ἐπὶ τῆς Β. κλιτύος τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὅπου, κατὰ τὸν Καθηγητὴν ROBINSON, ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης¹.

Τὸ α (M. F. 10346) εἶναι θραῦσμα μικροῦ πινακίου προσφορῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει προσκεκολλημένον ἀρτίδιον κωδιόσχημον. Μεγ. διάμ. 0.023 μ. Εὐρέθη ἐντὸς σωροῦ ἀντικειμένων χρονολογούμενων μεταξὺ τοῦ 6^{ου} π.Χ. καὶ τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

Τὸ β εἶναι πινάκιον προσφορῶν μετὰ πηλίνου ἀρτιδίου κωδιοσχήμου.

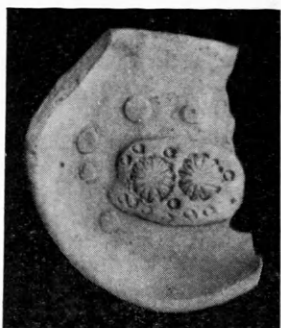
Τὸ γ (315) εἶναι πηλινὸν ἀρτίδιον κωδιόσχημον, ἴσως ἐκ πινακίου προσφορᾶς, διαμ. 0.026 μ. Ἀνευρέθη εἰς σωρὸν ἀντικειμένων χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μέχρι τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

1 Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ROBINSON παρασχεθέντας εἰς ἡμᾶς.

Τὸ δ (317) εἶναι ἐπίσης πῆλινον κωδιόσχημον ἀρτίδιον, διαμ. 0.033 μ., ἴσως ἀπὸ μικρὸν πινάκιον προσφορῶν (6^{ος} ἢ 5^{ος} π.Χ. αἰών).

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω, καθ' ἡμᾶς, ἀνταποκρίνονται εἰς τυπικὰ ἐν κατόψει ὁμοιώματα τῆς κωδίας τῆς μήκωνος, φερούσης μάλιστα χαραγὰς πρὸς λήψιν τοῦ ὀπίου, αἵτινες εἶναι σαφέστεραι εἰς τὰ β, γ καὶ δ.

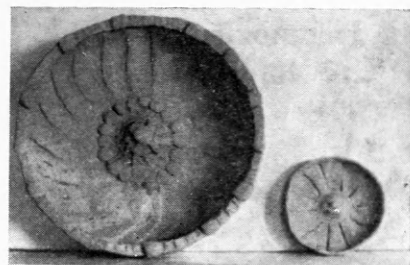
Τὸ ε (403) εἶναι κωδιόσχημος ὑαλίνη χάνδρα ἀνοικτοῦ πρασίνου χρώματος, φέ-

Εἰκ. 21. Πινάκιον προσφορῶν με ἀποτυπωμένας κωδίας ἐκ τῶν ἄνω ὀρωμένας (ἀστερίσκος).

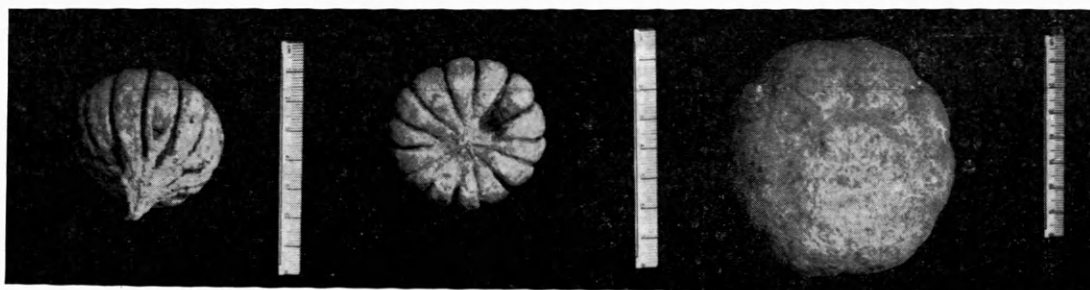
Εἰκ. 22. Πινάκιον προσφορῶν, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποῖου τὸ ἀρτίδιον ἀπεικονίζει κωδίαν ἐκ τῶν ἄνω ὀρωμένην μετὰ χαραγῶν.

Εἰκ. 23. Ὀμφαλωταὶ φιάλαι με ἐσωτερικὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς κωδίας μήκωνος.

ρουσα κατακορύφους χαραγὰς, διαμ. 0.019 μ. Εὐρέθη ἐντὸς σωροῦ ἀντικειμένων χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μέχρι τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τὸ ζ (398) εἶναι θραῦσμα πιθανῶς διακοσμητικῆς λαβῆς ἀγγείου, ἐφ' ἧς δίσκος ὁμοιάζων πρὸς πινάκιον προσφορῶν μήκους 0.04 μ. Ἐκ σωροῦ ἀντικειμένων χρονο-

Εἰκ. 24. Δύο κωδιόσχημα ἀντικείμενα εὐρεθέντα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Παλαίμονος.

λογούμενων ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. μέχρι τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Τὸ η εἶναι θραῦσμα πινακίου προσφορῶν φέρον τέσσαρας μικροὺς δίσκους, ἕκαστος τῶν ὁποίων φέρει, κατὰ τὸν Καθηγητὴν ROBINSON, ἀκαθόριστον ἀντικείμενον. Πιθανῶς ἐκ σωροῦ ἀντικειμένων τοῦ 5^{ου} ἢ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τὰ δύο τελευταῖα καθ' ἡμᾶς εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὸ α, ἀφορῶσι δὲ τὸ πρῶτον εἰς κατὰ τὸ ἄκρον εὐρισκομένην κωδίαν μήκωνος (ἐκ τῶν ἄνω), τὸ δὲ δεύτερον εἰς πινάκιον προσφορῶν με τέσσαρα πιθανῶς κωδιόσχημα ἀρτίδια. Εἰς τὴν

εἰκόνα 21 (424), κατὰ τὸν Καθηγητὴν ROBINSON, εἰκονίζεται πῆλινον πινάκιον προσφορῶν μὲ ἀρτίδια. Μεγίστη διάμ. 0.10 μ. ἐκ σωροῦ ἀντικειμένων χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ 6^{ου} μέχρι τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Παρατίθεται, διότι τὰ δύο εἰς τὸ κέντρον εὗρισκόμενα ἀποτυπωμένα ἀνθεμιοειδῆ ἔκτυπα ὑπενθυμίζουν, καθ' ἡμᾶς, τὸν ἀστερίσκον (στίγμα) τῆς μήκωνος.

Ἡ εἰκὼν 22 παριστᾷ πινάκιον προσφορῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, πλὴν τῶν ἄλλων, ὑπάρχει καὶ ἀρτίδιον, ὁμοιάζον πρὸς κωδίαν ἐκ τῶν ἄνω μετὰ χαραγῶν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω σημειοῦμεν τὰς ὑπὸ τοῦ ΒΕΡΔΕΛΗ δημοσιευόμενας ὀμφαλωτὰς φιάλας¹, τινὲς τῶν ὁποίων ἐσωτερικῶς (εἰκ. 23) ἐμφανίζουν ἀνάλογον ὄψιν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κωδίας τῆς μήκωνος.

II. Ἐξ ἄλλων ὑλῶν. Ἀναλόγου σχήματος πρὸς τὸ ἐν εἰκόνι 20, ἀλλ' ἐκ λίθου (εἰκ. 24, β), εἶναι καὶ τὸ εὗρεθὲν τὸ 1955 ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ OSCAR BRONEER εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Παλαίμονος ἐν Ἰσθμίᾳ (Μουσεῖον Κορίνθου ἀριθ. I. M. 1006), διαμ. 0.092 μ., ὡς καὶ τὸ ἐκ μετάλλου (εἰκ. 24, α_{1,2}), εὗρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν (βορείως τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς Ἰσθμίαν) τὴν 28-5-54 (Μουσεῖον Κορίνθου ἀριθ. I. M. 74).

Τὸ ἐν εἰκόνι 24, β εἶναι πιθανῶς βάρος καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀνταποκρίνεται κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς κωδίαν μήκωνος, τὸ δὲ ἐν εἰκόνι 24, α_{1,2} ἐμφανίζει τὴν αὐτὴν εἰκόνα, πλὴν ὅμως ἐλλείπει, πιθανῶς διαβρωθὲν ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἢ ὀξειδωθὲν, τὸ ἄνω τμήμα, τὸ ὡς στίγμα (ἀστερίσκος) χαρακτηριζόμενον.

β. Εἰδώλια θεαινῶν φερουσῶν κοσμήματα κωδιόσχημα.

Ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς κατηγορίας αὐτῆς, δι' ἧς δὲν χωρεῖ, καθ' ἡμᾶς, ἀμφιβολία εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ ΒΕΡΔΕΛΗ εὗρεθέντα, ἴσως δὲ καὶ ἄλλα ἐκ παλαιότερων ἀνασκαφῶν.

Τὸ εἰδώλιον (εἰκ. 25, α_{1,2}) φέρει περιδέριον, διακοσμούμενον, καθ' ἡμᾶς, δι' ὁμοιωμάτων κωδίας, ἐνῶ περιάπτον κωδιόσχημον κρέμαται εἰς τὸν λαιμὸν τῆς θεᾶς. Ὑπὲρ τοῦ κωδιοσχήμου συνηγορεῖ τὸ ὅτι πρόκειται περὶ εἰδωλίου θεᾶς εὗρεθέντος εἰς τὸ ἱερόν τῆς Σολυγείας, ἐντὸς ἱεροῦ ἀποθέτου, ἐν τῷ ὁποίῳ εὗρέθησαν καὶ αἱ ἐν σ. 108 καὶ 109 πλαστικαὶ ἀπομιμήσεις κωδίας μήκωνος, πρὸς τὴν μίαν τῶν ὁποίων (εἰκ. 18) ὁμοιάζει τὸ περιάπτον τῆς θεᾶς.

Διερωτώμεθα ἀκόμη μήπως καὶ τὰ ὡς πόρπαι ἐπὶ τῶν ὥμων τῶν εἰδωλίων ἀντικείμενα δέον νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος, καθόσον ἐμφανίζουν, ἐκ τῶν ἄνω ὁρώμενα, τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν κωδίαν μορφήν.

Σημειωτέον ὅτι τὰ εἰδώλια προέρχονται ἐκ τοῦ προαναφερθέντος ἀποθέτου τῆς Σολυγείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μετὰ τὸν συστηματικὸν καθαρισμὸν, ἀνευρέθησαν, μεταξὺ ἄλλων, ὑπὲρ τὰ πενήκοντα πῆλινα εἰδώλια, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων παριστοῦν γυναικείας θεότητας².

Χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς (8^{ος} π.Χ. αἰὼν) μέχρι καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὸ ἱερόν, τέλος, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης, κατὰ προφορικῶς πρὸς ἡμᾶς δοθείσας πληροφορίας ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ROBINSON, ἀνευρέθη ἐπίσης κατὰ τὰς

1 A Sanctuary at Solygeia, Archaeology ἔ.δ. σ. 191.

2 Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ, αὐτόθι.

άνασκαφὰς τοῦ 1964 καὶ τμῆμα μαρμαρίνου γυναικείου ἀγάλματος κρατοῦντος στή-
χους καὶ κωδῖαν.

Εἰκ. 25. Τέσσερα εἰδῶλια θεαινῶν φερουσῶν περιόπτα καὶ πόρπας κωδιόσχημα (ἐκ Σολυγείας).

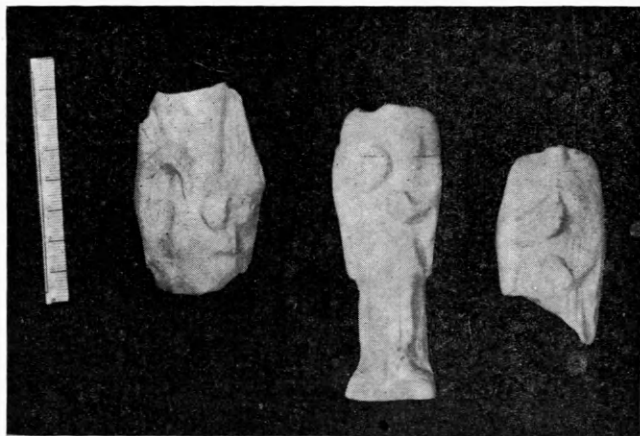
Ἀνάλογα περιόπτα καὶ πόρπαι κοσμοῦν καὶ ἕτερα εἰδῶλια, προερχόμενα καὶ

ταῦτα ἐξ ἀποθέτου ἱεροῦ καὶ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ¹.

Τοιαῦτα εἰδῶλια, φέροντα περιάπτα, ἀνευρέθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιοχάς (Μυκῆναι, Ἄργος, Περαχώρα ² κ.ἄ.), καὶ ἐμφανίζουν ἀναλογίαν πρὸς τὰ τοῦ Γαλατακίου.

Ἐν εἰκόνι 26 παρέχόμεν τινὰ ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα πήλινα εἰδῶλια θεαινῶν ἐκ τῶν εἰς Κόρινθον, Σικυῶνα, Σικυὰν καὶ ἀλλαχοῦ εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἀνευρεθέντων, εἰς τὰ ὅποια ἡ εἰκονιζομένη θεὰ κρατεῖ περιστερὰν καὶ στρογγύλα ἀντικείμενα, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐχαρκτηρίσθησαν ὡς ροιαί.

Ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ ³ εἰς ἐργασίαν τοῦ ὑποστηρίζει ὅτι «καρποὶ ἐκλαμβάνόμενοι συχνὰ ὡς καρποὶ ροιάς, οὔτινες φαίνονται κατέχοντες σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν λατρείαν, παριστοῦν κάψαν (κωδίαν) μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου, ὡς ὑπὸ προσεκτικωτέρων ἐρευνητῶν παρετηρήθη».

Εἰκ. 26. Πήλινα εἰδῶλια θεαινῶν.

Εἰκ. 27. Ἀγαλμάτιον ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου Φενεοῦ.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συμφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς· συνηγορεῖ ἄλλωστε ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πausanίου ἀναφερόμενον περὶ τῆς ἐν Σικυῶνι Ἀφροδίτης, κρατούσης εἰς τὴν μίαν τῶν χειρῶν μήκωνα ⁴.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου Φενεοῦ ἀνευρέθη πρὸ διετίας τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 27 χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, ἀποκείμενον ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου, ὅπερ, κατὰ τὸν ἀνευρόντα τοῦτο Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΝ ⁵, εἰκονίζει ποιμένα ἢ χωρικὸν κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καρπὸν μήκωνος.

¹ Corinth, τόμ. XV, 2, σ. 77 καὶ 72-3, τόμ. VIII, 45 καὶ VIII, 34 καὶ 32, πίν. 11 καὶ 12.

² H. PAYNE, Perachora, the Sanctuary of Hera Akraia and Limenia, I, Oxford 1940, πίν. 95, 97.

³ Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, Πηλινὴ γεωμετρικὴ ροιά, ΑΕ 1960, 155 ἔ.

⁴ Πρβλ. σ. 87 τῆς παρούσης μελέτης.

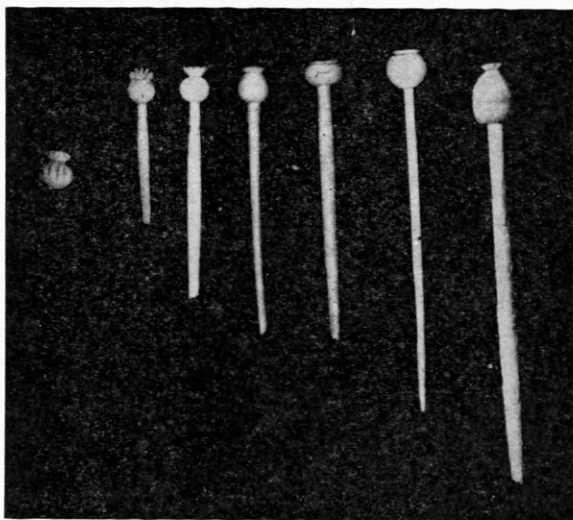
⁵ Τὸν κ. Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΝ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ

τὴν εὐγενὴ παραχώρησιν τῆς φωτογραφίας τοῦ ἀγαλματίου, παραθέτομεν δὲ ὅσα περὶ αὐτοῦ ὁ ἴδιος σημειώνει: «Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ὀρθίου ἀνδρὸς παριστῶντος ποιμένα ἢ χωρικὸν κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τῶν ἀρκαδικῶν ἀγαλμάτων. Εὗρέθη τὸ 1962 εἰς θέσιν Τριανταφυλλιά, περὶ τὰ 5 χλμ. νοτίως τοῦ ἀρχαίου Φενεοῦ (τοῦ σημερινοῦ χωρίου Καλύβια) καὶ ἀπόκειται ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου, ὑπ' ἀριθ. εὑρετ. 13874.

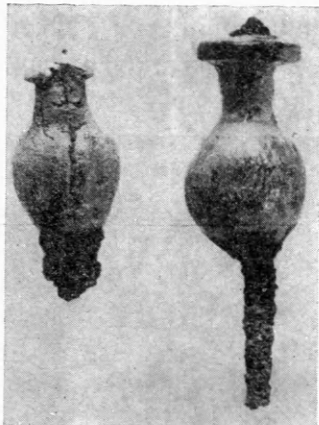
δ. Μικροαντικείμενα ἐκ ποικίλης ὕλης κοσμούμενα διὰ κωδιῶν μήκωνος ἢ καὶ κωδιόσχημα.

Ι. Περόναι. Εἰς ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος παρατηρεῖται μέγας ἀριθμὸς περονῶν, τῶν ὁποίων ἡ κεφαλὴ εἶναι τυπικῶς κωδιόσχημος, εἰς τινὰς μάλιστα φέρει χαραγὰς, ἀναλόγους τῶν πρὸς λῆψιν τοῦ ὀπίου ἐπὶ τῆς κωδίας γινομένων ὀριζοντίων ἢ κατακορύφων.

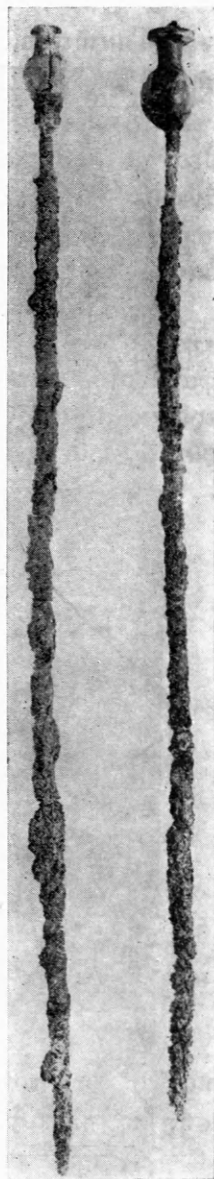
Ἐκ τῶν ἀντιπροσωπευτικωτέρων τούτων παρατίθενται τινες εἰς τὴν εἰκόνα 28¹.

Εἰκ. 28. Περόναι με κωδιόσχημον κεφαλὴν.

Εἰκ. 29. α, β. Περόναι ἐκ τοῦ τάφου C τῆς Κορίνθου γ, δ κεφαλαὶ τούτων.

α β

Ἀπασαι αἱ περόναι αὗται εἶναι ὁστέιναι καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1^{ου} μέχρι τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ σιδηραῖ περόναι (εἰκ. 29)² με κεφαλὴν ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, αἱ εὐρεθεῖσαι εἰς τάφον τοῦ Κεραικοῦ τῆς Κορίνθου καὶ ἀναγόμεναι εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον (8^{ος} π.Χ. αἰών).

Σημειοῦμεν ὅτι ἡ κεφαλὴ τῶν ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς κωδία, δύνανται δὲ αὗται νὰ θεωρηθοῦν ὡς χαρακτηριστικώτεροι τῶν ἐν εἰκ. 30 μεταλλικῶν περονῶν με στρογγύλην κεφαλὴν, ἔχουσιν ἄνωθεν αὐτῆς ἐπίπεδον πλάτυσμα.

Εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους ἐναπόκειται ἡ διερεύνησις ἐὰν αἱ πρῶται αὗται περόναι με Λεῖπει ἢ βάσις, ἐφ' ἧς ἐστερεοῦτο διὰ χαλκῶν ἢ λαν διερχομένων διὰ τοῦ ἄκρου τῶν ποδῶν. Ὑψος 0.128 μ. Ὁ εἰκονιζόμενος ἔχει ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας προτεταμένους εἰς τὸ ὕψος τῆς ὀσφύος. Ἡ ἀριστερὰ ἔχει τὴν παλάμην ἀνοικτὴν καὶ ἀνεστραμμένην, ἐνῶ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ καρπὸν, πιθανώτατα μήκωνος, ὡς εὐλαβῆ προσφορὰν πρὸς τοὺς θεοὺς Ἑρμῆν καὶ Νόμιον Πᾶνα. Τὸ σῶμα καλύπτεται διὰ βραχείος, χειριδωτοῦ χιτῶνος ἐκ χονδροῦ ὑφάσματος, εἰς δὲ τὴν κεφαλὴν φέρει κωνικὸν πῖλον. Ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. (Θέλει δημοσιευθῇ εἰς τὸ Ἀρχαιολ. Δελτίον τοῦ ἔτους 1964.)

¹ Corinth XII, πίν. 118, ἀρ. 2292, 2291, 2293, 2294, 2295 καὶ 2296.

² Corinth XII, πίν. 117, ἀρ. 2264 καὶ 2265 P. JACOBSTHAL, ἔ.ἀ. ἀρ. 512, σ. 160.

σφαιροειδῇ κεφαλὴν καὶ ἐπίπεδον πλάτυσμα εἶναι αἱ πρόδρομοι κακότεχνοι μορφαὶ τῶν μὲ κωδιόσχημον κεφαλὴν τοιούτων.

Σημαντικὸς ὡσαύτως ἀριθμὸς μεταλλικῶν περονῶν, μὲ κεφαλὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ σφαῖραν, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἐπίπεδον πλάτυσμα, ὡς προελέχθη ἤδη, ἀνευρέθη τόσον εἰς τὴν Κόρινθον, ὅσον καὶ εἰς τὰς Μυκήνας, τὴν Τίρυνθα καὶ τὸ Ἄργος. Τινὲς τούτων εἶναι αἱ ἐν εἰκ. 30, αἵτινες εἶναι ἀποτεθειμέναι εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ναυπλίου.

Ἐξ αὐτῶν αἱ δύο πρῶται προέρχονται ἐκ Τίρυνθος καὶ ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου (950 - 900 π.Χ.), ἡ τρίτη ἐκ Μυκηνῶν (900 π.Χ.) καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκ Τίρυνθος (850 π.Χ.).

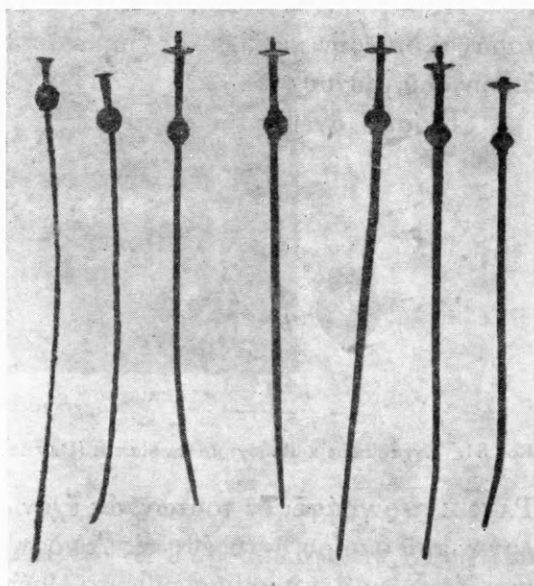
Αἱ δύο πρῶται, αἱ καὶ παλαιότεραι, ἐμφανίζουν κεφαλὴν ὁμοίαν πρὸς κωδίαν μήκωνος, ἡ ἐκ Μυκηνῶν δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ φέρουν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐπίπεδον πλάτυσμα.

Ἀναλόγου τύπου περόναι ἀνευρέθησαν εἰς Τεγέαν¹, Ἄργος², Αἴγιναν, Περαχώραν³, Τήνον, Μουλιανὰ Κρήτης⁴, ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος (ὡς π.χ. εἰς Φερεῶς ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Θαλλίου Διός)⁵.

Ἐφιστάται πάντως ἡ προσοχὴ ἐπὶ τοῦ ὅτι πολλὰ τῶν σιδηρῶν περονῶν μετὰ σαφῶς κωδιοσχήμου κεφαλῆς ἢ σφαιρικῆς μετ' ἐπίπεδον πλατύσματος ἄνωθεν εἶναι τόσον μακρὰ (μῆκος μέχρι 40 ἐκ.), ὥστε, ὡς προελέχθη, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι ἀμφισβητοῦν τὸ ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ συγκράτησιν τῶν ἐνδυμάτων ἢ τῆς κόμης, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐπεξηγήσουν τὸν σκοπὸν τῆς χρήσεώς των.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡμέτεροι Γενικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα».

II. Χάνδραι καὶ περίαπτα. Εἰς ἀρκετὸν ἀριθμὸν ὑπάρχουν καὶ περίαπτα ἢ μεμονωμένοι χάνδραι, ὡς τὰ εἰς τὰς εἰκόνας 31 καὶ 32, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν ποιάνα εἰκόνα κεχαραγμένης κωδίας μήκωνος ἄνευ ἀστερίσκου. Σήμερον τὸ σχῆμα αὐτῶν χαρακτηρίζεται ὡς ὑπενδυμίζον πέποινα⁶, ἀνάγονται δὲ εἰς τὸν 1^{ον}—2^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 30. Περόναι ἀποκειμένοι ἐν τῷ Μουσείῳ Ναυπλίου.

¹ Corinth XV, 1, πίν. 49, εἰκ. 40.— CH. DUGAS, BCH 45, 1921, σ. 378, 379, εἰκ. 40.

² CH. WALDSTEIN, The Argive Heraeum, σ. 235, πίν. LXXXIV, ἀρ. 722 καὶ 723.

³ H. PAYNE, Perachora, The Sanctuary of Hera

Akraia and Limenia, πίν. 76, 20-22, 35-38, 33-34.

⁴ Πρβλ. σ. 94 τῆς παρούσης μελέτης.

⁵ P. JACOBSTHAL, ἔ.δ. σ. 3, εἰκ. 6.

⁶ Corinth XII, πίν. 121, εἰκ. 2418, 2419 καὶ 2421.

Τὴν ἄποψιν τῆς σχέσεως τοῦ σχήματος τῶν περιάπτων καὶ τῶν χανδρῶν πρὸς τὴν κωδίαν μήκωνος σημειοῖ καὶ ὁ GABRA¹.

Τοιαῦτα περιάπτα καὶ χάνδραι ἀναλόγως κεχαραγμένα ἀνευρέθησαν καὶ εἰς Μυκήνας.

Εἰς Περαχώραν ἀνευρέθησαν χάνδραι καὶ περιάπτα² σχήματος ρόδακος, αἰγυπιακοῦ τύπου, χαρακτηριστικὰ τῶν τῆς περιόδου Tell-el-Amarna τῆς Αἰγύπτου (δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 14^{ου} π.Χ. αἰῶνος). Ἀνάλογα ἀνευρέθησαν εἰς Ρόδον καὶ εἰς ἄλλας περιοχάς.

Παρατίθενται μεταξὺ ἄλλων αἱ εἰκόνες δύο χανδρῶν³ ἐγχαράκτων, εἰς ἃς αἱ χαραγαὶ διήκουν μέχρις ἐνὸς σημείου εἰς τὸ κάτω τμήμα, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ μίσχου (εἰκ. 32).

Ἐπίσης ἀνευρέθησαν περιάπτα⁴ ὁστέϊνα ἢ καὶ ὀρειχάλκινα κωδιόσχημα. Ὁ

Εἰκ. 31. Ἐγχαράκτα κωδιόσχημα περιάπτα (Payne).

Εἰκ. 32. Ὅμοίως κεχαραγμένοι χάνδραι.

PAYNE περιγράφει ἐν τούτων, ὡς ἔχον σχῆμα ἀνεστραμμένης κωδίας μήκωνος⁵, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη εἰς Λίνδον, ἀναφέρει δὲ ὅτι ἀνάλογα περιάπτα ἀνευρέθησαν εἰς Σάμον, μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι. Πολλὰ τῶν περιάπτων ἀνάγονται εἰς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

III. Ἀγγεῖα. Σημαντικὸς ἀριθμὸς τέλος κωδιοσχημῶν ἀγγείων, ἐὰν τελικῶς γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ ἄποψις τοῦ MERRILLEES, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν, ἀνευρέθη κατὰ τὰς διαφόρους ἀνασκαφὰς τῶν περιοχῶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Παραθέτομεν εἰς τὴν εἰκόνα 33 τινὰ τῶν ἀντιπροσωπευτικωτέρων, ἕνια τῶν ὁποίων φέρουν καὶ χαραγὰς.

Ἰδιαιτέρως ἀναφέρομεν ἀγγεῖον, ἀποτεθειμένον εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ὑπ' ἀριθ. 287, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται θεὰ καθημένη καὶ κρατοῦσα ὀλόκληρον φυτὸν μετὰ τῶν ριζῶν, εἰς τὸ ἄνω τμήμα τοῦ ὁποίου ἀναγνωρίζεται ἡ κωδία τῆς μήκωνος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι:

1. Ἡ μήκων ἦτο γνωστὴ καὶ ἐτιμᾶτο μεγάλως ἤδη ἀπὸ τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰῶνος εἰς ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀπὸ τῆς Σικυῶνος μέχρι τῆς Περαχώρας.

¹ S. GABRA, Bulletin de l'Institut d'Égypte 37, 1956, σ. 43, εἰκ. 4.

² PAYNE, ἔ.δ. πίν. 195, D 827.

³ Ἐ.δ. πίν. 195 J9 καὶ J12.

⁴ Ἐ.δ. πίν. 188, A 288-290, 293, 298, 307, πίν. 798, 16-18.

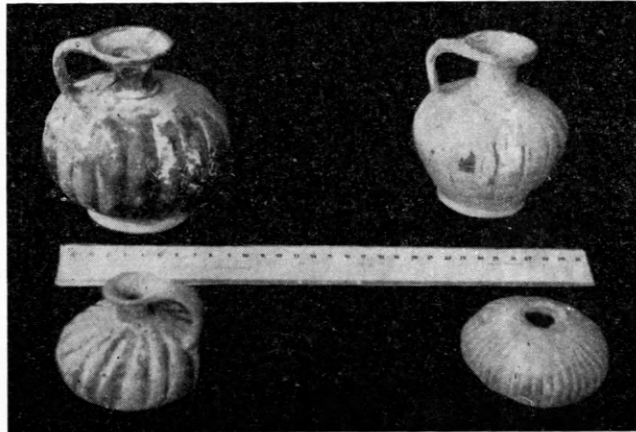
⁵ Ἐ.δ. πίν. 188 A 315.

2. Ἀπαντᾷ ἡ κωδία τῆς ὡς προσφορὰ ὑπὸ μορφὴν πηλίνων ὁμοιωμάτων ἢ ἀριδίων κωδιοσχημῶν.

3. Ὑπὸ μορφὴν πορπῶν, περιάπτων, περιδεραίων ἢ χανδρῶν ἐπίσης κωδιοσχημῶν κοσμοῦντων εἰδῶλια θεῶν.

4. Περιόναι μὲ σαφῶς κωδιοσχημον κεφαλὴν ἀπαντῶσιν εἰς μέγαν ἀριθμόν.

5. Τέλος ἀπαντῶσιν ἀγγεῖα κωδιοσχημα ἐκ ποικίλης ὕλης.

Εἰκ. 33. Ἀγγεῖα κωδιοσχημα.

ι. Ἡ Μήκων εἰς Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν.

Ἦδη, τόσον ἐκ τῆς βιβλιογραφίας, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων βλέπομεν ὅτι ἡ μήκων εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους π.Χ. αἰῶνας.

Ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Περσεφόνη φέρονται συνδεδεμέναι στενῶς πρὸς ταύτην. Αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Ἐλευσίς ἀπέδωσαν ἀρκετὰ ἐξ ἀνασκαφῶν εὐρήματα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν μήκωνα.

1. Ἀθῆναι. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Δήμητρος, τὸ εὑρεθὲν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀγορὰν τὸ 1907, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Οἰκονομος¹ καὶ τὸ ὁποῖον ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἡ Δημήτηρ κάθεται ἐπὶ κίστης, κρατεῖ δὲ κατὰ τὸν Οἰκονομον εἰς τὴν χεῖρα στάχυν καὶ μήκωνα, [διορθωτέον κωδίαν μήκωνος] (εἰκ. 34).

Ὁ Οἰκονομος² γράφει ὅτι «ὅπως ἤδη πρὸ πολλοῦ παρατηρήθη ἡ μήκων ἐν δέσμῃ σταχύων φέρεται συχνὰ ἐν τῇ τέχνῃ ὑπὸ τῆς Δήμητρος ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν χειρῶν ὡς τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν αὐτῆς σύμβολον. Ἀνεξαρτήτως πάσης δικαιολογητικῆς, μυθολογικῆς ἢ θρησκευτικῆς, ἐρμηνείας, ἀμφότερα τὰ φυτὰ ταῦτα φέρονται ὑπὸ τῆς θεᾶς συνηγμένα ὅπως καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ φύονται συγχρόνως, παρ' ἄλληλα (Kern), παρέχοντα οὕτω πρῶχειρον τὴν εἰκόνα τοῦ συνδυασμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ τὰ σύμβολα φέρουσα Δημήτηρ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν θεὰ τῆς γεωργίας».

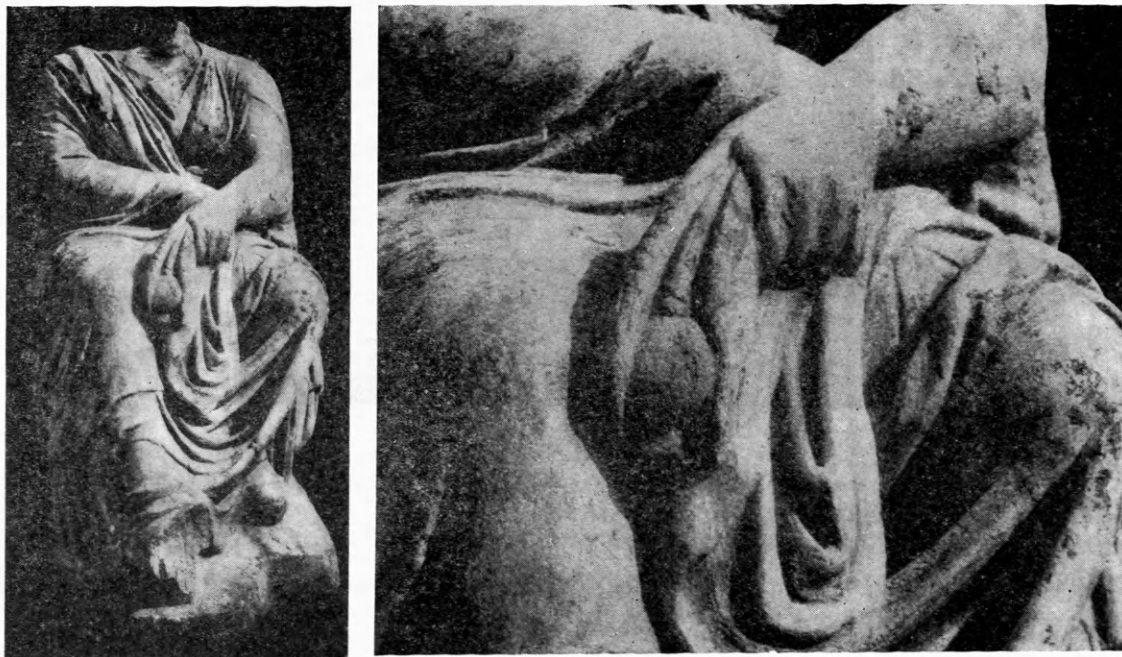
1 Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, BCH 70, 1946, σ. 403-417.

2 Αὐτόθι σ. 407.

Περαιτέρω ἀναφέρει οὗτος ὅτι ἐκ χωρίου τῶν Θαλυσίων τοῦ Θεοκρίτου παρέχεται ἡ εἰκὼν τῆς θεᾶς φερούσης δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν εὐτυχίαν¹.

Ἀνάλογον ἄγαλμα τῆς θεᾶς μετὰ σταχύων καὶ κωδίας μήκωνος εὐρίσκεται εἰς τὴν Κοπεγχάγην, ἕτερον δὲ εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὡς καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Chiaramonti τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν².

Ἀναφέρεται περαιτέρω ὅτι εἰς τὸ ἐξ Ἐλευσίνος ἀνάθημα τοῦ Εὐκράτους πρὸς τὴν Δήμητρα τὸ ὑπὸ τοῦ ΚΕΡΝ δημοσιευθέν³, ἡ Δημήτηρ ἀναφέρεται ὡς «θεὸς ἰατῆρ»,

Εἰκ. 34. Ἀγαλμάτιον τῆς Δήμητρος εὐρεθὲν εἰς τὴν Ἀγορὰν (δεξιὰ ἐν μεγεθύνσει τὸ μετὰ κωδίας καὶ στάχους τμήμα).

ταυτιζομένη ἐν τῇ λατρείᾳ πρὸς τὴν Σελήνην⁴. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ ΚΕΡΝ ἐπικαλεῖται τὸν εἰς τὴν Δήμητρα Ἐλευσινίαν 40^{ον} Ὀρφικὸν ὕμνον ἔχοντα οὕτως:

*ἐλθέ, μάκαιρ', ἀγνή, καρποῖς βροῖθουσα θερείοις,
εἰρήνην κατάγουσα καὶ εὐνομίην ἐρατεινὴν
καὶ πλοῦτον πολὺολβον, ὁμοῦ δ' ὑγίειαν ἄνασσαν.*

Ἡ μήκων ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς ἐπιτυμβίους στήλας. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἐν τῷ Κε-

¹ Πρβλ. σ. 84 τῆς παρούσης μελέτης (Ἀράγματα καὶ μάκωνας ἐν ἀμφοτέραισιν ἔχουσα...).

² Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 410.

³ ΟΤΤΟ ΚΕΡΝ, ΑΕ 1892, σ. 114-118, πίν. 5.

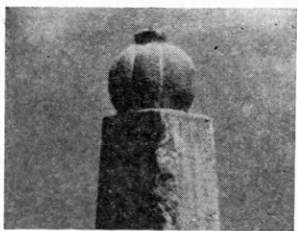
⁴ Ὁ ΚΕΡΝ ἀναφέρει ὅτι ἡ εἰς τὸ ἀνάγλυφον ἄνωθεν τῶν ὀφθαλμῶν μετὰ τῆς ρινὸς εἰκονιζομένη γυνὴ φέρουσα κύκλῳ ἀκτῖνας «πρέπει νὰ εἶναι θεότης τοῦ φωτός, κατὰ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ Εὐκράτης διὰ τοῦ ἀναθήματός του εὐχαριστεῖ τὴν Δήμητρα ἐπὶ τῇ ἰάσει τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἡ εἰκονιζομένη λοιπὸν θεότης εἶναι

ἡ Δημήτηρ-Σελήνη... Ὅφειλομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὑπῆρχε λατρεία τις, ἐν ᾗ ἀπὸ τῆς 3ης καὶ ἐντεῦθεν τοῦλάχιστον ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ἡ Δημήτηρ ἐλατρεύετο ὡς Σελήνη, ἀφοῦ κατὰ τὴν κρίσιν ἀνδρῶν εἰδημόνων ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου δὲν δύναται νὰ εἶναι νεωτέρα τῶν χρόνων τούτων. Ἡ Σελήνη εἶναι ἐπίσης θεὸς ἰατῆρ ὅπως καὶ ἡ Δημήτηρ. Ὡς δὲ ἐμβάλλει τοῖς ἀνθρώποις νόσους καὶ μάλιστα ἐπιληπτικὰς παθήσεις, οὕτω δύναται καὶ νὰ θεραπεύῃ καὶ νὰ ἀποκαθιστᾷ πάλιν ὑγιᾶ τὸν παθόντα».

ραμεικῶ τῶν Ἀθηνῶν πρισματικῆς στήλης τοῦ Σωσιβίου¹ (εἰκ. 35) ὑπάρχει κωδία μήκωνος καὶ μάλιστα κεχαραγμένη. Ἡ ἐν λόγῳ στήλῃ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγορᾶς ἀνευρέθη καὶ πρωτοαττικὴ στάμνος², ἐφ' ἧς εἰκονίζονται δύο πτηνά, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένοι καρποί, οἱ ὅποιοι ἀνταποκρίνονται πρὸς κωδίας μήκωνος (εἰκ. 36).

Κωδίας μήκωνος μεταξὺ πτηνῶν παρατηροῦμεν ἤδη εἰς τὴν πυξίδα τῆς Παχυάμου Κρήτης (=Παχειᾶς Ἀμμου) (εἰκ. 4)³ καὶ εἰς τὸν δίσκον τῆς Τεγέας (εἰκ. 11)⁴.

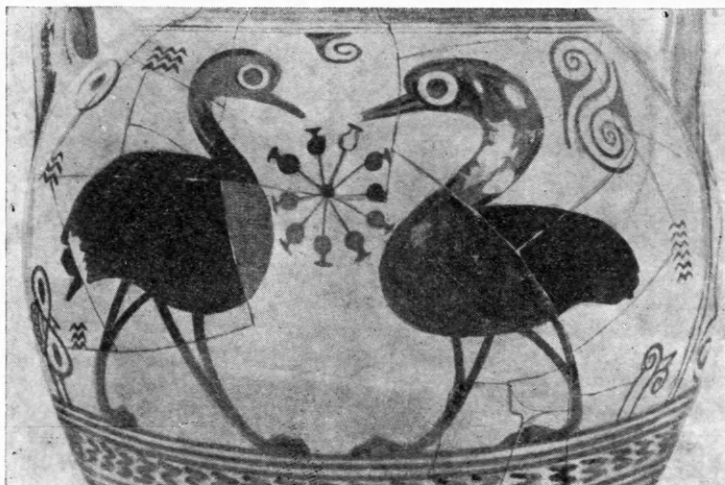

Εἰκ. 35. Ἡ στήλη τοῦ Σωσιβίου (ἄνω τμήμα).

Τέλος εἰς τὸν τάφον XXXIX παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος⁵ ἀνευρέθη ληκύθιον ἔχον σχῆμα κάψης. Εἰς τοῦτο, ὡς ἀναφέρει ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ἐμφανίζονται κατακόρυφοι αὐλακώσεις, οὐχὶ τελείως ἰσομήκεις, πυκνούμεναι κατὰ τὴν ὄψιν. Ἡ ὅλη εἰκὼν τούτου ὑπενθυμίζει κωδίαν μήκωνος ἐγγάρακτον.

Ἀναφέρομεν ὡσαύτως ἀριθμὸν περονῶν⁶, αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν εἰς διαφόρους περιοχὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐμφανίζουν εἰκόνα ἀνάλογον πρὸς ἐκείνας τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Ἄργους, τῆς Τίρυνθος κ.ἄ.

Ἐκ τούτων (εἰκ. 37) ἡ ἀνευρέθη εἰς τάφον νέας γυναικὸς εἰς τὸν Κεραμεικόν, αἱ δὲ β καὶ γ εἰς τάφον ΝΑ. τοῦ Ἡφαιστείου (κοινῶς Θησείου).

Εἰκ. 36. Πρωτοαττικὴ στάμνος (Hesperia).

Ἀναφέρεται τέλος ὅτι κατὰ τὰς διαφόρους ἀνασκαφὰς τάφων ἀνευρέθησαν διάφορα ἀγγεῖα, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐμφανίζουν εἰκόνα ἀνάλογον πρὸς τὰ ἤδη περιγραφέντα ἀπὸ τὰ εὑρεθέντα εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Πελοποννήσου.

¹ Kerameikos II, Berlin 1940, πίν. 14, ἀρ. 4877 (P. 673) καὶ ΑΕ 1893, 170 καὶ 173.— Α. BRÜCKNER, Der Friedhof am Eridanos, Berlin 1909, 48, εἰκ. 22 καὶ 49 ἀρ. 33.

² Hesperia, Suppl. II, σ. 129, εἰκ. 92 (Athènes 1959).

³ Πρβλ. σ. 94 τῆς παρούσης μελέτης.

⁴ Πρβλ. σ. 104 τῆς παρούσης μελέτης.

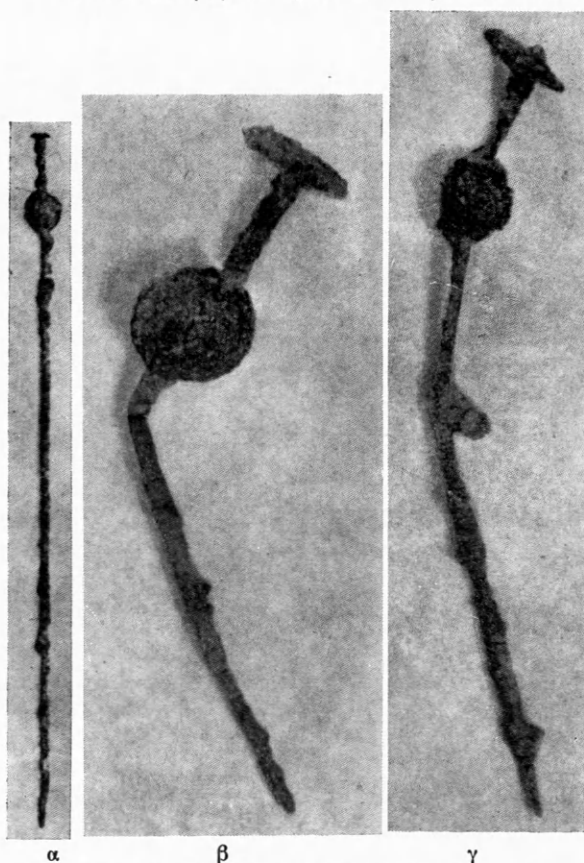
⁵ Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, Ἀνασκαφαὶ κλασσικῶν τάφων παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος, ΑΕ 1958 (1961), σ. 65, εἰκ. 108.

⁶ P. JACOBSTHAL, ἑ.ἀ. σ. 1, 2, ἀριθ. 1, 4 καὶ 5.

2. Ἐλευσίς. Εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν περιοχὴ τῆς Ἀττικῆς, εἰς ἣν ἐλατρεύετο ἡ θεὰ τῆς γεωργίας Δημήτηρ μετὰ τῆς κόρης τῆς Περσεφόνης.

Εἰς τὴν γνωστὴν κίστην τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Καρυάτιδος τῶν μικρῶν Προπυλαίων (εἰκ. 38) ἀπεικονίζονται, πλὴν τῶν σταχύων, καὶ κωδίαὶ μήκωνος, τὰ δύο δηλαδὴ κύρια σύμβολα τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος.

Αἱ κωδίαὶ μήκωνος ἀπεικονίζονται ὡσαύτως εἰς τὸν πίνακα τῆς Νυννίου (εἰκ. 39),

Εἰκ. 37. Περόναι ἐκ τοῦ Ἡφαιστείου (κοινῶς Θησειῶ) (α καὶ β) καὶ ἐκ τάφου τοῦ Κεραμεικοῦ (γ).

Εἰκ. 38. Ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Καρυάτιδος τῆς Ἐλευσίνος κίστη.

ὅστις ἀνάγεται εἰς τὸ ἀ' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Δὲν πρόκειται νὰ ὑπαισέλθωμεν εἰς τὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ πίνακος, ὅστις κατὰ τοὺς περισσοτέρους μελετητὰς (ΣΚΙΑΣ¹, ΣΒΟΡΩΝΟΣ², ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΜΥΛΩΝΑΣ³) συνδυάζεται μὲ τὴν ἐν Ἐλευσίνι λατρείαν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης.

Τέλος ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ θέμα κέκτηται ὁ ἐσχάτως κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος ΙΩ. ΤΡΑΥΛΟΥ⁴ καὶ τῶν συνεργατῶν του ἀνασκαφὰς ἐν Ἐλευσίνι ἀνευρεθεῖς εἰς τὸ ἱερὸν πρὸς Δ. τῶν Μεγάλων Προπυλαίων χαλκοῦς δίσκος ἀναγόμενος, κατὰ τοὺς ἀνευρόντας, εἰς τὸν 3^{ον} μ.Χ. αἰῶνα. Ἐπὶ τούτου ἐν ἀναγλύφῳ παραστάσει εἰκονίζε-

1 ΣΚΙΑΣ, ΑΕ 1901, σ. 1-39 (μετ' ἐγγράμμου πίνακος).

2 ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Διεθνὴς Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. 4, 1901, σ. 268-269.

3 G. MYLONAS, Eleusis and the Eleusinian Mysteries, Princeton 1961, εἰκ. 88, σ. 216.

4 ΑΕ 1963, σ. 20, 21.

ται γυναικεία μορφή επί άρματος, κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιάν χειρά σκήπτρον, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν ἀλέκτορα, ἐνῶ περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκονίζεται ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη,

Εἰκ. 39. Ὁ πίναξ τῆς Νιννίου.

ἄλλα ἀστροικὰ σύμβολα, ὡς καὶ ἱερά (κηρύκειον, σεῖστρον), εἰς δὲ τὸ κέντρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς μορφῆς εὑρεται ἀνάγλυφος ἐγγάρακτος κωδία μήκωνος, ἑκατέρωθεν δὲ ταύτης ἀνὰ εἰς στάχυς (εἰκ. 40).

Ὑπὸ τῶν ἀνευρόντων ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν εἰκονιζομένων συμβόλων θὰ ἡδύνατο νὰ καταλήξῃ τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Ἰσιδος - Δήμητρος.

Ἡ προέλευσις τοῦ δίσκου δὲν ἔχει εἰσέτι καθορισθῇ ὑπὸ τῶν εἰδικῶν. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὴν σχέσιν, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐλληνικῶν καὶ ξένων περιοχῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς.

Εἰκ. 40. Δίσκος εὑρεθεὶς εἰς Ἑλευσίνα.

Ἡ ἐπὶ τοῦ δίσκου μορφή ὑπενθυμίζει τὴν ἐπὶ τοῦ πηλίνου ἀναγλύφου μορφήν τῆς Magna Graecia¹, ἡ ὁποία κρατεῖ εἰς ἐκάστην χεῖρα μίαν τριπλὴν ομάδα ἀπὸ κωδίας μήκωνος κεχαραγμένας, κρίνα καὶ στάχυν καὶ ἡ ὁποία ἐταυτίσθη πρὸς τὴν χθονίαν θεὰν Κόρην - Περσεφόνην (εἰκ. 41).

Τέλος σημειοῦμεν ὅτι εἰς τὸ Columbarium τοῦ Ἑσχυλίνου πλησίον τῆς Porta Maggiore τῆς Ρώμης ἀνευρέθη ἡ ὑδρία Lovatelli², εἰς τὴν γλυπτὴν διακόσμεισιν

¹ A. EVANS, JHS 45, 1925, σ. 16, εἰκ. 18.

ἔ. ἀ. 4, 1901, σ. 475-486.

² G. MYLONAS, ἔ. ἀ. σ. 205, εἰκ. 83. ΣΒΟΡΩΝΟΣ,

τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ Ἡρακλῆς εἰς μίαν σκηνὴν θυσίας. Ἡ τελοῦσα τὴν θυσίαν μορφή κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν πινάκιον, ἐφ' οὗ εὐρίσκονται τρεῖς κωδῖαι μήκωνος. Σημειωτέον ὅτι αἱ τρεῖς σκηναὶ τῆς διακοσμήσεως τῆς ὑδρίας πιστεύεται ὑπὸ τινων ὅτι εἰκονίζουν τὰ τρία στάδια τῆς μυήσεως εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια (εἰκ. 42).

Ἀναφέρομεν τέλος ὅτι ἀνευρέθησαν εἰς τὴν κυρίως Ἑλληνικὴν περιοχὴν, ὅπως εἰς

Εἰκ. 41. Πήλινον ἀνάγλυφον τῆς Magna Graecia.

τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους, διάφοροι σκαραβαῖοι, αἰγυπτιακῆς μᾶλλον προελεύσεως, τινὲς τῶν ὁποίων ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦ Τουθμῶσιος III.

Εἰς ἓνα μάλιστα τούτων, εὐρεθέντα ἐν Ἐλευσίνι, τὸ διακρινόμενον ἔγγλυπτον ἀντικείμενον ὑπενθυμίζει τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καταδείκνυται ὅτι ἡ μήκων, ὡς καὶ ὁ στάχυς, ὑπῆρξαν τὸ σύμβολον τῶν ἐν Ἐλευσίνι θεοτήτων.

Εἰκ. 42. Σκηνὴ ἐκ τῆς ὑδρίας Lovatelli.

Ὑπὸ πολλῶν ἐθεωρήθησαν ἀμφότερα, ἀπαντῶμενα εἰς τὰ ἀγάλματα καὶ τὰς διαφόρους παραστάσεις, ὡς σύμβολα ἀφθονίας.

Αἱ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παρατηρήσεις μας θέλουν ἐκτεθῇ εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡμέτεραι Γενικαὶ ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα».

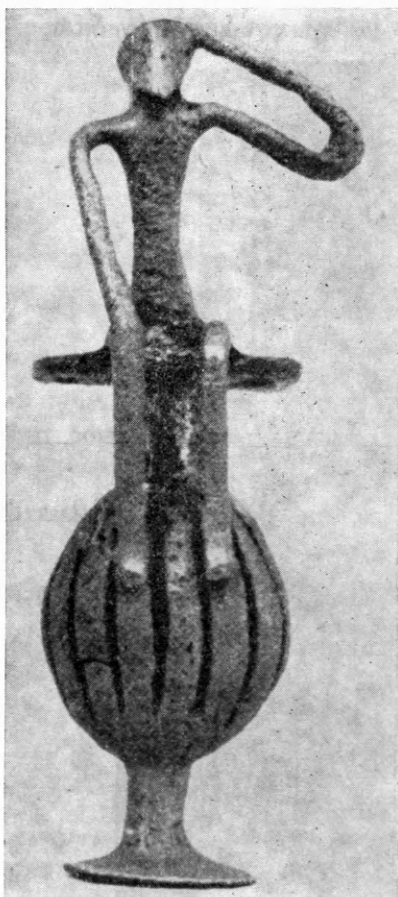
ια. Ἡ Μήκων εἰς Μακεδονίαν.

Ἡ μήκων δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Οὕτω:

1. Κατὰ τὴν Ἱπποκρατικὴν περίοδον ἡ μήκων ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Μακεδόνας

ἀναφέρεται δὲ ἡ ὑπαρξίς της ὡς κοσμήματος εἰς τὴν κορυφὴν τῆς στέγης τοῦ Φιλίππειου ¹, τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Φιλίππου εἰς Ὀλυμπίαν ἰδρυθέντος.

2. Αἱ ὑπνωτικαὶ αὐτῆς ιδιότητες ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Ἀριστοτέλους ².

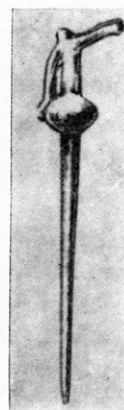

Εἰκ. 43. Εὔρημα Κοζάνης.

3. Μικρὸν χάλκινον ἀντικείμενον εὑρεθὲν ἐν Κοζάνῃ καὶ ἀποκείμενον σήμερον εἰς τὸ ἐκεῖ Μουσεῖον —ἐπιτοπίου ἀσφαλῶς προελεύσεως— ἀνήκον δὲ εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον ἦτοι πρὸ τοῦ 700 π.Χ. ³ ἀποτελεῖ βεβαίωσιν τοῦ ὅτι ἡ μήκων ⁴ ἦτο γνωστὴ εἰς τὴν περιοχὴν (εἰκ. 43). Τὸ σφαιρικὸν τμήμα τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐμφανίζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος καὶ δὴ πρὸς τὴν φέρουσαν τὰς τυπικὰς πρὸς λῆψιν τοῦ ὀπίου χαραγὰς.

Εἰκ. 44. Εὔρημα Ἰθάκης.

Εἰκ. 45. Περὶ ὀνη ἐκ Σύρου.

Ἡ ὅλη ἀπεικόνισις τοῦ ἀντικειμένου γεννᾷ τὴν ἐντύπωσιν ἀμέσου σχέσεως τούτου πρὸς τὴν θεραπευτικὴν ἐπενέργειαν τῆς μήκωνος. Ὁ ἐπὶ τῆς κωδιοσχήμου βάσεως καθήμενος δεικνύει ἢ κρατεῖ τὴν κεφαλὴν του διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς. Διερωτώμεθα μήπως ἡ ὅλη εἰκὼν ὑποδηλοῖ τὴν γνωστὴν παυσίπονον καὶ ὑπνωτικὴν ἐπενέργειαν τοῦ φαρμάκου.

Εὔρημα παρομοίου τύπου εἶναι τὸ ἐπίσης εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον ἀνήκον καὶ εἰς τὴν Ἰθάκην ἀνευρεθὲν ὑπὸ τοῦ DOERPFELD ⁵.

¹ Πρὸβλ. σ. 87 τῆς παρούσης μελέτης.

² Πρὸβλ. σ. 83 τῆς παρούσης μελέτης.

³ G. DAUX, Chronique des fouilles et decouvertes archéologiques en Grèce en 1960, BCH 85, 1961, σ. 777 ἑ., εἰκ. 8 καὶ 9.

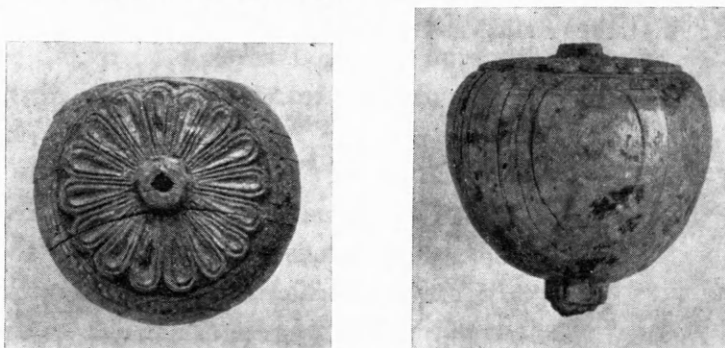
⁴ Σημειοῦμεν ὅτι καὶ σήμερον εἶναι γνωστὴ ἡ μήκων εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τὸ λαϊκὸν ὄνομα μάκος, ἐτυμολογούμενον ἐκ τοῦ δωρικοῦ μάκων ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ μετέπειτα μήκων.

⁵ DOERPFELD, Alt-Ithaka II, παρ. 79, α6.

Σημειοῦμεν ἀκόμη ποιάν τινα ὁμοιότητα(;) πρὸς τὰ ἀνωτέρω, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἄνω τμήμα περόνης¹, εὐρεθείσης εἰς Σῦρον (εἰκ. 45).

ιβ. *Ἡ Μήκων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.*

Ἦδη εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται ὅτι ἡ μήκων ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τινὰς ὡς μέσον εὐθανασίας κατὰ τὸ «Κεῖον ἔθιμον», ἔτι δὲ ὅτι κώνειον μετὰ μήκωνος προκαλεῖ ταχὺν καὶ ἀνώδυνον θάνατον. Πέρα τούτου, ἐκ τῆς κλασσικῆς βιβλιογραφίας, καθ'

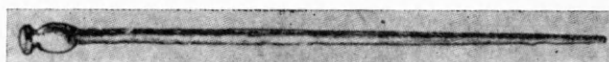

Εἰκ. 46. Ὅμοιώματα κωδίας μήκωνος ἐκ τοῦ Ἡραίου τῆς Σάμου.

ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ὑφίστανται στοιχεῖα ἀφορῶντα εἰς τὴν χρῆσιν τῆς μήκωνος εἰς τὰς νήσους ταύτας.

Ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐμφανίζουν τὰ τελευταῖα εὐρήματα τοῦ Ἡραίου τῆς Σάμου, εἰς τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἡ μήκων.

Ὁ καθηγητὴς E. HOMANN WEDEKING εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μᾶς γνωρίσῃ δι' ἐπιστολῆς του ὅτι εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου ἔχουν ἀνευρεθῇ ἀρκετὰ ὁμοιώματα μήκωνος, πῆλινα καὶ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι, μᾶς ἀπέστειλε δὲ τὰς παρατιθεμένας δύο φωτογραφίας ἀντιπροσωπευτικὰς 6 - 7 ἀναλόγων εὐρημάτων ἀποτεθειμένων εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Βαθὸς Σάμου (ἀρ. 6059, 6062) (εἰκ. 46). Ἀπαντὰ ἀνάγονται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἔχουν ὕψος περίπου 3-4 ἐκ.

Εἰκ. 47. Περόνη ἐκ Σύρου.

Ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι πιθανῶς μερικὰ νὰ ἐτίθεντο ὡς κομβία ἐπὶ πέπλου, ἄλλα δὲ ὡς κόσμημα ἐπὶ σκήπτρου.

Εἰς Ρόδον ἐμφανίζονται περόναι τοῦ προαναφερθέντος τύπου περονῶν τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Ἀργους κ.ἄ., ὡς ἡ εὐρεθείσα εἰς τάφον τῆς Ἰαλυσσοῦ², ἀναγομένη εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν περίοδον.

Εἰς Σῦρον ἐπίσης ἀνευρέθησαν περόναι, ὡς ἡ παρατιθεμένη ἐν εἰκόνι 47, ἥτις εἶναι κατὰ τὸν JACOBSTHAL τὸ πρωιμώτερον εὐρεθὲν δείγμα μὲ κεφαλὴν δοχείομορφον³.

¹ P. JACOBSTHAL, ἔ. ἀ. ἀρ. σ. 161, 507.

³ Αὐτόθι σ. 161, εἰκ. 511 καὶ ΑΕ 1899, πίν. 10 - 14.

² Αὐτόθι σ. 3, εἰκ. 7.

Καθ' ἡμᾶς ὁ τύπος οὗτος τῶν περονῶν τῆς Σύρου εἶναι ἴσως ἢ ἐπὶ τὸ ἀρτιώτερον ἐξέλιξις τῶν ὡς κωδιοσχημῶν χαρακτηρησθεισῶν ὑφ' ἡμῶν περονῶν Μυκηνῶν, Ἀργους, Τίρυνθος, Τεγέας, Περαιχώρας καὶ Κορίνθου.

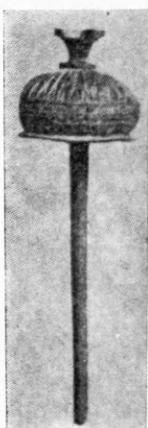
Περónαι τοῦ τύπου τῶν περιγραφεισῶν εἰς Μυκήνας κ.ά. ἀναφέρονται καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἡ εὐρεθεῖσα εἰς Ἰθάκην¹, ἡ ὁποία κατὰ τὸν HEURTELEY φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον.

ιβ. *Ἡ Μήκων εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ Ἀν. Θράκην.*

Καὶ εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας ἀπαντῶνται εὐρήματα μὲ ἀπεικονίσεις κωδίας μήκωνος.

α

β

γ

δ

Εἰκ. 48. Περónαι ἐξ Ἐφέσου.

Οὕτως εἰς Ἐφεσον ἀνευρέθησαν πολλαὶ ὁστέϊναι περόναι² μὲ κεφαλὰς, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τινων ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἔχουσαι σχῆμα ροιάς (εἰκ. 48). Αὗται ἐμφανίζουν ὀριζοντίας αὐλακώσεις, ραβδώσεις ἢ χαραγὰς.

Κατὰ τὸν JACOBSTHAL³ μία τούτων (α) ἔχει κεφαλὴν, ἣν χαρακτηρίζει ὡς ἔχουσαν τὸ σχῆμα κωδίας μήκωνος ροιάδος καί, ὡς λέγει, αἱ ἀπεικονίσεις ταύτης εἶναι πολὺ σπάνιαι εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην, ἐνῶ αἱ ἀπεικονίσεις μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου ἀπαντῶνται συχνότερον. Ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν περονῶν, ὡς ἡ τῆς εἰκόνης 48γ, ἀπεικονίζουν μᾶλλον κωδίας μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου παρὰ ροιάς. Κατ' αὐτὸν αἱ περόναι τῆς Ἐφέσου προήρχοντο ἐξ Ἀνατολῆς, ἐνῶ αἱ τῆς Πελοποννήσου ἠκολούθουν ἰωνικὰ πρότυπα.

Κατὰ τὴν γνώμην μας ἅπασαι αἱ περόναι αὗται δέον νὰ θεωρηθῶν ὡς ὁμοιάζουσαι μᾶλλον πρὸς κωδίαν μήκωνος. Εἷς τινες μάλιστα τούτων (εἰκ. 48γ) ἐμφανίζονται αἱ χαρακτηριστικαὶ χαραγαὶ λήψεως ὁπίου κατὰ τὸν σύγχρονον τύπον.

Σημειοῦται ὅτι, ὡς ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ⁴ γράφει, κεφαλαὶ τινες περονῶν, ὡς καὶ ἄλλων κοσμημάτων γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἀτόπως συχνὰ ἀποκαλοῦνται ροιαί.

1 P. JACOBSTHAL, ἔ.ἀ. σ. 3, εἰκ. 8.

2 Αὐτόθι εἰκ. 145, 146, 147, σ. 38.

3 Αὐτόθι εἰκ. 144, σ. 38.

4 Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, ἔ.ἀ. σ. 162

III. Η ΜΗΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΟΠΙΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΛΑΟΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Συμπληρωματικῶς πρὸς τὴν μήκωνα καὶ τὸ ὄπιον παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀναφέρομεν δι' ὀλίγων καὶ τὰ τῆς διαδόσεως τούτων παρὰ τοῖς λοιποῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Σουμέριοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν Ἀσσύριοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Πέρσαι ἀνέπτυξαν σημαντικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Οἱ Φοίνικες μάλιστα διὰ τῶν πλοίων των συνέβαλον σημαντικῶς, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ναυτικῶν λαῶν, εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν γνώσεων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Ἡ Μήκων καὶ ἡ Αἴγυπτος.

Παλαιότεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ὅτι, εἰς τοὺς πρωτογόνους Αἰγυπτίους καὶ Σημίτας ἡ μήκων καὶ ἡ καλλιέργεια ταύτης ἦσαν ἄγνωστοι ἢ δὲν εἶχεν αὕτη προκαλέσει τὴν προσοχὴν των, παραμείνασα ἀπαρατήρητος¹, εἰσῆχθη δὲ ἔξωθεν καὶ δὴ ἐξ Ἀνατολῆς.

Δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἀρχαιότερα τῶν μνημείων ἢ τὰς τοιχογραφίας τῶν πρώτων ναῶν των οὔτε τὰ ἄνθη, οὔτε ὁ καρπὸς οὔτε τὰ σπέρματά της².

Ὁ SCHWEINFURT³ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μήκων δὲν ἦτο ἀρχαῖον φυτὸν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' εἰσῆχθη ἐκεῖ ὀλίγον πρὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἐξάγεται ὅτι, τόσον εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅσον καὶ εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν, ἡ μήκων ἡ ὑπνοφόρος, εἰσῆχθη καὶ ἐκαλλιεργήθη βραδύτερον. Ἰδιαιτέρως γνωστὴ εἶναι ἡ καλλιέργεια ταύτης καὶ ἡ παρασκευὴ τοῦ ὀπίου εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου, ὁπόθεν καὶ προήρχετο τὸ καὶ *θηβαϊκὸν* καλούμενον ὄπιον, περὶ τὰ ἔτη τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει ὅτι ἡ παρασκευὴ τοῦ ὀπίου εἶχε διδαχθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου θεοῦ Θώθ, καλουμένου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου.

Ἀντιθέτως ὁ GABRA ἀπέδειξεν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλαδὴ ἡ μήκων καὶ τὸ ὄπιον ἦσαν γνωστὰ πολὺ παλαιότερον, βασιζόμενος:

1. Εἰς τὸ ὅτι εἰς τάφον τῆς XVIII Δυναστείας ἀνευρέθη ἐλαιούχος ἀλοιφὴ ἐνέχουσα μορφίνην⁴ καὶ

2. Εἰς τὸ ὅτι τὸ 1908 κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ DAVIS εἰς Biban-el-Molouk ἀνευρέθησαν δύο ἐνώτια (εἰκ. 49), τὰ ὅποια κατὰ τὸν MASPERO ἀπεικονίζον ροιάς⁵,

1 SCHMIEDERBERG, Über die Pharmaka in der Ilias u. Odyssee, Strassburg 1918.

2 WOERING, Die Pflanzen des alten Aegypten, Leipzig 1886, σ. 225-226.

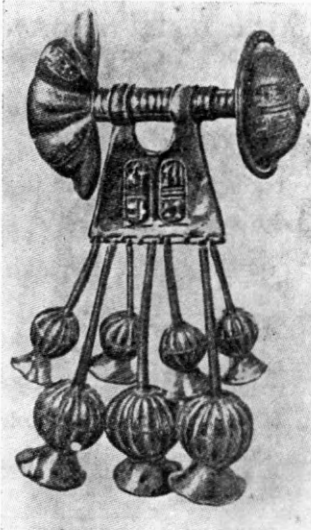
3 Πρβλ. SABER GABRA, Papaver Species and Opium through the Ages, Bulletin de l'Institut d'Égypte 1956, σ. 40 καὶ H. R. HALL, J. of Egyptian Ar-

chaeology 14, 1928, σ. 203-205.

4 S. GABRA, ἔ.δ. σ. 40. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως σημειοῦμεν ὅτι ἡ μορφίνη, συστατικὸν τοῦ ὀπίου, ἦτο ἄγνωστος καὶ συνεπῶς ἡ ἐν τῇ ἀλοιφῇ ἀνευρέσις της προϋποθέτει τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τοῦ ὀπίου.

5 Αὐτόθι σ. 41.

ἐνῶ κατὰ τὸν GABRA ἀπεικονίζουσιν κωδίας μήκωνος, παρέχει δὲ ἐξηγήσεις διατὶ οὗτος χαρακτηρίζει τὰ κρεμάμενα ἀντικείμενα ὡς κωδίας μήκωνος, ἀναφερόμενος μεταξύ ἄλλων εἰς τὸ ὅτι τὸ σχῆμα τῶν καρπῶν ἐμφανίζει τὰς κατὰ μήκος ραβδώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς χαραγὰς τῆς κωδίας τῆς μήκωνος.

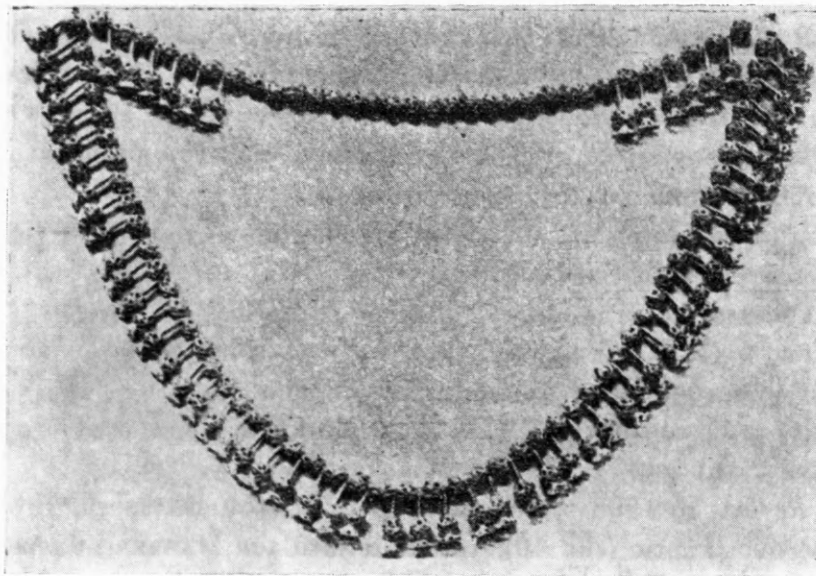
Εἰκ. 49. Ἐνώτια εὐρεθέντα ἐντὸς τάφου εἰς Biban-el-Molouk.

Περαιτέρω ἀναφέρει τὴν ὑπὸ τοῦ DAVIS ἀνεύρεσιν περιδεραίου (εἰκ. 50), τοῦ ὁποῖου τὰ τμήματα εἶναι ὁμοιώματα κωδιῶν μήκωνος¹.

Σημειοῦμεν ὅτι ἀναλόγου τύπου περιδέραιον ἀνευρέθη καὶ εἰς Μυκήνας.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει τὰ εἰς Tell-el-Amarna ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα ἐκ κυανῆς πορσελάνης ἔχοντα τυπικὸν σχῆμα κωδίας μήκωνος καὶ συμπεραίνει ὅτι τὸ φυτὸν παρουσίαζε ἰδιαίτερον οἰκονομικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Αἴγυπτον κατὰ τοὺς ἐλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν γραφομένων περὶ μήκωνος τῆς ἡμέρου ὑπὸ τοῦ Διοσκουρίδου, τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Σεράπιδος.

Ἐπίσης μνεῖα γίνεται τῶν σπερμάτων τοῦ ὁποῖου εἰς τοὺς ἐλληνορρωμαϊκοὺς παπύρους τῆς Ὁξυρύγχου καὶ τοῦ Ζήνωνος, ἐνῶ εἰς τὸν πάπυρον PETRI III βεβαιοῦται ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς μήκωνος καὶ ἄλλων φυτῶν ἐκάλυπτεν ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν.

Εἰκ. 50. Περιδέραιον ἀνευρεθὲν ὑπὸ τοῦ Davis.

Κατὰ τινὰς ὁ ὅπὸς τῆς μήκωνος ὑπὸ τὸ ὄνομα seter-seref ἀναφέρεται εἰς τὸν πάπυρον τοῦ EBERS (1500 π.Χ.).

Κατὰ τὸν GABRA² ἡ μήκων ἀναφέρεται ἐκεῖ ὡς shepenn³, ἡ δὲ περιγραφή της

¹ S. GABRA, ἔ.ἀ. σ. 42, 43.

² Αὐτόθι σ. 38.

³ Τὰς κωδίας ὀνομάζουν shepenn καὶ τὰ ἄνθη shepennḏsr.

συμπλῖνται πρὸς τὴν τοῦ νεωτέρου κοπτικοῦ ἱατρικοῦ παπύρου τοῦ CHASSINAT (εἰκ. 51), εἰς ὃν, ὡς ὁ GABRA γράφει, τὸ ὀπιον μνημονεύεται εἴκοσι δύο φορές, χρησιμοποιούμενον κυρίως δι' ἐξωτερικὴν χρῆσιν εἰς κολλύρια, ἀλοιφὰς ἢ κόνεις.

Εἰς τὰ συμπεράσματά του ὁ GABRA ¹ ἀναφέρει:

1) ὅτι ἡ χρῆσις τῶν εἰδῶν τῆς μήκωνος ἐσυνεχίσθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀπαντᾷ δὲ ἡ ὀνομασία ὀπιον, ὡς προελέχθη, κατὰ τὴν ἑλληνορρωμαϊκὴν περίοδον, παραληφθεῖσα ἐκείθεν ἀπὸ τοὺς Κόπτας,

2) ὅτι τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ἱατρικῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς παυσίπονον καὶ ναρκωτικόν, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον χρησιμοποιεῖται, καὶ

3) ὅτι τὸ ὀπιον ἦτο γνωστότατον καὶ περιφημον φάρμακον εἰς Αἴγυπτον, ὡρισμένοι περιοχαὶ τῆς ὁποίας ἦσαν γνωσταὶ διὰ τὴν παρασκευὴν τούτου.

ΟΚΟΛΛ ΥΡΙΟΝ ΝΩΛΣΝΟΘ ΧΑΡΓΟΣ Ψ Α ΟΠΙΟΝ Ψ Α Π Π (pepper
Nigrum) Β Ψ ΣΜΗΡΝΗΣ Ψ ΑΛΛΥ Ν Ψ ΧΡΩ ΣΑΒΟΛ .

Εἰκ. 51. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ E. Chassinat.

Συμπλήρῳσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου εἰς Αἴγυπτον ἀποτελεῖ ἡ ἤδη μνημονευθεῖσα μελέτη τοῦ MERRILLEES (πρὸβλ. «Ἡ Μήκων εἰς Κύπρον»).

Διὰ τὴν μήκωνα ροιάδα (P. rhoeas) ὁ GABRA ² ἀναφέρει ὅτι ἀπαντᾷ ἐπὶ τάφων καὶ μνημείων τῆς XVIII μέχρι τῆς XXII Δυναστείας. Ἐπὶ μουμιῶν τῆς XXI Δυναστείας ἀπαντῶσιν ἄνθη καὶ φύλλα τῆς μήκωνος ταύτης, τὰ δὲ ἄνθη τῆς ἀνεγνωρίσθησαν καὶ εἰς τοὺς ἀνθοστεφάνους τῆς περιγκιπίσεως Nsikounsou.

Συμπληροῦντες ἀναφερόμεν τὸ εἰς τὴν Ὀδύσειαν ἀναφερόμενον ὅτι ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου ³ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν Αἰγυπτίαν Πολυδάμναν τὴν χρῆσιν φαρμάκου πρὸς λήθην τοῦ πόνου, τοῦ καλουμένου ν η π ε ν θ ο ὤ ς, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τινων ἀποδίδεται εἰς τὸ ὀπιον.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Νηπενθές».

Ἡ Μήκων καὶ οἱ Σουμεριοι.

Ἡ πρώτη ἀρχαιοτάτη μαρτυρία περὶ τῆς μήκωνος ἀναφέρεται εἰς πινακίδιον ἐξ ἀργίλλου ἀνευρεθὲν κατὰ τὰς πρὸ 50ετίας περίπου γενομένας ἀνασκαφὰς ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας εἰς Nippur, ἡ ὁποία ἦτο τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς χώρας τῶν Σουμερίων ⁴ καὶ κεῖται νοτιῶς τῆς σημερινῆς Βαγδάτης.

¹ S. GABRA, ἔ.δ. σ. 54.

² Αὐτόθι σ. 45.

³ Πρὸβλ. σ. 82 τῆς παρούσης μελέτης.

⁴ Οἱ Σουμεριοὶ κατοικοῦν εἰς τὴν μεταξὺ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου περιοχὴν, εἰς τὸ κατώτερον ἥμισυ τοῦ σημερινοῦ Ἰράκ. ἤκμασαν ἀπὸ τῆς 4ης μέχρι τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος, σημειώσαντες μεγάλην πρόοδον εἰς τὰς τέχνας, τὴν γεωργίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας ἐν γένει. Εἰς τοὺς Σουμερίους ὀφείλονται τὰ πρῶτα γραπτὰ μνη-

μεῖα εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολήν, τὰ ὑπὸ τῆς ὥς ἂν ἀποστολῆς ἀνακαλυφθέντα πινακίδια ἐξ ἀργίλλου, ποικίλου περιεχομένου ἐξ ὅλων τῶν ἐπιστημῶν (οἰκονομικῶν, πολιτικῶν, νομικῶν, φιλολογικῶν, ἠθικῆς, ζωολογίας, βοτανικῆς, ἱατρικῆς, φαρμακευτικῆς κ.ά.).

Μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ πινακιδίων ἐν, ἀναγνωσθὲν ὑπὸ τῶν SAMUEL NOAH KRAMER καὶ τοῦ MARTIN LEBE, θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα Φαρμακοποιία (SAMUEL NOAH KRAMER, First Pharmacopeia in Man's Re-

Τὸ πινακίδιον ἦτο γεγραμμένον διὰ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς.

Ὡς ἀναφέρουν οἱ HARRY G. ASLINGER καὶ WILLIAM F. TOMPKINS¹, εἰς τὰ πη-
λινα πινακίδια τῶν Σουμερίων ἀναγράφεται ὅτι «ὁ ὁπὸς τῆς μήκωνος συνελέγετο πολὺ
ἐνωρὶς τὸ πρωὶ καὶ ἐκ τούτου ἐμφαίνεται ὅτι οἱ Σουμεριοὶ ἐκαλλιέργουν τὴν μήκωνα
5.000 ἔτη π.Χ. πρὸς λῆψιν τοῦ ὁποῦ αὐτῆς», ἔτι δὲ ὅτι ἔδιδον εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα
«Gil», ὅπερ σημαίνει *χαρὰ ἢ ἀγαλλίασις* καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο χρησιμο-
ποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τινὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Περαιτέρω γράφουν τὰ ἐξῆς: «Οἱ Βαβυλώνιοι, κληρονόμοι τοῦ Σουμερίου πολι-
τισμοῦ, ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι, μὲ τὴν ἐπεκτεινομένην αὐτοκρατορίαν των, διέδωσαν
τὰς γνώσεις τῶν ἱατρικῶν ιδιοτήτων τῆς μήκωνος πρὸς Ἀνατολὰς εἰς τὴν Περσίαν καὶ
πρὸς Δυσμὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἡ *χηρῆσις αὐτῆς* ὡς *φαρμάκου* διὰ
τὰς *ἀνθρωπίνας νόσους* ἦτο γνωστὴ λίαν ἐνωρὶς, ἀπὸ τοῦ
1550 π.Χ.».

Οἱ αὐτοὶ συγγραφεῖς συνεχίζουν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπίσης ἔμαθον ἐνωρὶς τὴν χρῆ-
σιν τῆς μήκωνος, διότι ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως *ὀπιον* (= ὁπὸς τῆς μήκωνος) προ-
ῆλθεν ἡ λατινοποιηθεῖσα λέξις *opium* καὶ ὅτι ἡ μήκων ἦτο παλαιὰ εἰς τὴν ἐλληνικὴν
μυθολογίαν πρὶν ἢ ὁ Ὀμηρος ἐξιστορήσῃ εἰς τὴν Ὀδύσσειάν του ὅτι ἀφέψημα αὐτῆς
ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῆς Ἑλένης τοῦ Μενελάου καὶ ὅτι εἶχε τὴν δύναμιν «νὰ προκαλῇ
τὴν κατάπαυσιν τοῦ πόνου καὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ κακοῦ» κ.ά.

Διὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ὁ NEDIM NUR ENCİM², στηριζόμενος καὶ οὗτος εἰς τοὺς
προηγούμενους, ἀναφέρει τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς πληροφορίας, συμπληρώνων ὅτι ὁ Ὀμη-
ρος εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁμιλεῖ διὰ τὴν δηλητηριώδη μήκωνα, τὴν πλήρη θανατηφό-
ρου ὕπνου.

Ὁ TERRY³ ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τὸν ὑπεύθυνον τῆς Βαβυλωνιακῆς Συλλογῆς εἰς τὸ
Πανεπιστήμιον Yale καθηγητὴν R. DOUGHERTY ἐπληροφορήθη ὅτι τὸ ὅπιον πρέπει
νὰ ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς Σουμερίους, διότι οὗτοι εἶχον ἐν ἰδεόγραμμα «Hul Gil», τὸ
ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν δρόγην ταύτην.

Φρονοῦμεν ὅτι οἱ ἀνωτέρω συγγραφεῖς, ἴσως ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, ἀνα-
φέρουν ὅτι τὸ ὅπιον ἦτο ἤδη γνωστὸν τὸ 5.000 π.Χ., ἐνῶ τὸ κράτος τῶν Σουμερίων
ἤκμασε περὶ τὴν 3^{ην} π.Χ. χιλιετηρίδα, ἦτοι 5.000 ἔτη ἀπὸ τῆς σήμερον περίπου, τὰ δὲ
εὐρεθέντα γραπτὰ μνημεῖα ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς 3^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδος.

Διὰ τὰ περὶ ἀφεψήματος αὐτῆς ἀναφερόμενα παρ' Ὀμήρῳ οἱ ἐν λόγῳ συγγρα-
φεῖς προφανῶς ἐννοοῦν τὸ νηπενθές, ὅπερ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ὡς
ἀφέψημα.

corded History, Am. Journ. of Pharmacy 126, 1954, σ. 76-84).

Τὰ πλεῖστα τούτων φαίνεται ὅτι ἐγράψαν περὶ τὸ
1700 π.Χ., τινὰ ὅμως καὶ παλαιότερον.

Τὸ ἐν λόγῳ πινακίδιον, περιλαμβάνον σημαντικὸν
ἀριθμὸν συνταγῶν, αἱ ὁποῖαι συνελέγησαν ἀπὸ Σουμε-
ριον ἱατρῶν, ἀναφέρεται ὅτι ἐγράφη περὶ τὸ τέλος τῆς
3^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδος.

¹ Ἀπὸ τοῦ 2225 π.Χ. οἱ Σουμεριοὶ ἀπετέλεσαν τμήμα

τῆς χώρας τῶν Βαβυλωνίων (Ἀσσυροβαβυλωνιακὸν
κράτος, ὅπερ τὸ 607 π.Χ. ὑπετάγη ὑπὸ τῶν Περ-
σῶν).

¹ H. J. ASLINGER - W. F. TOMPKINS, The Traffic
in Narcotics, New York 1953, σ. 1.

² NEDIM NUR ENCİM, Opium Production and
Control, Am. Journ. of Pharmacy 126, 1954, σ. 43.

³ C. E. TERRY, The Opium Problem, New York
1928, σ. 54.

Διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ EVCIM ἀναφερόμενα «περὶ δηλητηριώδους μήκωνος, πλήρους θανατηφόρου ὕπνου» βλέπε κεφάλαιον «Νηπενθές».

Ἡ Μήκων, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι.

Ὁ πρῶτος ὅστις ἀναφέρει τὴν χρῆσιν τοῦ ὀπίου παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις εἶναι ὁ ἀρχαιολόγος REGINALD C. THOMPSON¹. Οὗτος δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι τοῦτο ἦτο γνωστὸν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα καὶ ὑποστηρίζει ὅτι τοῦτο ἀπεδίδετο διὰ τῆς ὀνομασίας «Hul Gil» καὶ οὐχί, ὥς προγενεστέρως ἐνομιζέτο, διὰ τῆς ὀνομασίας «Stink Cucumber» (=δυσώδης ἀγγουριά).

Τὴν ἄποψιν του ταύτην ἐνισχύει μὲ τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ πινακιδίου μὲ σφηνοειδῆ γραφήν: «Ἐνωρὶς τὴν πρωΐαν γραῖαι, ἀγόρια καὶ κορίτσια συλλέγουν τὸν ὀπὸν ἀποξέοντες τοῦτον ἀπὸ τὰς ἐντομὰς (τῶν κωδιῶν τῆς μήκωνος) μὲ μικρὸν σιδηροῦν λεπίδιον καὶ τοποθετοῦν αὐτὸν ἐντὸς πηλίνου δοχείου», σχολιάζων δὲ προσθέτει ὅτι «φαίνεται ὅτι τίποτε δὲν μετεβλήθη εἰς τὸν τρόπον συλλογῆς τοῦ ὀπίου».

Ὁ GLENN SONNEDECKER² ἀναφέρει ὅτι τὸ «Hul Gil» ἀπαντᾷ εἰς προγενέστερα πινακίδια τῶν Σουμερίων, τῆς 4^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδος καὶ μεταφραζόμενον ἐσήμαινε φυτὸν χαρᾶς, ἐνῷ ὁ RAYMOND P. DOUGHERTY³ φρονεῖ ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ ὀπιον.

Ὁ TERRY⁴ ἀναφέρει ἐπίσης τὴν αὐτὴν πληροφορίαν τοῦ THOMPSON, ὥς καὶ ὅτι εἰς τὸ Assyrian Herbal ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία Arat. Pa. Pa., ἡ ὁποία κατὰ τὸν THOMPSON εἶναι ἡ ἀσσυριακὴ ὀνομασία τοῦ ὀποῦ τῆς μήκωνος καὶ σημειοῖ ὅτι πιθανῶς ἐκ ταύτης ἡ ἐτυμολογία τοῦ Papaver.

Ἡ θεὰ τῆς Ἀνατολῆς Nisaba συχνότατα ἐμφανίζεται εἰς Ἀσσυρίαν καὶ Βαβυλωνίαν φέρουσα μήκωνας φυομένας ἐκ τῶν ὤμων της, κατὰ δὲ τὸν Καθηγητὴν MAPINATON⁵ ἡ θεότης αὕτη ἐπέζησε μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἐπὶ Βοιωτικῶν πίθων.

Ἡ Μήκων καὶ οἱ Πέρσαι.

Ὁ NELIGAN⁶ ἀναφέρει ὅτι «δὲν χρειάζεται μεγάλη φαντασία διὰ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σουμερίων ἢ τῶν πρώτων Βαβυλωνίων μερικοὶ ἀπὸ τοὺς γείτονάς των, οἱ ὅποιοι ἔζων εἰς τὴν μελλοντικὴν κατοικίαν τῶν Περσῶν, ἐπληροφορή-

1 Οἱ Βαβυλώνιοι ἀνέπτυξαν μεγάλον πολιτισμόν, ὅπως ἐμφαίνεται ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖά των, (πρβλ. A. TSCHIRCH, ἔ.ἀ., 1933, I/III, σ. 1190). Εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου παρέχει ἡ εἰς τὴν νεοασσυριακὴν περίοδον ἀνήκουσα βιβλιοθήκη τοῦ Kujundschi, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ὑπὲρ τὰ 22.000 πινακίδια ἐξ ἀργίλλου, τὰ ὁποῖα προήλθον ἐξ ἀνασκαφῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ LAYARD καὶ ἀπόκεινται εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον. Πρόκειται περὶ τῆς ἀσσυριακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ βασιλέως Σαρδαναπάλου (Aschurbanipal, 668-626 π.Χ.), ὅστις τὴν κατήρτισεν εἰς τὴν ἑδραν του, τὴν Νινεῦν. Ταῦτα ἐμελέτησεν ὁ REGINALD C. THOMPSON, Assyrian Herbal, London 1924, σ. 46, 251, 261 καὶ 269, ὅπως δὲ οὗτος βεβαιώνει, εἶναι ἀντίγραφα παλαιοτέρων κειμένων, συνάγων τοῦτο ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς

ιατρικὰ πινακίδια εὑρεθέντα εἰς Ashur καὶ χρονολογούμενα αἰῶνάς τινας ἐνωρίτερον. Εἰς κατάλογον 115 τῶν συνηθέστερον ἀναφερομένων φυτικῶν φαρμάκων τὸ ὀπιον ἀναφέρεται 42 φορές, τοῦθ' ὅπερ τοῦ προσδίδει τὴν 33ην θέσιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συχνότητα τῆς μνείας.

2 GLENN SONNEDECKER, Emergence of the Concept of Opiate Addiction, J. Mondial de Pharmacie, 3, 1962, 277.

3 Πρβλ. ἐν CHARLES E. TERRY, ἔ. ἀ. σ. 54 καὶ G. SONNEDECKER, ἔ.ἀ.

4 C. E. TERRY, ἔ.ἀ. σ. 54.

5 Παραδόσεις Καθηγητοῦ MAPINATON, Ἡ Κρητομυκηναϊκὴ Θρησκεία, 1948, σ. 84-85.

6 Πρβλ. C. E. TERRY, ἔ. ἀ. σ. 54.

θησαν δι' ἐν τόσον καταπληκτικὸν φάρμακον, ὥς ἦτο τὸ ὄπιον δι' αὐτούς. Εἶναι πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Πέρσαι παρέλαβον τοῦτο ἀπὸ τὴν Ἀσσυρίαν ἢ ἀπὸ τὴν Βαβυλωνίαν, ὅπως ἀκριβῶς ἀπέκτησαν καὶ μέγα μέρος τοῦ πολιτισμοῦ των διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν κρατῶν αὐτῶν. Ἐν τούτοις μόλις κατὰ τὸν 6^{ον} π.Χ. αἰῶνα ἀναφέρεται τὸ ὄπιον εἰς τι Περσικὸν κείμενον».

Ἡ καλλιέργεια τῆς μήκωνος πάντως εἶναι πολὺ παλαιά, ἐχρησιμοποιήθη δὲ ἀντὶ τῆς ὀνομασίας ὄπιον ἢ ὀνομασία θηριακῆ (malidéh ἢ afiumm) ¹.

Ἡ Μήκων καὶ οἱ Ἑβραῖοι.

Οἱ Ἑβραῖοι ὡς λαὸς τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μήκων καὶ ὁ ὀπὸς τῆς ἦσαν ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος γνωστά, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν των.

Διὰ τὰ φυτὰ τῆς περιοχῆς ἐγένοντο διάφοροι κατὰ καιροὺς μελέται. Ταῦτα περιλαμβάνονται εἰς ὠρισμένα βιβλία τῆς Βίβλου, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὸ Ταλμούδ.

Ὁ Ἑλβετὸς Καθηγητὴς MARTI ² μελετήσας ταῦτα διαπιστώνει ὅτι μετὰ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ τὸ Papaver somniferum ἢ setigerum (σπέρματα καὶ ἔλαιον).

Ὁ RINDLEY ³ (1900) ἀναφέρει διάφορα φυτὰ ἀπὸ τὴν Βίβλον, ἐν οἷς καὶ τὸ rōsch (=κεφαλή), τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύει ὡς τὸν καρπὸν (τὴν κωδίαν) τοῦ Papaver setigerum, ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν ἦτο ἡ χολή, μὲ τὴν ὁποίαν, μεμειγμένην μετ' ὄξους, ἐπότισαν τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ Ἑβραῖοι διὰ νὰ ἐλαφρύνουν τὰς ὁδύνας τοῦ θανάτου.

Ἐπίσης ἡ Ἀγγλὶς WALKER ⁴ ἀναφέρει ὅτι ἡ χολή, ἡ ὁποία προσετέθη εἰς τὸ ὄξος καὶ προσεφέρθη εἰς τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἦτο ὁ ὀπὸς μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου, ἑβραϊστὶ καλουμένης rōsh.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θέλομεν ἐπανέλθει εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην.

IV. Η ΜΗΚΩΝ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΕΙΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου θέματος θὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ μήκων καὶ ὡς φυτὸν καὶ ὡς κωδία ἀπεικονίζεται ἐπίσης καὶ ἐπὶ διαφόρων νομισμάτων, ἑλληνικῆς ἢ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τούτων παραθέτομέν τινα, ἐξ ὧν βεβαιοῦται ἡ χρησιμοποίησις ταύτης ὡς συμβόλου διαφόρων θεοτήτων ⁵ (εἰκ. 52).

Οὕτως εἰς νόμισμα τῆς Ἀγκύρας Φρυγίας ⁶ (2^{ος} μ.Χ. αἰὼν) ἡ κωδία τῆς μήκωνος εἰκονίζεται μετὰ δύο σταχύων (εἰκ. 52β), ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως ἐτέρου νομίσματος ἐξ Ἐφέσου ⁷ (79-81 μ.Χ.) εἰκονίζεται ἡ Ὁμόνοια κρατοῦσα εἰς τὴν δεξιὰν δύο στάχους μετὰ μήκωνος, ἐνῶ εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας (εἰκ. 52δ).

Εἰς νόμισμα τοῦ Μεταποντίου ⁸ εἰκονίζεται ἐπίσης ἡ μήκων μετὰ στάχους (εἰκ. 52α).

¹ Πρβλ. ἐν A. TSCHIRCH, Handbuch der Pharmakognosie III/I, Leipzig 1923, σ. 647.

² Πρβλ. A. TSCHIRCH, ἑ.ἀ. I/III, 1933, σ. 1208.

³ Πρβλ. αὐτόθι σ. 1209.

⁴ WINIFRED WALKER, The Plants of the Bible, London 1959, σ. 88.

⁵ Δεπτομερείας ἐπὶ τοῦ συμβολισμοῦ τῆς μήκωνος

βλέπε εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον.

⁶ M. O. BERNHARD, Pflanzenbilder auf griechischen u. römischen Münzen, Zürich 1925, σ. 29, πίν. III, εἰκ. 17.

⁷ Αὐτόθι εἰκ. 19.

⁸ Αὐτόθι εἰκ. 16.

Έπί της όπισθίας όψεως ρωμαϊκού νομίσματος ¹ (81-96 μ.Χ.), φέροντος έπί της έμπροσθεν όψεως την προτομήν της συζύγου του αυτοκράτορος Δομιτιανού ως Δήμητρος έστεφανωμένης με στάχυς, άπεικονίζονται τρεις κωδία μήκωνος μετά δέσμης σταχύων (είκ. 54γ).

Έπί έτέρου νομίσματος ² με την κεφαλήν της Αθηνᾶς άπαντᾶ και κωδία μήκωνος ως συμπληρωματικόν σύμβολον, ένῳ έπί της όπισθίας όψεως του νομίσματος εικονίζεται ό ίπτάμενος Πήγασος, ως και άργυρούς στατήρ της Κορίνθου.

Είκ. 52. Νομίσματα έφ' όν άπεικονίζεται ή κωδία της μήκωνος.

V. ΗΜΕΤΕΡΑΙ ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είς τὰ προηγούμενα κεφάλαια διεξήλθομεν διά μακρῶν :

α. Πάντα τὰ έκ της κλασσικής βιβλιογραφίας άφορῶντα είς την μήκωνα και τὸ όπιον χωρία.

β. Όσα έκ τῶν αρχαιολογικῶν εύρημάτων εύρομεν ότι έχουν σχέσιν πρὸς ταύτα και δὴ όσον άφορᾷ είς την μήκωνα και τὸ όπιον :

1) παρὰ τοῖς Έλλησι και

2) παρὰ τοῖς λοιποῖς λαοῖς της Ανατολικῆς Μεσογείου.

Συμπληρωματικῶς ανεφέραμεν ώσαύτως τὰ της άπεικόνισεως ταύτης είς νομίσματα.

Σκοπός μας ήδη είναι ή συγκριτική μελέτη της ιστορίας της μήκωνος και του όπιου είς την ζώνην ταύτην, έπί τη βάσει τῶν παρατεθέντων στοιχείων.

Δέν θὰ άσχοληθῶμεν με την ιστορίαν άμφοτέρων είς τοὺς λοιπούς εύρωπαϊκούς λαούς, άπλῶς αναφέρουμεν ότι είναι έκ της βιβλιογραφίας γνωστόν, ότι δηλ. ή μήκων ή ύπνοφόρος, και δὴ ή ποικιλία *setigerum*, ήτο γνωστή είς την Εύρώπην άπό της 2^{ας} π.Χ. χιλιετηρίδος έξ άναγλύφων έπί πασσαλοικοδομῶν ³, φέρουσα μάλιστα, κατά τοὺς WALLNÖFFER — ROTTAUSCHER, τὰς χαρακτηριστικὰς πρὸς λήψιν του όπιου χαραγὰς ⁴.

Αντιθέτως, καθ' ᾧ ύποστηρίζει ό HEER ⁵, δέν φαίνεται νὰ ήτο εκεί γνωστή ή χρῆσις μήκωνος και όπιου δι' ήδονιστικούς σκοπούς, μάλλον δὲ έχρησιμοποιούντο τὰ σπέρματα δια την παρασκευήν άρτιδιῶν και μηκωνελαίου, ήδη όμως κατά την έποχήν της αυτοκρατορίας έμφανίζονται καλλιέργειαι της μήκωνος είς τοὺς κήπους της Ρώμης.

Είς την Απω Ανατολήν ⁶ (Κίναν και Ιαπωνίαν) ή μήκων φέρεται εισαχθεῖσα τὸν 7^{ον} - 8^{ον} μ.Χ. αἰῶνα, ένῳ είς Ινδίας, είς ᾧ φέρεται μεταφερθεῖσα διά Περσίας και

1 M. O. BERNHARD, έ.ά. είκ. 18.

2 Αὐτόθι είκ. 20.

3 A. TSCHIRCH, έ.ά. II/I. 1912, σ. 569.

4 WALLNÖFFER-ROTTAUSCHER, Der goldene Schatz

der chinesischen Medizin, Stuttgart 1959, σ. 75.

Έν ύπαρξίς χαραγῶν χρῆζει προσεκτικῆς μελέτης.

5 Πρὸβλ. A. TSCHIRCH, έ.ά.

6 A. TSCHIRCH, έ.ά. III/I, 1923, σ. 648.

Ἀραβίας πολὺ βραδύτερον, ἦτο τὸ ὄπιον ἄγνωστον κατὰ τὸ 671-695 μ.Χ., ὡς ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ἐμφαίνεται ¹.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὁ BERGMARCK ², ἄγνωστον πόθεν ἀρυσθεὶς τοῦτο, γράφει ἀνακριβῶς καθ' ἡμᾶς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπεκόμισαν τὴν γνῶσιν τῆς παρασκευῆς τοῦ ὀπίου ἐξ Ἰνδιῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκεῖ ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (4^{ος} - 3^{ος} π.Χ. αἰών).

Διὰ τὰς λοιπὰς ἡπείρους δὲν ὑπάρχουν ἐκ τῆς προσιτῆς εἰς ἡμᾶς βιβλιογραφίας μαρτυρίαι ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐξάπλωσιν των.

Κρίνοντες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενομένων παρατηρήσεων, τόσον ἐκ τῆς κλασσικῆς βιβλιογραφίας ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, συνάγομεν τὰ ἐξῆς συμπεράσματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μήκωνα καὶ τὸ ὄπιον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι καὶ τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

1. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΊΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑΙ

Α. Μήκων καὶ δωριστὶ Μάκων, ἢ. Ἡ ἐτυμολογία τούτων δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστή.

Εἰς τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ³ ἀναφέρεται μήκων ἢ βοιάνη παρὰ τὸ μῆκός ἐστιν, ἐτυμολογία καθ' ἡμᾶς λίαν ἐξεζητημένη.

Κατὰ τὸν Νίκανδρον ⁴ μήκων εἴρηται παρὰ τὸ μὴ κονεῖν, ᾧ ἐστὶ μὴ ἐνεργεῖν καὶ περαιτέρω ⁵ ὅτι ἐτυμολογοῦσι τὴν μήκωνα ἥτοι τὴν μὴ ἀκονεῖν, ὡς εἴρηται μῆδ' ἐνεργεῖν ποιοῦσαν.

Κατὰ τὸν FRISK ⁶ ἡ ρίζα τῆς ἔχει σλαυϊκὴν ἢ γερμανικὴν προέλευσιν. Οὕτω ρωσιστὶ ὀνομάζεται makō καὶ γερμανιστὶ mago. Ἡ κατάληξις κατὰ τὸ βλήχων (τύπος Chantraine 102).

Β. Μήκωνιον (λατ. Meconium, Meconeum). Ἐκ τῆς μήκωνος ὡς ἐκ ταύτης δι' ἐκθλίψεως ἢ ἐκχυλίσεως προερχόμενον.

Γ. Paraver καὶ παλαιότερον Parauer. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ κυρίως εἰς τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς (Κάτων, Πλίνιον, Κέλσον κ.ά.).

Δὲν ἀπαντᾷ εἰς τοὺς προγενεστέρους Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἀντιθέτως ἀπαντᾷ εἰς τὸν Διοσκουρίδην καὶ τοὺς νεωτέρους ὡς λατινικὴ ὀνομασία τῆς μήκωνος.

Ὁ THOMPSON ⁷ ἀναφέρει ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς εἰς τὸ Assyrian Herbal ἀπαντώσης ἀσσυριακῆς ὀνομασίας τοῦ ὀποῦ τῆς μήκωνος Arat. Pa. Pa. Δὲν συνηγορεῖ ὁμως ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἢ μὴ ὑπαρξίς συνεχείας, τῆς ὀνομασίας μὴ ἀπαντώσης εἰς τὰ μετέπειτα γραπτὰ μνημεῖα, ὡς καὶ τὸ ὅτι ἡ ὀνομασία Arat. Pa. Pa. ἀναφέρεται εἰς τὸν ὀπὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ φυτόν.

Δ. Ὀπιον. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰ.

1 A. TSCHIRCH, *ξ. ἀ.* III/I, 1923, σ. 647.

2 M. BERGMARCK, *Lust und Leiden durch Drogen*, Stuttgart 1958, σ. 48.

3 ΜΕΓΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ 583, 58.

4 ΣΧΟΛΙΑ εἰς ΝΙΚΑΝΔΡΟΥ Ἀλεξ. στ. 433 πρβ. RE² XV, 1932, στ. 2434.

5 Αὐτόθι 444.

6 HJALMAR FRISK, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1963, σ. 255. Πρβλ. καὶ A. CARNOY, *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain 1959, σ. 172.

7 Πρβλ. σ. 131 τῆς παρούσης μελέτης.

ῶνος καὶ προφανῶς εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις, καθ' ἣν προέρχεται ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως ὀ π ό ς, μεταφέρθη δὲ ἀντιστοιχῶς εἰς τὴν λατινικὴν ὡς *Orium*.

Οὕτως ἀναφέρεται παρὰ Πλινίου καὶ ἑφεξῆς, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην ἀνευρέθη καὶ εἰς τὸν ἱατρικὸν κοπτικὸν πάπυρον τοῦ CHASSINAT (πρβλ. σ. 129).

Ἀντιθέτως ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ ἐκδοχὴ τῆς κατὰ τὸν Φίλωνα ἐτυμολογήσεως ἐκ τοῦ ἄρθρου ὁ καὶ τῆς λέξεως πῖον (πρβλ. σ. 86) εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μας λίαν ἐξεζητημένη.

Ἀ φ ι ό ν ι ἐκ τοῦ περσικοῦ *afium*=ὑπνος.

Ἀ φ ι ο ν ο π α π α ρ ο ὦ ν α, ἡ, ἐξ ἧς τὸ ἀφιόνι (ὄπιον) παπαροῦνα.

Δ ι π λ ῆ π α π α ρ ο ὦ ν α λόγφ τῶν πολλαπλῶν πετάλων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ροιάδα.

Κ ω δ ι ᾶ ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ καρποῦ τοῦ φυτοῦ, ὅστις ὀνομάζεται βοτανικῶς κ ω δ ί α.

Μ ά κ ο ς (Μακεδονία, Μ. Ἀσία κ.ά.) ἐκ τοῦ δωρικοῦ μ ά κ ω ν.

Π α π α ρ ο ὦ ν α ἢ Π α π π α ρ ο ὦ ν α ἢ Π α π α ρ ο ὦ ν τ α, πιθανῶς ἐκ παραφθορᾶς τῆς λατινικῆς ὀνομασίας τοῦ φυτοῦ (*Paraver*).

Ὑ π ν ο ς καὶ ὕ π ν ο, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι προκαλεῖ ὕπνον.

Φ ι ό ρ ι ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *fiore*=ἄνθος.

Φ ρ α γ κ ο π α π α ρ ο ὦ ν α (Λεχαινὰ) ὀνομαζομένη, οὕτω πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἰθαγενοῦς (Μ. ροιάδος).

Χ α σ κ ά σ ι (Κύπρος), λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ ὀπίου ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *hash-hash*.

2. ΠΡΩΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΜΗΚΩΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ

Πολλαὶ μαρτυρίαι προκύπτουν, ἐξ ὧν ἐξετέθησαν, ἐξ ὧν διαπιστοῦνται ὅτι ἡ μήκων καὶ ἡ ἐκ ταύτης λήψις τοῦ ὀπίου ἦτο γνωστὴ εἰς διαφόρους περιοχὰς μεταξὺ τῆς 2^{ας} καὶ τῆς 1^{ης} π.Χ. χιλιετηρίδος.

α. **Κρήτη.** Τὸ εἰς Γάζι ἀνευρεθὲν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ εἰδώλιον τῆς Μινωικῆς θεᾶς (πρβλ. σ. 90) μὲ ὑψωμένας τὰς χεῖρας, εἰς ὃ αὕτη φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τρεῖς κωδίας μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου, ὑπὸ μορφὴν περονῶν καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου «θεὰ τῆς μήκωνος, ἐπώνυμος τῶν ἱαμάτων»¹.

Τοῦτο μελετηθὲν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἐξ ἡμῶν (πρβλ. σ. 91) διεπιστώθη ὅτι παρουσίαζε ἐπὶ τῶν κωδιῶν τὰς τυπικάς, κατακορύφως διηκούσας, χαραγὰς τὰς πρὸς λήψιν τοῦ ὀπίου γινομένας, ἐντὸς δὲ τούτων μάλιστα διακρίνεται βαθύχρους χρωστικὴ, ἀνταποκρινομένη πρὸς τὸ ἐξ αὐτῶν ἐκρέον καὶ μετέπειτα ξηραίνόμενον ὄπιον.

¹ Κατὰ τὸν ὑφηγητὴν κ. Γ. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΝ δέον αὕτη νὰ ὀνομάζεται «θεὰ τῶν κωδιῶν», ὡς φέρουσα κωδίας καὶ οὐχὶ «θεὰ τῆς Μήκωνος».

Ἐάν πρόκειται νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὀνομασίαν «θεὰ τῶν κωδιῶν», θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομασία νὰ συμπληρωθῇ «θεὰ τῶν κωδιῶν τῆς Μήκωνος», δοθέντος ὅτι ἡ κωδία εἶναι εἶδος καρποῦ ἀπαντῶντος εἰς πλείονα φυτὰ καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν μήκωνα. Φρονοῦμεν ὁμῶς ὅτι, παρὰ τὴν κυριολοξίαν τῆς δευτέρας ταύτης ὀνομα-

σίας, ἡ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ καθιερωθεῖσα εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κειμένων χρησιμοποιουμένην.

Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ὅτι ἡ Δημήτηρ ἔφερεν εἰς χεῖρας *δράγματα καὶ μάκωνας*... (πρβλ. σ. 84 τῆς παρούσης μελέτης), ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ θεὰ δὲν κρατεῖ μήκωνας ὁλοκλήρους, ἀλλὰ κωδίας ταύτης.

Ἐκ τῆς ὅλης παραστάσεως ἐμφανίζεται ἡ σημασία ἣν ἀπέδιδον οἱ μινωικοὶ εἰς τὴν μήκωνα, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ κατατάξωμεν μεταξὺ τῶν ἱερῶν τῶν φυτῶν, ἐμφανίζοντες τὴν νέαν μορφήν τῆς θεᾶς ταύτης κοσμουμένην διὰ τῶν κωδιῶν τῆς, δὲν θὰ ἦτο δὲ ἐσφαλμένον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὀπίου πρέπει νὰ εἶναι πολὺ παλαιότερα τῆς περιόδου ταύτης (ΥΜ ΙΙΙ χρόνοι).

Ἐπίσης ἐκ τῆς πυξίδος τῆς Παχυάμμου (=Παχειᾶς Ἀμμου) Ἱεραπέτρας (βλ. σ. 94) δύναται νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα τῆς ἱερότητος τοῦ φυτοῦ ἴσως ἢ πυξὶς νὰ ἐχρησίμευε πρὸς ἔνθεσιν τοῦ ὀπίου ἢ ὀπιούχου σκευάσματος.

β. **Κύπρος.** Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν, περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τοῦ χαλκοῦ, ἐμφανίζονται τὰ κωδιόσχημα ἀγγεῖα τὰ εὐρεθέντα εἰς Αἴγυπτον κυπριακῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα ἐμελετήθησαν ὑπὸ τοῦ MERRILLEES (βλ. σ. 95-97) καὶ τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν γνώμην του — πρὸς ἣν καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν —, πρέπει νὰ ἦσαν ἀγγεῖα χρησιμοποιούμενα πρὸς ἔνθεσιν ὀπιούχων ἢ μηκωνούχων σκευασμάτων.

Ἀντίστοιχα ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν εἰς Κύπρον ἀνήκοντα εἰς τὴν Ὑστεροκυπριακὴν Ι περίοδον (1600-1400 π.Χ.), ἅτινα δημοσιεύονται ἐνταῦθα.

Ἄρα τὸ ὅπιον καὶ ἡ μήκων ἦσαν γνωστὰ εἰς Κύπρον τοῦλάχιστον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (πρβλ. καὶ κεφάλαιον «Τρόπος λήψεως τοῦ ὀπίου»).

γ. **Μυκῆναι.** Ἐμφανίζεται ἐνταῦθα ἡ μήκων εἰς τὸν σφραγιδοδακτύλιον τῶν Μυκηνῶν τῆς αὐτῆς περίπου ἐποχῆς. Εἰς τοῦτον ἡ καθημένη θεὰ κρατεῖ τρεῖς ἐπίσης κωδίας μήκωνος.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀνευρέθησαν περόναι (16^{ος} π.Χ. αἰών), φέρουσαι κεφαλὴν κωδιόσχημον. Ἐκ τούτων ἡ μία, εὐρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ ΙΙΙ τάφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἔχει μέγα μῆκος μὴ δικαιολογοῦν τὴν χρῆσιν τῆς ὡς περόνης ἐσθήτων ἢ κόμης.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Τρόπος λήψεως τοῦ ὀπίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα».

Ἀνάλογος περόνη τῆς αὐτῆς περιόδου ἀνευρέθη εἰς Βαφειὸ Λακωνίας. Ἀμφότεραι φέρουν κατακορύφους χαραγὰς, ἀναλόγους πρὸς τὰς τοῦ εἰδωλίου τῆς Κρήτης.

Σημειοῦμεν τέλος τὴν ὑπαρξίν περιόπτων φερόντων χαραγὰς, τὰ ὁποῖα καθ' ἡμᾶς εἶναι κωδιόσχημα.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων συμπεραίνεται ὅτι καὶ διὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ἡ μήκων εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἥτο δὲ γνωστὴ ἢ διὰ χαράξεως λήψις τοῦ ὀποῦ τῆς τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 16^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

δ. **Αἴγυπτος.** Κατὰ τινὰς ὁ ὁπὸς τῆς μήκωνος ἀναφέρεται ἤδη εἰς τὸν πάπυρον τοῦ EBERS (1500 π.Χ.).

Ὡς ἐν σ. 127 ἀνεφέρθη, ἡ μήκων εἰσῆχθη εἰς Αἴγυπτον ἐξ Ἀνατολῆς, ἡ περίοδος δὲ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς φέρεται συμπίπτουσα μὲ ἐκείνην, καθ' ἣν αὕτη ἐμφανίζεται εἰς Κύπρον.

Οὕτω κατὰ τὸν MERRILLEES (πρβλ. σ. 95) καὶ τὸν GABRA (πρβλ. σ. 97) ἤδη ἀπὸ τῆς XVIII Δυναστείας (1580-1090 π.Χ.) τὸ ὅπιον καὶ τὰ σκεύσματα τῆς μήκωνος, ἀρχικῶς εἰσαγόμενα ἔξωθεν, ἦσαν εἰς Αἴγυπτον γνωστά. Ἐνώτια καὶ περιόπτα εὐρέθη-

σαν εἰς διαφόρους περιοχὰς καὶ ἐμφανίζουσιν κρεμάμενα ἀντικείμενα (σ. 128) κωδιό-
σχημα, τινὰ μάλιστα τούτων φέρουσιν τὰς τυπικὰς καθέτους χαραγὰς. Μεταγενεστέρως τὸ
ὄπιον ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτατα εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα ἡ μήκων ἐκαλλιεργεῖτο εὐρέως.

ε. **Σουμερία.** Ὡς ἀρχαιότερα ἴσως περὶ τὴν μήκωνα μαρτυρία δύναται νὰ θεωρηθῇ
ἡ εἰς πινακίδιον ἐξ ἀργίλλου ἀναγραφὴ τοῦ τρόπου λήψεως τοῦ ὀπίου (πρβλ. σ. 129).

Κατὰ τινὰς συγγραφεῖς (πρβλ. σ. 130) ἡ μήκων ἀναφέρεται ὡς καλλιεργουμένη
ἐκεῖ 5.000 ἔτη π.Χ., ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εὐρεθέντων πινακιδίων.

Προδήλως οὗτοι ἐκ παραδρομῆς φέρουσιν τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀντὶ τῆς πρα-
γματικῆς 3.000 π.Χ., τῶν 5.000 ὑπολογιζομένων ἀπὸ σήμερον, δοθέντος ὅτι τὰ ἀρ-
χαιότερα εὐρεθέντα γραπτὰ μνημεῖα τῶν Σουμερίων ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς
3ης π.Χ. χιλιετηρίδος.

*
* *

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχαιότερα μαρτυρία διὰ τὴν καλ-
λιέργειαν τῆς μήκωνος καὶ τὴν ἐκ ταύτης λήψιν τοῦ ὀπίου πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνη τῶν
Σουμερίων, ὁπόθεν προφανῶς διεδόθη ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς Αἴγυπτον καὶ Περσίαν,
ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς Κύπρον, Κρήτην καὶ ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν ἐμπορικῶν στό-
λων, οἱ ὅποιοι διέσχισαν τὰς θαλάσσας τῆς περιοχῆς.

Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τὴν 3ην π.Χ. χιλιετηρίδα ὑπῆρχον σχέσεις τῶν
Σουμερίων καὶ μετέπειτα τῶν Ἀσσυρίων μὲ τὴν Κύπρον¹. Στεναὶ ἦσαν ἐπίσης κατὰ
τὴν αὐτὴν περίοδον αἱ σχέσεις τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Κρήτης.

Περαιτέρω κατὰ τὴν 2^{αν} π.Χ. χιλιετηρίδα στενότερα ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις Ἀλασίας
Κύπρου, Κρήτης, Μυκηναίων καὶ Φαραῶ. Κρήτη καὶ Κύπρος ἦσαν οἱ κόμβοι συγκοι-
νωνιῶν μεταξὺ Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς.

Ὡς ἐκ τούτου φαίνεται ὡς πιθανώτατον τὸ ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἀναφερόμενον ὅτι
ἡ ἀρχικὴ χώρα προελεύσεως τῆς μήκωνος ὑπῆρξεν ἡ Μ. Ἀσία καὶ δὴ ἡ περιοχὴ τοῦ
Πόντου, ἐξ ἧς ἐξηπλώθη περαιτέρω πρὸς τὰς λοιπὰς προαναφερθεῖσας περιοχὰς.

Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Κολχίδα, εὐρισκομένην εἰς τὴν περιοχὴν ταύ-
την, καὶ δὴ εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἑκάτης, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰ Ἀργοναυτικά (πρβλ. σ. 81),
ἐκαλλιεργεῖτο μεταξὺ ἄλλων φυτῶν καὶ ἡ μήκων.

3. ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΗΚΩΝΟΣ

Πλὴν τῶν περιοχῶν τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν, ἡ μήκων φέρεται ἐξαπλωθεῖσα
καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας περιοχὰς.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἄρχονται τὰ πρῶτα γραπτὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα.

α. **Πελοπόννησος.**

Ἐκ τῶν ἀρχαιότερων συγγραφέων ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει τὴν πόλιν ταύτης Μη-
κώνην, ἡ ὁποία ἀκολούθως μετωνομάσθη εἰς Σικυῶνα. Κατὰ τοὺς σχολιαστὰς του
ὠνομάσθη οὕτω (πρβλ. σ. 81) λόγῳ τῶν ἐκεῖ γινομένων καλλιεργειῶν μήκωνος ἣ
κατ' ἄλλους διότι ἐκεῖ ἡ Δημήτηρ κατὰ πρῶτον εὗρε τὸν τῆς μήκωνος καρπόν.

¹ S. SPYRIDAKIS, A Brief History of Cyprus, 1963, σ. 8, 9.

Ὁρισμένοι ἀναφέρουν ὅτι τὰ σπέρματα ταύτης μετεφέρθησαν ἐκ τῶν στεππῶν τῆς Ἀσίας καὶ δὴ ἐκ τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ πόλεως Σινώπης παρὰ τὸν Πόντον καὶ ἐκαλλιεργήθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σικυῶνος.

Ὁ Καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ἀναφέρει προσέτι τὴν ὑπαρξίν ἐντοπίας παραδόσεως, καθ' ἣν τὰς μήκωνας ἔδωσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν πόλιν ἡ Δημήτηρ.

Ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐμφανίζει τὴν θεὰν κρατοῦσαν εἰς μὲν τὴν μίαν χεῖρα μῆλον, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν μήκωνα (πρβλ. σ. 87).

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι ἴσως εὐσταθεῖ ἡ ἐτυμολογία τῆς πόλεως ἐκ τῆς μήκωνος.

Ἰδιαιτέραν ἑξαρσιν παρουσίασεν ἡ ἐξάπλωσις τῆς μήκωνος εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Κορίνθου, ἐνθα, ὡς ἤδη προελέχθη, ἰδίᾳ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Σολυγείας (Γαλατάκι) καὶ τὸ τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, ἀνευρέθησαν πῆλιναι ἀπομιμήσεις κωδιῶν μήκωνος, εἰδώλια θεαινῶν φερουσῶν κοσμήματα κωδιόσχημα ἢ καὶ κρατοῦντα κωδιῶν, ἀντικείμενα ἐκ ποικίλης ὕλης κωδιόσχημα (περόναι, ἀγγεῖα κ.ἄ.) εἰς σημαντικὸν μάλιστα ἀριθμὸν.

Ἀνάλογα κωδιόσχημα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Παλαίμονος, ὡς καὶ περόναι μὲ κωδιόσχημον κεφαλὴν ἐκ ποικίλης ὕλης, ὠρισμένοι μάλιστα τούτων (εἰκ. 14) ἐμφανίζουν χαράγας ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς διὰ τὴν ἐκ τῆς μήκωνος λήψιν τοῦ ὀπίου γινομένας, ἐνῶ σιδηραὶ περόναι, ὡς αἱ ἐν σ. 114 περιγραφεῖσαι, ἀνευρέθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ἀπὸ τῆς Περαιώρας μέχρι τῆς Σικυῶνος.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 8^{ου} π.Χ. μέχρι καὶ τοῦ 10^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

Ἡ ἐξάπλωσις αὕτη καταδεικνύει ὅτι ἡ μήκων ἔχει μετὰ μεγάλης ἐκτιμήσεως, δι' ὃ καὶ προσεφέροντο ὁμοιώματα τῆς κωδίας τῆς ὑπὸ μορφὴν ἀφιερωμάτων ἢ περιάπτων, ἡ δὲ θεὰ - μήτηρ (Γαλατάκι) παρίσταται φέρουσα πρὸ αὐτῆς διὰ κωδιῶν κεκοσμημένον περιάπτων, ὅπερ ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ λαιμοῦ δίκην «φυλαχτοῦ»· χάνδρα ἀναλόγου σχήματος πρὸς τινὰ τῶν ἀνωτέρω ἀφιερωμάτων (εἰκ. 32) ἐχρησίμευε πιθανῶς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Κωδιόσχημα ἀγγεῖα ἀπαντῶνται εἰς εὐρείαν κλίμακα, τὰ ὅποια προφανῶς—καὶ ἐπὶ τούτου συμφωνοῦμεν μὲ τὸν MERRILLEES—θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν διάθεσιν τῶν ὀπιούχων καὶ μηκωνούχων κατεργασμάτων.

Ἡ ἀνεύρεσις τῆς μήκωνος εἰς τὰ ἀφιερῶματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας, τῆς θεᾶς - μητρός, δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ ἔχῃ μόνον τὴν σημασίαν τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἀφθονίας, ὅπως ἐπιστεύετο μέχρι σήμερον, ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν τῆς θεραπευτικῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς, ὡς ἀναφέρει ὁ GABRA διὰ τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον, ὅπου ἐχρησιμοποιεῖτο πολλαπλῶς, μία δὲ τῶν χρήσεών της ἦτο καὶ ἡ ὡς ὑπνωτικοῦ διὰ τὰ ἀνήσυχτα βρέφη.

Ἡ κακὴ λαϊκὴ χρῆσις τῆς κωδίας εἰς τὴν χώραν μας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καίτοι δικαστικῶς διωκομένη, ἀπαντᾷ καὶ μέχρι σήμερον, ἰδίᾳ εἰς περιοχὰς ἐνθα ἐγκατεστάθησαν πρόσφυγες ἐκ Μ. Ἀσίας.

Συμπεραίνομεν ὅθεν ὅτι τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν περιοχὴν περιάπτα καὶ αἱ κωδιόσχημοι προσφοραὶ ἀπηυθύνοντο πρὸς τὴν θεὰν-μητέρα, τὴν διὰ τῆς κωδίας τῆς μήκωνος κατευνάζουσιν τὰ βρέφη ἢ παρέχουσιν ὕπνον εἰς τοὺς πάσχοντας.

Ἄνευρέθησαν ὡσαύτως ὁμοιώματα κωδιῶν εἰς μαντεῖα. Διερωτώμεθα μήπως δὲν ἀπετέλει τοῦτο μέσον κατάλληλον πρὸς προεργασίαν διὰ τὴν πρὸ τῆς χρησιμοδοτήσεως διέγερσιν εἰς ταῦτα ἢ ἀκόμη καὶ ὡς μέσον ἐγκοιμήσεως εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα καὶ τὰ θεραπευτήρια, δεδομένου ὅτι ἡ ἄσκησις τῆς ἱατρικῆς εἰς τοὺς Ἀσιατικούς καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ ἑλληνικῷ χώρῳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λαοὺς ἦτο καθήκον τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἐν τοῖς μαντείοις ἀσχολουμένων.

Ἐπὶ τοῦ τρόπου λήψεως καὶ τοῦ σκοποῦ χρήσεως τοῦ ὁπίου θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον.

Ἀνάλογα εὐρήματα εἰς μικροτέραν κλίμακα ἀπαντῶσιν εἰς τὴν λοιπὴν περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου.

Περίαπτα, περιδέραια, περόναι, τὸ δισκόμορφον ἔλασμα καὶ τὰ κωδιόσχημα σταθμὰ τῆς Τεγέας, ὡς καὶ τὰ κωδιόσχημα ἀγγεῖα, τὰ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος καὶ ἰδιαίτερος τὰ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Μενελάου εἰς Σπάρτην εὐρήματα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ νηπενθές, ὅπερ ἐχρησιμοποιοῖ ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου, τὰ εὐρήματα τῆς Τίρυνθος, τοῦ Ἄργους κ.ά. τῆς περιόδου ταύτης, μαρτυροῦν ὅτι ἡ μήκων καὶ τὰ σκευάσματά της ἦσαν γνωστὰ εἰς ὁλόκληρον τὸν Πελοποννησιακὸν χώρον.

β. Μακεδονία.

Τὸ εἰδώλιον τῆς Κοζάνης (πρβλ. σ. 124) ἀποτελεῖ σαφῆ μαρτυρίαν τῆς εἰς τὴν περιοχὴν διαδόσεως τοῦ φυτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ τρόπου λήψεως τοῦ ὁποῦ του.

Δοθέντος ὅτι τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα, γραπτὰ δὲ μαρτυρίαι βεβαιοῦν ὅτι ἡ μήκων ἦτο γνωστὴ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (4^{ος}-3^{ος} π.Χ. αἰών), καταρρίπτουν τὰ ὑπὸ τοῦ BERGMARCK ἀναγραφόμενα περὶ ἐκμαθήσεως τοῦ τρόπου λήψεως τοῦ ὁποῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἰνδιῶν (πρβλ. σ. 134).

Τονίζομεν πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἀντιθέτως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μετέφερεν ἐκ Μακεδονίας τὰ φάρμακα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῖ διὰ τὸ στράτευμά του εἰς Ἰνδίας, ὡς ἀναφέρουν οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Παραλλήλως σημειοῦμεν ὅτι καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός μας ἀκόμη αἱ χαραγαὶ τῶν κωδιῶν εἰς Ἰνδίας ἐγίνοντο κατακορύφως, ὡς ἀπεικονίζεται εἰς τὸ Μακεδονικὸν εἰδώλιον· αἱ περὶ ὁπίου γνώσεις ἴσως μετεφέρθησαν εἰς Ἰνδίας ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως.

Ὑπὲρ τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως δὲν συνηγορεῖ τὸ ὅτι δὲν ὑφίσταται μαρτυρία περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὁποῦ καὶ τῆς μήκωνος εἰς Ἰνδίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὸ θέμα ὁμως τοῦτο τῆς εἰς Ἰνδίας τὸ πρῶτον καλλιιεργείας τῆς μήκωνος καὶ τῆς χρήσεως ἐκεῖ τοῦ ὁπίου ἴσως ἀπαιτεῖ ἰδιαίτεραν μελέτην.

γ. Ἀττικὴ (Ἀθῆναι, Ἐλευσίς).

Τὸ ὅτι ἡ μήκων ἦτο λίαν διαδεδομένη εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην κατὰ τοὺς τελευταίους π.Χ. αἰῶνας εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ τὴν κλασσικὴν βιβλιογραφίαν.

Κατὰ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, τελούμενα πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης-Περσεφόνης, περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν συμβόλων των, ἐκτὸς τοῦ στάχυος, καὶ αἱ κωδαὶ τῆς μήκωνος, ὡς ἤδη προελέχθη.

Ἐρευνῶντες ἤδη τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα βλέπομεν ὅτι:

Τὸ ἀγαλμάτιον τὸ εὗρεθὲν εἰς τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν (πρβλ. σ. 118) κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα κωδῖαν μήκωνος καὶ στάχυν.

Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς ἄλλα ἀγάλματα τῆς θεᾶς, ἐνῶ εἰς τὴν κορυφὴν ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ Σωσιβίου εἰς τὸν Κεραμεικὸν εὐρίσκεται ὁμοίωμα τῆς κωδίας μήκωνος (πρβλ. σ. 119) καὶ δὴ κεχαραγμένης, κατ' ἀντίστοιχον πρὸς τὰς τῆς θεᾶς τοῦ Γάζι τρόπον.

Ἡ μήκων ἐπίσης ἀπαντᾷ ἀπεικονιζομένη εἰς στάμνον τῆς πρωτοαττικῆς περιόδου ὡς καὶ εἰς ληκύθιον ἔχον σχῆμα κωδίας, εὗρεθὲν εἰς τάφον τῆς πλατείας Συντάγματος (πρβλ. σ. 119).

Εἰς Ἐλευσίνα, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Καρυάτιδος κίστην, εὗρηται ἀπεικονισμένοι κωδῖαι μήκωνος, πλείονες δὲ τοιαῦται εἰς τὸν πίνακα τῆς Νιωνίου (πρβλ. σ. 120).

Τέλος εἰς προσφάτως ἀνευρεθέντα χαλκοῦν δίσκον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνος (πρβλ. σ. 122), ἀπεικονίζεται ἡ μήκων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐκεῖ εἰκονιζομένης μορφῆς μεταξὺ δύο σταχύων.

Ἐξ ὅλων τούτων διαπιστοῦται ὅτι ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἡ μήκων ἦτο λίαν διαδεδομένη εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Διάφοροι συμβολισμοὶ ἐδόθησαν εἰς ταύτην κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, ἀφορῶσαι εἰς τὴν σημασίαν τῆς κατὰ τὰ ἀρχαῖα Ἐλευσίνα Μυστήρια, σκηναὶ τῶν ὁποίων ὑποτίθεται ὅτι ἀπεικονίζονται ἐπὶ τῆς εἰς Ρώμην ἀνευρεθείσης (πρβλ. σ. 123) ὑδρίας Lovatelli ἔνθα ἐντὸς πινακίου ἀπεικονίζονται τρεῖς καὶ πάλιν κωδῖαι μήκωνος.

Ἐπὶ τοῦ συμβολισμοῦ ταύτης θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Συμβολισμὸς τῆς μήκωνος».

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνευρέθη τέλος καὶ πλῆθος περονῶν μετὰ κεφαλῶν, πιθανώτατα κωδιοσχήμων, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ κεφάλαιον «Χρῆσις τοῦ ὀπίου».

δ. Δοιπαὶ περιοχαὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπεικονίσαις μήκωνος ἀνευρέθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἤδη ἐξετέθη. Ἰδιαίτερος σημειοῦμεν τὰ ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Σάμου εὐρήματα, ἐξ οὗ ἐπιβεβαιοῦται ὅτι ἡ μήκων ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν Ἥραν.

ε. Ἐξωελληνικαὶ περιοχαὶ (Αἴγυπτος, Βαβυλωνία, Συρία, Περσία, κ.ἄ.).

Εἰς ταύτας καλλιεργεῖται πλέον κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ μήκων καὶ λαμβάνεται ὁ ἐκ ταύτης ὀπός, χρησιμοποιοῦμενος πολλαπλῶς (πρβλ. σ. 127-132).

4. ΤΡΟΠΟΣ ΛΗΨΕΩΣ ΤΟΥ ΟΠΙΟΥ

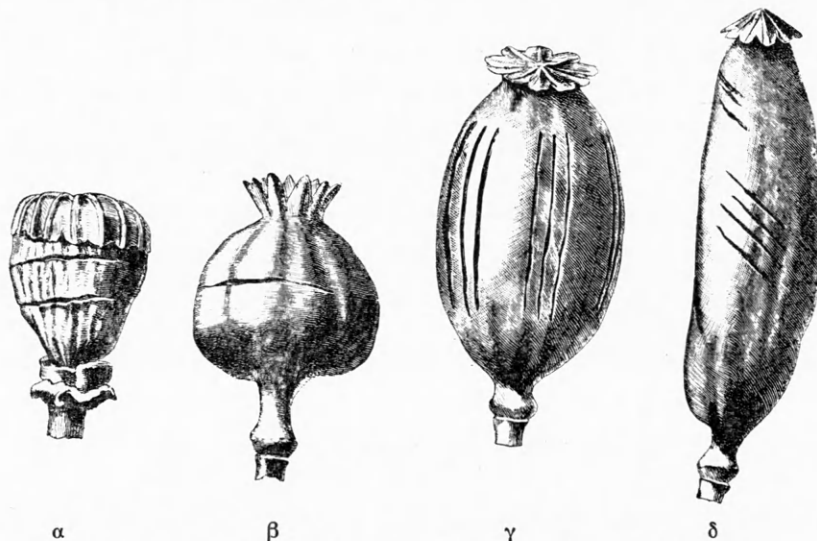
Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ λῆψις τοῦ ὀποῦ ἐγίνετο προϊόντος τοῦ χρόνου διὰ χαραγῶν τῶν κωδίων γινομένων καθέτως, κύκλῳ, ὀριζοντίως ἢ καὶ πλαγίως συγκλινουσῶν. Σήμερον αἱ πρὸς λῆψιν τοῦ ὀπίου χαραγαὶ γίνονται κυκλοτερῶς, διότι ὁ τρόπος οὗτος χαραγῆς ἀποδίδει μεγαλυτέραν ποσότητα ὀποῦ.

Παρατίθενται κατωτέρω εἰκόνες τῶν διαφόρων τύπων χαραγῶν, ἵνα καταστῇ

δυνατὸν νὰ διατυπωθοῦν συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου (εἰκ. 53).

Συγκρίνοντας τὰ εἶδη χαραγῶν τὰ διαπιστούμενα ἐκ τῆς βιβλιογραφίας καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων βλέπομεν τὰ ἑξῆς:

Ἀρχαιότερος τρόπος χαραξέως ὑπῆρξεν ὁ διὰ κατακορύφως διηκουσῶν ἐντομῶν. Τοῦτο διαπιστοῦται ἀπὸ τὰς ἐπὶ τῶν κωδιῶν τῆς θεᾶς τοῦ Γάζι χαραγὰς, ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα κυπριακὰ ἀγγεῖα, ἀπὸ τὰς διαφόρους ἀπομιμήσεις κεχαραγμένων κωδιῶν ὑπὸ μορφὴν περονῶν, περιάπτων, ἐνωτίων κλπ. εὐρεθέντων εἰς ἀπάσας τὰς περιοχὰς

Εἰκ. 53. Διάφοροι τύποι χαραξέως τῆς κωδίας τῆς μήκωνος (Wasicky).

τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Αἴγυπτον. Διατηρεῖται οὗτος εἰς τὰ περισσότερα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ βραδυτέρον.

Εἷς τινὰς περόνας αἱ κεφαλαὶ ἐμφανίζουν κυκλικὰς ἐντομὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὸν α τύπον χαραγῆς τῶν κωδιῶν (περόναι Βαφειοῦ, Μυκηνῶν, Κορίνθου κ.ἄ).

Πληροφορίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ εἶδος χαραγῶν, παρὰ τοῖς Σουμερίοις, Ἀσσυρίοις καὶ Πέρσαις δὲν ἀνεύρομεν.

Ὁ Διοσκουρίδης ἀναφέρει ἀφ' ἐνὸς τὴν κυκλικὴν περὶ τὸν ἀστερίσκον χαραγὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς κατακορύφους εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῆς κωδίας.

Τέλος αἱ συγκλίνουσαι χαραγαὶ τύπου δ οὔτε εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀπαντῶσιν οὔτε εἰς τὰ εὐρήματα τῆς ἀρχαιότητος ἐμφανίζονται πλὴν τῆς περιπτώσεως τῶν κυπριακῶν ἀγγείων μὲ δακτυλιοειδῆ βάσιν Π, τῶν εὐρεθέντων εἰς Αἴγυπτον, εἰς τὰ ὁποῖα, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ἄποψιν τοῦ MERRILLEES, αἱ ἀπεικονιζόμεναι συγκλίνουσαι γραμμαὶ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς συγκλινούσας χαραγὰς τῆς κωδίας.

Βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας¹ ἐμφανίζονται κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ οἱ τρεῖς τύποι χαραγῆς, τοῦθ' ὅπερ δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἔνδειξις ὅτι ὁ τρίτος τύπος ἦτο γνωστὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἐγγὺς τῆς Κύπρου εὐρισκομένην, συνεχισθεὶς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

¹ A. TSCHIRCH, ἔ.ἄ. III, σ. 631. Ὁ BERNHARD rich 1925, σ. 29) ἀναφέρει ὅτι ἡ Δημήτηρ εὗρε τὴν (Pflanzenbilder auf griech. u. röm. Münzen, Zü- Μήκωνα εἰς Μηκώνην τῆς Λυκαονίας (Μ. Ἀσία).

Ἀντιθέτως ὁ τύπος τῆς καθέτου χαραγῆς διατηρήθη εἰς Ἑσω Ἰνδίας μέχρι καὶ τοῦ αἰῶνός μας, διερωτώμεθα δὲ μήπως λεπτομερὴς περὶ τοῦτο ἔρευνα δὲν θὰ ἀπεδείκνυνεν ὅτι ὁ τρόπος οὗτος χαράξεως εἶναι συνέχεια ἀρχαιοτέρου, σχετιζομένου ἴσως μὲ τὴν μετάβασιν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὰ ὅποια καὶ μετέφερον ἐκεῖ τὸν εἰς Μακεδονίαν γνωστὸν τρόπον χαράξεως τῶν κωδιῶν, συνεχιζόμενον ἔκτοτε.

Τὸ ἐκ τῆς βιβλιογραφίας συναγόμενον ὅτι τὸ ὄπιον μόνον ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μ.Χ. αἰ. ἦτο γνωστὸν εἰς Ἰνδίας, δὲν ἀποκλείει νὰ ἦτο τοῦτο ἐνωρίτερον γνωστὸν, δοθέντος ὅτι ἡ ἱατρικὴ τῶν Ἑλλήνων εἶχε παραλάβει ἤδη κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰ. πολλὰ Ἰνδικὰ φάρμακα, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως ἑλληνικὰ εἶχον γίνεαι γνωστὰ εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἰατροὺς. Τὸ ὄπιον, λοιπόν, γνωστὸν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἱπποκράτους τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, θὰ ἦτο ἴσως ἀπίθανον νὰ μὴ εἶχε φθάσει μέχρις Ἰνδιῶν.

Τέλος σημειοῦμεν ὅτι ὁ Πλίνιος ἀναφέρει καὶ τὴν λήψιν τοῦ ὀποῦ διὰ χαραγῆς τοῦ κανλοῦ, ἴσως ἀποδίδων κακῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου περὶ ὀπισμοῦ ἀναγραφόμενα (πρβλ. σ. 83).

5. ΤΡΟΠΟΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΠΙΟΥ

Ἐκ τῶν ἤδη μνημονευθέντων διαπιστοῦται ἀσφαλῶς ὅτι ἦτο γνωστὴ ἡ χρῆσις τοῦ ὀπίου :

1. Δι' εἰσπνοῆς τῶν ἀτμῶν αὐτοῦ (κατ' ὄσφρησιν).
2. Ἑσωτερικῶς ὡς ὑπνωτικὸν καὶ ναρκωτικὸν ὑπὸ μορφὴν ποικίλων κατεργασμάτων κωδιῶν ἢ ὀπίου, ἐκχυλίσματος (μηκώνιον), τροχίσκων καὶ ἄλλων σκευασμάτων (διακόδιον).
3. Δι' εἰσαγωγῆς εἰς τὸ ἐντερον ὑπὸ μορφὴν ὑποθέτων.
4. Ἐξωτερικῶς ὑπὸ μορφὴν ἐπιθεμάτων καὶ καταπλάσμάτων, εἰς κολλύρια ἐπὶ ὀφθαλμικῶν παθήσεων καὶ ἐπὶ ὠταλιῶν.
5. Ὡς μέσον εὐθανασίας μετὰ κωνείου (Κεῖον ἔθιμον).
6. Ὡς μέσον αὐτοκτονίας.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ κυρίως ἐνταῦθα ἡ χρησιμοποίησις του δι' εἰσπνοῆς τῶν ἀτμῶν, ἢ κατ' ὄσφρησιν ὡς ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἀναφέρεται, δοθέντος ὅτι ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν μελέτην ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων.

Δὲν κρίνομεν ἄσκοπον, πρὸς ἐξαγωγήν συμπερασμάτων, νὰ περιγράψωμεν τὰ τοῦ σημερινοῦ τρόπου καπνίσματος τοῦ ὀπίου. Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοῦνται τὰ ἐν εἰκόνι 54 εἰκονιζόμενα ὄργανα :

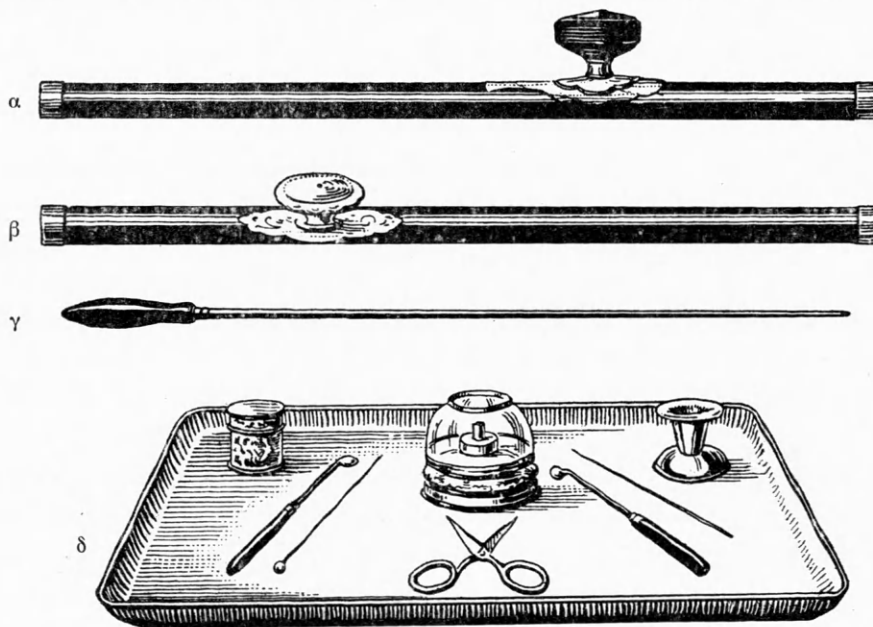
α καὶ β = καπνοσύριγγες ἢ πίπες, γ = βελόνη καθαρισμοῦ καὶ ἀποφράξεως τῆς καπνοσύριγγος, δ = δίσκος ἐπὶ τοῦ ὁποίου τοποθετοῦνται : τὸ ἐνέχον τὸ ὄπιον δοχεῖον, τὸ πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν τμημάτων τῆς θρυαλλίδος, δοχεῖον, ἢ λυχνία, λαβίδες καὶ ψαλλίς διὰ τὴν κοπὴν καὶ ρύθμισιν τῆς θρυαλλίδος, ὡς καὶ βελόναι ἐκ χάλυβος, δι' ὧν καὶ λαμβάνεται ὄπιον ἐκ τοῦ δοχείου καὶ φέρεται εἰς τὴν φλόγα.

Ὁ καπνιστὴς βυθίζει τὴν βελόνην ἐντὸς τοῦ δοχείου τοῦ ἐνέχοντος τὸ ὄπιον, λαμβάνει μικρὰν ποσότητα τούτου μεγέθους πίσου καὶ φέρει αὐτὴν ταχέως εἰς τὴν φλόγα τῆς λυχνίας, ὅπου τὴν κρατεῖ μέχρις οὗ τὸ ὄπιον διογκωθῇ. Εἰσάγει τότε τὴν

θερμὴν καὶ τετηκυῖαν μᾶζαν ἐντὸς τῆς μικρᾶς ὀπῆς τῆς σφαίρας τῆς καπνοσύριγγος καὶ εἰσπνέει διὰ τοῦ διατρήτου ἄκρου ταύτης τοὺς ἀναδιδομένους ἀτμούς.

Ὁ τρόπος οὗτος δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐγράφομεν εἰς προηγουμένην μελέτην¹, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν ἀνευρέθη μέχρι σήμερον καπνοσύριγξ δι' εἰσρόφησιν ἀτμῶν, ἐκκινῶντες ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ Γάζι, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται τὸ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ ἐν σ. 92 εἰκόνι δοχεῖον, ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο τῆς Ἰάβας, ὁ δίσκος, ὁ ἀνήκων κατὰ τὸν Καθηγητὴν MARINATON εἰς τὴν σκευὴν τῆς θεᾶς καὶ οἱ ἀνθρακες, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ

Εἰκ. 54. Ὅργανα χρησιμοποιούμενα διὰ τὸ κάπνισμα τοῦ ὀπίου.

κτηρίου, ὅτι ἡ προεργασία πιθανῶς συνίστατο εἰς τὴν ρίψιν τοῦ ὀπίου ἐπὶ πηλίνης θερμῆς κεράμου ἢ πινακίου.

Εἰδικώτερον διὰ τοὺς ἀνοικτοὺς καὶ κλειστοὺς σωλῆνας τοὺς εὐρεθέντας κατὰ τὰς διαφόρους ἀνασκαφὰς τῆς Κρήτης:

Ἀνοικτοὶ σωλῆνες. α. Οὗτοι πιθανῶς ἐτοποθετοῦντο καθ' ὃν τρόπον τοποθετοῦνται σήμερον παρὰ τῷ λαῷ σωλῆνες ἐπὶ πυραύνων (μαγγαλιῶν), ἵνα διὰ τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ρεύματος ἀέρος διατηρῇται τοῦτο ἀνημμένον. Ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει, ἐὰν ἐσωτερικῶς ἤθελε τοποθετηθῇ λίθος ἢ κέραμος ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, ἐφ' ἧς ἐντόνως θερμαινομένης ἐρρίπτετο τὸ ὀπιον, τότε οἱ ἀτμοὶ τούτου θὰ ἐξήρχοντο συγκεντρωμένοι ἐκ τοῦ ἄνω στομίου, ἄνευ διαχύσεως γύρω, ὅτε οὗτοι εὐκολώτερον καὶ ἀποδοτικώτερον θὰ εἰσπνεόντο.

β. Πιθανὸν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ πυρᾶς τοποθετημένου σωλῆνος, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, νὰ ἐτοποθετεῖτο κέραμος ἢ κάψα, ἅτινα ὑπερθερμαίνόμενα, ἐχρησιμοποιοῦντο ἵνα ρίπτεται ἐπ' αὐτῶν τὸ ὀπιον, τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀναπτυσσομένων ἀτμῶν εἰσπνεομένων (κατ' ὄσφρησιν).

1 Π. Γ. ΚΡΗΤΙΚΟΣ, Ἡ Μήκων καὶ τὸ Ὀπιον κατὰ τοὺς ὑστερομινωικοὺς III χρόνους, Ἀθῆναι 1960, σ. 21

Κλειστοὶ σωλῆνες. Ἐφ' ὅσον κέκτηνται ὅπας εἰς τὸ κάτω πλάγιον τμήμα δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι:

α. Ἐντὸς αὐτῶν ἐτίθεντο ἄνθρακες ἀνημμένοι ἢ λυχνία, ἐφ' ὧν ἐτοποθετεῖτο κέραμος ἢ κάψα. Διὰ ρίψεως ἐπ' αὐτῶν τοῦ ὀπίου θὰ ἀνεδίδοντο καὶ θὰ εἰσεπνέοντο συγκεντρωμένοι οἱ ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ ἄκρου ἐξερχόμενοι ἀτμοὶ τοῦ, δημιουργουμένου διὰ τῶν ὀπῶν ρεύματος ἀέρος, ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω.

β. Ἡ κέραμος ἐτοποθετεῖτο ὅχι ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ τῆς λυχνίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ στομίου, ἵνα θερμαινομένη χρησιμοποιῆται διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς ρῖψιν τοῦ ὀπίου πρὸς εἰσπνοὴν ἀτμῶν.

Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης συνηγορεῖ ἡ μεταλλικὴ κεφαλὴ περονῶν τινων, ἡ ὁποία μάλιστα εἰς πολλὰς ἔχει σχῆμα κωδίας κεχαραγμένης ἢ μῆ. Συνηγορεῖ εἰσέτι ἡ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφερομένη φράσις (πρβλ. σ. 84) τῆς κατ' ὁσφρησιν χρήσεως τοῦ ὀπίου καὶ οὐχὶ δι' εἰσπνοῆς (διὰ καπνοσύριγγος).

Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἐὰν αἱ μακραὶ μετάλλιναι περόναι (τῶν ὁποίων τὸ μῆκος, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, δὲν δικαιολογεῖ τὴν χρησιμοποίησίν των διὰ τὰς ἐσθῆτας ἢ τὴν κόμην) ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν λήψιν τοῦ ὀπίου καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν θερμαντικὴν πηγὴν ἐπὶ σκοπῷ ἀναδόσεως ἀτμῶν, κατ' ἀνάλογον πρὸς τὸν σήμερον ἐν χρήσει τρόπον.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρὸς εἰσαγωγὴν ἐντὸς τοῦ σωλῆνος, λόγῳ τῆς ἀπ' εὐθείας θερμάνσεως καὶ εἰσπνοῆς τῶν ἀτμῶν, θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμοποιῶνται μετάλλιναι περόναι (βελόνες) μήκους γενικῶς μεγαλυτέρου τῶν σήμερον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρησιμοποιουμένων.

Ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ὑπάρχουν δύο γεγονότα:

1. Ἡ ὑπαρξὶς περονῶν ὀστεινῶν μὲ κεφαλὴν κωδιόσχημον καὶ δὴ ἐγγάρακτον (πρβλ. Κόρινθος κ.α.).

2. Ἡ ἀνεύρεσις μακρῶν σιδηρῶν περονῶν ἐντὸς τάφων, τινὲς μάλιστα τῶν ὁποίων ἔφερον ἔχνη ὑφάσματος.

Λεπτομερεστέρα ἔρευνα, συνισταμένη εἰς τὴν ἀναζήτησιν συμπληρωματικῶν στοιχείων ἀφορῶντων εἰς τὸ θέμα τοῦτο, θὰ δυνηθῇ νὰ παράσχῃ βέβαια συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ τιθεμένου κατὰ τὰ ἀνωτέρω προβλήματος περὶ τῶν περονῶν τούτων.

Ὁ δίσκος καὶ οἱ σωλῆνες τοῦ Γάζι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς χρησιμοποιηθέντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σκεύη.

Πληροφορίαι λεπτομερειακαὶ ἐπὶ τοῦ τρόπου καπνίσματος τοῦ ὀπίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν διεσώθησαν, ἴσως διότι ἡ χρῆσις του, κατὰ τὸ πλεῖστον ἡδονιστικὴ, παρέμενε κεκλεισμένη εἰς τὰ ἱερά, ἐξ ὧν προέρχονται καὶ πολλὰ κωδιόσχημα εὑρήματα.

Οἱ ἀτμοὶ τούτου ἴσως νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ διὰ τὴν προεργασίαν τῶν ἐν τοῖς μαντείοις τελουμένων χρησιμοδοτήσεων (πρβλ. σ. 139). Ἡ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας χρῆσις του εἶναι ἴσως ὁ λόγος τῆς μὴ ὑπὸ τῶν ἱατρῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος περιγραφῆς τοῦ τρόπου τῆς «κατ' ὁσφρησιν» χρήσεως.

Εἶναι γνωστὴ ἐπίσης ἡ εἰς τὰ πινακίδια τῶν Σουμερίων ἀναφερομένη ὀνομασία

της μήκωνος «Hul Gil», ή όποία σημαίνει «φυτόν χαράς» και ή όποία ανταποκρίνεται άσφαλώς εις την χρῆσιν ταύτης ως ήδονιστικοῦ.

Συνδεδευσμένη έρευνα άρχαιολόγων και φαρμακογνωστῶν επί νέων εύρημάτων θέλει ίσως όδηγήσει εις σαφή έξήγησιν τοῦ προβλήματος.

Ήδη μελετῶμεν τὸ θέμα τῶν ἐν Κρήτῃ θυμιατηρίων (πρβλ. σ. 94) διὰ τὴν περιπτώσιν χρησιμοποίησεώς των πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

6. ΝΗΠΕΝΘΕΣ

Θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰς περὶ τοῦ νηπενθοῦς απόψεις ἡμῶν, δοθέντος ὅτι θεωροῦμεν τοῦτο ὡς ἀπολύτως σχετιζόμενον πρὸς τὴν μήκωνα.

Ὡς γνωστὸν, πρόκειται περὶ φαρμάκου ἀναφερομένου ἤδη παρ' Ὀμήρῳ (πρβλ. σ. 82), ὅπερ ἐχορήγησεν ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου εἰς τὸν Τηλέμαχον ἐντὸς οἴνου διὰ νὰ λησμονήσῃ οὗτος τὴν θλίψιν του διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πατρὸς του.

Ἡ διαπίστωσις τῆς ταυτότητος τοῦ φαρμάκου τούτου ἀπασχόλησε πολλοὺς μελετητάς, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους.

Στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ὀμήρου ὁ SPRENGEL¹ καὶ ἄλλοι φρονοῦν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὁποῦ τῆς μήκωνος, ἐνῶ ὁ NICOLAS MONARDES² ἀποδίδει τοῦτο εἰς εἶδος χασίς. Διάφοροι ἄλλοι συγγραφεῖς³ ταυτίζουν τοῦτο μὲ διάφορα ἄλλα φυτά (Βούγλωσσον, Ἑλένιον, Ἴνουλαν, Καφὲν κ.ά.).

Ἄλλοι, ὡς ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀθήναιος, ὁ Φιλόστρατος, πιστεύουν ὅτι ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν νηπενθὲς δὲν κρύπτεται ὑπαρκτὸν φάρμακον ἀλλὰ νοεῖται ἀλληγορικῶς ἡ χάρις καὶ ἡ γοητεία τῆς Ἑλένης· ὁ Θεόφραστος ἠγνώνει τὴν ὑπαρξιν τοῦ νηπενθοῦς ἢ ἀμφέβαλε δι' αὐτὴν ἀναφέρων ὅτι *εἰκόασιν ὥσπερ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑποδειχθαι*.

Ὁ LEWIN⁴ ἐταύτισε τὸ νηπενθὲς μὲ τὸ ὅπιον ὑποστηρίζων ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κρήτες ἐγνώριζον καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τὴν μήκωνα.

Ἐπίσης οἱ WALLNÖFFER καὶ ROTTAUSCHER ἀναφέρουν ὅτι ὁ Ὅμηρος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ Ἑλένη ἐχρησιμοποίησεν ὁπὸν ὁπίου⁵, τοῦθ' ὅπερ ὅμως δὲν προκύπτει ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου γραφομένων, ἀναφέροντος ἀπλῶς περὶ νηπενθοῦς.

Κατὰ τὸν SNIJDER⁶ πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ νηπενθὲς ἦτο σκεῦασμα ὑοσκυάμου καὶ ὅτι ὁ Διοσκουρίδης (IV 68. 3) ἀναφέρει ὅτι τοῦτο ἔχει μεγαλυτέραν καὶ καλυτέραν παυσίπονον ἐπενέργειαν ἀπὸ τὸν ὁπὸν τῆς μήκωνος, ὁ ἴδιος ὅμως διατυπώνει τὴν ἄποψιν ὅτι πιθανὸν τὸ νηπενθὲς νὰ ἦτο μείγμα ὁπίου καὶ ὑοσκυάμου, δεδομένου ὅτι τὰ μαγικά φίλτρα δὲν εἶναι συνήθως «ἀπλᾶ» ἀλλὰ «μείγματα».

Εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ASLINGER⁷ ἀναφερόμενον ὅτι ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσειάν του γράφει ὅτι ἡ Ἑλένη ἐχρησιμοποίησεν ἀφέψημα μήκωνος, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν

1 SPRENGEL, Geschichte der Botanik I, 1817, σ. 38.

2 Πρβλ. EMM. EMMANOYHΛ, Τὸ Νηπενθὲς τοῦ Ὀμήρου, Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1952, σ. 541-553.

3 Αὐτόθι.

4 LEWIN, Phantastica, σ. 41 κέ. Πρβλ. G. A. SNIJDER,

Kretische Kunst, Berlin 1936, σ. 139-140.

5 WALLNÖFFER-ROTTAUSCHER, ἔ.ά. σ. 76.

6 G. A. SNIJDER, αὐτόθι.

7 H. S. ASLINGER καὶ W. F. TOMPKINS, The Traffic in Narcotics, New York 1953, σ. 1.

ὅτι ὁ ποιητὴς οὐδόλως ποιεῖται μνεῖαν τοιούτου ἀφεψήματος, προερχομένου ἐκ τῆς μήκωνος. Ἀσφαλῶς ὁ συγγραφεὺς τὸν χαρακτηρισμὸν «ἀφέψημα μήκωνος» ἀποδίδει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀναφερόμενον «νηπενθές», τὸ ὁποῖον ὑπὸ πολλῶν ἐρμηνευτῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀποδίδεται εἰς ὁποῦχον σκεῦασμα.

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ΕΥCΙM ἀναφερόμενα διὰ τὸν Ὅμηρον (πρβλ. σ. 74) σημειοῦμεν ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ ποιητοῦ δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν δηλητηριώδη ἐπενέργειαν τοῦ φυτοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχει παραστατικὴν σημασίαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Γοργυθίων βληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τεύκρου ἐστερήθη τῆς ζωῆς κλίνας τὴν κεφαλὴν καθ' ὃν τρόπον κλίνει (ὡς ἐκ τοῦ βάρους τῆς) μήκων πλήρης καρπῶν ἐν κήπῳ.

Ὁ Καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ¹ εἰς πρόσφατον δημοσίευμα ἀναφέρει ὅτι ἴσως τὰ ἐπὶ τοῦ εἰς Πύλον (Κουκουνάρα) εὐρεθέντος κρατῆρος εἰκονιζόμενα φυτὰ εἰς τὸ ράμφος τῶν πτηνῶν δύνανται νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τὴν «παυσίλυπον δρόγην νηπενθές».

Καθ' ἡμᾶς ἡ ἄποψις ὅτι τὸ νηπενθές δὲν ἀφορᾷ εἰς ὑπαρκτὸν φάρμακον, συναγομένη καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου γραφομένων ὡς ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑποδεδειχθαι, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα.

Καὶ ἡ ὑπό τινων δοθεῖσα ἐρμηνεία, καθ' ἣν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τοῦτο ὁποῦχον σκεῦασμα λόγῳ τῆς πικρότητός του, ἥτις ἐμποδίζει τὴν εὐχερῇ καὶ εὐχάριστον λήψίν του, καὶ διότι τοῦτο ἦτο ἄγνωστον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, δὲν εὐσταθεῖ ἐπίσης διὰ τοὺς ἀκολουθοῦς λόγους:

α. Ὁ Ὅμηρος ρητῶς ἀναφέρει ὅτι τὸ νηπενθές ἐγνώριζεν ἡ Ἑλένη ἀπὸ τὴν Αἰγυπτίαν Πολυδάμαν, εἰς ἣν πλεῖστα φάρμακα φέρει ἡ ζείδωρος ἄρουρα (πρβλ. σ. 82). Ἄρα δέον νὰ εἶναι ὑπαρκτὸν φάρμακον, φυτικῆς μάλιστα προελεύσεως.

β. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (πρβλ. σ. 82), ἐπαναλαμβάνων τὰ ἀνωτέρω, γράφει ὅτι καὶ σήμερον αἱ γυναῖκες τῆς Αἰγύπτου χρησιμοποιοῦν τοῦτο, διότι μόνον αἱ Διοσπολίτιδες γνωρίζουν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ φάρμακον τοῦτο τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύπης.

γ. Ἡ μεῖξις του μετ' οἴνου γλυκέος καλύπτει τὴν πικρότητα τῆς γεύσεως.

δ. Διότι, μεθ' ὅσα ἐξετέθησαν, τὸ ὅπιον, τὸ ὁποῖον παλαιότερον ἐθεωρεῖτο ὡς μόλις κατὰ τὸν 4^{ον}-3^{ον} π.Χ. αἰῶνα ἐμφανιζόμενον, εἶναι ἤδη γνωστὸν πολὺ πρὸ τῆς Ἑλένης τόσον εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην, ὅσον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοὺς Σουμερίους καὶ τοὺς Ἀσσυρίους, τῆς μήκωνος, καὶ κατ' ἄλλους τοῦ ὀπίου, οὔσης παρὰ τοῖς τελευταίοις, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «φυτὸν χαρᾶς».

ε. Ἡ κωδία τῆς μήκωνος, καὶ δὴ κεχαραγμένη, εἶναι ἤδη γνωστὴ εἰς τὴν Ἑλένην τοῦ Μενελάου, ὡς φαίνεται οὐ μόνον ἐκ τῶν εὐρημάτων (πρβλ. σ. 106) τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Μενελαίου εἰς Σπάρτην, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐκείνων τοῦ ναοῦ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, τῶν εἰκονιζόντων κωδίας μήκωνος.

στ. Ἡ περὶ ταυτισμοῦ του πρὸς τὸ χασὶς γνώμη ἐπίσης δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ σοβαρά, διότι τοῦτο ἐλαμβάνετο καὶ τότε δι' εἰσπνοῆς (Ἡρόδοτος) καὶ οὐχὶ ἐν οἴνικῳ κατεργάσματι.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἄρα συνάγεται ὅτι τὸ νηπενθές δὲν δύναται νὰ εἶναι

¹ S. MARINATOS, Some Hints about Eastern Mediterranean Mythology, ΑΕ 1964, σ. 7.

ἄλλο τι ἀπὸ τὸ ὅπιον, δὲν ἦτο δὲ γνωστὸν εἰς τὸν Θεόφραστον καὶ τινες τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἴσως λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ χρῆσις του παρέμενε κατὰ τὸ πλεῖστον κλειστή ἐντὸς τῶν ἱερῶν, μὴ κοινολογουμένη εἰς τὸ πολὺ κοινόν.

7. ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΗΚΩΝΟΣ

Ἰδιαίτερον ὁμως ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συμβολισμὸς τῆς μήκωνος.

Εἰς χεῖρας ἀγαλμάτων θεῶν καὶ θεαινῶν ἡ κωδία τῆς ἢ αὐτὴ αὕτη ἢ μήκων μόνη ἢ μετὰ σταχύων ἢ ὑπὸ μορφὴν στεφάνων, μόνη ἢ ἐπίσης μετὰ σταχύων, θεωρεῖται ὑπὸ διαφόρων μελετητῶν ὡς συμβολίζουσα τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν γονιμότητα.

Ὁ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (πρβλ. ἀνωτ. σ. 118) θεωρεῖ τὴν μήκωνα μετὰ σταχύων ὡς τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν σύμβολον τῆς Δήμητρος καὶ τοῦτο διότι ἡ θεὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν θεὰ τῆς γεωργίας, ἀναφέρει δὲ περαιτέρω ὅτι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τῶν Θαλυσίων τοῦ Θεοκρίτου, παρέχεται ἡ εἰκὼν ὅτι ἡ θεὰ φέρει δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν εὐτυχίαν.

Ἡ αὐτὴ θεὰ φέρεται καὶ ὡς «θεὸς ἰατήρ».

Ὁ Καθηγητὴς ΜΥΛΩΝΑΣ, πραγματευόμενος περὶ τοῦ δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν, λέγει ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἀναπαρίσταται μία γεωργικὴ θεὰ. Ἡ ταύτισις ὁμως ταύτης πρὸς τὴν Δήμητρα δὲν εἶναι πειστικὴ, διότι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἐλατρεῦτο εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιοχὰς μία θεὰ, ἡ θεὰ-μήτηρ ἢ θεὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς γεωργίας, καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ταυτισθοῦν αἱ γεωργικαὶ θεαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὸς τὰς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς. Ἐκ τοῦ ὅτι δὲ αἱ λάτρεις προσφέρουν τὰ ὡς σύμβολα γεωργίας χαρακτηρισθέντα, τὰς κωδίας, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μία τῶν ἀγροτικῶν θεῶν.

Γράφων περαιτέρω διὰ τὴν θεὰν τοῦ Γάζι ἀναφέρει ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, τὸ φυτὸν ἔχει ἰατρικὴν ἀξίαν, δι' ὃ καὶ δεόν νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ μήκων ὡς ἰατρικὸν ἔμβλημα, ἡ δὲ θεὰ ὡς τοιαύτη τῶν ἱαμάτων. Τονίζει δὲ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἡ Δημήτηρ, δοθέντος ὅτι εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν διπλοῦν πέλεκυν, ὅστις δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θεὰν ταύτην.

Ὁ CHRISTIAN ZERVOS¹ γράφει ὅτι ἡ μήκων δεόν νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ἱερὰ φυτὰ τῶν Μινωικῶν καὶ ὅτι ὁ καρπὸς τῆς ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν ὡς σύμβολον ἀθανασίας, περαιτέρω δὲ ὅτι ἡ θεὰ τῶν Νεκρῶν ἀποκοιμίζει τὰ ὄντα εἰς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς των, πρὶν ἢ τὰ κρύψῃ ὑπὸ τὴν γῆν, διὰ νὰ τὰ ἀφυπνίσῃ, ὅταν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς, εἰς μίαν νέαν ὑπαρξίν.

Εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν τοῦ γράφοντος βλέπει κανεὶς τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰ τοῦ ἐν τοῖς Ἑλευσινίοις Μυστηρίοις συμβολισμοῦ περὶ θανάτου, ἐνταφιασμοῦ καὶ ἀναστάσεως εἰς νέαν ζωὴν, ἐκείνου δηλαδὴ τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν καὶ τῶν ὄντων γενικῶς.

Περὶ τῆς θεᾶς τοῦ Γάζι, ὀνομασθείσης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ «θεὰ τῆς μήκωνος, ἐπώνυμος τῶν ἱαμάτων» λόγῳ τῶν ἰδιοτήτων τῶν μηκώνων, ἐγράφομεν ὅτι

¹ CHRISTIAN ZERVOS, L'art de la Crète, 1956, σ. 47.

αὕτη ἐμφανίζεται ἐν ἐκστάσει, δι' ὃ καὶ θὰ ἔδει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «θεὰ τῆς ἐκστάσεως».

Παρὰ τοῖς Σουμερίοις δέον νὰ ἐθεωρεῖτο ἡ μήκων ὡς σύμβολον χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, αὐτὸ ἄλλωστε δηλοῖ τὸ ὄνομά της «Hul Gil», τουτέστι «φυτὸν χαρᾶς».

*
* *

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅμως ἡ ἄποψις ὅτι ὁ συμβολισμὸς τῆς μήκωνος ἦ, διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβέστεροι, τῆς κωδίας της, ποικίλλει ἐκάστοτε ἀναλόγως τῶν ιδιοτήτων ἐκάστης εἰκονιζομένης θεότητας.

Οὕτως εἰς χεῖρας τῆς προϊστορικῆς θεᾶς-μητρὸς, τῶν γεωργικῶν θεοτήτων, ἐν μέρει δὲ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων τῆς Ἥρας, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ἀφροδίτης, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συμβολίζουσα τὴν ἀφθονίαν (πλοῦτον) καὶ τὴν γονιμότητα.

Εἰδικῶς διὰ τὴν θεὰν-μητέρα καὶ τὴν Ἥραν, προστάτιδας τῶν βρεφῶν, νομίζομεν ὅτι προέχουσα ιδιότης τῆς κωδίας εἶναι ἡ θεραπευτικὴ λόγῳ τῶν ὑπνωτικῶν ταύτης ιδιοτήτων. Οὕτω κωδίαὶ ὑπὸ μορφὴν ὁμοιωμάτων ἀνατίθενται εἰς τὴν θεὰν-μητέρα ἐν Σολυγείᾳ, κωδιόσχημα δὲ περίαπτα καὶ κοσμήματα φέρουν τὰ προσφερόμενα αὐτῇ εἰδώλια (πρβλ. σ. 112).

Σύμβολον τῆς γονιμότητος, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ὡς τοιούτου διετηρήθη μέχρι σήμερον, ὑπῆρξεν ἡ ροιά, πρὸς τὴν ὁποίαν πολλάκις καὶ συγχέεται ἡ μήκων.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ἄποψιν εἰς τὴν μήκωνα εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῶν πολλοὶ συμβολισμοί:

1) ὁ τῆς ζωῆς ἡ τοῦ πλοῦτου, διὰ τοῦ ἐκ τῶν πολυαρίθμων σπερμάτων της λαμβανομένου ἐλαίου

2) ὁ τῆς θεραπευτικῆς, ὡς ἐκ τῶν ναρκωτικῶν, ὑπνωτικῶν καὶ θεραπευτικῶν ιδιοτήτων της γενικῶς

3) ὁ τῆς εὐφορίας, τῆς ἡδονικῆς ἐκστάσεως καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς γονιμότητος

4) ὁ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ θανάτου, ὡς προκαλουμένων ὑπὸ τοῦ φυτοῦ.

Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, ὅπου ἐμφανίζονται αἱ τρεῖς κωδίαὶ (θεὰ τοῦ Γάβι, δακτύλιος τῶν Μυκηνῶν, ὕδρια Lovatelli κ.ἀ.), αὗται ὑποδηλοῦν τοὺς πολλαπλοῦς, ὡς ἀνωτέρω, συμβολισμούς, ἀντιστοίχους πρὸς τὰς πολλαπλὰς τῆς θεᾶς ιδιότητας (τῆς ζωῆς ἡ τοῦ πλούτου, τῆς θεραπευτικῆς καὶ τῆς εὐφορίας καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς γονιμότητος).

Διὰ τὴν θεὰν Δήμητρα ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ κωδία τῆς μήκωνος (καὶ οὐχὶ τὸ φυτόν), ἀπαντωμένη μετὰ στάχους εἰς χεῖράς της, συμβολίζει, οὐχὶ τὴν ζώην, τὴν ἀφθονίαν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν γονιμότητα, ἃς συμβολίζει ὁ στάχυς, ἀλλὰ τὴν ὑγείαν, ὡς ἐκ τῶν θεραπευτικῶν της ιδιοτήτων, τῶν δύο συμβόλων ἐν συνδυασμῷ ὑποδηλούντων τὴν θεάν, προστάτριαν τῆς ζωῆς (στάχυς) καὶ τῆς ὑγείας (κωδίας).

Ἐπιβεβαίωσις τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ εἰς τὸν ὀρφικὸν ὕμνον περὶ Ἐλευσινίας Δήμητρος ἀναφερόμενον (πρβλ. σ. 118), ὅτι καρποῖς βρέθουσα θερείοις, εἰρήνην κατάγουσα καὶ εὐνομήν ἐρατεινήν, πλοῦτον πολύολβον ὁμοῦ δ' ὑγείαν ἄνασσαν.

Αἱ ὑπνωτικαὶ ιδιότητες τῆς μήκωνος κατὰ τὴν Μυθολογίαν ἦσαν εἰς τὴν θεὰν γνωσταί (ἔφαγε μήκωνας διὰ νὰ κοιμηθῇ καὶ νὰ λησμονήσῃ τὴν θλιβὴν τῆς διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς κόρης τῆς, μήκωνας δὲ ἐχορήγησεν εἰς τὸν Τριπτόλεμον διὰ νὰ τοῦ δώσῃ ὕπνον).

Ἡ Δημήτηρ ἀφ' ἐτέρου φέρεται μεταξὺ τῶν ἱατρικῶν θεοτήτων, εἰς τινὰς δὲ περιπτώσεις ἀπεικονίζεται παρ' αὐτῇ καὶ ὁ Ὅφις, χθόνιον σύμβολον, ἀλλὰ καὶ σύμβολον μετέπειτα τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν ἱατρικῶν θεοτήτων. Ὁ KERN ἄλλωστε (πρβλ. σ. 118) ἀναφέρει τὴν θεὰν Δήμητρα ὡς θεὸν ἰατρῶν, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα προσεφέροντο ἀναθήματα κωδίας ὡς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἴασιν ἐκ νόσου ὀφθαλμικῆς, πιθανῶς λόγῳ τῆς χρήσεως σκευάσματος ἐκ ταύτης δι' ὀφθαλμικὰς παθήσεις.

Ὑπενθυμίζομεν εἰσέτι τὴν ἐπὶ μιᾷ σκηνῆς τῆς διακοσμήσεως τῆς ὑδρίας Lovatelli προσφορὰν ἐπὶ πινακίου τριῶν κωδιῶν, ἐνῶ ἡ ὅλη διακόσμησις θεωρεῖται ὡς εἰκονίζουσα σκηνὰς ἐκ τοῦ καθαρμοῦ τοῦ Ἡρακλέους ἢ κατ' ἄλλους βαθμῖδα μνήσεως τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, εἰς αἷ ἀσφαλῶς εἶχον σημαντικὴν θέσιν καὶ αἱ περὶ μήκωνος γνώσεις.

Εἰς χεῖρας τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ¹ καὶ τῶν ἱατρικῶν ἐν γένει θεοτήτων αἱ κωδίαὶ μήκωνος συμβολίζουν προφανῶς τὰς θεραπευτικὰς ιδιότητας τοῦ φυτοῦ, δοθέντος ὅτι οἱ ἐν λόγῳ θεοὶ ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχὴν προστάται τῆς Ἰατρικῆς.

Εἰς χεῖρας τοῦ Πλούτωνος, τῆς Περσεφόνης καὶ γενικῶς τῶν θεῶν τοῦ Ἄδου ἡ ἀπεικονιζομένη ἐπὶ ἐπιτυμβίων μνημείων ἢ ὡς εὔρημα ἐντὸς τάφων, συμβολίζει τὸν θάνατον, λόγῳ τῶν θανατηφόρων αὐτῆς ιδιοτήτων, γνωστῶν ἤδη ἐκ τῆς βιβλιογραφίας, δοθέντος ὅτι ὁ ὀπὸς τῆς, ὡς ἀναφέρεται, προκαλεῖ ταχὺν καὶ ἀνώδυνον θάνατον.

Ὁ αὐτὸς συμβολισμὸς δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν μήκωνα κρατουμένην ὑπὸ ἀγαλμάτων τῶν θεῶν Ὑπνου καὶ Νυκτός, τέκνων τοῦ Θανάτου, λόγῳ τῶν ὑπνωτικῶν τῆς ιδιοτήτων.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρων πρέπει νὰ εἶναι ὁ συμβολισμὸς τῆς κωδίας τῆς μήκωνος εἰς χεῖρας τῆς Ἀφροδίτης, θεᾶς τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς γονιμότητος. Εἰς ταύτην ἀσφαλῶς ὁ προέχων χαρακτὴρ τοῦ συμβολισμοῦ εἶναι ὁ ἡδονιστικὸς καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὁ τῆς γονιμότητος.

Ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα βλέπομεν ὅτι ἡ χρῆσις τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου εἶχεν ἐξαπλωθῇ πολὺ ἐκεῖ ὅπου ἐλατρεῦετο ἰδιαιτέρως ἡ θεὰ Ἀφροδίτη (Κύπρος, Κόρινθος, Μηκὼνῃ ἢ Σικυὼν κ.ά.), τοῦθ' ὅπερ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεων. Ἡ θεὰ αὕτη ἐλατρεύθη παλαιότερον καὶ ἀναλόγως τῶν περιοχῶν τῆς γῆς ὑπὸ διάφορα ὀνόματα.

¹ OSKAR BERNHARD, Griechische u. römische der Medizin, 1926, σ. 33.
Münzbilder in ihren Beziehungen zur Geschichte

VI. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης παρέσχομεν πλήρη κατὰ τὸ δυνατόν εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς μήκωνος καὶ τοῦ ὀπίου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι καὶ τοῦ 1^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, ἐπὶ τῇ βάσει τόσον τῆς βιβλιογραφίας, ὅσον καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα κατέστη δυνατόν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει μας.

Τὰ προσκομιζόμενα στοιχεῖα παρέχουν κατὰ μέγα μέρος νέας καί, κατὰ τὴν γνώμην μας, βασιμωτέρας ἀπόψεις, τόσον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς μήκωνος, ὅσον καὶ εἰς τὴν λήψιν τοῦ ὀπίου, τὴν χρῆσιν ἀμφοτέρων καὶ τὸν συμβολισμόν τοῦ φυτοῦ, ἐνῶ διευκρινίζεται κατὰ τρόπον θετικὸν τὸ θέμα τοῦ νηπενθοῦς.

Τυχὸν νέα εὐρήματα τῶν συνεχιζομένων ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἀνασκαφῶν δυνατόν νὰ παρουσιάσουν νέα στοιχεῖα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γνωρίσωμεν ἔτι λεπτομερέστερον πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν μήκωνα καὶ τὸ ὄπιον, τὸ κατ' ἐξοχὴν σημαντικὸν διὰ τὴν θεραπευτικὴν μέχρι σήμερον φάρμακον τοῦτο.

Ἡ ἔρευνα τῆς ἐφαρμογῆς του εἰς τὰ Μαντεῖα καὶ τὰ Ἀσκληπιεῖα, τὸ πρῶτον τιγομένη σήμερον, θέλει παρᾶσχει πολυτίμους πληροφορίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν αὐτοῖς χρῆσιν του, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς θρησκευολογικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς θεραπευτικῆς (πρὸς ἐγκοιμήσεις, ὑπνώσεις, ὡς παυσίπονον κ.ἄ.).

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς ἤθελον θέσει ὑπ' ὄψιν μας τυχὸν νέα εὐρήματα (θυμιατήρια μετὰ τοῦ περιεχομένου των, ἀρυβάλλους καὶ μηχανόσχημα ἀγγεῖα) διὰ νὰ διαπιστωθοῦν ἀσφαλῶς, διὰ τῆς λεπτομεροῦς φαρμακογνωστικῆς ἐρεῦνης, πλείονες λεπτομέρειαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ - ΣΤΕΛΛΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΕΙΣ ΨΗΦΙΣΜΑ ΑΤΤΙΚΟΝ

Εἰς «τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1960», σ. 12, εἰκ. 13, παρέχεται φωτογραφία θραύσματος «ἀττικοῦ ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ἀγνώστου», τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ., εὐρεθέντος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς νοτίου κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως¹. Ἄνευ ἀμφιβολίας ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα καὶ θὰ ἦτο ἰδρυμένη, ὡς καὶ τόσα ἄλλα ἀττικά ψηφίσματα.

Πρόκειται περὶ θραύσματος στήλης πεντεληκοῦ μαρμάρου, ἀκεραίας ἀριστερὰ καὶ ἐλλιποῦς ἄνω, κάτω καὶ δεξιὰ.

Ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφή ἔχει χαραχθῇ ἐπιμελέστατα καὶ στοιχηδὸν διὰ γραμμάτων τῆς 4^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ πιθανῶς τοῦ πρώτου ἡμίσεος αὐτῆς.

Ὁ 10^{ος} στίχος συμφώνως πρὸς τὴν δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ Γ. ΔΟΝΤΑ φωτογραφίαν φαίνεται παρέχων τὰ γράμματα ΔΕΝΑΙΤΑΟΝ ἀλλ' ἀληθῶς τὸ τρίτον ἐξ ἀριστερῶν γράμμα εἶναι βέβαιον Κ, ὅπερ ἀποδίδει κακῶς ἡ φωτογραφικὴ ἀπεικόνισις.

Ὁ 12^{ος} στίχος τῆς ἐπιγραφῆς συμπληροῦται εὐκόλως κατὰ τὰς ὁμοίας ἐπιγραφὰς² ὡς ἐξῆς: *Οἷδε ἐπρέ[σβευον (ἐθνικόν)]*. Τὸ ἐθνικὸν τῶν πρέσβων θὰ εὐρίσκετο εἰς πῶσιν γενικὴν πληθυντικὴν καί, ἐὰν βεβαίως ἠκολουθεῖτο τὸ στοιχηδὸν τῆς ἐπιγραφῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ περισσότερα τῶν 13 γραμμάτων.

Εἰς τὸν 13^{ον} στίχον παρέχεται τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν πρέσβων, ΤΙΜΩΝΑΞ. Τοῦτο δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ *Τιμῶναξ* (ἢ *Τίμων* Ἀξ--). Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ, κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν, ἂν ἀνεγράφοντο τὰ πατρώνυμα τῶν πρέσβων.

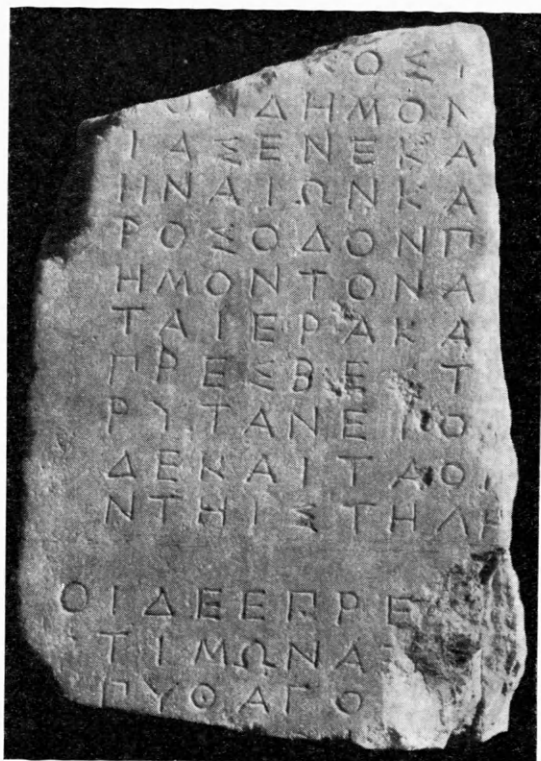
Εἰς τὸν 14^{ον} στίχον ἔκειτο *Πυθαγό[ρας]*. Εἰς τὸν 15^{ον} στίχον σφύζεται ἵχνος Ο, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τρίτον ὄνομα πρέσβως. Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ἂν εἶχον ἀναγραφῇ τὰ τρία ταῦτα ὀνόματα μόνον ἢ ἂν οἱ πρέσβεις ἦσαν περισσότεροι τῶν τριῶν.

Ἐκ τούτων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ 8^{ου} στίχου, δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ξένοι πρέσβεις³. Οἱ λοιποὶ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς περιέχοντες τυπικὰς ἐν ἀττικοῖς ψηφίσμασι φράσεις ἐπιτρέπουσι τὴν σχεδὸν πλήρη συμπλήρωσιν αὐτοῦ. Ἰδίως οἱ στίχοι 5^{ος} καὶ 6^{ος} δίδουσιν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν γραμμάτων κατὰ στίχον. Δὲν προσέβην εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν δύο πρώτων στίχων, ἐφ' ὅσον ποικίλαι λύσεις ἦσαν δυναταί.

1 «Ὑπὸ τὸν Πύργον τῆς Νίκης καὶ πρὸς Α. (ἐσωτερικῶς) τοῦ κιγκλιδώματος τοῦ πρὸς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχαιολογικοῦ χώρου».

2 IG II² 41, 22-33: *Οἷδε ἐπρέσβευον Βυζαντι[ῶν]*.

3 Ὄνόματα *Τιμῶναξ* καὶ *Πυθαγόρας* δὲν ἀναφέρονται ἐν Pros. Att.

Εικ. 1. Μέρος ψηφίσματος άττικού.

Παρατηρήσεις

Στίχ. 2-3, — — — — — *ιας*· ή άπόληξις αύτη θά ήδύνατο νά συμπληρωθῇ: [εύεργε-
σ]ίας¹, [άνδραγαθ]ίας² καί εἴ τι άλλο.

Στίχ. 4-7· διά τήν συμπλήρωσιν ταύτην παράβαλε IG II² 5, 6-7, [καί ἔναι αὐτοῖς
πρόσοδον πρ[ὸς τήν βολήν] [καί τόν δῆμον πρώτοις μετὰ τὰ ἱερά]: IG II², 103, 35-37
καί εἶναι αὐτοῖς πρόσδο[ο]ν π[ρὸς] [τ]ήν βουλὴν καί τόν δῆμον πρ[ὸς] [τ]οῖς [μετὰ
τὰ ἱερά].

Στίχ. 7-9· διά τήν συμπλήρωσιν τῶν στίχων τούτων παράβαλε³ IG I², 58, 7-9
καλέσαι δὲ [τ]ὴν πρεσβείαν τῶν Ἀφν[αίων ἐπὶ ξένια ἐς τὸ πρυτανεῖον ἐς αὐριον: IG I²,
116, 41-43 (SEG 10, ἀριθ. 123) τὸς δὲ πρέσβ[εις καί] Ἀπολ[λόδωρον] καλέσαι ἐς
τὸ πρυτανεῖον ἐπ[ὶ] [χσέν]ια ἐ[ς] αὐριον: IG II², 41, 12-14 καλέσαι δὲ τὸς πρεσβ[εις] τῶν
Βυζ[αντίων ἐπὶ ξένια] ἐς τὸ πρυτανεῖον ἐς [αὐριον].

Στίχ. 9-11· παράβαλε IG II², 40, 12-14 καί τὰ ὀνόματα ἀναγράψ[αι] αὐτῶν τὸ[ν]
γραμματέ[α τῆς βολῆς ἐν τῇ στή]λει.

Εἰς τοὺς στίχους 4, 8 καί 12 ἔπρεπε νά ἔκειτο τὸ ἐθνικὸν τῶν πρέσβων τούτων,

Στοιχηδόν 26

- ΚΟΣΙ [.....]
 . Οἱ δὲ ἡμ[ον] [.....]
 3 *ιας ἔνεκα* [τῆς ἐς τόν δῆμον τὸν Ἀθ]
ηναίων κα[ὶ] ἔναι π]
 ρόσοδον π[ρὸς τήν βολήν καί τόν δ]
 6 *ἡμον τὸν Ἀ[θηναίων πρώτοις μετὰ]*
τὰ ἱερά, κα[λέσαι] δὲ ἐπὶ ξένια τὸς]
πρέσβ[εις] τ[ῶν] ἐς τὸ π]
 9 *ρυτανεῖο[ν ἐς αὐριον, ἀναγράψαι]*
δὲ καί τὰ ὀ[νόματα] τῶν πρέσβων ἐ]
ν τῇ στήλῃ[ι]
 (κενόν)
 12 *Οἷδε ἐπρέ[σβευον]*
ΤΙΜΩΝΑΣ — —
Πυθαγό[ρας] —
 15 Ο — —

1 Πρβλ. AD. WILHELM, Attische Urkunden V, Sitzungsab. Wien. Akad., 220. Band, 5. Abh., σ. 17-30.

2 Πρβλ. IG I² 103, 13: IG II² 25, 3.

3 Ἰδὲ κυρίως W. A. Mc DONALD, AJA 1955,

σ. 151-155, ἔνθα συγκεντρῶνται 126 παραδείγματα τοῦ τύπου καλέσαι κλπ.

4 Πρβλ. J. ROUILLOUX, Choix d'inscr. grecques, ἀριθ. 27.

οἵτινες τιμῶνται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Εἰς τὸν 4^{ον} στίχον θὰ εἶχε τοῦτο 12 γράμματα εἰς πτῶσιν δοτικὴν πληθυντικοῦ· εἰς τὸν 8^{ον} καὶ τὸν 12^{ον} θὰ εἶχεν 11 γράμματα κατὰ γενικὴν πληθυντικοῦ. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν πρέσβων οὐδὲν τὸ ἀσφαλὲς δύναται νὰ προκύψῃ σχετικῶς πρὸς τὴν ἐθνικότητα αὐτῶν.

Ὡς εἶδομεν, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. Γλωσσικὰ τινα φαινόμενα δύνανται νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀναγωγὴν τῆς εἰς τὸ α' τέταρτον τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

Ὁ τύπος *πρέσβε* μαρτυρεῖται καὶ ἐν IG II², 41, 12-13 καὶ 16 (378/7 π.Χ.). Εἰς τὸν 7^{ον} στίχον συνεπλήρωσα τὸς ἔνεκα τοῦ στοιχηδὸν τῆς ἐπιγραφῆς· παρόμοιαι μορφαὶ εὐρίσκονται ἐν IG II², 42, 7-8: *τὸς ἄλλος συμμάχος τὸς Ἀθηναίων* (378/7 π.Χ.). Διὰ τὸν τύπον *εἶναι* πρβλ. IG II², 41, 6-7. Ἐξ ἄλλου τὸ ψήφισμα ὥς ἐκ τοῦ περιεχομένου του δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς σειρὰν παρομοίων ψηφισμάτων σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν σύμπτυξιν τῆς δευτέρας ἀττικῆς συμμαχίας, δηλαδὴ τὰς ἐν IG II², 40, 16 καὶ 42 ἐπιγραφάς. Κατὰ συνέπειαν δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν ἀκριβέστατα: 378/7 π. Χ.

Ἡ ἐν IG II², 43 ἐπιγραφὴ παρεῖχε καὶ πίνακα τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν σύναψιν τῆς δευτέρας ἀττικῆς συμμαχίας· ὁ κατάλογος οὗτος ἔφθασε μέχρις ἡμῶν ἡκρωτηριασμένος καὶ ἔνεκα τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συγκεντρώσωμεν τὰ ἐθνικὰ τῶν συμμάχων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ ὑπάρχοντα κενά, τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ ἐθνικὸν τῶν πρέσβων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΕΝΟΣ ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΙΔΩΝ ΤΗΣ ΠΥΛΟΥ*

Ἐπὶ τῶν αὐχμηρῶν λόφων καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μηνὸς Μαΐου βομβεῖ ἐρασμία ἢ τύρβη τῶν μελισσῶν, αἱ ὁποῖαι περιίπτανται ἢ ἐντρυφοῦν εἰς τὰ κίτρινα ἄνθη τῶν βαθυπρασίνων σπάρτων.

Ἦδη ὁ Πλίνιος θεωρεῖ τὸ ἄνθος τῶν σπάρτων «*aribus gratissimum*»¹ παρ' Ἀριστοτέλει² δὲ τὸ σπάρτον καταριθμεῖται μεταξὺ τῶν ἐξ ὧν φέρουσι τὰ πρὸς κατασκευὴν τοῦ κηροῦ αἱ μέλισσαι.

Τὸ ὄνομα εὗρηται καὶ ὑπὸ τὰ τρία γένη. Σπάρτος (ὁ)³, σπάρτη (ἡ)⁴, σπάρτον (τό)⁵. Πρώτην εὐρίσκομεν μνείαν αὐτοῦ παρ' Ὀμήρῳ⁶: Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλνται.

Ὁ Εὐστάθιος⁷ σημειοῖ:.... Σπάρτα δὲ τὰ σχοινία ὡς ἀπὸ παλαιοῦ ἔθους· εἰ-
κασι γάρ, ὃ δὴ καὶ νῦν πολλαχοῦ γίνεται, σπάρτων φυτοῖς χρᾶσθαι οἱ παλαιοὶ εἰς πλοκὴν
σχοινίων καὶ περαιτέρω Ἰδε δὲ ὅτι ἐπὶ ξύλου μὲν ἔθηκε τὸ σήπεσθαι, ἐπὶ δὲ σχοίνου τὸ
λέεσθαι, ὃ ἐστὶν ἀναλύεσθαι.

Παρόμοια δὲ ὁ Σχολιαστὴς⁸: σπάρτα, σπαρτία, σχοινία.... Συνάδει δὲ ὁ J. VAN LEEUWEN⁹: σπάρτα, rudentes (e sparto confecti), ἐνῶ ὁ WALTER LEAF¹⁰ ἐρμηνεύει: «σπάρτα, apparently ropes made of common broom» καὶ νομίζει ὅτι ὁ Οὐάρρων ὀρθῶς ἠρμήνευσε τὴν λέξιν ὡς δηλοῦσαν λωρία (thongs) πρὸς σύνδεσιν τῶν ξύλων μεταξὺ τῶν, περαίνει δὲ ὡς ἐξῆς «this suits the context rather better than to take σπάρτα=cables, a less vital matter».

Ὁ Πλίνιος¹¹ ἠμφεσβήτησε τὴν ἀκριβολογίαν τῆς ὁμηρικῆς ὀνοματολογίας καὶ ἤγειρεν ἀντιρρήσεις ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ τοῦ ταυτισμοῦ τῶν μνημονευομένων σπάρτων πρὸς σχοινία ἐκ τοῦ ὁμωνύμου φυτοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ οὗτος καὶ ὁ Οὐάρρων ἀναφέρουσιν ὅτι εἰσῆχθη πολὺ ἀργότερον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρατηρεῖ δὲ ἀκολούθως: *thoracibus lineis paucos tamen pugnasse, testis est Homerus. Hinc fuisse et navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores, quoniam cum σπαρτὰ dixit, significaverit sata*¹².

* Ἡ μικρὰ αὕτη μελέτη δὲν θὰ ἔβλεπε τὸ φῶς ἄνευ τῆς ὑποδείξεως τοῦ θέματος καὶ τῆς συνεχοῦς παρακολουθήσεώς του ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ μου κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, τὸν ὁποῖον εὐγνωμόνως εὐχαριστῶ.

1 H. N. XXIV 65.

2 Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν I 40. 627^a 9.

3 ΠΛΑΤΩΝ Πολιτικός 280c (Πρβλ. LIDDELL - SCOTT ἐν λ. σπάρτος).

4 ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ Ὀρνιθες 815, b (ἐκδ. Oxford, by W. W. Merry, Clarendon Press).

5 Ἰλιάδος B 135.

6 Αὐτόθι.

7 ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, B 135.

8 Σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα B, σ. 53, στ. 135 E (ἐκδ. Κορσὴ).

9 Ilias, σ. 54, στ. 135.

10 The Iliad, σ. 58, στ. 135.

11 H. N. XIX 25.

12 Αὐτόθι.

Ὡς φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, δὲν θὰ ἀπητεῖτο ἰδιαίτερα προσπάθεια διὰ νὰ καταδειχθῇ τὸ βεβιασμένον τῶν κρίσεων αὐτῶν, ἀποδεικνύεται δὲ ἀφ' ἑτέρου πόσον περιορίσθησαν αἱ ποικίλαι χρήσεις τοῦ ἄκρως πολυτίμου τούτου φυτοῦ εἰς ὄφελος ἄλλων συγγενῶν πρὸς τοῦτο, κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ λίνου. Ὁμολογεῖται βεβαίως ἡ χρησιμότης καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀντοχὴ τῶν σπαρτίνων σχοινίων, ὃ δὲ Πλίνιος ἀποκαλεῖ ταῦτα *aquis marique invicta*¹, πλὴν θεωρεῖται ἀκατάλληλον τὸ ἐκ τοῦ φυτοῦ σχοινίον (*fibra*) πρὸς κατασκευὴν λεπτοτέρων ὑφασμάτων καὶ περιοριζόμενον κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν κατασκευὴν κάλων καὶ τῶν συναφῶν (*quanto sit in usu omnibus terris navium armamentis, machinis aedificationum aliisque desideriiis vitae*)².

Παρομοίας ἀπόψεις ἐκφράζει ὁ BLUEMNER³, ὃ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἐκ τοῦ σπάρτου κατασκευάζονται ἐνδύματα ἀλλὰ μόνον χονδρὰ ψαθοειδῆ πλεκτά (*mattenartige Geflechte*).

Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ φυτοῦ καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ φαίνεται ὅτι μᾶς διαφωτίζουν αἱ πινακίδες τῆς Πύλου καὶ ἐν μέρει τούλάχιστον καὶ τῆς Κνωσοῦ, διότι βεβαίως εἶναι ἀπαράδεκτοι αἱ ἀπόψεις τοῦ Πλινίου, τοῦ Οὐάρωνος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἀμφισβητοῦν τὴν παλαιότητα τῆς παρουσίας τοῦ φυτοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ δέχονται ὅτι μετήχθη τοῦτο ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς. Τὸ σπάρτον εἶναι ἀναμφισβητήτως αὐτοφυὲς καὶ καλύπτει ἀπεράντους ἀκαλλιέργητους ἐκτάσεις τῆς χώρας. Ὅχι μόνον δὲ ἐν Ἑλλάδι εἶναι αὐτοφυὲς τὸ σπάρτον ἀλλ' ἀπαντᾷ ἤδη ἐνωρίτατα ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἴσως ἐν Τροίᾳ διὰ νὰ ἀναφέρω δύο σπουδαίας περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔχομεν μαρτυρίαν περὶ τούτου. Περὶ τῆς δευτέρας ὁμιλῶ κατωτέρω, διὰ τὴν πρώτην γράφει ὁ FORBES⁴: «Espart (*stipa tenacissima*...) ...It was certainly known in ancient Mesopotamia» καὶ⁵ «*ú o grassnumún, ú GuG₄, elpitu=esparto grass... NINNI₆, ašlu=rope*».

Εἰς τὰς πινακίδας ὑπάρχει τὸ ιδεόγραμμα = SA⁶ τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν VENTRIS - CHADWICK ὡς δηλοῦν λίνον. Μνημονεύεται τὸ γεγονός ὅτι καὶ σήμερον ἐν Μεσσηνίᾳ καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς τὸ λίνον ὅχι διὰ τὸν σπόρον του ἀλλὰ διὰ τὰς ἱνάς του.

Ἐν τούτοις ὁ PALMER ἔχει τὴν ἀκόλουθον γνώμην: «Ἡ κατηγορία αὕτη τῶν πινακίδων (σ. σ. Ἡ σειρὰ Na) καταριθμεῖ «assessments» ἐνὸς εἶδους χαρακτηριζομένου SA διὰ μέγαν ἀριθμὸν θέσεων. Ἡ ταῦτις τοῦ SA, τὸ ὁποῖον δυσκόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λίνον ἢ λινοῦν (*linen*) θὰ συζητηθῇ κατωτέρω»⁷.

Περαιτέρω δὲ ἀποκλίνει νὰ θεωρήσῃ τὸ σύμβολον ὡς μονάδα μετρήσεως «ἀρωματικῶν», τὰ ὁποῖα ἐλαμβάνοντο διὰ τὴν κατασκευὴν ἀρωμάτων ἢ ἀλοιφῶν⁸.

Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι τὸ σημεῖον ἀκόμη δὲν ἡρμηνεύθη ἱκανοποιητικῶς.

Θὰ καταβληθῇ προσπάθεια ἐνταῦθα νὰ συγκεφαλαιώσωμεν ὠρισμένας παρατηρήσεις βασιζομένας κυρίως ἐπὶ τῶν πινακίδων τῆς Πύλου καὶ ἐπὶ τῆς μέχρι σήμερον ἀνθούσης οἰκιακῆς βιομηχανίας τοῦ σπάρτου.

1 H. N. XIX 29.

2 Αὐτόθι XIX 30.

3 Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern, I, σ. 200.

4 Studies in Ancient Technology, IV, 60.

5 Αὐτόθι σ. 80 σημ. 513.

6 SA, εἶχε προταθῇ διὰ τὸ σημεῖον, ἀπὸ τοῦ 1945, ὑπὸ τοῦ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, A Contribution to the Problem of Minoan Script, σ. 13.

7 The Interpretation of Mycenaean Greek Texts, the Pylos Na series, σ. 306.

8 Αὐτόθι σ. 311.

Παρ' Ὀμήρῳ ἀπαντᾷ ὁ τύπος σ π ἄ ρ τ α, κατὰ πληθυντικόν. Ἐπὶ τῶν Πυλειακῶν ἐπιγραφῶν συγκεφαλαιωτικῶς ἀπαντᾷ ὁ εἰσαγωγικὸς τύπος to-sa-de, ἀναφερόμενος προφανῶς εἰς ὄνομα κατὰ πληθυντικόν. Ὁ CHADWICK θεωρεῖ ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν λ ί ν α (κατὰ πληθυντικόν) ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως ἀλλαχοῦ, λαμβανομένης καθ' ἐνικὸν καὶ ὑπὸ ἔννοιαν περιληπτικὴν. Ἡ χρῆσις τοῦ SA, ὡς προκύπτει κυρίως ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πύλου, εἶναι πολλαπλῇ.

Ἡ πινακὶς ¹ Na 831 περιλαμβάνει καταγραφὴν τοῦ SA ὡς τοῦτο διανέμεται μεταξὺ τῶν κατοίκων, ἀναφερομένων ὀνομαστὶ ἢ κατ' ἐπάγγελμα.

Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ qo-u-ko-ro, οἱ po-me-ne, ὁ ka-ke-u.

Ἀλλά, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλίνιος ², *hinc* (ἐκ τοῦ σπάρτου) *strata rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc calceamina et pastorum vestes* ».

Ἡ πινακὶς ³ ὡσαύτως Na 65 ἀναφέρει.

to-sa-de na-u-do-mo o-u-di-do-si

? A-ke-re-wa^p: thirty of linen.

Οἱ δὲ VENTRIS καὶ CHADWICK σημειώνουν: «And the shipbuilders are excused payment of so much».

Ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω τὴν πληροφορίαν τοῦ Πλινίου περὶ τῆς μεγίστης καταλλήλότητος τοῦ σπάρτου ἢ σπαρτίνου σχοινίου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς θαλασσίας ἀσχολίας. Ἐνταῦθα δεόν νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν μνειάν τῆς λέξεως παρ' Ὀμήρῳ: καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλονται.

Ἐν Na 56 ἀναγιγνώσκομεν ⁴.

Ta-mi-ta-na/ ku-na-ke-ta-i 'e-re-u-te-ro' SA 30. Οἱ κυ ν α γ έ τ α ι θ ἁ εὔρισκον προφανῶς τὸ ἐκ τοῦ σπάρτου νῆμα ἀναντικατάστατον πρὸς κατασκευὴν κυνηγετικῶν δικτύων. Νομίζω ὅτι ἐνταῦθα εὐρίσκουν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν ὅσα λέγει ὁ Πλίνιος ⁵: «Ἡ καλλίστη (κάνναβις) εἶναι ἡ τῆς Alabandica (Arab-Hissar), ἣτις χρησιμοποιεῖται ἐξόχως εἰς κυνηγετικὰ δίκτυα». Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀφορᾷ, νομίζω, μᾶλλον εἰς τὸ σπάρτον. Τὰ ἐξῆς διαφωτιστικὰ ἀναφέρει καὶ ὁ FORBES ⁶. «Πράγματι ὁ πάπυρος, τὸ σπάρτον καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ ἱξοῦ περιεγράφησαν κατὰ καιροὺς ὡς κ ἄ ν ν α β ι ς». Πλεῖσται δηλαδὴ χρήσεις τοῦ χρησιμωτάτου τούτου φυτοῦ ἀπερροφήθησαν ὑπὸ ἄλλων καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ λίνου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ αὐτὸς FORBES γράφει ὅτι τὸ στέλεχός του χωριζόμενον τῶν ἰνῶν χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν κατασκευὴν σπυρίδων, λόγῳ τῆς μεγάλης του ἰσχύος καὶ τῆς εὐκαμψίας του.

Ἀλλὰ διὰ τὸν γνωρίζοντα τὰ πράγματα ἰδίῳις ὁμμασιν εἶναι προφανὲς ὅτι αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἀναφέρονται εἰς τὸ σπάρτον. Περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ σπάρτου πρὸς κατασκευὴν σπυρίδων κλπ. ἀναφέρει ὁ FELLNER ⁷: «Die überaus langen und faden-

¹ Docs, 183.

² H. N. XIX 27.

³ Docs, 189.

⁴ Docs, 191.

⁵ H. N. XIX 174.

⁶ *E. d. IV 60.

⁷ STEPHAN FELLNER, Die Homerische Flora, Wien 1897, 28.

förmigen Blätter des Spartgrasses benützt man noch jetzt wegen ihrer Zähigkeit zu verschiedenen Flechtarbeiten»¹.

Τὸ λίνον ἐξ ἄλλου, κατὰ τὰ κρατοῦντα σήμερον τοῦλάχιστον, ὑποβαλλόμενον εἰς ἐπεξεργασίαν θραύεται καὶ σχίζεται κατὰ τὸ στέλεχος, ὅτι δὲ ἀπομένει δὲν εἶναι βεβαίως ἢ κατάλληλος ὕλη διὰ τὴν κατασκευὴν καλάθων ἢ σφυρίδων, ἐνῶ τὸ σπάρτον ἀπομένει ἄθραυστον καὶ μετὰ τὴν μερικὴν κρούσιν τοῦ ὑγρανθέντος στελέχους καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρησίμων ἰνῶν.

Ὁ ἴδιος FORBES² παρατηρεῖ περὶ τοῦ λίνου: «Waste fibres from the breaking-process were used in classical times for ropes and lamp-wicks, and later for sack-cloth and waste from combing was used for cheap coarse garments».

Εἶναι προφανές ὅτι ὅλα αὐτὰ ἀρμόζουν ἐξ ἴσου καὶ πρὸς τὸ σπάρτον. Ἰδοὺ τι λέγει σχετικῶς ὁ Πλίνιος³: «Ἡ ποιότης (τοῦ σπάρτου) ἐπανορθοῦται εὐκόλως καὶ ὅσον-δήποτε καὶ ἂν εἶναι πεπαλαιωμένον ἐν τεμάχιον αὐτοῦ δύναται νὰ ἐπανυφανθῇ εἰς νέον νῆμα».

Σχετικῶς μὲ τὰς παρατηρήσεις τοῦ CHADWICK εἰς τὸ περιοδικὸν Minos, λέγομεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς.

Συνάγει ὁ CHADWICK⁴ ἐκ τῆς μελέτης τῶν πινακίδων Ng 319 καὶ Ng 332, αἵτινες⁵ διαλαμβάνουν τὸ συνολικὸν ποσὸν SA, τὸ ὅποῖον παράγεται εἰς τὰς δύο ἐπαρχίας τῆς Πύλου τὴν de - we - ro - ai - ko - ra - i - ja καὶ τὴν re - ra₂ - ko - ra - i - ja, ὅτι αἱ περιοχαὶ αἱ κείμεναι εἰς τὴν de - we - ro - ai - ko - ra - i - ja ἔχουν μεγαλυτέραν παραγωγὴν SA ἐκείνης τῆς re - ra₃ - ko - ra - i - ja. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐξ 9 πόλεων καὶ παράγει SA 1696 μονάδας, ἡ δευτέρα ἐξ 7 πόλεων καὶ παράγει SA 300—1150 μονάδας. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ κωμῶν κυρίως παραθαλασσίων, διότι πλησίον τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης ἀπαντᾷ ὁ τύπος o - pi - a₂ - ra (orihala=ἔφαλα) δηλωτικὸς τοῦ ὅτι ἡ κώμη εἶναι παραθαλασσία⁶. Διὰ τὴν περιοχὴν τὴν ἀποτελουμένην ἐξ 7 κωμῶν (ἐξ ὧν μόνον ἡ Ti - mi - to A - ke - e δίδει SA) δέχεται ὁ CHADWICK ὅτι περιλαμβάνει τὰς εὐφορωτέρας περιοχὰς τῆς Μεσσηνιακῆς πεδιάδος καὶ ὅτι ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς πόλεως τῆς Καλαμάτας καὶ τοῦ ποταμοῦ Νέδοντος μέχρι τοῦ Ριζομύλου, τὸ ὅποῖον ταυτίζει πρὸς τὴν Ti - mi - to A - ke - e, ἥτις εἶναι παραθαλασσία καὶ παράγει SA⁷. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ λίνου ἀπαιτεῖ, κατὰ τὸν αὐτὸν CHADWICK⁸ ἐδάφη εὐφορα καὶ καλῶς ἀρδευόμενα, οἷα θὰ ἦσαν τὰ ἐδάφη τοῦ re - ra₃ - ko - ra - i - ja, ἡ ἀποδοτικότης τῶν ὁποίων ἐμφαίνεται διὰ τὰ καταριθμούμενα εἰς τὴν σειρὰν Μα προϊόντα⁹ μεγαλυτέρα ἐκείνης τῆς ἄλλης ἐπαρχίας εἶναι τοῦλάχιστον δύσκολον νὰ πεισθῇ τις ὅτι τὸ λίνον δὲν θὰ ἐκαλλιεργεῖτο ἐκεῖ εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν θὰ ὑπερέβαινεν ἢ παραγωγὴν τοῦ ἐκεῖ ἐκείνης τῆς de - we - ro - ai - ko - ra - i - ja. Ἡ παραγωγὴ ὅμως SA ἀφθονεῖ εἰς τὰς παραθαλασσίας πόλεις, εἰς ἐδάφη ὀλιγώτερον εὐφορα καὶ πλημμελῶς ἢ οὐδόλως ἀρδευόμενα, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνη-

1 Ἡ ἀραίωσις ἰδική μου.

2 Ἐ.ἀ.

3 Ἐ.ἀ. XIX 29-30.

4 Minos 7, σ. 125 - 141.

5 Ἐ.ἀ. σ. 128.

6 Ἐ.ἀ. σ. 129.

7 Ἐ.ἀ. σ. 129.

8 Ἐ.ἀ. σ. 129.

9 Docs, σ. 289-295.

γοροῦν ὑπὲρ τοῦ σπάρτου, τὸ ὁποῖον δὲν χρειάζεται πλούσια ἢ ὑγρὰ ἐδάφη διὰ τὰ ἀναπτυχθῆ.

Ἐνταῦθα ἐπικαλοῦμαι καὶ τὴν μαρτυρίαν τῆς πινακίδος Na 70¹:

e - ke - de - mi a₂ - ku - mi - jo
pa - ka - a - ka - ri a - ki - ti - to SA 6.

Σημειώνουν δὲ οἱ VENTRIS - CHADWICK :

(? the land is) *uncultivated*, and A₂ - ku - mi - jo holds it: six of linen.

Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ a - ki - ti - to ὡς ἀκαλλιέργητου δέχεται καὶ ὁ GEORGIER² ἐρμηνεύων τοῦτο: akitito (PY)=ᾱ - κτιτο(s) 'unangebaut, unbebaut'.

Ἄλλ' εἰς ἀκαλλιέργητον γῆν διερωτᾶται τις πῶς εἶναι δυνατόν τὰ ἐννοήσωμεν ὑπαρξιν λίνου; Ἡ δυσκολία αὕτη ὥθησε τοὺς συγγραφεῖς νὰ γράψουν: «Does this entry mean that no flax has been grown during the relevant season?»³. Ἄλλ' ἡ πινακὶς σημειοῖ: SA 6. Ἡ λογικωτέρα ἐρμηνεία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ταυτίσεως τοῦ SA πρὸς τὸ σπάρτον.

Πρὸς τὰ ἀνωτέρω νομίζω ὅτι μᾶς βοηθεῖ καὶ ἡ φωνητικὴ ἀξία τοῦ ἰδεογράμματος. Τὸ SA εἶναι φυσικὸν νὰ ἐδήλου σπάρτον μᾶλλον ἢ λίνον καὶ οὕτω θὰ ἀπετέλει συντομογραφίαν τοῦ πλήρους [sa -]pa - ta. Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχομεν τὰς ἀκροφωνητικὰς συντομογραφίας ἄλλων φυτῶν εἰς πινακίδας τῶν Μυκηνῶν, ἔνθα⁴ ἔχομεν Ku διὰ ku - mi - no

MA διὰ μάραθον κλπ.

Ἡ προφορὰ τοῦ κατ' ἀκολουθίαν πιστεύω ὅτι δίδεται διὰ τῆς λέξεως «σπάρτα». Εἰς τὰς πινακίδας ἡ λέξις αὕτη θὰ ἀπεδίδετο συμφώνως πρὸς τοὺς φωνητικούς κανόνας τῆς εἰς τὰς πινακίδας γραφείσης γλώσσης ὡς pa - ta = sa - pa (r) - ta = σπάρτα, κατὰ τὴν λέξιν pe - mo (= se - pe(r) - mo) = σπέρμα⁵. Ὁ τύπος οὗτος τῷ ὄντι ἀπαντᾷ ἐν πινακίδι τῆς Πύλου, τῇ Cn 14⁶, ἔνθα εἰς τὸν 5^{ον} στίχον ἀναγιγνώσκομεν:

e - ne - me - no, pa - ro, pa - ta, pa₂ - ra - jo = RAM 8.

Μολονότι ἡ ταύτισις εἶναι ἐνταῦθα προβληματική, τὸν δὲ τύπον pa - ta ἀποδίδουν οἱ VENTRIS - CHADWICK⁷ ὡς Phántai? [Φάντης], κύριον ὄνομα, ἡ λέξις e - ne - me - no ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐν Vocabulary ὡς «adjective describing a form of the commodity skhoinos...». Πρὸς ταῦτα προβλ. τὸ ὁμηρικὸν = ἐεργέμενον ὠρμαθιασμένον, πεπλεγμένον, λέξιν συνάδουσα πρὸς τὸ φυτὸν καὶ τὰς ιδιότητάς του.

Ἄλλ' εἰς τὰς πινακίδας KN J 693⁸ My Oe 108⁹ ἀπαντᾷ ἡ λέξις SA - PA. Ἡ λέξις δὲν ἡρμηνεύθη εἰσέτι κατὰ τρόπον πλήρη. Ἡ πλειονότης τῶν μελετητῶν τὴν ἀποδίδει ὡς «apparently the name of a textile». Ὁ PALMER εἰς τὸ Glossary¹⁰ ἐρμηνεύει:

1 Docs, 196.

2 Minoica und Homer, σ. 12.

3 Docs, 196.

4 Docs, Spices at Mycenae, σ. 227.

5 Docs, The Mycenaean Writing System § 9, σ. 45.

6 EMMETT BENNET, The Pylos Tablets, A Preliminary

Transcription Cn 14, σ. 25.

7 Docs, σ. 423, λ. pa-ta.

8 EMMETT BENNET, The Knossos Tablets, σ. 54.

9 Αὐτόθι 66, 54 καὶ 55.

10 Ἐ.ἀ. σ. 454, ἐν λ. sa-pa.

«Name of a textile or a material used in its manufacture». Βεβαίως θὰ ἔδει νὰ ἔχωμεν τύπον SA - PA - TA ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τὰς πινακίδας τῆς Πύλου, ἐξ ὧν ἀντλῶ κυρίως τὸ ὑλικὸν τῆς παρούσης ἐργασίας. Ὅπως-δήποτε ἢ μὲν φωνητικὴ χρῆσις τῆς μυκηναϊκῆς γραφῆς χρησιμοποιεῖ κανονικῶς pa - to (ιδὲ ἀν.) ἀλλὰ προκειμένου περὶ ιδεογράμματος ὄφειλον νὰ γράψουν SA, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων (Ἴδὲ καὶ SCHACHERMEYER, Die Minoische Kultur des alten Kreta, σ. 251).

Εἰς τὴν ἐκ Μυκηνηῶν πινακίδα My Oe 108 τὸ SA - PA μετρεῖται ὡς μαλλίον.

sa - pa o - no wool ||

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ o - no ἔχομεν τὰς λαμπρὰς παρατηρήσεις τοῦ MICHEL LEJEUNE¹. Ἡ ἀπόδοσις τοῦ SA - PA ὡς «σπάρτα» θὰ εἶχεν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνταῦθα τὴν λογικὴν ἐρμηνείαν τῆς πινακίδος:

Sa - pa o - no wool ||

περίπου ὡς ἐξῆς: σπάρτα τιμῆς, ἀξίας (πρβλ. λατινικὸν venum) ἴσον πρὸς μαλλίον καὶ εἶναι φυσικὴ ἢ μέτρησις (κατ' ὄγκον ἢ πρὸς βάρος) τοῦ σπάρτου² πρὸς τὸ μαλλίον. Διὰ τὴν Κνωσὸν KN J 693³

ri - no / re - po - to 'qe - te - o' ki - to BRONZE 2 I [

sa pa - 2 2 I e - pi - ki - to - ni - ja BRONZE 2 I [

ἔχομεν μέτρησιν τοῦ λίνου⁴ καὶ τοῦ SA - PA πρὸς χαλκὸν (BRONZE) καὶ δὴ «minutely measured»⁵.

Θὰ ἐπεθύμουν νὰ τονίσω ἐνταῦθα τὴν παρουσίαν λίνου καὶ SA - PA ἐν τῇ ἰδίᾳ πινακίδι, ἣν δυσκολεύομαι νὰ θεωρήσω τυχαίαν.

Θὰ συνεσχετίζον μάλιστα τὰς λέξεις ki - to (=χιτὼν) καὶ e - pi - ki - to - ni - ja (=ἐπιχιτωνίδια) πρὸς τὰς ri - no re - po - to καὶ sa - pa ἀντιστοιχῶς ὡς ὕλην κατασκευῆς τῶν τελευταίων ἀπὸ τὰ ἐν ἀρχῇ ἀναφερόμενα⁶.

Ἀναφέρω ἐν κατακλεῖδι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ KARO ἐν Schachtgräber: «An den Schachtgräbern sind wenigstens ein Paar Fetzen recht feines Leines und eines groben Bastgeflechtes⁷ vorhanden (816, CXLVI 551, σ. 113, εἰκ. 41, ἀνωτ. σ. 251), ἅτινα πείθουν, ἐμὲ τοῦλάχιστον, περὶ τῆς παραλλήλου χρήσεως λίνου καὶ σπάρτου εἰς τὸν μυκηναϊκὸν κόσμον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἔδειξα.

Θὰ διεκινδύνευον καὶ ἓνα ἄλλον συσχετισμὸν. Εἰς τὰς πινακίδας τῆς Πύλου τὸ SA ἀπαντᾷ συνδεδεμένον πρὸς ἐννοίας φορολογικὰς ἢ ἀναφέρεται εἰς προσφοράς (πρὸς τὸν βασιλέα;) ἐκ μέρους πόλεων ἢ προσώπων κατονομαζομένων ὀνομαστὶ ἢ καὶ κατ' ἐπιτήδευσιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐξετέθη.

¹ Sur le vocabulaire économique mycénien ἐν Mycenaean Studies, σ. 94-96.

² Ἐν προκειμένῳ κατεργασμένον.

³ Docs, σ. 320 § 222.

⁴ Καὶ αὐτοῦ κατεργασμένου ἂν καὶ ἄγνωστον μέχρι ποίου βαθμοῦ.

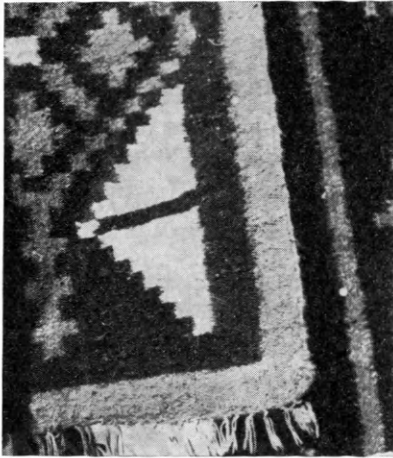
⁵ PALMER ἐν Glossary, σ. 454 ἐν λ. sa-pa.

⁶ LORIMER, Homer and the Monuments, σ. 153 ἀναφέρει ὅτι ἐν Ἀργολίδι, εἰς τὸ β' ἡμῶν τῆς YE III, ἐποχῆς χρησιμοποιεῖται ὡς ὅπλισμός στρογγύλη ἀσπίς «combined with a corslet perhaps of felt or leather».

⁷ Ἀποκλίνω νὰ θεωρήσω τὸ «felt» ὡς ἴνας σπάρτου.

⁸ Ἡ ἀραίωσις ἰδική μου.

Ἀρύομαι δὲ μίαν παράλληλον διαδικασίαν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ προμνησθέντος FORBES, ὅστις ἀναφέρει τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα: «It was used», ὁμιλῶν πάλιν περὶ καννάβως, πλὴν ἰδὲ ἀνωτέρω, «for rope - making and was sufficiently important in the Imperial period to be the object of taxation by Aurelian»¹ (πρβλ. καὶ Docs, 175 = Ma 10: a - ne - ta - de' ἄνετα, ἄνεσις=remission of taxes)².

Εἰκ. 1. Διαδρόμιον μεθ' ὑφαντῶν κοσμημάτων.

Ἐν κατακλείδι θὰ ἀπετόλμων νὰ συναγάγω μίαν γενικὴν θεώρησιν τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν πινακίδων, αἵτινες φέρουσι τὸ ἰδεόγραμμα SA. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ εἶδος τοῦτο ἀπαντᾷ, ὡς ἐλέχθη, μετὰ ἐπιτηδευμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἡ χρῆσις καὶ ἀναγκαιότης τοῦ φυτοῦ καὶ τῶν προϊόντων του εἶναι ἀναντικατάστατος.

Θὰ ἡδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ «N - series» ἀποτελεῖ κατάλογον προσώπων (δαμι - F - σεργοί;), τόπων καὶ ἐπαγγελμάτων συνδεομένων πρὸς τὸ SA (=σπάρτον) καὶ πρὸς τὰ ἐκ τῆς κατεργασίας του προϊόντα;

Ὑπάρχει μία εἰσέτι ἔνδειξις. Σήμερον ἀνθεῖ πλουσία βιοτεχνία σπαρτονήματος εἰς Πελοπόννησον καὶ δὴ οὐχὶ μόνον πρὸς κατασκευὴν σχοινίων καὶ χονδρῶν ὑφασμάτων, ὡς ἄνευ ἐξαιρέσεως ὑπεστήριξαν πάντες ὅσοι ἔγραψαν περὶ τοῦ φυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκπληκτικῶς λεπτοτέρων καὶ πολυχρῶμων κλινοσκεπασμάτων ἐξ ἴσου ὠραίων καὶ ἐνίοτε ὠραιότερων ἀπὸ ἐκεῖνα ἐκ λίνου.

Ἐνθυμοῦμαι ἐνταῦθα ὅσα ἀναφέρει ὁ BLEGEN³ περὶ τῶν δαπέδων ἐν γένει ἀνακτόρων καὶ οἰκῶν τῆς Τροίας: «The floor was no doubt covered with matting carpets or skins», κυρίως δὲ ἐν σ. 72, ὅπου λέγει: «Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐκ ποίου ὕλικου εἶχον κατασκευασθῇ τὰ ἐπὶ τοῦ ἀργαλειοῦ ὑφαντά. Τὰ παχέα βάρη (ἀγνῦθες) ὑποδεικνύουν ὅτι τὸ στημόνιον συνίστατο ἐκ παχέων ὑφαδίων ἢ κορδωνίων καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ ἦτο τραχεῖα, μᾶλλον ἐκ μαλλίου». Κατόπιν τῶν ὧσων ἐξέθεσα ἀνωτέρω, εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον δὲν ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν εὐρεῖαν χρῆσιν τοῦ σπάρτου διὰ τὴν κάλυψιν τῶν δαπέδων τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν οἰκῶν τῆς Τροίας. Τοῦτ' αὐτὸ

Εἰκ. 2. Ἄνω : Διαδρόμιον. Κάτω : Σαλαπλάδα ἐξαιρέτου κατασκευῆς.

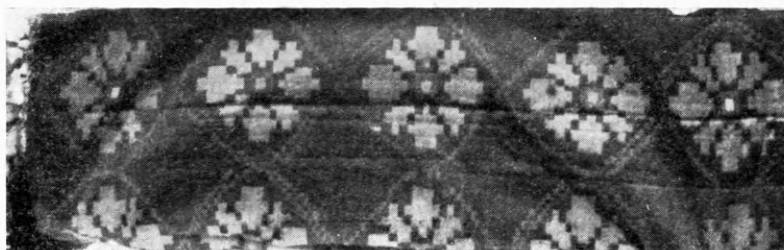
¹ Ἐ.ἀ. IV, σ. 59.

² Docs, σ. 175.

³ Troy and the Trojans, σ. 66.

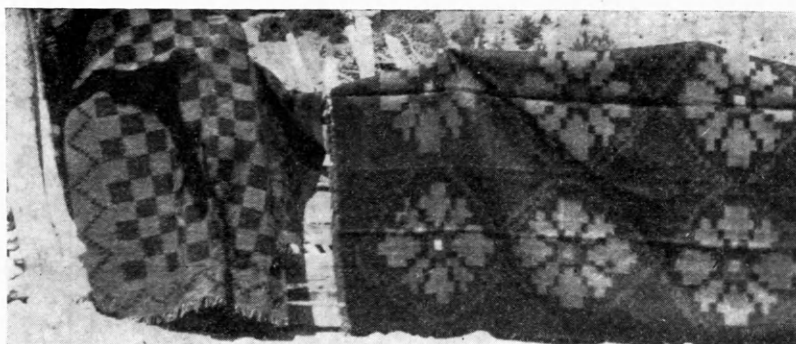
θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἴδιον δὲ συμβαίνει καὶ σήμερον, εἰς τὰ χωρία τοῦλάχιστον τῆς Πελοποννήσου¹.

Αἱ φωτογραφίαι παριστοῦν ὑφάσματα ἐκ σπάρτου, ὡς χρησιμοποιοῦνται ἔτι σήμερον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἔχουν ὑφανθῇ ἐπὶ βαμβακεροῦ στήμονος διὰ σπαρτίνων ὑφαδίων, ἐπιμελῶς ἐξεργασμένων καὶ ὑφασμένων κατὰ τρόπον ἀπιστεύτως κομψὸν καὶ πυκνόν. Αἱ εἰκόνες 1 καὶ 2 ἄνω παριστοῦν *διαδρομία* χωρικῆς οἰκοδεσποίνης εἰς τὰ ὅποια φαίνεται ὅπως οὖν καθαρὰ ἡ ὕφανσις καὶ τὰ διακοσμητικὰ σχέδια. Ἐπιμήκεις

Εἰκ. 3. Σαλαπλάδα μετὰ διακοσμήσεως ἐξ ὑφαδίων σπάρτου.

ταινίαι εἰς χρωματισμὸν ἀντίθετον τοῦ βάθους με δμοιόχρωμα τετραγωνίδια μεταξύ των ἢ γεωμετρικὰ σχήματα (τρίγωνα, ὀδοντωτὸν κόσμημα, ρομβοειδῆ σχέδια κλπ.), ἐνῶ αἱ εἰκόνες 2 κάτω, 3, 4 παριστοῦν ἐξ ἴσου λεπτῆς κατασκευῆς καὶ ἐπεξεργασίας ὑφάσματα (*σαλαπλάδα*) εἰς διακόσμησιν γεωμετρικῶς συμμετρικὴν καὶ με ποικιλίαν

Εἰκ. 4. Τμήμα *διαδρομίου* καὶ *σαλαπλάδας*.

ἐγχρώμων σπαρτίνων ὑφαδίων. Εἰς πολλὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου τὰ ὑφάσματα ταῦτα καὶ πολλὰ ὅμοιά των ἀποτελοῦν τὴν «προῖκα» τῶν κορῶν καὶ ἐπιδεικνύονται μετὰ ὑπερηφανείας καὶ φιλαρεσκείας.

Αἱ χωρικαὶ μικρὰν ἢ οὐδεμίαν διάκρισιν ποιοῦνται μεταξὺ λίνου καὶ σπάρτου καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων. Προτιμοῦν τὸ σπάρτον ὡς ἀνθεκτικώτερον καὶ εὐθηνότερον καὶ ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν πλύσιν ἢ τὴν θέρμανσιν οὐδόλως ὑπολείπεται τῶν ἀναλόγων ιδιοτήτων τοῦ λίνου. Ἡ εἰς τὰ χωρία αὐτὰ κατασκευὴ τῶν σπαρτίνων ἐνδυμάτων ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς διαδικασίαν. Μετὰ τὴν συγκέντρωσιν των εἰς δέσμας τὰ στελέχη τοῦ

¹ Σάρωθρα καὶ ποικίλα πλεκτικὰ ἔργα ἔχουν ὡς ὕλην των τὸ σπάρτον ἢ δὲ τέχνη τοῦ κατασκευάζειν τοιαῦτα καλεῖται ὑπὸ τῶν Γάλλων *Sparterie*.

σπάρτον ἐμβαπτίζονται εἰς τὸ ὕδωρ τῶν ποταμῶν, τῶν ρυάκων, αὐτῆς τῆς θαλάσσης Παραμένουν ἐκεῖ ἐπὶ διάστημα μηνὸς περίπου καὶ εἶτα ἐκτίθενται εἰς τὸν ἥλιον, ὁ ὁποῖος διαρρηγνύει τὸ ὑγρὰνθὲν στέλεχος καὶ διαχωρίζει τὰς ἴνας τοῦ φυτοῦ. Ἀκολούθως καὶ ὅπως οὖν νωπὸν ἀποχωρίζεται τὸ στέλεχος τῶν ἰνῶν, τοῦ αἰ ὁποῖαι συγκεντροῦνται καὶ νήθονται εἰς τὴν ἡλακάτην, καθ' ὃν τρόπον ἐπεξεργάζεται τις τὸ μαλλίον. Τὸ ὑφάδιον συγκεντροῦται εἰς τεμάχια καλάμων (μασούρια), τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται εἰς τὴν σαῖταν τὴν τροφοδοτοῦσαν τὸν ἀργαλειόν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἢ ὕφανσις ἀκολουθεῖ τὴν ἰδίαν διαδικασίαν προκειμένου περὶ τοῦ μαλλίου.

Ἡ παροῦσα ἐργασία ἔχει χαρακτηρὰ ἐνδεικτικόν. Ἀσφαλῶς δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα οὔτε ἔσχε τοιαύτην φιλοδοξίαν, ἴσως ὅμως ὑποδεικνύει μίαν χρήσιμον ἀποψιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἰδεογράμματος Ψ καὶ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἑνὸς ἀνεξόδου καὶ τόσον χρησίμου φυτοῦ, οἷον ὑπῆρξε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ σπάρτον¹.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Ὁ καθηγητὴς μου κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ μὲ πληροφορεῖ ὅτι εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Μαράθου (περιοχὴ Γαργαλιάνων) ὑπάρχουν ἐκτεταμέναι τομαὶ τοῦ πετρώματος πρὸς ὑγρὰσιν καὶ λοιπὴν κατεργασίαν τοῦ σπάρτου (αὐλακες διασταυρούμεναι, κοιλότητες λαβεῖται κλπ.).

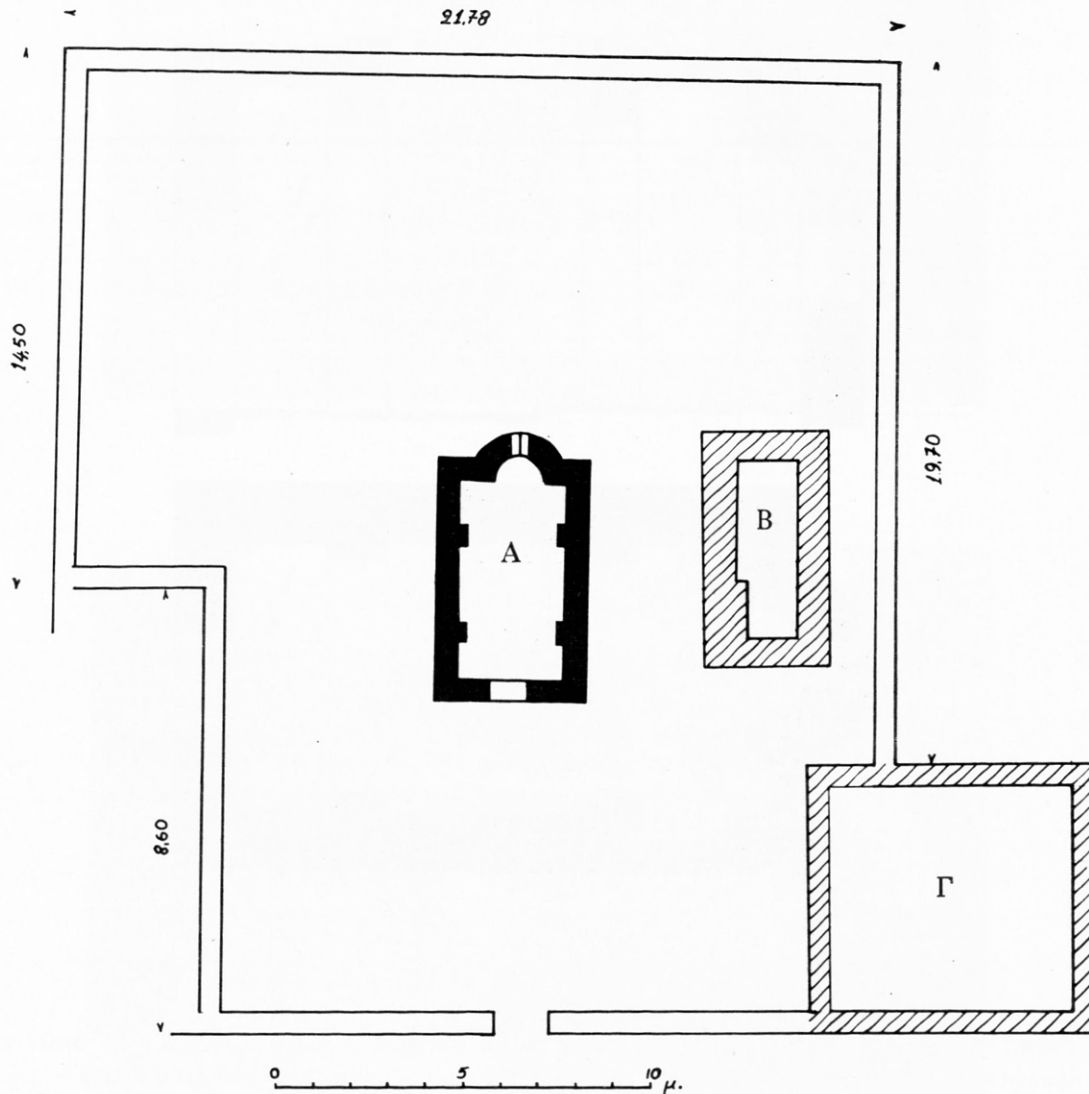
Ἡ πορεία τῆς ἐργασίας δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐκμεταλλευθῶ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν καὶ νὰ προσκομίσω καὶ φωτογραφίας τῶν τομῶν ἐλπίζω, πάντως, νὰ πράξω τοῦτο προσεχῶς.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΩ ΤΡΙΤΟΥΣ

Μόλις εἶχεν ἐκτυπωθῇ τὸ ἄρθρον μου «Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι τῆς Λέσβου»¹, ὅτε καὶ ἔκτον

εἰς τὰ ἐκεῖ παρατιθέμενα. Ἡ παράλειψις εἶναι ἀσυνγώρητος, διότι τοῦτο καὶ εἰς τὴν Ὑψηροσίαν¹ καὶ εἰς ἄλλους ἐρευνητάς² ἦτο γνωστόν, δι' ὃ καὶ σπεύδω νὰ ἐπανορθώσω τὸ σφάλμα μου

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἡρειπωμένου μονυδρίου τοῦ Ταξιάρχου Κάτω Τρίτους (Λέσβου).

A, Καθολικόν, B, Κιστέρνα, Γ, Πύργος.

βυζαντινὸν ναῦδριον, τὸ ὁποῖον παραδόξως εἶχε διαφύγει τὴν ἐπισκόπησίν μου, προσετέθη

¹ Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον II, Ἀθῆναι 1964, 72-77.

¹ Ὁ τότε Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Στρ. Παρασκευαΐδης εἶχεν ἐκτελέσει ἐργασίας στερεώσεως τῶν τοιχογραφιῶν διὰ τοῦ τεχνίτου Κοντογιώργη τὸ 1934.

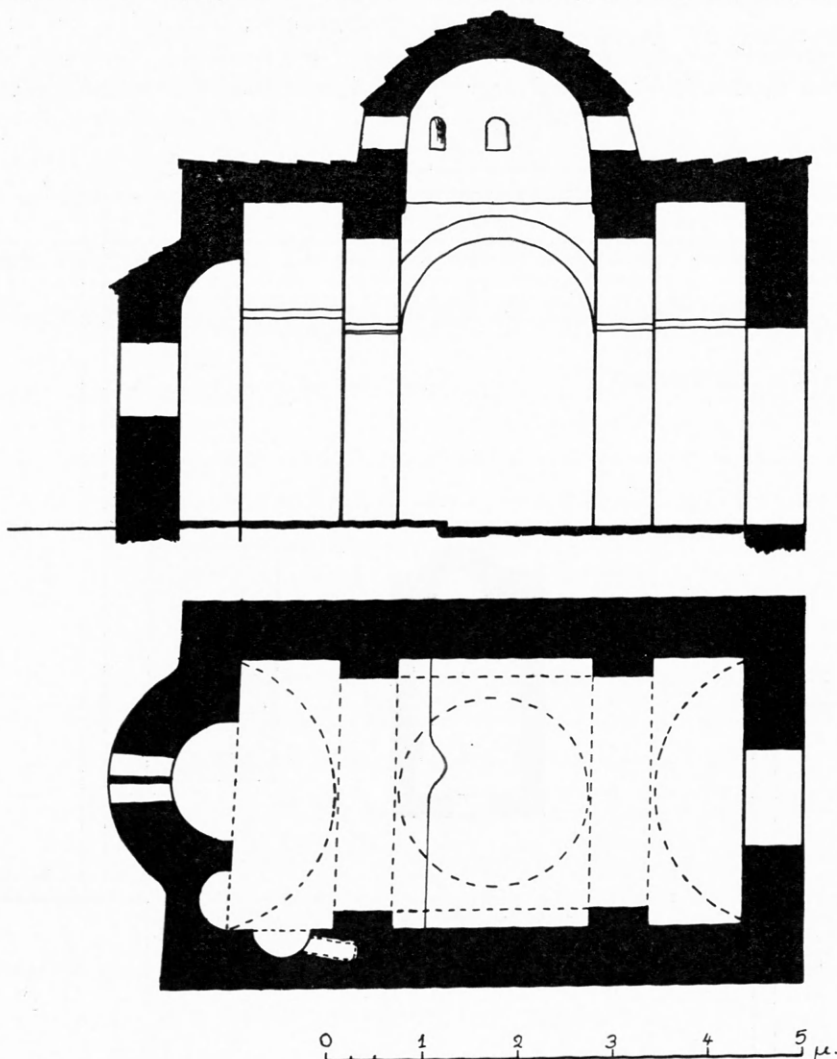
² Βλ. Ποιμὴν 4, 1936, Παράρτ. 68 καὶ 95. Πρβλ. καὶ τὸς σημειώσεις 1 καὶ 2 τῆς ἐπομένης σελίδος.

προβαίνων εἰς πληρεστέραν ἀνακοίνωσιν ἐπιβαλλομένην ἄλλωστε καὶ ἐκ τῆς πολλαπλῆς σημασίας τοῦ μνημείου.

Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ τοῦ Ταξιάρχου παρὰ τὸ Κάτω Τρίτος, κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου

οῖβος μετὰ τῶν συναφῶν κτισμάτων, διαγράφεται σαφῶς ἀπὸ τὰ ὑφιστάμενα εἰσέτι λείψανα τοίχων (εἰκ. 1).

Τὸ καθολικὸν (πίν. Α, Β καὶ εἰκ. 2, 3) ἵσταται πλήρες¹. Ὅτι δέ, πλὴν τῆς προσθήκης

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ναύσκου τοῦ Ταξιάρχου.

τῆς Γέρας, κεῖται δὲ εἰς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπόστασιν ὑπεράνω τοῦ χωρίου καὶ κατὰ τὰ ΝΑ. αὐτοῦ, ἐπὶ μικροῦ πλατώματος τῆς μετὰ τὸ Κάτω Τρίτους καὶ Μυχοῦς ράχως. Ἀπετέλει δὲ οὗτος τὸ καθολικὸν μονῆς, γνωστῆς καὶ ἐκ παλαιότερων μαρτυριῶν¹, τῆς ὁποίας ὁ πε-

¹ Βλ. ΣΤ. ΤΑΣΗ, Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Λέσβου², ἐν Καίρῳ 1909, 99 ἀναφέροντα τοῦτο «ὡς ἄλλοτε ποτε γυναικεῖον μονύδριον, ὁ Τα-

τῶν ἐξωτερικῶν ἀντηρίδων καὶ τῆς διαλύσεως τοῦ (μαρμαρίνου² πιθανώτατα) τέμπλου, οὐδε-ξιάρχης, οὗ ὁ ναὸς σφύζεται ἐν μέρει ἔτι καὶ νῦν». Πρβλ. καὶ τὴν ἐπομένην σημείωσιν.

¹ Περὶ «ἡμικατεστραμμένου» καθολικοῦ γίνεται παραδόξως λόγος εἰς Ποιμένα ἔ.ἀ. 68^ο πρβλ. καὶ τὴν εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν παρατιθεμένην μαρτυρίαν τοῦ ΤΑΣΗ.

² Ὑπόλειμμα ἴσως τοῦ τέμπλου τούτου ἀποτελεῖ καὶ τμήμα λεπτοῦ ὀκταγωνικοῦ πεσσίσκου ἐν τῷ ναύσῳ

α. β. Ὁ Ταξιάρχης τοῦ Κάτω Τρίτου, ΒΔ. καὶ ΝΔ. ὄψεις.

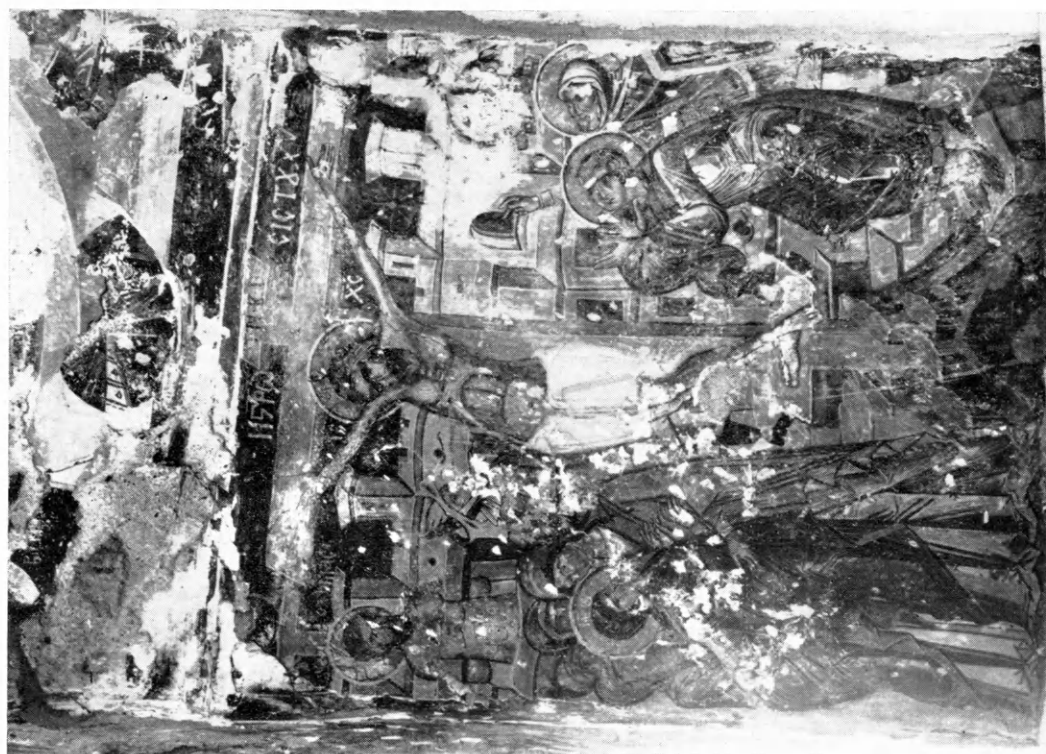
α. Ὁψις τοῦ ναΐσκου ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ Πλατυτέρα ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.

β. 'Η Μεταμόρφωσις.

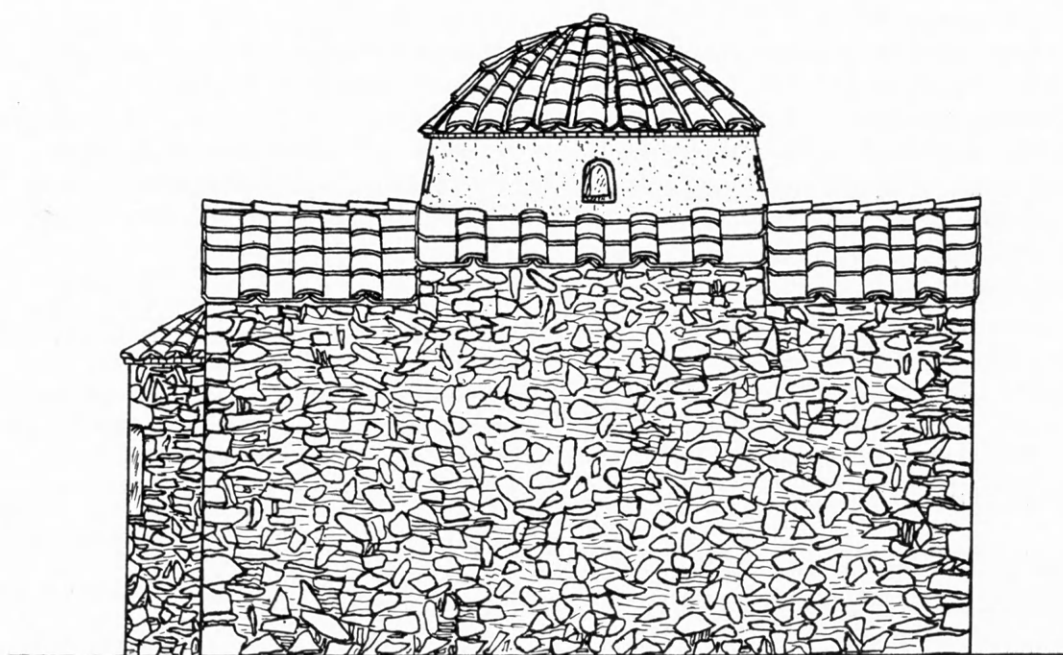
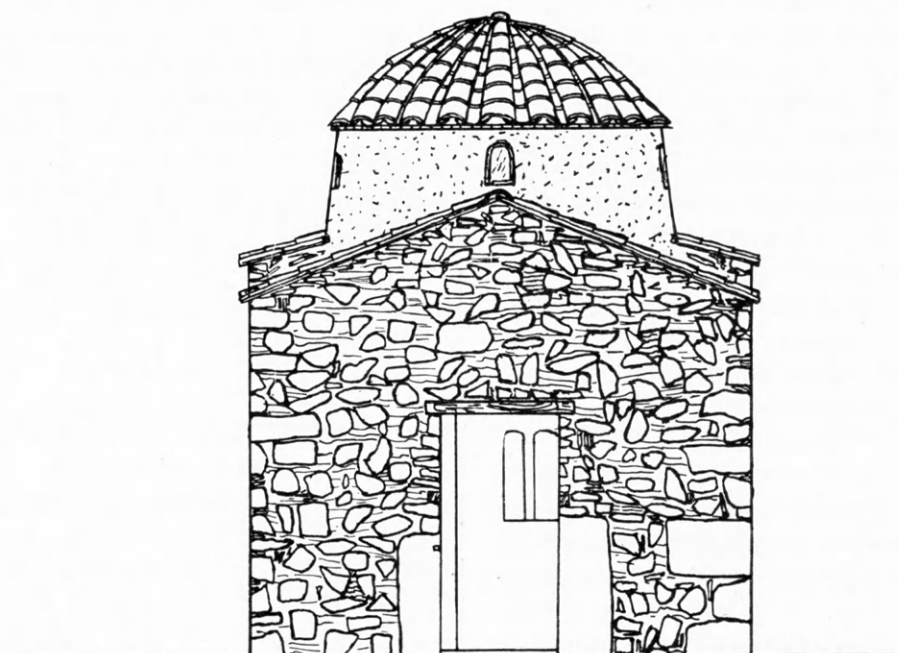
α. 'Η Σταύρωσις.

β. Τοιχογραφία τοῦ τροῦλλου (Παντοκράτωρ καὶ μορφὰι Προφητῶν).

α. Τοιχογραφία ἐπὶ τοῦ ΝΑ. πεσσού.

0 1 2 3 4 5 μ.

Κ

Εἰκ. 3. Δυτική καὶ βορεία ὄψεις τοῦ ναΐσκου (ἄνευ τῶν ἀντηρίδων καὶ λοιπῶν προσθηκῶν).

μία πραγματική μεταβολή δύναται νὰ ἐπὶλθῃ εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον βεβαίῳ καὶ ἡ ὑπαρξὶς τῶν μερικῶς μὲν, καθ' ἀπάσας ὁμῶς τὰς πλευρὰς, ὡς καὶ εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τρούλλου, σφζομένων τοιχογραφιῶν. Ὑπάρχουν δύο, τοῦλάχιστον, στρώματα τοιχογραφιῶν, καταφανέστερον διακρινόμενα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τόξον τοῦ τετραγώνου ἐδράσεως τοῦ τρούλλου. Εἰς μεταγενεστέραν, παλαιὰν ὁμῶς ἤδη, ἐποχὴν¹ παχὺ στῶμα κονιάματος ἐκάλυψε τὰς τοιχογραφίας².

Τὸ κονίαμα τοῦτο καλύπτει εἰσέτι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς κατακορύφους ἐπιφανείας τῶν τοίχων μέχρι τῆς γενέσεως τῶν τόξων. Μοναδικὸν δεῖγμα τῆς εἰκονογραφίσεως τῶν ἐπιφανειῶν τούτων ἀπομένει κεφαλὴ ἁγίου ἐπὶ τοῦ ΒΔ. πεσσού, ἐξ οὗ τεκμαίρεται ὅτι ὁλόσωμοι ἐπίσης μορφὰι ἁγίων ἐκόσμων καὶ τοὺς τέσσαρας πεσσούς. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, ὑπεράνω μὲν τῆς θύρας εἰκονίζεται ἡ Δευτέρα Παρουσία, ἐνῶ εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ ναΐσκου σφζονται ἐπὶ μὲν τῆς βορείου πλευρᾶς ἡ παράστασις τῆς Σταυρώσεως (πίν. Γ,α), ἐπὶ δὲ τῆς νοτίου ἡ Μεταμόρφωσις (πίν. Γ,β), μὲ προτομὰς ἁγίων ἐντὸς μεταλλίων ὑπ' αὐτάς (βλ. πίν. Γ,β), ἄνω δέ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς καμάρας, προτομὴ τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς μεταλλίου. Ὁμοίᾳ προτομῇ τοῦ Χριστοῦ καταλαμβάνει τὴν καμάραν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, μὲ τὴν Γέννησιν κατὰ τὴν νοτίαν καὶ χορὸν ἁγίων καὶ ἄλλην δυσδιάγνωστον παράστασιν ὑπεράνω ταύτης ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εὐρίσκεται ἡ παράστασις τῆς Πλατυτέρας (πίν. Β,β), ἐνῶ τὰ ἐκατέρωθεν ὑπολειπόμενα ἐπίπεδα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου πληροῖ ἡ παράστασις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μὲ τὸν ἄγγελον ἀριστερᾷ τῆς κόγχης καὶ τὴν Παναγίαν δεξιᾷ.

ἀποκείμενον, καθὼς καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ μαρμάρινα τεμάχια.

¹ Τὸ κονίαμα τοῦτο ἀποδίδεται εἰς ἐπισκευὴν γενομένην μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1867 (Ποιμὴν ἔ.α. 95), ἐκ τῆς ὑφῆς του ὁμῶς ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι πολὺ παλαιότερον. Ἐὰν πράγματι τοιαύτη μετασυσμικὴ ἐπισκευὴ βεβαιούται, τότε εἰς ταύτην θὰ ὀφείλονται μᾶλλον αἱ ἐξωτερικαὶ ἀντηρίδες.

² Ἡ πιστουμένη ἐνταῦθα ἐπικάλυψις παρέχει ἐλπίδας ἀνευρέσεως τοιχογραφιῶν καὶ εἰς ἄλλας κεκοινωνημένας ἐκκλησίας, ὅπως ἡ Παναγία Τρουλλωτὴ τῆς Θερμῆς.

Τὸ ἀνατολικὸν (καὶ πιθανώτατα καὶ τὸ δυτικὸν) τόξον τοῦ τετραγώνου ἐδράσεως τοῦ τρούλλου ἐκόσμων μεταλλία μὲ προτομὰς ἁγίων, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ μόνου σφζομένου δείγματος (πίν. Δ,α), ἐνθα καὶ ἐμφανῆ τὰ δύο ἐπάλληλα στρώματα τοιχογραφίσεως. Εἰς τὰ λοφία γενέσεως τῆς θόλου εἰκονίζοντο οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί (οὐδὲν ἔχνος ἀπομένει εἰς τὸ βορειοδυτικὸν λοφίον), εἰς δὲ τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου ὄρθαι μορφὰι Προφητῶν λίαν κατεστραμμένοι (πρὸ βλ. πίν. Δ,β). Ἐν τῷ μέσῳ, τέλος, τοῦ τρούλλου, κυριαρχεῖ τοῦ ὅλου εἰκονογραφικοῦ κύκλου ὁ Παντοκράτωρ (πίν. Δ,β).

Ὡς ὑπηνίχθην κατὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν τοιχογραφιῶν καὶ ἐκ τῶν σχεδίων φαίνεται (εἰκ. 1, 2 καὶ 3), ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα ἐγγεγραμμένου σταυροῦ διαφέρων κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων σταυρικῶν ἐκκλησιῶν τῆς νήσου, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ σταυρὸς δὲν διαγράφεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (Ἅγιος Νικόλαος Καλάμου, Ἅγιος Ἀλέξανδρος Ἐρεσσοῦ καὶ πιθανῶς καὶ Ἅγιος Θεόδωρος Σαλβαράδων) ἐκδηλοῦται εἰς τὰ διαφοροποιούμενα ἐπίπεδα τῆς στέγης (Παναγία Τρουλλωτὴ καὶ Ἅγιος Στέφανος).

Ἀλλὰ τὸ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὸ μνημεῖον ἐκ τῶν ἤδη γνωστῶν ὁμοίων του καὶ τὸ ὁποῖον προσδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν διὰ τοὺς εἰδικoὺς μελετητὰς ἐπισήμανσίν του, εἶναι ἡ ὑπαρξὶς καὶ μερικὴ διατήρησις τῶν τοιχογραφιῶν, ἐξ ὧν ἐπιβεβαιούται καὶ ἡ εἰς καθαρῶς βυζαντινὴν ἐποχὴν χρονολόγησις τοῦ ναΐσκου.

Ἰδιαιτέρως, τέλος, ἐνδιαφέρονσα εἶναι, διὰ τὴν Λέσβον, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ μνημείου. Προστίθεται, διὰ τῆς δημοσιεύσεώς του, εἰς τὰ μὲ σαφῆ βυζαντινὰ λείψανα τμήματα τῆς νήσου καὶ τὸ οὐδὲν ὥς τέως ἐκπροσωπούμενον νοτιανατολικὸν τῆς νήσου καὶ δὴ καὶ ἡ πλουσία, ἄλλως, εἰς ἀρχαιότητος περιοχὴ τοῦ κόλπου τῆς Γέρας¹.

¹ Ἀλλὰ βυζαντινὰ ἢ (πρώιμα) μεταβυζαντινὰ λείψανα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γέρας σφζει τὸ παρὰ τὸ Πέρισμα καὶ πρὸς τὰ ΒΒΔ. αὐτοῦ ἐξωκλήσιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ ὁποίου διατηρεῖ ἐν μέρει τὰ ἐξωτερικὰ τυφλὰ τόξα, ἐνθυμίζοντα τὴν ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ ἁγίου Στεφάνου Μανταμάδου (Χαριστήριον εἰς Ἄ. Κ. Ὁρλάνδον Β' 72, πίν. 5β)· ἐδῶ ὁμῶς τὰ συνεχῆ ἰσοῦπῃ τόξα ἀντιστοιχοῦν μᾶλλον πρὸς διάταξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς Χαλκειὸς Χίου (βλ. Α. Κ. ORLANDOS, Monuments Byzantins de Chios II, Athènes 1930, πίν. 52), ἐτι δὲ περισσότερον τὴν ἀνευ παραθύρων τῆς Παναγίας Σικελιάς (αὐτ. πίν. 43 κάτω).

[Εἰς τὰς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1962 ἀπέθανεν ὁ ἔφορος τῆς Γ' Ἀρχαιολογικῆς περιφερείας Ἰ. Θρεψιάδης εἰς ἡλικίαν 55 ἐτῶν, χωρὶς νὰ προφθάσῃ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου μουσείου Θηβῶν, τὸ ὁποῖον μαζὺ μὲ τὰς δύο μεγάλας ἀνασκαφάς του, τῆς Αὐλίδος, ὅπου ἀπεκάλυψε τὸν ναὸν τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος καὶ καθώρισε τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Αὐλίδος, καὶ τοῦ Γκλᾶ, ὅπου ἀνέσκαψε πλῆθος νέων κτηρίων καὶ ἀνέτρεψε τὴν παλαιὰν θεωρίαν, ὅτι ἡ ἀκρόπολις κατεστράφη προτοῦ σχεδὸν κατοικηθῆναι, ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον καὶ προσφιλέστερον ἔργον τῆς ἐπιστημονικῆς του ζωῆς. Τὰς τελευταίας του ὁδηγίας διὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ μεταβολὴν θέσεων ὠρισμένων ἀντικειμένων ἔδωσε κατὰ τὴν τελευταίαν του ἐπίσκεψιν εἰς Θήβας τὴν 2^{αν} Σεπτεμβρίου, τὰ δὲ ἐγκαίνια ἀναβληθέντα ἔγιναν τὴν 9^{ην} Δεκεμβρίου, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ παρίσταται. Ἐγκαίνιαζον τὸ νέον Μουσεῖον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων ἀλλὰ καὶ πλήθους ἄλλου ἀρχαιοφίλων καὶ κατοίκων τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν ἔξεφώνησε λόγον ὁ ἀείμνηστος διευθυντὴς ἀρχαιοτήτων Ἰ. Παπαδημητρίου, καθὼς καὶ ὁ δήμαρχος καὶ οἱ πολιτευταὶ Θηβῶν, οἱ δὲ λόγοι των ὑπῆρξαν ἕνας συγκινητικὸς ἔπαινος διὰ τὸ ἔργον τοῦ προῶρος ἐκλιπόντος ἀρχαιολόγου.

Εἰς τὰ κατάλοιπά του ἐκτὸς τῶν ἡμερολογίων καὶ τῶν σημειώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν τὴν ἐπανεκθέσιν τοῦ μουσείου, ἀνεύρομεν καὶ τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ ἐκφωνήσῃ κατὰ τὰ ἐγκαίνια, τὰ ὁποῖα μὲ τόσῃν χαρὰν καὶ

* Ἡ Σύνταξις τῆς ΑΕ εὐχαρίστως δημοσιεύει ἐνταῦθα τὴν ὁμιλίαν, ἣν ὁ προῶρος ἐκλιπὼν ἀείμνηστος ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἰ. Θρεψιάδης εἶχεν ἐτοιμάσει πρὸς ἐκφώνησιν κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Μουσείου Θηβῶν. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἀποτελοῦσα μίαν περιγραφὴν τοῦ Μουσείου περιλαμβάνουσαν μάλιστα καὶ νέα ἀποκτῆματα αὐτοῦ, συν-οδευομένη δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ νέων εἰκόνων ἀποτελεῖ χρησιμωτάτην ἐνημέρωσιν περὶ τοῦ σημαντικωτάτου Μουσείου τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, διετηρήθη δὲ ἡ σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ξεναγήσεως μορφή αὐτῆς. Πρὸς τὴν ἐρίτιμον Κυρίαν Ἀντιγόνην Ἰ. Θρεψιάδου, ἡ ὁποία, πιστὸς συνεργάτης τοῦ συζύγου αὐτῆς, παρηκολούθει ἐκ τοῦ σὺνγγυς τὴν ἐργασίαν του, ἡ Σύνταξις τῆς ΑΕ ἐκφράζει θερμοτάτας εὐχαριστίας διὰ τὰς στοργικὰς φροντίδας, δι' ὧν ἐπέτυχε τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀριωτέραν συγκέντρωσιν καὶ δημοσίευσιν τῆς ἐπι-

ἀνυπομονησίαν ἀνέμενε. Δίδοντες σήμερον εἰς τὴν δημοσιότητα τὸν λόγον αὐτόν, συμπληρωμένον μὲ τὰς σημειώσεις του, νομίζομεν ὅτι προσφέρομεν τὴν καλυτέραν μελέτην διὰ τὴν ἐπανεκθέσιν, τὴν τόσον ἐπιτυχῆ καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως, τῶν ἀντικειμένων τοῦ νέου μουσείου. Διὰ νὰ καταστήσωμεν δὲ εὐκολωτέραν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν παρακολούθησιν τῆς ξεναγήσεως, παραθέτομεν σχέδιον αὐτοῦ (εἰκ. 1), ὅπου σημειοῦνται τὰ διάφορα ἐκθέματα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ καταλόγου εἰσαγωγῆς των εἰς τὸ μουσεῖον. Τὰ γράμματα ΒΕ, τὰ ὁποῖα προσηγοῦνται ὠρισμένων ἀριθμῶν, δηλοῦν ὅτι τὸ ἐκθεμα εἶναι νέον ἀπόκτημα τοῦ μουσείου καταγεγραμμένον εἰς τὸν νέον κατάλογον εἰσαγωγῆς¹. Ἐπίσης δίδομεν μίαν σειρὰν φωτογραφιῶν τῶν κυριωτέρων καὶ καλύτερον σωζομένων ἔργων, ἰδίως δὲ γενικῶν ἀπόψεων τῶν αἰθουσῶν**.

ΑΝΤΙΓΟΝΗ Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗ]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

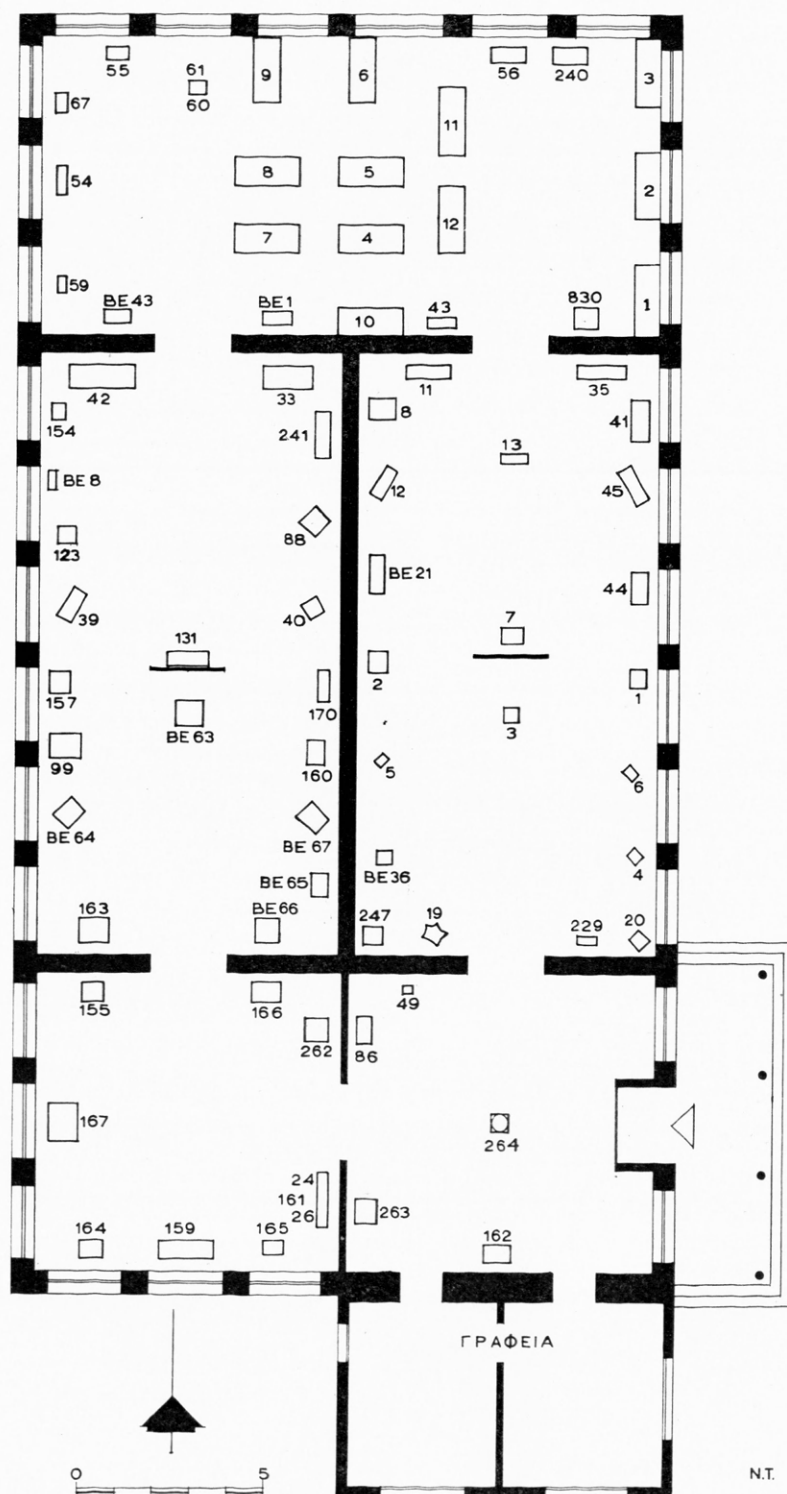
Ὅταν, ἐπιστρέφων ἀπὸ τὰς τριετείς περίπου ἀνωτέρας σπουδὰς μου εἰς Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν, ἐτοποθετήθην τὸ φθινόπωρον τοῦ 1939 ἔφορος τῆς Γ' ἀρχαιολογικῆς περιφερείας, ἡ ὁποία περιελάμβανε τότε τοὺς νομοὺς Βοιωτίας, Εὐβοίας, Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος μὲ ἔδραν τὰς Θήβας, εἶχον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν μου τὰ μουσεῖα Θηβῶν, Δελφῶν, Χαιρωνείας, Χαλκίδος

σημονικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰ. Θρεψιάδου, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ οὐδεὶς κίνδυνος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν παρατηρήσεων τῶν σχετικῶν μὲ τὰς ἐρεῦνας του.

¹ Τὸ σχέδιον τοῦ μουσείου μὲ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἐκθεμάτων, ὡς ἔχουν σήμερον, ἐπιλοτένησεν ἡ δις Νίνα Τραυλοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ θερμότητα εὐχαριστοῦμεν.

** [Μέρος τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων φωτογραφιῶν παρεχωρήθη εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ Γραφείου δημοσιευμάτων τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀνασθηλώσεως.

Θερμῶς εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης τὴν διευθύνουσαν τὸ Μουσεῖον Θηβῶν ἀρχαιολόγον Κυρίαν Ἐβην Στασινοπούλου-Τουλούπα, καθὼς καὶ τοὺς ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων κ. Εὐάγγελον Πεντάζον, διδα Νίκην Ἐτζεόγλου, διδα Καίτην Φτιαρᾶ καὶ κ. Σαράντην Σιμεωνόγλου διὰ τὴν πρόθυμον βοήθειαν, τὴν ὁποίαν

Είχ. 1. Κάτοψις του Μουσείου Θεβών με τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθέματα.

καὶ τὰς μουσειακὰς ἀποθήκας Σχηματαρίου καὶ Ἑρετρίας. Ἐξ αὐτῶν μόνον τὸ μουσεῖον Δελφῶν ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλον τοῦ μουσείου, διότι τὰ ἄλλα παρὰ τοὺς καλλιτεχνικοὺς καὶ ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῶν εὗρισκοντο εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν ἀπὸ κτηριακῆς ἰδίως ἀπόψεως, ὥστε μόνον τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν τοῦ ὑπευθύνου ἀρχαιολόγου προεκάλουν, ἰδίως, ὅταν τὰ συνέκρινε μὲ τὰ θαυμάσια ἀνάλογα ἰδρύματα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν, μὲ τοὺς θαυμασίους κούρους του καὶ τὴν μοναδικὴν συλλογὴν τῶν προϊστορικῶν του πρὸ πάντων ἀγγείων, ἦτο ἓνα παμπάλαιον κτήριο διώροφον, διηρημένον εἰς πολλοὺς μικροὺς καὶ κακῶς φωτιζομένους χώρους, τοὺς ὁποίους ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβλέπῃ ταυτοχρόνως ὁ μοναδικὸς φύλαξ, ἡ δὲ ἐπάνω μεγάλη αἶθουσα μὲ τὸ ξύλινον σαιθρὸν πάτωμα ἔτριζεν εἰς κάθε ζωηρὸν βῆμα καὶ ἔκαμε τὰς προθήκας νὰ σείωνται καὶ νὰ παρέρχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι θὰ καταρρεύσουν οἱ ἐπ' αὐτῶν στοιβαγμένοι σωροὶ τῶν ἀγγείων, ἰδίως τῶν κανθάρων, οἱ ὅποιοι τοποθετημένοι ὁ ἓνας ἐντὸς τοῦ ἄλλου ἐσημάτιζον μικρὰς στήλας. Διὰ τὸν πλουτισμὸν βεβαίως καὶ τὴν ταξινόμησιν τῶν μουσείων τῆς περιφερείας μου εἶχον ἐργασθῇ πρὸ τοῦ πολέμου διαπρεπεῖς ἀρχαιολόγοι, καὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι, ὁ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ὁ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀκροπόλεως φίλος κ. ΝΙΚ. ΠΛΑΤΩΝ. Ἐπίσης οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι οἱ ἀνασκάψαντες τὸν Ὀρχομενόν, οἱ Γάλλοι, οἱ ἐργασθέντες εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κοιλιάδος τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Πτόφου, οἱ Ἀγγλοὶ ἀρχαιολόγοι κύριος καὶ κυρία URE, οἱ ἀνασκάψαντες τοὺς πλουσιωτάτους εἰς κτερίσματα τάφους τῆς Ριτσώνας καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ κύριος

μᾶς παρέσχον εἰς τὴν λήψιν τῶν ἐκτύπων τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων ἐπιγραφῶν καὶ τὴν παροχὴν κάθε ζητηθείσης πληροφορίας. Οὐχὶ ὀλιγωτέραν ὑποχρέωσιν αἰσθανόμεθα πρὸς τὴν Σύναξιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων διὰ τὴν προθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτυπώσεως τῆς διατριβῆς ταύτης.

Α. Ι. Θ.]

καὶ δις GOLDMAN καὶ ἡ δις DOROTHY BURNS (σήμερον κυρία HOMER THOMPSON), εἰς τὴν προϊστορικὴν Εὐτρησιν, καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ τὰ πενιχρὰ μέσα καὶ τὰ ἄθλια κτήρια ἐξουδετέρωναν τὴν ἐντύπωσιν καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ πλούτου τῶν ἀντικειμένων καὶ τὴν σοφίαν καὶ ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἐκθέσεως τῶν ἀρχαιολόγων. Τὴν ἀπελπισίαν μου διὰ τὴν κατάστασιν τῶν μουσείων τῆς περιφερείας μου, ὅταν τὰ συνέκρινε μὲ τὰ θαυμάσια μεγάλα ἢ μικρὰ μουσεῖα τοῦ ἑξωτερικοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπισκεφθῇ, ἐπέτεινε ἡ παντελὴς ἔλλειψις οἰκονομικῶν μέσων καὶ αἱ γενικῶς ἐπικρατοῦσαι δυσμενεῖς εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν συνθῆκαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε καὶ ἡ ἐλαχίστη μετακίνησις ἐκάστου ἐφόρου ἐντὸς τῆς περιφερείας του, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον ἐπείγουσας περιπτώσεις, ἦτο ἐξαιρετικῶς δυσχερὴς, πρᾶγμα τὸ ὅποιον συχνὰ μᾶς ἔφερεν εἰς προστριβὰς, ἐκ παρεξηγήσεως, μὲ τοὺς ξένους ἰδίως ἀρχαιολόγους.

Τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν λύπην μου διὰ τὴν διάψευσιν τῶν ἐπιστημονικῶν μου ὀνείρων ἤλθε νὰ διακόψῃ ὁ πόλεμος. Τὰ μουσεῖά μας ἔκλεισαν καὶ τὰ πολυτιμότερα τῶν ἀντικειμένων ἐτάφησαν ἢ ἐκρύβησαν ἀσφαλῶς. Ἐπιστρέφων ἀπὸ τὸ μέτωπον εὗρον τὴν κατοικίαν μου εἰς Θήβας τελείως γυμνὴν καὶ λεηλατημένην, ἀλλ' ὅπως καὶ ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων αἱ ἐλπίδες μου καὶ τὸ ἠθικόν μου ταχέως ἀνεπτέρωθησαν.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς ἔμεινε εἰς Θήβας καὶ εἰργάσθην μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαίων τῆς περιφερείας μου, κατορθώσας μάλιστα νὰ μεταπεύσω τὸν Ἰταλὸν στρατηγὸν Ζαλᾶ καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσω νὰ καταλάβῃ τὸ κτήριο τοῦ μουσείου, τὸ ὅποιον ἤθελε νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς στρατώνα, ἐνῶ μέσα εἰς αὐτό, ἐντὸς κιβωτίων ἢ προστατευμένα κάτω ἀπὸ σάκκους ἄμμου, ἐφυλάσσοντο τὰ περισσότερα μικρὰ ἀντικείμενα τοῦ μουσείου.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, διὰ συνεργείου πεπειραμένων ἐργατῶν, ἐνηργήσαμεν τὴν ἐκταφὴν καὶ ἐξασφάλισιν ἐντὸς ἀποθηκῶν τῶν κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου ταφέντων ἀρχαίων, ἐνῶ ταυτοχρόνως καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπεδιώξαμεν τὴν κατεδάφισιν τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀνέγερσιν νέου μεγαλυτέρου καὶ συγχρονισμένου μουσείου μὲ μεγάλας αἰθούσας, κατάλληλον φυσικὸν καὶ

τεχνητὸν φωτισμὸν καὶ μὲ πρόβλεψιν μελλοντικῆς ἐπεκτάσεως αὐτοῦ πρὸς Βορρᾶν. Ἐπίσης μετεφέραμεν καὶ ἐτοποθετήσαμεν ὁλόκληρον τὸ ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν ἀπὸ τὰ πρὸς Βορρᾶν τοῦ παλαιοῦ μουσείου ὑπόστεγα εἰς νέον ὑπόστεγον κατασκευασθὲν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν κιγκλίδωμα τοῦ κήπου τοῦ μουσείου καὶ ἀπηλευθερώσαμεν τοιοντοτρόπως ὅλον τὸν χώρον, ὅπου θὰ ἀνεγείρετο, ἐπὶ σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας κ. Σπυρίδωνος Κορτζᾶ, τὸ νέον μεγάλον κτήριο. Ἡ ἀνέγερσις δυστυχῶς τοῦ μουσείου, ἔνεκα τοῦ τρόπου τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐργασίας εἰς τοὺς νομομηχανικοὺς, διήλθεν ἀπὸ πολλὰς φάσεις καὶ περιπετειάς καὶ μόλις πρὸ ἔτους ἐπερατώθη μετὰ πάροδον ὁλοκλήρου ἑξαετίας.

Τὸ κτήριο τοῦ νέου μουσείου ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς εὐρυχώρου προθαλάμου, τριῶν μεγάλων αἰθουσῶν, τῆς ἀνατολικῆς, τῆς βορείου καὶ τῆς δυτικῆς, ἐκ μιᾶς μικροτέρας νοτιοδυτικῆς καὶ δύο γραφείων συγκοινωνούντων μετὰ τοῦ προθαλάμου, τὰ ὅποια χρησιμεύουν τὸ μὲν πρῶτον ὡς γραφεῖον καὶ βιβλιοθήκη τοῦ ἐφόρου, τὸ δὲ ἄλλο ὡς γραφεῖον τοῦ ἐπιμελητοῦ καὶ ὡς τόπος μελέτης ἀρχαιολόγων ἢ καλλιτεχνῶν ἐπιθυμούντων νὰ μελετήσουν μὲ περισσοτέραν ἄνεσιν μικρότερα ἀντικείμενα τοῦ μουσείου.

Εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀντικειμένων ἡκολούθησα, ὅπως θὰ ἰδῇτε, εἰς μὲν τὰς αἰθούσας τῶν γλυπτῶν χρονολογικὴν σειράν, προσπαθῶν ὁμως συγχρόνως νὰ ἐξάρω τὰ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως ἀξιολογώτερα ἐξ αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν αἴθουσαν τῶν ἀγγείων, ὅπου ἡ ἔκθεσις δὲν εἶναι ἀκόμη ὀριστική, προσεπάθησα νὰ διακόψω τὴν μονοτονίαν τῶν προθηκῶν παρεμβάλλων μεταξὺ αὐτῶν μεγάλα ἀγγεῖα καὶ ἐπιτυμβίους στήλας.

Πρὶν ὁμως σᾶς παρουσιάσω τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀντικειμένων, θέλω καὶ ἐδῶ θερμότατα νὰ εὐχαριστήσω ὅλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὸ ἔργον μου. Καὶ πρῶτον τὸν σεβαστὸν καὶ ἀγαπητόν μου Πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, κ. Παναγιώτην Πουλίτσαν, εἰς τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὸ κῦρος τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν τὴν ἐπὶ ἐντελῶς νέου καὶ συγχρονισμένου σχεδίου ἀνέγερσιν τοῦ μουσείου, τὸν φίλον διευθυντὴν ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάννην Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος

δὲν ἔπαυσε νὰ μοῦ προσφέρῃ κάθε ὑλικὴν καὶ ἡθικὴν βοήθειαν, τὸν διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Καροῦζον, τοῦ ὁποίου ὁ «Ὁδηγὸς» πάρα πολὺ ἐβοήθησε καὶ ἐσυντόμευσε τὸ ἔργον μου, πρὸ πάντων ὁμως τοὺς ἀμέσους καὶ στενοὺς συνεργάτας μου, εἰς τὴν αὐταπάρνησιν τῶν ὁποίων ὀφείλεται κυρίως τὸ θαῦμα τῆς ἐντὸς ὀκταμήνου μόνον ἐπανεκθέσεως τοῦ νέου μουσείου: Τὸν ἀκούραστον καὶ ἀφωσιωμένον ἐπιμελητὴν μου κ. Σωκράτην Συμεωνίδην, τὴν ἀγαπητὴν καὶ σεβαστὴν φίλην κυρίαν Anna Ure, ἡ ὁποία αὐτοπροσώπως εἰργάσθη καὶ ἐπεστάτησεν ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον μῆνα εἰς τὴν ἐπανεκθέσιν τῶν ἀγγείων καὶ ἰδίως τῶν θαυμασίων κτερισμάτων τῶν ὑπ' αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου τῆς ἀνασκαφέντων τάφων τῆς Ριτσώνας, τὸν φίλον γλύπτην κ. Δημητριάδην, ποὺ μὲ στοργὴν καὶ καλλιτεχνικὴν εὐσυνειδησίαν ἐξετέλεσε τὴν δύσκολον ἐργασίαν τῆς ἐπὶ τῶν νέων παρῶν βάθρων στερεώσεως τῶν ἐκθεμάτων καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν καταστρεπτικῶν διὰ τὰ μάρμαρα παλαιῶν σιδηρῶν συνδέσμων δι' ἄλλων ὀρειχαλκίων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπλοὺς ἐργάτας μου ἐκφράζω καὶ ἐδῶ τὰς εὐχαριστίας μου καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν γηραιὸν ἀρχιεπιστάτην μου κ. Γεώργιον Κεχαγιᾶν, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον παρακολούθησιν τοῦ ὁποίου ὁλόκληρον τὸ συνεργεῖον εἰργάσθη μὲ ἀκούραστον προθυμίαν.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν πρώτην μεγάλην αἴθουσαν τῶν γλυπτῶν ἀντικρύνετε ἀμέσως, εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς αἰθούσης, ἀπέναντί σας, τὸν θαυμασίον μαρμαρίνον κοῦρον τοῦ Πιῶου, ἔργον βοιωτικόν, μὲ ἰωνικὴν ὁμως ἐπίδρασιν (ἀριθ. 3, πίν. Ε, α). Ὁ ἔφηβος μὲ τὸ σφριγηλὸν καὶ ἁρμονικὸν σῶμα, τὴν ἔξυπνην καὶ γελαστὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου καὶ τὴν φιλάρεσκως φροντισμένην κόμην, ποὺ ἀποτελεῖ μὲ τοὺς μικροὺς βοστρύχους τῆς κυπητῆς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λεῖαν σάρκα τῆς πλάτης, εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἔργα γλυπτικῆς τῶν μέσων περίπου τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς ἐκφράσεως ἐν γένει τοῦ προσώπου καὶ ἰδίως τοῦ μειδιάματος τοῦ ἰδικοῦ μας κούρου μὲ τοῦ ἐπίσης ἀπὸ τὸ Πιῶον προερχομένου ἄλλου ὠραιοτάτου καὶ ὀλίγον νεωτέρου κούρου, τοῦ κοσμοῦντος σήμερον τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μοσεῖον Ἀθηνῶν (ἀριθ. 12).

Πολλοί, ὅπως γνωρίζετε, βλέπουν μεγάλην ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἰδικῶν μας κούρων καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν ἀγαλμάτων, ἀλλ' ἐνῶ ἐκεῖνα ἀπετέλουν σχεδὸν πάντοτε ἐξαορτήματα ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων καὶ ἐστέκοντο ἢ ἐκάθηντο ἔμπροσθεν τοίχων, τὰ ἑλληνικὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα ἐστέκοντο τελείως ἐλεύθερα εἰς τὸν χῶρον, ὁρατὰ ἀπὸ παντοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ αὐτὸς ὁ περίφημος κούρος τοῦ Πτώφου ἐστήθη εἰς τὴν πλέον περιβλεπτοῦ θέσιν τοῦ μουσείου, σὰν ἓνα ζωντανὸν σύμβολον τοῦ αἰωνίως νέου καὶ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἰς τὸ πρῶτον αὐτὸ τμήμα τῆς αἵθουσας στεγάζεται ἡ ἀρχαῖκή κυρίως συλλογὴ τοῦ μουσείου. Ἀμέσως δεξιὰ τῆς εἰσόδου ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως στηρίζεται τὸ ἐπάνω μέρος πωρίνου γυναικείου ἀγάλματος, δυστυχῶς ἀρκετὰ ἐφθαρμένον, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος, ἀνῆκον εἰς τὰ λεγόμενα «δαιδαλικά» ἔργα (ἀριθ. 229). Φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ ὁ ἐπιβλητικὸς ὄγκος τῶν μαλλιῶν τῆς πέφτει ἔμπρὸς εἰς τὸ στήθος εἰς δύο χονδρούς, στριφτούς πλοκάμους, ἐνῶ πίσω σχηματίζει βαθείας ἀλλεπαλλήλους αὐλακώσεις, ποὺ μιμοῦνται «τὶς σκάλες» τῶν μαλλιῶν. Τὸ ἀγαλμα εὐρέθῃ εἰς τὴν Διάταξιν, πλησίον τῆς Τανάγρας.

Τῆς αὐτῆς περιῖπου ἐποχῆς, προερχόμενον καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Τανάγρας, εἶναι ἓνα νέον ἀπόκτημα τοῦ μουσείου, τὸ τρίτον ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἀριστερά (ἀριθ. ΒΕ 36, πίν. F, Z, H). Ἀνήκει δηλαδὴ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν «δαιδαλικήν» τέχνην καὶ εἶναι μεγαλύτερον μὲν τοῦ προηγουμένου ἀλλὰ δυστυχῶς ἀκέφαλον καὶ ἐπίσης ἀρκετὰ ἐφθαρμένον. Εἰκονίζει μορφὴν ἐνδεδυμένην χονδρὸν χιτῶνα, ποὺ ἀφήνει γυμνὰς τὰς πρὸς τὰ ἔμπρὸς κεκαμμένας χεῖρας, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἐκράτει πιθανῶς ἀνάγλυφον ταινίαν. Ἡ κόμη πίπτει ἔμπρὸς εἰς δύο πλοκάμους καὶ ὀπίσω ἥτο ἐπίσης σχηματοποιημένη, ὅπως καὶ τοῦ προηγουμένου, καὶ σώζεται εἰς δύο ἐν ὅλῳ βαθμίδας. Πρόκειται ἴσως περὶ ἐπιτυμβίου ἀγάλματος, ἡ δὲ ταινία, τὴν ὁποίαν ἐκράτει, ὑπενθυμίζει παρομοίως μορφάς, τὰς ὁποίας συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα καὶ πολὺ ἀργότερον εἰς τὰς λευκάς αἰτικὰς ληκύθους. Εἰς τὸ ἀριστερὸν πλευρόν, κάτω ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα, νομίζω ὅτι διακρίνονται ἴχνη κατακορύφου ἐπιγραφῆς **ΙΜΑΡΟΥ**.

Ἐπανερχόμενοι δεξιὰ ἔχομεν εἰς τὴν γωνίαν, ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως, πώρινον τρίποδα μὲ λέβητα ἀπὸ τὰς Πλαταιάς, τοῦ τέλους τοῦ 8ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος (ἀριθ. 20). Μολονότι δὲν φέρει διακόσμησιν καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν του εἶναι ἀποκεκομμένα, ἀποτελεῖ σεβάσμιον ἀντικείμενον τοῦ μουσείου μας καὶ ἐκεῖ ὅπου θὰ ἐστέκετο ἄλλοτε ἀφιερωμένον, θὰ εἶχε πολλὴν ἐπιβλητικότητα.

Παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς αἵθουσας ἐτοποθετήσαμεν τρεῖς ἀκόμη κούρους τοῦ Πτώφου. Τοῦ πρώτου (ἀριθ. 4) σώζεται μόνον ὁ κορμὸς μετὰ μικροῦ μέρους τοῦ δεξιοῦ γλουτοῦ, λείπουν ὅμως αἱ χεῖρες ὀλίγον ἄνω τῶν ἀγκῶνων. Ἐπίσης λείπει ἡ κεφαλὴ ἀλλὰ μᾶς σώζεται ὁ λαιμὸς, μέρος τῆς σιαγόνος καὶ ἀρκετὰ μεγάλο τμήμα τῆς κόμης ὀπισθεν. Εἶναι ὠραιότατον ἔργον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Παριακόν, τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὁ δεύτερος (ἀριθ. 6) εἶναι σύγχρονος περιῖπου μὲ τὸν μετὰ γάλον ὑπ' ἀριθμὸν 3 κούρον, ἀλλὰ μικρότερος ἐκείνου καὶ ὁ τρίτος (ἀριθ. 1), καθαρῶς βοιωτικὸν ἔργον καὶ ὀλίγον παλαιότερος αὐτὸς τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3, ἂν καὶ κατώτερος ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς, ἔχει ἀρκετὴν ἐπιβλητικότητα.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν εἴσοδον καὶ ἀκολουθοῦντες τὰ ἀριστερά μας ἐκτεθειμένα ἔργα βλέπομεν πρῶτον, ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως, πώρινον τρίποδα μὲ συμφυῆ λέβητα, ἀπὸ τὰς Πλαταιάς καὶ αὐτόν (ἀριθ. 19), ἔργον τοῦ 8ου π. Χ. αἰ., μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν γεωμετρικὴν (ὁμοκέντρους κύκλους, θλαστὰς γραμμάς, ψαροκόκαλον κλπ.).

Εἰς τὴν γωνίαν ἴσταται, ἐπίσης πώρινος λεπτὸς δωρικὸς κίων ἀπὸ τὸ Πτώφον εὐρεθεὶς τὸ 1935 εἰς Καστράκι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (ἀριθ. 247). Εἶναι μονόλιθος μὲ δεκαεῖς ραβδώσεις καὶ φέρει εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν κατακορύφως ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω τὴν ἀναθηματικὴν ἀρχαῖκὴν ἐπιγραφὴν (παρένθ. πίν. α', I, α. β. γ): *Σίμωνίδα ἀρχοντος τοῖ ἡέροι τοῖ Πτόϊοι Ἀκριφιῆς ἀνέθεαν*.

Δίπλα του εἶναι ὁ δαιδαλικὸς κορμὸς ἀπὸ τὴν Τάναγραν, τὸν ὁποῖον εἶδομεν ἤδη, καὶ κατόπιν πάλιν δύο κούροι ἀπὸ τὸ Πτώφον. Ὁ πρῶτος (ἀριθ. 5) πολὺ μικρότερον διαστάσεων καὶ ὀλίγον νεώτερος, ὁ δεύτερος (ἀριθ. 2) καθαρῶς βοιωτικὸν ἔργον καὶ ὀλίγον παλαιότερος

τοῦ μεγάλου ὑπ' ἀριθμὸν 3 κούρου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκθέματα ἐφρόντισα νὰ στερεωθοῦν ἐπὶ ἀνισοῦψων βάσεων καὶ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ «σπάξῃ» ἡ μονοτονία.

Πίσω ἀπὸ τὸ τελάρ, ποὺ χρησιμεύει ὡς βάθος τοῦ κούρου καὶ συγχρόνως ὡς χώρισμα τοῦ πρώτου τμήματος, τοῦ ἀρχαϊκοῦ, ἀπὸ τὸ δεύτερον τμήμα τῆς αἰθούσης, ἐτοποθέτησα πάλιν ἓνα ὠραιότατον κοῦρον, δυστυχῶς ἀκέφαλον αὐτόν, ἀπὸ τὴν παρὰ τὰ Λεῦκτρα ἀρχαίαν Εὐτερησιν (ἀριθ. 7). Εἶναι ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ πολὺ πιθανὸν παρίστανεν ἓνα θεόν, ἴσως τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ γλύπτης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο Ἴων, ἡ δὲ πρόοδος τῆς τεχνικῆς του φαίνεται καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἐπεξεργασίαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὴν κοιλίαν. Τὰ χέρια ἐπίσης, ἃν καὶ ἐλλείποντα, φαίνεται ὅτι ἀπεμακρύνοντο τοῦ σώματος κρατοῦντα κάποιο ἀντικείμενον.

Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ γλύπτης ἦτο Ἴων ἢ ὅτι τὸ ἔργον του εἶχεν ἰωνικὴν ἐπίδρασιν, δὲν θὰ πρέπη ν' ἀποκλείσωμεν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἦτο Βοιωτός, διότι γνωρίζομεν ὅτι, ὅταν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ κατόπιν οἱ Δωριεῖς κατέλαβον τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς εὐφόρους πεδιάδας, οἱ παλαιότεροι κάτοικοι, οἱ Ἴωνες, ἀπεσύρθησαν καὶ ἔζησαν εἰς τὰς παρυφὰς τῶν βουνῶν εἰς τούτους δὲ ἀνῆκον οἱ Πλαταιεῖς, οἱ Θεσπιεῖς, οἱ Στειριεῖς καὶ ἄλλοι. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν φυλετικὴν διάκρισιν ἀποδίδομεν τὰς αἰωνίας πολιτικὰς ἀντιθέσεις Θηβαίων καὶ Πλαταιέων, ποὺ κατέληξαν εἰς τὴν γνωστὴν καταστροφὴν τῶν Πλαταιῶν καὶ εἰς τὰς στενὰς πολιτικὰς καὶ πολιτιστικὰς σχέσεις Ἀθηναίων καὶ Θεσπιέων, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη ἐμιμεῖτο ὅσο τὸ δυνατὸν πιστότερον τὴν μεγάλην Ἀττικὴν Σχολήν, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἔως σήμερα διασωθέντα πολυάριθμα θεσπιακὰ ἔργα.

Εἰς τὸ δεύτερον αὐτὸ τμήμα τῆς αἰθούσης ἐτοποθετήσαμεν κυρίως ἔργα τοῦ 5ου αἰῶνος. Παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν τελευταῖον κοῦρον βλέπετε ἓν ὠραιότατον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰ., ἐπὶ κυβοσχίμου στήλης (ἀριθ. 44), παριστάνον λαγωνικόν, ποὺ μετὰ τὸ κεφάλι χαμηλωμένον φαίνεται νὰ ὁσφραίνεται τὸ θήραμα, ὅπως ἔκαμνεν εἰς τὸ κυνήγι μετὰ τὸν κύριόν του, ἢ νὰ ἀναζητῇ τὸν ἴδιον τὸν ἀφέντην του, ποὺ ἔχασε,

ὅπως ἡ Μαῖρα τοῦ γνωστοῦ διονυσιακοῦ μύθου. Ὁ κύβος προέρχεται ἀπὸ τὴν Καρδίτσαν, τὸ ἀρχαῖον Ἀκραίφνιον, εἰς τ' ἀνατολικά ὑψώματα τῆς Κωπαίδος, καὶ εἰς τὸ ἐπάνω δεξιὸν μέρος τοῦ ἀναγλύφου ἦτο χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ.

Ἀμέσως μετὰ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ λαγωνικοῦ ἐτοποθετήσαμεν ἓν ἄλλο ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἀπὸ θεσπιακὸν μάρμαρον, τὸ ὁποῖον, ὅπως τὰ ἐπιτύμβια τοῦ εἴδους αὐτοῦ, θὰ εἶχε εἰς τὰ δύο πλάγια παραστάδας καὶ θὰ ἀπέληγεν εἰς ἀέτωμα (ἀριθ. 45). Τὸ ἀνάγλυφον παριστᾷ τὸν νεκρὸν ἔφηβον εἰς τ' ἀριστερά, ἐνδεδυμένον μόνον μετὰ ἱμάτιον καὶ μετὰ γυμνὸν τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος. Στήριζει τὸ δεξιὸν χεῖρ εἰς τὴν μέσην καὶ γέρνει πρὸς τ' ἀριστερὰ στήριζόμενος ἐπάνω εἰς τὸ ραβδί του μετὰ μίαν κίνησιν γεμάτην συγκρατημένην θλίψιν καὶ ἐγκατέρησιν. Κοιτάζει πρὸς τὸ μέρος μας, ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ πρόσωπον εἶναι κατεστραμμένον. Δεξιὰ εἰς στάσιν σεβασμοῦ, σχεδὸν λατρείας, στέκεται ὁ μικρὸς δοῦλός του, πολὺ μικρότερος εἰς ἀνάστημα ἀπὸ τὸν νεκρὸν, καὶ προσφέρει εἰς τὸν κύριόν του ἓν μικρὸν ἀγγεῖον, ἴσως μετὰ τὸ λάδι ποὺ συνήθιζε ν' ἀλείφεται εἰς τοὺς ἀγῶνας. Καὶ τὸ ἐπιτύμβιον αὐτό, ὅπως ὅλα τ' ἀρχαῖα ἐπιτύμβια, ἐκφράζει μίαν εὐγενικὴν μελαγχολίαν, χωρὶς σπαραγμοὺς καὶ θρήνους καὶ ὑπενθυμίζει εἰς τὸν διαβάτην τὰς ἀγαπημένας ἀσχολίας τοῦ νεκροῦ, ὅταν ἔζη. Ἀκόμη αἰσθανόμεθα καὶ ἐδῶ τὴν παρουσίαν αὐτῆς τῆς ἀοράτου καθέτου γραμμῆς, ποὺ εἰς ὅλα τὰ ἀρχαῖα ἐπιτύμβια χωρίζει τὸν νεκρὸν ἀπὸ τοὺς ζωντανούς καὶ τὸ ὁποῖον τόσον καθαρὰ ὑποδηλώνεται εἰς τὸ βλέμμα των, ποὺ ποτὲ δὲν διασταυρῶνεται, ἔστω καὶ ἂν αἱ μορφαὶ φαίνονται ὅτι κοιτάζονται. Ἡ παρουσία τοῦ μικροῦ δούλου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔνδυμα τοῦ νεκροῦ μᾶς ἐνθυμίζει τὴν περίφημον στήλην τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα μετὰ τὴν πτηνὸν καὶ τὴν γαλῆν. Τὸ ἀνάγλυφον τοποθετεῖται χρονολογικῶς εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ., παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία εὐρίσκεται χαραγμένη εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ μετὰ τὸ ὄνομά του Θ[εό]-μνηστος θὰ τὸ κατέτασεν εἰς πολὺ νεωτέρους χρόνους. Ἀλλά, ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ εἰς ἄλλα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, ἡ ἐπιγραφή ἐξαράχθη εἰς νέαν, πολὺ μεταγενεστέραν, χοῆσιν τῆς στήλης.

Εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς αἰθούσης ἐστήθη ἄλλο ἐπιτύμβιον μνημεῖον (ἀριθ. 41), γυναικὸς αὐτὴν τὴν φορὰν, ἀπὸ θεσπιακὸν λίθον, τοῦ ὁποίου ὅμως δυστυχῶς σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος μὲ τὸ κάθισμα καὶ τὰ πόδια τῆς νεκρᾶς, ἀρκετὸν ὅμως διὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὴν ἐξαιρετικὴν τέχνην τοῦ γλύπτου καὶ εἰς τὰς πτυχώσεις τοῦ ἱματίου καὶ εἰς τὰ γυμνά πόδια μὲ τὰ κομψὰ σφυρά, τὰ ὁποῖα διαφαίνονται ὑπὸ τὸ λεπτὸν ὕφασμα.

Τελευταῖον παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς θύρας ἐστήσαμεν τὸ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, θεσπιακὸν ἐπίσης, νεαροῦ πολεμιστοῦ (ἀριθ. 35) ἐνδεδυμένου μὲ θώρακα καὶ κοντὴν χλαμύδα, ποὺ κρατεῖ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ τὸ ἄλογόν του καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸν τὸ ξίφος του. Ἡ στήλη δεξιὰ ἔχει παραστάδα, πρὸς τ' ἀριστερὰ ὅμως ὑπῆρχε συνέχεια εἰς ἄλλην πλάκα, ἡ ὁποία δυστυχῶς δὲν σώζεται. Τὸ ἄλλο εὐρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸν νεκρὸν εἰς πολὺ πρόστυπον ἀνάγλυφον καὶ μόνον ἡ κεφαλὴ του προβάλλει ἔκτυπος παρὰ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἱπέως. Αἱ λεπτομέρειαι θὰ ἐδηλώνοντο κάποτε διὰ ζωγραφικῆς, τὰ δὲ χαλινάρια θὰ ἦσαν μετάλλινά, ὅπως ὑποδηλώνουν αἱ ὀπαὶ εἰς τὸ στόμα καὶ εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ζώον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πολεμιστοῦ εἶναι δυστυχῶς ἐφθαρμένη, ἀλλ' ἡ ὅλη κίνησις τοῦ νεαροῦ ἱπέως φανερώνει ἐξαιρετικὴν γλύπτειν τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἐμπροσθεν τῆς θύρας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἀγγείων, ἐστήσαμεν ἐν τῶν ὠραιότερων ἀντικειμένων τοῦ μουσείου μας. Εἶναι τὸ κάτω ἥμισυ στενῆς ἐπιτυμβίας στήλης ἀπὸ μάρμαρον πεντελικόν, ποὺ θεωρεῖται γνήσιον ἀττικὸν ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (ἀριθ. 13). Μὲ ἔντονον ἀκόμη τὴν ἀρχαϊκὴν κληρονομίαν παριστάνει πολεμιστὴν φέροντα χιτῶνα, ποὺ αἱ αἰχμηραὶ ἀπολήξεις τῶν πτυχῶν του φθάνουν ἕως τὴν μέσην τοῦ μηροῦ, καὶ ἐπ' αὐτοῦ θώρακα. Αἱ καλοσηματισμέναι κνήμαι καὶ τὰ γόνατα προφυλάσσονται ἀπὸ κνημίδας καὶ μὲ τὸ ἀριστερόν του χεῖρ κρατεῖ ὄρθιον, κάθεται ἀκκουμπησμένον εἰς τὴν γῆν τὸ δόρυ του. Τὸ θαυμάσιον αὐτὸ ἔργον μᾶς ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον στήλην τοῦ Ἀριστίωνος τοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ στήλη εὐρέθη εἰς τὸ προάστιον τῶν Θηβῶν Πυρί.

Παρὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοῖχου

τῆς αἰθούσης, ἀμέσως μετὰ τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 2 κοῦρον, ἐστήσαμεν δύο ἄλλα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἀπὸ τὰς Θεσπιάς. Τὸ πρῶτον (ἀριθ. ΒΕ 21, πίν. Θ, Ι) εἶναι νέον ἀπόκτημα τοῦ Μουσείου Θηβῶν, εὐρεθὲν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1959 εἰς τὴν θέσιν «Σχισμένη Πέτρα» ἢ «Κάστρον» παρὰ τὰς Θεσπιάς. Παριστάνεται ἡ νεκρὰ κατημένη ἐπὶ θρόνου βλέπουσα πρὸς τ' ἀριστερά, ἡ δὲ ὅλη παραστάσις μᾶς ἐνθυμίζει τὴν περίφημον Ἡγησὼ τοῦ Κεραμικοῦ. Εἶναι ἐνδεδυμένη χιτῶνα καὶ πλατὺ ἱμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ μία ἄκρα κρέμεται μετὰ τῶν δύο ποδῶν τοῦ θρόνου εἰς κομψὰς πτυχάς, καὶ ἀκκουμβᾷ τὸ ἀριστερὸν χεῖρ εἰς τὸ ἐρεισίνωτον τοῦ θρόνου, ἐνῶ μὲ τὸ ἀνυψωμένον δεξιὸν κρατεῖ καὶ περιεργάζεται μικρὸν ἀντικείμενον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κόσμημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐδηλοῦτο διὰ χρώματος. Ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἀπόξεσις τοῦ μαρμάρου ὑπὸ τοῦ τεχνίτου κατὰ τὴν μεταγενεστέραν χρῆσιν τῆς στήλης ἐξηφάνισε τμήμα τοῦ ἱματίου, τὸ ὁποῖον ἡ νεκρὰ ὕψωνε πρὸ τοῦ προσώπου της εἰς τὴν γνωστὴν κίνησιν θλίψεως, τὴν ὁποίαν θὰ ἴδωμεν καὶ εἰς ἄλλο θεσπιακὸν ἀνάγλυφον, τὸ ὑπ' ἀριθ. 11. Τὰ πόδια στηρίζει εἰς ὑποπόδιον, τὸ μὲν δεξιὸν διὰ τῆς πτέρνας, τὸ δὲ ἀριστερὸν διὰ τῶν δακτύλων —πρᾶγμα ποὺ δίδει μίαν χαριτωμένην κίνησιν— καὶ ἔχει τὸ μὲν ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἐλαφρῶς ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ εἶναι κατὰ κρόταφον. Τὸ μνημεῖον σώζεται εὐτυχῶς ἀκέραιον καὶ μόνον τὸ πρόσωπον φέρει φθοράς, προξηνηθείσας ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου τεχνίτου, διότι αὐτὸς εἰς τὴν προσπάθειάν του ν' ἀπαλείψῃ τὴν παλαιὰν ἐπιγραφὴν ἀποξέων τὸ πρὸ τοῦ προσώπου τμήμα ἐπέφερε κακώσεις εἰς τὸ πρόσωπον, τὰς ὁποίας καὶ ἐπληρώθησε στερεώσας τ' ἀποκοπέντα τμήματα τῆς ρινὸς καὶ τῆς σιαγόνης διὰ μικρῶν σιδηρῶν γόμφων, ὥς δεικνύουν αἱ ὑπάρχουσαι ὀπαί. Κατόπιν ἐχάραξε τὴν νέαν ἐπιγραφὴν (παρένθ. πίν. α' ΙΙ):

*Ἐπὶ Ἀφροδισία τῇ
καὶ Λυκκαία Ἰσίωνος
γυναικί*

ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα. Τὸ ἀνάγλυφον ὅμως εἶναι πολὺ παλαιότερον δυνάμενον νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ β' ἥμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ δὲ Θεσπιεὺς τεχνίτης του κατώρθωσε νὰ μιμηθῇ μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν πα-

ρόμοια ἔργα τῆς λαμπρᾶς ἀττικῆς τέχνης.

Τὸ δεύτερον παριστάνει νέαν κόρην ἐνδεδυμένην δωρικὸν χιτῶνα μὲ πλούσιον εἰς πτυχὰς ἀπόπτυγμα (ἀριθ. 12). Μὲ τὸ δεξιὸ χεῖρ κρατεῖ κάποιο ἀντικείμενον δυσδιάκριτον σήμερον καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν φορεῖ πόλον, σύμβολον συνήθως τῶν νεκρῶν ἀλλὰ καὶ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς θεῶν. — Μὲ πόλον ἔκαμε τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ ὁ Ἑνδοῖος καὶ ὁ Βούπαλος τὴν Τύχην. — Ἔργον τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ἀμέσως κατόπιν ἐποποθετήσαμεν τὸ κάτω ἥμισυ ἀγάλματος θεᾶς ἀπὸ τὴν Εὐτρησιν (ἀριθ. 8). Ἡ θεὰ εἶναι καθισμένη εἰς δίφρον, φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, καὶ τὰ πόδια τῆς πατοῦν εἰς ὑποπόδιον. Ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος.

Εἰς τὸν βορεινὸν τοῖχον, παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας, ἐστήσαμεν μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐπίσης θεσπιακόν (ἀριθ. 11).

Παριστᾷ τὴν νεκρὰν καθισμένην εἰς θρόνον καὶ ἐνδεδυμένην ἰωνικὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἀνασηκώνει μὲ τὸ ἀριστερόν της χεῖρ ἔμπροσθεν τοῦ προσώπου τῆς, συνήθους χειρονομία συγκρατημένης θλίψεως, ἡ ὁποία μᾶς ἐνθυμίζει τὸ περίφημον ἐρυθρόμορφον ἄγγειον τοῦ Μονάχου μὲ τὸν ἀποχαριετισμὸν τοῦ πολέμιστοῦ. Ἐμπρὸς τῆς στέκεται μιὰ ἄλλη γυναικεία μορφή ἐνδεδυμένη μὲ δωρικὸν χιτῶνα, ἡ ὁποία μὲ τὰ δύο τῆς χεῖρα κρατεῖ μιάν ταινίαν, προσφορὰν εἰς τὴν νεκράν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν πρὸ ὀλίγου καὶ εἰς τὸ νέον ἀπόκτημα τοῦ μουσείου μας, τὸ δαιδαλικὸν ἔργον ἀπὸ τὴν Τάναγραν, συχνότατα δὲ τὴν βλέπομεν εἰς τὰς λευκάς ἀττικὰς ληκύθους (βλ. DIEPOLDER, Die Attischen Grabreliefs, σ. 26 σημ. 6)*.

* [Ὁ ἀείμνηστος Θρεψιάδης ἐσχόπευε εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν τῶν γλυπτῶν νὰ ἐκθέσῃ καὶ ἐν ἄλλο ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ἰδιαίτερος ἄξιον ἐκθέσεως. Τὸ ἀνάγλυφον (ἀριθ. Καταλόγου 230) παριστᾷ τὴν νεκράν μόνην, καθισμένην ἐπὶ θρόνου καὶ βλέπουσαν πρὸς τ' ἀριστερά. Εἶναι ἐνδεδυμένη πλουσιωτάτον χειριδωτὸν χιτῶνα, ἐπιβλημα λοξὸν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ μεγάλο ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν δεξιάν χεῖρα ἀνασηκώνει πρὸ τοῦ προσώπου εἰς τὴν γνωστὴν κίνησιν πένθους, ἐνῶ μὲ τὴν ἀριστεράν κρατεῖ καρπὸν ροιᾶς, τὸ σύμβολον τῶν χθονίων. Αἱ λεπτόταται πτυχώσεις τοῦ χιτῶνος ἀποτελοῦν κτυπητὴν ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἀδράς πτυχὰς τοῦ ἱματίου, τὸ ὁποῖον καταπίπτει εἰς τὸ πλάγι σχηματίζει διπλὰς τε-

Ἀπ' ἐδῶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν δευτέραν, τὴν βορεινὴν αἴθουσαν τοῦ μουσείου, ὅπου ἐποποθετήσαμεν τὴν συλλογὴν τῶν ἀγγείων ἢ μᾶλλον μιάν ἐπιλογὴν ἐξ αὐτῶν. Παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης ἡ πρώτη προθήκη περιλαμβάνει εὐρήματα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Εὐτρησιν καὶ τὰ Χάλια (ἀριθ. 1), ἡ δευτέρα ἀπὸ τὸ Κολωνάκι τῶν Θηβῶν (ἀριθ. 2) καὶ ἡ τρίτη ἐπίσης ἀπὸ τὸ Κολωνάκι καὶ ἀπὸ τὸ Ἰσμήνιον (ἀριθ. 3). Εἰς τὰς πέντε ἐκ τῶν ἑξ κεντρικῶν προθηκῶν (ἀριθ. 4, 5, 6, 7, 8), καθὼς καὶ εἰς τὴν παρὰ τὸν νότιον τοῖχον ὑπ' ἀριθμὸν 10, ἐξετέθησαν εὐρήματα τοῦ πλουσιωτάτου νεκροταφείου τῆς Ριτσώνας (πίν.ΙΑ).

Ἄν καὶ ἡ τέχνη, ἐν γένει, τῶν ἀγγείων, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὅλων τῶν ἄλλων βοιωτικῶν ἔργων, δὲν φθάνει τὴν λεπτότητα καὶ τελειότητα τῶν ἀττικῶν ἔργων, ἐν τούτοις εἶναι μία τέχνη ἐντελὴς προσωπική, σύμφωνος πρὸς τὸν ἀγροτικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας μὲ τοὺς πλουσίους

θλασμένας γραμμάς. Ἀκόμη ὅμως περισσότερον ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ἡ ἀσυνήθης κάμψις τῶν γονάτων καὶ ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω φορὰ τῶν κνημῶν, ὡς ἐὰν ἡ καθήμενη μόλις αὐτὴν τὴν στιγμὴν νὰ ἐκάθησεν ἢ νὰ εἶναι ἐτοιμὴ νὰ σηκωθῇ. Τόσον ἀπὸ τὴν ὅλην κίνησιν τῆς μορφῆς—ἰδιαίτερος τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν—ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῆς ἐνδυμασίας ὁ Θρεψιάδης ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ ἔργον ἠδύνατο νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸν τεχνίτην τῆς ἀνατολικῆς ζωφόρου τοῦ θησαυροῦ τῶν Σιφνίων εἰς τοὺς Δελφοὺς, τὴν παριστῶσαν συνέδριον θεῶν. Ὁ δὲ τεχνίτης αὐτός, πάλιν κατὰ τὴν γνώμην του, πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν περιφημον Ἴωνα γλύπτην Ἑνδοῖον, τὸν ἀκμάσαντα ἐπὶ Πεισιστράτου. Τοῦ Ἑνδοῖου μᾶς σώζεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως καθήμενη Ἀθηνᾶ, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι εἶχε κατασκευάσει καὶ ἄλλην Ἀθηνᾶν διὰ τὸν ναὸν τῆς εἰς τὰς Ἐρυθράς, τὴν γειτονικὴν πρὸς τὰς Θήβας πόλιν. Ἐὰν δὲ τὸ ἔργον δὲν ἀνήκῃ εἰς αὐτὸν τὸν Ἑνδοῖον, πάντως ἡ ἐπίδρασίς του ἐπὶ τοῦ τεχνίτου τοῦ ἀναγλύφου, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται χρονολογικῶς περὶ τὸ 500 π.Χ., εἶναι πολὺ μεγάλη.

Δυστυχῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἐργασίας του εἰς τὸ Μουσεῖον, ἐνῶ τὸ συνεργεῖον εἶχε μεταφέρει ἐκεῖ πρὸς τοποθέτησιν τὸ ἀνάγλυφον, ὁ Θρεψιάδης ἠσθάνθη τὰς δυνάμεις του νὰ τὸν ἐγκαταλείπουν καὶ ἐπειδὴ ἐχρειάζετο νέα μετακίνησις ὠρισμένων ἐκθεμάτων, διὰ νὰ δημιουργηθῇ ὁ κατάλληλος χώρος, διέταξε νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὴν ἀποθήκην, ἀναβάλλον τὴν ἐργασίαν αὐτὴν διὰ τὴν ἐπομένην ἐπίσκεψίν του, ἡ ὁποία δὲν ἐπραγματοποιήθη ποτέ.

Α. Ι. Θ.]

της γαιοκτήμονας καὶ τοὺς ἀπλοῦκοὺς εὐθύμους γεωργούς της.

Μερικοὶ ἐκ τῶν τάφων τῆς Ριτσώνας περι-
εῖχον 80, 100, 200 καὶ ἕνας 400 κτερίσματα
μόνος του.

Ἐδῶ κάμων μίαν μικρὰν παρέκβασιν, ἐξ
ἀφορμῆς τῶν εὐρημάτων τῆς Ριτσώνας, τῆς
ἀρχαίας δηλαδὴ Μυκαλησσοῦ, θὰ ἤθελα νὰ σᾶς
ἐμπιστευθῶ, ὅτι ὅχι πολὺ μακρὰν τοῦ νεκροτα-
φείου τῆς ἀρχαίας πόλεως εἰς μίαν μικρὰν κοιλά-
δα, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ καθὼς κατερχόμεθα πρὸς Χαλ-
κίδα, καὶ ὀλίγον μετὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Προφή-
του Ἡλίου, ἀνεκάλυψα μεγάλα πώρινα λείψανα, τὰ
ὅποια δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν ὑπὸ
τοῦ Πανσανία ἀναφερόμενον ναὸν τῆς Μυκα-
λησσίας Δήμητρος (Πανσ. IX 19. 5). Δὲν ἔχω
ὅμως ἐπ' αὐτοῦ καμμίαν θετικὴν ἔνδειξιν καὶ
μόνον, ὅταν ἀνασκαφοῦν τὰ ἐρεῖπια, θὰ εἶναι
δυνατὸν νὰ μάθωμεν περισσότερα.

Εἰς τὴν τελευταίαν ἐκ τῶν δύο πρὸς Βορ-
ρᾶν κεντρικῶν προθηκῶν (ἀριθ. 9) βλέπετε τὰ
εὐρήματα τῶν ἀρχαίων Ἀλῶν τῆς Λοκρίδος.

Ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων προθηκῶν ὑπ' ἀριθ.
1, 2, 3 ἐκτίθενται τὰ περίφημα ὑστερομυκηναϊκὰ
ἀγγεῖα τοῦ Καδμείου, μερικὰ τῶν ὁποίων φέ-
ρουν γραπτὰς ἐπιγραφὰς μὲ γράμματα, πὺν ἔως
πρὸ ὀλίγου ἐθεωροῦντο ὅτι ἀνήκον εἰς προελ-
ληνικὴν γλῶσσαν*.

Διὰ νὰ διακόψω τὴν μονοτονίαν τῶν προ-
θηκῶν, ὡς σᾶς εἶπον ἤδη, ἐτοποθέτησα μεταξὺ
αὐτῶν ἡ μεγάλη ἀγγεῖα, ὅπως τὸν περίφημον
πίθον ἀπὸ τὴν Εὐτρησιν (ἀριθ. 830) μεσοελ-
λαδικῆς ἐποχῆς (περὶ τὸ 1700 π.Χ.) παρὰ τὴν
ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας, ἡ μνημεῖα,
ὅπου ἐπικρατεῖ περισσότερον τὸ ζωγραφικὸν
στοιχεῖον, ὅπως τὰς περιφήμους ἐκ μέλανος λί-
θου ἐγγράφους βοιωτικὰς στήλας, καὶ ἄλλα
ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα.

* [Σήμερον εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν ἔχουν προσ-
τεθῇ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ δύο ἀκόμη προ-
θηκαί, αἱ ὑπ' ἀριθ. 11 (πίν. IB) καὶ 12. Καὶ εἰς μὲν
τὴν πρώτην ἐτοποθέτησαν οἱ ψευδόστομοι ἐνεπί-
γραφοι ἀμφορεῖς τοῦ Καδμείου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν
νέα εὐρήματα : ἐπάνω ἀγγεῖα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς προ-
ερχόμενα ἀπὸ τοὺς λαξευτοὺς τάφους τῆς Καλλιθέας
(πρῶν Μουσταφάδων) καὶ κάτω ἀγγεῖα πρωτοελλα-
δικῆς ἐποχῆς (περὶ τὸ 2000 π.Χ.) ἀπὸ τὰς Θήβας, εὐ-
ρεθέντα εἰς τὰ θεμέλια τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐπαμεινώνδα
61 οἰκίας.

A. I. Θ.]

Εἰς τὸν βορεινὸν τοῖχον, ἀκριβῶς ἀπέναντι
τῆς θύρας, ἐκτίθενται δεξιὰ ἡ στήλη τοῦ Φερε-
νίκου (ἀριθ. 240), ἀριστερὰ ἡ στήλη τοῦ Σαν-
γένους (ἀριθ. 56). Αἱ δύο αὐταὶ στήλαι, ὅπως
καὶ ἡ παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς αἰ-
θούσης ἐκτιθεμένη στήλη τοῦ Ρύγχωνος (ἀριθ.
55), ἡ παρὰ τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου στήλη
τοῦ Μνάσωνος (ἀριθ. 54) καὶ ἡ παρὰ τὴν δε-
ξιὰν παραστάδα τῆς δευτέρας θύρας τῆς αἰθού-
σης ὁμοία στήλη, νέον ἀπόκτημα τοῦ μουσείου
(ἀριθ. BE 43), εἶναι ἔργα ζωγραφικὰ τῆς ἰδίας
τεχνοτροπίας καὶ μοναδικὰ κοσμήματα τοῦ μου-
σείου μας. Ἐπάνω εἰς μαῦρον μάρμαρον πα-
ριστάνεται πάντοτε εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δρασέως
του κατὰ τὴν μάχην ὁ πολεμιστὴς. Τὸ περί-
γραμμα τοῦ σώματος καὶ αἱ ἄλλαι ἀνατομικαὶ
λεπτομέρειαι, καθὼς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐν-
δυμασίας καὶ τοῦ ὅπλισμοῦ, ἀποδίδονται δι' ἐγ-
χαράκτων γραμμῶν ἢ διὰ γραμμῶν σχηματιζο-
μένων ὑπὸ μικρῶν στιγμῶν. Ἀλλὰ καὶ διὰ χρώ-
ματος θὰ ἐδηλοῦντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ σώματος, καθὼς
καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐνδυμασίας καὶ τοῦ το-
πίου, τὰ δὲ χρώματα θὰ ἐπετίθεντο διὰ τῆς λε-
γομένης ἐγκανστικῆς μεθόδου. Ἴσως ἡ ἐξαιρε-
τικὴ σκληρότης τοῦ λίθου δὲν ἐπέτρεψε τὴν
ἀπορρόφωσιν τοῦ ἀναλελυμένου κηροῦ τόσον,
ὥστε νὰ μᾶς διασωθοῦν ἔχνη τοῦ χρώματος.

Ἀρχαιοτέρα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ στήλη τοῦ
Μνάσωνος, ἡ ὁποία χρονολογεῖται περὶ τὸ 420
π.Χ., αἱ λοιπαὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους
χρόνους τοῦ 5ου αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου.

Ἡ στήλη ὑπ' ἀριθμὸν 240 ἀπὸ τὸ Χλε-
μποτσάρι (σημερινὴν Ἀσωπίαν), μὲ ἀμφικλινῇ
ἐπάνω ἀπόληξιν καὶ μόλις σωζόμενα ἔχνη ἀκρω-
τηρίων, φέρει εἰς τὸ ἄνω μέρος, κάτω ἀπὸ κό-
σμημα χαρκατοῦ κλάδου, εἰς τοῖσοειδῇ σχημα-
τισμὸν τὴν ἐπιγραφὴν (παρένθ. πίν. α', III):
Φερένικος. Ὁ παγωνοφόρος πολεμιστὴς ὁρμᾷ
πρὸς τὰ δεξιὰ φέρων τὴν κωνικὴν βοιωτικὴν
περικεφαλαίαν του στεφανωμένην μὲ κλάδον
ἐλαίας καὶ ἱμάτιον πορποῦμενον ἐπὶ τοῦ ἀρι-
στεροῦ ὤμου, ἐνῶ ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὤμου πρὸς
τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν χρέμεται τελαμὸν συγ-
κρατῶν τὴν θήκην τοῦ ξίφους του. Μὲ τὸ ἀρι-
στερόν του χερὶ κρατεῖ τὴν ἀσπίδα του, εἰς τὸ
ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας διακρίνεται τὸ ὄχανον
καὶ παράστασις τοῦ Βελλεροφόντου ἐπὶ τοῦ

Πηγάσου φονεύοντος την Χίμαιραν. Φορεῖ πέδιλα καὶ προβάλλων τὸ ἀριστερόν του πόδι πατεῖ ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους, ὅπου διακρίνονται χαμηλὰ φυτά. Δυστυχῶς τὸ ἀριστερόν μέρος τῆς στήλης εἶναι τετριμμένον καὶ ἡ παράστασις δυσδιάκριτος. Ἡ στήλη φέρει παραστάσεις καὶ εἰς τὰς πλαγίας πλευράς της, διότι τὸ πάχος της εἶναι μεγάλο (0.27 μ.). Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς εἰκονίζεται Σφιγξ καθημένη ἐπὶ ὑψηλοῦ κίονος με ἰωνικὸν κιονόκρανον, ἐπὶ τῆς ἄλλης Σειρῆν ἐπὶ ὁμοίου κίονος.

Ἡ στήλη τοῦ Σανγέονος (παρένθ. πίν. β', IV) (ἀριθ. 56), προερχομένη ἀπὸ τὴν Τάναγραν, παριστᾷ καὶ αὐτὴ τὸν πολεμιστὴν σχεδὸν γυμνὸν μ' ἐν ἑλαφρὸν ἱμάτιον, ριγμένον ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερόν του ὄμων καὶ ζωσμένον εἰς τὴν μέσην του, με καλοδεμένα κοντὰ ὑποδήματα, ποὺ ἀφήνουν ἐλεύθερον ἐπάνω ἀπὸ τὰ σφυρὰ ὅλον τὸ ὑπόλοιπον πόδι καὶ με τὴν κωνικὴν βοιωτικὴν περικεφαλαίαν του στεφανωμένην με κλάδον ἐλαίας. Ὁρμᾷ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς ἀνηφορικὸν ἔδαφος, εἰς τὸ ἀριστερόν του χέρι κρατεῖ τὴν ἀσπίδα του, ποὺ εἰς τὸ ἐσωτερικόν της μέρος εἶναι στολισμένη με μυθολογικὴν παράστασιν (διακρίνομεν πάλιν τὸν Πήγασον καὶ τὴν Χίμαιραν) καὶ εἰς τὸ δεξιὸν τὸ γυμνὸν του ξίφος. Ἐμπρὸς εἰς τὰ πόδια του, ἀνάμεσα εἰς μικροὺς θάμνους, κεῖται τὸ σπασμένο δόρυ του καὶ λίθοι, ποὺ ἔχουν ἐκτοξευθῇ ἐναντίον του. Ἕνας ὁμοῖος λίθος εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὸν ἄερα, εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς του καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς στήλης προβάλλει ἀπειλητικῇ, διευθυνομένη κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ πρόσωπόν του, ἡ αἰχμὴ ἐνὸς ἐχθρικοῦ δόρατος, αὐτοῦ προφανῶς ποὺ τοῦ ἔδωσε τὸν θάνατον. Ἡ σκηνὴ ἔχει ὅλην τὴν δραματικότητα καὶ τὴν ζωντάνια τοῦ ἀκαριαίου. Εἰς τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης παριστάνεται σκηνὴ συμποσίου, ποὺ ἐνθυμίζει τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς.

Παρομοία με τὴν στήλην τοῦ Σανγέονος, ἀλλ' αὐτὴ προερχομένη ἀπὸ τὰς Θήβας καὶ ὀλίγον νεωτέρα ἐκείνης, εἶναι ἡ στήλη τοῦ Ρύγχωνος (ἀριθ. 55) (παρένθ. πίν. β', V). Ἐδῶ ὁ πολεμιστὴς εἶναι ἐντελῶς γυμνός, με ὁμοία ὑποδήματα καὶ κωνικὴν στεφανωμένην περικεφαλαίαν, τὸ δὲ βραχὺ του ἱμάτιον, στερεωμένον μόνον εἰς τὸν λαιμόν, ἀνεμίζει ἐλεύθερα πίσω ἀπὸ τὴν πλάτην του, ἀφήνον νὰ φαίνεται ὅλος

ὁ πλοῦτος τῶν κοσμημάτων του, ποὺ ἀποτελοῦν κτυπητὴν ἀντίθεσιν με τὴν λείαν γυμνότητα τοῦ σώματος. Καὶ αὐτὸς ὁρμᾷ πρὸς τὰ δεξιὰ κρατῶν με τὸ ἀριστερόν χέρι τὴν ἀσπίδα — εἰς τὸ ἐσωτερικόν της ἐπίσης μυθολογικὴ παράστασις Πηγάσου, Βελλεροφόντου καὶ Χιμαίρας καὶ κατὰ ἓνα διδακτικὸν δι' ἡμᾶς τρόπον στερεωμένον ἐντὸς τῆς θήκης του, ἐπίσης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν παρὰ τὴν ἄντυγα τῆς ἀσπίδος τὸ ξίφος του — ἐνῶ με τὸ δεξιὸν προτείνει ὀρμητικὰ τὸ δόρυ του. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν πρὸ τῶν ποδῶν του φυτόν καὶ λίθους καὶ εἰς τὸ ἀέτωμα τρυφερὰν οἰκογενειακὴν σκηνήν: Ὁ νεκρὸς ἀριστερὰ καθισμένος εἰς θρόνον, εἰς τὰ γόνατά του ἀκκουμβᾷ ὄρθιον ἐμπρὸς του ἓνα μικρὸ παιδί καὶ δεξιὰ ἡ μητέρα, καθισμένη χαμηλότερα, τείνει πρὸς αὐτὸ ἢ καὶ πρὸς τοὺς δύο τὰ χέρια.

Ἀπὸ τὰς Θήβας ἐπίσης προέρχεται καὶ ἡ ἄλλη ὠραιότητα στήλη τοῦ Μνάσωνος (ἀριθ. 54) (παρένθ. πίν. β', VI). Ὁ πολεμιστὴς ὁρμᾷ καὶ ἐδῶ πρὸς τὰ δεξιὰ πατῶν στερεὰ με τὰ γυμνὰ πόδια του ἐπάνω εἰς τὸ ἀνώμαλον ἔδαφος. Φορεῖ ἀπλὴν, κωνικὴν βοιωτικὴν περικεφαλαίαν καὶ ἑλαφρὸν ἱμάτιον, τὸ ὅποῖον ὅμως καλύπτει τὸ σῶμά του σχεδὸν σὰν χιτῶν ἕως τὴν μέσην περίπου τοῦ μηροῦ, ἀφήνον μόνον γυμνὸν τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους. Εἰς τὸ ἀριστερόν του χέρι κρατεῖ τὴν ἀσπίδα του, χωρὶς ὅμως καμμίαν διακόσμησιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν της καὶ μόνον παρὰ τὴν ἄντυγα βλέπομεν στερεωμένον, ὅπως καὶ εἰς τὴν στήλην τοῦ Ρύγχωνος, τὸ ξίφος μέσα εἰς τὴν θήκην του. Με τὸ δεξιὸν προτείνει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ αὐτὸς τὸ δόρυ του καὶ τὸ πρόσωπόν του με τὰ ἄδρᾶ χαρκτηριστικὰ φανερώνει πεῖραν καὶ ἀποφασιστικότητα. Ἡ παράστασις πολὺ ἀπλουστερά τῶν δύο προηγούμενων, χωρὶς κοσμήματα καὶ πολλὰς λεπτομερείας, ὑπερέχει εἰς ἀπλότητα καὶ δύναμιν ἐκφράσεως. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς στήλης γύρω ἀπὸ τὴν μορφὴν εἶναι ἀδρότερα πελεκημένη, διὰ νὰ στερεωθῇ καλύτερα τὸ χρώμα, τὸ ὁποῖον θ' ἀπετέλει τὸ βάθος τοῦ ἔργου.

Ἡ τελευταία (ἀριθ. BE 43), παρὰ τὴν παραστάδα τῆς θύρας, ὁμοία στήλη ἐκ μέλανος λίθου εἶναι, ὅπως σᾶς εἶπον, νέον ἀπόκτημα τοῦ Μουσείου, εὑρεθεῖσα τὸν Ἰούλιον τοῦ 1961 εἰς Ἀγίους Θεοδώρους Θηβῶν. Εἰς τὸ ἄνω της μέρος εἶναι ἀμφικλινῆς ἀπολήγουσα εἰς τρεῖς

ἀνθεμοειδεῖς προεξοχάς. Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Βύλλε (παρένθ. πίν. β', VII) καὶ παριστᾷ ἐπίσης πολεμιστὴν, ἀλλ' ἢ εἰκὼν εἶναι κάπως δυσδιάκριτος ἔνεκα τοῦ ἀτελοῦς καθαρισμοῦ. Ὅταν ἡ Ἀρχαιολογικὴ μας Ὑπηρεσία κατορθώσῃ νὰ μᾶς δώσῃ μόνιμον εἰδικευμένον τεχνικὸν προσωπικόν, πολλὰ θὰ ἔχουν νὰ κερδίσουν καὶ αἱ στήλαι αὐταί. Αὐτὸ ἡμπορεῖτε νὰ τὸ κρίνετε ἀπὸ τὸ μικρὸν αὐτὸ τμήμα τῆς στήλης τοῦ Μνάσωνος, τὸ ὁποῖον ἐκαθάρισεν ὁ τεχνικὸς τοῦ Μουσείου τῆς Στοᾶς Ἀττάλου κ. Σπ. Σπυρόπουλος. Ὅπως ὅμως ὁ ἴδιος μὲ ἐβεβαίωσε, διὰ τὸν καθαρισμὸν κάθε στήλης ἀπαιτεῖται ἐργασία τοῦλάχιστον ἑνὸς μηνός.

Ὁ πολεμιστὴς ὁρμᾷ πρὸς τὰ δεξιὰ φέρων ἱμάτιον καὶ τὴν κωνικὴν κυνὴν στεφανωμένην, ὅπως τοῦ Σαυγένους καὶ τοῦ Ρύγχωνος. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ κρατεῖ προτεταμένον τὸ δόρυ του καὶ μὲ τὸ ἀριστερόν τὴν ἀσπίδα του, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας διακρίνεται καλῶς ὁ πόρπαξ καὶ ἡ παρὰ τὴν ἀντυγα λαβή, τὸ ὄχανον. Εἶναι γυμνόπους, ὅπως ὁ Μνάσων, τὰ δὲ περιγράμματα ἔχουν γίνεαι καὶ ἐδῶ μὲ κοκκίδας, ἀλλ' ἄδρoτέρας ἐκείνων τοῦ Μνάσωνος καὶ Φερεικῶν.

Δύο ἀκόμη ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐτοποθέτησα ἐκατέρωθεν τῆς προθήκης τοῦ νοτίου τοίχου, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς πρὸς τὴν πρώτην αἵθουσαν θύρας παριστᾷ ἐπίσης κύνα εἰς πρόστυπον ἀνάγλυφον (ἀριθ. 43). Τὸ ζῶον κάθεται ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν του καὶ μὲ τὸ κεφάλι ὑψηλὰ φαίνεται ὥσάν νὰ σκέπτεται ἢ κάτι νὰ περιμένῃ. Εἶναι ἔργον τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὑστερεῖ μὲν εἰς συγκρίνεσιν τοῦ ἐπιτυμβίου κύβου τῆς Καρδίτσας μὲ τὸ αὐτὸ θέμα, τὸ ὁποῖον εἶδομεν εἰς τὴν πρώτην αἵθουσαν, εἶναι ὅμως καὶ αὐτὸ ἓν ἀξιόλογον μνημεῖον μὲ πολὺ φροντισμένην καὶ φυσικὴν τὴν παράστασιν τοῦ ὡραίου ζώου καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ὅλης στήλης — ἑλλιποῦς μόνον κατὰ τὴν κάτω δεξιὰν γωνίαν της — μὲ τὸ κομψόν της ἀέτωμα φέρον φυτικὸν διάκοσμον, ἀκρωτήρια καὶ ὑπὸ τὴν κάτω πλευράν του ἰωνικὸν κυμάτιον.

Τὸ παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς πρὸς τὴν τρίτην αἵθουσαν θύρας εἶναι ἐπίσης ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν νεκροδείπνου, νέον καὶ αὐτὸ ἀπόκτημα τοῦ μουσείου (ἀριθ. BE 1,

πίν. ΙΓ, α), εὐρεθὲν παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Θηβῶν καὶ βορείως τῆς γεφύρας Μπασιάκου τὸν Μάιον τοῦ 1961. Ἡ στήλη ἀπολήγει ἄνω εἰς ἀέτωμα, τὸ ὁποῖον ἐκόσμου ἄλλοτε τρία ἀκρωτήρια. Ἐξ αὐτῶν σώζεται μόνον τὸ ἀριστερόν. Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ *Μελανθίς Φίλιππος* (παρένθ. πίν. γ', VIII) καὶ ὑπ' αὐτήν, ἐντὸς ὀρθογωνίου βαθύνσεως, πρόστυπον ἀνάγλυφον παριστῶν ἄνδρα γενειοφόρον ἀνακλιμένον ἐπὶ κλίνης καὶ στηριζόμενον διὰ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος ἐπὶ προσκεφαλαίον. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος εἶναι γυμνόν. Ἡ κεφαλὴ, ἐστειμένη μὲ ταινίαν, παρουσιάζεται κατὰ κρόταφον, ἐνῶ τὸ στέρονον κατ' ἐνώπιον. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καλύπτει ἱμάτιον. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ προσφέρει κάτι εἰς γυναῖκα καθημένην εἰς τὸ ἀριστερόν ἄκρον τῆς κλίνης μὲ τὰ πόδια στηριζόμενα ἐπὶ ὑποποδίου, ἐνδεδυμένην χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κεφαλῆς. Αἱ δύο μορφαὶ ἀλληλοκοιτάζονται. Ἐμπροσθεν τοῦ νεκροῦ ὑπάρχει τράπεζα τρίπους, τῆς ὁποίας οἱ πόδες ἔχουν σχῆμα ποδῶν λέοντος. Ἐπ' αὐτῆς διακρίνονται ἀριστερὰ κύπελλον, δεξιὰ πιθανῶς ἀνεστραμμένον ρυτὸν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐπίμηκες ἀντικείμενον, πινάκιον ἢ ἄρτος.

Εἰς τὴν αἵθουσαν τῶν ἀγγείων ἐτοποθέτησα ἀκόμη καὶ τέσσαρας ἐπιτυμβίους θριγκούς. Τὰ ἰδιόμορφα αὐτὰ βοιωτικὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα, τῶν ὁποίων ὡραιότατα δείγματα ἔχομεν ἐκτὸς τοῦ Μουσείου Θηβῶν καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Σχηματαρίου, ἐστήριξα ἐπάνω εἰς ὑψηλὰς καὶ στενὰς βάσεις, ὀδηγηθεῖς ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτὰ τὰ μνημεῖα, διότι εἰς πολλὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἴδῃτε ἐκτεθειμένα εἰς τὸν κήπον τοῦ μουσείου, παριστάνεται ἐντὸς τοῦ ἀετώματος ἡμισφαιρικὸν ἕξαγμα, ὑποδηλοῦν τὸν τύμβον καὶ ἐπ' αὐτοῦ στερεωμένον ἐπάνω εἰς στενὴν καὶ ὑψηλὴν στήλην τὸν θριγκόν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίσῃ ἓνα T Εἰς ἓνα μάλιστα ἐξ αὐτῶν, τὸν θριγκὸν τοῦ *Ἐροτίωνος* (ἀριθμὸς καταλόγου 66), βλέπομεν καθαρὰ καὶ τὰ ἀκρωτήρια, τὰ κοσμοῦντα τὰ ἐπάνω ἄκρα τοῦ μνημείου.

Ὡραίαν αἰσθητικὴν μελέτην τῶν θριγκῶν μᾶς δίδει εἰς τὸν Ὀδηγόν του ὁ κ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, λεπτομερῇ δὲ ἀπαρίθμησιν καὶ περιγραφὴν αὐτῶν ἡ μελέτη τῶν P.M. FRASER καὶ T. RÖNNE, *Boeotian and West Greek Tombstones*.

Πόσον δὲ κερδίζουν τὰ μνημεῖα στηριγμένα ἐπάνω εἰς τὰς νέας αὐτὰς βάσεις των βλέπομεν, ἐὰν τὰ συγκρίνωμεν μὲ τοὺς θριγκοὺς τοῦ Μουσείου Σχηματαρίου, ποὺ εἶναι στερεωμένοι ὑψηλὰ ἐπάνω εἰς τὸν τοῖχον.

Οἱ θριγκοὶ εἶναι ὅλοι ἀπὸ πῶρον λίθον καὶ πολλοὶ σώζουν ἔχνη τοῦ κονιάματος καὶ τῆς παλαιᾶς ἐγχρώμου διακοσμῆσώς των, ὅπως π.χ. ὁ θριγκὸς τοῦ Θεοδώρου (ἀριθ. 60, πίν. ΙΔ, β) καὶ τῆς Σιλάνας (ἀριθ. 61).

Τὰ μνημεῖα αὐτά, τὰ ὅποια, ὅπως εἴπομεν, εἶναι συνήθη εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον καὶ τὸν 2ον π.Χ. αἰ., παριστάνουν τὸ ἐπάνω μέρος μικροῦ οἰκοδομήματος ὑποδηλοῦντος προφανῶς τὴν αἰωνίαν κατοικίαν τοῦ νεκροῦ. Οἱ θριγκοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦνται πρῶτον ἀπὸ ἐπιστύλιον εἴτε ἀπλοῦν, ὅπου εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως π.χ. εἰς τὸν θριγκὸν τοῦ Πυθαγέλου (ἀριθ. 67), εἴτε ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο ζώνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κάτω φέρει ὡς κόσμημα μαίανδρον ἢ βλαστόσπειραν, ἡ δὲ ἐπάνω, λεία καὶ στενωτέρα, τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως τοῦ Θεοδώρου (ἀριθ. 60), τῆς Σιλάνας (ἀριθ. 61) καὶ τῆς Φιλωτίδος (ἀριθ. 59). Ἀκολουθεῖ δωρικὸν διάζωμα ἐκ τριγλῶφον καὶ μετοπῶν στολισμένων μὲ ρόδακας, ὁμφαλωτὰς φιάλας, ἄλλα μεγάλα ἀγγεῖα ἢ ἀσπίδας, καὶ τέλος τὸ ἀέτωμα, μὲ γλυπτὴν καὶ αὐτὸ φυτικὴν διακόσμησιν, ποὺ ἄλλοτε ἔχει εἰς τὸ κέντρον κάλυκα ἀκάνθου, ἄλλοτε, ὡς εἴπομεν, τὴν παράστασιν τοῦ τύμβου. Τὰς γωνίας τοῦ αετώματος κοσμοῦν τρία ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια, εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους ἐπιτύμβιους θριγκοὺς τὸ ἀέτωμα περιβάλλει ὀρθογώνιον πλαίσιον συνήθως στολισμένον καὶ αὐτὸ μὲ βλαστοσπείρας, ὁπότε τὸ μνημεῖον ὁμοιάζει περισσότερον μὲ καταστόλιστον πινακίδα παρὰ μὲ πραγματικὸν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν σκοπεύομεν ἀκόμη νὰ ἐκθέσωμεν τὸ σπουδαιότερον ἴσως ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως εὑρημα τῶν ἀνασκαφῶν μας τοῦ 1960 εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τοῦ Γκλᾶ τῆς Κωπαΐδος. Πρόκειται περὶ ἐνὸς κρητικοῦ λατρευτικοῦ κέρατος ἐκ πώρου λίθου, τὸ ὅποιον ἀνεῦρον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῶν δύο περύγων αὐτοῦ σχηματιζομένην γωνίαν. Παρόμοιον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον σωζόμενον, ἀνεῦρεν

ὁ Καθηγητὴς κ. BLEGEN εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Πύλου. Τὸ κέρας αὐτὸ δίδει ἴσως μίαν λύσιν εἰς τὸ ἐρώτημα, ποῖος ἦτο ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἴδρυνε τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Γκλᾶ καὶ τὰ τεράστια ἀποστραγγιστικά ἔργα τῆς Κωπαΐδος. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τοῦ φίλου διευθυντοῦ τῆς ἀποκτῆσῃ καὶ τὸ Μουσεῖον Θηβῶν εἰδικὸς τεχνίτης, εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν θὰ ἐκτεθοῦν τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα ἀγγεῖα τοῦ Γκλᾶ, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν καθαρὰ τὴν μακρὰν κατοίκησιν τῆς ἀκροπόλεως, ἀντιθέτως πρὸς παλαιότερας γνώμας. Ἐπίσης θὰ πρέπη νὰ ἐκτεθοῦν τὰ μεγάλα χάλκινα ἐλάσματα, τὰ ὅποια κατὰ τὴν γνώμην μας ἐκάλυπτον ἄλλοτε τὰς ξυλίνους θύρας τῶν πυλῶν τῆς περιφύμου μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν τρίτην μεγάλην αἴθουσαν τοῦ μουσείου (πίν. Ε, β), τὴν περιλαμβανούσαν ἔργα ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, βλέπομεν ἀκριβῶς ἀπέναντί μας, εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης, ἓν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ μουσείου, τὸ ἐπιτύμβιον τῆς Φιλωτέρας (ἀριθ. 131, πίν. ΙΕ, α). Τὸ ἔργον ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀλυκὴν τῆς Δομβραίνης. Ἡ νεκρὰ κάθηται ἐπὶ θρόνου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πατεῖ τοὺς πόδας σταυρωμένους ἐπὶ ὑποποδίου. Τὸ κάτω σῶμα μᾶς παρουσιάζεται εἰς πλαγίαν ὄψιν, ἐνῶ τὸ ἐπάνω καθὼς καὶ τὸ κεφάλι σχεδὸν ἐντελῶς κατ' ἐνώπιον. Ἀκουμβᾷ τὸν δεξιὸν τῆς βραχίονα εἰς τὴν πλάτην τοῦ καθίσματος, ἐνῶ τὸ ἀριστερόν τῆς χερί στήριζει ἀπὸ πίσω τὸ μικρὸ τῆς παιδὶ, ποὺ καθισμένον εἰς τὰ γόνατά τῆς τῆς ἀπλώνει τὸ χεράκι του. Ἡ Φιλωτέρα γέρνει, εἰς μίαν στάσιν ποὺ προδίδει θλίψιν μαζὺ καὶ ἐγκαρτέρησιν, τὸ κεφάλι εἰς τὸ πλάϊ καὶ κοιτάζει μὲ στοργὴν τὸ παιδί τῆς, ἀλλ' ἡμεῖς αἰσθανόμεθα καλὰ, ὅτι τὸ βλέμμα τῆς, τὸ βλέμμα τῆς νεκρᾶς, δὲν συναντᾶται ποτὲ μὲ τὸ βλέμμα τοῦ ζωντανοῦ. Ὁ βοιωτὸς τεχνίτης ἔχει βεβαίως ὑπ' ὄψιν τοῦ ἀνάλογα ἀττικά ἔργα καί, μολονότι ὑπολείπεται ἐκείνων, ἀπέδωσε μὲ πολλὴν τέχνην καὶ τὰς πτυχὰς τῆς ἐνδυμασίας, χιτῶνος καὶ ἱματίου, καὶ τὴν χάριν τῶν ποδῶν καὶ τὴν εὐλυγισίαν τοῦ νεαροῦ σώματος καὶ τὴν συγκίνησιν τῆς ὅλης παραστάσεως.

Στρεφόμενοι δεξιὰ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης βλέπομεν ἄγαλμα ἀνδρικὸν ἀπὸ πεντελικὸν μάρμαρον, προερχόμενον καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, δυστυχῶς ὅμως ἀκέφαλον (ἀριθ. 157). Ἡ κεφαλὴ ἦτο ἔνθετος. Ὁ εἰκονιζόμενος Θεσπιεὺς φορεῖ χιτῶνα καὶ μεγάλο ἱμάτιον, πού τὸν τυλίγει ὁλόκληρον, φερόμενον εἰς παχεῖαν πτυχήν ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν ὤμον. Μὲ τὸ ἀριστερὸν τοῦ χερίου ἀνασηκώνει τὸ ἱμάτιόν του, πού σχηματίζει ἔτσι πολλὰς κομψὰς πτυχὰς παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τοῦ μηροῦ καὶ τῆς κνήμης, ἐνῶ μὲ τὰ δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ, πού προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὸ ἱμάτιον, σύρει πρὸς τὰ κάτω αὐτό, ὥστε νὰ σχηματίζεται ἕνας ἐλεύθερος χώρος γύρω ἀπὸ τὸν λαιμόν. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ εἰκονιστικοῦ ἀνδριάντος, ὃ δὲ καλλιτέχνης τῶν μέσων τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. μᾶς ἔδωκεν ὅλην τὴν σεμνήν, ἀλλὰ καὶ κομψὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐπιφανοῦς πολίτου, τὸν ὅποιον ἴσως ἐτίμησεν ἡ πατρίς του.

Ἀμέσως κατόπιν ἐτοποθετήσαμεν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον νεαροῦ ἀνδρὸς προερχόμενον αὐτὸ ἀπὸ τὰς Θήβας (ἀριθ. 39). Ὁ νεκρὸς εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον, ἐντελῶς γυμνός, μὲ τὸ ἐλαφρὸν ἱμάτιόν του διπλωμένον εἰς τὸν ἀριστερὸν τοῦ βραχίονα, μὲ τὸν ὅποιον κάπου στηρίζεται. Γέρνει περίλυπος πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸ κεφάλι καὶ τὸ μᾶλλον τρυφηλὸν τοῦ σώμα καμπυλοῦται μὲ νωχέλειαν ἐνθυμίζον Πραξιτέλεια ἔργα — ὅπως π.χ. τὸν περίφημον Ἀναπαυόμενον Σάτυρον—. Ἄν καὶ ἡ μίμησις εἶναι φανερά, εἶναι ἐν τούτοις ὥραϊον βωιωτικὸν ἔργον τῶν μέσων περίπου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ ἀκολουθοῦσα φυσικοῦ μεγέθους μαρμαρίνη εἰκονικὴ κεφαλὴ εἶναι λαμπρὸν ἔργον τῶν μέσων περίπου τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. (ἀριθ. 123). Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Κορώνειαν καὶ ἀνῆκεν εἰς ὁλόσωμον ἀνδριάντα, ὅπως μαρτυρεῖ μικρὸν τμήμα τῆς κνήμης, τὸ ὅποιον ἐσώθη μαζύ της. Παρίστανε προφανῶς ἐπιφανῆ πολίτην ἢ ἄρχοντα τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ μὲ τὴν ἰσχυρὰν σιαγόνα, τὰ ἐλαφρότατα ἡμιανοιγμένα χεῖλη καὶ τὴν ὅλην παθητικὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, τὴν ὁποίαν ἐνισχύει ἡ βαθιὰ μέσα εἰς τὰς κόγχας τοποθέτησις τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτελεῖ πιθανὸν μίαν μακρινὴν ἀνάμνησιν Σκοπαδικῶν ἔργων, ἃν καὶ ἡ ἐργασία της τὴν τοποθετεῖ εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἐπειτα ἐτοποθετήσαμεν ἕνα ἀκόμη ἐπιτύμβιον θριγκὸν (ἀριθ. ΒΕ 8, πίν. ΙΕ, β), νέον ἀποκτιμα τοῦ μουσείου, σωζόμενον σχεδὸν ἀκέραιον, μὲ τὰ κοσμήματα ὅμως αὐτοῦ πολὺ ἀπλούστερα καὶ ὀλιγώτερον ἔκτυπα τῶν προηγούμενων. Εἰς τὴν κάτω ζώνην ἔχομεν κόσμημα μαιάνδρου καὶ ροδάκων, ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ Γερβανῷ (παρένθ. πίν. γ', ΙΧ), κατόπιν τὸ δωρικὸν διάζωμα μὲ τρίγλυφα καὶ μετόπας, ὅπου ἔχομεν ἀνάγλυφα τρία ἀγγελία, εἰς τὰ δύο ἄκρα καὶ εἰς τὸ μέσον, δύο ἄλλα σύμβολα, ἴσως λαγωβόλον καὶ κιονίσκον μὲ μνηοειδῆ πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν, εἰς τὸ κέντρον τοῦ αἵτωματος ἀπλοῦν στέφανον καὶ εἰς τὰς τρεῖς γωνίας του τὰ ἀκρωτήρια, ὅχι ὅμως ἐντελῶς ἀκέραια. Ὁ θριγκὸς αὐτὸς εὐρέθῃ πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Ἐθῶν, παρὰ τὴν γέφυραν Μπασιάκου.

Πλησίον τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τῆς αἰθούσης ἐστήθη ἡ τρίπλευρος ἀναθηματικὴ στήλη εἰς τὸν Δία Καραῖον ἀπὸ τὰς Θεσπιάς (ἀριθ. 154), ἔργον τοῦ 3ου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα π.Χ. αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς ἔχει ἀναγλύφους παραστάσεις, εἰς τὴν ἐμπροσθίαν βουκράνιον στολισμένον μὲ ταινίας ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κεφαλὴν καὶ σιαγόνα ἀγριοχοίρου μὲ τοὺς χαυλιόδοντας. Τὴν στήλην ἀφιερώνουν εἰς τὸν Δία ὀκτὼ ἐν ὄλῳ ἀναθῆται, μέλη προφανῶς θρησκευτικοῦ συλλόγου, «θιάσου», οἱ ὅποιοι θὰ συνεώρταζον τὸν Ὑπατον Δία, τὸν Δία τῶν κορυφῶν, εἰς ἱερὰ συμπόσια.

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον, παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας, ἔχομεν ἐν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, πάλιν ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, τὸ ὅποιον παριστάνει τρυφερὰν οἰκογενειακὴν σκηνήν (ἀριθ. 42). Εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐπιτύμβιον μνημεῖον τοῦ μουσείου μας μὲ ὕψος 1.70 μ. καὶ πλάτος 1.42 μ.

Ἀριστερὰ ἡ νεκρά, καθισμένη εἰς πολυτελεῖ θρόνον, φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πόλον, τὸν ὅποιον σκεπάζει ἐν μέρει τὸ ἱμάτιον. Πατεῖ κάπως προτεταμένα τὰ πόδια, εἰς μίαν στάσιν ἀναπαυτικὴν, εἰς ὑποπόδιον καὶ ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά της στέκεται ὄρθιον τὸ μικρὸ παιδί της, πού παίζει χαρούμενα μὲ κάποιον ἀντικείμενον, ἴσως πουλάκι, τὸ ὅποιον τοῦ προτείνει ὁ δεξιὰ ἱστάμενος πατέρας του. Ὁ νέος

στέκεται επίσης ὀρθὸς ἔμπρὸς εἰς τὴν νεκρὰν, ἔντελῶς γυμνὸς μὲ τὸ ἱμάτιόν του ριγμένο ἑπάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερόν του ὦμον πίσω εἰς τὴν πλάτην. Ἀκκουμβᾷ ἀναπαυτικά εἰς τὸ ραβδί του καὶ ἡ ὅλη του στάσις, μὲ τὸ δεξιὸ πόδι σταυρωμένον ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀριστερόν, προδίδει τὴν νοχέλειαν εὐτυχισμένης στιγμῆς τοῦ οἰκογενειακοῦ του βίου. Ὁ αἰώνιος τρόπος τῆς ἀρχαίας τέχνης νὰ κάμνῃ ἀκόμη θλιβερωτέραν τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀγαπημένου προσώπου. Εἶναι ὥραϊον ἔργον τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τῆς θύρας, παρὰ τὸν βόρειον ἐπίσης τοῖχον, ἐτοποθετήσαμεν τὸ περιφνημον ἐκ Θεσπιῶν ἀνάγλυφον τοῦ κυνηγοῦ μὲ τοὺς δύο σκύλους του (ἀριθ. 33). Εἶναι καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ μουσείου, ἀφοῦ τὸ σωζόμενον μόνον τμήμα ἔχει ὕψος 1.14 μ. καὶ πλάτος 1.17 μ. Δυστυχῶς ὁλόκληρον τὸ ἑπάνω μέρος τοῦ ἀναγλύφου λείπει καὶ τὸ ὑπόλοιπον εἶναι ἀρκετὰ ἐφθαρμένον. Ὁ κυνηγὸς κάθεται ἀναπαυτικά ἐπὶ βράχου μὲ τὸ σῶμα κλίνον ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ στηρίζεται μὲ τὸν ἀριστερὸν ἀγκῶνα, ὡς εἰς ἐρεισίνωτον, ἐπὶ προεξοχῆς τοῦ βράχου. Ἐπὶ ἄλλης προεξοχῆς τοῦ βράχου πατεῖ τὸ δεξιὸν πόδι, πὺν σχηματίζει ἔτσι σχεδὸν ὀρθὴν γωνίαν, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸν ἀκκουμβᾷ εἰς τὸ ἔδαφος χαμηλότερα, δίπλα εἰς τὰ ἐμπροσθινὰ πόδια τοῦ λαγωνικοῦ του. Τὸ ζῶον εἶναι ξαπλωμένον ἔμπρὸς εἰς τὸν κύριόν του, κουρασμένον, φαίνεται, ἀπὸ τὴν προσπάθειαν τοῦ κυνηγιοῦ, καὶ ἀνασηκώνει πρὸς αὐτὸν τὸ κεφάλι εἰς στάσιν ἀφοσιώσεως, σὰν νὰ περιμένει ἕνα χάδι ἢ ἕναν ἔπαινον. Τὸ ἄλλο ἀνασηκωμένο ὀρθιον, ἀκκουμβᾷ μὲ τὰ ἐμπροσθινὰ του πόδια εἰς τὸ δεξιὸ γόνατο τοῦ νέου καὶ ὁσφραίνεται χαρούμενο τὸν λαγόν, πὺν ὁ κύριός του σηκώνει ἔμπρὸς του ὑψηλά. Ὁ κυνηγὸς παρίσταται γυμνός, μὲ τὸ ἱμάτιον ἀναρριγμένο εἰς τὴν πλάτην ἑπάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερόν του ὦμον, ἐνῶ ἕνα μέρος αὐτοῦ σκεπάζει τὸν βράχον, ὅπου ὁ νέος κάθεται, καὶ μία ἄκρη του κρέμεται πρὸς τὰ κάτω. Δεξιὰ, πίσω ἀπὸ τὸ πρῶτον λαγωνικόν, εἶναι ἀκκουμπισμένα τὰ ὅπλα τοῦ κυνηγοῦ, ἡ φαρέτρα μὲ τὰ βέλη καὶ τὸ λαγωβόλον.

Ἡ χάρις καὶ ἡ ἄνεσις εἰς τὴν στάσιν τοῦ νέου, ἡ φυσικότης εἰς τὴν παράστασιν τῶν λαγωνικῶν — τοῦ ξαπλωμένου αἰ ἐξωγκωμένον φλέ-

βες τῶν ποδῶν καὶ αἱ διαγραφόμεναι πλευραί, σὲ κάνουν νὰ νομίζῃς, ὅτι ἀκοῦς τὸ λαχάνιασμα τοῦ ζώου — καὶ ἡ θαυμασία σύνθεσις τῶν τριῶν μορφῶν μὲ τὴν παιχιδιάρικην διάθεσιν τοῦ ἱκανοποιημένου κυνηγοῦ, προδίδουν λαμπρὸν τεχνίτην τῶν μέσων περιῖπου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἀκολουθεῖ τὸ κάτω τμήμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἀπὸ τὴν Λιάτανην (Ἁγιὸν Θωμᾶν) παριστῶντος δεξιὰ τὴν νεκρὰν καθημένην ἐπὶ θρόνου καὶ πρὸ αὐτῆς ἀριστερὰ ὀρθίαν γυναικα (ἀριθ. 241, πίν. ΙΔ, α).

Ἡ νεκρὰ φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποῖου μία ἄκρη κρέμεται μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Ἀφροδισίας (ἀριθ. ΒΕ 21), σχηματίζουσα κομπᾶς πτυχάς, πατεῖ δὲ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ ὄχι, ὡς συνήθως, ἐπὶ ὑποποδίου, ἔχουσα ἀνασχυμένον εἰς χαριτωμένην κίνησιν ὀπισθεν τοῦ ποδὸς τοῦ καθίσματος τὸ ἀριστερόν της πόδι. Εἶναι ὥραιότατον ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἀλλὰ δυστυχῶς σφάζεται τῆς μὲν ὀρθίας γυναικὸς τὸ κάτω μόνον τμήμα ἀπὸ τῶν γονάτων, τῆς δὲ νεκρᾶς καὶ μέρος τῶν μηρῶν.

Κατόπιν ἔρχεται ὁ ἐπιτύμβιος κύβος τοῦ Ξενοκράτους (ἀριθ. 88), ἐκ Θηβῶν, μὲ τὸ θαυμάσιον ἐπ' αὐτοῦ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν του δύναμιν περιελήφθη εἰς τὰς συλλογὰς τῶν λυρικῶν ποιητῶν καὶ διδάσκεται εἰς τὰς σχολαίᾶς μας. Τὸ μνημεῖον ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ξενοκράτην, τὸν Θεόπομπον καὶ τὸν Μνασίλαον, στρατηγοὺς τῶν Θηβαίων — ὁ Ξενοκράτης μάλιστα ἦτο καὶ Βοιωτάρχης μαζὺ μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα — πεσόντας κατὰ τὴν μάχην τῶν Δεύκτρων τὸ 371 π.Χ., ὅταν ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ μεγάλου Ἐπαμεινώνδα κατετρόπωσε, διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν, τοὺς Σπαρτιάτας. Τὸ ἐπίγραμμα (παρένθ. πίν. γ', X) λέγει:

*Ἀνίκα τὸ Σπάρτας ἐκράτει δόρυ, τὴνᾶκίς εἶλεν
Ξενοκράτης κλάρῳ Ζηνὶ τροπαῖα φέρειν,
οὐ τὸν ἀπ' Εὐρώτα δέισας στόλον, οὐδὲ Λάκαιναν
ἀσπίδα· Θηβαῖοι κρείσσονες ἐν πολέμῳ.
Καρύσσει Δεύκτροις νικαφόρα δουρὶ τροπαῖα,
οὐδ' Ἐπαμεινώνδα δεύτεροι ἐδράμομεν¹.*

¹ Σήμερον ἡμποροῦμεν νὰ τὸ ἀποδώσωμεν περίπου ὡς ἑξῆς: «Ὅταν τῆς Σπάρτης τὸ δόρυ κυβερνοῦσε,

Ἡ ἀκολουθοῦσα ἐπιτυμβία στήλη νέου ἀθλητοῦ ἀπὸ τὰς Πλαταιάς (ἀριθ. 40), ἀπὸ πεντελικὸν μάρμαρον, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔργον Ἀθηναίου γλύπτου καὶ μία καὶ αὐτὴ ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τῶν στενῶν φιλικῶν σχέσεων τῆς πόλεως τῶν Πλαταιῶν μετὰ τὰς Ἀθήνας. Ἡ στήλη φέρει δυστυχῶς φθοράς· λείπει σχεδὸν τελείως τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τῶν γονάτων, ὁλόκληρον τὸ πρόσωπον καὶ τμήματα τῶν βραχιόνων καὶ τῶν μηρῶν. Ὁ νέος ἐντελῶς γυμνὸς παριστάνεται ὄρθιος κατ' ἐνώπιον καὶ κλίνει ἐλαφρότατα πρὸς τὰ δεξιὰ. Μετὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὑψωμένην θὰ ἐκράτει μικρὸν ἀγγεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἔχυνεν ἔλαιον εἰς τὴν πρὸ τοῦ στήθους του φερομένην παλάμην τῆς ἀριστερᾶς χειρός, διὰ ν' ἀλειφθῇ συμφώνως πρὸς τοὺς κανονισμοὺς τῆς παλαίστρας. Ἡ στάσις του ἔχει φυσικότητα καὶ χάριν καὶ εἶναι ἔργον τῆς 3ης ἢ 4ης δεκαετίας τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Τὸ ἐπόμενον ἔργον εἶναι ἐπίσης ἐπιτυμβία στήλη, ἀλλὰ πολὺ νεώτερον, τοῦ τέλους πιθανῶς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὅχι ἐξαιρέτου τέχνης (ἀριθ. 170). Ἡ στήλη ἔχει παραστάδας καὶ ἐπιστύλιον, ἡ δὲ νεκρὰ εἰκονίζεται ὄρθια, κατ' ἐνώπιον, ἐνδεδυμένη μετὰ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Εἰς τὸ ἐπιστύλιον σώζεται ἡ ἐπιγραφή: *Ἐπὶ Εὐκαρπῶ* (παρένθ. πίν. δ', XI).

Τοῦ τέλους τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἀλλὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν της καὶ διὰ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἐπίγραμμα εἶναι ἡ ἐπομένη ἐκ Θεσπιῶν ἐρμαϊκὴ στήλη (ἀριθ. 160, πίν. ΙΓ, β), ἡ ὁποία ὅμως ἀντὶ κεφαλῆς Ἑρμοῦ φέρει κεφαλὴν Ἡρακλέους, πρόκειται δηλαδὴ περὶ Ἑρμῆρακλέους. Ὁ ἀγαπημένος τῶν Ὠβῶν ἥρως παριστάνεται σοβαρὸς καὶ ἥρεμος φέρων ὡς κράνος τὴν κεφαλὴν τῆς λεοντῆς, τὸ δέσμα τῆς ὁποίας πίπτον καλύπτει τοὺς ὤμους του, οἱ δὲ δύο πόδες τοῦ ζώου δέονται εἰς κόμβον ἔμπροσθεν τοῦ στήθους.

Τὸ ἐπίγραμμα (παρένθ. πίν. δ', XII), ἂν καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρας στίχους, δύο δηλ. ἐλεγεία, ἔχει χαραχθῇ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς στή-

λης, πιθανὸν διὰ τὴν στενότητα τοῦ χώρου, κατὰ λογάδην.

Τὸ μέτρον ὅμως βοηθεῖ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς:

Γυμνὸς ὅλος στέρῃ | βλέπεται θεός, ἀμφὶ δὲ |
κρατὶ

χάσμα λέοντος ἔχει δέσμα τ' ἐπω|μίδιον
φάρεα δ' οὐκ ἐθέλων τὸν ἐόν | πόνον ἀμφιδέδυνεν |
κόσμον ἔχων ἴδιον | καὶ φόβον ἐν κρατὶ|φοις¹.

Ἐπανερχόμενοι τώρα εἰς τὴν ἀπέναντι δυτικὴν πλευρὰν τῆς αἰθούσης καὶ ἀκριβῶς εἰς τ' ἀριστερὰ τοῦ μαρμαρίνου ἐκ Θεσπιῶν ἀνδρικοῦ ἀνδριάντος, τοῦ ἀριθμοῦ 157, βλέπομεν ἄλλο θεσπιακὸν ἔργον (ἀριθ. 99). Πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ βωμοῦ. Εἶναι ἔργον τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀξιοπρόσεκτον διὰ τὸν εἰδυλτικὸν χαρακτῆρα τοῦ θέματος καὶ τὴν ἀγάπην τῶν χρόνων ἐκείνων διὰ τὴν παράστασιν τοῦ τοπίου. Εἰς τὴν προσθίαν μακρὰν πλευρὰν ἔχομεν τελετὴν διονυσιακῆς θυσίας· εἰς τὴν μέσσην δὲ βωμός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται ὑψηλαὶ φλόγες τῆς πυρᾶς, ἀριστερὰ δὲ Διόνυσος καὶ ἡ Ἀριάδνη βλέπομενοι ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ Μαινάδων. Ἡ Ἀριάδνη περιβάλλει μετὰ τὸν βραχιόνά της τοὺς ὤμους τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ κἀνθάρον καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς θύρσον. Δεξιὰ τοῦ βωμοῦ ὑπάρχει κρατῆρ καὶ ἕνας μικρὸς Σάτυρος ὁδηγεῖ εἰς τὸν βωμὸν πρὸς θυσίαν ἕνα τραγον, τὸ ἱερὸν ζῶον τοῦ Διονύσου. Ἡ παράστασις τοῦ κρατῆρος καὶ τοῦ τράγου μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ χαριτωμένον ἐπίγραμμα:

Κῆν με φάγῃς ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω

ὅσσον ἐπισπείσαι σοί, τράγε, θυομένῳ².

¹ Καὶ ἡ μετάφρασις:

«Ὁ Θεὸς φαίνεται ἐδῶ μετὰ τὸ στήθος ὁλόγυμνον, ἐνῶ γύρω στὸ κεφάλι του φορεῖ τ' ὀρθάνοιχτο στόμα τοῦ λιονταριοῦ καὶ πάνω στοὺς ὤμους τὸ δέσμα του· καὶ μὴ θέλοντας ροῦχα ντύθηκε τὸν ἴδιον τοὺς ἀθλοῦ ἔχοντας γύρω στὸ μέτωπό του δικό του φοβερό στολίδι».

² Δηλαδή: «Κι' ἂν με φᾶς ὡς τὴ ρίζα μου (λέει τὸ κλῆμα στὸν τράγο, τὸν ἀσπονδο ἔχθρό του), ἐγὼ ὅμως πάλι θὰ καρποφορήσω τόσο, ὅσο φτάνει γιὰ νὰ γίνω σπονδὴ ἀπάνω σου, ὅταν θὰ σὲ θυσιάσουν». ΑΝΘΟΛ. ΠΑΛΑΤ. ΙΧ 75.

τότε ἔλαχε στὸν Ξενοκράτη νὰ προσφέρει στὸ Δία τρόπαια, χωρὶς νὰ φοβηθῇ τὸ στρατὸ τὸν σταλμένο ἀπ' τὸν Εὐρώτα οὔτε τὴν Σπαρτιατικὴν ἀσπίδα. Οἱ Ὠβῶντες εἶναι καλύτεροι στὸν πόλεμο. Τὸ βροντοφωνοῦν στὰ Λεῦκτρα τὰ νικηφόρα πολεμικὰ τρόπαια. Κι' ἐμεῖς δὲ φανήκαμε κατώτεροι ἀπ' τὸν Ἑπαμεινώνδα».

Εἰς τὴν ἄκρην, δεξιὰ, ἀναρριχᾶται κλῆμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέστεφε τὴν ὅλην σκηνήν. Εἰς τὴν μίαν στενὴν πλευρὰν εἰκονίζεται ἐντὸς σπηλαίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Πᾶν καὶ γύρω ἐπὶ τῶν βράχων αἶγες. Κάτω τρέχουν πρὸς τὰ δεξιὰ δύο ποιμενικοὶ κύνες, ἐνῶ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ σπηλαίου προβάλλει κεφαλὴ τράγου. Ἡ ὀπισθία μακρὰ πλευρὰ φέρει ὡς διακόσμησιν μόνον βουκράνιον ἐν τῇ μέσῃ δύο ὀμφαλωτῶν φιαλῶν στολισμένων ἐσωτερικῶς με φυλλοειδὲς κόσμημα καὶ συνδεομένων πρὸς τὸ βουκράνιον με ἔγκαρπα.

Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τῆς αἰθούσης περιλαμβάνει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀγάλματα προερχόμενα ἀπὸ τὸν προσφάτως ὑπ' ἑμοῦ ἀποκαλυφθέντα περίφημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ναὸν τῆς *Ἀῦλιδείας Ἀρτέμιδος*. Τὰ ἀγάλματα αὐτὰ μετέφερον ἐδῶ πρὸ ὀλίγου ἀπὸ τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος, ὅπου ἦσαν προχείρως ἐκτεθειμένα.

Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης, με βάθος ἔγχρωμον τελάρω, ὅμοιον με τοῦ κούρου τῆς πρώτης αἰθούσης, ἐστήσαμεν τὸ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἀκέφαλον δυστυχῶς, μαρμαρίνον ἄγαλμα τῆς *Ἀῦλιδείας Ἀρτέμιδος*, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ὡραιότερον ἴσως ρωμαϊκῶν χρόνων ἀντίγραφον λαμπροῦ ἔργου τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος (ἀριθ. BE 63, πίν. IF, IZ). Ἡ θεὰ εἰκονίζεται εἰς ὅλην τὴν μέγαλοπρέπειαν, ὀρθή, στηριζομένη εἰς τὸ δεξιὸν σκέλος με ἄνετον τὸ ἀριστερὸν καὶ με τὸ σῶμα καμπυλούμενον με πολλὴν χάριν πρὸς τὰ δεξιὰ. Εἶναι ἐνδεδυμένη μακρὸν ἰωνικὸν χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ πλούσιον ἱμάτιον, αἱ δὲ χεῖρες, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄλλοτε στερεωμέναι ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος διὰ σιδηρῶν γόμφων, ἐλλείπουν δυστυχῶς καὶ αὐταὶ σήμερον. Νὰ ἐκράτουν ἄραγε ποτὲ τὰς δᾶδας, τὰς ὁποίας εἶδεν ὁ Πανσανίας;

Ὁ μαλακὸς λινὸς ἰωνικὸς χιτῶν σχηματίζει μεταξὺ τῶν δύο κνημῶν, καθὼς καὶ εἰς τὰ πλάγια, βαθείας μικρὰς πτυχὰς καὶ καμπυλοῦται ἀπαλὰ ἐπάνω εἰς τοὺς ἄκρους πόδας, φέροντας πέδιλα, τῶν ὁποίων οἱ ἱμάντες θὰ ἐδηλοῦντο ἴσως ἄλλοτε διὰ χρώματος. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ μεταξὺ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ δευτέρου δακτύλου ἀπόστασις. Εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους, ἐπὶ τοῦ ὥμου καὶ τοῦ βραχίονος ὁ χιτῶν σχηματίζει ἐπίσης λεπτὰς πτυχὰς καὶ χαριτωμένα μικρὰ ἀνοίγματα μεταξὺ τῶν κομβίων πού τὸν

κλείουν. Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν λινὸν χιτῶνα ἀποτελεῖ τὸ βαρὺ μάλλινον ἱμάτιον με τὰς λείας του ἐπιφανείας καὶ τὰς μεγάλας του πτυχὰς, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν ἄλλεπάλληλα βαθιὰ φεστόνια παρὰ τὸ δεξιὸν σκέλος, καθὼς τὸ ἱμάτιον εἶναι ἀνασυρμένον πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὦμον σχηματίζον πρὸ τοῦ στήθους παχὺ συνεστραμμένον κράσπεδον ἐξ ὁμοίων, κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν φερομένων πτυχῶν. Τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου πίπτον ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ὥμου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, τὸν ὁποῖον καλύπτει ὀλόκληρον, σχηματίζει καθέτους βαθείας πτυχὰς παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τοῦ σώματος, τὸ δὲ κράσπεδον αὐτοῦ διαγράφει γραμμὴν τεθλασμένην καὶ καταλήγει ὀλίγον ἄνωθεν τῶν σφυρῶν εἰς μικρὸν θύσανον. Καὶ ὁ χιτῶν καὶ τὸ ἱμάτιον, παρὰ τὴν πλούσιαν τῶν πτυχῶν, ἀφήνουν νὰ διαγραφῇ καθαρὰ τὸ καλλίγραμμον σῶμα τῆς θεᾶς.

Ἐξ ἴσου λαμπρὸν κόσμημα τοῦ μουσείου μας ἀποτελεῖ ἡ μικροτέρα εἰς διαστάσεις, ἀρχαϊτικῆς τέχνης τῶν τελευταίων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἑλληνιστικῶν χρόνων, *Ἐκάτη*, τὴν ὁποίαν εὗρομεν ἐντειχισμένην εἰς ὑστερορρωμαϊκὸν τοῖχον ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ (ἀριθ. BE 67, πίν. IH). Τὸ ἄγαλμα εἶναι ἐπίσης ἀκέφαλον καὶ ἐλλείπουν αἱ χεῖρες ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅπου ἦσαν ἄλλοτε στερεωμέναι διὰ γόμφων, ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ἀγκῶνος. Ἡ *Ἐκάτη* πατεῖ στερεά, εὐθυτενῆς, καὶ ἐπὶ τῶν δύο ποδῶν με μίαν ἐλαφροτάτην κλίσιν πρὸς τὰ ἔμπροσ, τὴν ὁποίαν παρακολουθοῦν αἱ πτυχαὶ τῆς ἐνδυμασίας της, ἐὰν τὴν παρατηρήσωμεν ἐκ τῶν πλαγίων. Φορεῖ καὶ αὐτὴ χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πέπλον με ἀπόπτυγμα, ἐξωσμένον ὑψηλὰ ὑπὸ τὸ στήθος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον διακρίνεται ἐπίσης καλῶς εἰς τὰ πλάγια φθάνον μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῶν μηρῶν. Ἡ ἐνδυμασία της εἶναι πλούσια καὶ πολὺπλοκος, ὅσον καὶ κομψή, σχηματίζουσα βαθείας πτυχὰς με κράσπεδα ἐνθυμίζοντα χελιδονοῦράς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κανονικὰ ἀντιστοιχοῦσας. Ἐπὶ τοῦ στήθους της διασταυροῦνται ἀπολήγουσαι εἰς τὴν λεπτὴν ζώνην δύο ταινίαι καὶ ἀπὸ τῶν ὥμων της ἐκατέρωθεν, φθάνοντες μέχρι τοῦ μέσου τῆς ἐξωτερικῆς καμπύλης τῶν μαστῶν, δύο κυματοειδεῖς βόστρυχοι. Ἡ ἀρχαϊτικὴ μας *Ἐκάτη* ὑστερεῖ βεβαίως εἰς μεγαλοπρέπειαν τῆς *Ἀρτέμιδος*, ἀλλὰ ὑπερτερεῖ εἰς παραδεικνύουσα ἀγνότητα καὶ χάριν.

Δύο ἀκόμη γυναικεῖα ἀγάλματα, ἱερειῶν τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλίδος, ἐτοποθετήσαμεν τὸ ἐν παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς αἰθούσης (ἀριθ. BE 65, πίν. ΙΘ, α) καὶ τὸ ἄλλο ἀμέσως μετὰ τὸν βωμὸν μετὰ τὴν παράστασιν τῆς διονυσιακῆς λατρείας, παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον (ἀριθ. BE 64, πίν. ΙΘ, β). Τὰ ἀγάλματα, ρωμαϊκῶν χρόνων, παριστάνουν τὰς ἱερεῖας ἐνδεδυμένας μακρὸν ποδήρη χιτῶνα καὶ πλούσιον πολὺπτυχον ἱμάτιον, ἐντὸς τοῦ οὗοιου εἶναι σεμνὰ περιτυλιγμένα. Πρόκειται προφανῶς περὶ νεανίδων ἢ δεσποινῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, αἱ οὗοιαι ἐθεώρουν τιμὴν τῶν νὰ ὑπηρετήσουν ὡς ἱερεῖαι τὴν θεάν, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν δυστυχῶς τὰ ὀνόματά των. Εὐτυχέστεροι εἴμεθα εἰς τὸ ἐπίσης ρωμαϊκῶν χρόνων ἄγαλμα τῆς Ζωπυρείας, τὴν οὗοιαν βλέπετε ἱσταμένην παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας ἐπάνω εἰς τὸ ἐνεπίγραφον βᾶθρον τῆς (ἀριθ. BE 66, πίν. Κ, α). Τὸ βᾶθρον αὐτὸ μᾶς ἔδωκε μίαν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἱκανοποιήσεων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν μας, διότι ἐπεβεβαίωσε κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ ναοῦ καὶ τὸ ἐπίθετον τῆς Ἀρτέμιδος ὡς *Αὐλιδεῖας*. Εἶναι τετράγωνος βάσις προερχομένη ἐκ τοῦ παλαιότερου ναοῦ, ἐχρησιμοποιοῦν δὲ τῶρα ἀνεστραμμένον, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του καὶ αἱ δύο ὀπαί, αἱ οὗοιαι θὰ ἐχρησίμευον ἄλλοτε διὰ τὴν στερέωσιν αὐτοῦ ἐπὶ ὑποκειμένου λίθου. Ἡ ἐπιγραφὴ (παρένθ. πίν. ε', XIII) λέγει:

*Μνάσων καὶ Ἀθηνῶ Ζωπυρείαν
τὴν θυγατέρα ἱερατεύσασαν Ἀρτέ-
μιδι Αὐλιδεῖα¹*

Καὶ ἡ Ζωπυρεῖα καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. BE 64 ἱερεῖα ἐνθυμίζουν τὸν τύπον τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἡρακλεῶτις (Herculanais), τοῦ οὗοιου δημιουργὸν θεωροῦν ἄλλοι τὸν Πραξιτέλη καὶ ἄλλοι τὸν Λύσιππον (πρβ. τὸ ἐξ Αἰγίου ἄγαλμα τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀριθ. 242).

Παρὰ τὴν δεξιὰν τέλος παραστάδα τῆς θύρας ἐτοποθετήσαμεν ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἐπίσης ἀκέφαλον δυστυχῶς, μαρμαρίνον γυναικεῖον ἄγαλμα ἀπὸ τὰς Θεσπιάς (ἀριθ. 163). Ἡ εἰκονιζομένη φορεῖ χιτῶνα ὑψηλὰ ἐζωσμένον ὑπὸ τὸ

στῆθος καὶ πλατὺ ἱμάτιον, εἶναι δὲ ἀξιοπρόσεκτος ὁ πλούτος καὶ ἡ φυσικότης τῶν πτυχῶν ὅσον καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ὅλης παραστάσεως.

Ἐδῶ μετὰ τῶν εὐρημάτων τῆς Αὐλίδος θὰ πρέπη ἀκόμη νὰ ἐκτεθῇ καὶ ὁ ἐντὸς τοῦ ἀδύτου τοῦ ναοῦ εὐρεθεὶς μικρὸς πώρινος κυλινδρικός βωμὸς μετὰ τὴν ὠραιότατην ἐξ ἀναγλύφων βουκράνων, ροδάκων καὶ ἐγκάρπων διακόσμησίν του, ὁ ἀναγόμενος εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα (βλ. ΠΑΕ 1956, πίν. 34β). Ἐπίσης τὰ χαρακτηριστικώτερα τῶν μικρῶν ἔργων τῆς κοροπλαστικῆς καὶ τὸ τμήμα τοῦ χαλκοῦ κράνους, τὸ οὗοιον εὐρέθη ἐντὸς τοῦ ἀδύτου, τὸ φέρον ὡς διακόσμησιν ἐντὸς πλαισίου ἔκτυπον κεφαλὴν Μεδούσης (βλ. ΠΑΕ 1956, πίν. 34α). Τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔχει μεταφερθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Στοῆς Ἀττάλου πρὸς καθαρισμόν*.

Ἀκόμη θὰ πρέπη νὰ μεταφερθοῦν καὶ ἐκτεθοῦν ἐδῶ τὰ κτερίσματα τῆς μυκηναϊκῆς νεκροπόλεως τῆς Αὐλίδος, τὰ οὗοια σήμερον εὐρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον Χαλκίδος.

Εἰς τὴν μικροτέραν τετάρτην αἵθουσαν (πίν. ΚΑ, α) ἐτοποθετήσαμεν ἐπίσης ἔργα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀκριβῶς ἀπέναντί μας, εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοῖχου, ἐπιβλητικὸν ἀνάγλυφον ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, παριστάνον Νίκην κοσμοῦσαν ἴσως τρόπαιον (ἀριθ. 159). Ἡ Νίκη πατεῖ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς μετὰ ἄνετον τὸ ἀριστερὸν σκέλος καὶ μετὰ τὸ νεανικὸν σῶμα γυμνὸν κατὰ τὸ ἐπάνω ἥμισυ, ἐνῶ τὸ κάτω καλύπτεται ἀπὸ πλούσιον ἱμάτιον ἀναδιπλούμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος. Ὅπισθεν τῆς Νίκης διακρίνονται τὰ μεγάλα πτερά της. Δυστυχῶς τὸ ἀνάγλυφον εἶναι κολοβωμένον ἐπάνω καὶ ἀριστερᾷ, ὥστε μᾶς λείπει καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ ὀλόκληρος ὁ δεξιὸς βραχίονας καὶ ἡ ἄνω ἀπόληξις τοῦ μικροῦ ἰωνικοῦ κίονος, τὸν οὗοιον φαίνεται ὅτι ἐστόλιζεν ἄλλοτε ἡ Νίκη.

Ἐμπροσθεν τοῦ δυτικοῦ τοῖχου, καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς θύρας, ἡ οὗοία φέρει εἰς τὸν προθάλαμον, ὥστε νὰ εἶναι ὁρατὸν εὐθὺς ἀπὸ τῆς εἰσόδου μας εἰς τὸ μουσεῖον, ἐστήσαμεν ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἀκέφαλον δυστυχῶς καὶ αὐτό, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, γυμνὸν ἀνδρικὸν ἄγαλμα

¹ Ὁ Μνάσων καὶ ἡ Ἀθηνῶ (οἱ γονεῖς) ἀφιερῶνουν τὴν κόρην των Ζωπυρείαν, ποῦ ἐγένεν ἱερεῖα εἰς τὴν Αὐλιδεῖαν Ἀρτεμιν.

* [Σήμερον εὐρίσκεται εἰς μίαν τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Μουσείου Θηβῶν].

προερχόμενον ἀπὸ τὴν Κορώνειαν καὶ παριστά-
νον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν αὐτοκράτορα
Ἀδριανόν, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ ἐπιγραφάς,
αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν πλησίον αὐτοῦ ἀριθ. 167).
Εἶναι ὥραϊον ἔργον τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. καὶ ὁ γλύ-
πτης του ἐμμήθη Πολυκλείτεια ἔργα μὲ τὸ
ψευδοβαδιστικόν των σχῆμα. Πατεῖ στερεὰ διὰ
τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ἔχον ἀνασυρμένον πρὸς
τὰ ὀπίσω τὸ δεξιὸν σκέλος καὶ τὸ στήθος του
περιβάλλει ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου πρὸς τὸ ἀρι-
στερὸν πλευρόν, ὀλίγον ὑπὸ τὴν μασχάλην, τε-
λαμών. Τὴν στερεότητα τοῦ ἀνδριάντος ἐξασφα-
λίζει ὁ τεχνίτης, ὡς συνήθως, δι' ὄγκου μαρμά-
ρου, ἐδῶ παριστάνοντος θώρακα παρὰ τὸ ἀρι-
στερὸν σκέλος. Ἡ ἐπαναποθετήσις τοῦ ἔργου
αὐτοῦ καὶ ἡ στήριξις του εἰς τὸν τοῖχον, κατὰ
τρόπον ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἀνὰ πᾶσαν στι-
γμὴν ἡ ἀποκόλλησις καὶ μετακίνησις του, ἐπε-
τεύχθη δι' ἀντικαταστάσεως τῶν παλαιῶν σιδη-
ρῶν γόμφων ὑπὸ νεωτάτου συστήματος ὀρει-
χαλκίνου στηρίγματος.

Ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Νίκης ἐτοποθε-
τήσαμεν ἀκέφαλον ἐπίσης ἄγαλμα γυναικὸς ἐν-
δεδυμένης μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον (ἀριθ. 165),
καλὸν ἔργον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, προερ-
χόμενον ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν
παραστάδα τῆς θύρας ἐπὶ κοινῆς βάσεως, ἐπί-
σης ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, δύο μικρὰ ἀγάλματα αἰ-
γυπτιακά, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ Ὀσίρι-
δος (ἀριθ. 24) καὶ τῆς Ἰσιδος (ἀριθ. 26)—τοῦ
τελευταίου σώζεται μόνον τὸ ἄνω ἥμισυ—ἀπὸ
μαῦρον βασάλτην, τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τῆς
ἐποχῆς δηλαδὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως γνωρίζο-
μεν, πολλαὶ ξέναι λατρεῖαι καὶ ἰδίως τῆς Αἰγύ-
πτου μεταφυτεύονται εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄνωθεν αὐτῶν ἐτοποθετήσαμεν καὶ τὴν ὠ-
ραιότατην προτομὴν Θηβαίας δεσποίνης (ἀριθ.
161)—τὸ ἔργον εὐρέθη εἰς Θήβας—μὲ τὸ χα-
ρακτηριστικὸν κτένισμα τῆς Φαυστίνας, συζύγου
τοῦ Ἀντωνίνου.

Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αἰθούσης
ἐστήσαμεν ἐπίσης γυναικεῖον ἄγαλμα (ἀριθ. 164)
προερχόμενον ἀπὸ τὰς Θεσπιάς. Εἶναι καὶ αὐτὸ
ἀκέφαλον καὶ ὀλίγον νεώτερον, πολὺ δὲ μικρό-
τερον, τοῦ ἐντὸς τῆς αἰθούσης Γ' ἐκτεθειμένου
ὑπ' ἀριθ. 163 ἐπιβλητικοῦ γυναικεῖου ἀγάλμα-
τος, παριστῶν γυναῖκα ἐνδεδυμένην χιτῶνα,
πέπλον καὶ ἱμάτιον. Νὰ εἶναι ἄρα γε ἀναθη-

ματικὸν ἢ ἐπιτύμβιον;

Ἀκριβῶς ἀπέναντι, ἔμπροσθεν τοῦ ἀριστερὰ
τῆς θύρας τμήματος τοῦ βορείου τοίχου, ἐτοπο-
θετήθη ἀκέφαλον δυστυχῶς καὶ αὐτὸ ἄγαλμα τοῦ
Ἀσκληπιοῦ προερχόμενον ἀπὸ τὸ Ἀσκληπιεῖον
τῶν Θεσπιῶν (ἀριθ. 155). Ὁ θεὸς φορεῖ μόνον
πλούσιον ἱμάτιον, ποὺ τοῦ ἀφήνει γυμνὸν ὀλό-
κληρον σχεδὸν τὸ στέρνον, καὶ εἰς τὰ χέρια, ποὺ
λείπουν σήμερον, θὰ ἐκράτει ἀσφαλῶς ἄλλοτε
τὰ γνωστά του σύμβολα, φιάλην καὶ ράβδον μὲ
περιτυλιγμένον τὸν ἱερὸν ὄφιν. Εἶναι καλὸν
ἔργον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἡ ὅλη στάσις
τοῦ θεοῦ ἐκφράζει πολλὴν γαλήνην.

Δεξιὰ τῆς θύρας, εἰς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ Ἀ-
σκληπιοῦ θέσιν, ἵσταται ἄλλο Θεσπιακὸν ἔργον
(ἀριθ. 166) ἀρκετὰ ἐπιβλητικόν, παριστάνον γυ-
ναῖκα ἐνδεδυμένην χιτῶνα καὶ πλούσιον ἱμάτιον
εἰς τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον εἶδομεν ἤδη εἰς τὰς
ἱερείας τῆς Αὐλίδος, τὸν ἐνθυμίζοντα τὴν Ἡ-
ρακλεῶτιν. Τὸ ἄγαλμα εἶναι καὶ αὐτὸ ἀκέφα-
λον, ἀλλ' ἐδῶ ἡ κεφαλὴ ἔχει ἀποκοπῇ, δὲν ἦτο
ἐνθետος.

Τέλος ἀριστερὰ τῆς πρὸς τὸν προθάλαμον θύ-
ρας ἐστήσαμεν ὑπερφυσικοῦ μεγέθους μαρμάρι-
νον ἀνδρικὸν ἄγαλμα καὶ αὐτὸ ἐκ Θεσπιῶν (ἀριθ.
262, πίν. Κ,β), εἰκονίζον φιλόσοφον ἢ ποιητήν,
ὅπως μαρτυροῦν οἱ παρὰ τὸν ἀριστερὸν αὐτοῦ
πόδα διὰ ταινίας δεμένοι κύλινδροι τῶν ἔργων
του. Νὰ παριστάνῃ ἄρα γε τὸν Πίνδαρον, τὸν
Ἡσίοδον ἀπὸ τὴν γειτονικὴν Ἀσκραν ἢ ἄλλον
σύγχρονον πολίτην τῶν Θεσπιῶν;

Παριστᾷ ἄνδρα ἱστάμενον, ἐνδεδυμένον μα-
κρὸν χιτῶνα καὶ πλούσιον ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον
τὸν περιβάλλει ὀλόκληρον. Μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ
σύρει αὐτὸ πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐνῶ
ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν ὦμον καὶ τὸν ἀριστερὸν βρα-
χίονα τὸ ἱμάτιον καταπίπτει εἰς πλουσίας πτυ-
χὰς παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν φθάνον σχεδὸν
μέχρι τῶν ἄκρων ποδῶν. Πατεῖ στερεὰ διὰ τοῦ
δεξιοῦ σκέλους μὲ ἄνετον τὸ ἀριστερόν, τὸ ὁποῖον
φέρεται πλαγίως καὶ ὀλίγον πρὸς τὰ ἐμπρός, ἐνῶ
ὁ κορμὸς καμπυλοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ.
Ὁ ἀριστερὸς βραχίον κατεβαίνει ἀπαλὰ καμπτό-
μενος πρὸς τὰ ἐμπρός, καὶ μὲ τὴν ἄκραν χεῖρα,
ποὺ σήμερα ἐλλείπει, θὰ ἐκράτει ἴσως κάτι, πολὺ
πιθανὸν κύλινδρον. Φορεῖ κομψὰ πέδιλα καὶ ὑ-
πάρχει πολλὴ φιλοκαλία καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν
καὶ εἰς τὴν ὑπόδησιν. Ἄν καὶ ἐλλείπει ἡ ἐνθε-

τος κεφαλή καὶ αἱ ἄκραι χεῖρες, κατὰ τὰ ἄλλα τὸ ἄγαλμα εἶναι πολὺ καλῆς διατηρήσεως, ἡ δὲ ὅλη στάσις τοῦ ἐκφράζει ἥρεμον μεγαλεῖον. Σωζόμενον ὕψος 1.65 μ.*.

Ἀπ' ἐδῶ εἰσερχόμεθα εἰς τὸν προθαλάμον (πίν. ΚΑ, β), ὅπου ἐστήσαμεν μόνον τέσσαρα χαρακτηριστικὰ ἔργα διαφόρων ἐποχῶν καὶ εἰς τὸ μέσον βωμόν (ἀριθ. 264), ὁ ὁποῖος ἄλλοτε εὗρίσκετο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ μουσείου.

Παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς πρὸς τὴν πρώτην μεγάλην αἵθουσαν θύρας βλέπετε ἕνα ἀκόμη Ἑρμῆρα κατὰ εὐρεθέντα παρὰ τὸ Πυρὶ τῶν Θηβῶν (ἀριθ. 49).

Ἡ στήλη παρὰ τὰς φθοράς τῆς—λείπει δόλοκληρος ἡ κεφαλή—παρουσιάζει ἐνδιαφέρον διὰ τὸ σχῆμά της, διότι παριστάνεται ὅλον τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κορμοῦ μετὰ τῶν χειρῶν. Ἀνήκει πιθανὸν εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα.

Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ προθαλάμου, δεξιὰ τῆς πρὸς τὴν μικρὰν αἵθουσαν θύρας, ἐστήσαμεν τὴν περίφημον ἐκ Καρδίτης (τοῦ ἀρχαίου Ἀκραιφίου) ἐνεπίγραφον στήλην (ἀριθ. 86), ὅπου ἔχει χαραχθῇ ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Νέρων κατὰ τὰ Ἰσθμια τοῦ 67 μ.Χ., ὅτε ἔχαρισε δῆθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐλευθερίαν· συγχρόνως δὲ ψήφισμα τῶν κατοίκων τοῦ Ἀκραιφίου, οἱ ὁποῖοι καθιερώνουν καὶ λατρείαν *Διὶ Ἐλευθερίῳ Νέρωνι*. Καὶ ὁ μὲν λόγος τοῦ Νέρωνος πλήρης κομπασμοῦ καὶ ὑποκρισίας προδίδει τὸν ταπεινὸν καὶ ὑποὺλον χαρακτῆρα τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἴσως περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐσύλησε τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ ψήφισμα τῶν πολιτῶν τοῦ Ἀκραιφίου μᾶς πληροῖ θλίψεως διὰ τὴν δουλοφροσύνην μερικῶν Ἑλλήνων τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Ἄς εἶναι τοῦτο παράδειγμα καὶ δίδαγμα διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τῆς πατρίδος μας καὶ ἐν γένει διὰ τοὺς καταδυναστευομένους λαοὺς ὅλον τοῦ κόσμου.

Οἱ 6 πρῶτοι στίχοι τοῦ κειμένου ἀναγράφουν τὴν διαταγὴν τοῦ Νέρωνος πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας νὰ συγκεντρωθοῦν τὴν 28ην Νοεμβρίου τοῦ 67 μ.Χ. εἰς τὴν Κόρινθον. Οἱ ἐπόμενοι 20

* [Μελισσάρης ὀνομάζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰς Θεσπιάς, ὁ ὁποῖος τὸ παρέδωκεν ἐπὶ ἐπιμελητοῦ Χρήστου Χρυσάνθου, κατὰ πληροφορίας τοῦ φύλακος Ἰ. Λάμπρου].

στίχοι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκφωνηθεὶς λόγος καὶ οἱ τελευταῖοι 32 τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Νέρωνος ψήφισμα τῆς πόλεως τοῦ Ἀκραιφίου κατὰ πρότασιν τοῦ μεγάλου ἱερέως τῶν Αὐγούστων Ἐπαμεινώνδα, εὐεργέτου τῆς πατρίδος του.

Ὁ λόγος τοῦ Νέρωνος εἶναι:

Ἀπροσδόκητον ὑμεῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, δωρεάν, εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης ἀνέλπιστον, χαρίζομαι, τοσαύτην, ὅσην οὐκ ἐχωρήσατε αἰτεῖσθαι. Πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦντες Ἕλληνες λάβετε ἐλευθερίαν, ἀναιοφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυχεσιᾶτοις ὑμῶν πάντες χρόνοις ἔσχετε· ἡ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε. Εἴθε μὲν οὖν ἀκμαζούσης τῆς Ἑλλάδος παρειχόμεν ταύτην τὴν δωρεάν, ἵνα μου πλείονες ἀπολαύσωσι τῆς χάριτος· διὸ καὶ μέμφομαι τὸν αἰῶνα προδapaνήσαντά μου τὸ μέγεθος τῆς χάριτος. Καὶ νῦν δὲ οὐ δι' ἔλεον ὑμᾶς, ἀλλὰ δι' εὐνοίαν εὐεργετῶ, ἀμείβομαι δὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ὧν καὶ διὰ γῆς καὶ διὰ θαλάττης ἀεὶ μου προνοοιμένων πεπεῖραμαι, οἱ μοι τηλικαῦτα εὐεργετῶν παρέσχον πόλεις μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἡλευθέρωσαν ἡγεμόνες, Νέρων δὲ ὅλην ἐπαρχείαν¹.

Εἰς τὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὴν στήλην τοῦ Νέρωνος θέσιν, ἀριστερὰ τῆς θύρας, ἐποποθετήθη ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως ἐν ὠραιότατον ἀνθέμιον (ἀριθ. 263), τὸ ὁποῖον ἐπέστεφέ ποτε ἐπιτυμβίαν στήλην καὶ ἦτο ἄλλοτε ἐκτεθειμένον εἰς τὸν κή-

¹ Τὸν ἀπεδώσαμεν εἰς τὰ νεοελληνικὰ ὡς ἐξῆς:

«Δωρεὰ πού δὲν τὴν περιμένατε, Ἕλληνες, σὰς προσφέρω—ἀν καὶ βέβαια τίποτα δὲν εἶναι ἀνέλπιστο ἀπὸ τῆς δικῆς μου μεγαλοφροσύνης—δωρεὰ τόσο μεγάλη, ὅση δὲν ἐτολμήσατε νὰ ζητήσετε. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ποὺ κατοικεῖτε τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως τώρα καλουμένην Πελοπόννησον, λάβετε ἐλευθερίαν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς φόρους, ποὺ οὔτε στοὺς πρὶν εὐτυχεσιμένους σας χρόνους εἶχατε ποτέ· γιὰτὶ ἤσασταν πάντοτε σκλάβοι ἢ σὲ ξένους ἢ σὲ δικούς σας. Μακάρι βέβαια νὰ ἔκανα αὐτὴ τὴν δωρεά, ὅταν ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σὲ ἀκμὴ, γιὰ νὰ χαίρονται τὸ χάρισμά μου περισσότεροι· γι' αὐτὸ τᾶχω μὲ τὸ χρόνο πού μὲ πρόλαβε καὶ περιώρισε τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς μου. Μὰ καὶ τώρα δὲν σὰς εὐεργετῶ ἀπὸ οἴκτο, ἀλλ' ἀπὸ ἀγάπης, καὶ εὐχαριστῶ τοὺς θεοὺς σας—πού, ὅπως ξέρω καλά, πάντοτε μὲ προστατεύουν καὶ στὴ στεριά καὶ στὴ θάλασσα—γιὰτὶ μοὺ ἐπέτρεψαν νὰ κάνω μιὰ τόσο μεγάλη εὐεργεσία· πόλεις βέβαια καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἡλευθέρωσαν, ὁ Νέρων ὅμως δόλοκληρη χώρα».

πον τοῦ μουσείου. Προέρχεται ἀπὸ τὸ Πυρὶ τῶν Θηβῶν καὶ εἶναι ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Μεταξὺ τέλος τῶν δύο θυρῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὁ προθάλαμος ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ γραφεῖα, ἐστήσαμεν ἄλλην ἐπιτυμβίαν στήλην ἀπὸ τὰς Θεσπιάς (ἀριθ. 162). Ἡ στήλη ἀπολήγει ἄνω εἰς ἀέτωμα καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα *Καπίων* (παρένθ. πίν. ε', XIVα) ἐντὸς πλαισίου, παριστάνεται ὁ νεκρὸς κατ' ἐνώπιον, ἐνδεδυμένος χιτῶνα καὶ πλούσιον ἱμάτιον καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας στέφανον ἐκ κισσοῦ. Ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὥσως καὶ τὸ ὠραιότερον κόσμημα τοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου. Εἶναι ἔργον τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, τοῦ 3ου πιθανὸν π.Χ. αἰ., τὸ δὲ ἐπίγραμμα (παρένθ. πίν. ε', XIVβ) λέγει τὰ ἑξῆς: «[Δ]οῖσθια δὴ Δορκῷ σε ὁλοὰν ἐπὶ νῶα κίοντα τάλαινα μήτηρ, Καπίων, ἐπέμψατο· οὐ γὰρ ἔθ' ἄγε ὑπέδεκτο φίλον τέκνον, ἀλλ' ἐπὶ πόντῳ

ἀφείλετο ἦβας ἄνθος ἄγριος κλύδων
πολλὰ μεθ' ἄδυβόα δόνακος κυκλίοις ἐν ἀγῶσι[ν]
ἄνακτα μέλψαντα ἐν χοροῖσιν Εὐιον¹.

Μὲ τὴν ἐπιτυμβίαν αὐτὴν στήλην τοῦ αὐλοῦ τοῦ Καπίωνος ἐτελειώσαμεν τὴν ἐπανεκθεσιν τοῦ Μουσείου Θηβῶν. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἄλλα πολλὰ, πέρα πολλὰ μένουν ἀκόμη πρὸς ἔκθεσιν καὶ γλυπτὰ καὶ ἀγγεῖα, φυλασσόμενα εἰς τὰς ἀποθήκας. Δι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητος ἡ νέα πρὸς Βορρᾶν ἐπέκτασις τοῦ μουσείου εἰς τὸν πρὸς τοῦτο προβλεφθέντα χώρον.

Ἐδῶ ἀκόμη εἰς τὸν προθάλαμον σκοπεύομεν νὰ ἀναρτήσωμεν χαραγμένον ἐπὶ μαρμαρίνης ἢ χαλκῆς πλακὸς τὸν περιήρημον Πινδαρικὸν ὕμνον εἰς τοὺς Θηβαίους:

Ἰσμηνὸν ἢ χρυσαλάκατον Μελίαν,
ἢ Κάδμον, ἢ σπαρτῶν ἱερὸν γένος ἀνδρῶν,
ἢ τὰν κνανάμπυκα Θήβαν,
ἢ τὸ πάντολμον σθένος Ἑρακλῆος,
ἢ τὰν Διωνύσου πολυγαθέα τιμάν,
ἢ γάμον λευκωλένου Ἀρμονίας ὑμνήσομεν;

¹ «Γιὰ τελευταία λοιπὸν φορὰ ἡ δυστυχισμένη σου μητέρα, ἡ Δορκῷ, σὲ συνόδεψε Καπίων, σὰν ἔφευγες, στὸ καταραμένο πλοῖο· γιὰ αὐτὴ δὲν ὑποδέχθηκε πιά πίσω τὸ ἀγαπημένο της παιδί, μὰ πάνω στὴ θάλασσα ἄρπαξε τῆς νύκτας σου τὸ ἄνθος ἄγρια τρικυμία, ἀφοῦ πολλὰ φορὲς μὲ τὸν γλυκόφωνο αὐλό σου τραγούδησες μὲ χοροὺς τὸν βασιλιᾶ Διόνυσο σὲ μουσικοὺς ἀγῶνες».

καθὼς καὶ τὸν στίχον τοῦ Κωστή Παλαμᾶ, ἀπὸ τὸν «Ἀσκραῖον» του, ποὺ μόνος του ἀποτελεῖ ἕναν ὁλόκληρον ὕμνον:

«Θᾶμα τῆς τέχνης τὸ ἔργο μου, σὰν τὸ Θηβαῖκο κάστρο».

Ἐπίσης θὰ πρέπη νὰ μεταφερθῇ καὶ νὰ ἐκτεθῇ κάπου εἰς τὸν κήπον τοῦ μουσείου ὁ ἐσχάτως κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ἀποστραγγιστικῆς διώρυγος πέραν τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Θηβῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν «Καναπίτσα» ἀποκαλυφθεὶς κολοσσαῖος μαρμαρίνος ἐπιτύμβιος λέων (σωζόμενον μῆκος 2.65 μ.), ὁ φέρων ἐπὶ τοῦ στέρνου του τὴν ἐπιγραφὴν *Ῥαστίας*, τὸ ὄνομα προφανῶς ἐπιφανοῦς Θηβαίου, πιθανῶς τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς 2427 τοῦ Corpus ἢ 3083 ἀναφερομένου ἀρχοντος τῶν Βοιωτῶν.

Δυστυχῶς παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μας δὲν κατορθώσαμεν ἀκόμη νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν μεταφορὰν του εἰς τὸ μουσεῖον, ἐλλείπει τῶν καταλλήλων μέσων, παρὰ τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέσχεν ἡ Ὑπηρεσία τῆς Μηχανοκαλλιτεχνίας. Διότι τὸ βάρος τοῦ ἀγάλματος ὑπερέβαινε τὴν δύναμιν καὶ τῶν ἰδικῶν τῶν μηχανικῶν μέσων*.

Τέλος ὑπολείπεται ἡ τοποθέτησις εἰς ράφια ἐν ὑπαίθρῳ, ἐπὶ τοῦ καθέτου πρὸς τὸ κτήριον τοῦ μουσείου τοῖχου, τῆς ὠραιότητος συλλογῆς τῶν βυζαντινῶν γλυπτῶν, καθὼς καὶ ἡ τακτοποίησις ἐντὸς τοῦ κήπου ὅλου τοῦ ἄλλου ὕλικου, γλυπτῶν, ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν ἀναριθμητῶν ἐπιγραφῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ αὐτὸ τὸ τελευταῖον, δηλαδὴ ἡ ἔκθεσις τῶν ἐπιγραφῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι προσιτὴ εἰς ὅλους ἢ ἐπίσκεψις καὶ ἀνάγνωσις αὐτῶν, θὰ πρέπη νὰ δημιουργηθῇ νέος χώρος πρὸς Βορρᾶν τοῦ μεσαιωνικοῦ πύργου διὰ τῆς κατεδαφίσεως τῆς παλαιᾶς κατοικίας τοῦ ἐφόρου, τῶν συνεχομένων μικρῶν καὶ σκοτεινῶν ἀποθηκῶν καὶ τοῦ σηκοῦ τοῦ λέοντος, μεταφερομένου τοῦ ἐκμαγείου εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς πόλεως. (Τὸ γύψινον αὐτὸ ἐκμαγεῖον ἔχει βεβαίως κάποια ἀξίαν, ἀλλ' ἀπλῶς

* [Σήμερον τὸ ἄγαλμα εὐρίσκεται προχειρῶς ἐκτεθειμένον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου, ἀφοῦ προηγουμένως παρασυρθὲν ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῶν ὑδάτων ἐντὸς τῆς διώρυγος μετετοπίσθη μακρὰν τῆς ἀρχικῆς τοῦ θέσεως, ἡ δὲ βάσις του ἐξηφανίσθη καλυφθεῖσα τελείως ὑπὸ τῆς ἐταιρείας διὰ παχέος στρώματος τσιμέντου].

ἱστορικὴν, διότι συνετέθη ὑπὸ τοῦ γλύπτου Σώχου ἀπὸ τὰ ἐκμαγεῖα τῶν τμημάτων τοῦ κατατεμαχισμένου λέοντος, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ αὐτοῦ ἔγινε κατόπιν ἡ ὀριστικὴ ἀνασύνθεσις τοῦ μνημείου τῆς Χαιρωνείας. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν ἔχει τὴν θέσιν του, ἀφοῦ μὲ τὰ σύγχρονα μέσα συγκοινωνίας, μετὰ σύντομον σχετικῶς διαδρομὴν ὁ ἀρχαιόφιλος ἐπισκέπτης ἡμπορεῖ ν' ἀπολαύσῃ τὸ πρωτότυπον.) Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ὁ χώρος τοῦ μουσείου θὰ πλατύνῃ καὶ ἡ θαυμασία πρὸς τὸ Ἀόνιον καὶ Τενέριον πεδῖον, τὰς λίμνας καὶ τὰ πέραν αὐτῶν γραφικὰ βουνὰ θέα θ' ἀνοιχθῇ προσδίδουσα νέαν ὄψιν εἰς τὸν κῆπον τοῦ μουσείου. Ὡς πρὸς τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ ἐργαστήρια θὰ εἶναι δυνατόν νὰ κτισθῇ χαμηλὰ νέον εὐρύχωρον, ἐπίμκηες κτήριον εἰς τὸν ὀπισθεν τοῦ ἐφορείου καὶ τοῦ σηκοῦ τοῦ λέοντος χώρον μὲ πρόσοψιν πρὸς τὸ Ἀμφεῖον καὶ κατάλληλον διὰ τὰ ἐργαστήρια βορεινὸν φωτισμόν, ἡ δὲ στέγη αὐτοῦ, ἡ ὁποία θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τοῦ κήπου, θὰ χρησιμεύῃ ὡς θαυμάσιον ἄνδρον, ἀπ' οὗ οἱ ἐπισκέπται θ' ἀπολαμβάνουν, ὅπως εὔπομεν, τὴν μοναδικὴν θέαν τοῦ πρὸς Βορρᾶν τῆς πόλεως τοπίου.

Τελειώνων τὴν μακρὰν αὐτὴν ξενάγησιν τώρα, ὅτε παρευρίσκεται ἐδῶ ὁ ἀγαπητὸς διευθυντὴς τῆς ὑπηρεσίας μας κ. Παπαδημητρίου, οἱ φίλοι συνάδελφοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαιόφιλοι, ἔχω νὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ κάτι: Τελευταίως αἰσθάνομαι ὑπερβολικὰ κουρασμένος καὶ δὲν πιστεύω ὅτι θὰ ἔχω τὴν τύχην τῶν παλαιότερων ἀρχαιολόγων νὰ συνεχίσω ἐπὶ πολὺ ἀκόμη τὸ ἔργον μου καὶ νὰ συμπληρώσω τὰς ἀνασκαφάς μου εἰς Αὐλίδαν καὶ Γκλᾶ. Δι' αὐτὸ ἀπευθύνω πρὸς ὅλους τὴν θερμοτάτην παράκλησιν, διὰ μὲν τὴν Αὐλίδα νὰ μεριμνήσετε, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ νὰ συνεχισθῇ καὶ ἐπὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὰς δυτικὰς τῆς ὑπωρείας, ὅπου ἤρχισα ἀνασκάπτων ἐγώ, καὶ εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς κρήνης χώρον, μετατιθεμένης τῆς ὁδοῦ ἣ ἀνατολικώτερον πρὸς τὴν συστάδα τῶν δένδρων, ὅπου οἱ ξύλινοι οἰκίσκοι τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ δυτικώτερον, πέραν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Καὶ τοῦτο διότι ὑπὸ τὴν ὁδὸν καὶ εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν ὑπάρχουν, ὡς διεπιστώσαμεν, ἀρχαῖα λείψανα. Ἀκόμη θὰ πρέπη νὰ καταβάλετε πᾶσαν προσπάθειαν νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν ἀδηφαγίαν καὶ ἀδιαφορίαν πρὸς κάθε καλλιτεχνικὸν θησαυρὸν τοῦ Ἐργοστασίου

Τσιμέντων Χαλκίδος τὸ πρὸς Δυσμὰς τῶν ἀνασκαφῶν ὑψούμενον Μεγάλον Βουνό, ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς τοῦ ὁποίου εἶναι κατάσπαρτος ἀπὸ ἀρχαῖα ἐρείπια, τὴν δὲ γραφικὴν πευκόφυτον κορυφὴν του στεφανώνει θαυμασίως διατηρούμενος ἀρχαῖος περίβολος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. μὲ τὰς πύλας του, αἱ ὁποῖαι σώζονται ἀκόμη καὶ τὰς τετραγώνους ὁπὰς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεσύροντο αἱ δοκοὶ αἱ χρησιμεύουσαι ὡς μοχλοὶ τῶν θυρῶν. Ὁ περίβολος αὐτὸς εἶναι ἡ ἀκρόπολις τῆς Αὐλίδος τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἡ ὁποία πρέπει ὅπως δὴποτε νὰ ἐρευνηθῇ—εἰς τὸ κέντρον τῆς ὑπάρχει βαθεῖα τετράγωνος κοιλότης ἀγνώστου προορισμοῦ, πιθανὸν δεξαμενὴ ὕδατος (;)—καὶ ἡ ὁποία κινδυνεύει ἤδη, διότι ἡ Ἐταιρεία Τσιμέντων Χαλκίδος, ἀφοῦ κατέφαγε τελείως τὴν δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι ἀπόκρημνον ὄχθην τοῦ ὄρου Μικροῦ Βαθείος καταστρέψασα ἀνεπανορθώτως τὴν μαγευτικὴν γραφικότητα τοῦ τοπίου καὶ ἐξαφανίσασα ὁλόκληρον τὸ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον μὲ τὰ πολύτιμα κτερίσματά του, ἐλάχιστα μόνον τῶν ὁποίων κατωρθώσαμεν νὰ περιώσωμεν, ἤδη ἐτοιμάζεται νὰ ἀρχίσῃ τὴν λατόμησιν καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὑπάρχουν τόσα βουνὰ γύρω πρὸς λατόμησιν! Ἄς σωθῇ «ἡ ὠραία Αὐλὶς», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ ἱστορικὸς Πλούταρχος, καὶ τὰ πολύτιμα μνημεῖα τῆς*.

Ὡς πρὸς τὰς μεγάλας ἀνασκαφάς μου τοῦ Γκλᾶ ἐπανειλημμένως ξένοι ἀρχαιολόγοι μοῦ ἐπρότειναν νὰ τοὺς παραχωρήσω τὸ ἥμισυ ἢ μέρος αὐτῶν ἔναντι μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ διηυκόλυνε τὴν ἰδικήν μου ἐρευναν, καὶ ἔχω εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν. Ἄλλ' ἐγὼ ἐπροτίμησα νὰ προχωρῶ ἀργὰ μὲ μόνην τὴν πενιχρὰν ἑλληνικὴν ἐπιχορήγησιν τῶν 5 καὶ 10 πολλάκις χιλιάδων δραχμῶν—μόνον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μοῦ διετέθη ποσὸν 60.000 δραχμῶν—διότι ἐνόμιζον ὅτι ὁ ἀπέραντος αὐτὸς ἐρειπιὼν θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον ἐρέυνης καθαρῶς ἑλληνικῆς ομάδος ἀρχαιολόγων. Ἡ ἐπιθυμία μου καὶ ὁ διακαὴς μου πόθος εἶναι ἡ μοναδικὴ αὐτὴ μυκηναϊκὴ ἀκρόπολις μὲ τὰ ὀδοντωτά της τείχη καὶ τὰς 5 κολοσσιαίας πύλας της, ἡ ἑπταπλασία

* [Δυστυχῶς σήμερον ἡ καταστροφὴ αὐτὴ ἤρχισεν ἀνεμπόδιστος].

εἰς ἔκτασιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν καὶ σχεδὸν ἀκόμη ἀνεξερεύνητος— ποῦ εἶναι οἱ βασιλικοὶ τῆς τάφοι;— νὰ χωρισθῇ εἰς τομεῖς κατὰ τὸ πρότυπον τῶν τόσο μεθοδικῶν ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἐπὶ γενεὰς θὰ ἤμποροῦν νὰ ἐργασθοῦν καὶ νὰ ἀναδειχθοῦν δεκάδες νεαρῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ὑπὸ μίαν φωτισμένην καὶ ἔμπειρον καθοδήγησιν.

Τέλος εἶμαι εὐτυχῆς παραδίδων σήμερον εἰς τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν, τὴν ἀγαπητὴν ἰδιαιτέραν

μου πατρίδα, καὶ τοὺς κατοίκους τῆς, μὲ τοὺς ὁποίους, πλὴν τῆς κοινῆς καταγωγῆς, μὲ συνέδεσαν ἄρρηκτοι δεσμοὶ κατὰ τὴν εἰκοσάπενταετῇ ἐδῶ ὑπηρεσίαν μου καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοὺς θλιβεροὺς χρόνους τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς, καθὼς καὶ εἰς ὅλον τὸν ἀρχαιόφιλον κόσμον, ἐν τῶν ὠραιότερων ἐπαρχιακῶν Μουσείων τῆς Ἑλλάδος, ἐφάμιλλον, ὅπως πιστεύω, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τῶν καλυτέρων ξένων μουσείων, τὰ ὅποια ἐθαύμαζον ἄλλοτε.

Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

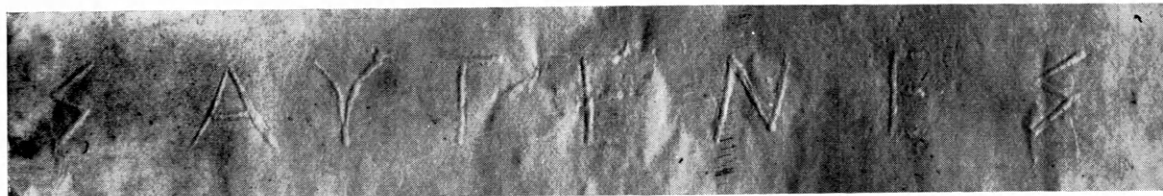
Εικόν εξ ἐκτύπου. Ἐπιγραφή Ι (μονόστιχος κεκομμένη εἰς 3 τεμάχια α - γ).

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή ΙΙ.

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή ΙΙΙ.

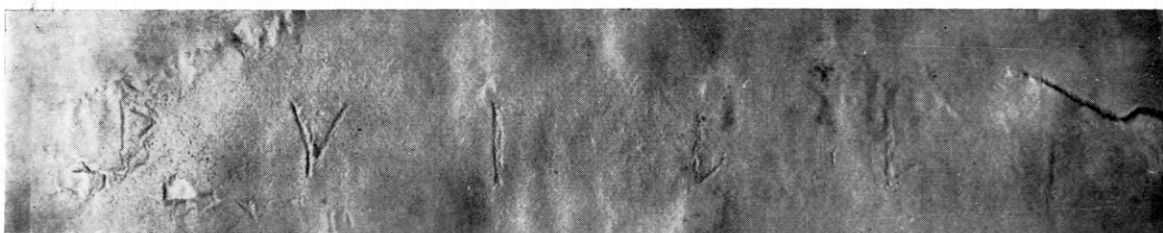
Ὅμοιος. Ἐπιγραφή IV.

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή V

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή VI.

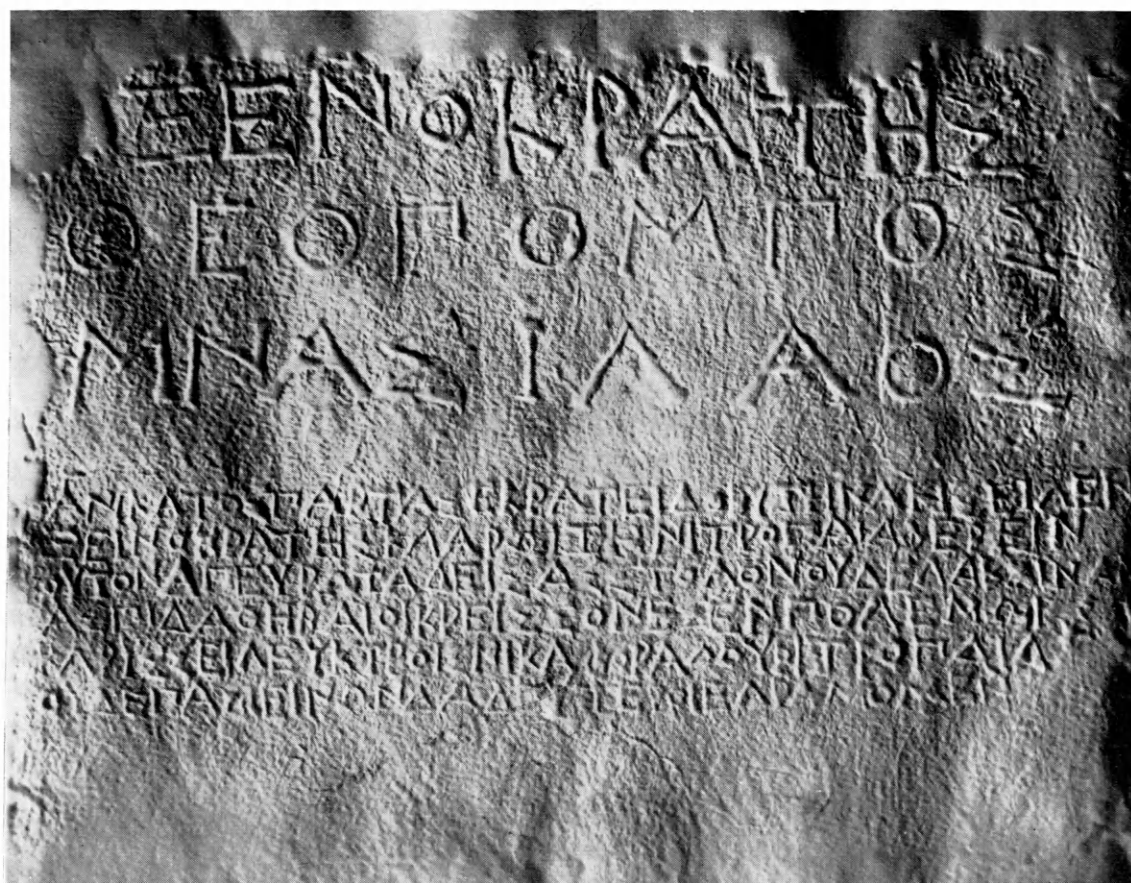
Ὅμοιος. Ἐπιγραφή VII.

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή VIII.

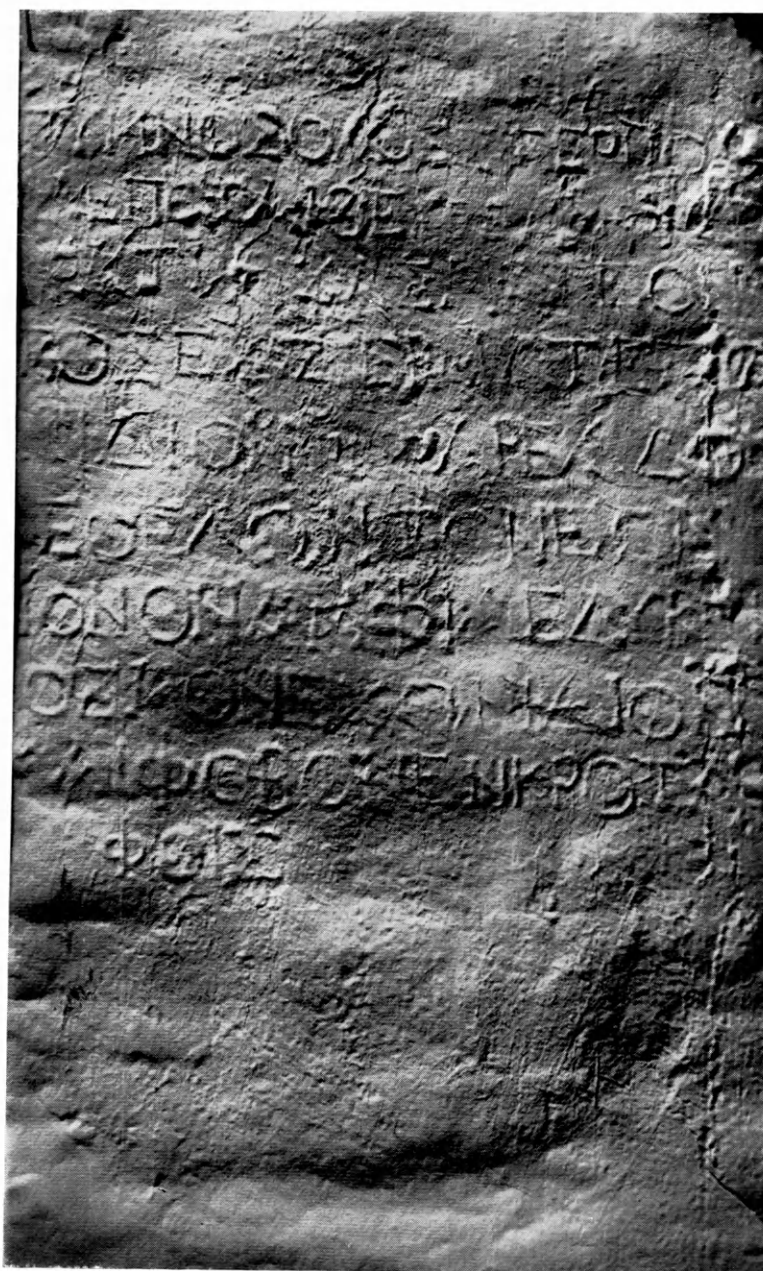
Ὅμοιος. Ἐπιγραφή IX

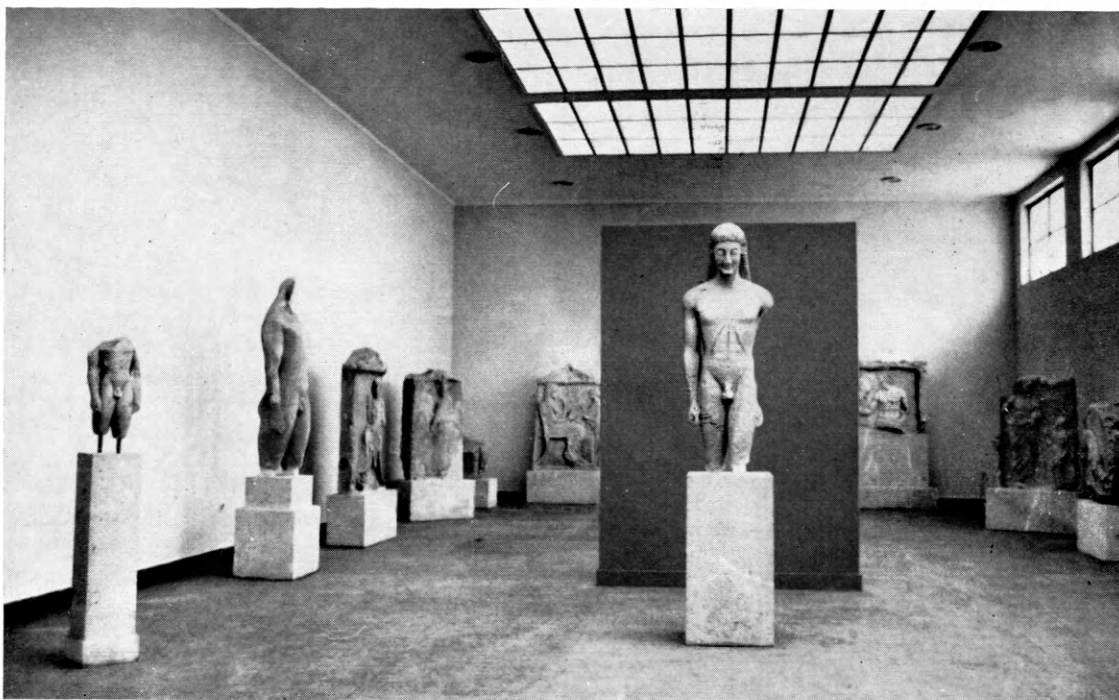
Ὅμοιος. Ἐπιγραφή X.

Ὅμοιος. Ἐπιγραφή XI.

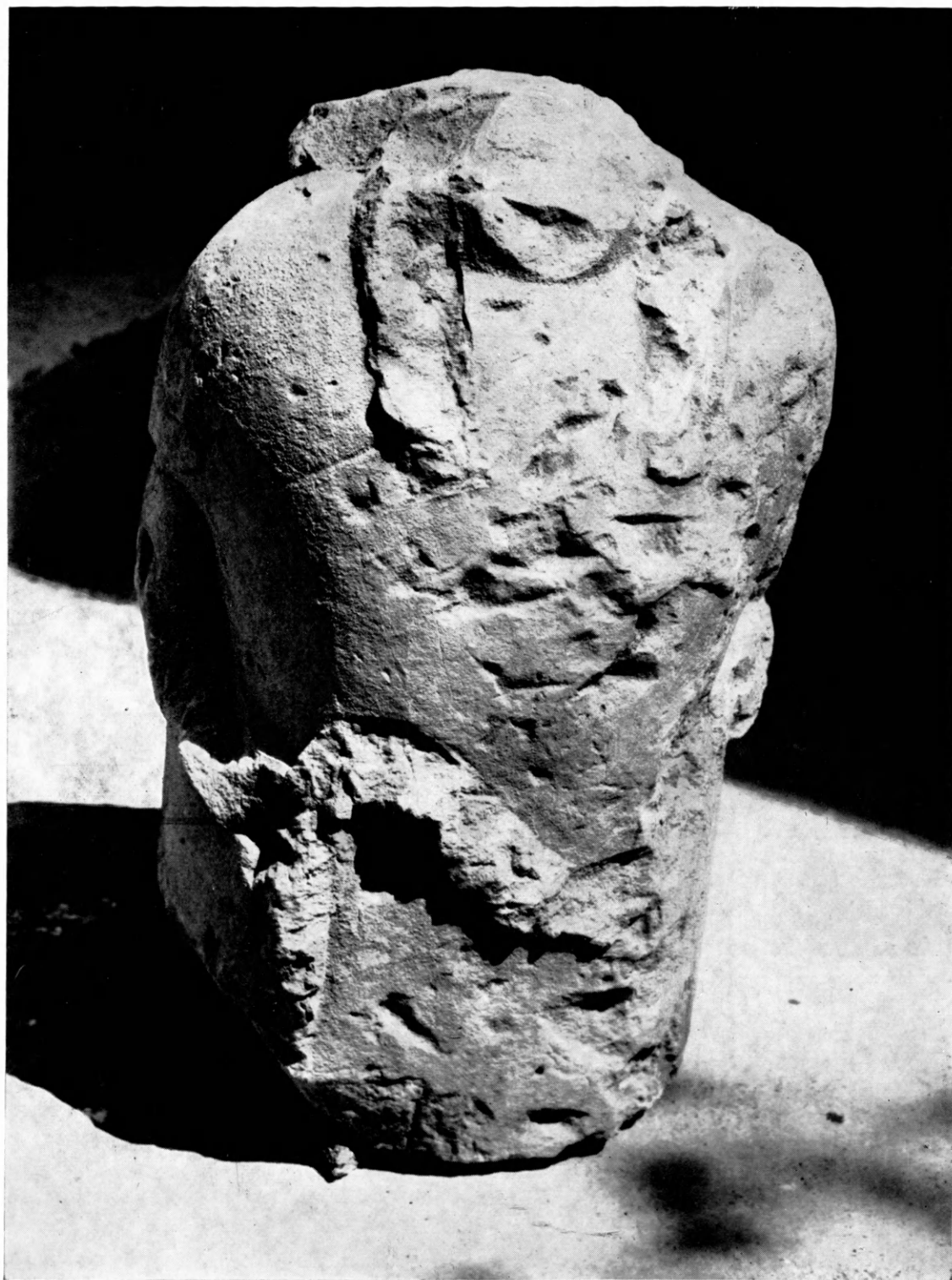
Ὅμοιος. Ἐπιγραφή XII.

α. Ἀποψις τῆς πρώτης αἰθούσης μὲ γλυπτὰ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.
Εἰς τὸ μέσον ὁ κοῦρος τοῦ Πτόμου (ἀριθ. 3).

β. Ἀποψις τῆς τρίτης μεγάλης αἰθούσης μὲ γλυπτὰ ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ὁ δαιδαλικὸς κορμὸς (ἀριθ. ΒΕ 36) ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Τανάγρας.

Ὅπισθία ὄψις τοῦ ἐν πίν. F εἰκονιζομένου ἀγάλματος.

Ἀριστερά· πλαγία ὄψις τοῦ ἐν πίν. F εἰκονιζομένου ἀγάλματος μετὰ ἀμυδρῶς διακρινόμενα ἴχνη τῆς ἐπιγραφῆς.

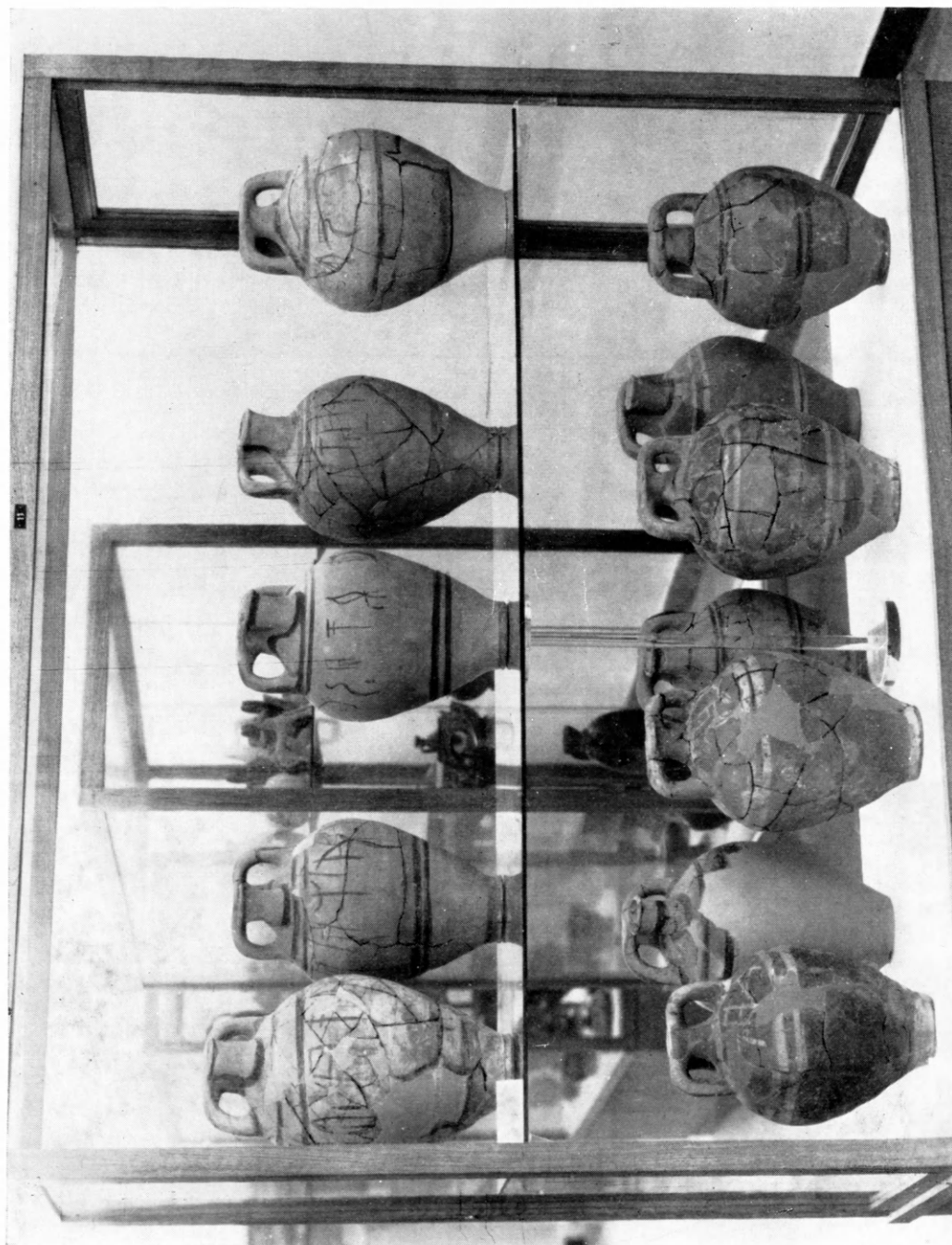
Ἐπιτύμβιον ανάγλυφον νεαρᾶς γυναικὸς ἐκ Θεσπιῶν (ἀριθ. ΒΕ 21).

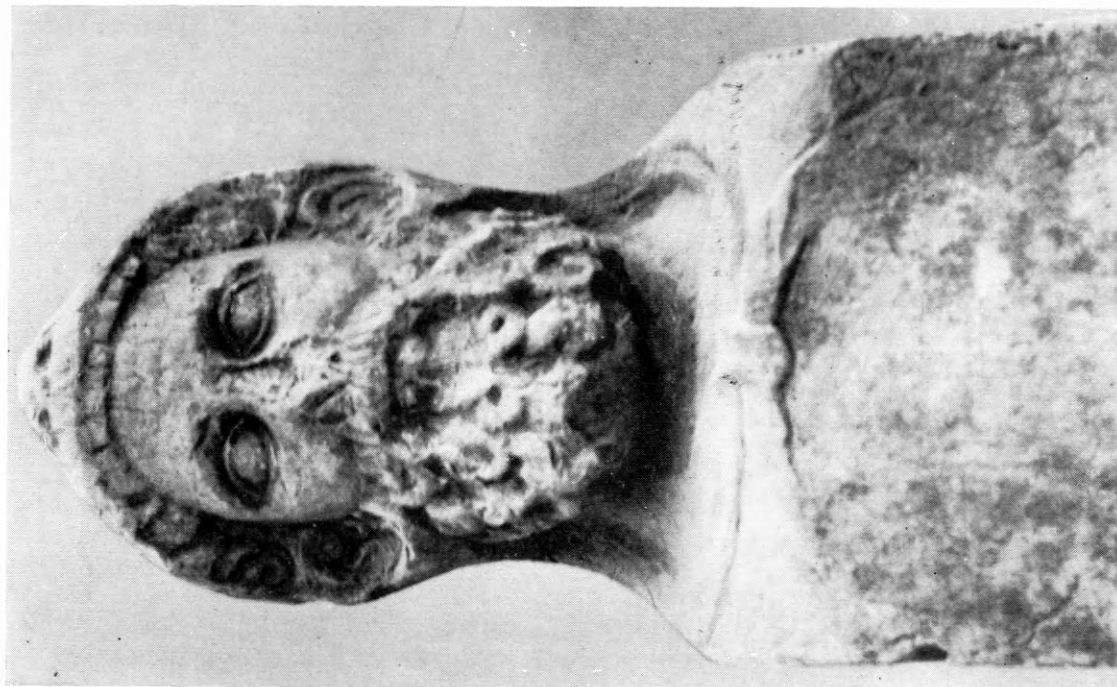
Λεπτομέρεια τοῦ ἐν πίν. Θ εἰκονιζομένου ἀναγλύφου.

Προθήκη υπ' αριθ. 7 με πτερίσματα από τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον τῆς Μυκαλησσοῦ (Ριτσώνας).

Προθήκη υπ' άριθ. 11 με τους περιφώνιμους ένεπιγραφούς ψευδοστόμιους άμφορείς του Καδμείου.

β. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους τῆς ἐκ Θεσπιῶν ἐρμαϊκῆς στήλης
(ἀριθ. 160).

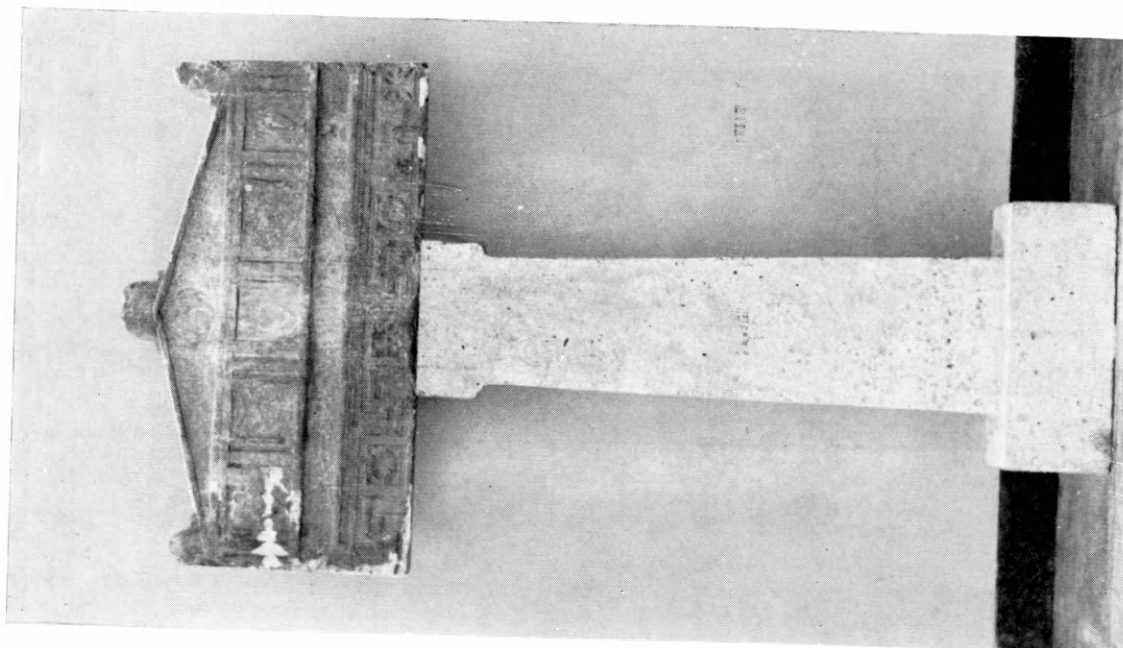
α. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Θηβῶν μὲ παράστασιν νεκροδείπνου
(ἀριθ. BE 1).

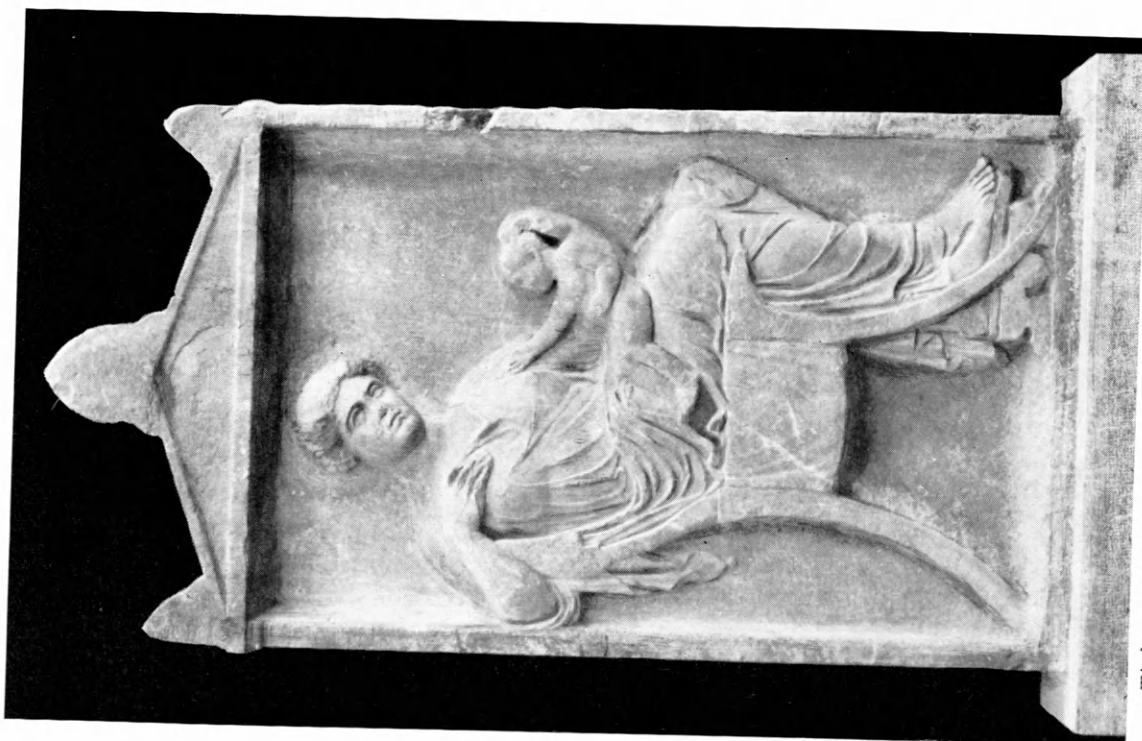
α. Τὸ κάτω τμήμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἀπὸ τὴν Λιάτιανην (Ἱ.Αγ. Θωμᾶν) ἀριθ. 241.

β. Ὁ ἐπιτύμβιος θριγγὸς τοῦ Θεοδώρου (ἀριθ. 60).

β. Ὁ ἐκ Θηβῶν ἐπιτύμβιος θριγκὸς ἐπὶ ΓΕΡΒΑΝΩ. (ἀριθ. ΒΕ 8)
 μὲ τὸν νέον τρόπον στηρίξεως τῶν ἐπιτυμβίων αὐτῶν μνημείων.

α. Τὸ ἐκ τῆς Ἀλυκῆς τῆς Δομβραίνης ἐπιτύμβιον τῆς Φιλωτέρας
 (ἀριθ. 131).

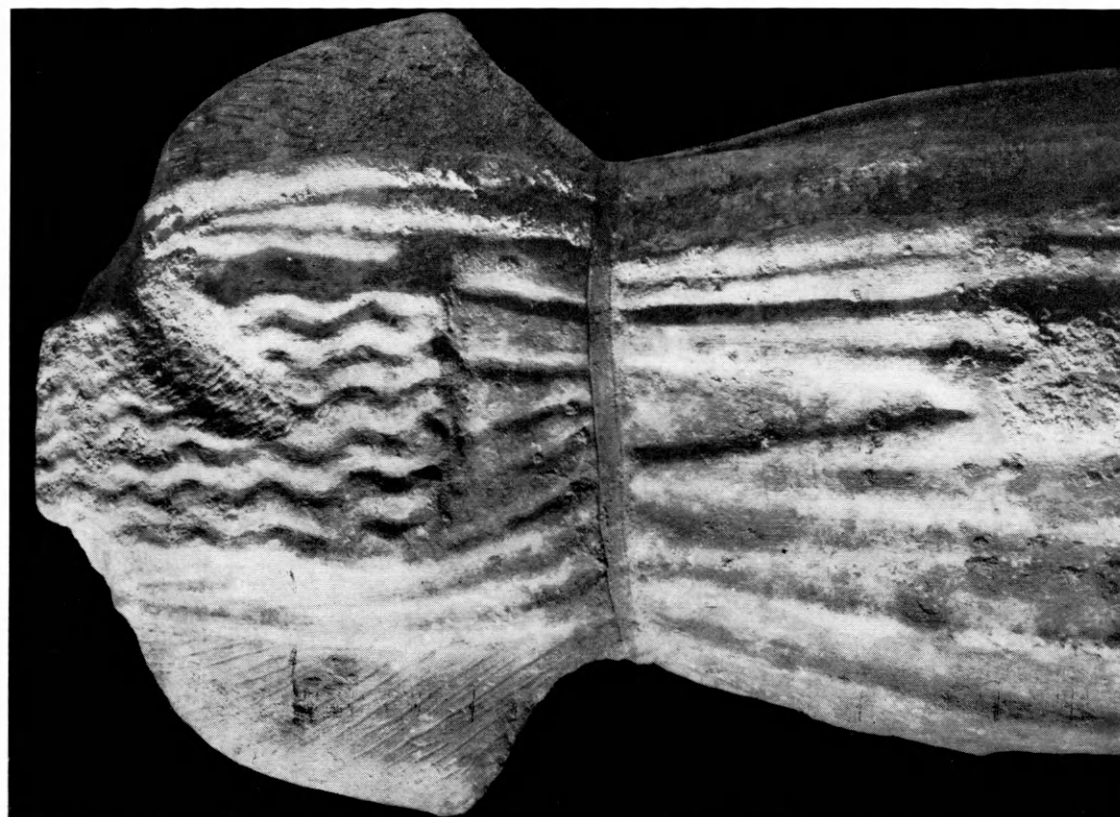
Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀὐλιδείας Ἀρτέμιδος, ρωμαϊκῶν χρόνων ἀντίγραφον λαμπροῦ ἔργου τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος (ἀριθ. ΒΕ 63).

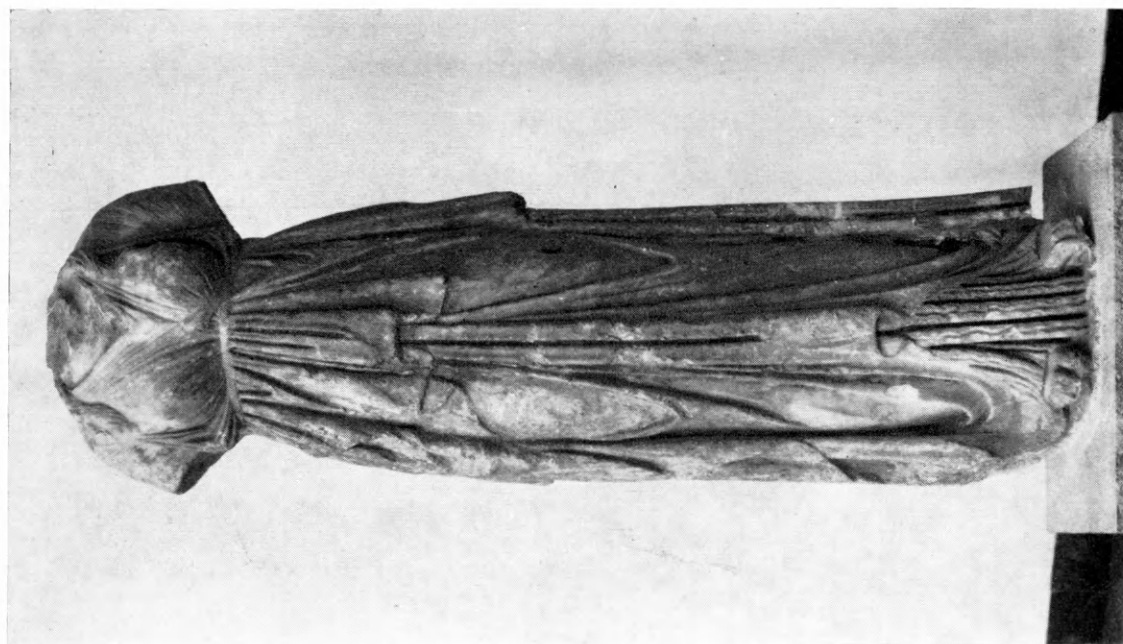
β. Όπισθία ὄψις τοῦ κάτω τμήματος τοῦ ἐν πίνακι IF
εικονιζομένου ἀγάλματος.

α. Όπισθία ὄψις τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ ἐν πίνακι IF εικονι-
ζομένου ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος.

β. Ὁπισθία ὄψις τοῦ ἀνω τμήματος τῆς ἀρχαῖστεικῆς Ἑκάτης.

α. Ἡ ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀρχαῖστεικὴ Ἑκάτη (ἀριθ. ΒΕ 67).

α. Ἀγαλμα ἱερείας τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας
Ἀρτέμιδος (ἀριθ. ΒΕ 65).

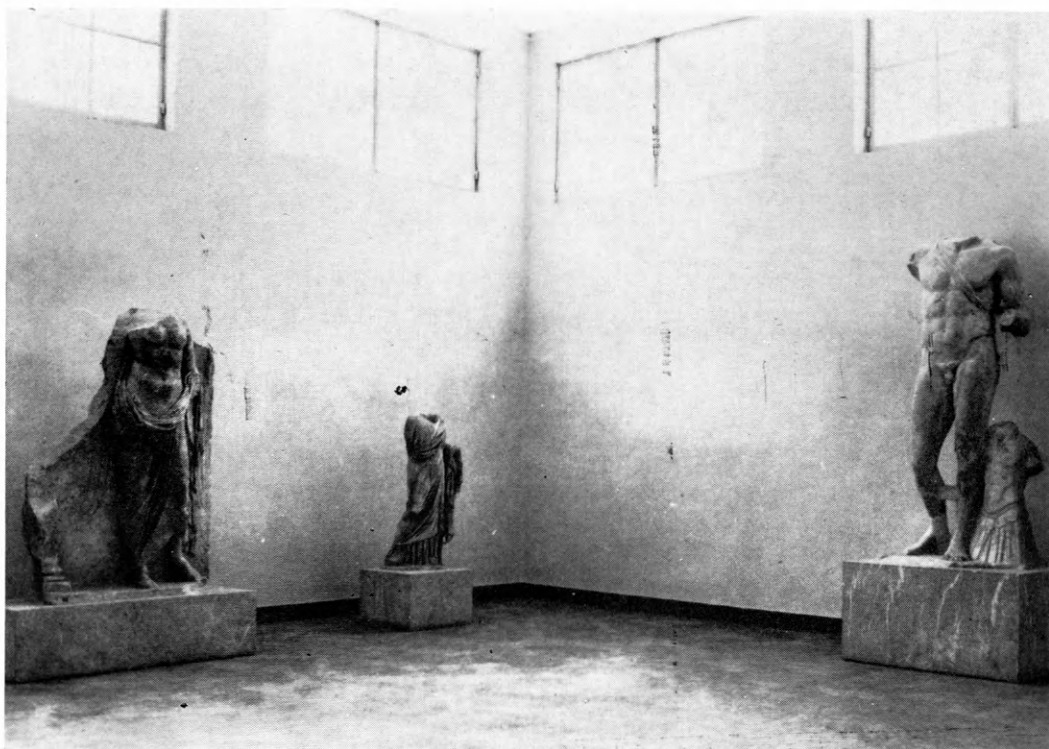
β. Ἀγαλμα ἱερείας τοῦ τύπου τῆς Ἡρακλεώτιδος
ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος (ἀριθ. ΒΕ 64).

α. Τὸ ἄγαλμα τῆς ἱερείας Ζωπυρεΐνας, ἐπίσης τοῦ τύπου τῆς Ἡρακλεώτιδος, ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (ἀριθ. BE 66).

β. Τὸ ἐκ Θεσπιῶν μαρμάρινον ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἄγαλμα ποιητοῦ ἢ φιλοσόφου (ἀριθ. 262).

α. Ἀποψις τοῦ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τῆς μικροτέρας τετάρτης αἰθούσης με γλυπτά ρωμαϊκῶν χρόνων.

β. Μέρος τοῦ προθαλάμου με τὸν βωμόν (ἀριθ. 264), τὸ ἐπιτύμβιον ἀνθέμιον (ἀριθ. 263) καὶ τὴν στήλην τοῦ αὐλητοῦ Καπίωνος (ἀριθ. 162).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1965)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

	Δραχμαί
1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837 - 1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1965 (1-104: πβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α΄: τόμος 1-16 (1837-1860): 1837 τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α΄ καὶ β΄), 1838-1841 (δὲν ὑπάρχουν), 1842 (τεῦχος 25, Ἰανουάριος-Μάρτιος τεῦχος 26, Ἀπρίλιος-Αὔγουστος), 1843-57 (δὲν ὑπάρχουν), 1858, τεῦχος 50, 1859, τεῦχος 51, 1860, τεῦχος 53. ἑκαστον τεῦχος	50.—
Περίοδος Β΄: τόμος 17-21 (1862-1874): 17 (1862): τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863). ἑκαστον τεῦχος	50.—
18-21 (1869-1874): 18 (1869): τεῦχος ιγ΄ 19 (1870): τεῦχος ιδ΄ 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϛ΄ (τὸ ιϛ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873). 21 (1874): τεῦχος ιζ΄. ἑκαστον τεῦχος	50.—
Περίοδος Γ΄: τόμος 22-62 (1883-1923): 22-62 (1883-1923): 1883, 1897, 1898-1899 (δὲν πωλοῦνται), 1900-1901, 1902-1904 (δὲν πωλοῦνται), 1905-1923: εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἓκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος). ἑκαστος τόμος	300.—
Περίοδος Δ΄: τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): 63-75 (1924-1936): 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος. ἑκαστος τόμος	300.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων. α΄ καὶ β΄ μέρος. ἑκαστος τόμος	600.—
γ΄ μέρος	150.—
77-91 (1938-1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952. ἑκαστος τόμος	300.—
92/3 (1953-4): Εἰς μνήμην Γεωργίου Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α΄ μέρος	350.—
Β΄ καὶ Γ΄ μέρος. ἑκαστος τόμος	300.—
94-100 (1955-1961): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961. ἑκαστος τόμος	300.—
101-102 (1962-1963) (ἑκαστος τόμος)	—
103-104 (1964-1965) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Δαμπροπούλου. τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στήλαι 550.1902	240.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1962 (ΠΑΕ 1-118 : πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

Περίοδος Α' : τόμος 1-13 (1837-1848/9) : 1-3 (1837-1837/8, 1838/9) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1) : Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2) : Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: Ε') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἔκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7-11 (1842/3-1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως —

1-11 (1837-1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' -ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἔκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —

12 (1847/8) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —

Περίοδος Β' : τόμος 14-25 (1858/9-1869/70) : 14 (1858/9) : Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. 15-25 (1859/60-1869/70) : Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλοῦνται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος 15.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26-74 (1870/1-1916/9) : 26-74 (1870/1-1916/9) : Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877-1883, 1884 (δὲν πωλοῦνται), 1885-1895, 1896 (δὲν πωλοῦνται), 1897-1898, 1899 (δὲν πωλοῦνται) 1900-1908 (δὲν πωλοῦνται), 1909-1915, 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 100.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : 75-107 (1920-1951) : Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 100.—

	Δραχμαὶ
108 (1952)	250.—
109 - 110 (1953 - 1954) : 1953, 1954 ἑκαστος τόμος	100.—
111 - 113 (1955 - 1957) : 1955, 1956, 1957 ἑκαστος τόμος	150.—
114 - 116 (1958 - 1960) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
117 (1961)	150.—
118 (1962) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—
3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου]	
κατὰ τὸ ἔτος 1954	25.—
" " " 1955 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν)	—
" " " 1956 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν)	—
" " " 1957	50.—
" " " 1958	75.—
" " " 1959	80.—
" " " 1960, 1961	120.—
" " " 1962, 1963, 1964	100.—
B. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ	
4. <i>Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου.</i> Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες 1α' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον	15.—
5. <i>Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου.</i> Σχῆμα 4ον: σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται)	—
6. <i>Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι.</i> Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860.	15.—
7. <i>Εὐθύμιος Καστόρχης</i> · <i>Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες ς' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται)	—
7 ^A . <i>Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.</i> (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται)	—
8. <i>A. G. Lolling</i> · <i>Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου</i> · τόμος 1ος: <i>Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί.</i> Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899	54.—
9. <i>Π. Καββαδίας</i> · <i>Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται)	—
10. <i>Π. Καββαδίας</i> · <i>Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	15.—
10 ^A . <i>〈Βαλέριος Στάης〉</i> · <i>Τὰ εἰρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11.</i> (Δὲν πωλεῖται)	—
11. <i>Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	50.—
12. <i>Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος</i> · τόμος 1ος: <i>Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Διονάργος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters).</i> Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906	120.—
13. <i>P. Kavvadias + G. Kawerau</i> · <i>Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.</i> <i>Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου</i> · <i>Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκρο-</i>	

	Δραχμαὶ
πόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλον, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907	300.—
14. Χρῆστος Τσούντας · Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιϛ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	300.—
15. Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου · Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	90.—
16. Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης · Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας· Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	30.—
16 ^Α . < Βασίλειος Δεονάρδος >· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται).	—
16 ^Β . < Βασίλειος Δεονάρδος >· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται)	—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος · Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915.	45.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας · Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	4.50
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος · Τοπογραφία τῶν Δελφῶν τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 1917	15.—
20. Βαλέριος Στάης · Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται)	—
21. Georgius P. Oeconomus · <i>De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921.	18.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος · Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923	30.—
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος · Γραφαὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928	450.—
24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς · Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928	75.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος · Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930	75.—
26. Ἰωσήφ Χατζηδάκης · Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	18.—
26 ^Α . Γεώργιος Σωτηρίου · Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931.	300.—
27. < Γεώργιος Π. Οἰκονόμος >· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938	40.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος · Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου	

	Δραχμαὶ
1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14. [1942]	10.—
28 ^Α . Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται)	—
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949.	50.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος· Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950	50.—
31. Ἀνδρέας Ευγγόπουλος· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950	140.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες ς' + 131, εἰκόνες 8. 1951	60.—
33. Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες ς' + 144, εἰκόνες 76. 1951	200.—
34. Μάρκελλος Μισός· Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952	120.—
35. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952	250.—
36. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριον» τοῦ Α' καὶ Β' Τόμου (1957), σελίδες 136	500.—
37. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955	150.—
Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι, σελίδες 426. 1959 - 60	350.—
38. Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος· Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956	100.—
39. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς· Ὁ πρωτοαπικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957	270.—
40. Ἀνδρέας Ευγγόπουλος· Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957	500.—
41. Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου· Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοχαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957.	50.—
42. Νικόλαος Μ. Βερδελῆς· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958	60.—
43. Ἰωάννης Δ. Κοντῆς· Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958	60.—
44. Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης· Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀπικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958	50.—

	Δραχμαί
45. Χαρίκλεια Μπάρα · Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959	40.—
46. Γεώργιος Σ. Δοντάς · Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960	80.—
47. Δημήτριος Λαζαρίδης · Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34, 1960	75.—
48. Σέμνη Καρούζου · Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου I τοῦ Ἀναγυροῦντος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 135 + 140, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963	550.—
49. Χρυσούλα Καρδαῖ · Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. Σχῆμα 4ον, σελίδες 1α + 310 παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963	325.—
50. Νικόλαος Δρανδάκης · Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων τοῦ σωζομένου κυρίως ἐν Βενετίᾳ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 17 + 182, πίνακες 70. 1962	100.—
51. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος · Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633. 1964	350.—
52. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος · Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30, (1-20 ἔγχρωμοι) μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII, 1963	600.— δεμένον 660.—
53. Σωτ. Γ. Δάκαρης · Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964	100.—
54. Ἀριστείδης Πασαδαῖος · Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)	—

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος · Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται)	—
2. Κ. Κουρουνιώτης · Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936	56.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων · Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950	45.—

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται)	—
2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινα, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται)	—
3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1959. (Δὲν πωλεῖται)	—

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα :

4. Βασίλειος Λεονάρδος · Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	56.—
--	------

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (102) τόμος τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1965

7.2.
Дерга

